
Univerzitet u Travniku
Pravni fakultet

ZBORNİK RADOVA

Međunarodna naučno-stručna konferencija

„Čuvajmo mir, pamtimo stradanja i genocid, Srebrenica 1995-2015.“

Održana 30.05.2015. godine na kampusu Pravnog fakulteta Univerziteta u Travniku, Azapovići 439.

Travnik, 2015.

ZBORNİK RADOVA

Međunarodna naučno-stručna konferencija

„Čuvajmo mir, pamtimo stradanja i genocid, Srebrenica 1995-2015.“

Održana 30.05.2015. godine na kampusu Pravnog fakulteta Univerziteta u Travniku, Azapovići 439.

Izdavač:

Univerzitet u Travniku,

Pravni fakultet

Za izdavača:

prof. dr Rasim Dacić

REDAKCIONI ODBOR:

prof. dr Mensur Kustura, prof. dr Hana Korać, prof. dr Mirko Pejanović, prof. dr Milan Popović,
prof. dr Duško Radosavljević, prof. dr Ismet Alija, prof. dr Džemal Najetović, prof. dr Osman
Jašarević, prof. dr Zijad Hasić, prof. dr Nedžad Korajlić, prof. dr Dževad Drino, doc. dr Omer
Hamzić, doc. dr Gordana Mršić

Lektor:

Bojana Koroman

Štampa:

“Štamparija Fojnica” d.d. Fojnica

Dtp:

Omer Drinić

Tiraž:

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

341.485(497.6 Srebrenica)“1995”(063)(082)

341.322.5(497.6)“1992/1995”(063)(082)

**MEĐUNARODNA naučno-stručna konferencija Čuvajmo mir, pamtimo stradanja i genocid,
Srebrenica 1995-2015 (1 ; 2015 ; Travnik)**

Zbornik radova / Međunarodna naučno-stručna konferencija Čuvajmo mir, pamtimo stradanja i
genocid, Srebrenica 1995-2015, Travnik, 30. maj 2015. godine. - Travnik : Univerzitet, 2015. - 494
str. : ilustr. ; 25 cm

Bibliografija i bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-640-56-8

COBISS.BH-ID 22587654

© Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, 2015.
Sva prava zadržava Izdavač.

SADRŽAJ

Uvodna riječ	9
Obraćanje na Konferenciji	11
IZVORNI NAUČNI RADOVI	13
Prof. dr Ismet Alija, Haris Hasić, MA AUTORSKOPRAVNI ASPEKTI INTELEKTUALNIH TVOREVINA NASTALIH NA OSNOVU GENOCIDA I DRUGIH ZLOČINA	15
Prof. dr Ismet Alija, Ermin Redžić, Azra Bećirović STRATEGIJA SJEĆANJA PARADIGME 8372 SPREČAVANJE ZLOČINA GENOCIDA	45
Prof. dr Hasan Balić ULOGA PRAVNIH NAUKA U USPOSTAVI I OČUVANJU MIRA	57
Prof. dr Smail Čelić, akademik GENOCID NAD BOŠNJACIMA U SREBRENICI SIGURNOJ ZONI UJEDINJENIH NACIJA, JULA 1995.	73
Prof. dr Dževad Drino, Dželza Alija-Selmanović, MA, Benjamina Londrc, MA IUS IN BELLO-ISTORIJSKOPRAVNI ASPEKT PRAVA U RATU	83
Prof. dr Adnan Duraković GENOCID SE DEŠAVA ONOJ GRUPI KOJA NIJE SPREMNA ORGANIZOVANO DA SE BRANI	91
Prof. dr Zijad Hasić ZAŠTIĆENE ZONE U ORUŽANOM SUKOBU S OSVRTOM NA ZAŠTIĆENE ZONE U BOSNI I HERCEGOVINI U RATU 1992-1995.	101
Prof. dr Osman Jašarević, Ena Kazić, MA, Lejla Šaćirović, MA KRIVIČNOPROCESNI I VIKTIMOLOŠKI ASPEKTI GENOCIDA U SREBRENICI	123

Prof. dr Hana Korać, Emir Halilović, BA, Irma Begović, MA KRIMINOLOŠKI ASPEKTI KRIVIČNOG DJELA GENOCIDA	141
Dr sc. Azem Kožar, profesor emeritus, Društvo historičara Tuzla DOKUMENTACIONA OSNOVA RATNIH ZLOČINA I ZLOČINA GENOCIDA U SREBRENICI	151
Prof. dr Admir Muratović GENOCID I ZLOČINI NAD BOŠNJACIMA BOSNE I SANDŽAKA, U PERIODU 1992-1995. GODINE – ISTINA KAO NAJSIGURNIJA PREVENTIVA PONAVLJANJA ZLA	165
Prof. dr sc. Džemal Najetović SREBRENICA, RAZBIJENO OGLEDALO ORGANIZACIJE UJEDINJENIH NACIJA (Međunarodna umiješanost i odgovornost za genocid u Srebrenici)	179
prof. dr Mirko Pejanović DRUŠTVENO-ISTORIJSKI KONTEKST NASTAJANJA SILNICA KOJE SU DOVELE DO ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I GENOCIDA U SREBRENICI 1995. GODINE	193
Prof. dr Milan Popović KLAUZULA HAOSA	205
Prof. dr Duško Radosavljević RASPAD JUGOSLAVIJE KRAJEM XX VEKA: ULOGA INTELEKTUALNIH ELITA	209
Prof. dr Sakib Softić DOKAZIVANJE ODGOVORNOSTI SRJ (SRBIJE I CRNE GORE) PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVE U HAGU ZBOG KRŠENJA KONVENCIJE O SPREČAVANJU I KAŽNJAVANJU ZLOČINA GENOCIDA	219
Prof. dr Dušan Vranjanac PRAVO NA AZIL - KRATAK ISTORIJSKI OSVRT –	227
Doc. dr Mujo Begić GENOCID U PRIJEDORU - MASOVNA GROBNICA TOMAŠICA POTVRDA ZLOČINA NAD ZLOČINIMA	235
Dr Zoran Birovljević, ms. Dušica Birovljević NOMOTEHNIČKO-KOMPARATIVNA ANALIZA ODREDBA O AZILU U ZAKONIMA REPUBLIKE MAKEDONIJE, REPUBLIKE SRBIJE, FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE, REPUBLIKE CRNE GORE, REPUBLIKE HRVATSKE I REPUBLIKE SLOVENIJE	253

Doc. dr Nermin Halilagić ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI KAO NAJTEŽE KRŠENJE SLOBODA I PRAVA ČOVJEKA	283
Doc. dr Omer Hamzić, prof. dr Mensur Kustura, Benamina Londrc, MA PISANJE PRINTANIH I DRUGIH MEDIJA O RATU I GENOCIDU U SREBRENICI	297
Doc. dr Tarik Haverić NEPRIJATELJ ČOVJEČANSTVA (HOSTIS HUMANI GENERIS); SAVREMENA UPOTREBA POJMA	313
Doc. dr Enver Međedović, Dr sc. Ergin Hakić, Mr sc. Ferid Bulić POŠTOVANJE LJUDSKIH PRAVA U TOKU ORUŽANIH SUKOBA	323
Doc. dr Nermina Zulfikarpašić, Doc. dr Muharem Selimović, POJMOVNO ODREĐENJE GENOCIDA KAO NAJTEŽEG ZLOČINA	343
Edis Bajić, MA MEDIJACIJA U CILJU PREVENCIJE GENOCIDA I KONSOLIDACIJE DRUŠTVA U BOSNI I HERCEGOVINI	355
Sadmir Karović, MA, Suad Orlić KRIVIČNOPRAVNA PRIRODA GENOCIDA U SREBRENICI	367
Kristina Knežević, MA PITANJE AZILA UNUTAR EVROPSKE UNIJE (ZAJEDNIČKI EVROPSKI SUSTAV AZILA)	377
Latić Enis, mag. iur. SILOVANJE – SRAMNO ORUŽJE GENOCIDA	387
mr. sc. Ajla Škrbić ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA U ORUŽANIM SUKOBIMA	397
Sadeta Šopović, MA ILEGALNA IMIGRACIONA KRETANJA U BOSNI I HERCEGOVINI – STRATEŠKI IZAZOV BUDUĆNOSTI	415

Almasa Zubović, MA REZOLUCIJE VIJEĆA SIGURNOSTI UJEDINJENIH NACIJA U FUNKCIJI PREVENCIJE, RJEŠAVANJA SUKOBA I IZGRADNJE MEĐUNARODNOG MIRA I SIGURNOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI	427
Đorđe Jekić ZAŠTITA KULTURNIH OBJEKATA U ORUŽANIM SUKOBIMA: SUKOB U BIH '91-'95.	447
Mr sc. Mustafić Mevludin, Sven Alkalaj ZLOČINI I IDEOLOGIJA GENOCIDA	459
Srđan Vidačković ZLOČIN SILOVANJA SILOVANJE KAO ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI I AKT GENOCIDA	477
DISKUSIJE SA Međunarodne naučno-stručne konferencije „Čuvajmo mir, pamtimo stradanja i genocid, Srebrenica 1995-2015.”	487
ZAKLJUČCI Međunarodne naučno-stručne konferencije „Čuvajmo mir, pamtimo stradanja i genocid, Srebrenica 1995-2015”	489

Prof. dr Mensur Kustura,

Dekan Pravnog fakulteta Univerziteta u Travniku

Uvodna riječ

Poštovani čitaoci,

Ove godine navršava se dvadeset godina od genocida i stradanja u Srebrenici. Pravni fakultet je organizovanjem ove međunarodne naučno-stručne konferencije odlučio dati svoj simboličan naučni doprinos obilježavanju godišnjice stradanja i poruku da se mir treba čuvati, a stradanja i genocid ne zaboraviti i ne ponoviti.

Radovi sadržani u ovom zborniku, a koji su bili izloženi na Konferenciji obrađuju različite aspekte stradanja, od krivičnopravnih, krivičnoprocesnih, viktimoloških, historijskopravnih, sociološkopravnih. Konferencija je okupila eminentne članove akademske zajednice, predstavnike državnih institucija, nevladinih organizacija, te studente.

Potrebno je izraziti posebnu zahvalnost svim zaposlenicima Pravnog fakulteta Univerziteta u Travniku na uloženom trudu u organizaciji ove konferencije, kao i njenim učesnicima i svima onima koji su je podržali.

prof. dr Mensur Kustura

Datum: 30.05.2015. godine

Prof. dr Hana Korać

Predsjednik Organizacionog odbora Međunarodne naučno-stručne konferencije „ČUVAJMO MIR, PAMTIMO STRADANJA I GENOCID, SREBRENICA 1995-2015.”, 30. maj 2015. godine

Obraćanje na Konferenciji

Poštovani prisutni, uvaženi gosti, uvažene kolege u svim zvanjima, poštovani akademici, studenti svi zajedno prijatelji Pravnog fakulteta, dobro došli!

U julu 2015. godine navršava se 20 godina od genocida u Srebrenici, sigurnoj zoni UN-a, 20 godina od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, što je dovoljno vremena za analizu uspjeha u primjeni odnosno implementaciji mirovnog sporazuma, koja je vrlo upitna obzirom da svakodnevno svjedočimo kršenju osnovnih ljudskih prava (prava na jezik i obrazovanje, razni oblici diskriminacije koji se dešavanja prema građanima BiH itd.).

Za Pravni fakultet Univerziteta u Travniku za sve ovdje prisutne, obilježavanje ovoga dana je prije svega od psihološke-pedagoške, historijske, etičke i društvene važnosti kada su u pitanju nove generacije.

Sam naslov Konferencije govori o strahoti i svjedočenju jednog vremena naše historije u Evropi u našoj državi, tragedija je veća što uzroci zbog kojeg je počinjen genocid nisu otklonjeni a počinioci nisu otkriveni i procesuirani. Jedino će tada genocid biti pobijeden, jer se poriče i uništava sve izvan svoje nacije.

Genocid koji će historija pamtiti kao bosanski genocid koji je bio i 1992. godine, kada je ubijeno više od polovice sveukupnih bošnjačkih žrtava, s tim što je njihovo ubijanje istovjetno ubijanju u Srebrenici 1995. i ne može se i ne treba se minimizirati kao „masakr i etničko čišćenje, jer njega može počiniti svako”, već se mora zvati – genocidom, jer kao što znamo genocid je dio projektovane namjere sistema u cilju uništenja jedne etničke skupine.

Osnovni stub za sigurnu i kvalitetniju budućnost za nove generacije je suočavanje s prošlošću u postkonfliktnim društvima, a transparentnost može pomoći u veoma teškom i dugotrajnom procesu, prije svega povratku i izgradnji povjerenja, tolerancije i kulture mira među građanima, odnosno narodima bivše Jugoslavije.

Zadatak mladih je suočiti se sa onim što se desilo u prošlosti njihovim roditeljima i najbližima, obzirom da nemaju odgovornosti za ono što se desilo. U kojoj mjeri će se to suočavanje desiti u tom stepenu će biti kvalitet u odnosima, mir, u budućnosti među narodima na ovim prostorima. Utvrđivanje odgovornosti, prihvatanje istine, pravda za žrtve ali i počinitelje – najviše parališe

istinite društvene procese na našim prostorima. Pravda mora biti vidljiva, jer bez toga nećemo napredovati u našim međusobnim odnosima. U pravcu ovoga promišljanja potrebna je svjetska ekspertiza u utvrđivanju odgovornosti za masovne zločine, genocid i prevazilaženje devastirajućih posljedica po građane i društva na ovim prostorima.

Iz programa ove Konferencije uočavam da se temi proučavanja o genocidu i obilježavanju ovoga dana pristupa višedisciplinarno i da u tome sudjeluju inozemni i domaći stručnjaci, predstavnici domaćih i međunarodnih institucija, organizacija civilnog društva, medija.

Zato dopustite mi izraziti uvjerenje da ćemo svi prisutni biti obogaćeni novim saznanjima i zbog vašeg angažmana, kao nastavno-naučna institucija, smo vam veoma zahvalni.

Zahvala organizacionom odboru, svim prisutnim kolegama, posebna zahvala kolegama iz Srbije, Hrvatske, Crne Gore, saradnicima, učesnicima rata, generalima, udruženjima koja su maksimalno angažovana da pomognu žrtvama, medijima koji su spremni da profesionalno i odgovorno donose i prenose istinu i najvažnije žrtvama rata i njihovim najbližim.

Posebna zahvalnost glavnom menadžeru i osnivaču PFK prof. dr Ismetu Aliji što nam je omogućio uslove za rad studentima ali i svima nama da se bavimo strukom i naukom, a što i današnjom konferencijom potvrđujemo.

Zahvalnost uvodničarima, prije svega akademiku prof. dr Smailu Čekiću, akademiku prof. dr Mirku Pejanoviću, prof. dr Milanu Popoviću, prof. dr Dušku Radosavljeviću, prof. dr Sakibu Softiću, prof. dr Hasanu Baliću, g. Avdi Hebibu.

Prof. dr Hana Korać

IZVORNI NAUČNI RADOVI

Prof. dr Ismet Alija

Haris Hasić, MA

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku

AUTORSKOPRAVNI ASPEKTI INTELEKTUALNIH TVOREVINA NASTALIH NA OSNOVU GENOCIDA I DRUGIH ZLOČINA

Apstrakt:

Autorsko pravo štiti intelektualne tvorevine nastale kreativnim umnim djelovanjem fizičkog lica. Autorskopravna zaštita se pruža na sve intelektualne tvorevine koje zadovolje kriterije zakona, bez obzira na to da li sam sadržaj autorskog djela predstavlja krivično djelo, odnosno da li objavljivanje autorskog djela, po drugoj pravnoj osnovi predstavlja krivično djelo i traumatično je za društvenu zajednicu. Ovo je rezultat negativne pravne prirode autorskog prava.

Rad se sastoji od četiri dijela koji sagledavaju neke od aspekata autorskopravne zaštite intelektualnih tvorevina koje su nastale na osnovu genocida i drugih zločina.

Prvi dio rada pruža rezon za irelevantnost sadržaja autorskog djela za njegovu autorskopravnu zaštitu.

Drugi dio sagleda princip „scenes a faire“ u uporednom autorskom pravu kao kriterij određivanja originalnosti autorskog djela posebno sa aspekta događaja kao što je genocid u Srebrenici i kako se isti odnosi na stvaralački potencijal društvene zajednice.

Treći dio sagleda praksu sudova u korišćenju autorskog prava u suzbijanju „revenge porn-a“ odnosno osvetničke pornografije te donosi zaključke o mogućim vidovima primjene istog na govor mržnje i druge povredljive intelektualne tvorevine nastale na osnovu genocida i drugih zločina.

U četvrtom dijelu rad pregleda aspekte genocida uopšteno i genocida u Srebrenici posebno te načine na koji društvena zajednica koja je pogođena istim može da, koristeći mehanizme zaštite tradicionalnog kulturološkog izražaja osigura i zaštitu primjerenost intelektualnih tvorevina nastalih na osnovu ovih traumatičnih događanja.

Ključne riječi: Genocid, autorsko pravo, scenes a faire, revenge porn, tradicionalni kulturološki izražaj.

Abstract:

Copyright protects intellectual creations crafter through creative intellectual actions of a human being. Copyright protection is afforded to all intellectual creations that satisfy the legal criteria, no matter if their content makes the author criminally liable, or if the publication of the copyright protected work presents a criminal offense and is traumatic for the social community. This is a result of the negative nature of legal protection of copyright.

The work consists of four parts that review some aspects of copyright protection of intellectual creations that are based on genocide or other crimes.

The first part of the paper provides the legal rationale for the irrelevancy of content of a copyright protected work regarding its copyright protection.

The second part reviews the „scenes a faire” legal principle in comparative legal settings as a criteria for determining originality of copyright protected works, especially regarding events such as the Srebrenica genocide and then reviews how that applies to the creative potential of the social community.

The third part overviews the practice of courts in using copyright to combat „revenge porn” and concludes possible forms of applying the same principles of hate speech and other intellectual creations that injure or insult and which are based on genocide or other crimes.

The fourth part of the paper deals with aspects of genocide in general and Srebrenica genocide in particular in regards to the ways in which the social community affected can, using traditional cultural expression protection mechanism, ensure and protect remembrance and appropriateness of intellectual creations based on such traumatic events.

Keywords: Genocide, copyright, scenes a faire, revenge porn, traditional cultural expressions.

1. Uvod

Autorsko pravo je sistematizovan skup pravnih pravila kojim se uređuju odnosi između subjekata prava povodom individualnih intelektualnih tvorevina, nastalih kreativnim djelovanjem fizičkog lica, u domenu književnosti, umjetnosti i/ili nauke¹.

Drugim riječima, kada ljudska bića kreativno intelektualno djeluju oni stvaraju izvjesne intelektualne tvorevine, koje, ukoliko zadovolje zakonsku definiciju bivaju zaštićene od pozitivnopravnim normama autorskog prava.

Širok dijapazon konkretnih elemenata može predstavljati inspiraciju ili poticaj za intelektualno stvaranje takvim ljudskim bićima. Izvjesno je da ono što se izravno, lično i emocionalno „obraća duhu“ će u velikom broju instanci rezultirati stvaranjem intelektualnih² tvorevina koje mogu biti autorskopravno zaštićene.

Genocid je svakako događaj koji se i izravno i lično i izuzetno emocionalno obraća ljudskom duhu, pa samim tim je i razumno očekivati da će kao rezultat genocidnih radnji, a koje su se dogodile u Bosni i Hercegovini, konkretno u Srebrenici, 1995. godine, nastati veliki broj intelektualnih tvorevina, odnosno da je na izravnoj inspiraciji iz događaja kao i traga koji taj događaj je ostavio i nastavlja da ostavi je već nastalo širok i raznovrsan dijapazon intelektualnih tvorevina, te dalje gdje, veliki broj tih intelektualnih tvorevina će upravo biti zaštićen normama autorskog prava, a izvjestan broj normama prava industrijskog vlasništva, dok će izvjestan broj bilo svojom prirodom ili ex lege biti izuzet iz autorskopravne, industrijskopravne odnosno intelektualnopravne zaštite.

Postavlja se pitanje da li i na koje načine činjenica da je određena intelektualna tvorevina nastala na osnovu genocida ili drugih traumatičnih događaja, utiče na pružanje autorskopravne zaštite toj intelektualnoj tvorevini?

Prvi dio rada će razmotriti sljedeća pitanja:

1. Da li intelektualne tvorevine koje su nastale na osnovu izravne inspiracije i koje su blisko i neraskidivo vezane za genocid, i posebno genocid u Srebrenici mogu biti autorskopravno

¹ Više o autorskom pravu vidi: Ismet Alija i Haris Hasić, *Pozitivnopravna zaštita autorskog i srodnih prava u Bosni i Hercegovini*, Univerzitet u Travniku, Travnik, 2014; Ivan Henneberg, *Autorsko pravo*, Informator, Zagreb, 2001; Slobodan M. Marković, *Pravo intelektualne svojine*, Magistrat i Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007, dio I, glava I.

² Preferiramo izraz „intelektualna“ a ne „duhovna“ tvorevina koju koristi zakonodavac, budući da vjerujemo da pojam „intelektualna“ stvara veću dozu jasnoće, te je primjereniji kada se uzme u obzir praksa uporednopravnih sistema zaštite autorskog i srodnih prava.

zaštićene?

2. Da li činjenica da je izvjesno autorsko djelo nastalo na osnovu krivičnog djela izuzima intelektualnu tvorevinu koja je biti predmetom autorskopravne zaštite izvan podobnosti da bude predmetom autorskopravne zaštite?
3. Da li na autorskopravnu zaštitu izvjesne intelektualne tvorevine ima bilo kakvog uticaja činjenica da je prilikom stvaranja iste počinjeno krivično djelo?
4. Da li krivičnopravnost samog sadržaja intelektualne tvorevine utiče na autorskopravnu zaštitu iste?

Genocid u Srebrenici je istorijski događaj³. Kao takav, izvjesno je da intelektualne tvorevine koje se nastale u izravnoj ili neizravnoj vezi sa genocidom u Srebrenici, će kao sastavne svoje elemente neophodno sadržavati izvjesne elemente koje će biti ili značajno slične ili identične elementima koji sačinjavaju intelektualne tvorevine drugih lica, koje su autorskopravno zaštićene, te čije bi uvrštenje u subsekvennte intelektualne tvorevine koje su nastale na istoj činjeničnoj osnovi odnosno substratu inspiracije genocida u Srebrenici, u izvjesnom obliku predstavljali povredu autorskog i srodnih prava izvornog autora. Takvi elementi, argumentovano ali i u skladu sa sudskom praksom u uporedno-pravnim sistemima se smatraju da su nametnuti, ne od strane kreativnih kapaciteta samog autora, već od činjenice da predstavljaju identificirajuće elemente samog događaja koji služi kao inspiracioni supstrat intelektualne tvorevine koja se autorskopravno štiti, i čije postojanje je sine qua non kao i razlog postojanja samog autorskog djela u pitanju.

Ovakvi elementi koji su diktirani samom prirodom događaja i koji ne proizilaze iz intelektualnog stvaralačkog poriva autora autorskog djela koji je predmetom autorsko-prave zaštite se u autorskopravnoj teoriji nazivaju „scenes a faire”, te su isti izuzeti iz autorskopravne zaštite po doktrini istog imena.

Centralno pitanje ovog segmenta našeg naučnog rada će biti obim i karakteristike primjene „scenes a faire” doktrine na potencijal zaštite, odnosno izuzetak iz iste pojedinih elemenata koji čine intelektualne tvorevine koje su autorskopravno zaštićene, a koje su nastale na osnovu genocida u Srebrenici.

U radu ćemo nastojati da definišemo kao i konkretiziramo⁴ doktrinu „scenes a faire” koja je relativno nezastupljena u autorskopravnoj teoriji u Bosni i Hercegovini kao i u regiji, a koja je

³ Držimo apsolutno bespredmetnim potvrđivati ili na bilo koji način dodatno dokazivati ovu činjenicu.

⁴ Po pitanju konkretnih elemenata koji se imaju izuzeti iz autorskopravne zaštite, a koji su izravno vezani za genocid u Srebrenici

karakterističnija za komparativno pravnu autorskopravnu teoriju⁵

Krivično djelo, pa i genocid kao sui generis kvalifikovani oblik krivičnog djela enormnog obilka, nanosi štetu tokom samog činjenja, ali može da nanese štetu i subsekventno, neizravnim putem, korištenjem intelektualnih tvorevina koje su nastale ili u izvršenju odnosno tangentalno vezanim za počinjenje krivičnog djela u pitanju. Izvjesne intelektualne tvorevine koje su autorskopravno zaštićene, u izvjesnim situacijama, mogu da izazovu značajnu post fact traumama kao i drugim subjektima. Tada je poželjno da se takve intelektualne tvorevine suzbiju, odnosno, u ograničenom smislu, da se onemoguću ili značajno ograniči njihova cirkulacija.

Koji je obim primjene mjera autorskog prava za suzbijanje takvog negativnog uticaja?

Sa digitalnom revolucijom dolazi i konstantno mijenjanje samog društvenog ponašanja kao odgovor na oruđe i trendove istog, općenito govoreći. U izvjesnim okolnostima pravne norme ne mogu da na vrijeme odnosno pravovremeno sankcionišu takvo ponašanje. Ovo je posebno slučaj sa društveno nepoželjnim ponašanjima u vidu osvetničke ili nekonsenzualne pornografije, a može potencijalno da bude i slučaj sa autorskopravno zaštićenim intelektualnim tvorevinama koje su nastale u izravnoj ili neizravnoj vezi sa genocidom, odnosno posebno sa genocidom u Srebrenici.

Koji je obim i koji su modaliteti primjene mjera autorskog prava za suzbijanje takvih oblika negativnog društvenog ponašanja povodom kog ne postoje krivičnopravne ili druge primjerene sankcije? A ova dva pitanja predstavljaju treći dio ovog rada.

U četvrtom dijelu rada ćemo razmotriti relativno nove grane zaštite tradicionalnog znanja i zaštite tradicionalnih kulturoloških izražaja u BiH, kao i implikacije, koje mogu ali ne moraju postojati, na intelektualne tvorevine nastale na osnovu, konkretno, genocida u Srebrenici, odnosno koje su stvorili pripadnici izvjesne zajednice koja je izravno vezana za Srebrenicu i za genocid u Srebrenici, a koja bi pomogla u postizanju ne samo autorskopravne već i zaštite šireg pravnog obima. Na kraju ćemo, između ostalog predložiti i dodatno istraživanje povodom ovog pitanja i konkretno uticaja koji genocid u Srebrenici ima po tom pitanju.

2. Uticaj krivičnopravnosti sadržaja intelektualne tvorevine na autorskopravnu zaštitu istog, posebno u kontekstu genocida u Srebrenici

Autorskopravna zaštita intelektualnih tvorevina koje zadovolje uslove Zakona o autorskom i

⁵ Posebno u Sjedinjenim Američkim Državama

srodnim pravima (Sl. glasnik Bosne i Hercegovine 63/10)⁶ je automatska⁷, te nije uslovljena bilo kakvim ispunjavanjem upravnopravnih ili bilo kakvih drugih formalnosti, a skladno odredbi člana 14 ZAISP-a⁸,⁹.

Isti član dalje ističe da autorsko pravo, za pružanje autorskopravne zaštite ne postavlja bilo kakve zahtjeve po pitanju sadržaja intelektualne tvorevine u pitanju, te bilo kakve zahtjeve u pogledu same kvalitete ili svrhe autorskog djela.

Odredba člana 14 ZAISP-a jasno ukazuje da sadržaj intelektualne tvorevine nije uopšte relevantan faktor za determinaciju potencijala za autorskopravnu zaštitu intelektualne tvorevine u pitanju.

Da li je razumno očekivati da takva odredba se takođe odnosi i na činjenicu da sadržaj intelektualne tvorevine može da sam predstavlja krivično djelo? Da li odredba člana 14 ZAISP-a se ima tumačiti da znači da autorsko pravo je voljno da pruži autorskopravnu zaštitu intelektualnoj tvorevini koja je sačinjena od sadržaja koje je krivično djelo, kao što je na primjer govor mržnje i pozivanje na rasnu netrpeljivost, odnosno ukoliko je to video mučenja, pogubljenja ili video snimak nekog drugog stravičnog djelovanja?

Vjerujemo da se član 14 ZAISP-a ima tumačiti da intelektualna tvorevina koja se sastoji od sadržaja koji sam od sebe predstavlja krivično djelo po odredbama krivičnopravne ili druge norme, može biti zaštićena autorskim pravom kao autorsko djelo. Ovo zasnivamo na činjenici da je odredba člana 14 izuzetno jasna i precizna, te da u onim slučajevima gdje je odredba zakona jasna, nema mjesta suprotnom tumačenju¹⁰.

Samim tim, zaključak se nameće da šta će konkretno biti impetus za intelektualno stvaralačko djelovanje je, ultimativno, irelevantno za pružanje intelektualnopravne zaštite intelektualnoj tvorevini koja predstavlja izražaj tog inicijalnog nadahnuća odnosno impetusa, bez obzira što taj motiv, odnosno bez obzira na činjenicu da taj impetus samo od sebe je krivično djelo, odnosno je takvo ponašanje povodom kog je predviđena krivičnopravna sankcija za samog autora.

⁶ U ostatku teksta ZAISP

⁷ Vidi više Ivan Henneberg, *Autorsko pravo*, Informator, Zagreb, 2001. Str 86.

⁸ Autorsko pravo nastaje i pripada autoru na osnovu samog stvaranja autorskog djela i nije uslovljeno ispunjenjem bilo kakvih formalnosti ili zahtjeva u pogledu njegovog sadržaja, kvaliteta ili svrhe.

⁹ Ovo nije uvijek bio slučaj, te u izvjesnim iteracijama razvoja autorskopravne teorije bilo je potrebno formalno zaštititi autorsko djelo.

¹⁰ Vidi: Zijad Hasić, *Struktura prava, uvod u nauku o državi i pravu, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Sarajevo, 2010, drugi dio, II, A, Tumačenje prava

Sa ovim tumačenjem se slažu i teoretičari intelektualnog vlasništva. Tako Slobodan Marković ističe: „Polazeći od izloženog pojma autorskog djela, jasno je da u autorskom pravu nema značaja: ... da li su njegovo objavljivanje i saopštavanje javnosti protivni zakonu (npr. pornografija, pozivanje na nacionalnu, vjersku i drugu netrpeljivost, pozivanje na obaranje ustavnog poretka i sl.)“¹¹

Te takođe podržavajuće mišljenje nalazimo i kod drugih teoretičara, a kao što možemo vidjeti iz: „...autorsko delo se određuje kao originalna duhovna tvorevina autora, izražena u određenoj formi, bez obzira na njegovu umetničku, naučnu ili drugu vrednost, njegovu namenu, veličinu, sadržinu i način ispoljavanja, kao i dopuštenost javnog saopštavanja njegove sadržine.“¹²

Krivičnopravnost sadržaja intelektualne tvorevine, dakle, nema nikakvog uticaja na intelektualnopravnu odnosno konkretno autorskopravnu zaštitu te intelektualne tvorevine, bez obzira što će krivičnopravno biti sankcionisan njegov autor. Određeni film, na primjer, će identično biti zaštićen kao i bilo koji video snimak gnušnih krivičnih djela protiv čovječnosti, a što genocid u svakom slučaju jeste, pod uslovom da zadovoljava materijalno-pravne uslove za autorskopravnu zaštitu¹³.

Čak i ukoliko se dokaže da izvjesna intelektualna tvorevina je nastala izravno kao djelo izvršenja djelovanja koje je krivičnopravno sankcionisano, te ukoliko se ta činjenica potvrdi pravnosnažnom krivičnopravnom presudom, to neće imati nikakvog uticaja na nastavak, te ni u kom slučaju neće dovesti do oduzimanja ili opozivanja autorskopravne zaštite tog autorskog djela.¹⁴

Ovdje je jako bitno napomenuti da činjenica da izvjesna intelektualna tvorevina ima autorskopravnu zaštitu neće imati nikakvog uticaja na mogućnost i sposobnost pravnog poretka da zabrani ili ograniči objavljivanje odnosno distribuiranje tog autorskog djela. Naime, ovo su dva zasebna i odvojena prava. Autorsko pravo ne pruža bilo kakvu garanciju autoru da će moći ili neće moći da objavi, reproducira, distribuiru, odnosno ostvari bilo kakvu imovinsku, društvenu ili drugu korist od svog autorskog djela, a suglasno negativnoj prirodi autorskopravne zaštite o kojoj ćemo reći više ispod. Pravni poredak može u isto vrijeme pružiti autorskopravnu zaštitu

¹¹ Slobodan M. Marković, *Pravo intelektualne svojine*, Magistrat i Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007. Str. 41

¹² Katarina Damjanović, Vladimir Marić, *Intelektualna svojina*, Četvrto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerzitet Union i Javno preduzeće Službeni glasnik, Beograd, 2012. Str. 43.

¹³ Ovdje vrijedi istaći da činjenica da izvjesna intelektualna tvorevina koja se sastoji do krivičnopravno sankcionisanih elemenata će biti autorskopravno zaštićena, ali da činjenica pružanja autorskopravne zaštite ninakakav način neće utjecati na krivičnopravnost samog djelovanja autora tog autorskog djela. Drugim riječima, autorsko djelo će biti zaštićeno, ali u isto vrijeme autor tog autorskog djela će biti podložan krivičnopravnim sankcijama.

¹⁴ Vidi: Eldar Haber, *Copyrighted Crimes: The Copyrightability Of Illegal Works*, 16 YALE J.L. & TECH. 454 (2014)

izvjesnoj intelektualnoj tvorevini koja se sastoji od elemenata koji su dezignirani društveno nepoželjnim kroz njihovu inkriminaciju, dok u isto vrijeme i u isto dahu izričito zabranjuje objavljivanje odnosno sankcioniše objavljivanje, reproduciranje, distribuiranje, odnosno svako takvo djelovanje povodom kog autor ili nosilac prava je zaštićen normama autorskog prava a sankcionisan normama krivičnog prava.

Vjerujemo da je pravni poredak dozvolio pružanje autorskopravne zaštite povodom intelektualnih tvorevina koje se sastoje od sadržaja koji je krivičnopravno sankcionisan iz prvenstveno sljedećih pet razloga:

1. zbog inherentnih mehanika automatske prirode sticanja autorskopravne zaštite;
2. zbog negativne prirode autorskih prava i autorskopravne zaštite;
3. zbog namjernog i svrsishodnog nedostatka sistematskog nadzora formalnopravnih i materijalnopravnih uslova i kvalifikovanosti predmetnih intelektualnih tvorevina za sticanje autorskopravne zaštite, povodom njih, a izvršene od strane organa uprave;
4. radi zaštite pravne sigurnosti povodom nezgrapnosti i inherentne neprimjerenosti delineacije u determinaciji materijalnopravne podobnosti intelektualne tvorevine za sticanje autorskopravne zaštite povodom iste, te
5. zbog permutabilnosti krivičnopravnih i moralnih normi odnosno senzibiliteta društva, u kontekstu ekstremne dugotrajnosti autorskopravne zaštite.

2.1 Automatsko pružanje autorskopravne zaštite

Prag za sticanje autorskopravne zaštite je, relativno, nizak¹⁵. Većina ljudskih bića, u sklopu svog svakodnevnog djelovanja stvori autorska djela, često u, relativno, visokom broju. Postavljanje formalnih barijera za pružanje autorskopravne zaštite bi bilo krajnje kontraproduktivno, nedozvoljeno i nerazborito.

Ovo je svakako bio jedan od razloga zašto je uveden sistem automatskog pružanja zaštite u Bernskoj konvenciji za zaštitu književnih i umjetničkih djela^{16,17}.

Sistem automatske autorskopravne zaštite intelektualnih tvorevina koje zadovolje uslove je

¹⁵ Više: Ismet Alija i Haris Hasić, *Pozitivnopravna zaštita autorskog i srodnih prava u Bosni i Hercegovini*, Univerzitet u Travniku, Travnik, 2014. Str. 79-80.

¹⁶ Bernska konvencija o zaštiti književnih i umjetničkih djela od 9.septembra 1886. godine, dopunjena u Parizu 4. maja 1896, izmijenjena u Berlinu 13. novembra 1903, dopunjena u Bernu 20. marta 1914, izmijenjena u Rimu 2. juna 1928, u Briselu 26. juna 1948, u Štokholmu 14. jula 1967. i u Parizu 24. jula 1971. godine

¹⁷ U ostatku teksta: Bernska konvencija”

određen članom 5 st. 2 Bernske konvencije¹⁸. Ovaj princip je utjelovljen i u članu 14 ZAISP-a¹⁹.

Kao što je vidljivo, tekst ovog člana Bernske konvencije takođe ne ostavlja mjesta drugačijem tumačenju i nedvosmisleno uređuje da formalnosti prilikom pružanja autorskopravne zaštite za intelektualne tvorevine su zabranjene²⁰.

Automatskopravnost pružanja autorskopravne zaštite neophodno podrazumijeva odsustvo bilo kakvih metoda kontrole sadržaja intelektualnih tvorevina, od strane organa države ili drugih lica, povodom kojih se daje autorskopravna zaštita²¹. Odsustvo takvih kontrola neophodno, takođe, podrazumijeva da će izvjestan broj ili količina sadržaja koji su, potencijalno, nepoželjni za društveni poredak i za samo društvo, biti, automatski, autorskopravno zaštićeni. Pravni poredak argumentuje da automatskost autorskopravne zaštite je vrijednija od mogućnosti pružanja zaštite povodom društveno nepoželjnih sadržaja, posebno jer postoje drugi konkretni mehanizmi uklanjanja takvog sadržaja iz društvenih opticaja.

2.2 Negativna priroda autorskopravne zaštite

Autorsko pravo je negativno pravo, u smislu da pojedina subjektivna autorska prava koja čine sadržinu autorskog prava povodom izvjesnog autorskog djela su takve pravne prirode da ovlašćuju nositelja prava da isključi druga lica od izvjesnih djelovanja, koja su izričito enumerirana i definisana kao da čine konkretna ovlaštenja autora ili nosioca prava povodom tog izvjesnog autorskog djela.

Ovo je vidljivo i iz relevantnih odredbi ZAISP-a, gdje tako u odredbi člana 20²², i to posebno

¹⁸ 2) Uživanje i vršenje ovih prava ne podliježu nikakvoj formalnosti; ono je nezavisno od postojanja zaštite u zemlji porijekla djela. Prema tome, izvan odredaba ove konvencije obim zaštite i pravna sredstva zagwarantirana autoru radi zaštite njegovih prava isključivo se određuju zakonodavstvom zemlje u kojoj se zaštita traži.

¹⁹ O ovom članu je već prethodno bilo riječi. Vidi uvod.

²⁰ Uzimajući u obzir činjenicu da je Bernska konvencija sastavni dio teksta Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS) sporazuma Svjetske trgovinske organizacije, njegovo poštivanje i nediranje u odredbe istog je ustanovljeno kao univerzalno prihvaćen princip teorije autorskog prava, pa je čak dovelo i do mjenjača dugoustaljene prakse autorskopravne zaštite u Sjedinjenim Američkim Državama, zahtjevanja formalnog registrovanaj intelektualnih tvorevina prije pružanja autorskopravne zaštite.

²¹ Izvan kontrole zadovoljenosti materijalnih uslova za pružanje autorskopravne zaštite iz člana 4 ZAISP-a, odnosno drugih relevantnih odredbi ZAISP-a, od strane suda, gdje postoji *presumptio iuris tantum* da su zadovoljeni ti sulovi, te gdje tumačenje suda ne smije da se protivi izričitim odredbama člana 14 ZAISP-a.

²² (1) Autorska imovinska prava sadrže isključivo ovlaštenje autora da zabrani ili dozvoli iskorištavanje svog djela i primjeraka tog djela, ako ovim Zakonom nije drugačije određeno.

(2) Drugo lice može iskorištavati autorsko djelo samo s dozvolom autora, osim ako ovim Zakonom nije drugačije određeno.

stavova 1. i 2. vidimo da autor je ovlašten da „zabrani” ili „dozvoli” iskorištavanje određenog autorskog djela te da to predstavlja njegovo isključivo ovlaštenje povodom tog autorskog djela.

Pravni poredak autoru povodom izvjesnog autorskog djela definiše izvjestan broj konkretnih radnji povodom tog autorskog djela koje su zaštićene na takav način da njihovo izvođenje predstavlja isključivo pravo autora, te da autor može da isključi sve druge subjekte od takvog postupanja povodom tog autorskog djela²³. Pravni poredak autorskim pravom ne daje nositelju autorskog prava povodom autorskog djela konkretno pozitivnopravno ovlaštenje za bilo kakvo djelovanje povodom autorskog djela.

Tako, na primjer, autor ima autorsko moralno pravo na objavljivanje autorskog djela²⁴, ali to pravo jednostavno ovlašćuje autora da zabrani svim drugim subjektima prava da objave to konkretno autorsko djelo. To pravo autoru ne pravi pravno održivu garanciju da će isti imati i priliku da objavi to konkretno autorsko djelo.

Sličan primjer je i autorsko imovinsko pravo distribuiranja²⁵ autorskog djela, koje predstavlja isključivo ovlaštenje autora ili nosioca tog subjektivnog autorskog prava da zabrani drugim licima da puštaju u pravni promet primjerke autorskog djela. Država, odnosno pravni poredak ne daju garanciju da će autor ili nosioc tog subjektivnog autorskog prava moći i konkretno da pušta u pravni promet primjerke autorskog djela, odnosno da država neće zabraniti puštanje u promet konkretnih primjeraka autorskog djela, odnosno da država neće aktivno da sankcioniše puštanje u promet takvih primjeraka autorskog djela²⁶.²⁷

Po pitanju autorskih djela koja se sastoje od elemenata koji predstavljaju krivična djela ili su nastali na osnovu genocida pruža se autorskoppravna zaštita zato što pravni poredak ne pruža bilo kakve garancije bilo ekonomske isplativosti ili čak iskoristivosti takvih autorskih djela, a skladno negativnoj prirodi autorskoppravne zaštite. Umjesto toga, pravni poredak takvim autorskim djelima, sa sadržajem koji je, argumentovano, društveno nepoželjan, odnosno čak društveno štetan i opasan, pruža krivičnopravnu zaštitu zato što sa tim se ne stvara bilo

²³ Vidi: Micheal F. Flint, Nicholas Fitzpatrick, Clive D. Thorne, *A Users Guide to Copyright, Fifth Edition*, Butterworths, London, 2000, posebno Chapter 7.

²⁴ Član 17 ZAISP-a: Autor ima isključivo pravo odlučiti da li će, kada, na koji način i u kojoj formi njegovo djelo biti objavljeno.

²⁵ Član 22, st. 1 ZAISP-a: Pravo distribuiranja je isključivo pravo stavljanja u promet originala ili kopije djela, snimke izvođenja ili fonograma na materijalnom nosaču, prodajom ili drugim načinom prijenosa vlasništva, uključujući uvoz radi takvog stavljanja u promet i javne prodaje ili drugog oblika prijenosa vlasništva.

²⁶ Kao što bi, na primjer, bio slučaj sa puštanjem u promet pornografskih video uradaka maloljetnika.

²⁷ Više o negativnopravnoj prirodi autorskoppravne zaštite vidite: Ismet Alija i Haris Hasić, *Pozitivnopravna zaštita autorskog i srodnih prava u Bosni i Hercegovini*, Univerzitet u Travniku, Travnik, 2014. Str. 73-74.

kakva dodatna garancija iskoristivosti intelektualne tvorevine sa takvim sadržajem koja je autorskopravno zaštićena. Upravo suprotno, takvim djelovanjem se ograničava, iako upitno, potencijal diseminacije istog, a čisto se daje oruđe pravne zaštite autoru kojim isti može da zaštiti tu svoju intelektualnu tvorevinu od ekonomskog ili drugog iskorištavanja od strane drugih lica koja nisu autor ili od strane autora izričito ovlaštena.

2.3 Nepostojanje nadzora organa uprave

Subjektivna prava iz grane prava industrijskog vlasništva²⁸ nisu automatska prava, kao što je slučaj sa autorskim pravima. Umjesto toga, za sticanje ovih prava mora se podnijeti formalna prijava nadležnom organu²⁹, te materijalna podobnost kao i formalna te prijave mora da bude ispitana od strane tog nadležnog organa.

Kod predmeta prava industrijskog vlasništva za koje se traži pravna zaštita, stoga, kao izravni rezultat, kao jedan od uslova onemogućavanja sticanja te pravne zaštite javlja se činjenica da je sadržaj predmeta povodom kog se traži pravna zaštita protivan zakonu odnosno javnom moralu.

Tako, u Zakonu o patentu³⁰ nalazimo takvu odredbu u članu 7 st. 3³¹, gdje možemo da tumačimo tekst odredbe u pitanju na takav način da nije razlogom izuzimanja iz patentabilnosti izuma koji bi, da nema ovog ograničenja bio patentabilan nije činjenica što takvo iskorištavanje je zabranjeno zakonom ili drugim propisom, već da su u obzir uzete druge činjenice, a gdje mi ističemo da svakako jedan od razloga za takvo tumačenje se ima uzeti i naš predloženi rezon³².

Sličnu odredbu nalazimo i u Zakonu o žigu³³ u članu 6³⁴, koji se tiče uređivanja apsolutnih razloga za odbijanje prijave žiga, gdje se ističe u tački a) prvog stava da jedan od apsolutnih razloga za odbijanje prijave žiga jeste da se žig, kao subjektivno građansko pravo traži za znak koji je

²⁸ Pravo industrijskog vlasništva se sastoji od sljedećih grana prava: patentno pravo, žigovno pravo, pravo industrijskog dizajna, pravo zaštite geografskih oznaka porijekla, zaštita topografije integrisanog kola te zaštite novih sorti bilja. Pored pomenutih grana prava, ovdje se uvrštava i zaštita od nelojalne konkurencije, te zaštita poslovne tajne.

²⁹ U Bosni i Hercegovini taj nadležni organ je Institut za intelektualno vlasništvo Bosne i Hercegovine

³⁰ Zakon o patentu (Sl. glasnik BiH 53/19)

³¹ (3) Neće se smatrati patentibilnim izumi čije bi komercijalno iskorištavanje bilo suprotno javnom poretku ili moralu, ali ne samo zbog toga što je takvo iskorištavanje zabranjeno zakonom ili drugim propisom.

³² Drugi od razloga za ovakav rezon je i činjenica da je patent kao subjektivno građansko pravo takođe negativno pravo, a o čemu svmo već diskutovali.

³³ Zakon o žigu (Sl. glasnik BiH, 53/10)

³⁴ Žigom se ne može zaštititi znak: a) koji je protivan javnom poretku ili moralu, (..)

protivan javnom poretku i moralu, te u drugim zakonima koji uređuju ovu predmetnu materiju.³⁵

Vršeći formalnu provjeru zadovoljenosti materijalnih i formalnih uslova izvjesne prijave, država na izvjestan način označava svoje podržavanje predmeta povodom koga je na takav način priznato subjektivno pravo. Iz tog razloga, neprihvatljivo je, sa stanovišta pravnog poretka, da sadržaj takvog predmeta bude krivičnopravno sankcionisan. Kod autorskog prava ne postoji takva provjera. Upravo suprotno, protivno je Bernskoj konvenciji uvođenje bilo kakvog takvog formalnog apriori ispitivanje urednosti i zadovoljenosti uslova za sticanje autorskopravne zaštite, te stoga, kod autorskog prava nema potrebe da krivičnopravnost sadržaja bude faktor u determinaciji podobnosti pružanja te autorskopravne zaštite, iz straha da će postojati percepcija odobravanja ili podržavanja od strane države sadržaja koji je društveno nepoželjan ili štetan.

2.4 Pravna sigurnost pri determinaciji zadovoljenosti materijalnih uslova za sticanje autorskopravne zaštite

Ukoliko ne bi postojala zabrana, koju nalazimo u Bernskoj konvenciji, uvođenja dodatnog koraka za sticanje autorskopravne zaštite kvalifikovanih intelektualnih tvorevina, te ukoliko bi član 14 ZAISP-a bio promjenjen da naznači da krivičnopravnost sadržaja intelektualne tvorevine isključuje mogućnost autorskopravne zaštite iste³⁶, takva odredba bi bila izuzetno nepraktična, teško bi se integrirala u postojeće mehanizme autorskopravne zaštite, bi dovela Bosanskohercegovački pravni sistem u disharmoniju sa relevantnim međunarodnim konvencijama, praksom, teorijom i rješenjima uporednopravnih sistema zaštite autorskog i srodnih prava, te bi dovela do značajne komplikacije prilikom determinacije podobnosti autorskopravne zaštite intelektualne tvorevine na čisto praktičnom i svakodnevno aplikativnom nivou, posebno uzimajući u obzir gradaciju društvene nepoželjnosti izvjesnih inkriminiranih postupaka³⁷.

Na ovaj način bi značajno bila narušena, a u svakom slučaju ograničena, pravna sigurnost u nivo autorskopravne zaštite individualnih intelektualnih tvorevina, posebno ukoliko se sljedeći razlogu uzme u razmatranje.

³⁵ Vidi: Ismet Alija, *Pravo intelektualnog vlasništva u Bosni i Hercegovini, Zakoni iz oblasti industrijskog vlasništva Bosne i Hercegovine sa objašnjenjima i registrom pojmova*, Univerzitet u Travniku, Travnik, 2011.

³⁶ Bilo iz straha percepcije da država i društvo takav sadržaj podržavaju pružajući istom pravnu zaštitu ili iz bilo kog drugog razloga.

³⁷ U smislu donošenja determinacije da izvjesna krivična djela za koja je predviđena sankcija većeg vremenskog perioda bi bila jedinstveno razlogom nepodobnosti intelektualne tvorevine za autorskopravnu zaštitu, odnosno bi bila učinjena determinacija da sva krivična djela, odnosno čak i prekršaji čine da rezultirajuća ili intelektualna tvorevina koja se sastoji od elemenata bude izuzeta iz autorskopravne zaštite, a što sve stvara i otvara svoj sui generis skup problema.

2.5 Dugoročnost vremenskog trajanja autorskopravne zaštite i permutabilnost moralnosti i ilegalnosti

Autorskopravna zaštita kvalifikovane intelektualne tvorevine traje 70 godina nakon smrti autora^{38,39}. Od trenutka stvaranja autorskog djela pa do smrti autora može da protekne više godina, a u izvjesnim slučajevima više desetina godina⁴⁰. Tom zbiru godina treba dodati još vremenski period od sedamdeset godina. Rezultirajući zbir je značajno obiman.

U takvom jednom dugom vremenskom intervalu činjenica je da će doći do promjene u društvenoj strati kao i u društvenoj percepciji moralnosti, te rezultirajućem sankcionisanju onoga što društveni poredak, putem pravnog poretka kao manifestacije svoje volje i svojih ubjeđenja, smatra da predstavlja posebno nepoželjno ponašanje koje treba biti sankcionisano krivičnopravnim normama.

Drugim riječima, u dugom vremenskom periodu povodom kog pravni poredak pruža autorskopravnu zaštitu izvjesno je da će doći do promjene u percepciji moralnosti, da ono što je nekada bilo nemoralno može postati moralno, da ono ponašanje što je bilo inicijalno krivičnopravno sankcionisano, odnosno krivično djelo, da će vremenom biti izuzeto iz krivičnopravne zaštite. Samim tim, doveli bi se u situaciju da autor može za svog života da doživi da nešto što je bilo krivično sankcionisano, i stoga, u našem misaonom eksperimentu, izuzeto iz autorskopravne zaštite, da takvo supstratno ponašanje bude dekriminalizirano, te da rezultirajuća intelektualna tvorevina bude u javnom domenu i izvan autorskopravne zaštite, tako predstavljajući disincentivu za kreativno stvaranje, odnosno bivajući suprotna svrsi pružanja autorskopravne zaštite.

Dok je izvjesno da, dok god postoji ljudska rasa, genocid nikada neće prestati biti krajnje i najistaknutije nemoralan te nikada neće prestati biti jedan od najgorih, ako ne najgore krivično djelo, vjerujemo i držimo da ovaj razlog stoji i opravdan je jer ukazuje na širi zaključak vezan za neopravdanost isključenja intelektualnih tvorevina čiji sadržaj se sastoji od krivičnopravno sankcionisanih elemenata iz autorskopravne zaštite.

Neophodno je napomenuti da sama činjenica da intelektualna tvorevina je nastala na osnovu krivičnog djela, odnosno da njen sadržaj sam od sebe jeste ili može biti krivičnopravno

³⁸ Poglavlje V ZAISP-a, konkretno član 55.

³⁹ Ovo je opći rok. Postoje varijacije u trajanju autorskopravne zaštite, posebno u vidu kako razlike između zaštite autorskih djela i predmeta srodnih prava, tako i druge varijacije i determinacije povodom dužine trajanja autorskopravne zaštite.

⁴⁰ Posebno ako uzmemo u obzir činjenicu da ne postoji donja (a ni gornja) starosna granica za kvalifikovanost biti autorom, te da se ne treba imati poslovna sposobnost za stvaranje autorskog djela.

sankcionisan, ne znači da ista ne sadrži elemente koji su društveno poželjni, odnosno koji imaju elemente koji bi trebali biti autorskoppravno zaštićeni⁴¹.

3. Doktrina scenes a faire u kontekstu događaja od uticaja za širu javnost, te implikacija iste na autorskoppravnu zaštitu rezultirajućih intelektualnih tvorevina

Scenes a faire⁴² predstavljaju koncept autorskog prava, posebno u uporednopravnim autorskopravnim sistemima, a značajno u Sjedinjenim Američkim Državama, da određeni autorskopravni elementi su izuzeti iz autorskopravne zaštite jer nisu subjektivno originalni budući da određeni žanr ili određeni događaj diktira njihovo prisustvo, odnosno da zbog prirode intelektualne tvorevine je izvjesno da određeni autorskopravni elementi moraju biti prisutni u određenoj intelektualnoj tvorevini koja je autorskoppravno zaštićena. Budući da takvi elementi moraju da postoje u djelu, da su očekivani i da se podrazumijevaju, autor nema slobodu kreativnog izbora da uvrsti ili ne uvrsti takve elemente, ukoliko autor nema kreativnu intelektualnu slobodu po pitanju uvrštenja takvih elemenata u određenu vrstu autorskog djela već mora da uvrsti takve elemente u autorska djela te vrste da bi autorsko djelo uopšte postojalo, te gdje, korespondirajući ne može postojati subjektivna originalnost tih elemenata.⁴³

Supstrat odnosno impetus za stvaranje intelektualne tvorevine, te sadržajni elementi koji sačinjavaju tu intelektualnu tvorevinu diktiraju da ti elementi, koji bi ili ne bi mogli biti autorskoppravno zaštićeni kao sami, budu prisutni u intelektualnoj tvorevini da bi sama intelektualna tvorevina bila smislena odnosno da bi odražavala kreativnu cjelinu. Drugim riječima ti elementi su neophodni za identitet intelektualne tvorevine. Bez njih intelektualna tvorevina bi bila ili bezkontekstualna, odnosno ne bi uopšte mogla postojati.

Pružanje autorskopravne zaštite autoru na takvim elementima bi u značajnoj mjeri stvorilo ograničenje na kreativno stvaralaštvo svim subsekventnim autorima za cjelokupni period trajanja autorskopravne zaštite, koja je, podsjećamo, izuzetno duga, te iz tog razloga nije društveno opravdano da se stavljaju takva ograničenja.

Scenes a faire su izričito izuzeti iz autorskopravne zaštite u Sjedinjenim Američkim Državama. Takvo izuzeće je rezultat presude u slučaju *Computer Associates International, Inc. V Altai*,

⁴¹ Ovdje možemo navesti kao primjer grafite odnosno uličnu umjetnost, koja, iako predstavlja vandalstvo i u nekim slučajevima uništenje predmeta u vlasništvu drugih lica, ipak, nedvosmisleno, predstavljaju umjetnička djela, ponekad velike vrijednosti, kao što je na primjer slučaj sa autorskim djelima Banksija.

⁴² Franc. Scena koja mora biti prisutna

⁴³ Vidi: Ivan Hoffman, *Scenes a Faire Under Copyright Law*, dostupan na: <http://www.ivanhoffman.com/scenes.html>, pristupljeno, 29.05.2015

Inc.982 F. 2d 693⁴⁴, ⁴⁵,⁴⁶

Scenes a faire, na primjer, možemo naći kod književnih djela špijunskih trilera u elementima sadržaja djela pokušaja preuzimanja svijeta, u femme fatalima, u naprednoj opremi i uzbudljivim trkama auta. Konkretnije, primjer primjene izuzimanja autorske zaštite za pojedine obavezne elemente nalazimo kod računarskih programa kao sui generis autorskih djela, gdje izvjesni elementi računarskog programa moraju postojati da bi računarski program mogao ispravno da funkcioniše, kako radi interoperabilnosti, tako i radi drugih tehničkih zahtjeva.⁴⁷

Postavlja se pitanje da li doktrina scenes a faire ima svoju primjenu u autorskom pravu Bosne i Hercegovine?

Svojim izabirom široke definicije pojma autorskog djela u članu 4 st. 1⁴⁸ ZAISP-a, koja je u cijelosti harmonizovana kako sa pravnom tečevinom Evropske unije i relevantnih direktiva, tako i sa relevantnim tokovima pravne misli u uporednim autorskopравnim sistemima, zakonodavac Bosne i Hercegovine je u izvjesnom vidu konkludentno ili izričito prihvatio definiranje pojma autorskog djela koje neophodno podrazumijeva scenes a faire doktrinu, kako je ona definisana sudskim odlukama i teorijskim razmatranjima, radi definisanja pojma autorskog djela

Vjerujemo da je primjena doktrine scenes a faire za potrebe determiniranja obima autorskopравne zaštite intelektualnih tvorevina u autorskopравnom sistemu Bosne i Hercegovine opravdana.

Ukoliko prihvatimo ovakvu determinaciju kao opravdanu, postavljamo pitanje kako se primjena scenes a faire doktrine odnosi na autorska djela odnosno intelektualne tvorevine koje su nastale na osnovu genocida u Srebrenici?

Doktrina scenes a faire, uzimajući u obzir njene korijene u pravnoj tečevini Sjedinjenih Američkih Država, se ne sastoji od definitivnog i konačnog spiska elemenata koji su ili pokriveni autorskopравnom zaštitom ili koji su izuzeti iz autorskopравne zaštite.

To, na kraju krajeva i ne priliči ovakvoj jednoj determinaciji, budući da se doktrina primjenjuje

⁴⁴ Isto vidi: *Cain v. Universal Pictures Co.*, 47 F. Supp. 1013 Dist. Court, SD California 1942

⁴⁵ Isto vidi: *ETSHOKIN v. SKYY SPIRITS INC.*, 225 F.3d 1068 (9th Cir. 2000)

⁴⁶ Za suprotno mišljenje vidi: Michael Murray, *Copyright, Originality, and the End of the Scenes a Faire and Merger Doctrines for Visual Works*, Illinois Public Law and Legal Theory Research Papers Series, Research Paper No. 06-09, May 24, 2006

⁴⁷ Zasnovano na: Ismet Alija, Haris Hasić, Dženita Kliko Zec, *Pojmovnik prava intelektualnog vlasništva, Univerzitet u Travniku*, Travnik, 2014, str. 228-289.

⁴⁸ 1) Autorskim djelom smatra se individualna duhovna tvorevina iz oblasti književnosti, nauke i umjetnosti bez obzira na vrstu, način i oblik izražavanja, ako ovim zakonom nije drugačije određeno.

na svaki konkretan slučaj iznova.

Stoga, pitanje da li izvjesni element intelektualne tvorevine u konkretnom slučaju jeste ili nije autorskopavno zaštićen, odnosno izuzet iz autorskopravne zaštite po doktrini scenes a faire će biti utvrđena od strane sudova u svakom konkretnom slučaju. Takvu determinaciju će sudovi donijeti primjenjujući načelo slobodne ocjene dokaza⁴⁹, inherentno u građanskom parničnom procesnom pravu.

S tim u vidu, međutim, možemo da ukažemo na ono što smatramo da bi u svakom slučaju bili elementi kod genocida u Srebrenici koji bi trebali potpasti pod doktrinu scenes a faire, te stoga bi trebali biti izuzeti iz autorskopravne zaštite, odnosno njihova upotreba bi trebala da bude slobodna za bilo kog autora odnosno bilo kog lica koje stvara intelektualnu tvorevinu koja će biti predmetom autorskopravne zaštite, a uvrštenje kog ne bi predstavljalo povredu autorskog i srodnih prava prethodnih autora⁵⁰.

Elementi koji bi trebali biti tumačeni kao da su, u slučaju genocida u Srebrenici, po doktrini scenes a faire izuzeti iz autorskopravne zaštite⁵¹:

1. Sve činjenice⁵² koje su vezane izravno za lokaciju genocida u Srebrenici, uključujući ali ne ograničene na:
 - a. Datumi vezani za genocid u Srebrenici,
 - b. Mjesto genocida u Srebrenici, uključujući opštepoznatu topografiju kao i sve druge elemente koje su vezane za opis lokacije na kojoj je izvršen genocid, a da se radi o činjenicama koje ne predstavljaju individualnu intelektualnu tvorevinu⁵³, već su dovoljno generički određene, odnosno diktirane stvarno postojećim oblikom i karakteristikama

⁴⁹ Branko Čalija i Sanjin Omanović, *Građansko procesno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2000. str. 77-79.

⁵⁰ Napominjemo da ovaj spisak nije konačan i nije namjeren da bude konačan, već samo predstavlja inicijelno razlgaganje i treba više da dočara obrise ovog pitanja a ne da predstavlja definitivni spiak. Uvrštenej izvjesnog elementa na ovaj spisak se ne treba tumačiti kao autorativan, budući da sud u svakom slučaju može odlučiti suprotno.

⁵¹ Po mišljenju autora.

⁵² Izraz činjenica se treba uzeti cum grano salis, budući da ukoliko činjenica predstavlja puki podatak, koji je nastao kao odražaj stvarnosti a ne individualnim kreativnim djelovanjem ljudskog bića koje je autor, ista će biti izuzeta iz autorskopravne zaštite po svojoj prirodi a ne po doktrini scenes a faire.

⁵³ Poetičan opis mjesta događanja genocida u srebrenici, odnosno bilo koji drugi opis za koji je jasno da je autor morao da kreativno djeluje za njegovo postojanje te da nije bio na neprimjeren način ograničen u svom kreativnom intelektualnom djelovanju bi bio izuzet iz pokrivenosti doktrinom scenes a faire, odnosno bi bio pokrivne autorskopravnom zaštitom.

- mjesta događaja;
- c. Vrijeme događaja,
 - d. Atmosferske, kalendarske, kao i druge prilike koje se podrazumijevaju za vrijeme i mjesto događaja,
2. Sve činjenice koje su vezane za ličnosti⁵⁴ koje su izravno ili neizravno vezane za genocid u Srebrenici, uključujući, ali ne ograničene na:
 - a. Principijelne „domaće” aktere sa obje strane,
 - b. Principijelne „strane” aktere,
 - c. Principijelne aktere „međunarodne” zajednice,
 - d. Spisak i ličnosti stradalih,
 - e. Spisak i ličnosti porodica koje su preživjele
 3. Događaji koji predstavljaju istorijski slijed koji je izravno doveo do genocida u Srebrenici,
 4. Događaji koji predstavljaju istorijski slijed koji je izravno slijedio genocid u Srebrenici,
 5. Događaje koji su opšte poznati, u obimu i na način koji su opšte poznati⁵⁵, a koji su tako postali bilo putem izravnog i opšte poznatog opisa, zvučnog ili video snimka
 6. Događaji i činjenice koje su utvrđene na osnovu pravnosnažnih presuda odnosno na osnovu drugih vjerodostojnih izvora, u obimu i na način koji su predočene u tim dokumentima⁵⁶.
 7. Arhitektonski objekti za koje je neraskidivo vezan genocid u Srebrenici⁵⁷,
 8. Elementi koji su postali kroz asocijaciju ili na drugi način neraskidivo vezani za genocid u Srebrenici, a kao što bi mogao biti slučaj sa:
 - a. Depikcijama redova umotanim u tamno zelene ćefine,
 - b. Depikcije uplakane majke,
 - c. Čuveni video snimci⁵⁸,
 - d. Simboli koji su postali povezani sa genocidom u Srebrenici⁵⁹,

⁵⁴ Ovdje se takođe odnosi na konkretne činjenice koje su opštepoznate i koje su nastale ne individualnim intelektualnim djelovanjem već su nametnute ličnosti koja je u pitanju kao historijske činjenice.

⁵⁵ A što je pravni standard koji će biti determiniran u svakom konkretnom slučaju.

⁵⁶ Ovi elementi mogu biti izuzeti i na osnovu člana 8 st. 1 tačka b ZAISP-a (b) službeni tekstovi iz oblasti zakonodavstva, uprave i sudstva (zakoni, uredbe, odluke, izvještaji, zapisnici, sudske odluke i slično.)

⁵⁷ Kao što je, na primjer, slučaj sa Fabrikom akumulatora.

⁵⁸ Kao što je, argumentovano, video snimak svirepih ubistava odreda „Škorpioni” iz Republike Srbije.

⁵⁹ A što je takođe pravni standard, koji će biti dterminiran u svakom konkretnom slučaju.

- e. Depikcije uplakane rodbine iznad tabuta,
 - f. Depikcije redova praznih raka,
9. Argumentovano, sve depikcije organizovanih procesija vezanih za masovno ukopavanje stradalih u genocidu u Srebrenici⁶⁰
10. Sve slike stradalih, uključujući u njihovoj fizičkoj formi kao i u obiku posmrtnih ostataka, kao i depikcije masovnih gornica i lica koje rade na determinisanju identiteta ubijenih.

Napominjemo da ovaj spisak nije i ne treba da bude konačan. Držimo da bi bilo smisleno i svrsishodno da se izvrši detaljno i decidno istraživanje, zasnovano na temeljima koje smo ovdje naznačili, a po pitanju što elaboratnije enumeracije elemenata koji se imaju smatrati isključenim iz autorskopravne zaštite po viđenju i aplikaciji doktrine *scenes a faire*, a posebno zato što takav spisak bi bio od utiliteta i kod razmatranja zadnje tačke ovog rada.

4. Korištenje mehanizama autorskopravne zaštite za suzbijanje objavljivanja, reproduciranja i distribuiranja autorskih djela sa neprimjerenim sadržajem

Kao što smo argumentovali u prvom dijelu rada, autorskopravna zaštita se pruža na intelektualne tvorevine koje se kvalifikuju skladno odredbama člana 4 st. 1 ZAIP-a, te ta autorskopravna zaštita nije uslovljena kvalitetom ili drugim konsideracijama sadržaja intelektualne tvorevine koja se štiti odredbama autorskog prava. Zaključili smo da čak i ukoliko individualno kreativno djelovanje lica prilikom njihovog nastajanja je krivičnopravno sankcionisano, odnosno čak i ukoliko one same su društveno-pravno nepoželjne do te mjere da njihova reprodukcija, distribucija odnosno samo posjedovanje može da predstavlja povredu krivičnopravnih sankcija, to sve nema uticaja na pružanje autorskopravne zaštite. Istakli smo i da zaštita autorskopравnim mehanizmima je negativne prirode.

Međutim, interesantno je pitanje da li odredbe i pravni mehanizmi autorskopravne zaštite se mogu koristiti za suzbijanje reproduciranja, distribuiranja pa čak i objavljivanja tih, takvih i sličnih intelektualnih tvorevina koje sadrže takve elemente da je poželjno za društveni poredak da njihovo reproduciranje, distribuiranje odnosno objavljivanje ili bilo kakva diseminacija bude društveno retardovano?

Ovdje se efektivno radi o korištenju autorskopравnih normi kao mehanizma za kontrolu društveno nepoželjnog sadržaja, u onim slučajevima u kojima druge mjere, prvenstveno

⁶⁰ Iako je ovakva determinacija ustanovljena više na osnovu pijeteta a ne na strogim principima autorskopравne teorije.

krivičnopravne prirode ili nisu učinkovite u dostatnom obimu, odnosno u kojim slučajevima te mjere uopšte ne postoje.

Priroda autorskopravne zaštite je takva da ista nije podložna za suzbijanje samih krivičnih djela. Međutim, krivično djelo ne nanosi štetu samo dok se izvršava, odnosno, moguće je povećati ili značajno amplifikovati štetu koja nastaje izvršenjem krivičnog djela kroz diseminaciju video, audio ili drugih zabilježja krivičnih djela kojim se nanosi ili izravna duševna boli žrtvi, rodbini žrtve, ili se postiže neki drugi neželjeni učinak za društvenu zajednicu.

Takođe, norme autorskog prava se mogu koristiti⁶¹ kao privremena mjera za suzbijanje novih oblika neželjenog i društveno opsesnog ponašanja, u velikoj većini slučajeva do onoga trenutka dok se ne usvoje učinkovite sui generis mjere⁶².

U tom aspektu od značajne pomoći bi mogla biti upotreba mjera i mehanizama zaštite autorskog prava.

Postoje instance korištenja autorskog prava u ovakve svrhe, posebno u slučajevima „osvetničke pornografije“⁶³, ⁶⁴ odnosno nekonsenzualne pornografije⁶⁵. Nekonsenzualna pornografija je takve instance djelovanja koje nastaju kada lice napravi video ili fotografski snimak svog nagog tijela, odnosno takvog postupanja na seksualno sugestivno ili eksplicitan način⁶⁶, te subsekventno distribuirati primjerak tog vizuelno perceptibilnog autorskog djela licima sa kojima je prvobitno lice, autor u intimnoj ili ekvivalentno intimnoj vezi.⁶⁷

Ovdje primjećujemo sljedeće pravno relevantne elemente:

1. Rezultirajuće autorsko djelo je stvoreno od strane lica koje se nalazi na samom autorskom djelu, odnosno je stvoreno uz izričito odobrenje, saglasnost i puno znanje lica u pitanju;

⁶¹ Pamela Samuelson, *Protecting Privacy Through Copyright Law?*, dostupan na: <http://ssrn.com/abstract=2435288>, pristupljeno 29.05.2015. godine

⁶² Izvrstan resurs: Neil Richards, *Intellectual Privacy, Rethinking Civil Liberties in the Digital Age*, Oxford University Press, New York, 2015.

⁶³ Engl. Revenge porn

⁶⁴ Vidi: Jenna K. Stokes, *The Indecent Internet: Resisting Unwarranted Internet Exceptionalism In Combating Revenge Porn*, *Berkeley Technology Law Journal* Vol. 29:929

⁶⁵ Vidi: Alix Iris Cohen, *Nonconsensual Pornography and the First Amendment: A Case for a New Unprotected Category of Speech*, dostupan na: <http://ssrn.com/abstract=2588758>, pristupljeno 29.05.2015. godine.

⁶⁶ Ovo predstavlja kvalifikovanu individualnu intelektualnu tvorevinu, u velikoj većini slučajeva, koja će biti autorskopravno zaštićena, odnosno koja će biti autorsko djelo.

⁶⁷ Izvrstan resurs za ovu materiju, vidi: Amanda Levendowski, *Using Copyright To Combat Revenge Porn*, *N.Y.U. Journal Of Intell. Prop. & Ent. Law* Vol. 3:422

2. Inicijalna distribucija primjerka autorskog djela je, u velikoj većini slučajeva, rezultatom dobrovoljnog čina prenosa primjerka autorskog djela⁶⁸.

Po prestanku intimne veze koja je služila kao osnova slanja autorskih djela sa izravno seksualnim sadržajem, kao manifestacija frustracija odnosno po drugoj osnovi, lice koje je primilo primjerak autorskog djela u pitanju, odlučuje, umjesto da uništi ili ostavi u privatnosti primjerak autorskog djela, da objavi autorsko djelo, obično na društvenim mrežama odnosno na web stranicama koje su posvećene objavljivanju odnosno distribuiranju i konzumiranju takvog sadržaja.

Na ovaj način se nanosi velika emocionalna bol, a potencijalno i drugi vid štete po ugled, odnosno pod drugoj osnovi, licu koje nije postavilo primjerak autorskog djela u pitanju.

Budući da osoba primjerak autorskog djela u pitanju posjeduje sa odobrenjem autora odnosno nosioca prava, odnosno je sama autor ili nosilac prava, te budući da nije počinjeno krivično djelo prilikom nastanka samog autorskog djela⁶⁹, djelo osvetničke ili nekonsenzualne pornografije nije samo od sebe bilo inkriminirano. Po načelu *nullum crimen nulla poena*, lica koja su postavljala takve video snimke nisu mogla biti krivičnopravno procesuirana. Takođe, budući da nije počinjeno krivično djelo prilikom postavljanja tog autorskog djela na internetu, ne postoji validan pravni osnov za uklanjanje tog sadržaja sa interneta.

Lica kojima je nanosena šteta na takav način, te kojima se nastavlja nanositi šteta na takav način se nalaze u nezavidnoj prilici da se obraćaju pravnom poretku za pomoć, a pravni poredak nema mehanizme za adekvatno saniranje takvog postupanja, barem ne u domenu klasičnih mehanizama krivičnog prava i zaštite privatnosti.⁷⁰

Predložena je upotreba mehanizama zaštite autorskog i srodnih prava, odnosno konkretno mehanizama za uklanjanje sadržaja kojim se vrijeđaju autorska i srodna prava sa interneta.

Ovi mehanizmi su razvijeni kao odgovor na veliku prijetnju koja je predstavljala digitalizacije primjeraka autorskih djela, te na neograničeni potencijal interneta za gotovo instantnu i globalnu diseminaciju takvih digitalnih primjeraka autorskih djela, sa ili bez dozvole autora ili nosioca prava. Samim tim, ti mehanizmi su posebno učinkoviti za uklanjanje neželjenog

⁶⁸ Iako ovo nije neophodno uvijek slučaj, posebno u instancama gje je autorsko djelo stvoreno ne od strane samog lica, već sa odobrenjem i pristankom tog lica.

⁶⁹ Ne da bi to uticalo na samu autorskopravnu zaštitu, a kako smo prethodno argumentovali.

⁷⁰ Vidi: Mary Anne Franks, Drafting An Effective "Revenge Porn" Law: A Guide for Legislators, dostupan na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2468823, pristupljeno: 07.06.2015 godine.

sadržaja sa interneta⁷¹.

Takvi mehanizmi uklanjanja sadržaja su do sada uspješno primjenjivani u brojnim slučajevima, sve do donošenja efektivnih sui generis pravnih propisa koji adekvatnije uređuju ovu materiju.⁷²

Kod genocida u Srebrenici, u slučajevima video i drugih snimaka koji predstavljaju autorska djela, a čije bi diseminacija i distribucija predstavljala povredu i dodatnu ranu žrtvi, mjere autorskog prava, u izvjesnim slučajevima, bi se mogle koristiti za ograničavanje ili suzbijanje diseminacije i distribucije takvih primjeraka autorskog djela.

Navodimo i primjer „Mein Kampf“-a, autorskog djela Adolfa Hitlera. Po normama pozitivnog autorskog prava, isti je kao autorsko djelo bio zaštićen. Nosilac prava je bila Vlada savezne njemačke države Bavarske, koja je koristila autorska prava povodom tog djela, kao oruđa za suzbijanje distribucije, diseminacije i imovinske eksploatacije tog autorskog djela koji se smatra društveno nepoželjnim od strane relativno značajnog broja subjekata⁷³.

Držimo da se negativna priroda autorskopravne zaštite može da iskoristi na takav način da se suzbije diseminacija izvjesnog sadržaja čija diseminacija je iz bilo kog razloga nepoželjna. Vjerujemo, međutim, da takvi mehanizmi su inherentno slabiji od sui generis i posebno dizajniranih mehanizama za tu svrhu, jer norme autorskog prava su prvenstveno namjenjene za promociju kreativnog stvaralaštva a ne za cenzuru⁷⁴.

5. Genocid u Srebrenici kao predmet zaštite tradicionalnog kulturološkog izražaja

Tradicionalni kulturološki izražaj je vrsta tradicionalnog znanja.

Tradicionalno znanje definišemo kao svaki oblik spoznaje koja je nastala intelektualnim

⁷¹ Posebno u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje primjena amandmana na pozitivopravni propis za zaštitu autorskog i srodnih prava, Digital Millenium Copyright Act te „safe harbor” provizije istog za Internet Service Provajdere, pod uslovom da implementiraju učinkovite mehanizme za uklanjanje sadržaja kojim se vrijeđaju autorska i srodna prava.

⁷² Vidi: Mary Anne Franks, Drafting An Effective “Revenge Porn” Law: A Guide for Legislators, dostupan na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2468823, pristupljeno: 07.06.2015 godine.

⁷³ Autorskopravna zaštita povodom „Mein Kampf” -a je istekla 2015 godine, te je sada to autorsko djelo u javnom domenu, a što znači da je u slobodnoj upotrebi od strane svih subjekata prava.

⁷⁴ Uprkos činjenici da se autorskopravna zaštita istorijski koristila kao alat državne cenzure.

djelovanjem ljudskog bića⁷⁵, bez obzira na formu⁷⁶ tog znanja dok god ta forma čini to znanje podobnim za prenos sa jednog subjekta na drugi subjekt, koje je izravni rezultat načina života određene ljudske zajednice⁷⁷, koje je na bilo koji način relevantno za taj način života te zajednice⁷⁸, koje je preneseno najmanje sa jednog pokoljenja na drugo pokoljenje⁷⁹ ili za koje je izvjesno da će biti preneseno na sljedeće pokoljenje⁸⁰, koje se primjenjuje u predmetnoj zajednici⁸¹, te koje je u stalnom postupku razvijanja i prilagodbe zbog eksternih i internih stimulansa⁸², te⁸³ koje nije

⁷⁵ Ovim elementom definicije, argumentovno, se isključuju genetski resursi kao oblik tradicionalnog znanja. Autori smatraju da genetski resursi, budući da nisu rezultat intelektualnog djelovanja pojedinca ili grupe ljudi ne mogu biti stavljeni u isto razmatranje sa drugim aspektima zaštite tradicionalnog znanja jer pravni mehanizmi zaštite intelektualnih tvorevina neće biti podobni za zaštitu ovog oblika tradicionalnog znanja. Znanje koje se može steći kao rezultat uvida značaja i relevancije genetskih resursa za tradicionalno znanje će biti svrstano u druge vrste tradicionalnog znanja.

⁷⁶ Odlučujući se na ovakvu formulaciju u definiciji, umjesto izdašnog ili čak *exempli causa* nabrojavanja mogućih oblika forme tradicionalnog znanja, kakav je prisutan u navedenim definicijama, osigurava se relevantnost definicije čak i u slučajevima evolucije medijuma komunikacije ljudskih bića, kao i u slučajevima razvoja i evolucije samog koncepta tradicionalnog znanja.

⁷⁷ Ovaj element definicije je operativno najrelevantniji, to je ono, argumentovano, za šta možemo reći da predstavlja delineaciju tradicionalnog znanja od drugih oblika znanja. Prilikom determinacije da li određeno znanje treba da se smatra tradicionalnim, te time da je objekt zaštite prava zaštite tradicionalnog znanja, presudna će biti determinacija da li je to znanje izravni rezultat načina života određene ljudske zajednice, ili je znanje u pitanju nastalo kao rezultat individualnog i nezavisnog kreativnog, subjektivno originalnog stvaralaštva ljudskog bića.

⁷⁸ Relevantnost tradicionalnog znanja za život zajednice je element koji pomaže u determinaciji bitnosti same zaštite, kao i pomaže u razlikovanju tradicionalnog znanja jedne zajednice od tradicionalnog znanja drugih zajednica. Takođe, što je relevantnije tradicionalno znanje, veće su šanse da će sama zajednica biti zainteresovana da koristi mehanizme za pravnu zaštitu tog tradicionalnog znanja, te time, veća je šansa da u slučajevima zloupotrebe ili skrnavljenja će nastati ozbiljnije posljedice na zajednicu u pitanju, i time veći razlog za osiguranje temeljite i učinkovite zaštite tradicionalnog znanja.

⁷⁹ Transmisija znanja s jednog pokoljenja na drugo pokoljenje je još jedan element razlikovanja znanja o dtradicionalnog znanja. Ovdje je bitno napomenuti da tradicionalno znanje nije neophodno i staro znanje. To je primjećeno i u World Intellectual Property Organization, Intellectual Property and Genetic Resources, Traditional Knowledge and Traditional Cultural Expressions, An Overview, WIPO, Geneva, 2012, str.10.

⁸⁰ Unošenjem ovog pravnog standarda se omogućuje da kao tradicionalno znanje bude uključeno i znanje koje je rezultat evolucije tradicionalnog znanja, ali koje neophodno nije dovoljno staro da bi bilo već jednom preneseno sa jednog pokoljenja na drugo, međutim gdje postoji jasna indikacija da će doći do takvog prenosa te gdje kao rezultat ne bi bilo primjereno ne pružiti takvu zaštitu.

⁸¹ Da bi tradicionalno znanje moglo biti pravno zaštićeno ono mora biti „živo” znanje, i mora biti u upotrebi od strane zajednice čijim zajedničkim intelektualnim djelovanjem je to znanje i nastalo.

⁸² Tradicionalno znanje ne smije biti shvaćeno kao fiksno, staro, nepermutabilno stanje koje je osificirano kao izravni rezultat svog tradicionalnog statusa.

⁸³ Ukoliko prihvatimo shvatanje da je za zaštitu tradicionalnog znanja potreban sui generis pravni mehanizam

znanje koje može biti predmetom zaštite postojećih grana prava intelektualnog vlasništva.⁸⁴

Tradicionalni kulturološki izražaj je takva vrsta tradicionalnog znanja koje predstavlja intelektualne tvorevine⁸⁵ koje su nastale kao kulturološki izražaj stvaralačkog potencijala izvjesne zajednice odnosno društva, na temelju, u našem konkretnom slučaju, genocida u Srebrenici kao zajedničkog i dijeljenog traumatičkog događaja koji predstavlja impetus i substrat za nastanak većeg broja autorskih djela, te koja se sastoji od tradicionalnih kulturoloških izražaja⁸⁶ kao manifestacija identiteta društva u pitanju, izgrađenog na osnovu tog traumatičnog događaja genocida u Srebrenici, gdje traumatični događaj u značajnoj mjeri služi kao identifikujući odnosno oblikujući element te zajednice odnosno društva.

Tradicionalni kulturološki izražaji predstavljaju zajedničku kulturološku stečevinu određene zajednice odnosno određenog društva, koji je u konstantnom procesu evolucije od zajedničke tačke inicijalnog supstrata impetusa stvaralačkog za nastanak tradicionalnih kulturoloških izražaja u pitanju, gdje taj evolutivni postupak je uslovljen zadržavanjem prepoznatljivih elemenata identiteta zajednice odnosno društva te koji nastaje kroz dogradnju i prilagođavanje novonastaloj situaciji, prenešen sa koljeno na koljeno ili za koji postoji osnovano ubijeđenje da će biti prenošen sa koljena na koljeno gdje kroz to prenošenje i kroz tu iteraciju se sa koljena na koljeno zadržava identitet odnosno zadržava prepoznatljivi obrisi inicijalnog supstrata odnosno impetusa^{87, 88}.

U drugim radovima smo prethodno pisali o tome kako Bosna i Hercegovina nema adekvatne pravne mehanizme zaštite tradicionalnih kulturoloških izražaja⁸⁹.

Ukoliko bi postojali takvi mehanizmi zaštite tradicionalnog kulturološkog izražaja, nameće se pitanje da li bi autorska djela kao i predmeti srodnih prava koja su nastala na osnovu genocida

⁸⁴ Preuzeto iz: Ismet Alija H. H., Pravna zaštita tradicionalnog znanja, Gračanički glasnik, časopis za kulturnu historiju, Godina XIX, broj 38, Novembar 2014.

⁸⁵ Pri tom prvenstveno autorska djela odnosno predmete srodnih prava.

⁸⁶ U smislu prvenstveno, iako ne isključivo, intelektualnih tvorevina koje mogu biti zaštićene normama autorskog prava.

⁸⁷ Primjer ove vrste tradicionalnog znanja može biti svaki oblik kulturološkog izražaja određenog društva, bilo da je riječ o ćilimima, korpama, dekorativnoj grnčariji, tradicionalnim plesovima, pjesmama, epovima, šalama kao i bilo kojoj drugoj varijaciji ekspresija kulturološke stvaralačke tendencije jedinice društva koja poprimi status bivstvovanja elementom identiteta tog društva. U Bosni i Hercegovini primjer tradicionalnog kulturološkog izražaja bi bio bosanski ćilim, cazinsko keranje, gračaničke pjesme, bosanske sevdalinka kao i brojni drugi primjeri.

⁸⁸ Zasnovano na: Ismet Alija H. H., Pravna zaštita tradicionalnog znanja, Gračanički glasnik, časopis za kulturnu historiju, Godina XIX, broj 38, Novembar 2014

⁸⁹ O zaštiti tradicionalnog znanja i tradicionalnih kulturoloških izražaja u Bosni i Hercegovini više vidi: ibid.

u Srebrenici, odnosno bilo koje druge intelektualne tvorevine koje su nastale od strane kvalifikovanih lica⁹⁰ na osnovu genocida u Srebrenici bile predmetom mehanizama takve zaštite tradicionalnih kulturoloških izražaja.

Mi vjerujemo da, u određenom, ograničenom smislu, bi postojali elementi koji bi bili predmetom zaštite tradicionalnih kulturoloških izražaja nastalih na osnovu genocida u Srebrenici. Držimo da bi determinacija tih elemenata bila slična determinaciji scenes a fair elemenata iz prethodnih poglavlja, budući da mehanizmi autorskopravne zaštite intelektualnih tvorevina nisu konkurentni, već nasuprot, su komplementarni mehanizmima zaštite tradicionalnih kulturoloških izražaja.

Vjerujemo da bi od posebnog značaja za pitanje determinacije obima zaštite tradicionalnih kulturoloških izražaja bila činjenica da genocid u Srebrenici je i predmetom posebno velikog broja komemoracija i drugih memorijalnih obilježavanja. Takođe, genocid u Srebrenici predstavlja posebno podoban predmet zaštite tradicionalnih kulturoloških izražaja jer njihova zloupotreba, a povodom koje se vrši zaštita sa postojećim uporednopravnim mehanizmima, bi predstavljala posebno društveno, a partikularno za zajednicu u pitanju, nepoželjan događaj.

Za razliku od determinacije elemenata intelektualnih tvorevina koje su doktrinom scenes a faire izuzete iz autorskopravne zaštite, determinacija elemenata koji bi se trebali zaštititi mehanizmima zaštite tradicionalnih kulturoloških izražaja ne bi bila prepuštena sudovima.⁹¹

Umjesto toga vjerujemo da bi državna zajednica trebala da, u bliskoj saradnji sa pripadnicima zajednice odnosno društva u pitanju, koliko god bilo teško determinirati njihov identitet, ustanoviti formalne mehanizme, kao i zasebno udruženje građana koje bi bilo identifikovano kao nosilac prava intelektualnog vlasništva povodu tradicionalnih kulturoloških izražaja u pitanju.

Držimo da bi bilo opravdano da se izvrši studija potencijalnog stvaranja sui generis zaštite tradicionalnih kulturoloških izražaja koji su izravno vezani za genocid u Srebrenici, a po uzoru na sui generis provizije zaštite tradicionalnog znanja u uporednopravnim sistemima⁹².

6. Zaključak

Genocid u Srebrenici je bolan i krajnje traumatičan događaj koji je poslužio stvaranju izuzetno velikog broja autorskih djela. U radu smo razmatrali četiri autorskopravna aspekta i konotacije

⁹⁰ Koliko god bilo teško utvrditi i identifikovati kako nosioce takog prava tako i individue koji bi činili grupu koja bi bila nosilac takvih prava.

⁹¹ Sudovi u svakom slučaju bi bili nadležni za individualno determiniranje kao i kontrolu.

⁹² Obim takvog poduhvata prevazilazi obim ovog rada.

autorskih djela koja su stvorena na osnovu impetusa odnosno substrata genocida u Srebrenici, ali i implikacije drugih krivičnih djela i krivičnopravnosti na autorskopravnu zaštitu, korištenje mehanizama za suzbijanje neželjenog distribuiranja odnosno reproduciranja autorskog djela te mehanizme zaštite tradicionalnih kulturoloških izražaja vezanih za genocid u Srebrenici..

U prvom dijelu rada smo razmatrali pitanje odnosa krivičnopravnosti sadržaja odnosno elemenata sadržaja, odnosno odnos krivičnopravnosti i autorskopravne zaštite.

Zaključili smo da se član 14 ZAISP-a se treba tumačiti na takav način da intelektualna tvorevina koja se sastoji od sadržaja koji sam od sebe predstavlja krivično djelo po odredbama krivičnopravne ili druge relevantne pravne norme, odnosno koja je nastala na substratu ili osnovi krivičnog djela, može biti zaštićena autorskim pravom kao autorsko djelo i to na način na koji je zaštićeno, odnosno u obimu u kom je zaštićeno bilo koje drugo autorskog djelo slične vrste a koje ne sadrži sadržaj koji ima krivičnopravne konotacije. Ovo smo zasnovali na činjenici da je odredba člana 14 izuzetno jasna i precizna, te da u onim slučajevima gdje je odredba zakona jasna, nema mjesta suprotnom tumačenju.

Zaključili smo da pravni rezon za autorskopravnu zaštitu takvih autorskih djela se zasniva na sljedećih pet razloga:

1. zbog inherentnih mehanika automatske prirode sticanja autorskopravne zaštite;
2. zbog negativne prirode autorskih prava i autorskopravne zaštite;
3. zbog namjernog i svrsishodnog nedostatka sistematskog nadzora formalnopravnih i materijalnopravnih uslova i kvalifikovanosti predmetnih intelektualnih tvorevina za sticanje autorskopravne zaštite, povodom njih, a izvršene od strane organa uprave;
4. radi zaštite pravne sigurnosti povodom nezgrapnosti i inherentne neprimjerenosti delineacije u determinaciji materijalnopravne podobnosti intelektualne tvorevine za sticanje autorskopravne zaštite povodom iste, te
5. zbog permutabilnosti krivičnopravnih i moralnih normi odnosno senzibiliteta društva, u kontekstu ekstremne dugotrajnosti autorskopravne zaštite.

U drugom dijelu rada smo razmotrili primjene uporednopravnog instituta autorskog prava „scenes a faire”, odnosno isključenja iz autorskopravne zaštite elemenata intelektualnih tvorevina koje moraju da, po svojoj prirodi, se nalaze u intelektualnoj tvorevini koja kao osnovu ima izvjestan, posebno istorijski, događaj, a kao što je slučaj sa genocidom u Srebrenici.

Zaključili smo da svojim izabirom široke definicije pojma autorskog djela u članu 4 st. 1 ZAISP-a, zakonodavac Bosne i Hercegovine je u izvjesnom vidu konkludentno ili izričito prihvatio definiranje pojma autorskog djela koje neophodno podrazumijeva scenes a faire doktrinu,

kako je ona definisana sudskim odlukama i teorijskim razmatranjima, radi definisanja pojma autorskog djela

Ubijedeni smo da je primjena doktrine *scenes a faire* za potrebe determiniranja obima autorskopravne zaštite intelektualnih tvorevina u autorskopravnom sistemu Bosne i Hercegovine opravdana.

Primjenili smo neka od postulata doktrine „*scenes a faire*” na genocid u Srebrenici kao strahoviti istorijski događaj. Zaključili smo da neki od elemenata koji bi trebali biti tumačeni kao da su, u slučaju genocida u Srebrenici, po doktrini *scenes a faire* izuzeti iz autorskopravne zaštite:

1. Sve činjenice koje su vezane izravno za lokaciju genocida u Srebrenici, uključujući ali ne ograničene na:
 - a. Datumi vezani za genocid u Srebrenici,
 - b. Mjesto genocida u Srebrenici, uključujući opštepoznatu topografiju kao i sve druge elemente koje su vezane za opis lokacije na kojoj je izvršen genocid, a da se radi o činjenicama koje ne predstavljaju individualnu intelektualnu tvorevinu, već su dovoljno generički određene, odnosno diktirane stvarno postojećim oblikom i karakteristikama mjesta događaja;
 - c. Vrijeme događaja,
 - d. Atmosferske, kalendarske, kao i druge prilike koje se podrazumijevaju za vrijeme i mjesto događaja,
2. Sve činjenice koje su vezane za ličnosti koje su izravno ili neizravno vezane za genocid u Srebrenici, uključujući, ali ne ograničene na:
 - a. Principijelne „domaće” aktere sa obje strane,
 - b. Principijelne „strane” aktere,
 - c. Principijelne aktere „međunarodne” zajednice,
 - d. Spisak i ličnosti stradalih,
 - e. Spisak i ličnosti porodica koje su preživjele
3. Događaji koji predstavljaju istorijski slijed koji je izravno doveo do genocida u Srebrenici,
4. Događaji koji predstavljaju istorijski slijed koji je izravno slijedio genocid u Srebrenici,

5. Događaje koji su opšte poznati, u obimu i na način koji su opšte poznati, a koji su tako postali bilo putem izravnog i opšte poznatog opisa, zvučnog ili video snimka
6. Događaji i činjenice koje su utvrđene na osnovu pravnosnažnih presuda odnos na osnovu drugih vjerodostojnih izvora, u obimu i na način koji su predočene u tim dokumentima.
7. Arhitektonski objekti za koje je neraskidivo vezan genocid u Srebrenici,
8. Elementi koji su postali kroz asocijaciju ili na drugi način neraskidivo vezani za genocid u Srebrenici, a kao što bi mogao biti slučaj sa:
 - a. Depikcijama redova umotanim u tamno zelene ćefine,
 - b. Depikcije uplakane majke,
 - c. Čuveni video snimci,
 - d. Simboli koji su postali povezani sa genocidom u Srebrenici,
 - e. Depikcije uplakane rodbine iznad tabuta,
 - f. Depikcije redova praznih raka,
9. Argumentovano, sve depikcije organizovanih procesija vezanih za masovno ukopavanje stradalih u genocidu u Srebrenici
10. Sve slike stradalih, uključujući u njihovoj fizičkoj formi kao i u obliku posmrtnih ostataka, kao i depikcije masovnih grobnica i lica koje rade na determinisanju identiteta ubijenih.

Napomenuli smo da ovaj spisak nije i ne treba da bude konačan. Držimo da bi bilo smisljeno i svrsishodno da se izvrši detaljno i decidno istraživanje, zasnovano na temeljima koje smo ovdje naznačili, a po pitanju što elaboratnije enumeracije elemenata koji se imaju smatrati isključenim iz autorskopravne zaštite po viđenju i aplikaciji doktrine *scenes a faire*, a posebno zato što takav spisak bi bio od utiliteta i kod razmatranja zadnje tačke ovog rada.

Treći dio rada je razmotrio korištenje mehanizama zaštite autorskog i rodniha prava kao mjere za suzbijanje reproduciranja, distribuiranja odnosno sve vidove zaštićenog djelovanja povodom izvjesnog autorskog djela, a gdje bi takvo reproduciranje, distribuiranje odnosno djelovanje predstavljalo nepoželjno djelovanje koje nije sankcionisano normama krivičnog prava ili drugim relevantnim pravnim normama.

Ukazali smo kako su takvi mehanizmi uklanjanja sadržaja su do sada uspješno primjenjivani u brojnim slučajevima, sve do donošenja efektivnih *sui generis* pravnih propisa koji adekvatnije uređuju ovu materiju.

Kod genocida u Srebrenici, u slučajevima video i drugih snimaka koji predstavljaju autorska djela, a čije bi diseminacija i distribucija predstavljala povredu i dodatnu ranu žrtvi, zaključili smo da mjere autorskog prava, u izvjesnim slučajevima, bi se mogle koristiti za ograničavanje ili suzbijanje diseminacije i distribucije takvih primjeraka autorskog djela.

Zaključili smo i da se negativna priroda autorskopravne zaštite može da iskoristi na takav način da se suzbije diseminacija izvjesnog sadržaja čija diseminacija je iz bilo kog razloga nepoželjna. Vjerujemo, međutim, da takvi mehanizmi su inherentno slabiji od sui generis i posebno dizajniranih mehanizama za tu svrhu, jer norme autorskog prava su prvenstveno namjenjene za promociju kreativnog stvaralaštva a ne za cenzuru.

Četvrti dio rada razmatra instrumente, koji su u Bosni i Hercegovini još u povoju ili nepostojeći, za zaštitu tradicionalnog znanja, i to posebno tradicionalnih kulturoloških izražaja, te razmatra koje implikacije te mjere bi mogle da imaju u zaštiti interesa zajednice koju čine lica koja su preživjela, odnosno koja su izravno vezana za genocid u Srebrenici.

Vjerujemo da bi od posebnog značaja za pitanje determinacije obima zaštite tradicionalnih kulturoloških izražaja bila činjenica da genocid u Srebrenici je i predmetom posebno velikog broja komemoracija i drugih memorijalnih obilježavanja. Takođe, genocid u Srebrenici predstavlja posebno podoban predmet zaštite tradicionalnih kulturoloških izražaja jer njihova zloupotreba, a povodom koje se vrši zaštita sa postojećim uporednopravnim mehanizmima, bi predstavljala posebno društveno, a partikularno za zajednicu u pitanju, nepoželjan događaj.

Ukazali smo da za razliku od determinacije elemenata intelektualnih tvorevina koje su doktrinom scenes a faire izuzete iz autorskopravne zaštite, determinacija elemenata koji bi se trebali zaštititi mehanizmima zaštite tradicionalnih kulturoloških izražaja ne bi bila prepuštena sudovima. Istakli smo da vjerujemo da bi državna zajednica trebala da, u bliskoj saradnji sa pripadnicima zajednice odnosno društva u pitanju, koliko god bilo teško determinirati njihov identitet, ustanoviti formalne mehanizme, kao i zasebno udruženje građana koje bi bilo identifikovano kao nosilac prava intelektualnog vlasništva povodu tradicionalnih kulturoloških izražaja u pitanju.

Držimo da bi bilo opravdano da se izvrši studija potencijalnog stvaranja sui generis zaštite tradicionalnih kulturoloških izražaja koji su izravno vezani za genocid u Srebrenici, a po uzoru na sui generis provizije zaštite tradicionalnog znanja u uporednopravnim sistemima.

7. Literatura

- Alija, I. (2011). Pravno intelektualnog vlasništva u Bosni i Hercegovini, Zakoni iz oblasti autorskog i srodnih prava i kolektivno ostvarivanje autorskog i srodnih prava Bosne i Hercegovine sa objašnjenjima i registrom pojmova, Univerzitet u Travniku, Travnik.
- Alija, I. (2011). Pravo intelektualnog vlasništva u Bosni i Hercegovini, Zakoni iz oblasti industrijskog vlasništva Bosne i Hercegovine sa objašnjenjima i registrom pojmova, Univerzitet u Travniku, Travnik.
- Alix Iris Cohen, Nonconsensual Pornography and the First Amendment: A Case for a New Unprotected Category of Speech, dostupan na: <http://ssrn.com/abstract=2588758>, pristupljeno 29.05.2015. godine.
- Amanda Levendowski, Using Copyright To Combat Revenge Porn, N.Y.U. Journal Of Intell. Prop. & Ent. Law Vol. 3:422
- Bernska konvencija o zaštiti književnih i umjetničkih djela od 9. septembra 1886. godine, dopunjena u Parizu 4. maja 1896, izmijenjena u Berlinu 13. novembra 1903, dopunjena u Bernu 20. marta 1914, izmijenjena u Rimu 2. juna 1928, u Briselu 26. juna 1948. (n.d.).
- Besarović, V. (2005). Intelektualna svojina, Industrijska svojina i autorsko pravo, četvrto dopunjeno i izmenjeno izdanje. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Branko Čalija, S. O. (2000). Građansko procesno pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
- Cain v. Universal Pictures Co., 47 F. Supp. 1013 Dist. Court, SD California 1942
- ETSHOKIN v. SKYY SPIRITS INC, 225 F.3d 1068 (9th Cir. 2000)
- Eldar Haber, Copyrighted Crimes: The Copyrightability Of Illegal Works, 16 YALE J.L. & TECH. 454 (2014)
- Hebl, A. B. (2007-2008). A heavy burden: proper application of copyrights merger and scenes a faire doctrines. Wake Forest Intellectual Property Law Journal Volume 8 No. 1, 128-160.
- Henneberg, I. (2001). Autorsko pravo, Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Informator.
- Ismet Alija, H. H. (2014). Pojmovnik prava intelektualnog vlasništva. Travnik: Univerzitet u Travniku.
- Ismet Alija, H. H. (2014). Pozitivnopravna zaštita autorskog i srodnih prava u Bosni i Hercegovini. Travnik: Univerzitet u Travniku.

- Ismet Alija, H. H. (Godina XIX, broj 38, Novembar 2014). Pravna zaštita tradicionalnog znanja. Gračanički glasnik, časopis za kulturnu historiju, 33-46.
- Ivan Hoffman, Scenes a Faire Under Copyright Law, dostupan na: <http://www.ivanhoffman.com/scenes.html>, pristupljeno, 29.05.2015
- Jenna K. Stokes, The Indecent Internet: Resisting Unwarranted Internet Exceptionalism In Combating Revenge Porn, Berkeley Technology Law Journal Vol. 29:929
- Katarina Damjanović, V. M. (2012). Intelektualna svojina, Četvrto izmjenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu i Javno preduzeće Službeni glasnik.
- Marković, S. M. (2007). Pravo intelektualne svojine. Sarajevo: Magistrat i Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- MaryAnneFranks, DraftingAnEffective“RevengePorn”Law:A Guide for Legislators, dostupan na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2468823, pristupljeno: 07.06.2015. godine.
- Micheal F. Flint, Nicholas Fitzpatrick, Clive D. Thorne (2000) A Users Guide to Copyright, Fifth Edition, Butterworths, London.
- Michael Murray, Copyright, Originality, and the End of the Scenes a Faire and Merger Doctrines for Visual Works, Illinois Public Law and Legal Theory Research Papers Series, Research Paper No. 06-09, May 24, 2006.
- Pamela Samuelson, Protecting Privacy Through Copyright Law?, dostupan na: <http://ssrn.com/abstract=2435288>, pristupljeno 29.05.2015. godine
- Richards, N. (2015). Intellectual Privacy, Rethinking Civil Liberties in the Digital Age, Oxford University Press, New York.
- Zakon o autorskom i srodnim pravima (Sl. glasnik Bosne i Hercegovine 63/10).
- Zakon o patentu (Sl. glasnik Bosne i Hercegovine 53/10).
- Zakon o žigu (Sl. glasnik Bosne i Hercegovine 53/10).
- Zijad Hasić (2010) Struktura prava, uvod u nauku o državi i pravu, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Sarajevo

Prof. dr Ismet Alija;

Ermin Redžić;

Azra Bećirović

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku

STRATEGIJA SJEĆANJA PARADIGME 8372 SPREČAVANJE ZLOČINA GENOCIDA

Apstrakt:

U ovome radu autori, analizirajući genezu agresije na Bosnu i Hercegovinu počevši od nacionalnog identiteta kao razlike koja je implicirala dalji razvoj situacije u proteklom ratu, kao i analizu pojma genocida sa posebnim fokusom na genocid u Srebrenici, govoreći o strategiji sprečavanja zločina genocida, tražeći odgovor na pitanje kako se sjećati Srebrenice kao paradigme ratnih stradanja i genocida istakli su, prije svega, odgovornost kao faktor za izgradnju i očuvanje mira i ukazali na neophodnost uspostavljanja arhiva Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. Pored toga, autori su govorili i o obrazovanju kao strategiji, te mehanizmima održavanja suživota i zdrave zajednice putem sprečavanja nasilja u višečlanim etničkim zajednicama.

Ključne riječi: ratni zločini, genocid, Srebrenica, očuvanje mira, odgovornost, obrazovanje, civilna zajednica, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju.

Abstract:

In this paper work, authors analyze the genesis of aggression on Bosnia and Herzegovina, starting it from the national identity as difference that has implied further development of the past war, as well as analysis of a term 'genocide' with an special focus on the genocide in Srebrenica while talking about the strategy of preventing of genocide, seeking for the answers on the questions how to remember Srebrenica as a paradigm of the calamities and genocide. As a strategies, authors primarily pointed the responsibility as a factor for building and preserving of peace, we also indicated the necessity of establishing of the archive of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). In addition, authors talk about education as a strategy, and mechanism of co-existence and maintenance of the healthy community through the prevention of violence in the multi-member ethic communities.

Keywords: war crimes, genocide, Srebrenica, preservation of pece, responsibility, education, civic community, The International Criminal Tribunal for theformerYugoslavia

1. Uvodne napomene

Stvaranje jedne nacije ovisi od više čimbenika. Prema kazivanju Anthony Smitha, britanskog etnografa, nacionalni identitet uvijek se tijesno povezuje sa nacionalizmom, koji od nacionalnog identiteta stvara mit putem teritorija, predaka ili i jednog i drugog.¹ Potreba jednog naroda ispoljava se u tome da svoj status legitimira u vlastitoj historiji, a udovoljavanje toj potrebi dovodi do formiranja nacionalnog identiteta. Bosnu i Hercegovinu možemo promatrati kao jednu od najstarijih i najstabilnijih (u smislu granica), teritorijalnih jedinica južnoslavenskog područja, koja su se nakon propasti srednjovjekovnog bosanskog kraljevstva inkorporirala u veće političke tvorevine kroz historiju.

S druge strane, Bosna i Hercegovina je mjesto na kojem se susreću dva suprotstavljena nacionalizma, srpski i hrvatski. Upravo slučaj Bosne i Hercegovine čije stanovništvo je podijeljeno između tri glavne zajednice je dobra ilustracija neadekvatnosti koja može postojati između državnih teritorija i nacionalnih identiteta, a što je zapravo karakteristično za cijeli region Balkana.²

Narodima i narodnostima SFR Jugoslavije, njenim Ustavom, garantovana su prava i ravnopravnosti u političkom, ekonomskom i kulturnom pogledu. Međutim, ova garancija bila je samo deklarativna. Pod plaštom, očuvanja Jugoslavije velikosrpski i velikohrvatski nacionalizam je privremeno skriven, a ukupni društveni i politički poremećaji kulminirali su u periodu 1990 – 1992. godine, pred agresiju na Bosnu i Hercegovinu.³ „Upravo zbog prenamaglašenog nacionalnog osjećaja, kao i zbog odsustva većeg stepena demokratije na jugoslavenskom prostoru, a zbog stalne historijske težnje pojedinih „velikih nacija“ da dominiraju na ovim prostorima nad „malim nacijama“, stalni je uzrok raznih sukoba i razlog ugroženosti jednih od drugih.“⁴

Tokom Drugog svjetskog rata Raphael Lemkin, poljski i američki pravnik, predložio je definiciju genocida, s namjerom da privuče pažnju na činjenicu da zločini nacističkog režima predstavljaju čin zvjerstva koji bi u međunarodnom pravu trebalo da bude kvalifikovan kao zločin sui generis. Prema Lemkinu genocid predstavlja „uništavanje naroda ili etničke grupe“, koje je rezultat

¹ Topić, M., 2009, Rod i nacija. Očuvanje (i kreacija) nacionalnog identiteta kroz rodno diskriminacijsku nacionalističku politiku: Slučaj Hrvatske iz devedesetih, Sociološki pregled, vol. XLIII (2009), no. 2, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, str. 185-207.

² Bougarel, X., 2009, Rasprave o nacionalnom identitetu Bošnjaka, Zbornik radova, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, str. 118.

³ Karavelić, V., 2004, Agresija na Bosnu i Hercegovinu: Sjeveroistočna Bosna 1991-1992, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, str. 25-31.

⁴ Karavelić, V., 2004, str. 31.

svjesnog i sistematski planiranog plana uništenja izvjesne grupe. Kao takav, genocid se sastoji od velikog broja pojedinačnih masakra, jer se u suprotnom teško može govoriti o „uništavanju” naroda, bilo u „cjelini ili u dijelu”.⁵

Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila je Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida 1948. godine. Član II ove konvencije definiše genocid na slijedeći način:

„U smislu ove Konvencije kao genocid se smatra bilo koje od navedenih djela učinjenih u namjeri potpunog ili djelimičnog uništenja jedne nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe kao takve:

- a) ubistvo članova grupe;
- b) teška povreda fizičkog ili mentalnog integriteta članova grupe;
- c) namjerno podvrgavanje grupe životnim uslovima koji trebaju da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog uništenja;
- d) mjere uperene na sprečavanje rađanja u okviru grupe;
- e) prinudno premještanje djece iz jedne grupe u drugu.”⁶

Dok su autori u većini, prihvatili Konvenciju ili su se opredijelili za nešto širu definiciju koja uključuje i političke i socijalne grupe, za neke je ipak, pitanje definicije manje važno, čak i sumnjivo sa moralnog aspekta. Mi smo ipak stanovišta da je u ovom slučaju neophodno precizno pojmovno određenje.

Nakon holokausta nad Jevrejima u Drugom svjetskom ratu, najveća mrlja na planu međunarodne zajednice je genocid u Srebrenici, koji se dogodio jula 1995. godine. Genocid je izvršila Vojska Republike Srpske pod komandom generala Ratka Mladića, uključujući i paravojne formacije „Škorpioni”, pod kontrolom Ministarstva unutrašnjih poslova iz Srbije. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju donio je pravosnažnu presudu u kojoj masakr u Srebrenici kvalificira kao čin genocida.

Vraćajući se u tu 1992. godinu, u aprilu, regularne jedinice Jugoslavenske narodne armije i paravojne jedinice, napadaju gradove i sela u istočnoj Bosni, protjeravajući muslimansko

⁵ Task force for international cooperation on Holocaust education, remembrance and research, 2010, Holokaust i drugi genocidi: Dokument Radne skupine za obrazovanje o holokaustu i drugim genocidima, str. 9.

⁶ Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, tekst dostupan na: <http://www.preventgenocide.org/ba/konvencijaogenocidu.htm>, pristupljeno: 03.04. 2015. god.

⁷ Škorpioni su bila specijalna srpska vojna postrojba osnovana za vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu od 1992. do 1995. godine. U tom periodu, pod zapovjedništvom Slobodana Medića, počinila je mnoge ratne zločine. Godine 2005. Haški tribunal ju je osudio.

stanovništvo iz doline Drine. Usprkos tome što je u Srebrenici stanovništvo bilo pretežno bošnjačko, srpske paravojne snage sa tog područja i iz susjednih dijelova istočne Bosne su na nekoliko sedmica okupirale grad. Međutim, u maju, iste godine, grupa boraca Armije R BiH je uspjela ponovo osvojiti Srebrenicu. Aprila 1993. godine Vijeće bezbjednosti je donijelo rezoluciju kojom je proglasio Srebrenicu i njenu okolinu „zaštićenom zonom”.

Ofanziva jedinice Drinskog korpusa Vojske Republike Srpske na Srebrenicu započela je 6. jula 1995, granatiranjem Srebrenice i napadom na posmatračka mjesta Ujedinjenih nacija sa holandskom posadom, koji su se nalazili u zaštićenoj zoni. Napadi su se nastavili do 11. jula 1995. godine, kada su jedinice Vojske Republike Srpske ušle u Srebrenicu.

Bosanski Muslimani, muškarci, žene, i djeca, koji su se zatekli u Srebrenici nakon početka napada Vojske Republike Srpske (VRS), imali su tada dvije mogućnosti: potražiti spas u krugu baze UN-a u Potočarima ili krenuti kroz šumu prema Tuzli, u ogromnoj koloni. „Između 11. jula 1995. i 18. jula 1995. godine, snage VRS-a kojima su komandovali i rukovodili Ratko Mladić i Radislav Krstić, istjerale su ili ubile najveći dio bosanskog, muslimanskog stanovništva u srebreničkoj enklavi. Te akcije imale su za posljedicu to, da su snage VRS-a praktično eliminisale svako prisustvo bosanskih Muslimana na području srebreničke enklave.”⁸

„Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima i nakon 1995. godine proizveli su mnogobrojne, složene i dugotrajne posljedice, koje će nažalost, dugoročno egzistirati, a što će bitno uticati na politički, društveni, ekonomski, socijalni, kulturni i demografski razvoj Bosne i Hercegovine. Sadržaj, intenzitet i obim navedenih posljedica posebno je vezan i izražen za žrtve genocida.”⁹

Suočavanje sa prošlošću jedan je od ključnih preduvjeta za izgradnju stabilne budućnosti u Bosni i Hercegovini kao i usvajanje strategije sprečavanja zločina genocida, što će svakako pomoći i u pronalaženju odgovora na pitanje kako se sjećati Srebrenice.

2. Odgovornost kao faktor za izgradnju i očuvanje mira i suživota

Od okončanja rata u Bosni i Hercegovini pokrenuta su krivična procesuiranja odgovornih za kršenje ljudskih prava i ratne zločine, institucije različitih nivoa vlasti, kao i organizacije civilnog društva, provode aktivnosti u oblasti utvrđivanja činjenica i objavljivanja istine, usvojeno je relevantno zakonodavstvo koje u određenoj mjeri reguliše oblast reparacije, provode se aktivnosti u pravcu provjere profesionalnih kapaciteta i moralnog integriteta zaposlenih u

⁸ Nicić, J., 2005., Haški tribunal VIII, presude, Fond za humanitarno pravo, Beograd, str. 7.

⁹ Čekić, S., 2012, Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini, Univerzitet u Sarajevu i Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, str. 34.

javnoj administraciji, te su osnovane nove institucije, ukinute neke stare i usvojeni određeni reformski zakoni.¹⁰ Ipak, ove inicijative nisu rezultirale postizanjem konsenzusa unutar bosanskohercegovačkog društva o načinima prevazilaženja trauma nastalih kao posljedica ratnih dešavanja.

Kada govorimo o krivičnim djelima koja podrazumijevaju sistematičnost u izvršenju, što je vidljivo naročito kod krivičnog djela genocida, u historiji se više puta potvrdila mogućnost uplitanja države u izvršenje ovog djela. Pitanje odgovornosti države za genocid javilo se tokom diskusija o definisanju člana IV¹¹ prilikom izrade *Konvencije o genocidu*. Velika Britanija je pokrenula pitanje odgovornosti države, podrazumijevajući da upravo odgovornost ne treba obuhvatiti samo privatna lica ili organizacije nego i države, vlade i organe državne vlasti. S obzirom da se tu ne radi o krivičnoj odgovornosti, sud pravde ne bi u ovom slučaju izricao krivične sankcije, nego bi naredio prestanak izvršenja takvih djela. Sa ovim prijedlogom pokrenuta je diskusija i dok su neke države poput Francuske, Paname, Kanade smatrale da država treba biti krivično odgovorna i da je treba kazniti, druge, poput Švedske i Venecuele su smatrale da bi jedina moguća sankcija bila plaćanje odštete, dok su treće, poput SAD-a, naglašavale da je to pitanje u okviru drugih grana prava.¹²

Pitanje odgovornosti države ponovo se aktualiziralo prilikom propisivanja člana VI¹³ Konvencije. Ponovljen je prijedlog Velike Britanije da se u slučaju da je za djelo genocida odgovorna država ili bilo koji organ ili vlast države ili vlade, po zahtjevu bilo koje potpisnice Konvencije, dostavi Međunarodnom sudu pravde, čije će odluke biti konačne i obvezujuće. Belgija se složila sa ovim prijedlogom uz izmjene koje se tiču nametanja odgovarajućih mjera u cilju zaustavljanja protupravnog djelovanja ili naknade štete, dok su SAD bile protiv prijedloga.¹⁴

¹⁰ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Ministarstvo pravde, ?, Strategija tranzicijske pravde u Bosni i Hercegovini 2012-2016, dostupno na: <http://www.mpr.gov.ba/aktuelnosti/propisi/konsultacije/Strategija%20TP%20-%20bosanski%20jezik%20fin%20doc.pdf>. Pristupljeno 05.04.2015. god.

¹¹ Odredba člana IV glasi: „Lica koja učine djelo genocida ili neko drugo djelo navedeno u članu III, biće kažnjena bez obzira da li upravljaju državom, obavljaju funkcije ili su obični pojedinci.” („Službeni vesnik prezidijuma Narodne skupštine FNRJ” br. 2/1950).

¹² Haračić, Š., 2011, Presuda Međunarodnog suda pravde – precedent budućim sporovima o odgovornosti države za genocid, Genocid u Bosni i Hercegovini – posljedice presude Međunarodnog suda pravde – Zbornik radova Međunarodne naučne konferencije održane 10. i 11. jula 2009. godine u Potočarima (Srebrenica), Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, str. 336-340.

¹³ Odredba člana VI glasi: „Lica optužena za krivično djelo genocida ili za neko drugo djelo navedeno u članu III biće predana na suđenje nadležnim sudovima države na čijoj teritoriji je određeno djelo izvršeno, ili Međunarodnom krivičnom sudu, koji će biti nadležan za one od članica ugovornica koje budu priznale njegovu nadležnost.” („Službeni vesnik prezidijuma Narodne skupštine FNRJ” br. 2/1950).

¹⁴ Haračić, Š., 2011, str. 336-340.

U konačnici, pitanje odgovornosti država riješeno je propisivanjem odredbe člana IX Konvencije, koji propisuje da će „sporovi između strana ugovornica u pogledu tumačenja, primjene i izvršenja ove Konvencije, podrazumijevajući tu i sporove koji se odnose na odgovornost neke države za genocid ili bilo koje drugo djelo pobrojano u članu III, biti izneseni pred Međunarodni sud pravde, na zahtjev jedne od strana u sporu.”¹⁵

Odgovornost države ne bi se mogla nazvati niti građanskopravnom, niti krivičnopravnom, barem ne kao odgovornost koja je u unutrašnjem pravu, iako bi se i sa jednom i drugom mogle povući mnoge paralele. „Slijedeći neodlučnost međunarodne prakse i teorije u vezi sa prirodom odgovornosti države za međunarodne protupravne akte, međunarodna pravna zajednica ne zauzima ni jasan stav u vezi sa pitanjem na kakvu se prirodu odgovornosti države za genocid poziva Međunarodni sud pravde u sporu Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore.”¹⁶

Prema shvatanju prof. dr Smaila Čekiću negiranje genocida, bilo ono kolektivno ili pojedinačno, u smislu neprihvatanja ili odbijanja prihvaćanja činjenica o izvršenom genocidu, je, u skladu sa istraživanjima poznatih naučnih autoriteta holokausta i genocida, posljednja faza genocida, koja uvijek prati ovaj najteži oblik zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i može trajati jako dugo nakon izvršnog genocida. Danas, u vremenu sve većeg porasta interkulturalnih i međunacionalnih tenzija moramo širiti pozitivne poruke o važnosti mira i dijaloga. Identifikacija odgovornosti, a naročito razvijanje konkretnog osjećaja kako lokalne, tako i međunarodne odgovornosti, igra fundamentalnu ulogu u pronalaženju satisfakcije za žrtve, što i jeste jedini put za izgradnju mira i suživota. Pored toga, identifikacija, ali i prihvaćanje odgovornosti, je jedan od načina sprečavanja zločina genocida, dok je negiranje genocida, sa druge strane, valjan i pouzdan indikator koji ukazuje na to da je genocid izvršen.

Kada govorimo o Bosni i Hercegovini, mišljenja smo da konfuznost međunarodne pravne zajednice, u smislu da nije zauzela jasan stav u vezi sa pitanjem odgovornosti, niti u jednom momentu ne opravdava konfuznost ili možda bolje reći čak potpuno jasan stav neprihvatanja i odbijanja odgovornosti od strane onih na kojima ta odgovornost leži. Takvi stavovi, naprotiv, narušavaju međusobne odnose između država u regiji i etničkih skupina u našoj državi.

3. Uspostavljanje arhiva Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju

Kao odgovor na brojne povrede međunarodnog krivičnog prava učinjene tokom sukoba povezanih sa raspadom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Vijeće sigurnosti UN-a, Rezolucijom 827. iz 1993. godine, uspostavlja Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), s ciljem da se sudi počiniocima ratnih zločina u vrijeme disolucije zemlje.

¹⁵ „Službeni vesnik prezidijuma Narodne skupštine FNRJ” br. 2/1950.

¹⁶ Haračić, Š., 2011, str. 349-350.

Imajući u vidu karakter MKSJ i razloge njegovog osnivanja, kao i na strukturu dokumentacije kojom raspolaže, a pošto se radi o ad hoc Sudu UN-a, tj. da to nije stalni sud, postavlja se pitanje sudbine dokumentacije Suda, bilo one koja je u njemu nastala ili preuzeta iz drugih država. „Ovakva struktura dokumentacije Međunarodnog suda sastoji se od ogromnog broja zapisa: na papiru, kao audio-video snimci ili u elektronskom obliku. Radi se o hiljadama metara registraturne građe koja je jedinstven i enormno značajan izvor za zemlje i narode bivše Jugoslavije, za Ujedinjene nacije i međunarodnu zajednicu.”¹⁷ Otuda se javlja potreba za uspostavljanje arhiva MKSJ i jasno je vidljiva važnost uspostavljanja jedne takve institucije kako bi se osigurala zaštita takve dokumentacije, ali i dostupnost za korištenje.

Pokreće se još jedno pitanje od mnogih – pitanje iznalaženja najpogodnije lokacije za arhiv MKSJ. Tim pitanjem su se bavili svi značajniji faktori. „Promišljanja se kreću u smjeru određenja privremene i trajne lokacije. Kada je u pitanju privremena lokacija za nasljeđe Suda stajališta su ujednačena: arhivska građa Suda mora biti operativna i otuda dostupna pravnom slijedniku poslova koje je Sud obavljao. Opredjeljenja su da se nasljeđe suda ne izmješta na privremenu lokaciju koja ne bi mogla postati i trajnom. Kod određenja trajne lokacije promišljanja eksperta idu u smjeru određenja lokacije koja će zadovoljiti primarnu i sekundarnu funkciju naslijeđa Suda. U tom smislu se predlaže jasno određenje da interesi raznih strana koje se koriste ostavštinom Suda nalažu zabranu njene pohrane bilo gdje izvan Evrope, što i jeste utemeljeno i logično promišljanje.”¹⁸

Jasno je da političku saglasnost u vezi sa uspostavljanjem arhiva MKSJ od strane svih sudionika nije moguće postići. Većina eksperta smatra da sjedište Arhiva treba da bude u Hagu, tj. tamo gdje je građa suda i nastajala, a lokacija da bude eksteritorijalna. Tome u prilog ide pretpostavka da bi izmještanje moglo dovesti do mnogih poteškoća kao i nesporazuma. Kao realnu alternativu ovom rješenju, eksperti navode smještanje Arhiva u Sarajevu iz razloga što će se tu nastaviti djelatnost procesuiranja ratnih zločina, pri čemu će nastati još brojni arhivski zapisi. U tom slučaju bi lokacija Arhiva trebalo da bude eksteritorijalna i pod okriljem UN-a.

¹⁷ Kožar, A., 2011., Arhivistički aspekti osnivanja Arhiva Međunarodnog suda pravde u Haagu, Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Tuzla, str. 191.

¹⁸ Kožar, A., 2011., Arhivistički aspekti osnivanja Arhiva Međunarodnog suda pravde u Haagu, Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Tuzla, str. 194.

4. Obrazovanje kao strategija

Genocid u Srebrenici osramotio je Evropu i svijet¹⁹, kako kaže David Cameron²⁰, i moramo se složiti s tim. Nakon što je u Evropskom parlamentu usvojena Rezolucija²¹ kojom je 11. jul proglašen danom sjećanja na genocid u Srebrenici, 2009. godine, prema pisanju Al Jazzeru grupa utjecajnih Britanaca iz raznih sfera društva pokrenula je inicijativu koja je potakla Vladu Velike Britanije da organizuje Dan sjećanja na Srebrenicu. Predsjednik organizacije Remembering Srebrenica, dugogodišnji savjetnik britanske Vlade za međuetničke odnose i najmlađi Britanac u historiji te države koji je odlikovan Ordenom Britanskog carstva, tom prilikom je izjavio: „Učeci lekcije iz Srebrenice i prenoseći saznanja našim zajednicama i budućim generacijama radićemo na suzbijanju mržnje i zla. Ukoliko prenesemo poruku svojoj djeci, a ona svojoj, radimo na suzbijanju zla ukoliko ono u budućnosti opet pokaže svoje ružno lice”.²²

Obrazovanje treba da bude osnovni odgovor na pitanje kako se sjećati Srebrenice kao paradigme ratnih stradanja i genocida. Samo tako obrazovanje će osigurati suzbijanje mržnje i izgradnju mira i dijaloga. U silabuse i naučno nastavne planove i programe se mora uvrstiti lekcija iz Srebrenice. Saznanja o genocidu se trebaju adekvatno pružiti budućim generacijama. „Školovanje treba da bude usmjereno ka punom razvoju ljudske ličnosti i učvršćivanju poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda.”²³ Osim što je ovo samo mali izraz suosjećanja sa žrtvama genocida, s druge strane to je i direktna prevencija zločina genocida.

„Obrazovanje je bolji čuvar slobode nego stalna vojska.”²⁴ Uskraćivanje prava na obrazovanje i saznanja koja smo stekli uništava sposobnost čovjeka da razvije vlastitu ličnost, održi i zaštiti sebe i svoju porodicu i na odgovarajući način učestvuje u društvenom, političkom i ekonomskom životu. Pravo pojedinca da pomoću obrazovanja i učenja ljudskih prava dozna koja ljudska prava

¹⁹ Milanović, S., 2013, „Sjećanje na Srebrenicu” u svim britanskim školama, Al Jazzer, dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/sjecanje-na-srebrenicu-u-svim-britanskim-skolama>. Pristupljeno: 05.04.2015. god.

²⁰ David William Donald Cameron, premijer Ujedinjenog Kraljevstva i vođa Konzervativne stranke.

²¹ 15. januara 2009. god. Evropski parlament je na plenarnom zasjedanju u Strasbourgu donio rezoluciju o Srebrenici sa kojom je pozvao države članice EU i države zapadnog Balkana da 11. juli obilježe kao dan sjećanja na genocid o Srebrenici.

²² Milanović, S., 2013, „Sjećanje na Srebrenicu” u svim britanskim školama, Al Jazzer, dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/sjecanje-na-srebrenicu-u-svim-britanskim-skolama>. Pristupljeno: 05.04.2015. god.

²³ Član 26, stav (2), Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima.

²⁴ Edward Everett, američki političar, diplomata i govornik. Preuzeto iz Biographical Directory of the United States Congress, EVERETT, Edward, (1794-1865), dostupno na: <http://bioguide.congress.gov/scripts/biodisplay.pl?index=e000264>. Pristupljeno: 05.04.2015.

mu pripadaju je vitalni doprinos ljudskoj bezbjednosti. Putem učenja o ljudskim pravima i humanitarnom pravu mogu se spriječiti i regulisati kršenja ljudskih prava i oružani sukobi, te na taj način doći ćemo do obnove društva.²⁵

„(...) obrazovanje ima da bude usmjereno ka punom procvatu ljudske ličnosti i osjećanju njenog dostojanstva, kao i da će jačati poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda. One su također saglasne (*potpisnice*) da obrazovanje mora omogućiti svakome da ima korisnu ulogu u slobodnom društvu, da unaprijedi razumijevanje, trpeljivost i prijateljstvo među svim nacijama i svim rasnim, etničkim i vjerskim grupama i da pomogne razvoj djelatnosti Ujedinjenih nacija na očuvanju mira.”²⁶

*Sapiens homo omnia sea secum portat.*²⁷

5. Gdje završava moje pravo, počinje tuđe – sprečavanje nasilja u etnički višićlanim zajednicama

„U bosanskohercegovačkom društvu postoji na osnovi etničkog sistema, socijalnih stresnih situacija i uslova siromaštva latentna opasnost da određene socijalne grupe i organizacije civilnog društva mogu prihvatiti „necivilni” model ponašanja, tako što one ne pokazuju nikakvu toleranciju prema drugim etničkim, religioznim, rodnim ili lingvističkim grupama i spremne su, pri tome, primijeniti nasilje protiv istih.”²⁸

Nakon ratnih dešavanja otežana je izgradnja mreže društvenih odnosa. Stanovnici često nemaju ni jasnu spoznaju o zajednici u kojoj žive. Etnički problemi ne manifestuju se samo u kulturnim oblicima, već u isto vrijeme se uočavaju i na ekonomskim razdjelnim linijama. Opće poznata je činjenica da su društveni i ekonomski razvitak važni za sve građane i zajednice, te da se koristeći svim raspoloživim resursima i postiže više. Međutim, kao posljedica rata provođenje ovih principa je veoma otežano. Usvajanje novih mehanizama i procedura, također je veoma otežano zbog otpora koji se pruža prema novim stvarima, odnosno zbog nepostojanja ranijih iskustava.

Formiranje pluralnog civilnog društva, uz postojeće etničke probleme, vrlo je komplikovano. Pored toga treba imati u vidu i uspostavljanje političkih sistema u kojim međunacionalni

²⁵ Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Beogradski centar za ljudska prava, ?, Razumijevanje ljudskih prava, Priručnik o obrazovanju za ljudska prava, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, str. 179-196.

²⁶ Član 13, stav (I), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.

²⁷ Lat. izreka: „Osım znanja ništa nam nije potrebno”.

²⁸ Kustura, M., Bajić, E., 2014, Politička moć, civilno društvo i participacija, Off-set, Tuzla, str. 135.

odnosi prerastaju u političke konformacije. Spremnost na suradnju se ne nazire, a put ka njenom ostvarivanju uopće nije lak u takvom okruženju. Skoro je nemoguće uspostaviti značajnu komunikaciju sa neformalnim javnim mnijenjem jer su u velikom stepenu usmjereni ili okrenuti sami sebi.²⁹ Prema tome, nastojanje da se nešto pokrene nabolje u takvom okruženju od strane građana je u stagnaciji. Nezainteresovani su i nemaju povjerenja u nevladine organizacije i projekte.

Međutim, moguća je primjena različitih tehnika kako bi se uvele promjene u zajednici. Neke od njih su: razvoj usluga u zajednici, razgovaranje, sudjelovanje građana (u radu različitih tijela, savjeta, i sl.), neformalno obrazovanje (edukacija i radionice u zajednici radi promjene stava, kao i povećanja znanja), organizovanje velikih javnih događaja, organiziranje udruga i građanskih institucija koje podstiču aktivnost u zajednici i sl. Različite tehnike se mogu primjenjivati pojedinačno ili u međusobnoj kombinaciji.

6. Zaključak

S obzirom na obeshrabrujuću situaciju unutar civilnog društva Bosne i Hercegovine, neophodno je sagledati pitanja uticaja civilnog društva na ukupni život i rad građana ove zemlje. U tom smislu, kao zaključka, ukazujemo na sljedeće moguće pravce djelovanja:

- Odgovornost - jedan od faktora za izgradnju mira i suživota. Utvrđivanje odgovornosti za ostvarenje plemenitog cilja izgradnje mira i suživota samo po sebi nije dovoljno, nego je i prihvatanje odgovornosti krajnje neophodno što zajedno predstavlja ne samo satisfakciju žrtvama nego i ključ za uspješniju budućnost regiona.
- Arhiva MKSJ - Kao odgovor na brojne povrede međunarodnog krivičnog prava učinjene tokom sukoba povezanih sa raspadom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Vijeće sigurnosti UN-a, Rezolucijom 827. iz 1993. godine, uspostavlja Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), s ciljem suđenja počiniocima ratnih zločina u vrijeme disolucije zemlje. Građa ovog Suda je neprocjenjivo blago i treba da koristi budućim generacijama kao podloga za usavršavanje mehanizama zaštite ljudskih prava i sprečavanja zločina genocida.
- Obrazovanje - usmjereno ka punom procvatu ljudske ličnosti i osjećanju njenog dostojanstva, kao i jačanju poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda što će direktno rezultirati sprečavanjem zločina genocida.
- Sprečavanje nasilja u višečlanim etničkim društvima - primjenom različitih tehnika kako bi se uvele promjene u zajednici, neke od njih su: razvoj usluga u zajednici, razgovaranje, sudjelovanje građana (u radu različitih tijela, savjeta, i sl.), neformalno obrazovanje (edukacija

²⁹ Kustura, M., Bajić, E., 2014, str. 227.

i radionice u zajednici radi promjene stava, kao i povećanja znanja), organizovanje velikih javnih događaja, organiziranje udruga i građanskih institucija koje održavaju aktivnost u zajednici, i sl.

U konačnici, iako je od stravičnog zločina prošlo dvadeset godina Bosna i Hercegovina i naučna zajednica i dalje pred sobom imaju odgovornu zadaću. Jasno nam je da za različite strane postoje različite percepcije događaja, ali uklanjanje političkog i emocionalnog će pomoći u identifikaciji srži zločina i percepciji jedine istine. Dijalog kao ključni instrument omogućit će unapređivanje odnosa i suradnju, ali jednako tome doprinijeće vladavina prava i opredijeljenost za mir i blagostanje.

7. Literatura

- Anon, 2008., Izvještaj o stepenu razvijenosti civilnog društva u BiH, Sarajevo, str. 33., dostupno na: http://civilnodrustvo.ba/files/docs/civilno/Index_Stepen_razvijenosti_CD_BiH.pdf;
- Bougarel, X., 2009, Rasprave o nacionalnom identitetu Bošnjaka, Zbornik radova, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo;
- Čekić, S., 2012, Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini, Univerzitet u Sarajevu i Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo;
- Haračić, Š., 2011, Presuda Međunarodnog suda pravde – precedent budućim sporovima o odgovornosti države za genocid, Genocid u Bosni i Hercegovini – posljedice presude Međunarodnog suda pravde – Zbornik radova Međunarodne naučne konferencije održane 10. i 11. jula 2009. godine u Potočarima (Srebrenica), Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo;
- <http://www.preventgenocide.org/ba/konvencijaogenocidu.htm>
- Karavelić, V., 2004. Agresija na Bosnu i Hercegovinu: Sjeveroistočna Bosna 1991-1992, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava;
- Kožar, A., 2011., Arhivistički aspekti osnivanja Arhiva Međunarodnog suda pravde u Haagu, Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Tuzla;
- Kustura, M., Bajić, E., 2014, Politička moć, civilno društvo i participacija, Off-set, Tuzla;
- Milanović, S., 2013, „Sjećanje na Srebrenicu“ u svim britanskim školama, Al Jazeera, dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/sjecanje-na-srebrenicu-u-svim-britanskim-skolama>;

- Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Beogradski centar za ljudska prava, ?, Razumijevanje ljudskih prava, Priručnik o obrazovanju za ljudska prava, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd;
- Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Ministarstvo pravde, ?, Strategija tranzicijske pravde u Bosni i Hercegovini 2012-2016, dostupno na: <http://www.mpr.gov.ba/aktuelnosti/propisi/konsultacije/Strategija%20TP%20-%20bosanski%20jezik%20fin%20doc.pdf>;
- Nicić, J., 2005., Haški tribunal VIII, presude, Fond za humanitarno pravo, Beograd;
- Subašić-Galijatović, S., Omerović, E., 2010, Optužnice protiv Radovana Karadžića i Ratka Mladića, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo;
- Topić, M., 2009, Rod i nacija. Očuvanje (i kreacija) nacionalnog identiteta kroz rodno diskriminacijsku nacionalističku politiku: Slučaj Hrvatske iz devedesetih, Sociološki pregled, vol. XLIII (2009), no. 2, Fakultet političkih znanosti, Sarajevo;
- Ujedinjene nacije, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, Outreach program, 2011, Procjena naslijeđa MKSJ, Outreach program, Sarajevo;
- Task force for international cooperation on Holocaust education, remembrance and research, 2010, Holokaust i drugi genocidi: Dokument Radne skupine za obrazovanje o holokaustu i drugim genocidima

Prof. dr Hasan Balić

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku

ULOGA PRAVNIH NAUKA U USPOSTAVI I OČUVANJU MIRA

Apstrakt:

Život je jači od smrti. On je opće dobro. To je filozofska misao koja ima svoje uporište u prirodnom pravu.

U Evropi je u XIX stoljeću nastala škola prirodnog prava. Njen osnivač bio je doktor pravnih nauka holanđanin Hugo Grotius. U temelju njegovog učenja je ljudsko biće koje na ovaj svijet dolazi nevino. To je njegovo prirodno stanje na osnovu kojeg on ima pravo i obavezu da živi u miru sa sobom i drugima. Iz toga je proizašlo shvatanje da je mir prirodno stanje svijeta. Nije trebalo da se čeka da prođe dugo vremena da bi se to dovelo u pitanje. Osporili su ga oni koji su dokazali da su samo u XX vijeku bila dva svjetska rata 1914-1918. i 1939-1945. i 208 regionalnih ratova i ratnih sukoba. Iz toga su izveli zaključak da je rat, a ne mir, prirodno stanje svijeta. Ni o jednom, ni o drugom pitanju nemamo iluzija. Dovoljno je što smo preživjeli strahote koje su pratile raspad naše bivše države SFRJ (Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije), agresiju na BiH, i genocid nad Bošnjacima 1992-1995, da se uvjerimo da je jedno i drugo moguće.

Naše je opredjeljenje za mir, ali kako ga uspostaviti i sačuvati? Logično je da to traži odgovor na pitanje kako suzbiti porast kriminala zločina genocida, i nasilja kao prijetnji miru?

O tome ćemo pisati u ovome referatu.

Ključne riječi: mir, univerzitet, kataklizma žrtve, genocid.

Abstract:

Life is stronger than death. It is the common good. It is a philosophical thought which has its stronghold in the natural law.

In Europe in the nineteenth century was established school of natural law. Its founder was a doctor of legal sciences Dutchman Hugo Grotius. In the basis of his teaching is a human being who comes into this world innocent. It's human natural state on which he has the right and obligation to live in peace with himself and others. From this came the understanding that

peace is the natural state of the world. From that came the understanding that peace is the natural state of the world. It was not supposed to wait to pass a long time in order to bring this into question. Disputed a by those who have proved that there are only two world wars, in the twentieth century, in 1914-1918, and 1939-1945, and 208 regional wars and armed conflicts. From this they draw the conclusion that the war, not peace, is the natural state of the world. We have no illusions for first or for the other issue. It is enough that we survived the horrors that accompanied the disintegration of our former SFRY (Socialist Federal Republic of Yugoslavia), the aggression on Bosnia and Herzegovina and genocide against Bosniaks 1992-1995, to make sure it is both possible. Our commitment is for peace, but how we can establish it and maintain it? Logical is the question how to suppress rising crime of genocide, and violence as a threat to peace? We will write about that in this paper.

Keywords: peace, university, victim's cataclysm, genocide.

1. Povijest mira i univerziteta

Mustafa Imamović na Univerzitetu u Sarajevu ide u red znanstvenika koji smatraju da je povijest najstarija društvena znanost i da je postojala prije pojave pismenosti. Po nama ne postoji niti jedan ozbiljan znanstveni razlog koji bi doveo u pitanje ovu tezu. Čovjek kao razumno ljudsko biće je tvorac ali u isto vrijeme i predmet te povijesti. On ima potrebu za znanjem o sebi i drugima. Ko je on? Ko su drugi i drugačiji od njega? Kako su njegovi preci nastali, šta su radili, šta sada rade? Odakle su došli, i kuda se kreću? Jesu li i sa kim su ratovali, ili su živjeli u miru?

Tako je i sa univerzitetima (oni imaju svoju povijest) gdje se stiče znanje i akademsko zvanje, pišu i čuvaju knjige, i rade naučno-istraživački projekti.

Rat i ratni sukobi su društvene pojave koje izazivaju velike društvene potrebe pa i one poput holokausta, genocida i kataklizmu žrtve.

Nasuprot tom stanju je mir. On je isto tako društvena pojava koja je nastala prije nego što je došlo do rata i ratnih sukoba. Ovo ukazuje da između ovih pojava iako su po svojoj prirodi sasvim suprotni postoji uzajamna veza i da je ona čak dijalektička. Jer, sve je povezano jedno sa drugim, iako pripreme za rat počinju u miru i prerastaju u rat svjetski ili regionalni. Na kraju sve se opet završava sporazumom ili ugovorom o miru između zaraćenih ili sukobljenih strana. Taj dijalektični bolan proces vidimo kada se raspada i ruši jedno zdravo društveno tkivo može se pratiti i dokazati prilikom raspada naše bivše zajedničke države u kojoj su svi njeni narodi živjeli u miru samo 50 godina i izgradili takav društveni progres po kome su bili prepoznatljiviji u svijetu. Mir i sreća kratko su trajali. Raspadom te države nastale su nove države koje su članice UN (Srbija, Hrvatska, Slovenija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija, i Kosovo).

Raspad je bio bolan, praćen ratom. Po profesoru Hasanu Bakaloviću (Sarajevo, 1994.) svi su stradali, ali najviše stradanje pretrpjela je BiH i njeni narodi. To su činjenice koje ne osporavaju ni oni koji su ih proizveli. Tu spadaju prije svih susjedne države Srbija, Crna Gora i Hrvatska koje su izvršili agresiju na BiH u periodu 1992-1995. i u dijelovima bosanskih Srba i bosanskih Hrvata pronašli saveznike udruženog zločinog poduhvata protiv BiH i njenih naroda, sto je imalo za posljedicu stradanje i siromaštvo svih, ali i genocid nad Bošnjacima sa elementima holokausta i kataklizme žrtve kao novog viktimoškog i pravnog pojma.

O tome su pažnje vrijedne historijske i pravne studije napisali Miloš Minić¹ iz Beograda, profesor dr Ćiril Ribičić² iz Ljubljane, i profesor dr Hasan Balić³ iz Sarajeva.

Pored njih pažnje vrijedne radove iz ove oblasti napisali su akademik Smail Ćekić, prof. doktori Nijaz Duraković, Mustafa Imamović, Džemal Najetović, mr Avdija Kovačević.

Danas narodi sa prostora bivše nam zajedničke države žive u najsiriromašnijim državama Europe što za sobom povlači brojne probleme ekonomske, socijalne, pravne i moralne naravi. Sve to ugrožava očuvanje pojedinačnog i općeg stanja mira. Razumni i moralni ljudi, javne i privatne institucije u koje spadaju i univerziteti izučavaju a dijelom traže i nude konkretno rješenje kako da se ovo promijeni nabolje. U tom kontekstu gledamo i na ovu međunarodnu naučnu konferenciju koja je korektno znanstveno osmišljena. Politički je aktuelna. Moto pod kojim se održava suštinski je etičan. Konferencija je prva te vrste na prostorima bivše Jugoslavije. Njeno sazivanje i održavanje samo po sebi predstavlja uspjeh. U toj priči smo i mi koji učestvujemo u njenom radu. Zahvalni smo zbog toga organizatoru što nam je omogućio da budemo dio tima koji kroz znanje o sebi i drugima ukazujemo na potrebu i mogućnost uspostave i očuvanja mira na prostorima bivše Jugoslavije i šire.

Vratimo se M. Imamoviću i njegovoj pravnoj mudrosti kada razmišlja o mogućnosti univerziteta njegovom naučnom i istraživačkom radu u kome dolazimo do znanja o sebi i drugima i preko toga uspostavljamo mir sa sobom i drugima.

To ne bi bilo moguće da iza toga ne stoje države. Jer one utvrđuju razloge i pronalaze povode za ratove, ratuju, i na kraju uspostavljaju mir. O tome postoji brojna znanstvena i udžbenička literatura koja se nalazi u bibliotekama univerziteta, knjižarama i čitaonicama.

¹ Miloš Minić, Dogovor u Karadorđevu, Beograd 1991, Sarajevo, 2000.

² Ćiril Ribičić, Geneza jedne zablude: ustavnopravna analiza formiranja i djelovanja Hrvatske zajednice Herceg-Bosne, Zagreb, 2000.

³ Hasan Balić, Bosanska kataklizma, studija slučaja Foča, Magistrat ; Sarajevo, BiH; decembar, 2001.

Kada su u pitanju prostori i univerziteti u bivšoj Jugoslaviji, potrebno je ukazati na njihovo naučno bogatstvo. Tako se smatra da je prvi udžbenik Međunarodnog javnog prava poslije Drugog svjetskog rata napisao akademik Milan Bartoša, što je pripomoglo usponu razvoja ove naučne discipline, čiji je razvoj usporen, ali nije zaustavljen ni tokom rata 1991-1995.

Sa osnivanjem Međunarodnog ad hoc krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (Haški tribunal) Međunarodnog suda pravde u Hagu, Evropskog suda za ljudska prava i u Strazburu Međunarodnog suda za BiH (Dom za ljudsko pravo u BiH) koji se sastojao od 8 sudija iz inostranstva i 6 sudija iz BiH (među njima je bio i profesor sa ovog fakulteta, raniji sudija Vrhovnog suda Bosne i Hercegovine, Hasan Balić. Date su nove mogućnosti i univerzitetima da se razvijaju, izučavaju i istražuju njihovu praksu i nude nova *de lege lata* i *de lege ferenda* rješenja.

Bosna i Hercegovina zbog svojih kulturoloških, civilizacijskih i drugih vrijednosti i specifičnosti predmet je pažnje univerziteta i znanstvenika iz cijelog svijeta. Potvrda toga je i saradnja sa ovim univerzitetima.

Interesantan je podatak Mustafe Imamovića u studiji *Knjige i zbivanja* (Sarajevo, Magistrat, 2008). U poglavlju Djela o Bosni i Hercegovini na Univerzitetu u Mičigenu iznio je podatak da je University of Michigan osnovan 1839. Danas ima 36.000 studenata i spada među deset najbrojnijih i najkvalitetnijih univerziteta u SAD-u. Na njemu su prijavljene 4 doktorske disertacije i 2 magistarska rada o Bosni i Hercegovini. Interesantan je podatak da je doktorantica Yvonne Lockovard sa surugom na istraživačkom provela u selu Pivnice, općina Bugojno, provela 15 mjeseci. Stanovnici sela su isključivo muslimani. Selo ima 39 kuća i 225 stanovnika. Bili su smješteni u porodici Omera Muratspahića. Uspješno su se integrisali u tu zajednicu.

Genocid nad Bošnjacima i drugi masovni i teški ratni zločini u BiH na sebe su skrenuli pažnju akademske zajednice iz cijelog svijeta. Evidenciju o tome ima institut za istraživanje zločina.

Našu pažnju privukli su radovi koji su bliski onima o kojima ce se razgovarati na ovoj konferenciji.

Kada uporedimo univerzitet u Mičigenu i Pravni fakultet Univerziteta u Travniku koji je osnovan 2006. godine, vidjećemo da su im zajedničke osobine da su među najkvalitetnijim u državama gdje su osnovani. To posebno raduje i zaslužuje našu podršku Univerzitetu u Travniku.

Prirodno je da mnogoljudne SAD imaju veći broj univerziteta i studenata. Povezuje ih saradnja i potreba za naučno-istraživačkim radom i znanjem. Jedan od takvih je nadareni istraživač asistent Haris Hasić koji se bavi pitanjima intelektualnog vlasništva. Pažnje vrijedan je nastup višeg asistenta mr Ajle Škrbić na međunarodnom naučnom skupu u Beogradu 6.2.2015. gdje

je konstatovano da se na ovome Univerzitetu, jedinom u BiH, izučava kao poseban predmet Restorativna pravda.

Našu pažnju privukla su tri magistarska rada studenata koji su odbranjeni na ovom fakultetu i jedan na fakultetu političkih nauka u Sarajevu. Bave se temama koje su bliske o kojima će se raspravljati na ovoj konferenciji.

Magistar Dragan Petrović uradio je magistarsku tezu *Krivično suočavanje sa počinjenim međunarodnim zločinima u postratnim društvima*, sa posebnim osvrtom na tumačenje pojma genocida i krivično-pravna rješenja u Bosni i Hercegovini. Dobar dio tog rada uradio je u Njemačkoj i Austriji. Magistarsku tezu odbranio je 11.07.2012. Primjerci tog rada čuvaju se u biblioteci Fakulteta.

Adnan Kurić odbranio je magistarski rad *Kažnjavanje djela protiv čovjeka i čovječnosti u krivičnom zakonodavstvu izravno*. Ovaj rad sadrži Krivični zakon o kažnjavanju nacista i njihovih saradnika nad Jevrejima koga je donio Komitet Izraela 18. avgusta 5710, po Hebrejskom kalendaru, ili 1. avgusta 1950. po Gregorijanskom kalendaru.

Istraživački rad obavio je u preživjelim porodicama Jevreja u Bosni i Hercegovini i pronašao 49 Provednika-saveznika mira u Bosni i Hercegovini, koji su dobili najviše priznanje koje dodjeljuje Izrael licima koji su spasili Jevreje u Drugom svjetskom ratu. To je međunarodno priznanje (Righteous Among the Nations) koje Izrael dodjeljuje, i provednik-saveznik mira nakon toga se upućuje u Park mira u Jerusalimu gdje mu se omogućući da zasadi stablo rogača. I ovaj rad čuva se u biblioteci Fakulteta, a odbranjen je 17.05.2014.

Treći rad je Djelze Alije odbranjen na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Rad je objavljen kao studija Globalizacija ljudskih prava (Sarajevo, 2007)

Opća globalizacija ugrozila je mir. Ali, to ne znači da je porušila mostove koji povezuju zabrinute ljude i institucije. Na prostorima bivše Jugoslavije postoje ljudi i narodi odani miru. Postoje univerziteti i druge institucije koje na to ukazuju, a dva slična univerziteta to pokazuju.

Njihovi osnivači su iz dvije različite države iako udaljene, ali i povezane vremenom.

Jedan je osnovao i sagradio trgovac Ilija Milosavljević Kolarac (Kolarčev Univerzitet u Beogradu, 1780-1788). Kao student rado sam 60 godina prošlog vijeka koristio njegove usluge, biblioteke i čitaonice. Skoro 200 godina nakon toga umirovljeni general Armije RBiH, prof. dr pravnih nauka, Alija Ismet, osnovao je Pravni fakultet Univerziteta u Travniku 2006. godine koji ide u

red najprestižnijih na prostorima Bosne i Hercegovine. Ništa se ovdje nije dogodilo slučajno. Sve ima svoje razloge, svoj početak i Univerzitete koji traju. Možda će se jednog dana organizovati susreti Ilijinog i Alijinog Univerziteta. To bi nas radovalo.

To je budućnost na koju treba uporno i kontinuirano ukazivati. Studenti su u pravilu ponosni na Univerzitet gdje su studirali i napad na Univerzitet bez obzira od koga dolazi doživljavaju kao neprirodno stanje. To ih čini stubovima mira.

2. Prirodno i normativno pravo

Prirodno pravo je najstarije pravo. Ono je iznad svih drugih prava. Takvo mišljenje provejavalo je u raspravama koje su izložene na Prvoj međunarodnoj naučnoj viktimološkoj konferenciji održanoj u Sarajevu 2. marta 2015. Prisustvovali su predstavnici iz Srbije, Hrvatske i Crne Gore. Znanstveni i tolerantni duh dominirao je konferencijom.

Činjenica da se raspravljalo o viktimologiji kao relativno mladoj interdisciplinarnoj znanosti o žrtvi. Bilo je pravo mjesto za širok krug tema u kojima su dominirale teme distributivne i restorativne pravde što nije moglo mimoći i pitanja koja su u vezi sa prirodnim i normativnim pravom. Bilo je pažnje vrijednih radova i diskusija da ih ovdje nije moguće posebno izdvajati. Ali osjetio sam potrebu da podržim izneseno mišljenje u kome podržavam zaključak da se oni štampaju u vidu zbornika na čemu se posebno založila prof. dr Azra Adžajić Dedović sa Fakulteta kriminalističkih i sigurnosnih studija Univerziteta u Sarajevu na kome predaje predmet Viktimologiju.

Učenje o prirodnom pravu započelo je u Evropi na njenim pravnim školama u XIX stoljeću. Njegov izvor je u prirodi čovjeka koje je na svijet došao kao potpuno nevino ljudsko biće i po kom osnovu mu pripadaju sva temeljna ljudska prava i slobode. Tu je sadržana njegova univerzalna i moralna komponenta koju u toj mjeri ne sadrži normativno pravo koje je stvorio čovjek prema svojoj volji i potrebi Karl Marks te zakone objasnio je kao volju klase koja je na vlasti. Prirodni zakoni su trajni i prate čovjeka od rođenja, a normativni traju dok ih čovjek ne ukine i ne zamjeni drugim zakonima.

Mir uspostavljen na principima prirodnog prava našao je mjesto u pojedinačnim, individualnim, i kolektivnim pravima, i stanjima kao što su mir i rat, i odnosima između država i naroda. Zaštitni objekat prirodnog prava je čovjek. To je ljudsko biće. To ga određuje, to je njegovo ime, njegova imenica. Sve drugo su pridjevi: srpski, hrvatski, ciganski, crnogorski, bošnjački sporedno je u odnosu na suštinu. Prirodno pravo došlo je od Stvoritelja o normativima od čovjeka.

Nacističke zakone o Nijemcima kao pripadnicima više rase donio je Adolf Hitler iako su po nekima pravi arijevcijem porijeklom iz Irana, a ne iz Njemačke, da su Srbi nebeski narod, a da su

muslimani kako tvrdi prof. dr Biljana Plavšić genetski pokvaren narod jer su nastali od Srba.⁴

Tako ružna i neukusna nacistička shvatanja po kojima su Jevreji niža rasa a napadi drugih boja kože više su skloni kriminalu od bijelaca, donijeli su velika zla čovječanstvu poput holokausta i genocida.⁵

Tu mržnju prema drugima i drugačijem zabilježio je znanstvenik iz SAD-a Ričard Rorti (Richard Rorty) u studiji *Ljudsko pravo, racionalnost i sentimentalnost*.⁶ Za Srbe bosanski muslimani više ne predstavljaju ljude. Dovoljno je da ga sretnete na ulici, natjerate da svuče hlače, da ga prepoznate, jer samo njihovi i židovski muškarci su obrezani. Sljedeći korak je da ga možete ubiti.

Tu staje razum i dobrota a nastaje mržnja i ubijanje. Primjer koji je zabilježila Milana Šaponjić-Hadžić uznemirio je savjest čovječanstva. Ona tvrdi da je komandant koncentracionog logora u Brčkom, Luke, Goran Jelisić poveo da ubije dva brata muslimana, pridružio mu se i drugi stražar koji ga je molio da mu dozvoli da on ubije jednog od braće iz znatiželje, da vidi kako je ubijati „balije”. Tako su i učinili Goran Jelisić je osuđen od Haškog Tribunala na vremensku kaznu, a ovaj drugi postao je oficir za vezu sa haškim istražiteljima.⁷

3. Evropa, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ), Republika Bosna i Hercegovina

Evropa je dobila ime po asirskoj grčkoj rijeci Erba što u prevodu znači zemlja, na zapadu Zemlje gdje zapada, zalazi sunce.

Iz Europe su pošli krstaški ratovi, kolonizacija, spaljivanje ljudskih bića i knjiga. Tu su počela dva svjetska rata, protjerani su jevreji i muslimani iz Španije. Na njenom tlu je nastao fašizam, naizam, anti-semitizam, i četništvo. Tako je u Evropi zašlo sunce. To je njena tamna strana. Druga je strana svjetla jer je tu nastao i razvijao se humanizam i renesansa. Po tome je Evropa velika. U Evropi je SFRJ sretna zemlja i država svih njenih naroda i građana. To je trajalo o njenog raspada 1991.

⁴ Hasan Balić, *Bosanska kataklizma, studija slučaja Foča, „Magistrat“*; Sarajevo, BiH; decembar, 2001.

⁵ Vidi članak Biljane Plavšić objavljenom u časopisu „Svet”, Novi Sad od 6.09.1993.

⁶ Richard Rorty, *Ljudsko pravo, sentimentalnost i mudrost*, Sarajevo 1996, str 29.

⁷ Hasan Balić, Ismet Alija, Avdja Kovačević, *Međunarodni sud pravde, Presuda Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*, Sarajevo, 2013, str. 160.

U Evropi je i Republika Bosna i Hercegovina (sada samo BiH jer je Dejtonski opći okvirni sporazum za BiH iz 1995. oduzeo joj status Republike i dao ga novonastaloj Srpskoj Republici). Mjesto BiH u Evropi je specifično i značajno pa bi se moglo reći da je Bosna i Hercegovina evropska zemlja gdje se rađa, izlazi sunce. Ono ne zapada već ide na počinak da se odmori. Ponovo izlazi u zoru ili sabah. Sa pojavom zore ili sabaha kao od majke rođeno izlazi, miluje zemlju Bosnu i Hercegovinu, bosance i hercegovce.

Njen glavni grad je Sarajevo za koji prof. dr Rasim Gačanović (Sarajevo, 2015) navodi da je danas u svijetu sve više velikih gradova i sjedišta vlade i država koji liče na Sarajevo.

Grade se bogomolje različitih religija i društva u različitosti. To je grad koji je u povijesti ratovanja bio najduže u opsadi (1492 dana). Preživio je i opstao uz velike žrtve i napore njegovih građana. Obruč oko grada bio je dug između 59 i 57 km, ostao je bez 11544 stanovnika od kojih je 1.601 djece.

U spomen njima u Velikom parku sagrađen je spomenik Ubijenoj djeci opkoljenog Sarajeva 1992-1995. čiji je autor skulptor Midhat Kečo. Ubili su ih dio bosanskih Srba i dobrovoljci iz Srbije i Crne Gore.⁸ Među ubicama bili su glumci, sveštenici, političari iz Beograda i pokojni književnik iz Rusije.

Uporedimo Sarajevo 1992-1995, Kragujevac i Šumarice 1942, i vidjećemo da su u zločinačkom poduhvatu protiv nevinog čovjeka Srbina arijevci i dio nebeskog naroda protiv svoga naroda jer je Kragujevac bio grad u kojem su živjeli tada isključivo Srbi.

Dogodilo se da su Srbi ubijali Srbe. Tako su i u Sarajevu pored Bošnjačke djece ubijali i Srpsku djecu.

Svi učenici strijeljanog petog razreda Kragujevačke gimnazije u parku Šumarice bili su Srbi. Jedan od preživjelih kada je izučio za mašinskog inženjera, Velimir Velja Nikolić zaposlio se u Kombinat u Bratstvo u Travniku (BiH)⁹

Zašto se sve ovo desilo? Može li se u budućnosti ponoviti i spriječiti? Ogoljela filozofija sa kraja XX i početkom XXI stoljeća nema adekvatne odgovore. To je i razumljivo jer ne istražuje u dovoljnoj mjeri prirodu čovjeka. Zamijenila ga je tehnologijom čovjeka, nekom vrstom „kloniranog čovjeka”.

Zbog toga imamo razloga zapitati se da li je pisani klasni, rasni i religijski zakon pokopao čovjeka za koga Maksim Gorki kaže da zvuči gordo. Tu tezu je dalje razvio imam ajetulah Homeini,

⁸ Među njima su bili glumci, visokosvjetska lica, pokojni književnik iz Rusije.

⁹ Vidi razgovor Hasana Balića, sudije Okružnog suda u Sarajevu, na radiju Sarajevo 18.06.1979.

predsjednik Islamske Republike Iran kada je za čovjeka koji na zemlji ne pravi nered kazao da počovječeni čovjek.

Filozof Rasim Muminović objasnio je ovo zlo na sljedeći način. On kaže: Nesreća pojedinca, ali i naroda nije u nemogućnosti suprotstavljanja dobra zlu, koliko u pogrešnoj predstavi svoje povijesti, i ignorisanjem povijesti drugih naroda čineći ga odgovornim za objektivno stanje u svijetu u kojem se živi. Umjesto da se razvijaju umne sposobnosti i osjećaj za ljudsko dostojanstvo, to društvo postaje vrelo naslućenih zala i svome i drugim narodima.¹⁰

To je filozofija koja dolazi iz bosansko-hercegovačkog okruženja.

To je ustvari kompleks niž vrijednosti koji je prisutan kod naših susjednih država. Po njima za sve su krivi Turci. Dositej Obradović (1740-1811), srpski pisac i ideolog, priv put je pojam muslimana zamijenio pojmom Turčin.

Riječ *univerzitet* vodi porijeklo iz latinskog jezika i označava visokoškolsku ustanovu gdje se stiče akademsko znanje. U Maloj Enciklopediji „Prosvete“, Beograd, 1969, str. 757, dati su podaci o nastanku univerziteta iz retoričkih škola, pa je navedeno „da je prvi univerzitet u Evropi nastao u Bolonji 1119 drugih, u Parizu 1150, u Oksfordu 1214, u Kembridžu 1229, Pragu 1348, Krakovu 1364, Beču 1365, Hajdelbergu 1368, Lajpcigu 1409, Moksvi 1775.

U istoj Enciklopediji se navodi da su „u XIII vijeku postojali fakulteti teološki, medicinski i pravni. U SFRJ postoje Univerziteti u Beogradu od 1863. godine, u Zagrebu od 1905. godine, u Ljubljani od 1919. godine, u Sarajevu od 1945. godine, Novom Sadu 1960. godine i Nišu 1961. godine”.

Idući tim slijedom došli smo i do nastanka univerziteta čiji su osnivači privatna lica i time obogatili mrežu visoko naučnih ustanova u jedinstvenom obrazovnom sistemu u BiH i svijetu uopće. To je kako stranica u povijesti Evropskih univerziteta u kojoj je našao mjesto i Pravni fakultet Univerziteta u Travniku koji je osnovan 2006. godine. Osnivač i vlasnik Fakulteta je doktor pravnih nauka i general Armije RBiH u mirovini prof. dr Ismet Alija.

Kada je u pitanju Bosna i Hercegovina i budućnost mira, najveći dio tog problema je izvan BiH. On je u dijelovima katoličke crkve u Zagrebu, i u dijelovima srpske pravoslavne crkve čiji je administrativni centar u Beogradu. Bosansko-hercegovački čovjek je BOGUMIL. To je čovjek mio Bogu. On je na svojoj zemlji i u svojoj vjeri, kako pjeva pjesnik Musa Ćazim Ćatić, jedinom Bogu na sedžu pada. Bogumili na stećku pronađeni prije više od 200 godina imaju muslimanske porodice Kulosman u selu Humsko, općina Foča, skromno obućen i odjeven „mudar poput Sokrata“ sa štapom u jednoj

¹⁰ Rasim Muminović, *Genocid kao izraz srpske okupacije*, Sarajevo, 1994, str. 15-24.

ruci, i sa ispruženim dlanom druge ruke prema nebu prati sunčev hod. Tu vrijednost ne mogu ili neće da shvate neki velikosrpski i velikohrvatski ideolozi koji su lažni prijatelji bosanskih Srba i bosanskih Hrvata, a istinski neprijatelji Bošnjaka i BiH. Njih oko 2.000.000 je srž problema, oko koga su se ujedinile crkve i ideologije. Taj trend se u miru nastavlja. Na sreću, on nije uspio razoriti do te mjere zdravo društveno tkivo naroda u BiH, i njenih prijatelja u okruženju, pa i šire. To je i razumljivo jer zločin nema budućnost. Zlo ne može pobijediti dobrotu. Akademaska zajednica i univerziteti imaju budućnost ako uspiju da promovišu prirodno pravo i da na njegovim načelima utemelje etiku normativnih prava, čijoj realizaciji globalizacija neće biti smetnja.

4. Holokaust, genocid i kataklizma žrtve

Pojmovi kojima se označavaju ljudska stradanja među koje spadaju i krivično pravni pojmovi i izrazi imaju svoju povijest.¹¹

Među najstarijim se smatra holokaust o kome je pisao i Adnan Kurić po kome riječ holokaust potiče iz grčkog jezika i sastoji se od složenice i korijena holok = opće, svekoliko, općenito, i kauston = čisto, očišćeno, spaljeno. Tako holom + kauston = holokaust, ili potpuno uništenje i desstrukcija žrtve. Isti autor navodi da je taj pojam trebao da u sebi sadrži 1.500.000 ubijene i umorene djece Jevreja od strane nacista i njihovih saradnika u Drugom svjetskom ratu u kome je stradalo 6.000.000 Jevreja iz Europe (Europskih Jevreja). Holokaust je ušao u literaturu i znanost kao opći pojam, ali nije kao krivično djelo.¹²

Rafael Lemkin, pravnik Jevrej iz Poljske nakon što se kratkotrajno uspio skloniti od nacista u SAD-e, osmislio je pojam genocida. To je izvedenica od dvije riječi, geno = rasa, pleme, narod, i acidere = ubijati. To je genoc + acidere = genocid, što u prevodu znači - ubistvo naroda.

O genocidu i njegovoj opasnosti je svjedok čovječanstvo, i konvencija koja je usvojena na zasjedanju Generalne skupštine UN u San Francisku 9. decembra 1948. godine za koju je glasalo svih 51 prisutnih predstavnika država među kojima su bili i predstavnici naše bivše države Republike Bosne i Hercegovine. Mada je postala samostalna država, preuzela je svoj pravni sistem i krivično zakonodavstvo.

Konvenciji o sprječavanju i kažnjavanju genocida iz 1948. godine. Kada je završen rat u BiH 1992-1995. i sagledala se slika uništenog prostora i jedne multikulturalne sredine kakve nema u tome smislu u svijetu rodio kom se novi pojam kojeg smo nazvali kataklizma žrtve.

¹¹ Adnan Kurić, „Kažnjavanje djela protiv čovjeka i čovječnosti počinjenih od strane nacista u Krivičnom zakonu Izraela”, str. 14.

¹² Adnan Kurić, „Kažnjavanje djela protiv čovjeka i čovječnosti počinjenih od strane nacista u Krivičnom zakonu Izraela”, str. 14.

To je poslužilo vrsnoj novinarki „Oslobođenja“, Edini Kamenici, da napiše: „Jevreji imaju holokaust, Bošnjaci svoju kataklizmu”.¹³

Taj pojam u enciklopedijskom smislu više bi pripadao egzaktnim naukama jer potiče od grčke riječi kataklysmos potop, i označava prirodnu katastrofu kao što je poplava, požar, klizište, zemljotres i slično.¹⁴

Radeći na doktorskoj disertaciji koju sam odbranio na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu 20. decembra 1999. godine, da bih označio ljudske žrtve, stradanje kulturnih dobara, tragove civilizacije u zemlji u kojoj je skoro svaki grad (izuzev jednog dijela Istočne Hercegovine) ličio na Jerusalem, spaljene knjige Vijećnice, univerzitetsko-narodne biblioteke, olimpijski objekti izgrađeni da nas tako mogu podsjetiti na održanu olimpijadu 1988 u Sarajevu, spaljivanje žrtava, živih Bošnjaka u kućama, sve me je to asocijalo na kataklizmu čovjeka kao društvenog bića. On je tvorac pojave smrti, razaranja i uništavanja. To je novi tip barbara koji u ratu 1992-1995. u Bosansko-hercegovačkom carstvu ubijaju i muče sve što ne ličilo na njega. To je novi tip barbara i nečovjeka.

Disertacija je urađena i odbranjena pod naslovom „Genocid nad Bošnjacima 1992-1995. sa posebnim osvrtom na Općinu Foča”. Objavljena je pod naslovom Bosanska kataklizm, studija slučaja Foča, Magistrat, Sarajevo 2002, str 273, u tiražu od 1000 primjera. Članovi komisije bili su Rajka Mladenović-Kupčević, mentor, redovni profesor dr Hajrija Sijerčić-Čolić, prof. dr Zvonimir Tomić. Smatra se da je to prva doktorska disertacija te vrste koja je odbranjena na pravnim fakultetima u BiH, pa i šire.

U drugoj polovici XX stoljeća stvorena je grobnica nevinog civiliziranog svijeta u Evropi samo zbog toga što su bili po vjeri drugačiji od kršćana. Kršćane koji su iz cijelog svijeta došli da izvrše to zlo ili da mirno posmatraju kako nemilosrdno i nesmetano radi mašina smrti nad Evropskim muslimanima.

To je zlo priroda čovjeka zločinca. Takvi će zapaliti Orijentalni institut u Sarajevu, srušiti Stari most u Mostaru, bogomolje Aladžu džamiju u Foči o čijoj ljepoti i arhitekturi Andrej Andrejević odbranio je na Univerzitetu u Beogradu 1972. godine doktorsku disertaciju. Ili iz grada i općine Foča protjerati i pobiti sve nesrpsko stanovništvo i do temelja uništiti sve (17) džamije i promijeniti

¹³ „Oslobođenje”, Sarajevo, Pregledi 8. VII 2000, str. 19.

¹⁴ *Mala enciklopedija Prosvete*, Beograd, 1960, str. 986.

ime Foče u Srbije. To je isticao pojmovi, holokaust, genocid i zločin protiv čovječnosti. To je, kako kaže akademik *Jakov Kilibarda* iz Crne Gore (Sarajevo, „Avaz“, 21.3.2003.), istorijski genocid. Kataklizma sve više ulazi kao viktimoški pojam u naučnu i političku literaturu i putem tog pojma može se objasniti ubijanje Olimpijskog Sarajeva, istorijskog grada Stoca, Čajniča i cijele BiH.

O tome vidi predavanja Hasana Balića, vježbe mr Alise Begović na Univerzitetu u Travniku, i radove prof. dr Azre Adžajlić-Dedović sa Univerziteta u Sarajevu, akademika Zvonimira Šeparovića sa Univerziteta u Zagrebu. Hasan Balić i Alisa Begović bili su predavači viktimologije na ovom Fakultetu. Napisali su Rječnik krivičnopravnih pojmova i izraza, Kiseljak, 2010.

Istina je, da je Haški tribunal raspolovio i podijelio čovjeka prvenstveno bosanskog Srbina i bosanskog Hrvata na zločinca i gordom nevinog čovjeka.

On kaže, XY bosanski Srbin, bosanski Hrvat kriv je i sud mu izriče vremensku kaznu. Matematički nije moguće tačno veličine utvrditi.

Moguće je da je to $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ u Hercegovini ili u Foči, ili je $\frac{1}{2}$ u zločinu u Srebrenici i Ahmićima. Suština je u tome da je cjelina, iako okrnjena, opstala. Jer ako je iz te kataklizme BiH izašla čista. Zašto iz toga bar malo razumne pouke ne bi usvojili Hrvatska, Srbija i Crna Gora. Dosadašnja praksa pokazuje da idu pogrešnim putem. Svu krivicu svaljuju „na leđa” njihovih bosanskih Srba i Hrvata što bi uzeli kao prilični osnov da će brinuti i skrbiti o njima jer oni u svojoj državi nisu „zreli” da se brinu sami o sebi.

Suprotno tome je tvrdnja jednog franjevca Bosne Srebrene koji je prije više od 80 godina zapisao da je Bodna (po autoru i Hercegovina) lijepa zemlja u kojoj ima svega što je potrebno za ugodan ljudski život. To su prirodne prednosti ove države. Kada je već to tako, onda to treba imati u vidu kao prednost za uspostavu mira i pravde jednake za sve. Kada je u pitanju mirna Bosna „to nije dovoljno.” Uz moguće unutrašnje probleme izvori zla povijesno su dolazili iz okruženja. To se i danas dešava, 20 godina nakon uspostave mira.

U agresiji na BiH 1992-1995. godine još uvijek se ne zna tačan broj stradalih Bošnjaka. Skoro svaki dan se otkrivaju pojedinačne i masovne grobnice. Postoji vrlo visok stepen vjerovatnoće da ih je stradalo oko 200.000 ili oko 8% od ukupnog broja stanovnika od 1.905.274 koliko ih je bilo po popisu stanovništva iz 1991. godine. Rusmir Mahmutćehajić u studiji „Čitanje historije i povjerenje u Bosni Kriva politika” iznio je podatak da su Bošnjaci svedeni po prvi put u svojoj

povijesti iako su bili i ostali većinski narod da žive na svega oko 22% teritorije na kojoj su živjeli zajedno sa drugim narodima na prostorima BiH.¹⁵

Britanski povjesničar Noel Macolm u djelu „Povijest Bosne“ iznio je egzaktnne podatke o učešću armija susjednih država i njihovih paravojnih jedinica u agresiji na BiH. Iz tih podataka vidi se da je u pojedinim momentima u BiH bilo oko 80.000 vojnika iz Srbije i Crne Gore i oko 15.000 iz Hrvatske. Na taj način stvorena je Bošnjačka manjina u odnosu na okruženje koje je većinsko i kršćansko.¹⁶

Rezultat toga jeste da su pojedini dijelovi BiH skoro potpuno postali jedno-nacionalni. Tako na primjer, u gradovima i općinama Bosanskog Podrinja gdje po popisu stanovništva iz 1991. godine živjelo većinsko Bošnjačko stanovništvo više nema uopće Bošnjaka, niti bilo kakvih materijalnih tragova kulture koji bi podsjećali da su oni tamo živjeli. Na taj način prekinuta je prirodna veza Bošnjaka sa jedne i druge obale Drine.¹⁷

5. Simbolika centra

Geografi, kartografi, matematičari i geometri (zemljomjeri) osamdesetih godina prošlog stoljeća simbolično su predstavili bivšu Jugoslaviju kao kružnicu čiji je centar mjesto Rakovica kod Sarajeva. To je neposredno u blizini zgrade Univerziteta gdje održavamo ovu konferenciju. Kružnica i centar i danas postoje samo sa pravnim drugačijim sadržajem. Ako prihvatimo Platonovo shvatanje države kao velikog čovjeka koji prima komande iz centra (srca i mozga), onda ima smisla podržati centar. Jer tu postoje nepodijeljena ljudska bića koja su u mogućnosti da se brinu o sebi i da zrače vrijednostima koje u toj mjeri nisu vrlina jednog dijela naših susjeda. To su enciklopedista Miroslav Krleža, nobelovac Ivo Andrić, Meša Selimović, Isak Samokovlija, Dževad Karahasan, Mihajlo Lalić prije mnogih drugih prepoznali i na to ukazali. Slično je i sa slikarima sa dijelom umjetnika i sportista, i svih prostora kružnice.

U ovome slučaju od univerziteta i kružnice trebalo bi da sa ove konferencije krene misao o gradnji kuće mira, univerziteta ili instituta za mir u kružnici. Od studenata i svih onih asocijacija izgradnja parka mira gdje bi bila zasađena stabla voća i cvijeća koje uspijeva na cijelom prostoru kružnice. To bi bila korpa ljudskih prava i sloboda kao dio restorativne pravde za žrtve nasilja i zločina.

¹⁵ Rusmir Mahmutćehajić, *Kriva politika*, Radio Kameleon, Tuzla, 1998.

¹⁶ Noel Macolm, *Povijest Bosne*, Erasmus Gilda, Zagreb; Novi Liber, Zagreb; Dani, Sarajevo; Zagreb-Sarajevo 1995, str 316-319.

¹⁷ Po popisu stanovništva iz 1991. godine u Općinama Foči živjelo je 20.898 ili 51,6%; u Bratuncu 21.564 ili 64,2%; Višegradu 13.438 ili 63,4%; Zvorniku 48.208 ili 59,4%; Srebrenici 27.118 ili 72,9%; Rogatici 13.169 ili 64,9%; Vlasenici 18.629 ili 55,3%; Čajniču 4.007 ili 44,9%; Bijeljini 21.314 ili 31,3%; Rudo 3.142 ili 47%

6. Srebrenica i bosansko-hercegovački amandman

Amandman je internacionalni pojam koji svoje porijeklo vodi iz francuskog jezika (amendement) i u slobodnom prijevodu na bosanski jezik znači popravak, dodatak nekom zakonu.¹⁸ Bosanskohercegovački amandman ili amandman Srebrenice usmjeren je na popravak člana 2. Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine, jer u Srebrenici 1995. godine dogodio se idealni stjecaj zločina kada su zločinci sa jednom radnjom izvršili tri zločina. Jedan je agresija na nezavisnu i suverenu državnu zajednicu, koja je 22. Februara 1992. godine postala član UN-a. Drugi je zločin nad građanima BiH, i treći je genocid nad većinskim stanovništvom u BiH, a to su Muslimani. Pravno, to može biti pokriveno holokaustom i genocidom, ali uistinu to je više od toga. To je kataklizma žrtve, što predstavlja novi izraz za stjecaj idealnog zločina., koji sve do pojave agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992. godine nije bio poznat u literaturi i pravnoj praksi. Jer kada se dogodio Židovima holokaust, oni nisu imali svoju državu i svugdje gdje su živjeli bili su manjina, kojoj je bilo zabranjeno da se bavi poslovima vezanim za zemljoradnju i poljoprivredne djelatnosti. Genocid se po pravilu dešava relativno malim narodima. U Bosni i Hercegovini kada je izvršen nad Bošnjacima muslimanima, oni su bili većinski narod koji je živio u zajedničkoj državnoj zajednici izmiješan sa ostalim narodima. Krivnja je individualna. Kolektivna krivnja i odgovornost naroda ne postoji. Odgovorni krivac mogu biti i jesu režimi politički i crkveni koji su podržavali i pomagali zločince. To je građanska i moralna odgovornost. Tako je po popisu stanovništva iz 1991. godine u BiH živjelo ukupno 4 366 649 stanovnika od kojih 43,7% bili su Muslimani, 31,4% Srbi, 17,3% Hrvati i 7,6% ostali. Dakle, manji broj Srba zajedničkoj državi izvršio je genocid nad većinskim narodom Muslimanima. Kada je riječ o krivičnoj odgovornosti, razumljivo je da je ona individualna i krivi su samo oni Srbi koji su osuđeni.

Po pravilu u krivično pravnoj literaturi i krivičnom zakonodavstvu nakon brojnih učestalih i masovnih zločina, pojave se pojmovi koji objašnjavaju te zločine. Stradanje 6 miliona Židova u II svjetskom ratu Židovi označavaju pojmom Holokaust ili potpuna destrukcija žrtve. Na tim principima, kada su obnovili 1947. godine svoju državu Izrael donijeli su 5 710. godine po Hebrejskom, ili 1947. godine po Gregorijanskom kalendaru, Zakon o kažnjavanju nacista i nacističkih saveznika, koji je stupio na snagu 13.8.1950. godine. Zakon je među znanstvenicima, ali i široj javnosti, pobudi znatna interesovanja. O tome sam opširnije pisao u knjizi kataklizma - studija slučaja Foča (Magistrat, Sarajevo 2002. godine, strana 115-126), i označio Srebrenicu kao kataklizmu ljudske savjesti (11-26).

¹⁸ Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Državno izdavačko preduzeće Hrvatske, Zagreb, 1951, str. 27.

7. Sažetak

Ulogu pravne nauke i univerziteta u suzbijanju nereda na zemlji treba shvatiti realno. Ne precijeniti je, ali ni potcijeniti. Moramo se pomiriti sa činjenicom da neredi, nasilje i kriminalitet idu ispred pravnih normi. Ako to bude dugo i neopravdano trajalo, neće biti od koristi za pravnu praksu. Kada se to primijeni na BiH, po našem mišljenju, jedini održiv zaključak mogao bi biti da se mir u BiH može uspostaviti na pravdi jednakoj za sve i efikasno kažnjavanje zločinaca. Mir se može održati ako se urazume i umire države iz okruženja prema BiH i Bošnjacima koji im u povijesti nisu činili ozbiljnu nepravdu.

„Jer najveća je greška ratovati sa onima koji traže mir. Rat je težak i gorak, a mir je sigurnost i veselje.”¹⁹

Kada je u pitanju BiH interesantno je zapažanje diplomiranog pravnika Avdije Kovačevića da nije moguće dugoročno sačuvati opstojnost i mir u BiH bez bosanskih Srba i bosanskih Hrvata sa čime se slažemo. Jer to je prirodno stanje kvantiteta.²⁰

¹⁹ Omer Nakičević, *Hasan Kafija Prušćak: Pionir arapsko-islamskih nauka Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1977, str. 100.

²⁰ Avdija Kovačević, *Vareš 1992-1995. – Zločin, istina i pravda*. Vareš, 2014, str. 6.

8. Popis literature

- Albert Vajs: *Zločin genocida* u međunarodnom krivičnom pravu, Međunarodni problemi, Beograd, 1948.
- Avdija Kovačević: *Vareš 1992-1995. - Zločin, istina i pravda*, Vareš, 2014.
- Ciril Ribičić: *Geneza jedne zablude: ustavnopravna analiza nastanka Hrvatske zajednice Herceg Bosne*, Zagreb, 2000.
- Časopis „Svet“, Novi Sad, od 06.09.1993.
- Hasan Balić, Ismet Alija, Avdija Kovačević: *Međunarodni sud pravde Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*, Sarajevo, 2013.
- Hasan Balić: *Bosanska kataklizma* studija slučaja Foča, Magistrat, Sarajevo, 2000.
- Milan Bartoš: *Međunarodno javno pravo*, Beograd, 1947.
- Milan Bartoš: *Pitanje ratnih zločinaca*, Beograd, 1947.
- Miloš Minić: *Dogovori u Karađorđevu*, Beograd, 1991.
- Mirsad Abazović: *Ogledi o bosanskohercegovačkoj zbilji*, Sarajevo, 2008.
- Mustafa Imamović: *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Magistrat, Sarajevo, 2003.
- Nijaz Duraković: *Prokletstvo Muslimana*, Sarajevo, 1993.
- Omer Nakičević: *Hasan Kafija Pruščak*, Sarajevo, 1971.
- „Oslobođenje“, Sarajevo, 06.04.2015, Vildana Selimbegović, Dan Sarajeva.
- „Oslobođenje“, Sarajevo, 08.07.2000.
- *Presuda Međunarodnog suda pravde u Haagu: Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*, Sarajevo 2008.
- Simon Vizental, *Pravda, a ne osveta*, Sarajevo, 1980.
- Smail Balić: *Kultura Bošnjaka*, Zagreb, 1990.
- Vladimir Dedijer, Antun Miletić: *Genocid nad Muslimanima*, Sarajevo, 1980.
- Vladimir Đuro Degan: *Međunarodno javno pravo*, Rijeka, 2009.

Akademik, prof. dr Smail Čekić

Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava

GENOCID NAD BOŠNJACIMA U SREBRENICI, SIGURNOJ ZONI UJEDINJENIH NACIJA, JULA 1995.¹

Apstrakt:

Rezultati naučnih istraživanja zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Republici Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća, uključujući i genocid nad Bošnjacima, potvrđuju da je i na teritoriji Ujedinjenih nacija – sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici, jula 1995, planski, organizovano, sistematski i s namjerom izvršen zločin genocida nad Bošnjacima, pripadnicima nacionalne, etničke i vjerske grupe kao takve.

Ključne riječi: agresija, genocid, Bošnjaci, sigurna zona Ujedinjenih nacija.

Rezultati dosadašnjih naučnih istraživanja zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, pretežno empirijskih naučnih istraživanja interdisciplinarnog karaktera, nesumnjivo potvrđuju da je, na osnovama srpske i hrvatske nacionalističke ideologije, politike i prakse, u svim okupiranim mjestima i gradovima u opsadi Republike Bosne i Hercegovine 1992-1995. planski, sistematski i organizovano izvršen zločin genocida. Države Srbija i Crna Gora /Savezna republika Jugoslavija i Republika Hrvatska odredile su istorijske i strateške ciljeve: **zauzimanje i uništenje države Bosne i Hercegovine i istrebljenje Bošnjaka**. S tim u vezi, planirano je i organizovano sistemsko izvršenje svih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, a posebno zločina protiv mira i zločina genocida, sa ciljem potpunog uništenja Republike Bosne i Hercegovine kao države i genocida nad Bošnjacima, pripadnicima nacionalne, etničke i vjerske grupe kao takve.

Jedan od strateških ciljeva srpske nacionalističke ideologije, politike i prakse je Podrinje, kao cjelovit geopolitički prostor, po kome rijeka Drina predstavlja kičmu spajanja istočnobosanskohercegovačkog teritorija sa Republikom Srbijom, što je i jedan od **“strateških ciljeva srpskog naroda u Bosni i Hercegovini”**.

Cijelim tokom rijeke Drine i na cijelom prostoru istočne Bosne, u svim mjestima i gradovima, u kontinuitetu je u periodu 1992-1995. (iz)vršen genocid. Država Srbija i Crna Gora /Savezna republika Jugoslavija je, na temelju političkog projekta-srpskog velikodržavnog projekta **“svi**

¹ Tekst je zasnovan na relevantnim, valjanim i pouzdanim izvorima saznanja, rezultatima naučnih i stručnih istraživanja, uključujući i vlastita naučna istraživanja autora, kao i rezultate istraživanja Vlade Republike Srpske.

Srbi u jednoj državi”, odnosno politike genocida, osmislila, planirala, pripremila, organizovala i izvršila agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima.

Raspoloživi podaci i relevantna saznanja nedvosmisleno, pored ostalog, potvrđuju masovnost, brutalnost i barbarizam prema žrtvama genocida - civilima i civilnim stanovništvom, kao i (genocidnu) namjeru, planiranje, pripremanje, organizaciju i sistematičnost u (iz)vršenju zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

Država Srbija i Crna Gora /Savezna republika Jugoslavija je od aprila 1992. pa do kraja 1995. preduzela više masovnih i brutalnih ofanziva i na području srednjeg Podrinja. U te ofanzive direktno su bile uključene njene oružane snage, a posebno Užički i Novosadski korpus i druge jedinice Jugoslavenske narodne armije /Vojske Jugoslavije, te Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, kao i druge oružane formacije iz Srbije (arkanovci, šešeljevci ...), uključujući i srpske kolaboracioniste i petokolonaše iz Bosne i Hercegovine. U tim ofanzivama agresor je zauzeo Podrinje i izvršio genocid i druge oblike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava nad Bošnjacima. Značajan broj Bošnjaka održao se u nekoliko enklava (Srebrenica, Žepa, Goražde, te trougao Cerska – Kamenica – Konjević Polje), koje su 1993. i 1995. za razliku od Goražda, sigurne zone Ujedinjenih nacija, okupirane i u kojima je izvršen genocid.

Komandant UNPROFOR-a general Philippe Morillon je sredinom marta 1993. u vrijeme i nakon genocida u Cerskoj, Konjević Polju i Kamenici, koji je (genocid) uporno negirao, stigao u Srebrenicu, gdje se uvjerio u užasne uslove života i javno dao obećanje da će stanovništvo biti pod zaštitom Ujedinjenih nacija. I pored toga, agresorska ofanziva na Srebrenicu i njeno šire područje je nastavljena, pri čemu su izvršeni brojni zločini nad civilima i civilnim stanovništvom. Mjesec dana kasnije, Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija proglasilo je područje Srebrenice sigurnom zonom Ujedinjenih nacija, koja **“mora biti pošteđena svakog oružanog napada ili bilo kojeg neprijateljskog čina”**, što je, pored ostalog, podrazumijevalo **“obavezu vojnog angažovanja UNPROFOR-a u zaštiti sigurne zone”**. Nažalost, generalni sekretar Ujedinjenih nacija Boutros Ghali je, suprotno odluci Vijeća sigurnosti, odnosno Rezoluciji 819 (1993), komandantu UNPROFOR-a u Bosni i Hercegovini dostavio Direktivu, po kojoj odluka Vijeća sigurnosti **nije podrazumijevala “obavezu vojnog angažovanja UNPROFOR-a u zaštiti sigurne zone”** Ujedinjenih nacija, što je zloupotreba funkcije generalnog sekretara, njegovih ovlaštenja - obaveza, prava i dužnosti. Time su uloga UNPROFOR-a i njegovi zadaci značajno i bitno reducirani na pružanje humanitarne pomoći žrtvama, uz pristanak i saglasnost agresora i zločinaca.

Komandant UNPROFOR-a, suprotno Rezoluciji 819 (1993) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija, proglasio je potpunu demilitarizaciju grada, odnosno sporazum o kapitulaciji, kojim je zahtijevao potpuno razoružavanje Bošnjaka.

I pored toga što su Srebrenica i njena okolina proglašeni sigurnom zonom Ujedinjenih nacija, sve vrijeme do njenog zauzimanja u julu 1995. protiv potpuno izolovanog bošnjačkog stanovništva u kontinuitetu su vođeni akti genocidnog uništenja. Srpski agresor je Bošnjacima u kontinuitetu **“zagorčavao život”** i stalno brutalno kršio status sigurne zone Ujedinjenih nacija, ispaljujući granate na Srebrenicu, pri čemu su mnogi civili ubijeni i ranjeni, a civilni objekti razoreni. Srebrenica je postala koncentracioni logor, koncentracioni logor Ujedinjenih nacija, u kome je zločin genocida vršen u kontinuitetu i to javno – pred očima cjelokupne međunarodne zajednice.

Početak jula 1995. srpski agresor je, u skladu sa **“strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini”**, preduzeo neposredne pripreme za vojnu operaciju protiv sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice. Nažalost, zauzimanje sigurnih zona Ujedinjenih nacija u istočnoj Bosni je krajem maja 1995. dogovoreno između Sjedinjenih Američkih Država i Slobodana Miloševića. Taj projekt je bio u funkciji postizanja političkog dogovora – mirovnog sporazuma o podjeli Republike Bosne i Hercegovine, čime su sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenica, Žepa i Goražde žrtvovane, kako bi se realizovali **“srpski strateški ciljevi”**, odnosno legalizovao zločin genocida. U tom kontekstu treba posmatrati i tajni dogovor između Ujedinjenih nacija i oficira Vojske Jugoslavije o neupotrebi zračnih udara protiv srpskog agresora, čime su sigurne zone Ujedinjenih nacija prepuštene agresoru, a civili i civilno stanovništvo sigurne zone Ujedinjenih nacija dovedeni u bezizlaznu situaciju, što je kod svjetskih političkih moćnika olakšalo planiranu podjelu Republike Bosne i Hercegovine.

Oficiri Vojske Jugoslavije rukovodili su i komandovali operacijom planiranja, organizovanja, zauzimanja i okupacije sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice. Odlukom o napadu, zauzimanju i okupaciji navedene sigurne zone Ujedinjenih nacija **koordinirao** je načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije general Momčilo Perišić i Slobodan Milošević, predsjednik Republike Srbije. Očigledno je, u skladu sa srpskim velikodržavnim projektom osvajačkog i genocidnog karaktera i mirovnim planovima tzv. međunarodne zajednice o legalizaciji agresije i genocida, riječ o žrtvovanju sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice.

Početak jula 1995. komanda Drinskog korpusa preduzela je najneposrednije pripreme za vojnu operaciju protiv sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice, kojima je u formalnom – normativno-pravnom smislu prikrla stratešku ulogu Vojske Jugoslavije u tom zločinu, odnosno države Savezne republike Jugoslavije, kao što je to činila u svim dotadašnjim operacijama protiv Republike Bosne i Hercegovine.

Krajnji cilj *Operacije “Krivaja 95”* bio je da se **zauzme sigurna zona Ujedinjenih nacija Srebrenica i eliminiše “zajednica bosanskih Muslimana koji su živjeli na tom području”**. Riječ je o jedinstvenoj operaciji koja je **“izvršena s namjerom da se uništi stanovništvo bosanskih Muslimana Srebrenice”**, odnosno sigurne zone Ujedinjenih nacija, što potvrđuju brojni

akti genocida koje su izvršile srpske snage, a koji (actus reus) su predstavljali **“dio jednog jedinstvenog plana da se izvrši genocid nad bosanskim Muslimanima u Srebrenici, što se vidi i u dokumentu ”Operacija Krivaja 95”**.

Srpska oružana ofanziva osvajačkog i genocidnog karaktera na sigurnu zonu Ujedinjenih nacija započela je 6. jula 1995. srpske snage su do večeri 9. jula prodrle četiri kilometra u dubinu sigurne zone, zaustavivši se samo kilometar od grada Srebrenice. Radovan Karadžić je istoga dana (u ranim večernjim satima) ponovio i potvrdio genocidnu namjeru i genocidni plan o istrebljenju Bošnjaka.²

U tom napadu na sigurnu zonu Ujedinjenih nacija srpske snage su namjerno granatirale kuće, stanove, bolnicu i druge civilne objekte. Gradsko područje je posebno granatirano, od čega su ubijeni i ranjeni mnogi civili.

Holandski bataljon UNPROFOR-a nije ni pokušao zaustaviti agresorski napad na sigurnu zonu Ujedinjenih nacija Srebrenicu. On je uporno odbijao da reaguje na agresorski napad. On nikada nije uzvatio na srpske snage koje su napadale sigurnu zonu (nije upotrijebio oružje). Drugim riječima, bio je izuzetno pasivan za vrijeme napada na sigurnu zonu Ujedinjenih nacija (od 6. do 11. jula). Potpukovnik Karremans je, u skladu sa dobijenim instrukcijama, izbjegavao **“rizik sukoba sa Srbima” i “bezbjednost njegovog osoblja je bila važnija od provođenja mandata”**. Holandski bataljon nije uzvraćao vatrom i u situaciji kada su osmatračka mjesta i njegove trupe bile izložene direktnom napadu. Vojnici Ujedinjenih nacija ni u svojoj samoodbrani nisu ispalili nijedan metak, a kamoli u cilju zaustavljanja srpskog agresora. Nepredavanje (povrat) oružja Bošnjacima, oduzetog demilitarizacijom, UNPROFOR je objašnjavao da je njihova dužnost da brane sigurnu zonu Ujedinjenih nacija, a ne Armije Republike Bosne i Hercegovine. Takva konstatacija je, nažalost, apsurdna, jer je bilo očigledno da snage Ujedinjenih nacija nisu imale namjeru da brane svoju teritoriju - sigurnu zonu Ujedinjenih nacija. Holandski bataljon nije opalio nijedan metak da spriječi ulazak srpskih snaga u grad Srebrenicu i svoju bazu u njemu, niti je zaštitio civile i civilno stanovništvo koji su zatražili zaklon u bazi Ujedinjenih nacija u Potočarima. On nije pustio sve civile da uđu u bazu Ujedinjenih nacija, koja je bila dovoljno prostrana da primi sve civile i civilno stanovništvo.

I pored kontinuiranog napada na sigurnu zonu Ujedinjenih nacija, te civile i civilno stanovništvo i civilne objekte, kao i (napada) na UNPROFOR, odnosno Holandski bataljon, Ujedinjene nacije

² Radovan Karadžić je 9. jula (u ranim večernjim satima), nakon što je završio razgovor o **“dešavanjima”** u Srebrenici s Momčilom Krajišnikom i Jovicom Stanišićem (iz Državne bezbjednosti Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije), obznanio velikosrpske genocidne namjere o istrebljenju Bošnjaka. U razgovoru s Miroslavom Deronjićem i na njegovo pitanje **“Šta vi, Miroslave, mislite uraditi sa tim stanovništvom dole?”**, tj. u Srebrenici, sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija, Karadžić je, pošto je Deronjić odgovorio kako **ni u snu** ne može pretpostaviti **“razvoj događaja prilikom ulaska u Srebrenicu”**, rekao: **“Miroslave, to sve treba pobiti ... Sve što stignete”**.

nisu odobravale i odobrile upotrebu zračne sile. Komandant Holandskog bataljona nije prihvatio učešće Armije Republike Bosne i Hercegovine u odbrani sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice. On je sputavao borbenu gotovost Bošnjaka. Odbio je da vrati oružje Armiji Republike Bosne i Hercegovine. Oficiri Holandskog bataljona su u noći 10/11. jula 1995. bošnjačko civilno i vojno rukovodstvo lažno uvjeravali i, nažalost, uvjerali u djelovanje NATO aviona ujutro 11. jula, tražeći da se branioci Armije Republike Bosne i Hercegovine povuku sa odbrambenih položaja. Prevareni njihovim (samouvjerenim) obećanjem zračnih udara širokih razmjera, obustavljen je planirani kontranapad u ranim jutarnjim satima i branioci su se povukli sa položaja na ulazu u grad, čime je svjesno onemogućena odbrana sigurne zone Ujedinjenih nacija i civila i civilnog stanovništva, što je bilo tragično za odbranu sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice.

Srpske snage su 11. jula 1995, nakon odsustva zračnih udara NATO snaga i prekida farse oko njihove (ne)upotrebe, zauzele sigurnu zonu Ujedinjenih nacija Srebrenicu. Neposredno uoči i nakon njenog zauzimanja civilni i civilno stanovništvo su u panici i opštem haosu bježali prema Potočarima, tražeći zaštitu i spas od Ujedinjenih nacija. Nažalost, ni u Potočarima - u bazi Ujedinjenih nacija - za njih nije bilo spasa.

Polazeći od bitnih stanovišta političkog i vojnog rukovodstva Ujedinjenih nacija, te Sekretarijata Ujedinjenih nacija, o ulozi UNPROFOR-a u zaštiti sigurnih zona Ujedinjenih nacija u Republici Bosni i Hercegovini, Ghali-Akashi i Janvier-Smith, posebno prva trojica, bitno su reducirali mandat UNPROFOR-a i njegovu ulogu i zadatke u Republici Bosni i Hercegovini, posebno u upotrebi zračnih snaga u zaštiti sigurnih zona Ujedinjenih nacija - teritorije i civilnog stanovništva na toj teritoriji, svodeći ga isključivo na vlastitu samoodbranu (samoodbranu UNPROFOR-a), samo radi očuvanja mira i omogućavanja nastavka tzv. mirovnih pregovora. To je bio očigledan i tipičan primjer zavjere u odgovornom sprovođenju rezolucija Ujedinjenih nacija i žrtvovanja sigurnih zona UN-a, odnosno žrtvovanja civilnog stanovništva u njima, što je omogućilo najneposrednije (mirne i sigurne) pripreme, organizovanje i izvršenje genocida u sigurnim zonama Ujedinjenih nacija. Istovremeno, to je u direktnoj konfrontaciji i protivrječnosti sa temeljnim odredbama dokumenata međunarodnog prava, posebno Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948) i Ženevskim konvencijama (1949) i Dodatnim protokolima (1977).

Nažalost, u aparatu Ujedinjenih nacija i među (državama) zapadnim saveznicama, zaista, **nije bilo političke i druge volje da se zaustavi srpski agresor i spriječi genocid**, pri čemu posebno **nije bilo političke volje da se upotrijebi odlučna zračna sila u odbrani sigurne zone Ujedinjenih nacija i zaštiti civila i civilnog stanovništva**. To potvrđuju brojne činjenice, a posebno one u vezi sa zahtjevima za zračnu podršku u vrijeme napada i zauzimanja Srebrenice i genocida nad Bošnjacima, među kojima navodimo bitne:

- najviše civilno i vojno rukovodstvo Ujedinjenih nacija, uključujući posebno Akashija i generala Janviera, te druge komandante Ujedinjenih nacija na terenu, bilo je, u

skladu sa svojim prosrpskim raspoloženjem i postignutim sporazumima i dogovorima, u stalnom kontaktu sa Slobodanom Miloševićem i njegovim generalima na terenu, vodeći u kontinuitetu razgovore i sklapajući tajne dogovore sa ideolozima, planerima, organizatorima, nosiocima i izvršiocima srpske nacionalističke ideologije, politike i prakse, osvajačkog i genocidnog karaktera. U tim kontaktima i permanentnoj komunikaciji konstantno je bio prisutan pomirljiv i inferioran stav vojnog i civilnog rukovodstva Ujedinjenih nacija prema srpskom agresoru. Milošević i general Vojske Jugoslavije Mladić bili su gospodari situacije i diktirali su uslove Akashiju i Janvieru. Dogovori između Janviera i Akashija (odnosno Ghalija) na jednoj, i Mladića i Karadžića (odnosno Miloševića) na drugoj strani, te Holbrookea (odnosno Sjedinjenih Američkih Država) i Miloševića (odnosno Republike Srbije, tj. Savezne republike Jugoslavije), doveli su do žrtvovanja sigurne zone Ujedinjenih nacija - Srebrenice. "Prijetnju" agresorskog generala Vojske Jugoslavije Mladića vojnicima Ujedinjenih nacija na terenu najviše vojno i civilno rukovodstvo Ujedinjenih nacija, kao i Vlada Kraljevine Holandije, dočekali su sa olakšanjem;

- brojne jalove i duge debate u Ujedinjenim nacijama i međunarodnoj zajednici o upotrebi, bolje rečeno neupotrebi, zračne sile, pri čemu su, pored ostalog, nuđena različita "objašnjenja", tendenciozno netačna o (ratnim) ciljevima agresorskih oružanih akcija u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici;
- pogrešne, odnosno svjesne i namjerno pogrešne, procjene komandanata Ujedinjenih nacija na terenu o srpskim napadima na sigurnu zonu Ujedinjenih nacija Srebrenicu;
- malodušnost, omalovažavanje i "konfuzija" oko zahtjeva za blisku zračnu podršku;
- briga jedino oko sigurnosti snaga Ujedinjenih nacija, a ne i o golorukim, nezaštićenim i bespomoćnim civilima i civilnom stanovništvu, itd.;
- Ujedinjene nacije nisu željele, niti su pružile zračnu podršku u odbrani svoje (vlastite) teritorije (sigurne zone Ujedinjenih nacija), niti u zaštiti i spašavanju civila i civilnog stanovništva na toj teritoriji, za što snose punu odgovornost, jer nisu zaustavile ostvarivanje osvajačkih (ratnih) srpskih ciljeva ni spriječile zločin genocida, postupajući suprotno Povelji Ujedinjenih nacija i Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.

Srpski agresor (Savezna republika Jugoslavija - Srbija i Crna Gora) je, uz učešće svojih (srpskih) kolaboracionista i petokolonaša iz Republike Bosne i Hercegovine, u i oko sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice, jula 1995, u toku jedne sedmice **na hiljade zarobljenih Bošnjaka likvidirao i zatrpao u masovne grobnice; na stotine živih je zakopao; muškarce, žene i dječake je sakatio i klaio; djecu ubijao pred očima majki; natjerao djeda da pojede džigericu svoga unuka; silovao žene i djevojke; prisilno premjestio oko 30.000 ljudi, uglavnom žene i djecu, priredio scene dostojne Danteovog pakla. O tim "scenama nezamislivog divljaštva" postoje brojni**

dokazi, među kojima i masovne grobnice - primarne, sekundarne i tercijarne. To su, prema ICTY-u, **“zaista scene iz pakla, napisane na najmračnijim stranicama ljudske historije”**.³

Genocid nad Bošnjacima Republike Bosne i Hercegovine u i oko sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice, jula 1995. po svojim je razmjerama tipičan primjer zločina uništavanja Republike Bosne i Hercegovine i istrebljenja Bošnjaka. U i oko sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice, odnosno u srednjem Podrinju, i jula 1995. posebno je izražen karakter oružanog sukoba i priroda zločina u Republici Bosni i Hercegovini. Agresija (međunarodni oružani sukob) je bila perfidna i otvorena, brutalna - osvajačkog i genocidnog karaktera. Na tom području je tada ponovo javno, uz prisustvo i saučesništvo vojnika Ujedinjenih nacija (Holandski bataljon), izvršen genocid nad Bošnjacima Republike Bosne i Hercegovine.

Nakon zauzimanja sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice, 11. jula 1995, oružane snage Savezne republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore), uz učešće svojih (srpskih) kolaboracionističkih oružanih formacija iz Republike Bosne i Hercegovine, izvršile su genocid i druge oblike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava nad Bošnjacima Republike Bosne i Hercegovine, zbog njihove nacionalne, etničke i vjerske pripadnosti kao takve i otimanja njihovog životnog prostora. Pored masovnih i pojedinačnih likvidacija, žrtvama genocida nanesene su trajno teške tjelesne i psihičke povrede i boli; prisilno je protjerano - premješteno oko 30.000 civila - žena, djece i staraca, sračunato na to da dovede do fizičkog ili biološkog uništenja Bošnjaka, nacionalne, etničke i vjerske grupe kao takve; namjerno su nametnuti teški egzistencijalni uslovi života; izvršeni su zločini silovanja; nasilno su razdvajane porodice; namjerno su opljačkani, uništeni i spaljeni bošnjački civilni objekti, posebno vjerski, itd.

Genocidna (vojna) Operacija “Krivaja 95” sastojala se od četiri faze: **zauzimanje i okupacija sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice; zločini u Potočarima i prisilno premještanje žena, djece i staraca; zarobljavanje, zatvaranje i likvidacija muškaraca i dječaka i prikriivanje zločina genocida.**

U bezočnoj operaciji ubijanja, uglavnom za četiri dana, s namjerom, organizovano i prema tačno utvrđenom planu i obrascu, na stravičan način, likvidirano je preko 8.000 Bošnjaka Republike Bosne i Hercegovine, među kojima preko 800 djece, što je motivisano njihovom nacionalnom, etničkom i vjerskom pripadnošću kao takvom, te osvajanjem njihovog životnog prostora, koji je u srpskim velikodržavnim planovima označen od strateške važnosti. Tri generacije muškaraca

³ ICTY, THE PROSECUTOR v. RADOVAN KARADŽIĆ, RATKO MLADIĆ, **REVIEW OF THE INDICTMENT**, The Hague, 16. novembar 1995; **SREBRENICA 1995**, knjiga 1, str. 451-458; ICTY, **INDICTMENT Karadžić and Mladić (“Srebrenica”)**, Press Release, RADOVAN KARADŽIĆ AND RATKO MLADIĆ ACCUSED OF GENOCIDE FOLLOWING THE TAKE OVER OF SREBRENICA, The Hague, 16. novembar 1995; **SREBRENICA 1995**, knjiga 1, str. 469-470.

su istrijebljene, čime je izvršena radikalna destrukcija bošnjačke nacionalne, etničke i vjerske zajednice. Riječ je o zločinu genocida, svjesnom, namjernom i ciljno svrsishodnom istrebljenju civila i civilnog stanovništva u Evropi nakon Drugog svjetskog rata.

Jula mjeseca 1995. Bošnjaci Republike Bosne i Hercegovine s područja sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice **ubijani su na raznim mjestima - na teritoriji 14 (četnaest) opština Republike Bosne i Hercegovine:** Srebrenica, Bratunac, Zvornik, Vlasenica, Šekovići, Kalesija, Živinice, Kladanj, Olovo, Bijeljina, Han Pijesak, Rogatica, Višegrad i Trnovo. Žrtve genocida su na mjestu/mjestima likvidacija, bez ikakvog pijeteta i, uglavnom, uz korištenje teške mehanizacije, zatrpavane u masovnim grobnicama ili su (sa mjesta likvidacija) odvožene na druge lokacije i zakopavane u primarnim masovnim grobnicama, iz kojih su kasnije, ponovo uz upotrebu teške mehanizacije, raskomadani dijelovi njihovih tijela iskopavani i odvoženi na druge lokacije i zatrpavani u sekundarnim masovnim grobnicama.

Masovnost (obim i obuhvat) zločina genocida potvrđuje i činjenica da su jula 1995. na području navedenih općina, s namjerom i na genocidnoj osnovi, ubijani Bošnjaci porijeklom iz **12 (dvanaest) opština Republike Bosne i Hercegovine:** Srebrenica, Bratunac, Vlasenica, Zvornik, Bijeljina, Sokolac, Kalesija, Banovići, Han Pijesak, Šekovići, Rogatica i Višegrad.

Glavni uzrok smrti žrtava genocida ekshumiranih u i oko sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice su strijelne rane - rane iz vatrenog oružja. U većini grobnica, posebno primarnih, nađeni su ostaci ligatura i poveza za oči, što, pored ostalog, pokazuje i potvrđuje da žrtve genocida nisu ubijene u borbi te se ne radi o borcima. Čahure su nađene ispod i oko leševa koji su bili u položaju koji je ukazivao na to da su strijeljani iz najneposrednije blizine. Očigledno je riječ o civilima i civilnom stanovništvu, žrtvama genocida.

Okupacija sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice; zločini u Potočarima i prisilno premještanje žena, djece i staraca; zarobljavanje, zatvaranje i likvidacija Bošnjaka, te prikrivanje zločina su genocidni akti unaprijed isplanirani, dobro osmišljeni, efikasno organizovani i širokog obima, naređeni s nadležnih političkih i vojnih mjesta, te izvršeni planski, sistematski i organizovano, što potvrđuju sva dosadašnja naučna i druga istraživanja i rezultati tih istraživanja, kao i međunarodni (ICTY i Međunarodni sud pravde u Hagu) i nacionalni krivični sudovi (Sud Bosne i Hercegovine), te rezultati istraživanja Vlade Republike Srpske. Broj, struktura i specijalnosti angažovanih snaga u zauzimanju i okupaciji sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice i zločinu genocida, oprema i objekti korišteni za ubijanje, standardizovani šifrovani jezik korišten od strane agresorskih jedinica u prenošenju informacija o masovnim ubistvima, obim likvidacija, specifične metode ubijanja koje su primjenjivane, potvrđuju elemente genocida (*mens rea* i *actus reus*). U cilju istrijebljenja Bošnjaka Republike Bosne i Hercegovine, srpske snage su u i oko sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice s **namjerom** izvršile genocid. One su od svih

muškaraca i dječaka koje su zarobile i zatvorile, a prije njihove likvidacije, oduzele njihove lične stvari i lična dokumenta, i namjerno, sistematično i planski ih ubijali isključivo zbog njihovog identiteta - nacionalne, etničke i vjerske pripadnosti kao takve.

Ubijanje muškaraca i dječaka i prisilno premještanje žena, djece i staraca imalo je za cilj fizički nestanak Bošnjaka Republike Bosne i Hercegovine. Sistematsko, smišljeno i plansko namjerno pljačkanje i razaranje stambenih, historijskih, kulturnih i vjerskih objekata, posebno džamija i domova je, takođe, očigledan dokaz namjere da se Bošnjaci, nacionalna, etnička i vjerska grupa kao takva, fizički unište.

Broj ubijenih i likvidacije u najkraćem vremenu, brzo formiranje masovnih (primarnih) grobnica, brzina zakopavanja u masovne grobnice i dislociranje posmrtnih ostataka iz primarnih u sekundarne i/ili tercijarne masovne grobnice, ukazuju na to da je u planiranju, pripremi, izvršenju i prikrivanju genocida učestvovalo u punom kapacitetu **politički, upravni, vojni i policijski potencijal** srpskih snaga, kao i veliki broj organizovanih i discipliniranih izvršilaca. Tako je, prema istraživanjima Vlade Republike Srpske, u genocidu nad Bošnjacima Republike Bosne i Hercegovine u i oko sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice, jula 1995, učestvovalo (po raznim osnovama i na različite načine) preko 25.000 aktera.⁴ Ideološki, politički i vojni nosilac agresije i genocida bila je država Savezna republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora), a glavni izvršioци Vojska (Savezne republike) Jugoslavije, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, kolaboracionističke formacije velikosrpskog agresora u Republici Bosni i Hercegovini ("Vojska Republike Srpske", "Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske" i drugi organi izvršne vlasti i uprave paradržavne tvorevine Republike Srpske), zatim plaćenici iz Grčke i dr.

Izvršioци zločina preduzeli su sve mjere, uključujući sistematsko prekopavanje, premještanje i ponovno zatrpavanje leševa žrtava, kako bi prikrili genocid i onemogućili sprovođenje pravde, čime je nad likvidiranim žrtvama ponovo izvršen još jedan sistematski oblik zločina, do sada na takav način nepoznat u ljudskoj i društvenoj historiji. Time je političko i vojno rukovodstvo paradržavne i kolaboracionističke tvorevine Republike Srpske, a posebno **Srpska demokratska stranka, "Vojska Republike Srpske" i Ministarstvo unutrašnjih poslova "Republike Srpske", te "Vlada Republike Srpske"**, naknadno učinilo sve - određene mjere, radnje i postupke da prikrije svoju ulogu u genocidu nad Bošnjacima Republike Bosne i Hercegovine u i oko sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice, jula 1995. To govori i o tome kako su njegovi počinioci bili svjesni zločinačkog karaktera svojih postupaka i otklanja svaku sumnju u njihovu subjektivnu krivicu, odnosno u postojanje čvrste namjere kod izvršenja ovog najtežeg oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

⁴ Vlada Republike Srpske, RADNA GRUPA ZA SPROVOĐENJE ZAKLJUČAKA IZ KONAČNOG IZVJEŠTAJA KOMISIJE ZA SREBRENICU, **IZVJEŠTAJ za sprovođenje zaključaka iz konačnog Izvještaja Komisije za Srebrenicu**, Banja Luka, 30. mart 2005; Isto, **DOPUNA IZVJEŠTAJA OD 30. MARTA 2005**, Banja Luka, 30. septembar 2005.

Prikrivanje leševa žrtava genocida iz masovnih grobnica izvršeno je tako što su masovne grobnice otkopavane, a osakaćena tijela (ljudski ostaci) premješšana na skrovitija i teško pristupačna mjesta i ponovo ukopavana/zatrpavana u druge (sekundarne ili tercijarne) masovne grobnice, čime je otežano i/ili onemogućeno njihovo otkrivanje, a time i utvrđivanje identiteta žrtava genocida i obezbjeđivanje dokaza o zločinu genocida, također su valjan, pouzdan i značajan pokazatelj genocida i očigledan indikator namjere izvršilaca (zločina) o istrebljenju Bošnjaka Republike Bosne i Hercegovine, nacionalne, etničke i vjerske grupe kao takve.

Izvršiozi zločina su raskomadana tijela žrtava genocida po nekoliko puta premješтали sa jednog na drugo mjesto i time žrtve ponovo masakrirali. To je, pored ostalog, dodatno otežavalo identifikaciju žrtava genocida i nanosilo bol i tugu preživjelim (žrtvama) članovima porodica. Na monstruoznost zločina posebno ukazuje činjenica da su tijela pojedinih žrtava genocida pronalazena u tri, pa i u četiri različite masovne grobnice sekundarnog tipa, međusobno udaljene desetinama kilometara jedne od druge.

Masovne grobnice žrtava genocida u i oko sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenica, jula 1995, očigledni su dokazi s namjerom planiranog i organizovanog sistema zločina, koji je rezultirao genocidom - najtežim oblikom zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Istovremeno, one su i jedan od načina prikrivanja i uništavanja tragova zločina.

U i oko sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice, jula 1995. počinjen je masovni zločin nad Bošnjacima Republike Bosne i Hercegovine islamske vjere. Taj zločin je djelo genocida nad muslimanima. Širina područja, dimenzije i obim izvršenog zločina, brzina likvidacije više hiljada ljudi, veličina područja na kojem su zakopavani leševi i višestruko premještanje posmrtnih ostataka ubijenih, te broj ljudi koji je nužno učestvovao u izvršenju i prikrivanju dokaza o genocidu, apsolutno pokazuje da su zločini bili poznati velikom broju ljudi i da su uporno prikrivani.

Nažalost, nedostatak političke volje bio je presudan faktor da se u zaštiti (životâ) civila i civilnog stanovništva i sprečavanju najtežeg oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava postupi odlučno i onako kako to nalažu Povelja Ujedinjenih nacija i Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, duh i korpus međunarodnog prava.

Genocid nad Bošnjacima Republike Bosne i Hercegovine u i oko sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice, odnosno u **srednjem Podrinju**, jula 1995. izvršen je pred očima svjetske javnosti i uz nesumnjivu asistenciju i zločinačku pasivnost Ujedinjenih nacija i njihovih mirovnih snaga, koje su bile dužne zaštititi stanovništvo te zone, dio je neposrednih priprema Dejtona u tradicionalnom maniru stavljanja pred svršen čin, radi osiguranja za Srbiju strateški važnog graničnog pojasa - Podrinja. Taj zločin genocida samo je vrh ledenog brijega zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava (iz)vršenih u kontinuitetu četiri godine na gotovo tri četvrtine državne teritorije Republike Bosne i Hercegovine - **u svim okupiranim mjestima i gradovima u opsadi**.

Prof. dr Dževad Drino,

Pravni fakultet Univerziteta u Zenici;

Djelza Alija-Selmanović, MA

Benamina Londrc, MA

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku

IUS IN BELLO - ISTORIJSKOPRAVNI ASPEKT PRAVA U RATU

Apstrakt:

Za razliku od modernih vremena, u ranijim razdobljima razvitka civilizacije, cilj pokoravanja neke zajednice nije značio samo njeno fizičko uništenje i eliminaciju genocidom ili etničkim čišćenjem, nego "osvajanje i dobivanje" novih ljudi kao radne ili vojničke snage ili, jednostavno, radi povećanja sopstvene populacije. Pri tom je zanimljiv religijski aspekt u tim sukobima ili ratovima. Naime, politeističke zajednice su u tim vremenima bile prilično otvorene za nove kultove i sinkretizam, antička civilizacija ne poznaje teokratasku državu, niti "vjerski rat" u srednjovjekovnom i modernom smislu riječi. Rimska imperija kao najveća civilizacija antike ističe načela kojima su se rukovodili u diplomaciji, ali i u ratu: *libertas/sloboda*, *humanitas/čovječnost*, *iustitia/pravednost*, *fides/vjernost*, što potiče još od grčke, tačnije, stoičke filozofske misli.

Nakon pojave rimskog imperijalizma i ekspanzionizma, poslije završenih punskih ratova, u periodu kasne republike, dolazi period koji se paradoksalno naziva nova sapientia/nova mudrost/; sada su osvajanja praćena pokoljima, razaranjem i uništenjem gradova, na njih je bacano prokletstvo, a njihovo stanovništvo istrebljavano ili pretvarano u roblje.

Etiologija modernog pojma genocida, kao *terminus tehnicus*, ukazuje na stare korijene u antičkom tkivu, kao termina *ex turpi causab/nečasne okolnosti*, kada postupno dolazi do izgradnje prava na rat *ius ad bellum*, dok srednjovjekovlje donosi definitivnu izgradnju *ius in bello*- prava na vođenje ratovanja ili pravila ratovanja.

Ključne riječi: antika, Atena, genocid, ratno pravo, Rim, rimsko pravo.

Abstract:

IUS IN BELLO - HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE LAW OF WAR

Unlike modern times, in earlier periods of development of civilization, the goal of submission of a community did not only mean its physical destruction and elimination of genocide or ethnic cleansing, but “winning and getting” the new people as labor or military forces, or to the mere increase of its own population. It is interesting religious aspect, while polytheistic communities are quite open to new cults and syncretism, ancient civilization does not know the teocratic state nor “religious war” in the medieval and the modern sense of the word. The greatest civilization of antiquity, the Roman Empire, which highlighted the principles that guided the diplomacy and in war: *libertas*/freedom - *humanitas*/humanity - *iustitia* / justice - *fides*/fidelity; they came as adopting the Greek, specifically Stoic, philosophical thought.

The emergence of Roman imperialism and expansionism after the Punic Wars, in the period of late republic, leads to the period that is paradoxically called new sapientia/new wisdom—now the conquests were accompanied by massacres, destruction and the destruction of cities, curses were thrown upon them and their population exterminated or turned into slaves.

The etiology of the modern concept of genocide, as a terminus technicus, points to the old roots in ancient tissues, as a term *ex turpi causa*/dishonorable circumstances, when gradually comes to the creation of rights on the war *ius ad bellum*, while the Middle Ages brings the definitive construction of *ius in bello*—rights on the waging of war or the rules of war.

Keywords: antique, Athens, genocide, law of war, Rome, Roman law.

Čuvaj se da prema nečovjeku ne postupaš onako kao što on postupa prema čovjeku.

(Marko Aurelije, Samom sebi, VII, 65.)

Pravednost je tamo gdje je među ljudima zakon.

(Aristotel, Nikomahova etika, 1134. a.)

Govoreći o bivšoj Jugoslaviji, jedan od najuglednijih savremenih historičara, nedavno preminuli Eric Hobsbawm je izjavio: „Historija je sirovina za nacionalističke ili etničke ili fundamentalističke ideologije, kao što su makovi sirovina za heroinsku ovisnost. Prošlost je suštinski elemenat, možda najsuštinskiji elemenat tih ideologija”¹

¹ Hobsbawm, E., *Debunking ethnic myths*. Open Society News, Winter 1994.

Stoga je prošlost, odnosno povijesna dijakronija različitih oblika nasilja u ratu, u osnovi konstrukcije modernog termina genocida još otkako ga je Poljak Rafael Lemkin (1900-1959. g.) uobličio 1944. godine, a Generalna skupština OUN, Rezolucijom br. 260 A od 9. decembra 1948. godine, prihvatila i uvela u međunarodno pravo.² Premda je donešena u doba tzv. „hladnog rata“, već nazirućeg sukoba dva svjetska bloka, u članku III. te rezolucije priznaje se „da je u svim periodima historije genocid izazvao velike štete čovječanstvu“, što je bilo povod koje su bile povod mnogim analitičarima i komentatorima za traganje za korijenima tog djela. Historiografija je prepuna rasprava o genocidu egipatskog faraona nad jevrejskim narodom (prema Bibliji), krstaša nad muslimanskim stanovništvom gradova Bliskog istoka, španske kraljice Izabele nad Mavarima i Jevrejima, nad francuskim katarima i hugenotima, nad robovima u Americi, nad Indijancima Sjeverne i Južne Amerike, sve do savremenih rasprava o genocidu u Vijetnamu, Kambodži, Sjevernoj Koreji - do Bosne, Ruande, Armenije i ISIL-a. Tome su doprinijele i različite izvedenice osnovnog pojma - od kulturocida, ekocida, politicida, sociocida do najsavremenijeg pojma - femicida,³ ali i teorijske rasprave o njegovim biološko-antropološkim, rasnim i sociološkim aspektima, do sadašnjih rasprava o vidljivim propustima u zaštiti političkih ili ekonomskih grupa.⁴

U raspravi koja slijedi, u nastavku, bit će analizirani različiti aspekti ovog modernog pojma, kroz primjere ratnog ponašanja dva najznačajnija društva antike - Grčke i Rima, te kroz prikaz različitih definicija genocida kroz historiju.

Djela Hesioda i Homera već pokazuju da su Heleni od najranijih vremena dobro poznavali izrazito destruktivnu teoriju o pravu jačeg, utemeljenu u *nomos-fizis antitezi*.⁵ Učenje se može prepoznati u svim izvorima, pri čemu je irelevantno da li se radi o radu filozofa (Platon), historičara (Tukidid), sofista (Anonim Ignablibovli) ili njihovih učenika (Kalikle).

Prikazujući u početku sam rat kao volju bogova, uz istovremeno ignorisanje i kršenje pravila ratovanja i društvenih normi, doveli su u pitanje i cjelokupno shvatanje prava i morala. Polazna tačka za pravo jačeg je Platonov dijalog Gorgija,⁶ ali se samo učenje formiralo tek u toku

² *Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida* iz 1948. godine

³ O femicidu na primjeru Bosne i Hercegovine konsultuj vrijednu studiju autora Gorana Bašića, sa univerziteta Lund (Švedska), „*Stories of Sexualized War Violence after the Bosnian war*. (Femicide. Targeting of Women in conflict, vol. III, pp 102-105., Vienna 2015. g).

⁴ Leo Kuper (1908-1994), istaknuti filozof i sociolog iz Južne Afrike, jevrejskog porijekla, konsultuj radove: *Genocide: Its Political Use in the Twentieth Century*, Yale University, 1982., o savremenim teorijama u radu: *The Prevention of Genocide*, 1986.

⁵ Hesiod, *Poslovi i dani*, prev. M. Višić, Novi Sad 1994., Homer, *Ilijada*, prev. M. N. Đurić, Beograd 1968.

⁶ Platon, *Gorgija*, prev. A.Vilhar, Beograd 1968., 483.c- 484. b.

Peloponeskog rata i osvjedočeno je u čuvenom „Meloskom dijalogu“, kako ga navodi Tukidid.⁷ Naime, u Peloponeskom ratu, koji je trajao od 431. g. stare ere pa sve do 404. g. p.n.e. i koji je obuhvatio cijeli grčki svijet pa ga Tukidid i naziva „svjetskim ratom“, ljeta 416. godine Atenjani su tražili od otoka Melosa da prestane s nepristrasnošću u sukobu sa Spartom i da se svrsta na njihovu stranu, tražeći njegovu predaju. Atenjani jasno traže predaju kako bi „spasili grad od uništenja“, ukazujući na slabost i malobrojnost odbrane, ali Meljani, ponosni na svoju neovisnost odbijaju, pa je nakon sedmomjesečne opsade otpor skršen: SVI muškarci su pobijeni, žene i djeca prodati u ropstvo, a na otok su poslani atenski doseljenici! Tukidid pregovore daje u formi dijaloga o predaji, pri čemu Meljani predlažu „dobronamjernu neutralnost“, ali atenska moć mora da se stalno dokazuje, popuštanje Melu bio bi znak slabosti!⁸ Kasniji masakri na Egini, Sikionu, Toroni, Histiji su podsjećanje na nemilost atenskog demosa. U njima je stanovništvo poklano i pretvoreno u roblje, nešto raseljeno a zemlja, zgrade i stoka oduzeti i konfiskovani.⁹

Druga najveća civilizacija antike – rimsko carstvo, bilježi u punskim ratovima (prvi 264 – 241. g. p.n.e, drugi 218 – 201. g.p.n.e.) i prve masakre cijelog stanovništva; u trećem punskom ratu 146. godine stare ere, Kartaga se predala na milost i nemilost Rimu. Krivica je bila u njenoj trgovačkoj i ekonomskoj moći kojom je konkurisala Rimu, isti razlozi su navedeni kod razaranja grčkog grada Korinta iste godine. Time je završen dugotrajni sukob dva grada (Rim – Kartaga), dva naroda (Italijani – Feničani) i dvije zajednice (indoevropske – semitske), razaranjem i uništenjem grada nakon 672. godine postojanja. Broj ubijenih se nikada neće tačno saznati,¹⁰ dok je od 30.000 do 50.000 preživjelih prodato u roblje, grad razoren kamen po kamen i uvedena zabrana bilo kakvog budućeg naseljavanja. Razaranje Kartage nije djelo pojedinca, niti incident ratnika, rimski Senat je tražio da se Kartaga upotpunosti uništi, da se zatre bilo kakav trag ljudskog postojanja na tom mjestu; na mjestu razorenog grada plugom je zaorana brazda u znak potpunog uništenja i na cjelokupni gradski teritorij bačena je anatema.

Pouzdana historičar Polibije navodi da je uništenje Kartage bilo direktno i totalno u tolikoj mjeri da čak nije bilo Kartažana koji bi mogli izraziti svoje kajanje.¹¹ Nakon Kartage, španski grad Numancija 133. g. stare ere srušen je sa zemljom. Strategija „spržene zemlje“, uključujući i uništavanje vlastitih gradova, kako bi iscrpio Rimljane, pripisuje se prvome galskom vođi Vercingetoriksu; Cezar 52. godine stare ere zauzima njihovu prijestonicu Avarik i čini jedan od

⁷ Tukidid, *Peloponeski rat*, prev. D. Obradović, Beograd 1999. 1.73- 1.76.

⁸ U standardnom dvojezičnom izdanju Tukidida – Loeb Classical Library, 1919-1928., dijalog je uokviren crnim okvirom, Jakob Burchardt pa i Nietzsche nazivaju dijalog „zastaršujućim razgovorom između atenskih i melskih podanika“.

⁹ Mesihović Salmedin, *Revolucije drevne Helade i Rimske republike*, Sarajevo 2011.

¹⁰ Braudel navodi 100.000 dok Lloyd spominje čak 200.000 ubijenih stanovnika Kartage.

¹¹ Polibije, *Historije*, Beograd 1996., knjiga XXXVIII, glava 3-11.

najstrašnijih pokolja, poubijavši kompletno stanovništvo od oko 40.000 ljudi, samo oko 800 se spasilo bjekstvom od pokolja. Rimski država izgrađuje ceremonije objave rata, praćene zahtjevima za odštetu („*rerum repetitio*“) koji je u principu tako postavljan da ga je nemoguće ispuniti, postupak objave rata („*bellum indicere*“) je uvijek popraćen zahtjevom za „pravičnom naknadom“.¹² Ipak, i sami Rimljani su bili žrtve. U Mitridatovom ratu za samo nekoliko sati 80.000 Rimljana su postali žrtve grčkog pokolja 88. godine, kada su napadnuta čak i svetišta. Ipak, najstariji mirovni ugovor na svijetu je ugovor egipatskog faraona Ramzesa II i hetitskog kralja Hatušilija III, sklopljen 1280. g. nakon bitke kod Kadeša.¹³

U srednjovjekovlju se razvija vojno pravo ili *ius armorum* kao zbornik običajnih pravila koji reguliše ponašanja vojnika u kršćanskom svijetu (ne i muslimanskom!), sankcije su javno odbacivanje i sramota, za ritere naredba o okretanju viteškog štita sa grbom naopako (*subversio armorum*).¹⁴ Koncept „božijeg mira“ je kanonski pokušaj da se humanizuje ratovanje inkorporisan u kanonsko pravo u XIII stoljeću, za doba pape Grgura IX. Teodor Meron u svojim esejima ističe da je genocid zločin i po običajnom i po ugovornom pravu, jezgro zločina protiv čovječnosti i genocida predstavljaju norme *ius cogens*.¹⁵ On navodi da je prvi mjerodavan izraz savremenog pravila o komandnoj odgovornosti naveo još Hugo Grotius (1583 - 1645.) u svom djelu „*de iure belli ac pacis*“, u kome je preuzeo ideje španskog jezuite Franciska Suareza (1548 - 1617.) i talijanskog protestanta Alberta Đentilija (1552 - 1608.), profesora prava sa Oxforda, kojeg mnogi smatraju suosnivačem modernog međunarodnog prava.¹⁶ Upravo ovaj princip zapovijedne odgovornosti ili odgovornosti komandanta, nazvan i „Jamašita princip“ - po japanskom generalu Tomajaki Jamašiti, osuđenom nakon Drugog svjetskog rata za propuštanje dužne pažnje pri kršenju ratnog prava od strane njemu podređene japanske armije, ipak nije uključena u ženevsku konvenciju od 12. avgusta 1949. godine, ali je kodifikovana dodatnim protokolom I i statutima međunarodnih krivičnih tribunala.

Kako bi razmatrali pojam genocida u moderno doba, potrebno je prvo tačno odgovoriti šta je genocid, izdvajajući različite teorije nastale kroz historiju?¹⁷ Lemkin genocid definiše kao

¹² Bašić S. Nedžad, *Lex Romana lex Islamica*. Ratno pravo u ranim civilizacijama. Bihac 2010., 65-96.

¹³ Drino Dževad, *Istorija pravnih institucija*, B. Gradiška 2014., 88.

¹⁴ Konsultuj djelo levering- Lewis David, *Božji žrtvanj-Islam i nastajanje Evrope*.570-1215. g., prev. Lj., Novković, "Algoritam" Zagreb 2012.

¹⁵ Meron Teodor, *War Crimes law Comes of Age*, Oxford University Press Inc. New York, u prevodu P. Maras i S. Zorbić, *Međunarodno pravo čovječnosti potiče iz davnina*, Beograd 2004., 240.

¹⁶ Ibid, 88.

¹⁷ Detaljan popis definicija i teorija o genocidu, koje se samo djelomično navode u ovom radu, dao je autor Adam Jones, u svom djelu *Genocide: A Comprehensive Introduction*, Routledge/Taylor & Francis Publishers, 2006, 15-18.

koordinirani plan za različite aktivnosti s ciljem uništavanja osnovnih temelja života nacionalnih skupina, s ciljem uništenja samih skupina“¹⁸. Drugi najutjecajniji dokument koji je pomogao postavljanje temelja modernom pravnom pojmu genocida je usvajanje ranije spomenute UN-ove Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, 1948. godine, u kojoj članak II definiše genocid kao “namjeru da se unište, u cijelosti ili djelomično, nacionalne, etničke, rasne ili vjerske skupine”¹⁹. Pieter N. Drost, profesor prava u Nizozemskoj, 1959. godine, daje definiciju genocida kao „namjernog uništavanja fizičkog života pojedinih ljudi, zbog njihove pripadnosti određenoj društvenoj zajednici”²⁰. Armenski sociolog Vahakn Dadrian, pojam genocida, 1975. godine, određuje kao „uspješan pokušaj dominantne grupe koja ima formalni autoritet i/ili nadmoćan pristup sveukupnim resursima, te da silom i korištenjem nasilja smanji broj manjinske skupine, čije istrebljenje je poželjno i korisno, a čija ranjivost je glavni faktor pri činjenju genocida”²¹. Godinu dana kasnije, 1976. Irving Louis Horowitz, sociolog, govori o genocidu kao o „strukturnom i sistemskom uništenju nevinih ljudi od strane državnog birokratskog aparata“, koji predstavlja „sistemski napor da se tokom vremena likvidira određena populacija, obično manjinska”²². Jack Nusan Porter, američki sociolog, 1982. godine, definiše genocid kao „namjerno uništavanje, u cjelosti ili djelimično, rasne, seksualne, vjerske, plemenske ili političke manjine od strane vlade ili njenih agenata. To može uključivati ne samo masovna ubistva, nego i izgladnjivanje, prisilnu deportaciju, te političku, ekonomsku ili biološku podređenost.” Prema riječima Portera, genocid uključuje tri komponente: ideologiju, tehnologiju i birokratsku organizaciju.²³ Izraelski historičar Yehuda Bauer, koji se posebno bavio pitanjem holokausta, 1984. godine, genocid označava kao „planirano uništenje (još od sredine 19-og stoljeća), rasne, nacionalne ili etničke grupe kao takve, sljedećim sredstvima: selektivna i masovna ubistva elita ili dijelova populacije, ukidanje nacionalne (rasne, etničke) kulture i vjerskog života sa namjerom „denacionalizacije”, odvođenje u ropstvo, sa istom namjerom, biološko uništenje kroz otmice djece, odnosno sprečavanje normalnog porodičnog života sa istim ciljem.”²⁴ Tony Barta, historičar, 1987. godine navodi: „moja koncepcija genocidnog društva, za razliku od genocidne države, je ona u kojoj birokratski aparat može biti usmjeren ka zaštiti nevinih ljudi, ali u kojoj ipak čitava „trka” podliježe neumoljivim pritiscima uništenja

¹⁸ Oxford English Dictionary “Genocide”, pozivajući se na: Raphael Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe*, IX, 79.

¹⁹ *Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida*, 1948., član 2.

²⁰ Frank Chalk, *Redefining Genocide*, u: George J. Andreopoulos, *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1997, 47–63.

²¹ Adam Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction*, Routledge/Taylor & Francis Publishers, 2006, 15–18.

²² Adam Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction*, Routledge/Taylor & Francis Publishers, 2006, 14–16.

²³ *Ibid.*, 16.

²⁴ *Ibid.*

svojestvenim samo prirodi društva.²⁵ Isidor Wallimann i Michael N. Dobkowski, 1987. godine, genocid definišu kao „namjerno, organizirano uništavanje, u cjelini ili većim dijelom, rasnih ili etničkih skupina, od strane vlade ili njenih agenata. To može uključivati ne samo masovna ubistva, nego i prisilnu deportaciju (etničko čišćenje), plansko silovanje, ekonomsko i društveno podređivanje.”²⁶ Henry Huttenbach, 1988. godine, izvodi zaključak da je genocid „svako djelo koje stavlja samo postojanje skupine u opasnost”.²⁷ Helen Fein, sociolog, 1988. godine, navodi kako „genocid predstavlja niz akcija počinitelja da uništi kolektivitet kroz masovna ili selektivna ubistva članova grupe i suzbijanje biološke i društvene reprodukcije kolektiviteta. To se može postići kroz nametanje zabrana ili ograničenje reprodukcije članova grupe, povećanje smrtnosti novorođenčadi i sprečavanje povezanosti reprodukcije i socijalizacije djece u porodici ili u grupi porijekla.”²⁸ Iste godine Barbara Harff i Ted Gurr, profesori političkih nauka, definišu genocid kao „promociju i izvršenje politike od strane države ili njezinih agenata koji rezultiraju smrću znatnog dijela skupine - oštećene skupine definirane su prvenstveno u smislu njihovih zajedničkih obilježja, odnosno, etničke pripadnosti, vjere ili nacionalnosti.”²⁹ Frank Chalk i Kurt Jonassohn, 1990. godine, o genocidu govore kao o „obliku jednostranog masovnog ubistva u kojem država ili drugi organ namjerava uništiti skupinu, a sama skupina i članstvo u njoj su definisani od strane počinitelja”³⁰. Iste godine, 1990, John L.P. Thompson i Gail A. Quets definišu genocid kao „uništenje skupine unaprijed osmišljenim djelovanjem. Ulogu namjernog djelovanja treba istražiti, različite podtipove genocida treba uporediti, te utjecaj različitih faktora na genocid treba ispitati empirijski”³¹. Godine 1994., Izrael W. Charny, navodi kako „genocid u generičkom smislu znači masovno ubijanje velikog broja ljudskih bića, kada nije u toku vojna akcija protiv vojnih snaga proklamovanog neprijatelja, u uvjetima bitne nemoći žrtava.”³²

²⁵ Tony Barta, *Relations of Genocide: Land and Lives in the Colonization of Australia*, in Wallimann, I.; Dobkowski, M. N., *Genocide and the Modern Age: Etiology and case studies of mass death*, New York: Greenwood, 1987, 237-252.

²⁶ Adam Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction*, Routledge/Taylor & Francis Publishers, 2006, 17, 32.

²⁷ Ibid, 18.

²⁸ Yaroslav Bilinsky, Was the Ukrainian Famine of 1932-933 Genocide?, *Journal of Genocide Research* 1(2), 1999, 147-156.

²⁹ Global Conference on the Prevention of Genocide – What is Genocide?, McGill University Faculty of Law A collection of genocide definitions by the Aegis Trust.

³⁰ Frank Robert Chalk; Kurt Jonassohn, *The History and Sociology of Genocide: Analyses and Case Studies*, Yale University Press, 1990, 35.

³¹ John L. Thompson; Gail A. Quets, Gail A., *Genocide and Social Conflict: A Partial Theory and Comparison, Research in Social Movements, Conflicts and change* (Greenwood, CN: JAI Press), 1990, 245-266.

³² Israel W. Charny, *Toward a Generic Definition of Genocide*, in Andreopoulos, George J., *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1997, 76.

Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda, 2002. godine, u članku 6. propisuje da “genocid” znači bilo koje od niže opisanih djela, počinjeno u namjeri da se uništi, u cjelosti ili djelomično, nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina, kao takva, što znači: ubijanje pripadnika skupine; nanošenje teških tjelesnih povreda ili duševne povrede pripadnicima skupine ljudi; namjerno podvrgavanje skupine životnim uvjetima kojima je cilj fizičko uništenje u cijelosti ili djelomično; nametanje mjera sa ciljem sprečavanja rađanja unutar skupine; prisilno preseljenje djece iz te u drugu skupinu.³³ Barbara Harff, 2003. godine, piše o genocidu kao o promovisanju, izvršenju, i / ili prešutnom pristanku i trpljenju politike strane vladajuće elite ili njihovih agenata ili koji su namijenjeni da se uništi, u cjelosti ili dijelom određena etnička skupina.” Martin Shaw, sociolog, zaključuje kako je „genocid oblik nasilnog društvenog sukoba ili rata, između oružanih snaga kojima je cilj uništiti civilne društvene skupine i one skupine i druge aktere koji su protiv uništenja. Genocidna akcija je akcija u kojoj oružane snage tretiraju civilne društvene skupine kao neprijatelje i cilj je da se uništi njihova stvarna ili navodna društvena moć, pomoću ubijanja, nasilja i prisile nad pojedincima koje oni smatraju članovima grupe”³⁴.

Sasvim je jasno da su autori kroz historiju više puta definisali pojam genocida i davali različite teorije u cilju preciznijeg označavanja svih neophodnih činjenica. Kako piše sociolog Leo Kuper, (1981. godine), „riječ genocid je nova, ali je sam koncept antički”. „*Ceterum censeo Carthaginem delendam esse*” - „Uostalom, smatram da Kartaginu treba razoriti”, je bila završna riječ svakog govora Marka Porcija Katona Starijeg u rimskom Senatu, koji prvi razvija i dopunjava atensku teoriju o pravu jačeg i istu dopunjava svojom imperijalnom politikom. Analizom Katonovih završnih riječi, te svih navedenih modernih definicija genocida, može se uočiti da, bez obzira na vremenski period, postoje dva glavna elementa koji su potrebni da bi se zločini mogli okarakterisati genocidom i to se nije promijenilo od antike do modernog doba: (1) mora postojati jasna namjera počinitelja da provede akciju i (2) da ta namjera rezultira uništenjem određene političke, društvene ili kulturne skupine. „*Historia magistra vitae est*” - „Historija je učiteljica života”: na ruševinama Kartage i Korinta izgubljena je tradicionalna rimska vrlina i čast - kasnije se zlo prenosi i na same Rimljane i Italike pa se obistinila prognoza Scipiona Emilijana pri uništenju Kartage, koji je rekao „Ovo je zaista divan dan i trenutak ali nekako strepim i predviđam da će jednog dana neko drugi izdati istu naredbu za moju domovinu” (Polibije, XXXVIII, 21.).

³³ Adam Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction*, Routledge/Taylor & Francis Publishers, 2006, 18.

³⁴ Martin Shaw, *What Is Genocide?*, Cambridge: Polity Press, 2007, 154.

Prof. dr Adnan Duraković
Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

GENOCID SE DEŠAVA ONOJ GRUPI KOJA NIJE SPREMNA ORGANIZOVANO DA SE BRANI

Apstrakt

Kao i u klasičnoj viktimologije određeni pojedinci odnosno skupine su kao predodređene zbog nekih svojih karakteristika ili objektivnih okolnosti u kojima se nalaze da budu žrtve genocida. Ovdje se ne radi o predodređenosti u smislu karakteristika jezika mržnje koje im genocidaši pripisuju dajući opravdanje za njihovo ubijanje, nego u smislu elementarnih uslova da se žrtva brani i odvraća od sebe genocid. Masovno ubijanje populacije je moguće tek ako nema organizovanog otpora ugrožene grupe i ako nema straha od odmazde prema populaciji koja vrši genocid. Rada će imati u fokusu jedan aspekt genocida o kojem se nije pisalo, a koji se tiče spremnosti populacije koja je suočena sa genocidom da se bori i o mogućim ishodima otpora u relaciji sa analizom normi međunarodnog prava i osnovnih pretpostavki za vojni otpor.

Ključne riječi: genocid, građanski ratovi, Zajednički član 3 Ženevskih konvencija

GENOCIDE OCCURS TO GROUPS WHICH ARE NOT READY FOR ORGANISED RESISTANCE

Abstract

In victimology, there are some individuals and groups that are predisposed to be victims of crime. They are victims because they have some personal characteristics or mode of life which makes them vulnerable to acts of different predators. Genocide as one of the most severe existing crimes has eight stages and each of them has function to separate, mark, dehumanize victim, make precondition and motivate other parts of population to realize mass killings. Genocides can be committed only against groups that are not willing or not prepared to fight in armed conflict, and in situation in which perpetrators of genocide have no fear of similar revenge or organized resistance of other population.

Keywords: genocide, civil wars, Article 3 of Geneva Convention

GENOCID SE DEŠAVA ONOJ GRUPI KOJA NIJE SPREMNA ORGANIZOVANO DA SE BRANI

Genocidi i drugi oblici masovnog ubijanja se po statističkim analizama javljaju u zemljama u kojima se dešavaju nasilni poremećaji u vezi sa promjenama u vladavini, prije svega državnih udara, pobuna, građanskih ratova, i nemoći vlada da riješe složene ekonomske i etničke probleme. Genocidi su povezani sa sukobima grupa od kojih je jedna najmanje spremna da uništi u potpunosti ili djelimično drugu. Iako se zakonski tekst odnosi na pojedince kao počiniocima jasno je da masovno ubijanje mora imati bar elementarne oblike organizacije i grupne igre kao dio racionalnih politika kako bi se ovako kompleksan posao mogao obaviti.

Odranije je poznato da genocid ima osam faza koje se isprepliću, i kod kojih je moguće da dođe i do promjena u redosljedu ovih faza, ali one su neumoljivo prisutne u svakom genocidu.

Prva faza je logična faza izmješanosti dvije etničke, vjerske rasne ili nacionalne grupe i zasniva se na potrebi da se dvije grupe nasilno odvoje, da budu prepoznatljive kao cjelina, ali i da svaki pojedinac individualno bude tako tretiran i kao takve različit. Vijekovima jedno tijelo treba separirati zakonima i mehanizmima obilježavanja i dehumanizacije.

Sljedeća faza jeste simbolizacija i zasniva se na tome da se grupi nad kojom se želi izvršiti genocid daju stigme ili oznake kojima se one dehumanizuju. Te oznake su oznake mržnje i negiranja realizovane kroz govor mržnje i simbolizaciju u opštoj kulturi kroz koju se nastoje učiniti opšte važećom činjenicom koja se usađuje sadašnjim i budućim naraštajima.

U fazi dehumanizacije se na osnovu karakteristika koje su od strane svjetovnih i vjerskih lidera promovisane za drugu grupu se daje opravdanje za njihovu istrebljenje. Oni se simbolizuju sa anim bićima ili pojavama koje u normalnom životu asociraju na mjere čišćenje ili istrebljenja, a koje u podsvijesti ljudi ne stvaraju tome otpor. Grupa koja se dehumanizuje se označava kao genetski izopačena, nečista, dovodi se u rang štakora, svinja, pogani, genetski izopačene rase, neke boleština i pošati koju treba iskorijeniti i zaustaviti zavijek, jer zbog njihovog bitisanja napredak grupe koja provodi genocid nije moguć ni po ljudskim, a ni po Božanskim mjerilima. Oni su smetnja prosperitetu te grupe koja bi bez njih mogla da sama gradi svoju sudbinu, da se ujedini sa maticom, da iskorijeni sve te društvene bolesti koje su nastale usljed bitisanja te ugrožene grupe itd.

U fazi organizacije se stvaraju materijalne pretpostavke za realizaciju genocida. Ove pretpostavke se odnose na organizaciju vojnih formalnih ili neformalnih organizacija koje će ga realizovati.

Oni koji planiraju, organiziraju i podstiču genocide igraju dvostruke igre stvarajući dojam da se stvari dešavaju van njihove kontrole.

U fazi polarizacije dolazi do snažne kampanje buđenja strasti koja je prije svega fokusirana na protivnike i umjerene pripadnike one grupe koja planira genocid. Takvi pojedinci bivaju zastrašivani ili ubijeni, a svi kontakti sa grupom koja će biti žrtva genocida se demonizuju npr. brakovi između pojedinaca različitih grupa, prijateljstva i poslovni odnosi. S druge strane oni koji planiraju i realizuju genocid grade sopstveni identitet kroz manifestovanje jedinstva nacije, dominaciju vjere, amblema, simbola i zastava iz prošlosti koje slave herojstvo i historijsku moć te grupe. Time stvaraju koheziju i identitet vlastite grupe, a zastrašuju slabiju grupu.

Pripremanje za istrebljenje je praćeno okupljanjem pripadnika ugrožene grupe u geta, odvođenjem u koncentracione logore, ili su njihova područja okružena i svjesno se u njima proizvodi glad i bolest, a ako su pomiješani sa grupom koja vrši genocid traži se od njih da nose simbole koji ih identifikuju i razlikuju od te populacije.

U fazi istrebljenja počinje masovno ubijanje koje je ako genocid vodi država je povezano gotovo uvijek sa neformalnim milicijama, a ako se odvija unutar građanskog rata onda može doći i do bilateralnih uzajamnih ubijanja kao u Ruandi. U ovoj fazi susjedna/e država/e mogu djelovati kao saveznici, ili na nivou UN mogu se formirati snage za intervenciju i obezbjeđivanje sigurnih zona i koridora. Ova faza troši puno vremena koje genocidaši koriste da stvar dovedu pred svršen čin. Najveća opasnost je razvodnjavanje ili manipulacija terminima kako bi se onemogućila intervencija ili bar ograničena pomoć ugroženoj grupi, sve dok se ne postignu rezultati genocida. Poricanje je zadnje faza, ali ne i konačna faza kojom se završava jedan genocid, nego je to samo kraj jednog i nagovještaj početka drugog ciklusa genocida u vrijeme kada spoljne i unutrašnje okolnosti budu pogodne za ponovni genocid.

Zemlje u kojima se dešavaju genocidi su zemlje u kojima se rijetko desio samo jedan genocid nego se radi o ponavljanim ciklusima nasilja. Upravo raniji konflikti se koriste kao izgovori za nova i nova ubijanja.

Očigledno iz navedenog se vidi da su kao i u klasičnoj viktinologije određeni pojedinci ili skupine kao predodređeni zbog nekih svojih karakteristika ili objektivnih okolnosti u kojima se nalaze da budu žrtve genocida. Ovdje se ne radi o predodređenosti u smislu karakteristika jezika mržnje koje im genocidaši pripisuju dajući opravdanje za njihovo ubijanje, nego u smislu elemenatarnih uslova da se žrtva brani i odvrti od sebe genocid. Masovno ubijanje populacije je moguće tek ako nema organizovanog otpora ugrožene grupe i ako nema straha od odmazde prema populaciji koja vrši genocid.

Hipteza rada glasi: spremnost populacije da se brani na duži period i po cijenu velikih gubitaka kao i spremnost da se nanese protivničkoj grupi isti ili veći ratni gubici odvraća od genocida ili će ga znatno skratiti. Radi provjere hipoteze potrebno je ranije spomenute uslove za realizaciju genocida dovesti u vezu sa spremnost na otpor i sa benefitima oružanog otpora genocidu.

U elementarne uslove za otpor ugrožene grupe spadaju nacionalna zrelost, formiranost kao i instrumenti državnosti koji joj stoje na raspolaganju, tj. da može koristiti instrumente vlasti, uključujući i sposobnost da se može planirati, organizovati i voditi oružani otpor makar na lokalnom nivou i da se on kao takav može realizovati paralelno sa pripremama za genocid ili najkasnije u vrijeme realizacije genocida, što objektivno daje manje šanse za uspjeh otpora.

Spremnost jedne grupe da se brani od napada kao i spremnost da se drugoj grupi nanese proporcionalni gubici ili čak gubici veći od toga je nabolji način odvratanja genocida. Time se uspostavlja ravnoteža straha. Čak i u sukobima u kojima postoji asimetrija snaga npr. država protiv terorističke organizacije odmazda i uzajamni teror dovode igru nakon nekog vremena u stanje pogodno za pregovore i političko rješenje problema, a prije svega tjera strane da pažljivo promisle prije nego poduzmu određene aktivnosti protiv druge strane.

Zbog straha od otpora oni koji genocid planiraju i realiziraju to čine sistematično u dužem vremenskom periodu dovodeći grupu koju žele istrijebiti prije svega u stanje da se ona ne može organizovati i na duži rok efikasno braniti. Uništavaju njene vjerske, tradicionalne, političke institucije, ubijaju i zatvaraju njene lidere. Lišavajući ih osnovnih prava prije svega političkih, lišavaju ih materijalnih resursa, sijući strah i teror nastoje pasivizirati i pripremiti grupu za istrebljenje.

Ekperimenti su pokazali da učestalost pobuna opada oštro sa smanjenjem relativne prednosti u odnosu između dvije grupe. Grupa koja nema prednost u društvu češće se buni od grupe koja ima prednost. Druga grupa je spremnija na osvetu i uništavanje ako je u prethodnom periodu bila predmet uništavanja u asimetričnom tretmanu. Strah od osвете suzdržava grupu koja nema prednost od daljnjeg nasilja i pobune. Grupa koja ima prednost lakše podnosi gubitke i ima veći izbor resursa u konfliktu. Sa porastom disproporcije snaga i strahom od represije raste rezignacija.

POGLED MEĐUNARODNOG PRAVA NA ORUŽANI SUKOB IZMEĐU GRUPE

Da bi se oduprlo bilo kojem neprijatelju grupa koja pruža otpor mora imati najmanje:

- Svijest o zajedničkom djelovanju;
- Svijest o elementarnoj organizaciji djelovanja kako bi ono bilo efektivno;
- Svijest o neprijatelju i potrebi da mu se nanese gubici;
- Elementarne pretpostavke za vođenje borbe.

Svijest o zajedničkom djelovanju pripadnika grupe mora podrazumjevati da među njima postoje minimalne kohezivne veze, a koje podrazumjevaju da pojedinci koji djeluju neće biti ostavljeni sami nego moraju da vjeruju da će imati punu podršku ostatka zajednice kako bi djelovali do ispunjenja pretpostavljenih ciljeva. Zajedničko djelovanje mora imati politički, materijalnu, moralnu dimenziju itd. To nije ništa posebno jer svaka regularna vojska, svaki organizacija pa čak i mafijaška organizacija mora podrazumjevati minimum lojalnosti i uzajamne podrške.

Elementarna organizacija može biti kroz formalne forme organizovanja vojske, policije, ili dijelova tih organizacija, ali i neformalnih gerilskih, terorističkih grupa i organizacija.

Svijest o neprijatelju je osnovni kohezivni faktor koji podrazumijeva da se jasno ima u vidu ko su neprijatelji grupe koja treba da bude istrebljena, kakav je pristup prema toj grupi odnosno onim snagama koje vrše genocide.

Elementarne pretpostavke za vođenje borbe oni koji planiraju i provode genocide nastoje da uskrate ugorženoj grupi na taj način što im uskraćuju pravo da imaju zemlju, da imaju državljanstvo, lične i putne dokumente, uskraćuje im pravo da se slobodno bave privrednim aktivnostima potpuno ih pasivizirajući zatvaranjem u logore ili svodeći ih na robovsku snagu.

Elementarne pretpostavke za oružani sukob se mogu ostvariti i kroz doturanje pomoći izvana podrazumjevajući da moraju postojati prethodna tri uslova. Finansiranje oružanog otpora se vrši iznutra, izvana od strane emigracije ugrožene populacije ili od strane treće prijateljske države. Vrijeme je ključni faktor, i ako pretpostavke za otpor nisu učinjene prije početka genocida vrlo je vjerovatno da će genocid biti uspješno realizovan. To znači da ugrožena populacija mora imati liderstvo koje je politički zrelo.

Cilj svih faza genocida je da žrtvu liše sposobnosti da se brani, da se njihovo istrebljenje učine stvarno i politički jeftinim i jednostavnim. Navedeno predstavlja unutrašnjopolitički uslov za genocid dok vanjskopolitički uslov za genocid je mig ili signal da međunarodna zajednica i/ili susjedne zemlje ništa neće htjeti ili moći učiniti da bi spriječile ili okončale genocid.

Ono što je bitno je da za svaku spoljnu intervenciju je potrebno vrijeme, a vrijeme je ključni faktor koji oni koji planiraju i realizuju genocid koriste da bi stvar doveli pred svršen čin. Najkraći genocid je ujedno bio i najkrvaviji, a desio se u Runadi, kada je za samo 6 mjeseci ubijeno gotovo milion ljudi. U cilju obmane javnosti počinioci genocida će koristiti svaki način da zamute pravu sliku o genocidu obmanjujući ključne akttere i javnost da se radi o teoristima, da je prema njima u toku legitimna policijska akcija i da zbog konfuznosti situacije na terenu i opasnosti koju situacija predstavlja za treća lica nije moguć pristup posmatrača i novinara,

stvara se slika da se radi o pobuni protiv koje vlada ima legitimno pravo da djeluje i da su oni koje se bune sami počinili užasne zločine prema većinskoj grupi koja vrši genocid, da se radi o izolovanim incidentima ubijanja iza kojih ne stoji vlada, da se radi o nasilju i sukobu grupa koje imaju vjekovne mržnje, a koje su isprovocirane nekim aktom ugrožene grupe, da se radi o odmazdi za pretrpljenu nepravdu, da vlast čini sve da zaštite ugroženu populaciju i da je jedini način da je od druge grupe zaštiti je da je smjeste u logore u kojima im se po navodima pruža sva potrebna njega i pomoć, da u područjima u kojima se dešava genocid zbog sukoba na terenu i haosa nemoguća sigurna dostava humanitarne pomoći itd.

Najčešće genocidima prethodi slom države i njenih institucija koji se izaziva namjerno kako bi se omogućilo stvaranje novih odnosa snaga i političkih tvorevina, a čemu treba da doprinose genocid i drugo masovno ubijanje. Pojam propala države se dovodi u najbližu vezu sa oružanim sukobima i masovnim zločinima.

Pojam propala država je termin koji ne dira u suverenitet države kao takve i njenu priznatost kao takve, kao geografskog fenomena na karti i pojma u međunarodnoj komunikaciji, sve dok na njenim prostorima ne nastanu neke nove tvorevine pod uslovom da ih prizna međunarodna zajednica ili one de facto budu egzistirale čak i protivno volji međunarodnih faktora. Termin propala država se odnosi na nemogućnost države da vrši svoje osnovne funkcije između kojih je i garancija prava svima na njenoj teritoriji kroz vršenje pravosudne vlasti i održavanju unutrašnje sigurnosti i zadovoljavanja elementarnih potreba svojih stanovnika. Na međunarodnom planu suverenitet države se iskazuje kroz ispunjavanje njenih međunarodno priznatih obaveza.

Unutrašnja nestabilnost dovodi do pada vlade u cjelosti ili nemogućnosti da vrši svoju funkciju na određenom većem ili manjem njenom dijelu, ali uvijek je praćena kriminalom, neredom i oružanim sukobom. Postojanje države znači i postojanje međunarodne obaveza da se garantuju ljudska prava na njenoj teritoriji, a u odsustvu odnosno sa propašću države i dalje mogu da postoje različiti subjekti čiji status sam po sebi nije dovoljan da bi se moglo reći koja prava i obaveze postoje za njih. To postaje stvar faktičke procjene situacije.

Stvar se dodatno komplikuje kada dođe do prelijevanja situacije u susjedne zemlje i kada se susjedne zemlje u određenom ograničenom broju slučajeva upuste u intrevenciju koja može imati karakter zavodjenja reda i u suštini iako se odvija vojnom silom koja je policijska funkcija.

Kada govorimo o genocidu i drugim masovnim ubijanjima i okolnostima u kojima se on odvija njega mogu realizovati vlasti treće zemlje na teritoriji druge zemlje, zatim domaće vlade prema dijelu populacije ili cijeloj grupi koja je nastanjena na njenoj teritoriji, a genocid može nastati i u sukobima između dvije grupe unutar iste države. Postoji i mogućnost kombinovanja ovih varijacija.

Često je proces nestanka države, njene vlade i njenih funkcija prvi korak nastanku haosa. Taj gubitak kontrole povezan je sa racionalno provođenom politikom koju jedna ili više od grupa u državi provodi kako bi promijenila status quo i kako bi mogli realizirati genocide i masovna ubijanja kao takve. Iz slučajeva genocida koji su počinjeni u unutrašnjim sukobima vrlo je malo slučajeva da se na cjelokupnoj teritoriji propale države desi da nestane baš svake vlasti i da zavlada potpuna anarhija. Umjesto toga, sa propašću države se odvija proces stvaranje novih političkih relacija i tvorevina od lokalnih zajednica koje ili imaju funkciju ponovnog uspostavljanja oslabljene države ili funkciju stvaranje nove državne tvorevine.

U takvim slučajevima država i pojedine grupe mogu tražiti mehanizme za zaštitu svojih interesa u budućim događajima koji su za njih najjeftiniji kao i djelovati preventivno. Država, odnosno snažnija grupa jasno ima više alternativnih opcija na raspolaganju, ali to ne limitira manju grupu da slijedi vlastite interese, a prije svega da se zaštiti od genocida.

Međunarodno pravo je koncipirano tako da je primarno u funkciji regulisanja ponašanja država odnosno njihovih vlada koje ih predstavljaju. Država bez centralne vlade se nalazi u izolaciji, jer nije u stanju da vrši svoj osnovne funkcije u međunarodnoj zajednici. Jasno grupa koja je predmet genocida je lišena svih ili dobrim dijelom mogućnosti da utiče kroz djelovanje vlade na unutrašnju politiku, a analogno time i na vanjsku politiku.

To znači da kada je jedna grupa lišena mogućnosti da djeluje preko vlade lišena je mogućnosti da preko njenih tijela koja imaju jedinstvene mehanizme utiče na različita društvena polja koja se tiču njenih interesa, a najvažnija je da mogu da komuniciraju sa tijelima izvan zemlje preko sličnih tijela drugih država koja imaju isti ili sličan dijapazon poslova (npr. ministarstva odbrane sa drugim istim ministarstvom, centralna banka sa drugom) i time reliziraju saradnju kao što je međunarodna diplomatska, ekonomska ili vojna pomoć itd. Stoga grupe koje se planski disponiraju za genocide se izoluju i kao takve postaju neprepoznatljive van države bez mogućnosti predstavljanja u inostranstvu što je preduslov za afirmiranje njihovih zahtjeva prema državi koja im krši prava. Čak i prijateljske zemlje svjesne genocida koji se dešava željne da pomognu, na svojoj teritoriji ili na teritoriji neutralnih država organizuju konferencije okupljajući najznačajnije pojedince i predstavnike grupa u zemlji i emigraciji nastojeći da objedine najvažnije grupe i predstavnike na terenu radi formiranja kako-takvog legalnog tijela koje bi imalo neku funkciju vlade ili fronta nacionalog jedinstva, a koje bi dalo legitimitet djelovanju i pomoći ugroženoj populaciji.

S druge strane u unutrašnjem sukobu koji je paravan za genocide grupa koja ga realizuje direktno ili u više manje prikrivenim formama može da prima i pomoć susjedne ili susjednih zemalja. Postupanje vlade zemlje u kojoj se dešava genocid, postupanje susjednih država, postupanje

grupa u konfliktu utiče na kvalifikovanje sukoba i na primjenu određenih normi međunarodnog običajnog humanitarnog prava.

Na kvalifikaciju vrste oružanog sukoba utiče prema presudi Tadiću od strane ICTY –u intenzitet oružanog sukoba, nivo organizovanosti strana u sukobu, vrsta oružja koje se koristi u sukobu, što utiče da se može primjeniti zajednički član 3 Ženevskih konvencija. Kao dodatni faktori su prisutni još i odnos lokalnog stanovništva prema sukobu npr. nije isto sukob vlade sa kriminalnom gerilom bez podrške stanovništva i sa njenom podrškom, veličina teritorije na kojoj se odvija sukob, kao i dio teritorije koju kontrolišu pojedine grupe te da li su one voljne da uspostave bazične funkcije države i kontrolu u vezi s tim na svojoj teritoriji. To ne znači da kriminalne narko skupine /karteli koje kontrolišu određene lokalne dijelove velikih gradova ili seoska područja mogu biti prepoznate kao strana u sukobu jer ne kontrolišu sveukupnu situaciju na određeni način, odnosno postoji legalna vlada koja je kontroliše.

Zahtjev za primjena međunarodnog humanitarnog prava prema nekoj skupini unutar teritorije suverene države ispoljen od strane drugih država može značiti i miješanje u unutrašnje stvari države, ali u situaciji kada unutrašnji pravni poredak više ne vrši svoju funkciju i ne garantuje minimum prava onda je jedini način da se zaštiti stanovništvo primjenom međunarodnog humanitarnog prava. To je moguće samo kada intenzitet sukoba dosegne određenu kritičnu tačku za primjenu zajedničkog člana 3 Ženevskih konvencija. Tog momenta grupa koja nije prepoznata po unutrašnjem pravu nema predstavnike u međunarodnim odnosima, odnosno njihove interese ne zastupa neka druga država dobija mogućnost da bude prepoznata po međunarodnom pravu i da konzumira funkcije vlade koje su joj uskraćen pod uslovima koje predviđa međunarodno pravo, a među najvažnijima je da kontroliše teritoriju, da je uspostavila vlast i sama poštuje unutrašnje i međunarodno pravo.

Time se ugroženoj grupi otvara mogućnost za prelijevanje sukoba preko granica, odnosno za primanje pomoći ili čak za intervenciju trećih država radi spasa ugrožene populacije.

Uslov je da sukob mora dobiti određeni intenzitet kao i da mora trajati određeno vrijeme. Da li će skupina koja je ugrožena genocidom biti kao takva prepoznata ovisi od mnogo faktora, ali sposobnost da se pruži otpor genocidu otvara to kao realnu mogućnost. Treba imati na umu da ugrožena populacija koja je po definiciji slaba strana u sukobu puno nade polaže u intervenciju trećih zemalja. Istraživanja su pokazala da je intervencija moguća, ali ne i sigurna samo onda kada je populacija koja je ugrožena na samom vrhu ljestvice ugroženosti istrebljenjem, ali nikada kada je nasilje po statistici ubijanja umjereno.

Jasno, vlada koja čini genocid, kao i grupa koja čini genocid nastojeće to onemogućiti svim sredstvima i nastojeće zamaskirati pravi status rata, raditi da dobije na vremenu kako bi

ugušila otpor, kao i da politikom pregovaranja podijeli predstavnike ugrožene populacije koji su najčešće nekompetentni i lišeni bilo kakve ozbiljnije vanjske pomoći i savjetovanja.

U tom slučaju jedina strategija je oslanjanje na borbu i to takvog tipa da se rat populaciji predstavi kao krstaški pohod u kojem pojedinac nije više bitan, nego samo opstanak grupe sa ciljem svjesnog samožrtvovanja kako bi se protivniku nanijeli što veći mogući gubici i kako bi ga se odvratilo od genocida.

Pri tome treba izbjegavati bilo kakve pregovore koje nudi suprotna strana direktno ili preko posrednika, jer one su realne i lukave taktike u cilju dobijanja vremena, razvodnjavanja jedinstva vodstva pobunjenika i ugrožene populacije, davanje primamljivijih realnih opcija u odnosu na "predstavljenu izvjesnu pogibelj" koje će u konačnici imati funkciju gušenja pobune, gašenja svjetla i konačnog istrebljenja populacije.

Kada konflikt dosegne nivo da druga strana koja sprovodi politiku genocida zaista ima velike gubitke i kada se sukob otegne pobunjenici će moći biti prepoznati na međunarodnom planu, a oni koji provode genocid i zemlje koje ih podržavaju će pokušati kroz neku drugu strategiju da okončaju rat.

Strategija oslanjanja na vlastite snage je najbolja jer će genocidaši koristiti prikriveno pomoć svih onih koji su žmirili i okretali glave dok se genocid vršio kako bi putem usluga posrednika opet stranu koja je inferiorna, neinformisana, podijeljena, potkupljena sitnim ličnim ustupcima i naivna u pregovorima i u miru doveli u stanje da genocid mogu dovršiti neki drugi put.

Sigurno oružana borba nije put na kratke staze, ali u konačnici oni koji su pred istrebljenjem ne mogu se nadati ničemu osim da će njihova djeca jednog dana vidjeti svjetlo slobode i mira. Uloga lidera je možda i odlučujuća. Oni među njima koji su imali jasnu viziju neprijatelja i borbe do smrti, a bili su lišeni svih drugih prednosti rata su vrlo često bili ključni da njihove populacije prežive. Čak šta više, oni koji su stvari uzimali olako i umjesto jedinstva vlastite populacije nasjedali na trikove onih koji planiraju i realizuju genocid, potpuno bespomoćni su bili uništeni u genocidima. Jedini spas ugroženoj populaciji je borba, jer samo s njom ugrožena populacije će dobiti svoj status u međunarodnom pravu i biti prepoznata kao subjekt sa pravom da komunicira i da gradi prava savezništva na koje se može osloniti. Suprotno tome, oni će ostati samo stvar unutrašnjeg suverenitet države i statistike zločina.

Zaključak

Genocidi i drugi oblici masovnog ubijanja se po statističkim analizama javljaju u zemljama u kojima se dešavaju nasilni poremećaji u vezi sa promjenama u vladavini, prije svega državnih udara, pobuna, građanskih ratova, i nemoći vlada da riješe složene ekonomske i etničke probleme.

Često je proces nestanka države, njene vlade i njenih funkcija prvi korak nastanku haosa. Taj gubitak kontrole povezan je sa racionalno provođenom politikom koju jedna ili više od grupa u državi provodi kako bi promijenila status quo i kako bi mogli realizirati genocide i masovna ubijanja kao takve. Iz slučajeva genocida koji su počinjeni u unutrašnjim sukobima vrlo je malo slučajeva da se na cjelokupnoj teritoriji propale države desi da nestane baš svake vlasti i da zavlada potpuna anarhija. Umjesto toga, sa propašću države se odvija proces stvaranje novih političkih relacija i tvorevina od lokalnih zajednica koje ili imaju funkciju ponovnog uspostavljanja oslabljene države ili funkciju stvaranje nove državne tvorevine.

U takvim slučajevima država i pojedine grupe mogu tražiti mehanizme za zaštitu svojih interesa u budućim događajima koji su za njih najjeftiniji kao i djelovati preventivno. Država, odnosno snažnija grupa jasno ima više alternativnih opcija na raspolaganju, ali to ne limitira manju grupu da slijedi vlastite interese, a prije svega da se zaštiti od genocida.

Zahtjev za primjenu međunarodnog humanitarnog prava prema nekoj skupini unutar teritorije suverene države ispoljen od strane drugih država može značiti i miješanje u unutrašnje stvari države, ali u situaciji kada unutrašnji pravni poredak više ne vrši svoju funkciju i ne garantuje minimum prava onda je jedini način da se zaštiti stanovništvo primjenom međunarodnog humanitarnog prava. To je moguće samo kada intenzitet sukoba dosegne određenu kritičnu tačku za primjenu zajedničkog člana 3 Ženevskih konvencija.

Tog momenta grupa koja nije prepoznata po unutrašnjem pravu, nema predstavnike u međunarodnim odnosima, odnosno njihove intrese ne zastupa neka druga država dobija mogućnost da bude prepoznata po međunarodnom pravu i da konzumira funkcije vlade koje su joj uskraćen pod uslovima koje predviđa međunarodno pravo, a među najvažnijima je da kontroliše teritoriju, da je uspostavila vlast i da sama poštuje unutrašnje i međunarodno pravo.

Prof. dr Zijad Hasić

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku

ZAŠTIĆENE ZONE U ORUŽANOM SUKOBU S OSVRTOM NA ZAŠTIĆENE ZONE U BOSNI I HERCEGOVINI U RATU 1992-1995.

Apstrakt:

Povodom održavanja Međunarodne naučno-stručne konferencije „Čuvajmo mir, pamtimo stradanja i genocid, Srebrenica 1995-2015.” pripremio sam članak pod radnim nazivom „Pravna priroda zaštićene zone u oružanom sukobu, s osvrtom na zaštićene zone u Bosni i Hercegovini u ratu 1992-1995.”

Članak ima u svojoj strukturi Uvod u kojem se ukazuje na značaj zaštite zaštićenih lica u oružanom sukobu, a posebno njihove zaštite u zaštićenim zonama. Pozivajući se na dvadesetogodišnjicu genocida u Srebrenici, članak ukazuje na potrebu stalnog afirmiranja normi Međunarodnog humanitarnog prava, kako međunarodnih, tako i unutarnjih.

U drugim dijelovima rada koji je posvećen zaštićenim zonama u oružanom sukobu, posebno su obrađene sljedeće cjeline:

- pojmovno određivanje zaštićene zone;
- vrste i dosadašnja primjena zaštite civila i civilnog stanovništva putem zaštićene zone;
- međunarodni i domaći izvori zaštite civila i civilnog stanovništva putem zaštićenih zona;
- pravna priroda zaštićene zone;
- zaštićena zona UN u Srebrenici, pravni osvrt i činjenično stanje;
- druge zaštićene zone u ratu u Bosni i Hercegovini u periodu 1992-1995.

U daljnjoj obradi ove teme, u Zaključnim razmatranjima pisano je o porukama UN-u i drugim međunarodnim organizacijama zaduženim za zaštitu mira i sigurnosti u svijetu u primjeru zaštićene zone Srebrenica, te drugim zaštićenim zonama širom BiH. Posebno sam ukazao na potrebu distribucije, afirmacije i propagande Međunarodnog humanitarnog prava u miru, s osvrtom na Bosnu i Hercegovinu i zemlje zapadnog Balkana.

Međunarodno humanitarno pravo, za razliku od ranijeg Međunarodnog ratnog prava, u širem smislu određuje oružane sukobe¹, a u njima stanje zaštite zaštićenih lica. Zasnovano na Ženevskim konvencijama i dopunskim protokolima, Međunarodno humanitarno pravo ukazuje na postojanje zaštićenih zona u oružanom sukobu, kao i osiguranja zaštićenih lica u njima. S druge strane, praksa sa zaštićenom zonom Srebrenica pokazuje nemoć Međunarodne zajednice da zaštiti lica koja štite norme, kao što je navedeno u izvorima Međunarodnog humanitarnog prava

Ključne riječi: zaštićena zona, zaštita civila i civilnog stanovništva, oružani sukob, Srebrenica.

Abstract:

On the occasion of the International scientific conference „Let us protect the peace, remember the suffering and genocide, Srebrenica 1995-2015.” I shall prepare an article under the working title of „Legal nature of protected zones in armed conflicts, with a special look at the protected zones in Bosnia and Herzegovina in the war of 1992-1995.”

The article will have in its structure an Introduction that will point out to the significance of the protection of protected individuals in armed conflicts, and especially their protection in protected zones.

By invoking the twenty year anniversary of the genocide in Srebrenica, I will point out the need of a permanent affirmation of the norms of International humanitarian law, as well as other norms of domestic law.

In the central section of the work, which will be dedicated to the protected zones in armed conflicts, I will pay special attention to following topics:

- The topical determination of the meaning of a „protected zone“;
- Types and current application of the protection of civilians and civil population through protected zones;
- International and domestic sources of civilian protection and the protection of civilian populations through protected zones;
- Legal nature of protected zones;
- Protected zone designated by the UN in Srebrenica, legal aspects and the factual state;
- Other protected zones in the war in Bosnia and Herzegovina during 1992-1995.

¹ Izraz „oružani sukob” je zamijenio raniji izraz „rat” u Ženevskim konvencijama zbog odnosa Povelje Ujedinjenih naroda prema ratu kao sredstvu rješavanja međudržavnih sporova. Opširnije: I.Radojević Z. i Knežević Predić V. (2011), Prag primjene međunarodnog humanitarnog prava, TM, godina XXXVII. broj 1. str. 383-403 Niš, 2013. str. 386.;

In further deliberation on this topic in the Concluding remarks I will write on the messages of the United Nations and other international organizations in charge of protecting peace and security in the world in the example of the protected zone in Srebrenica, and other protected zones all throughout Bosnia and Herzegovina: I will especially point out to the need to distribute, affirm and to proselytize International humanitarian law in peace with a special look regarding Bosnia and Herzegovina and the countries of the Western Balkans.

Keywords: protected zones, protection of civilians and civilian populations, armed conflict, Srebrenica.

1. Uvod

Svaki oružani sukob je sukob ljudi, koji su pribjegli sredstvima oružanog nasilja s namjerom da ostvare određene političke, ekonomske ili druge ciljeve. Svaki oružani sukob sastoji se od oružane borbe, kao najvažnijeg, neposrednog oblika djelovanja strana u sukobu, te drugih aktivnosti koje su usmjerene u podržavanje oružanog sukoba. Sukobi su vođeni još u periodu predistorije, besklasnog društva, kada su ljudi bili organizirani u plemena, a osnovni cilj im je bio zaštititi se od drugih plemena da ne bude uništeno. Međutim, tada su učesnici rata bili svi pripadnici plemena. U kasnijoj fazi, nastali su ratovi, koji su imali organizirane oblike naroda, posvećenog ratovanju-vojske, pa za takve sukobe kažemo da su ratni sukobi.

Ratovi sa sobom nose teške posljedice za svaku sredinu u kojoj se vode. U njima su stradavali, ne samo vojnici, koji su ga vodili, već i druge grupe ljudi, uključujući ranjenike, bolesnike, ratne zarobljenike kao i civile i civilno stanovništvo.

Rat kao društvena pojava, regulira i pravo (međunarodno javno i humanitarno (ratno pravo)). Pravni pojam rata je uži od njegovog općeg pojma. Rat je oružani sukob između dvije ili više država, vojnih saveza ili antagonističkih grupa unutar država, uzrokovan voljom jedne od njih, uz upotrebu prinudnih mjera kojim svaka zaraćena strana pokušava nametnuti svoju volju protivniku. Iako je osnovna odrednica rata oružana borba, rat uključuje i druge aktivnosti, tako da rezultat djelovanja rata je sveobuhvatni oružani sukob. Posljedice rata su kako žrtve rata, tako isto i indirektni gubici ljudi, koji se manifestiraju kroz iseljavanja stanovništva s ratom zahvaćenih područja, te smanjenje nataliteta). Posljedice rata odražavaju se i na sposobnosti ljudi (invalidi i bolesnici), te uništenje, razaranja i umanjenje industrijske proizvodnje, privrede, kulture i drugih ugroženih grana ljudske djelatnosti.

Karl Klauzevic (*Carl Philipp Gottfried (ili Gottlieb) von Clausewitz*- r. 1.6.1780. u. 16.11.1831.) je bio pruski general u vojsci i teoretičar ratnog prava. On je, u svojim teoretskim razmatranjima

pojma rata dao važnu definiciju rata, koja oslikava stanje rata u njegovo vrijeme, ali je vjerodostojno i za rat u Bosni i Hercegovini. On je isticao:

“Rat je jednostavno nastavak političkog odnosa s dodatkom drugih sredstava”.²

Sve do 1928. godine rat je bio dopušten po međunarodnom ratnom pravu, jer je svaka nezavisna država imala pravo na vođenja rata. Donošenjem i prihvatanjem Pariškog pakta od 27. avgusta 1928. rat je po prvi put u historiji zabranjen. Ovim aktom, države potpisnice su se odrekle prava na rat i obvezale da će svoje sporove rješavati mirnim putem. Pariški pakt je imao mnogo nedostataka, od kojih su najvažniji:

obaveza suzdržavanja od rješavanja problema ratom važila je samo za države potpisnice;

on nije jasno odredio pitanje samoodbrane, kao i napada i odbrane. Zato su se države trudile da prikažu svoje ratne aktivnosti kao odbrambene. Očit primjer toga je slučaj Njemačke i otpočinjanje II svjetskog rata.

Povelja Ujedinjenih nacija iz 1945. konačno zabranjuje rat kao sredstvo rješavanja međunarodnih sporova i nacionalne politike. Članice Ujedinjenih naroda (UN) su se obavezale da neće upotrebljavati silu ili prijetiti silom, kada su u pitanju politička ili teritorijalna nezavisnosti bilo koje države, a sporove će rješavati isključivo mirnim putem. Isto tako, države su se obavezale da će pružiti pomoć svakoj napadnutoj članici, a s druge strane uzdržati od pružanja pomoći svakoj državi protiv koje Ujedinjene nacije poduzmu neku prinudnu mjeru. Članom 2. stav 1. tačka 4. Povelje UN je istaknuto:

“Članovi se u svojim međunarodnim odnosima uzdržavaju od prijetnje silom ili upotrebe sile koje su uperene protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke nezavisnosti bilo koje države, ili su na bilo koji drugi način nespojive s ciljevima Ujedinjenih naroda”.³

Iako zabranjuje rat, Povelja UN ipak dopušta urođeno pravo na pojedinačnu i zajedničku samoodbranu u slučaju oružanog napada protiv nekog člana Ujedinjenih nacija, dok Vijeće sigurnosti ne preduzme mjere potrebne za očuvanje međunarodnog mira i sigurnosti.

U ratu vrijede norme (pravila) Međunarodnog humanitarnog prava, koje su prije svega kogentne (imperativne) naravi, a ograničavaju zaraćene strane u korištenju metoda ratovanja i sredstava na način da se štite određene kategorije stanovništva i objekata.

² U ovoj definciji je posebno treba potencirati dio koji se odnosi na „uz pomoć drugih sredstava”, jer je ovaj teoretičar želio reći da je to jedna konstanta koja mijenja samo načine ratovanja, djelujući kroz rat na svojstven način, a nastavljajući u miru na svojstven način. (opširnije: <http://clausewitz.com/> pristup stranici: 7.4.2015);

³ Povelja Ujedinjenih naroda je potpisana u San Francisku 26. juna 1945, na završetku konfederacije Ujedinjenih naroda o Međunarodnoj organizaciji. Stupila je na snagu 24. oktobra 1945;

2. Značenja pojedinih instituta Međunarodnog humanitarnog prava

U cilju boljeg razumijevanja pitanja zaštićenih zona u oružanom sukobu, korisno je znati prava značenja pojedinih instituta **Međunarodnog humanitarnog prava**, kao što su:

Međunarodno humanitarno pravo je pravna naučna grana koja za cilj ima proučavanje i zaštitu čovjeka i njegovog dostojanstva u vanrednim situacijama oružanog sukoba.

Ratište, Zona (engl. theater of war)⁴ je teritorija na kojoj zaraćene strane mogu pripremati, planirati i izvoditi borbene operacije. na ovom prostoru mogu nastati brojne zone, kao što su: zona djelovanja, zona izviđanja, osmatranja, zona lansiranja raketa, zona marširanja, zona napada, zona uništenja zrakoplova, zona zabrane letova, zona odbrane i sl.

Sigurnosna zona je nosila različite nazive, kao što su: "koridor tišine", "humanitarni koridor", "neutralna zona", "zaštićeno područje", "sigurno utočište", "zaštićeno humanitarno područje", "sigurnosni koridor", "sigurnosna zona", „demilitarizirana zona“ i sl. Motivi ustanovljenja zona su: sigurnost stanovništva, sigurnost izbjeglica i prevencija od nastanka novih izbjeglica.

Ratno stanje je stanje zemlje koja je stupila u neprijateljske odnose s jednom ili više drugih država, sa ili bez objave rata, agresijom ili na drugi način. Ratno stanje u Bosni i Hercegovini objavljeno je Odlukom Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine 20. juna 1992. godine.

UNPROFOR su zaštitne snage Ujedinjenih naroda, formirane Rezolucijom Vijeća sigurnosti broj 742. od 5.3.1992. Ove snage su u Bosni i Hercegovini djelovale od početka 1992. godine.

Zarobljenik (talac) je osoba koja je u vlasti neke države ili grupe ljudi, a koristi im za ostvarenje nekog njihovog cilja, uključujući ostvarenje nekog zadatka, ustupka, povrat ljudi ili imovine i sl. Zabranjeno je po Međunarodnom humanitarnom pravu uzimanje talaca, a takva djela predstavljaju ratni zločin.⁵

Zona je prostor države koji može biti na teritoriji, vodi i u zraku, koji ima svoju dubinu i širinu, a na kome se organiziraju, planiraju i izvode borbena dejstva.⁶

Zona sigurnosti (zaštićena zona) je dio ratišta na kome se ne smiju vršiti borbena dejstva. U ovim zonama mogu boraviti civili i civilno stanovništvo do 15 godina starosti, kao i trudnice, te stare i bolesne osobe. Pravni osnov nastanka ovih zona je sadržan u Međunarodnom humanitarnom pravu, a formiranje zona i njihov rad odvija se u skladu s Ženevskim konvencijama za zaštitu žrtava oružanih sukoba.

⁴ Pravni leksikon, (2006), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, str. 1379.;

⁵ Kasumović Ismet, Huseinbašić Ćamil, (2000), Enciklopedijski rječnik odbrane Bosne i Hercegovine, Sejtarija, Sarajevo, str. 389.;

⁶ Ibidem, str. 439.;

Žrtve rata su vojnici ili civili koji su poginuli na frontu u borbenim dejstvima ili odmazdama, za vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti.⁷ Osim žrtava rata, oružani sukobi su prouzrokovali i indirektno gubitke, posebno u smanjenju nataliteta i iseljavanju.

2.1 Izvori normi humanitarnog (ratnog) prava o zaštiti osoba u oružanom sukobu i zaštićenim zonama

Na zaraćenom prostoru, osim vojnika zaraćenih strana, najčešće, borave civili i civilno stanovništvo, ali isto tako i bolesnici, ranjenici, sanitetsko osoblje, vjersko osoblje, stranci i drugi ljudi, koji se slučajno nalaze u zonama borbenih dejstava. Međunarodno humanitarno pravo smatra ove kategorije osoba zaštićenim osobama u oružanom sukobu i zahtijeva od strana u oružanom sukobu na njihovoj potpunoj i sigurnoj zaštiti.

Historija poznaje primjere brojnih žrtava tog stanovništva, koje su, od sukoba do sukoba, bile velike i male. Nekada se teritorij države zahvaćene ratom dijelio na zone fronta (borbenih dejstava) i na pozadinu. Međutim, danas, vrlo je teško razgraničiti ove zone. Posljednji pokazatelji pokazuju da u savremenim oružanim sukobima nastaje isti ili čak veći broj žrtava zaštićenih lica u pozadini, u odnosu na onaj na frontu.

Međunarodno humanitarno pravo (ranije: Međunarodno ratno pravo) poznaje brojne akte međunarodnog karaktera, donesene od država i međunarodne zajednice, čijim normama se štite lica u oružanom sukobu.

Svijet je prihvatio i brojne druge konvencije i međunarodne instrumente, a posebnu vrijednost i snagu imaju oni dokumenti kojim se štite civili i civilno stanovništvo i druge kategorije zaštićenih lica u oružanom sukobu. To su:

Ženevska konvencija (I) za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama. u ratu od 12. avgusta 1949;

Ženevska konvencija (II) za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomaca oružanih snaga na moru od 12. avgusta 1949;

Ženevska konvencija (III) o postupanju sa ratnim zarobljenicima od 12. avgusta 1949;

Ženevska konvencija (IV) o zaštiti civilnih lica u vrijeme rata od 12. avgusta 1949;

Dopunski protokol (I) uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava

⁷ Narodi koji su živjeli u Jugoslaviji u vrijeme II svjetskog rata bili su velika žrtva, jer ih je ogroman broj poginuo, mnogi su postali invalidi, a mnogo ih je raseljeno. Od 55 miliona ukupnih žrtava rata u svijetu, (vidi: http://hr.wikipedia.org/wiki/Drugi_svjetski_rat), 1945. godine Vlada SFRJ je Međunarodnoj konferenciji za repatrijaciju u Parizu, prijavila 1 708 000 poginulih.

međunarodnih oružanih sukoba od 08. juna 1977;

Dopunski protokol (II) uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava unutrašnjih oružanih sukoba od 08. juna 1977;

Dopunski protokol (III) uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. od 12. avgusta 2005.⁸

Vršeći analizu ovih međunarodno-pravnih dokumenata i definišući pojmove i pravne karakteristike svake kategorije zaštićenih lica, može se zaključiti da Ženevske konvencije i Dopunski protokoli uz Ženevske konvencije, kao i drugi međunarodno-pravni akti štite: civilne osobe, ranjenike, bolesnike i brodolomce, ratne zarobljenike (osobe koje su položile oružje), sanitetsko osoblje, vjersko osoblje i druge osobe.

2.2 Ustanovljenje sanitetskih i sigurnosnih zona i mjesta prema Međunarodnom humanitarnom pravu

Ženevske konvencije i dopunski protokoli koji uređuju odnose subjekata oružanih sukoba normiraju postupak obrazovanja i nastanka zona i mjesta u zoni kojom upravlja agresorska strana. Ovi dokumenti poznaju sljedeće vrste zona: sanitetske zone, neutralne zone i demilitarizirane zone.

Sanitetske zone i mjesta su one zone i mjesta koja su strogo namijenjena za boravak i pružanje njege ranjenika i bolesnika kao i za boravak osoblja zaduženog za organizaciju i rukovođenje ovim zonama i mjestima za vrijeme oružanog sukoba.⁹

U cilju prevencije negativnih posljedica za civile i civilno stanovništvo (*engl. „civilian person”*), potencijalne strane u oružanom sukobu mogu u vrijeme mira, a strane u sukobu, nakon otpočinjanja neprijateljstava, na svojim teritorijama ili teritorijama koje su okupirane *ustanoviti sanitetske i sigurnosne zone i mjesta*, organizovane tako da se od posljedica ratnih dejstava zaštite najosjetljivije kategorije civila i civilnog stanovništva: ranjenici, bolesnici, nemoćni starci, djeca do petnaest godina, trudnice i majke s djecom do sedam godina.

Da bi se priznale sanitetske i sigurnosne zone i mjesta koje strane ustanove i obrazuju, potrebno je da se sklope sporazumi o uzajamnom priznavanju. Ovo priznavanje se može vršiti čim počnu neprijateljstva kao i za vrijeme njihovog trajanja. IV Ženevska konvencija predviđa u svom

⁸ Ženevske konvencije: I-IV usvojene su 12. avgusta 1949., a stupile su na snagu 21. oktobra 1950. U Općem okvirnom sporazumu za mir u Bosni i Hercegovini-Dejtonskom sporazumu u Aneksu IV. (Ustav) u Dodatku registrirane su kao međunarodni instrumenti koji će se primjenjivati u BiH. Također, navedene su kao instrumenti i u Vašingtonskom sporazumu, Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine pod tačkom 3.

⁹ Ovakvu definiciju sanitetskih zona i mjesta daje nam član I. Priloga I Obrasca sporazuma o sanitetskim zonama i mjestima, koji je prilog I. Ženevskoj konvenciji;

Prilogu broj I. poseban Obrazac sporazuma o sanitetskim i sigurnosnim zonama i mjestima, koji se može mijenjati, prema željama i potrebi stranaka koje su predmet sporazumijevanja.¹⁰

Ona strana koja ustanovljava i obrazuje sanitetsku ili sigurnosnu zonu, u obavezi je da preduzme sve potrebne mjere, da bi zabranila pristup licima koja nemaju pravo da uđu ili da borave u tim zonama.

Pri obrazovanju sanitetskih i sigurnosnih zona mora se voditi računa o slijedećem: obuhvataće samo mali dio teritorije one strane koja ustanovljava zonu; moraju biti rijetko naseljene u odnosu na svoje mogućnosti smještaja; moraju potpuno fizički biti razdvojene i udaljene u odnosu na vojne ciljeve, važna industrijska postrojenja i upravne ustanove; ne bi se smjele naći u onim oblastima, za koje je vjerovatno da su važne za vođenje rata.

Isto tako: saobraćajni pravci i transportna sredstva koja su u njihovom posjedu neće se upotrebljavati za prijevoz vojnog osoblja ili materijala, čak niti u tranzitu; sanitetske i sigurnosne zone se ne smiju braniti vojnim sredstvima; obrazac sporazuma o sanitetskim i sigurnosnim zonama i mjestima predviđa i izgled *oznake koje će obilježavati te zone a stajace na rubovima zona i na zgradama.*

Oznake bi trebale biti kose crvene trake na bijelom polju. Za obilježavanje zona u kojima su isključivo ranjenici i bolesnici, trebaju služiti oznake na kojima su nacrtani crveni križevi (crveni polumjeseci, crveni lavovi i sunca) na bijelom polju. Takve zone mogu i noću biti obilježene odgovarajućim osvjjetljenjem.

Obaveza je svake sile koja ustanovljava sanitetske i sigurnosne zone, da i prije rata, u vrijeme mira ili na početku neprijateljstava, dostavi svim strankama ugovornicama spisak tih zona ustanovljenih na teritoriju koji je pod njenom kontrolom. Ukoliko dođe do obrazovanja novih zona za vrijeme sukoba, ona će ih obavijestiti odmah poslije obrazovanja.

Čim protivnička strana primi obavještenje o formiranju sanitetske ili sigurnosne zone, smatra se da je zona uredno ustanovljena. Ali, ukoliko protivna stranka smatra da zona nije formirana po pravilima sporazuma o obrazovanju sanitetskih i zaštićenih zona koji su potpisali, može odbiti priznanje zone, ali je u obavezi hitno o tome obavijestiti stranu kojoj pripada zona, ili priznanje obrazovanja zona može usloviti uvođenjem posebne, svoje kontrole.

¹⁰ Uobičajeno je, a u skladu sa Obrascem sporazuma o sanitetskim i sigurnosnim zonama i mjestima, da se pri sačinjavanju sporazuma vodi računa o slijedećem: a) sanitetske i sigurnosne zone su isključivo namjenjene ranjenicima i bolesnicima, civilima i civilnom stanovništvu koje je ranjeno, bolesno, nemoćno, starcima, djeci do petnaest godina, trudnicama i majkama sa djecom do sedam godina; b) Lica koja su živjela na teritoriju označenom kao sanitetska ili sigurnosna zona imaju pravo da i dalje ostanu na tom teritoriju. Lica koja su po bilo kom osnovu angažovana u sanitetskim i sigurnosnim zonama i imaju pravo u njima biti, ne smiju biti angažovana u poslovima koji su u neposrednoj vezi sa vojnim operacijama, ili sa proizvodnjom ratnog materijala, bilo unutar zone ili van nje.

Pravo je svake sile, koja je priznala postojanje jedne ili više sanitetskih ili sigurnosnih zona druge, njoj protivničke sile, da zahtijeva obrazovanje jedne ili više posebnih komisija koje će kontrolisati da li zone ispunjavaju uslove i obaveze koje proističu iz potpisanog sporazuma. Članovi tih posebnih komisija imali bi pravo na slobodan pristup, u svako vrijeme u razne zone, s mogućnošću, da u njima stalno borave. U cilju kvalitetnog obavljanja svojih dužnosti, obje strane će stvoriti najbolje uslove rada tih posebnih komisija. Ukoliko posebne komisije ustanove postojanje bilo koje činjenice, koja je suprotna odredbama potpisanog sporazuma, o tome će odmah obavijestiti silu koja je formirala zone i naložiti joj da u roku od najviše pet dana ispravi uočene nedostatke. O uočenim nedostacima će se upoznati i sila koja je priznala sanitetsku ili sigurnosnu zonu. Sila, koja je obrazovala zonu u obavezi je da otkloni uočene nedostatke. Ukoliko se ne otklone uočeni nedostaci u predviđenom roku, *sila koja je priznala postojanje sanitetskih ili zaštićenih zona ima pravo izjaviti, da nije više vezana sporazumom o priznavanju te zone.*

Kad je u pitanju izbor članova posebnih komisija, sila koja je obrazovala zone i mjesta, kao i sila koja je priznala njihovo postojanje, mogu sporazumno odrediti koja će lica biti izabrana u njihov sastav i imenovaće ih, a mogu se dogovoriti da neutralne sile izvrše imenovanje tih lica,

Sporazumom se mora nesumnjivo podcrtati, da se ni u kom slučaju sanitetske i zaštićene zone i mjesta ne smiju napadati, već će u svako doba biti poštovane i zaštićene od strana u sukobu.

Za slučaj okupacije teritorija koji je proglašen sanitetskom ili zaštićenom zonom, taj teritorij se mora i dalje poštovati i upotrebljavati kao teritorij na kojem su sanitetske i zaštićene zone. Međutim, ukoliko okupaciona sila, zbog strateških ili drugih uslova želi da izmjeni namjenu tog teritorija na kome se nalaze zone i mjesta, ona može to uraditi, ali mora osigurati položaj lica koja su u tim zonama i mjestima smještena.

Nužno je sporazumom predvidjeti, da će se odredbe sporazuma odnositi i primjenjivati i na mjesta (teritorij), koja sile namijene za istu namjenu i svrhu kao i za sanitetske i sigurnosne zone.

U cilju omogućavanja osnivanja i funkcioniranja sanitetskih i sigurnosnih zona, traži se IV Ženevskom konvencijom veće angažiranje i "da pruže dobre usluge" (Član 14. stav 3. IV Ženevske konvencije) u posredovanju od sila zaštitnica i Međunarodnog odbora Crvenog križa.

Historija poznaje teška stanja pojedinih zona u neprijateljskom ratnom okruženju, kao što su: Drezden, Hirošima, Lenjingrad, Sarajevo, Srebrenica, Vukovar i sl.

2.3 Ustanovljenje mjesta i zona pod posebnom zaštitom

Svaka sukobljena strana, neposredno ili uz posredovanje druge neutralne države ili humanitarne organizacije može neko **mjesto proglasiti nebranjenim**, te drugoj strani predložiti ustanovljenje neutralnih zona u oblastima u kojima se vode borbe. Stvaranje neutralnih zona imalo bi za cilj provođenje zaštite i sklanjanje od borbenih dejstava¹¹, bez bilo kakvog razlikovanja za slijedeća lica: ranjenih i bolesnih boraca i neboraca; sva civilna lica, koja borave u tim zonama, a koja ne sudjeluju u neprijateljstvu i ne obavljaju nikakve poslove vojne prirode.

U slučaju da se strane u sukobu slože oko lokacije i geografskog položaja, načina upravljanja, metoda snabdijevanja i vršenja kontrole u tim neutralnim zonama, sastaviće se pismeni sporazum, kojeg će potpisati strane u sukobu. Ovim sporazumom će se odrediti početak i trajanje neutralnosti toga teritorija i zone.

U Glavi V. (Mjesta i zone pod posebnom zaštitom) u članu 59. Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I) definisani su uslovi koje trebaju ispunjavati određena mjesta da bi se tretirala **nebranjenim**. Za takva mjesta predviđena je zaštita od bilo kakvog napada. Takva mjesta trebaju ispunjavati sljedeće uslove:

- svi borci, pokretno oružje i pokretna vojna oprema moraju biti evakuirani;
- nepokretne vojne instalacije ili ustanove ne smiju se nikako koristiti za neprijateljstva;
- vlasti i stanovništvo ne smiju poduzimati nikakav neprijateljski akt;
- ne smiju se poduzeti nikakve akcije za podršku vojnim operacijama.

Stranke u sukobu trebaju ustanoviti takva mjesta. One potpisuju sporazum,¹² kojim se opisuju granice nebranjenih mjesta, kao i metod nadzora nad tim zonama.

Zona će izgubiti status nebranjenog mjesta kada prestane udovoljavati uvjetima postavljenim za konstituiranje nebranjenog mjesta.¹³

Strankama u sukobu zabranjeno je proširivati svoje vojne operacije na zone u kojima su se dogovorile sporazumno da imaju status demilitarizirane zone. One o tome potpisuju poseban sporazum, sličan kao kod uređenja nebranjenih mjesta.

¹¹ Npr. u sjevernom Iraku nakon Zaljevskog rata 1991. zapadne sile su osnovale sigurno utočište za kurdske izbjeglice, na način da je osnovana zaštićena zona u kojoj je u jednom momentu bilo oko 400.000 Kurda - izbjeglica.

¹² Hasić Z. (2005), Međunarodno humanitarno pravo, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, str. 113.;

¹³ Interesantno je da je Goražde, također bilo određena zona, ali nije bilo demilitarizirana zona, pa je moglo imati određene odbrambene pozicije, što ga je i spasilo u ratu.

Sanitetske zone ni u kom slučaju ne mogu biti predmet napada, a u slučaju okupacije teritorija gdje se one nalaze, prema njima se strana u sukobu u čijoj su vlasti mora ponašati zaštitnički.¹⁴

Ako strana u sukobu u čijoj se vlasti nalaze sanitetske zone osigura položaj lica koja su bila u toj zoni, tada može i namjenu te zone da promjeni.

Uslovi osnivanja sanitetskih i sigurnosnih zona i mjesta u smislu IV Ženevske konvencije dosta slični, a u nekim dijelovima su i identični kao kod uslova za osnivanje sanitetskih zona i mjesta.

2.4 Rat u Bosni i Hercegovini i aktivnosti Međunarodne zajednice na formiranju demilitariziranih zona

2.4.1 Pravni izvori UN-a za uređenje stanja u oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini

Rat u Bosni i Hercegovini, vođen u periodu 1992-1995. (za neke od 1.10.1991. do 14.12.1995.) nazvan i *Domovinski rat ili Obrambeno otadžbinski*, kao i *agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu* zabilježen je u svjetskoj istoriji kao jedan od najtežih i najbrutalnijih ratova poslije Drugog svjetskog rata u Evropi. Posebno je indikativno da je u tom ratu ubijeno od 100 hiljada do 150 hiljada ljudi, a preko milion ljudi je raseljeno, dok je više stotina hiljada ljudi ranjeno i ostalo u određenom stepenu invalidnosti.

Pravno gledajući, Vijeće sigurnosti UN je u toku rata u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji često imalo na dnevnom redu pitanje Bosne i Hercegovine. Ono je bilo svjedok svih dešavanja koja su se odvijala na ovim prostorima. UNPROFOR je prikupljao korisne informacije, a Vijeće sigurnosti je donosilo pravne akte, želeći zaštititi lica u oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini. Vijeće sigurnosti je donijelo mnogo rezolucija¹⁵ i drugih akata kojima je željelo normalizirati neuralgična područja u BiH. Od tih akata najvažniji su:

Rezolucija 713/91,

Ovom rezolucijom Vijeće sigurnosti UN izrazilo je punu pomoć naporima da se vrati mir u bivšu Jugoslaviju. Ono podržava prekide vatre između zaraćenih strana te napore za mirno rješenje spora. Vijeće sigurnosti se zalaže za provođenje općeg i potpunog embarga na sve isporuke oružja i vojne opreme u Jugoslaviju sve dok ne odluči drugačije, a nakon konsultacija između Generalnog sekretara i Vlade Jugoslavije.

¹⁴ Vijeće sigurnosti UN-a uspostavilo je šest sigurnih područja u Bosni i Hercegovini 1993. godine kako bi zaštitili stanovnike šest gradova od snaga bosanskih Srba koji su ih opsjedali. U julu 1995. snage UN gledale su kako snage bosanskih Srba osvajaju sigurna područja Srebrenice i Žepe i čine velike zločine.

¹⁵ <http://www.nato.int/ifor/un/home.htm> (pristup stranici 17.4.2015);

(Res. 721/91) (UN Security Council 3018th Meeting Resolution S/RES/721 November 27, 1991)
Ova rezolucija je nastala u vrijeme velikih borbi u bivšoj Jugoslaviji i u vrijeme brojnih kršenja primirja između zaraćenih strana. Njom se odobravaju napori Generalnog sekretara UN-a, kao i njegovih izaslanika na uspostavljanju kontakata sa zaraćenim stranama, te najavljuje raspoređivanje snaga UN-a u mirovnoj operaciji.

(Res. 724/91) (UN Security Council 3023rd Meeting Resolution S/RES/724 December 15, 1991)
Ova Rezolucija je posvećena pitanju općeg i potpunog embarga na sve isporuke oružja i vojne opreme, koji je nametnut Rezolucijom 713/91. Vijeće sigurnosti UN traži saradnju svih strana u sukobu u bivšoj Jugoslaviji po pitanju embarga na oružje, te drugih strana koje su umiješane u ovaj sukob.

Rezolucija upozorava sve strane u sukobu da se suzdrže od bilo kakvih radnji kojim se mogu povećati napetosti, prekršiti prekid vatre te omesti ili odgoditi pregovarački proces. Rezolucijom se traži saradnja s Međunarodnim komitetom Crvenog križa/krsta, Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice, UNICEF i drugih odgovarajućih humanitarnih organizacija, te poduzimanje hitnih praktičnih koraka za rješavanje kritičnih potrebe ljudi, uključujući i raseljenih osoba i najranjivije grupe pogođene sukobom, kako bi pomogli dobrovoljni povratak raseljenih osoba u svoje domove.

(Res. 743/92.)

Ova rezolucija Vijeća sigurnosti UN posvećena je formiranju UN zaštitnih snaga-UNPROFORA;

(Res. 824/93).

Ova Rezolucija od 6 maja 1993. odnosi se na proglašenje zaštićenih zona sigurnosti: Sarajeva, Tuzle, Žepe, Goražda, Srebrenice i Bihaća, a o njoj će biti više riječi kasnije.

(Res. 836/93).

Ovom rezolucijom Vijeće sigurnosti UN je proširilo mandat snagama UNPROFOR-a za zaštitu „zona sigurnosti”.

Rezolucija ukazuje na snage UNPROFORA i njihov značaj u zaštiti sigurnih područja. Ona poziva države članice UN-a da daju veću logističku potporu kako bi se olakšalo provođenje provedaba o sigurnim područjima, te poziva Generalnog sekretara da traži dodatne kontingente vojske iz drugih država članica, za ove potrebe.

Važna je tačka 9. ove rezolucije *kojom Vijeće sigurnosti UN-a ovlašćuje UNPROFOR, da osim mandata definiranog u rezolucijama 770 (1992) od 13. avgusta 1992. i 776 (1992), u obavljanju mandata djelujući u samoodbrani, može poduzeti potrebne mjere, uključujući upotrebu sile, u odgovoru na bombardovanje sigurnih područja, od strane bilo koje od stranaka ili oružanog*

upada u njih ili u slučaju bilo kakve namjerne opstrukcije u ili oko tih područja na slobodu kretanja UNPROFOR ili zaštićenih humanitarnih konvoja (podvukao autor).¹⁶

(Res. 844/93.)

Ova Rezolucija je donesena 18. juna 1993., a tiče se pojačanog dejstva UNPROFOR-a za zaštitu „zona sigurnosti”.

U njoj je veoma važna tačka 4. kojom se ponovo podcrtava mogućnost korištenja zračnih udara u slučaju djelovanja zaraćenih strana po zaštićenim zonama.¹⁷

(Res. 958/94.) (UN Security Council 3461st Meeting Resolution S/RES/958 November 19, 1994.)

Ova rezolucija je donesena 19. novembra 1994. a tiče se zračne zaštite „zona sigurnosti” u Bosni i Hercegovini.

Njom se iskazuje velika zabrinutost za pogoršanje stanja u zaštićenoj zoni Bihać. Takođe, podsjeća se na mogućnost UNPROFOR-a da koristi zračne udare za zaštitu zaštićenih zona u Bosni i Hercegovini, a ta mogućnost se prenosi i na stanje u Republici Hrvatskoj.

(Res. 959/94.)

Ova rezolucija je donesena 19. novembra 1994. a posvećena je implementaciji odluke o zaštiti „zona sigurnosti” u Bosni i Hercegovini.

Rezolucija Izražava svoju punu podršku naporima za zaštitu snaga UNPROFOR-a u svrhu osiguranja provođenja rezolucija Vijeća sigurnosti za sigurna područja. Njom se traži od svih strana u sukobu u Bosni i Hercegovini da u potpunosti poštuju status i funkcije UNPROFOR i saraduju s njim u naporima da se osigura provođenje rezolucija Vijeća sigurnosti o sigurnim *područjima*. Od strana u sukobu se traži da pokažu maksimalnu suzdržanost u vođenje operacija i okončanje svih neprijateljskih aktivnosti oko sigurnih područja, kako bi se osiguralo da UNPROFOR može provoditi svoj mandat u tom pogledu efikasno i sigurno. Posebno je podcrtana uloga Generalnog sekretara na provođenju koncepta sigurnih područja. On treba potaknuti UNPROFOR, u saradnji s zaraćenih strana da nastave napore na postizanju sporazuma o jačanju režima sigurnih područja, uzimajući u obzir specifične situacije u svakom slučaju.

Rezolucija podsjeća na ranije odredbe posvećene Generalnom sekretaru od 13. novembra 1994. za izvještajem o svim daljnjim mjerama za stabilizaciju situacije u i oko sigurnog

¹⁶ <http://www.nato.int/ifor/un/u930604a.htm>, (pristup stranici 18.4.2015);

¹⁷ U rezoluciji 844/93, u tački 4. ističe se: „*Reaffirms its decision in paragraph 10 of resolution 836 (1993) on the use of air power, in and around the safe areas, to support UNPROFOR in the performance of its mandate, and encourages Member States, acting nationally or through regional organizations or arrangements, to coordinate closely with the Secretary-General in this regard*”;

područja Bihaća. Traži se i pojačavanje napora u cilju postizanja sporazuma o modalitetima demilitarizacije Sarajeva. Rezolucija ukazuje na potrebu za obnovom normalnog života u gradu, te za slobodan pristup gradu kopnom i zrakom i slobodno i nesmetano kretanje ljudi, roba i usluga, kao što je navedeno u stavu 2. Rezolucije 900 (1994).¹⁸

Interesantno je da se u Rezoluciji spominje saopćenje o Bosni i Hercegovini, nastalo na sastanku predstavnika Evropske unije od 30. jula 1994. s ministrima vanjskih poslova Ruske Federacije, Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Sjeverne Irske i Sjedinjenih Američkih Država (S / 1994 / 916), u kojem je izraženo opredjeljenje za jačanje režima sigurnih područja.

(Res. 998.)

Ova rezolucija je donesena 9. juna 1995. a posvećena je osudi napada na civilno stanovništvo Srebrenice od bosanskih Srba. Njom se podstiče ne vojni, već pregovarački proces, te traži trenutno i bezuslovno puštanje zarobljenih vojnika i osoblja UNPROFOR-a, koje su zarobile snage bosanskih Srba.

Rezolucija posebno ukazuje na omogućavanje nesmetanog pristupa humanitarne pomoći svim dijelovima Republike Bosne i Hercegovine i, osobito, sigurnim zonama i područjima. U tom smislu, traži se od strana u sukobu da poštuju u potpunosti status sigurnih područja, a posebno na potrebu da se osigura civilno stanovništvo u njemu. Rezolucija naglašava potrebu za obustranim dogovorenim aktivnostima za demilitarizaciji sigurnih područja i njihove neposredne kontrole, tražeći prestanak napada na sigurne zone.

Rezolucija traži veći angažman Generalnog sekretara UN-a u cilju postizanja sporazuma sa strankama o modalitetima za demilitarizaciju, posebno vodeći računa o potrebi da se osigura civilno stanovništvo, te poziva stranke da u potpunosti sarađuju.

(Res. 1004/95.)

Ovo je Rezolucija od 12. jula 1995. o odlučnosti Vijeća sigurnosti UN-a za očuvanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti Republike Bosne i Hercegovine i o osudi ofanzive bosanskih Srba na zaštićenu zonu Srebrenica, te zatvaranju osoblja UNPROFORa.¹⁹

¹⁸ Res. 900. stav 2. – *„Calls upon all parties, with the assistance of the United Nations, to achieve complete freedom of movement for the civilian population and humanitarian goods to, from and within Sarajevo, to remove any hindrance to such freedom of movement, and to help restore normal life to the city”* – („Poziva sve strane, da uz pomoć Ujedinjenih naroda, a kako bi se postigla potpuna sloboda kretanja za civilno stanovništvo i humanitarne robe, iz i unutar Sarajeva, kako bi se uklonile zapreke takvoj slobodi kretanja, te kako bi se vratio normalan život u gradu”);

¹⁹ <http://www.nato.int/ifor/un/u950712a.htm>, (pristup stranici 2.5.2015);

Ovom rezolucijom se traži trenutno povlačenje vojnih snaga bosanskih Srba o prekidu njihove ofanzive i njihovo povlačenje iz zaštićene zone Srebrenice, te potpuno poštovanje statusa zaštićene zone Srebrenice, u skladu sa Sporazumom od 18. aprila 1993.

Rezolucijom se zahtijeva da sve strane omoguće nesmetan pristup Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice i drugih međunarodnih humanitarnih agencija sigurnom području Srebrenice u cilju olakšanja položaja civilnog stanovništva, a posebno da saraduju na obnovi komunalne infrastrukture.

Od generalnog sekretara se traži da koristiti sve dostupne resurse, kako bi se vratio status zaštićenoj zoni, kao što je definirano Sporazumom od 18. aprila 1993. za sigurno područje Srebrenice u skladu s mandatom UNPROFOR, te poziva stranke na saradnju u tom smislu.

(Res. 354/95)

Rezolucija o osudi zločina u Bosni i Hercegovini je Rezolucija koju je donijelo Vijeće sigurnosti UN na sjednici održanoj 21.12.1995.

Tom rezolucijom Vijeće sigurnosti UN je direktno osudilo zločine počinjene nad civilima i civilnim stanovništvom u Srebrenici, Žepi, Banja Luci i Sanskom Mostu. Tom rezolucijom, zločini napravljeni u Srebrenici nakon pada Srebrenice 10. jula 1995. kvalificirani su i osuđeni kao najbrutalniji u Evropi od završetka II Svjetskog rata do danas.

Od ovih akata posebno je važna Rezolucija broj 824. Vijeća sigurnosti UN iz 1993. Ona je donesena nakon što je Vijeću sigurnosti prezentiran Izvještaj Misije Vijeća sigurnosti u Republici Bosni i Hercegovini, evidentiran kao S/25700.

2.4.2 Izvještaj Misije Vijeća sigurnosti u Republici Bosni i Hercegovini, evidentiran kao S/25700

Ovaj izvještaj (Report of the Security Council Mission Established pursuant to Resolution 819 (1993) pripremili su i prezentirali Vijeću sigurnosti UN-a članovi misije iz Francuske, Mađarske, Novog Zelanda Ruske Federacije i Venecuele.

U Izvještaju se daje pregled madnata i djelokruga Misije te situacije na terenu. Interesantni su opisi Srebrenice u vrijeme izrade Izvještaja (april 1993.), gdje se upozorava na haotičnu situaciju u gradu Srebrenica. Navodi se da je Srebrenica ranije imala od 8000 do 10 000 stanovnika, ali u to doba bilo je mnogo pridošlica (od 10000 do 18 000) i to naroda koji je napustio domove i sela, koja su uništili Srbi. Povećani broj stanovnika (više od zatečenog) stvorio je teške uslove života, tako da je grad bio haotičan, prijetila je zaraza, a sve više i više je bilo gladnih stanovnika.

Srebrenica je ličila na otvoreni zatvor („open jail“, dok ga je administracija UNHCR-a opisala kao „bad refugee camp“ - *loš izbjeglički logor*).

Izveštaj ukazuje na postojanje zabrane ulaska hirurgu u Srebrenicu, ustanovljenu od jedinica bosanskih Srba koji su držali u okruženju Srebrenicu, a koju su evidentirali i potvrdili i predstavnici Međunarodnog komiteta Crvenog križa (ICRC). Ova zabrana je direktno kršenje Međunarodnog humanitarnog prava jer je u Srebrenici bilo mnogo ranjenih koji su trebali hirurške zahtjeve, ali hirurzi nisu puštani. U ovom izvještaju je to navedeno, a takvo ponašanje nazvano je *genocidom*.

„Ova akcija, zajedno s isključenjem opskrbe vodom i električnom energijom, stvorile su proces usporenog genocida“, ističe se u izvještaju“

Izveštaj (Report of the Security Council Mission Established pursuant to Resolution 819 (1993)) bio je osnova donošenju Rezolucije 824 (1993).

2.4.3 Rezolucija broj 824/93

U Rezoluciji²⁰ se navodi da:

- je formalni zahtjev za formiranjem zaštićenih zona podnesen od strane Republike Bosne i Hercegovine (S / 25718);
- su duboko zabrinuti zbog stalnih oružanih sukoba od strane paravojnih jedinica bosanskih Srba protiv nekoliko gradova u Republici Bosni i Hercegovini i odlučni kako bi se osigurao mir i stabilnost u cijeloj zemlji u gradovima Sarajevu, Tuzli, Žepi, Goraždu, Bihaću, što i Srebrenici;
- su uvjereni da su prijetnje gradovima i njihovoj okolini takvi da trebaju biti tretirani kao sigurno mjesto, bez oružanih napada i bilo kakvih drugih neprijateljskih akata koji ugrožavaju dobrobit i sigurnost svojih stanovnika.

U Rezoluciji se poziva na odredbe *Rezolucije* 815 (1993) na mandat UNPROFOR-a, te u tom kontekstu navodi se na se djeluje na osnovu Glave VII Povelje Ujedinjenih nacija.

Rezolucijom se izjavljuje da glavni grad Republike Bosne i Hercegovine - Sarajevo i druga takva ugrožena područja, osobito gradovi: Tuzla, Žepa, Goražde, Bihaću, kao i Srebrenica, sa svojom najbližom okolinom, *trebaju tretirati sigurnim područjima* svih stranaka u sukobu i trebaju biti slobodna od oružanih napada i od bilo kojeg drugog neprijateljskog čina.

²⁰ <http://www.nato.int/ifor/un/u930506a.htm>, (pristup stranici 20.4.2015);

Nadalje Rezolucijom se izjavljuje da je u ovim sigurnim područjima treba promatrati sljedeće:

- neposredan prestanak oružanih napada ili bilo kojih neprijateljskih čina protiv tih sigurnih područja,
- povlačenje svih vojnih i paravojnih jedinica bosanskih Srba iz tih gradova do udaljenosti odakle će prestati predstavljati opasnost za njihovu sigurnost.

Rezolucijom se zahtijeva puna saradnja strana u sukobu i njihova saradnja s UNPROFOR-om i međunarodnim humanitarnim agencijama na slobodan i neometan pristup svim područjima u Republici Bosni i Hercegovini i puno poštovanje za sigurnost osoblja koje se bavi ovom operacijom.

Rezolucija zahtijeva od Generalnog sekretara poduzimanje odgovarajućih mjera u cilju praćenja humanitarne situacije u sigurnim područjima, te u tu svrhu, ovlašćuje jačanje UNPROFOR-a za dodatnih 50 vojnih promatrača Ujedinjenih naroda, zajedno sa odgovarajućom opremom i logističkom podrškom; te zahtijeva da sve strane i svi drugi u pitanju u potpunosti i pravovremeno sarađuju s UNPROFOR-om.

Rezolucija ukazuje na značaj zaštite zaštićenih lica u oružanom sukobu, a posebno njihove zaštite u zaštićenim zonama.

2.5 Sukob normativnog i stvarnog

Iz pregleda i sadržaja rezolucija koje je u kontinuitetu donosilo Vijeće sigurnosti UN-a vidljivo je da je donesen veliki broj normi, upućen zaraćenim snagama u ratu u Bosni i Hercegovini. Normama je ukazano na pravno uređenje postojanja zaštićenih zona, te osuđivano napadanje, a kasnije i zauzimanje zaštićenih zona Srebrenice, Žepe i drugih. I pored tih normi, tragedija zaštićenih zona, posebno zaštićene zone Srebrenica pokazuje veliku bezobzirnost strane bosanskih Srba kako prema normama Međunarodnog humanitarnog prava, tako i prema stanovništvu zaštićenih zona. Iako norme Međunarodnog humanitarnog prava dozvoljavaju korištenje one količine ratne sile u ratnim okršajima, koja je potrebna za poraz suprotne strane u neprijateljstvu, to se ne odnosi na zaštićene zone. *Nikakve vojne aktivnosti strana u sukobu nisu dopuštene, pa ni one usmjerene prema vojnim potrebama strana u sukobu.*

U ranijoj historiji ratovanja, svaka nezavisna država je imala pravo da vodi rat. To je bio izraz državne suverenosti. Ovo pravo, IUS AD BELLUM (ius belli gerendi), danas je sasvim isključeno. Odredbe Povelje Ujedinjenih naroda, koje se odnose na održanje međunarodnog mira i sigurnosti, zabranjuju ne samo rat u smislu klasičnog međunarodnog prava već i akte agresije, njihove jednostrane akte.

Međutim, i pored zabrane ratovanja, i pored činjenice da su zone Srebrenice i Žepe zaštićene zone, ipak su uslijedile vojne aktivnosti nevidenih razmjera, koje su rezultirale genocidom. Tragičnost dešavanja u Srebrenici u julu 1995. opisuje i Kasim Trnka, tada ambasador Republike Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj, koji je na dan 11.7.1995. u intervjuu CNN-u rekao sljedeće:

“No ja bih želio da kažem da se ovdje ne radi samo o nemoći Međunarodne zajednice. Ovdje se, otvoreno treba reći, radi o saučesništvu Međunarodne zajednice u genocidu, u jednom strašnom zločinu koji se u ovom trenutku, dok mi razgovaramo u studiju, dok naši gledaoci sjede pored svojih televizora, dešava nečuveni masakr nad civilnim stanovništvom.”²¹

Tragedija Srebrenice otvara brojna pitanja na koje je teško dati odgovore. Pitanja mogu biti:

- Zašto su se desili masakri u Srebrenici i Žepi, zaštićenim zonama?
- Zašto se nisu poštovala prava Međunarodnog humanitarnog prava, odnosno norme Ženevskih konvencija i Dopunskih protokola, kao i drugih normi koje zabranjuju rat?
- Zar i u buduću svako može gaziti norme humanitarnog prava, a to pravdati banalnim razlozima ne riješenih pitanja sa drugom stranom?
- Zašto je kasnila akcija NATO-a, nakon Srebreničkog masakra?²²

U intervjuu koji je dao Večernjem Listu 18.7.2012. godine (17. godina nakon masakra u Srebrenici), Yasushi Akashi, specijalni izaslanik generalnog sekretara UN-a za bivšu Jugoslaviju, na pitanje: Osjećate li se odgovornim za masakr u Srebrenici? istakao je sljedeće:

“Koncept “sigurnih područja” pokazao se promašajem. Ta područja nikada nisu bila sigurna. Za to je bilo potrebno znatno više trupa UN-a nego što ih je ondje bilo angažirano. U Srebrenici smo imali 4 ili 5 stotina slabo naoružanih nizozemskih vojnika. Osim toga, UN na terenu nije imao nikakve informacije o napadu Srba na čelu s Karadžićem i Mladićem. Možemo reći da je to bila izgubljena igra. Sat vremena nakon napada NATO-ovih snaga na položaje Srba primio sam telefonski poziv zapovjednika nizozemskih snaga koji je zatražio zaustavljanje NATO-ovih udara jer su njihove bombe padale preblizu nizozemskih trupa. Osjetio sam potrebu izraziti nezadovoljstvo njegovom željom, no NATO je ipak zaustavio napade te je Srebrenica pala. U to

²¹ <http://www.bing.com/search?q=kasim+trnka+za%C5%Alt%C4%87ena+zona+srebrenica&q>, (pristup stranici 14.4.2015)

²² Nakon srebreničkog masakra, NATO je pokrenuo operaciju Namjerna sila (engl. - Deliberate force). To je bila akcija snaga NATO-a namjenjena onesposobljavanju vojne tehničke sile bosanskih Srba u ratu u Bosni i Hercegovini. Operacija je trajala od 30. augusta do 14. septembra 1995., a formalni povod joj je bio masakr na Markalama (drugi napad na Markale 28. avgusta 1995. kada su ubijena 43 civila. (opširnije: http://en.wikipedia.org/wiki/Markale_massacres, pristup stranici 5.5.2015);

vrijeme niko, ama baš niko nije mogao zamisliti što bi se ondje moglo dogoditi.”²³

Dalje, na pitanje: Je li onda UN odgovoran ili ne? on ističe:

“Bili smo dio tragedije. Ne želim kritizirati poteze UN-ovih lidera, no mi smo slali tri izvještaja Vijeću u kojem smo naveli propuste koncepta sigurnih područja te tražili da se to izmijeni (boldirao autor). No Vijeće nikada nije odgovorilo na to. Pogreška je kolektivna, isto tako i odgovornost. Vijeće je moralo biti poštenije, ono se naime nije ponašalo u skladu sa stvarnošću koja je vladala na terenu. Time je došlo do velikog propusta u komunikacijskoj liniji između Vijeća i nas na terenu. Mi smo sjedištu UN-a javili da ne možemo obaviti zadaću uz ograničenja koja su nam bila dana. Bili smo bespomoćni.”

Na konstataciju: Dakle odgovorno je Vijeće sigurnosti? on je odgovorio:

“Da. Najveći dio odgovornosti za masakr u Srebrenici leži na Vijeću sigurnosti.”

Činjenica je da su zaštićene zone, zone koje su bile u okruženju neprijateljskih vojnih snaga, bile više koncentracioni logori nego sigurne zone.

3. Zaključak

U normama Međunarodnog humanitarnog prava (u Ženevskim konvencijama i dopunskim protokolima i drugim normama u vezi oružanog sukoba) postoji određena normiranost zaštićenih zona i zaštite lica u njima. Primjetno je da se dogradnja ovih normi permanentno vrši.

Na primjerima u svijetu, tamo gdje su trajali oružani sukobi i gdje su zainteresirane strane ustanovile zaštićene zone, može se primjetiti da je postojala potreba za ovakvim rješenjima. Praksa pokazuje veliki broj spašenih zaštićenih lica, koja su utočište našli u zaštićenim zonama. Uspostavljanje sigurnog područja UN u Bosni i Hercegovini u ratu 1992-1995. danas se smatra jednim od najkontraverznijih odluka Ujedinjenih naroda. Pravno gledajući, odluke su nejasne i nedograđene o postupku kojim će ta zaštićena područja biti zaštićena. Rezolucije su stvorile tešku diplomatsku situaciju, gdje države članice, koje su glasale u prilog tome, iz političkih razloga, nisu bile spremne poduzeti potrebne korake kako bi se osigurala sigurna područja. Pokazalo se da zaštita zaštićenih lica nije bila na onom nivou na kojem je trebala biti. I ne samo u Bosni i Hercegovini. Na primjeru Ruande iz 1994. godine vidljivo je da zaštićene zone nisu zaštitile lica koja su u njima tražila spas. Umjesto toga, nakon izvršenih najgorih masakra i zločina, zaštićene zone upotrijebljene su za zaštitu pripadnika Hutija, koji su i organizirali i proveli genocid u toj zaštićenoj zoni.

²³ <http://www.vecernji.hr/svijet/yasushi-akashi-da-un-je-kriv-za-srpski-genocid-u-srebrenici-1995-432098>, (pristup stranici 5.5.2015);

Zaštićene zone pokazuju da je teško osigurati zaštićena lica u njima, pa je nužno taj sistem zaštite dalje dograđivati i na međunarodnom i unutarnjem planu. Sigurnosne zone rijetko pružaju trajna i sigurna utočišta od užasa rata, ali, za sada, nemaju bolju alternativu.

Međunarodni tribunal u Hagu za procesuiranje ratnog zločina u bivšoj Jugoslaviji (ICTY), u svojoj praksi od 1993. do danas, sudio je i za zločine činjene u sigurnim zonama, kao i u zoni Srebrenica. Praksa ovog suda pokazuje površnost i neobjektivnost u procesiranju, te nedovoljnost u presuđivanju za zločine učinjene u zaštićenim zonama. Poruke presuda ICTY su da će se, za zločine u zaštićenim zonama suditi učiniocima, ali na nedovoljan, neobjektivan i blag način, na način na koji se ne štite vrijednosti Međunarodnog humanitarnog prava, niti štite zaštićena lica u sigurnim zonama u oružanom sukobu.

4. Literatura

- Andrassy Juraj, Bakotić Božidar, Vukas Budislav, (1995.), Međunarodno pravo 1., Školska knjiga, Zagreb;
- Begić dr Kasim, (1997.), Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1991. 1996.), Bosanska Knjiga i Pravni centar Fonda otvoreno društvo Bosna i Hercegovina, Sarajevo;
- Bisić Mustafa, Kreho Senad, (1995.), Obuka za genocid (sudenje Borisavu Heraku), Khalid Al - Ageely, Sarajevo;
- Brownlie Ian, (1995.), Basic documents in international law, Clarendon Press - Oxford, New York;
- Carey John, (1970.), UN Protection of Civil and Political Rights, Syracuse (N.Y.), Syracuse U.P.;
- Cassese Antonio, (1975.), Current Problems of International Law; essays on UN Law and on the law of armed conflict. Edited by A. Cassese, Milano, Giuffrè;
- Hasić Z. (2005.), Međunarodno humanitarno pravo, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo;
- Krapac prof. dr Davor, (1995.), Međunarodni sud za ratne zločine na području bivše Jugoslavije, Hrvatski Helsinški odbor, Hrvatski pravni centar, Zagreb;
- Malkolm Noel, (1994.) Bosnia, A Short History, New York University Press, New York;
- Perazić Đ. prof. dr Gavro, (1986.), Međunarodno ratno pravo (drugo dopunjeno izdanje), Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd;
- Pictet S. Jean, (1952.), Commentary I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1952.
- Pictet S. Jean, (1960.), Commentary II Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea, International Committee of the Red Cross, Geneva;
- Pictet S. Jean, (1960.), Commentary III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War, International Committee of the Red Cross, Geneva;
- Pictet S. Jean, (1958.), Commentary IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, International Committee of the Red Cross, Geneva;

- Roberts Adam & Guelff Richard, (1982.), Documents on the Laws of War, Clarendon Press - Oxford, New York, 1982.
- Sadiković dr Ćazim, (1995.), Sumrak Ujedinjenih nacija, Sarajevo;
- Sandoz Yves - Swinarski Christophe - Zimmermann Bruno, (1987.), Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949, International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva;
- Radivojević Z. i Knežević Predić V. (2011), Prag primjene međunarodnog humanitarnog prava, TM, godina XXXVII. broj 1. str. 383-403 Niš, 2013.
- Pravni leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2006. str. 1379.;
- Kasumović Ismet, Huseinbašić Ćamil, Enciklopedijski rječnik odbrane Bosne i Hercegovine, Sejtarija, Sarajevo, 2000., str. 439.;
- http://hr.wikipedia.org/wiki/Drugi_svjetski_rat, (pristup stranici 7.4.2015.)
- <http://www.bing.com/search?q=kasim+trnka+za%C5%A1ti%C4%87ena+zona+srebrenica&q>, (pristup stranici 14.4.2015.);
- <http://www.nato.int/ifor/un/home.htm>, (pristup stranici 17.4.2015.);
- <http://www.nato.int/ifor/un/u930604a.htm>, (pristup stranici 18.4.2015.);
- <http://www.nato.int/ifor/un/u950712a.htm>, (pristup stranici 2.5.2015.);
- <http://www.nato.int/ifor/un/u930506a.htm>, (pristup stranici 20.4.2015.);
- <http://www.vecernji.hr/svijet/yasushi-akashi-da-un-je-kriv-za-srpski-genocid-u-srebrenici-1995-432098>, (pristup stranici 5.5.2015.);
- http://en.wikipedia.org/wiki/Markale_massacres, (pristup stranici 5.5.2015.);

Prof. dr Osman Jašarević

Ena Kazić, MA

Lejla Šaćirović, MA

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku

KRIVIČNOPROCESNI I VIKTIMOLOŠKI ASPEKTI GENOCIDA U SREBRENICI

Apstrakt:

U okviru ovog rada autori analizirajući dosežnost pravde kroz institute krivičnog procesnog prava, odnosno analizu sudskih pravosnažnih presuda vezanih za stradanja u Srebrenici za vrijeme proteklog rata, kao i analizu načina izbjegavanja sekundarne viktimizacije žrtava, govore o nužnosti jasnog definisanja pojmova „žrtve“ i „zločinca“ koji se ne temelje na nacionalnoj pripadnosti određenom narodu. Također, autori u radu ističu nužnost utvrđivanja istine, te shodno istoj preuzimanje odgovornosti kao ključnom preduslovu za dostizanje pravednosti. Istina doprinosi pisanju historije Bosne i Hercegovine koja će biti jednaka za sve nacionalne skupine koji je doživljavaju kao svoju domovinu, te poštovanju postulata međunarodnog i nacionalnog zakonodavstva na kojima se temelji vladavina prava.

Ključne riječi: ratni zločini, genocid, očuvanje mira, sudske presude, dosežnost pravde sekundarna viktimizacija, krivični postupak.

Abstract:

In this paper the authors analyzing reaching justice through institutions of the criminal procedure law or judicial analysis of processed cases and sentences related to the suffering in Srebrenica during the last war, as well as analyzing the ways of avoiding secondary victimization of victims, mostly about the need to clearly define the terms “victim” and “crimes” that are not based on ethnicity. Also, the authors of the paper point out the necessity of establishing the truth, and according to the same accountability as a key prerequisite for achieving fairness. The truth contributes to the writing of the history of Bosnia and Herzegovina, which will be the same for all ethnic groups who see it as their homeland, and to respect the postulates of international and national legislation on which the rule of law is based.

Key words: war crimes, genocide, peacekeeping, court judgments, outreach justice, secondary victimization, criminal procedure.

1. Uvod

Analizirajući istorijske činjenice kroz do sada održane konferencije, okrugle stolove i druge oblike osvjetljavanja stanja u zaštićenoj zoni Srebrenica, treba zapaziti da su brojniji ljudi sa zlim nego sa dobrim sklonostima. Ne treba dozvoliti da zlo oko nas pobudi zlo u nama, odnosno da se dogodi "subjektivni odraz objektivne stvarnosti"¹ i da pri tom cilj ne bira sredstvo, kao što to govore tragovi istorijskih činjenica. Stoga se može kazati da se u svakoj životnoj oblasti više postiže silom i zastrašivanjem nego učenjem i uvjerljivim raspravama. To se odnosi i na pravo i pravne norme, koje mogu, ako se loše postave u zakonima, više štetiti čovjeku već bilo koje sredstvo sile. U tom slučaju pravo i zle pravne norme mogu poslužiti kao stihija za ubijanje ljudi

Svaka vlast pokušat će događaje iz prošlosti brutalno koristiti u svojem svakodnevnom političkom promovisanju. Za nijednu vlast žrtve nisu svete i nijedna vlast žrtvama ne odaje počast na način da ih ostave da "počivaju u miru". Njihove kosti se razvlače po političkim kampanjama i služe za degutantno i nekrofilno zastrašivanje naroda.

Holkaust, 11. septembra 2001. godine, Katinska šuma, ruševine Dresdena, masakr nad Armencima, Bleiburško polje, logor u Jasenovcu, Democid Palestinaca u izbjegličkom kampu Shatila koji se događa već decenijama i Srebrenica 1995. godine, sve te strašne tragedije, i mnoge druge, snažno su oružje u porobljavanju slobodne misli i visoke barikade pred progresivnim građanima svijeta. Svaka napredna, oslobodilačka misao - svaki plamen ljudske slobode nastoji se utrnuti krvavim zastavama i naučnim i istorijskim udžbenicima. Kolo istorije se kontinuirano okreće sadašnjosti, samo kako budućnost ne bi dobila zamaha.

Ovaj naučno-stručni osvrt ima za cilj da još jednom pozove Bosance i Hercegovce na jedinstvo i zajednički suživot, jer se radi o jednom jedinstvenom narodu koji godinama živi u slozi i druželjublju, bez obzira na vjersku opredjeljenost, te da ne klonu duhom, već da zajednički grade Bosnu i Hercegovinu kako za sebe, tako i za svoje generacijske nasljednike.

Genocid u Srebrenici predstavlja najmasovnije etičko čišćenje² u Evropi nakon Drugog svjetskog rata..U jednoglasnoj presudi u slučaju Krstić, 2004. godine, Internacionalni krivični tribunal za područje bivše Jugoslavije presudio je da masakr nad Bošnjacima u enklavi Srebrenica

¹ Gajodobranski, N., Pripovijedanje je subjektivni odraz objektivne stvarnosti, Zadarski list, online portal, preuzeto 26.01.2010. <http://www.zadarskilist.hr/clanci/>

² Pojam "etničko čišćenje" predstavlja sistematsko i prisilno odvajanje članova jedne etničke grupe od njihovih zajednica s namjerom mijenjanja sastava tog regiona. To uključuje: prisilno protjerivanje, pljačkanje i paljenje, hapšenje, kratke egzekucije, silovanje, povrede medicinske neutralnosti, uništavanje identiteta.

predstavlja genocid.³ Theodor Meron, predsjednik Tribunala, tada je rekao: Nastojeći nasilno eliminisati bošnjačku populaciju, vojno-policijske snage Srba su počinile genocid. Njihov cilj je bio da potpuno eliminišu vjersko nacionalnu grupu od 40.000 Bošnjaka koji su živjeli u Srebrenici i koja je bila simbol Bošnjaka u BiH. Oni su zarobili sve muškarce, vojnike i civile, stare i mlade, uništili njihove lične stvari i elemente njihove identifikacije, i namjerno i sistematski ubili samo na temelju njihovog nacionalno-vjerskog identiteta.“

U februaru 2007. se Internacionalni sud pravde, organ Ujedinjenih nacija poznat i kao Svjetski sud, u svojoj presudi složio sa presudom Tribunala i potvrdio genocid u Srebrenici, obrazlažući: “Internationalni sud pravde zaključuje da zločinačka djela počinjena u Srebrenici spadaju pod članak II (a) i (b) Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Zločini su urađeni sa specifičnom namjerom da se potpuno uništi nacionalna grupa Bošnjaka u BiH kao takva, i u skladu s tim da su djela genocida počinjena od agresorskih, vojno-policijskih snaga Srba u Srebrenici oko jula 1995. godine“.

Predstavnički dom i Senat u SAD su 2005. godine usvojili rezoluciju kojom se priznaje da su srpske snage počinile genocid u Srebrenici i Bosni i Hercegovini od 1992 do 1995. godine.

Evropski parlament je 2009. godine proglasio 11. juli službenim danom sjećanja na žrtve genocida u Srebrenici. Kanadski parlament je 2010. godine usvojio rezoluciju kojom se priznaje da su srpske snage počinile genocid u Srebrenici i Bosni i Hercegovini.

Pod pojmom genocida (grč. *genos* – rod + lat. *occidere* – ubiti) podrazumijeva se uništenje, iskorjenje, eksterminacija roda, dok u širem svom značenju predstavlja zločin uperen protiv čitave nacije, rase, etničke ili vjerske skupine. U ovom pojmu (genocid) sadržani su slijedeći javni oblici inkriminacije: ubistva ili teške tjelesne povrede, teško narušavanje psihofizičkog zdravstvenog stanja, prisilno raseljavanje – progonstvo stanovništva, torture i nemogući uvjeti života.⁴

U mezarju Memorijalnog centra Srebrenica – Potočari je od 2003. godine obavljeno 13 kolektivnih dženaza i ukopano 6.066 žrtava genocida u Srebrenici 1995. godine. Žrtve Srebrenice pronađene su na više od 150 različitih lokaliteta na području Podrinja, od toga u 74 masovne grobnice, uglavnom sekundarnog karaktera. Lokacija za mezarje i spomen-obilježje

³ Izraz genocid je prvi put upotrijebio jevrejski advokat u Poljskoj Rafael Lemkin 1943. godine na osnovu grčke riječi “*genos*” (rasa, pleme) i latinske riječi “*cide*” (ubiti). Ujedinjene nacije po Međunarodnom zakonu iz 1951. godine, genocid smatraju zločinom. Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida usvojena Rezolucijom 260 (III) na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 9. decembra 1948. godine, a stupa na snagu 12. januara 1951. godine

⁴ Ramljak, A., Halilović, H., Viktimologija, Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka, 2004.

žrtvama genocida u Srebrenici određena je odlukom visokog predstavnika u BiH Volfganga Petritch 2000. godine, a nešto kasnije formirana je i Fondacija Srebrenica-Potočari.

Ukop žrtava u mezarju u Potočarima prvi put je obavljen 2003. godine, kada je 31. marta u mezare spušteno 600 tabuta. U okviru obilježavanja 8. godišnjice genocida nad Bošnjacima “zaštićene zone UN-a” Srebrenica, 11. jula te godine ukopane su još 282 identifikovane žrtve genocida, da bi 20. septembra iste godine smiraj našlo još 107 Srebreničana. Tako je 2003. godine ukupno ukopano 989 Srebreničana, što je ujedno najveći broj do sada onih koji su ukopani u mezarju u Potočarima u jednoj godini.

Dana 11. jula 2013. godine, ukopana je do sada najmlađa žrtva srebreničkog genocida, kćerka Have Muhić, Fatima, koja je jula 1995. rođena u tadašnjoj bazi UNPROFOR-a. Ukopana je tačno u godini kada je trebala postati punoljetna i navršiti 18. godina.

2. Procesuiranje zločina Genocida

Stav i cilj svake države je da se u društvu treba ispraviti narušena ravnoteža pravde uzrokovana nekim krivičnim djelom. Pravne države ne dvoje da se narušena ravnoteža može i treba postići samo pravnim putem, a to je krivičnim gonjenjem i sankcionisanjem onih koji neravnotežu uzrokuju. Time država ujedno iskazuje svoj strog stav prema krivičnom djelu. Moramo se složiti da je postizanje ravnoteže pravde uslovljeno judikaturom sudova, ali od velikog značaja je i brzina zadovoljena pravde (koja je u suprotnom reciprocitetu sa dužinom suđenja – dugotrajna suđenja smanjuju učinke pravednosti), kao i pravičnost suđenja (koja je uzročno povezana sa nezavisnošću i stručnosti sudstva).

Punitivan stav kako međunarodne zajednice, tako i nacionalnog pravosuđa prepoznatljiv je sve vrijeme od kada se genocid u Bosni i Hercegovini desio, pa do danas. Primjera radi, Međunarodni tribunal za bivšu Jugoslaviju⁵ donio je sedam pravosnažnih presuda, kojima su počinioci osuđeni za krivično djelo Genocid. U pogledu judikature nacionalnih sudova, za naš rad je relevantna je judikatura Suda Bosne i Hercegovine⁶. S tim u vezi, u nastavku rada bit će riječi o slučajevima koji su pravosnažno okončani pred ovim sudom, a čiji su počinitelji osuđeni za krivično djelo Genocid, koji se desio na području Srebrenice.

Interesantan je podatak da se ukupno osam osoba kojima je bilo suđeno za krivično djelo Genocid (kako pred ICTY, tako pred Sudom BiH) u pogledu krivnje, izjasnilo krivim.

⁵ U daljem tekstu ICTY.

⁶ Sud BiH je osnovan temeljem Zakona o Sudu BiH, 2002. godine. Zakon o Sudu BiH, („Službeni glasnik BiH”, broj 29/00, 16/02, 24/02, 3/03, 37/03, 42/03, 4/04, 9/04, 35/04, 61/04 i 32/07).

2.1. Postupci pred Sudom BiH

Pred Sudom BiH do danas, pravosnažno je okončano 8 slučajeva u kojima je protiv 23 osobe podignuta i potvrđena optužnica koja ih je teretila za krivično djelo Genocid, a od kojih je za 16 osoba utvrđena krivnja, te su pravosnažno osuđeni za Genocid, a 7 ih je oslobođeno optužbe. Riječ je o sljedećim predmetima: Ivanović Željko⁷, Jakovljević Slobodan i dr.⁸, Jević i dr.⁹, Franz Kos¹⁰, Božidar Kuvelja¹¹, Mitrović Petar¹², Pelemiš Momir i dr.¹³, Vuković Radomir i dr.¹⁴

a) Ivanović Željko¹⁵

U optužnici se navodi da je optuženi Željko Ivanović, u svojstvu specijalca - policajca Drugog odreda Specijalne policije Šekovići MUP-a Republike Srpske (MUP RS) u periodu od 10. do 19. jula 1995. godine, sa namjerom da djelimično istrijebi grupu bošnjačkog naroda, učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu koji je za cilj imao prisilno preseljenje oko 40 hiljada civila zaštićene UN zone Srebrenica, te pogubljenje više od sedam hiljada Bošnjaka¹⁶. Sud je utvrdio da je Ivanović osiguravao cestu Konjević Polje – Bratunac u mjestu Sandići radi prolaska civila u okviru prisilnog preseljenja bošnjačkog stanovništva iz Srebrenice, kao i da učestvovao u zarobljavanju bošnjačkih muškaraca koji su se predavali iz šume, te sprovođenju kolone do hangara u selu Kravica, gdje je oko 1.000 zarobljenika ubijeno, te ga je osudio na kaznu zatvora u trajanju od 13 godina.

Apelaciono vijeće je, postupajući po žalbi, prvostepenu presudu ukinulo, te je nakon održanog pretresa 2013. godine oglasilo krivim I izreklo kaznu zatvora u trajanju od 24 godine. Ustavni

⁷ X-KR-06/180-3.

⁸ S11K 014263 13 KRŽ

⁹ S11K 003417 10 Krž.

¹⁰ S11K 003372 10 Krž.

¹¹ S11K 004050 11 Krž.

¹² S11K 014264 13 Krž –odvojen iz S11K 014263 13 Krž.

¹³ S11K 00379 12 Kžk

¹⁴ S11K 006124 11 Kžk.

¹⁵ Optuženi se na ročištu za izjašnjenje o krivnji izjasnio da nije kriv. Optužnica je potvrđena 2009. godine.

¹⁶ Optužnica je, između ostalog, optuženog teretila da je zajedno sa nekoliko pripradnika Drugog odreda, navodno, izašao iz polukružne formacije koja je pucala na zatvorenike, te prošao iza zgrade skladišta, sa namjerom da onemogući eventualni bijeg zarobljenika kroz prozore stražnje strane skladišta. Istovremeno, kako se navodi u optužnici, ostali pripadnici Drugog odreda su pucanjem iz puškomitraljeza, automatskih pušaka, te bacanjem bombi sa prednje strane skladišta usmrtili većinu od više od hiljadu zatvorenih Bošnjaka. Prvostepenom presudom, optuženi je oglašen krivim da je u julu 1995. bio pored hangara Zemljoradničke zadruge u Kravici, gdje je ubijeno 1.000 Bošnjaka.

sud BiH je na sjednici od 28. marta 2014. godine djelimično usvojio apelaciju osuđenog Ivanović Željka pred Sudom Bosne i Hercegovine i utvrdio povredu prava optuženog iz člana II/2 Ustava Bosne i Hercegovine i člana 7. stav 1. Evropske konvencije, ukinuo je drugostepenu presudu Suda BiH iz 2013 godine. Apelaciono vijeće je dana 18. juna 2014. godine donijelo je, a dana 19. juna 2014. godine javno objavilo drugostepenu presudu kojom je optuženi Željko Ivanović oglasen krivim za krivično djelo genocid iz člana 141. Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, koji je preuzet na osnovu Zakona o primjeni Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine i Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (preuzeti KZ SFRJ), u vezi sa članom 24. istog Zakona (pomaganje), te je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 20 godina.

b) Jakovljević Slobodan i dr.

Ovaj postupak se vodio protiv Trifunović Milenka¹⁷, Džinić Brane, Radovanović Aleksandra, Jakovljević Slobodana, Maksimović Velibora, Živanović Dragiša, MedanBranislava i Matić Milovana. Prema optužnici, oni su kao svjesni učesnici udruženog zločinačkog poduhvata, u periodu između 10. i 19. jula 1995. godine, počinili krivično djelo genocida. Navedeno krivično djelo, kako navodi optužnica, je učinjeno u okviru širokog i sistematičnog napada Vojske Republike Srpske (VRS) i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske (MUP RS) na bošnjačko stanovništvo u zaštićenoj zoni UN-a Srebrenica, sa zajedničkim planom djelimičnog istrebljenja skupine bošnjačkog naroda. više od hiljade zarobljenih muškaraca Bošnjaka su zatvoreni u skladište Zemljoradničke zadruge u Kravici¹⁸.

Glavni pretres je počeo u maju 2006., a presudom od jula 2008. godine, Sud je oglasio 6 optuženih krivim za krivično djelo genocida. Milenka Trifunovića, Branu Džinića i Aleksandra Radovanovića osudio je na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od četrdeset i dvije (42) godine, optužene Miloša Stupara, Slobodana Jakovljevića i Branislava Medana na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od četrdeset (40) godina. Optuženi Velibor Maksimović, Dragiša Živanović i Milovan Matić su istom presudom oslobođeni po svim tačkama optužnice. Nakon izjavljenih žalbi, presudom od 9. septembra 2009. godine Apelaciono vijeće Odjela I za ratne zločine preinačilo je prvostepenu presudu od 29. jula 2008. godine u pogledu kazne, pa je drugostepenom presudom optuženi Milenko Trifunović osuđen na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 33 godine, optuženi Brano Džinić na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 32 godine, optuženi Aleksandar Radovanović na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 32 godine, optuženi Slobodan Jakovljević na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 28 godina,

¹⁷ Stupar Miloš i Trifunović Milenko se kao komandanti terete za odgovornost po članu 180. KZ BiH (individualna krivična odgovornost) jer su navodno prisustvovali na mjestu masovnog pogubljenja zarobljenika, a nisu intervenisali sa ciljem da zaštite zarobljenike, nego su pomogli i podržali izvršioce. Na ročištu za izjašnjenje o krivnji se nisu izjasnili o svojoj krivnji, što je Sud implicitno tumačio da su se izjavili da nisu krivi.

¹⁸ Opširnije pogledaj: www.sudbih.gov.ba, S11K 014263 13 Krž.

te optuženi Branislav Medan na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 28 godina, dok je prvostepena oslobađajuća presuda u odnosu na Milovana Matića potvrđena. Istom presudom u odnosu na optuženog Miloša Stupara ukinuta je prvostepena presuda i određen pretres pred Apelacionim vijećem Odjela I za ratne zločine Suda.¹⁹

Presudom Ustavnog suda BiH, usvojena je apelacija prethodno navedenih osuđenih lica, ukinuta drugostepena presuda Suda BiH. Donesena je nova presuda Apelacionog vijeća kojom se su svi optuženi osuđeni na kaznu zatvora u trajanju od 20 godina.

c) Jević Duško i dr.

Ovaj postupak se vodio protiv tadaoptuženog Jević Duška, koji je bio u svojstvu pomoćnika komandanta S.B.P. MUP-a RS i komandanta Centra J.Brigrade S.B.P, optuženog Đurić Mendeljeva koji je bio u svojstvu komandira I čete Centra za obuku J., te optuženog Marković Gorana, koji je bio u svojstvu komandira 2. voda I čete Centra za obuku Jahorina. Prema navodima iz optužnice, oni su komandovali svojim jedinicima, djelujući individualno i u dogovoru sa ostalim učesnicima, planirali, naredili, poticali i učestvovali u realizaciji sistematskog udruženog zločinačkog poduhvata.²⁰ Glavni pretres je počeo 2010. godine, a u maju 2012. Sud je izrekao prvostepenu presudu kojom su optuženi Jević Duško i Đurić Mendeljev oglašeni krivim za krivično djelo genocid. S tim u vezi, Sud je optuženim izrekao kaznu dugotrajnog zatvora, i to: Jević Dušku 35 godina, a Đurić Mendeljevu 30 godina, dok je optužene Ikonić Neđu i Marković Gorana oslobodio optužbe.

Presudom Apelacionog vijeća Suda BiH, od avgusta 2013. godine, prvostepena presuda Suda BiH od 25.05.2012. godine preinačena je u dijelu odluke o kazni, tako da je optuženi Jević Duško za krivično djelo genocid, za koje je oglašen krivim, osuđen na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 32 godine. Optuženi Đurić Mendeljev je za krivično djelo genocid, za koje je oglašen krivim, osuđen na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 28 godina. U ostalom dijelu prvostepena presuda je potvrđena.

¹⁹ Ustavni sud BiH na sjednicama od 22. oktobra 2013. godine usvojio apelaciju broj AP 4100/09 Milenka Trifunovića i apelaciju br. AP 4065/09 Slobodana Jakovljevića, Aleksandra Radovanovića, Branislava Medana i Brane Đinića, osuđenih pred Sudom Bosne i Hercegovine, utvrdio povredu prava apelanata iz člana 7. stav 1. Evropske konvencije, ukinuo drugostepenu presudu Suda BiH X-KRŽ-05/24 od 9. septembra 2009. godine i naložio Sudu Bosne i Hercegovine da „po hitnom postupku, donese novu odluku u skladu s članom 7. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda”, Apelaciono odjeljenje Suda BiH je dana, 18. novembra 2013.godine donijelo rješenje kojim se obustavlja izvršenje kazne zatvora optuženima. Opširnije vidi: www.sudbih.gov.ba

²⁰ Optuženi su, navodno, u periodu od 10. jula do 19. jula 1995. godine, kao saizvršioi nanosili teške tjelesne i duševne povrede grupi Bošnjaka, vršili ubijanje muških pripadnika grupe Bošnjaka i prisilno premještanje žena i djece i starijih osoba iz zaštićene zone UN-a Srebrenica, a sve u cilju potpunog istebljenja nacionalne, etničke i vjerske grupe Bošnjaka. Na ročištu za izjašnjenje o krivnji, optuženi su se oglasili da nisu krivi.

d) Franz Kos i dr.

Krivični postupak koji je vođen protiv Franca Kosa, Stanka Kojića, Vlastimira Golijana i Zorana Goronje, koji su se teretili da su učestvovali u strijeljanju više od 800 bošnjačkih muškaraca i dječaka zaštićene UN zone Srebrenica, te da su kao saizvršioци vršili ubijanje muškaraca bošnjačke nacionalnosti, nanoseći im teške tjelesne i duševne povrede.²¹ Godine 2010. Je započeo glavni pretres, dok je u junu 2012. Godine izrečena prvostepena presuda, kojom su optuženi Kos Franc, Kojić Stanko, Golijan Vlastimir i Goronja Zoran oglaseni krivim za krivično djelo zločini protiv čovječnosti (progon). S tim u vezi, Sud je optuženim izrekao kazne dugotrajnog zatvora, i to: Kos Franc i Goronja Zoran po 40 godina, Kojić Stanko 43 godine i Golijan Vlastimir 19 godina. Drugostepena presuda je izmijenila samo dio koji se odnosio na kaznu, tako da su osuđeni kako slijedi: Kos Franc na 35 godina, Kojić Stanko 32 godine, Golijan Vlastimir 15 godina i Goronja Zoran 30 godina. U ostalom dijelu prvostepena presuda ostaje neizmijenjena. Iz navedenog vidimo da u navedenom slučaju nije došlo do objektivnog identiteta optužnice i presude, tako da su lica optužena za krivično djelo Genocida, osuđena za krivično djelo Zločin protiv čovječnosti (pri čemu je očigledno Sud izmijenio pravnu kvalifikaciju krivičnog djela, što je sasvim prihvatljivo, obzirom da Sud nije vezan pravnom kvalifikacijom iz optužnice.²²

e) Kuvelja Božidar

Slično kao i u slučaju Franc Kos i dr, i ovo je slučaj u kojem se tada optuženi Kuvelja teretio²³ za krivično djelo Genocid, a Sud ga je 2013. godine osudio na kaznu zatvora u trajanju od 20 godina, za krivično djelo Zločin protiv čovječnosti. Drugostepenom presudom iz 2013. Godine, prvostepena presuda je u cjelosti potvrđena.

f) Mitrović Petar

Tada optuženi Mitrović Petar je 2008. godine osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 38 godina, za krivično djelo Genocid, dok je presudom Apelacionog vijeća presuda izmijenjena u dijelu koji se odnosi na kaznu, pa je ona umanjena na 28 godina. Nakon što je Ustavni sud usvojio apelaciju osuđenog Mitrovića, te ukinuo presudu Suda BiH, održana je nova sjednica Apelacionog vijeća, te je optuženi pravosnažno osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 20 godina.

g) Pelemiš Momir i dr.

Pelemiš Momir i Perić Slavko su se teretili da su učinili krivično djelo Genocid, nanošenjem teške tjelesne i psihičke povrede pripadnicima grupe, stvarajući uslove u grupi koji mogu

²¹ Optužnica je potvrđena 2010. godine, a na ročištu za izjašnjenje o krivnji optuženi Golijan da je kriv, dok su se ostali saoptuženi izjasnili da nisu krivi.

²² Sud u konkretnom slučaju nije utvrdio postojanje genocidne namjere, na što je Tužilaštvo izjavilo žalbu, a odbrana u pogledu povrede određaba Krivičnog zakona. Opširnije: www.sudbih.gov.ba, te www.justice-report.com.

²³ Optužnica, koja je potvrđena 2011. Godine, teretila je optuženog Kuvelju da je zajedno sa ostalim pripadnicima Centra za javnu obuku Jahorina učestvovao u strijeljanju više od hiljadu bošnjačkih muškaraca.

dovesti do njenog potpunog ili djelomičnog uništenja.²⁴ U oktobru 2011. godine prvostepenom presudom je Pelemiš Momir osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 16 godina, a Perić Slavko na 19 godina. I optužba i odbrana su se žalili na prvostepenu presudu po svim žalbenim osnovama, te je drugostepenom presudom prvostepena presuda ukinuta u odnosu na Pelemiš Momira.

h) Vuković Radomir i dr.

Saoptuženi Vuković Radomir i Tomić Zoran, koji su se teretili za krivično djelo Genocid, nakon konačnog prvostepenog postupka, koji je započeo 2008. godine, prvostepenom presudom su osuđeni na kaznu zatvora od po 31 godinu, dok je pravosnažnom presudom Apelacionog vijeća tada optuženi Tomić oslobođen optužbe, a Vukoviću je kazna potvrđena.

1.2. Pravilna primjena zakona

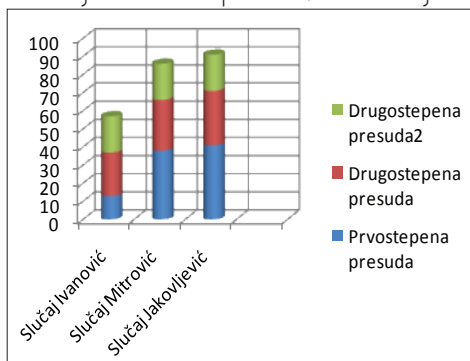
Iz naprijed predstavljenih slučajeva koji su se vodili pred Sudom BiH za krivično djelo Genocid, svakako vrijedi napomenuti čitatelje da je, kako je prethodno navedeno, u tri predmeta (Ivanović, Jakovljević i dr, te Mitrović), Ustavni sud uvažio apelacije apelanata iz navedenih slučajeva, te utvrdio da je došlo do povrede prava iz člana II/2 Ustava BiH i člana 7. stav 1. Evropske konvencije za ljudska prava²⁵. Naime, u oba navedena člana riječ je o načelu zakonitosti. Tako se prema članu 7. stav 1. koji nosi naziv „Kažnjavanje samo na osnovu zakona” ističe „Niko se ne može smatrati krivim za krivično djelo nastalo činjenjem ili nečinjenjem koje nije predstavljalo krivično djelo u vrijeme izvršenja, prema nacionalnom ili međunarodnom pravu. Isto tako, izrečena kazna neće biti teža od one koja se primjenjivala u vrijeme izvršenja krivičnog djela”.

Osnov za ovakvu odluku Suda jeste presuda ESLJ u slučaju Maktouf i Damjanović, prema kojoj je usvojena apelacija navedenih apelanata, te je utvrđeno da je došlo do povrede navedenog člana Konvencije. Povreda se, naime, desila usljed primjene Krivičnog zakona BiH iz 2003. godine, umjesto Krivičnog zakona SRBiH iz 1976. godine, kao blažeg zakona. Slijedom takve odluke, osuđenici Suda BiH kojima je suđeno analognom primjenom (nerelevantnog) zakona, obratili su se Ustavnom sudu BiH, koji je njihove apelacije prihvatio i presude Suda BiH ukinuo. Praksa Suda BiH je da u utvrđivanju primjene blažeg zakona, usljed činjenice da Krivični zakon SRBiH predviđa smrtnu kaznu, a Krivični zakon BiH (2003.) ne, da je a priori blaži, a samim time i primjenjiv Krivični zakon BiH. Svakako ne treba zanemariti temeljni princip krivičnog prava, da su poenalia restringenda, odnosno da je ono naklonjeno užem tumačenju normi, pa je s tim u vezi bilo potrebno ne generalno sagledati Krivični zakon SRBiH kao strožiji, nego visinu kazne u odnosu na konkretno krivično djelo.

²⁴ Optužnica je potvrđena 2009. godine, optuženi su se na ročištu za izjašnjenje o krivnji izjasnili da nisu krivi, a glavni pretres je počeo 2009. godine.

²⁵ U daljem tekstu: ESLJP.

Ukidanje navedenih presuda, za sobom je donijelo niz reprekusija:

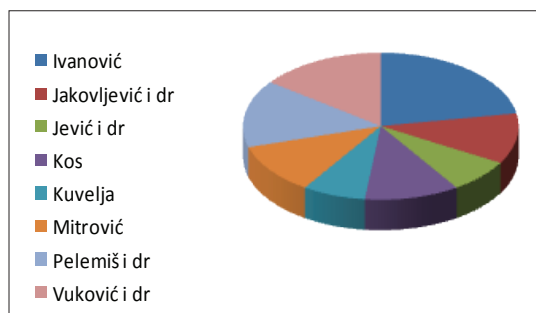


Ilustracija 1. Odnos kazni prema presudama

možemo zaključiti da su nove presude Apelacionog vijeća blaže prema osuđenima, obzirom da im je u odnosu na prvostepenu (i drugostepenu) presudu izrečena manje stroga kazna²⁶.

1.3. Dosežnost pravde?!

U vezi sa našom uvodnom napomenom o važnosti pravde za uspostavu ravnoteže u društvu, svakako nam se nameće pitanje da li je postignuta pravda bila brza i efikasna (s aspekta dužine trajanja postupka), te pitanje visine kazni koje su izrečene od strane Suda BiH prema učiniocima krivičnog djela genocid.



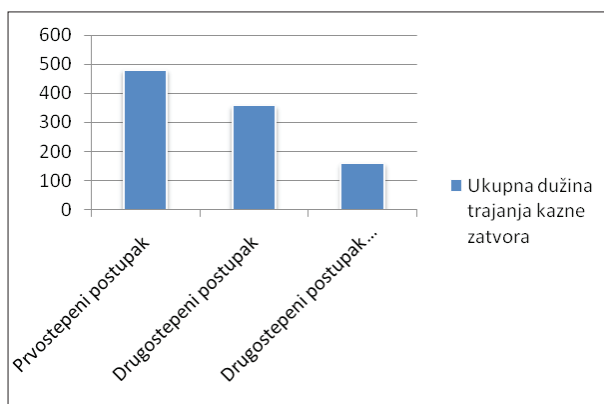
Ilustracija 2. Dužina trajanja postupka – do pravosnažnosti presude

S aspekta dužine trajanja postupka, imajući u vidu navedene i predstavljene slučajeve, prosječna dužina trajanja postupka (od početka gl.pretresa, do pravosnažnosti presude), jeste 3,5 godina. Pri tome, treba imati u vidu da neki od navedenih slučajeva imaju više saoptuženih, što nužno doprinosi povećanju dokaznog materijala i trajanju postupka. Pohvale je vrijedno i postupanje

²⁶ Pogledati ilustraciju 1.

Apelacionog vijeća, nakon odluke Ustavnog suda o ukidanju niza presuda (relevantno za Genocid – 3) zbog pitanja primjene odgovarajućeg zakona. Prosječno postupanje apelacionog vijeća u tom pogledu je dva mjeseca. Gledano u prosjeku, najčešći žalbeni osnovi navođeni u žalbama su povreda odredaba krivičnog zakona, te povreda odredaba krivičnog postupka.

Najzad, dolazimo i do pitanja visine izrečenih kazni učiniteljima krivičnog djela Genocid. Prema odredbi člana 171. Krivičnog zakona BiH²⁷, kazna koja je zapriječena učiniocu krivičnog djela Genocid je kazna zatvora u trajanju od najmanje 10 godina ili kazna dugotrajnog zatvora. Analizirali smo visine sankcija prema stepenu postupka. U prvom stepenu Sud BiH je izrekao ukupno 481. godinu kazne zatvora učiniocima predmetnog krivičnog djela, dok je pet lica oslobodio. U drugom stepenu zatičemo nešto blaže kazne, tako da je Apelaciono vijeće Suda izreklo ukupno 358. godina zatvora, a dvije osobe oslobodilo. U tri pravosnažna slučaja, postupajući nakon presude Ustavnog suda BiH, Apelaciono vijeće Suda je ukupno izreklo 160 godina zatvora, osudivši osam lica na kaznu zatvora u trajanju od po dvadeset godina. Iz navedenog proističe da su najblaže kazne izreknute prema ponovljenom postupku Apelacionog vijeća, gdje su osuđenici osuđeni na drastično kraću kaznu zatvora, a kako smo to već prikazali u Ilustraciji 1.



Ilustracija 3. Ukupna dužina trajanja kazne zatvora kroz stepene postupka

3. Sekundarna viktimizacija srebreničkih žrtava

Sekundarna viktimizacija predstavlja neodgovarajuću, uglavnom negativnu reakciju ili izostanak odgovarajuće reakcije društvene sredine, organa krivičnog gonjenja, suda i drugih službi povodom učinjenog krivičnog djela.

²⁷ Krivični zakon BiH, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, u daljem tekstu KZ BiH.

Na osnovu Deklaracije Ujedinjenih nacija o osnovnim principima pravde za žrtve krivičnih djela i zloupotrebe moći (1985), žrtvama se smatraju osobe koje su individualno ili kolektivno pretrpjele tjelesnu ili psihičku povredu, emocionalnu patnju, ekonomski gubitak ili bitnu povredu svojih osnovnih prava. Ova definicija je dio i Okvirne odluke Evropske unije o položaju žrtava u krivičnom postupku (2001). U skladu sa Deklaracijom, osoba može biti smatrana žrtvom bez obzira na to da li je učinilac krivičnog djela identifikovan, uhapšen, krivično gonjen ili osuđen, i bez obzira na potencijalne porodične veze između učinioca i žrtve. Odredbe Deklaracije primjenjuju se za sve žrtve, bez obzira na njihova lična svojstva, kao što su rasa, boja kože, pol, starost, jezik, vjera, nacionalnost, političko ili drugo opredeljenje, vjerovanja ili običaji, imovinsko stanje, rođenje ili porodični status, etničko ili socijalno porijeklo i invaliditet.²⁸ Prof. dr Hasan Balić konstatirao je „da je za kriminološku, a posebno za viktimološku znanost terorizam negativno ispoljavanje sile u praksi”.²⁹ To je zloupotreba moći od strane države, političke partije, vjerske grupe, razbojničke grupe ili pojedinca.³⁰ Sve drugo je stvar „tehničke izvedbe”, o čemu svjedoči terorizam nad žrtvama Srebrenice

Motiv kao indikator terorizma bio je vrlo jasan i ogledao se u izvršenju političkog cilja, a koji je za posljedicu imao masovna ubistva, silovanja, genocid i etničko čišćenje. U ovom slučaju javlja se još jedna dimenzija terorizma, a to je potpuna destrukcija nemoćne žrtve, što je slično holokaustu Židova u II svjetskom ratu.³¹ Kad je u pitanju viktimizacija srebreničkih žrtava posebno dolazi do izražaja tzv. „faktor iznenađenja”. Svi do tada postignuti dogovori, prisustvo međunarodne zajednice, demilitarizacija prostora bili su garancija da neće doći do napada na Srebrenicu i njeno stanovništvo. Dakle, navedeni indikatori jasno ukazuju da je terorizam korišten kao metod agresije na Srebrenicu.

Da bi mogli govoriti o viktimološkim aspektima ratnih zločina i etničkih čišćenja u Bosni i Hercegovini neophodno je prvenstveno konstatovati posljedice istih, kao nužnu pretpostavku za korištenje termina „etničko čišćenje” u smislu zarobljavanja, protjerivanja, silovanja i masovnih egzekucija pripadnika jednog naroda, te nezanemarivanja i drugih žrtava koje nisu nužno bili pripadnici bošnjačkog naroda. Tako je od 1992. do 1995. godine na području Bosne i Hercegovine ukupno ubijenih, poginulih, umrlih od gladi i hladnoće i nestalih oko 280.000 stanovnika RBiH. Među njima je 16.738 djece, većinom Bošnjaka. Nacionalna struktura stradalih je 170.000 Bošnjaka, 70.000 Srba, 30.000 Hrvata i 10.000 ostalih. Samo od gladi,

²⁸ Vukotić, M., Zaštita na prvom mjestu, Pravda u tranziciji, broj 16, tema broja: Pravda i ratni zločini, preuzeto maj 2011. godine <http://www.tuzilastvorz.org.rs/>

²⁹ Balić, H., Hadžalić - Dedović, A., Viktimologija - Priručnik za studente, Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka, 2005.

³⁰ Ibid. str. 38-39

³¹ Balić, H., Bosanska kataklizma, Sarajevo: Magistrat, 2002.

hladnoće i neadekvatne medicinske pomoći umrlo je u istočnoj Bosni više od 5.000 osoba, među kojima preko 1.000 djece.”³²

Nakon toga osvrnuti ćemo se na međunarodno-pravne instrumente koje doprinose zaštiti žrtve i onemogućavaju sekundarnu i tercijarnu³³ viktimizaciju, pa je s tim u vezi ključno je spomenuti da je Rezolucijom Evropskog parlamenta (EP) usvojenom u januaru 2009. godine, 11. juli proglašen Evropskim danom sjećanja na žrtve genocida u Srebrenici. Evropski parlament je događaje iz jula 1995. godine izravno označio kao “genocid i najveći ratni zločin u Evropi poslije završetka Drugog svjetskog rata”, uz davanje pune podrške radu Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (ICTY). Rezolucija je poslana na usvajanje BiH, te zemljama Zapadnog Balkana, kao i državama članicama Evropske unije. Zemlje regije su već usvojile vlastite dokumente – identične evropskoj rezoluciji. Jedino je Srbija izbjegla termin “genocid”. U martu 2010. godine Narodna skupština Republike Srbije usvojila je Deklaraciju o osudi zločina u Srebrenici, kojom se osuđuje zločin nad bošnjačkim stanovništvom Srebrenice u julu 1995. godine, na način utvrđen presudom Međunarodnog suda pravde i traži od ostalih država na prostoru bivše Jugoslavije da na isti način osude zločine nad srpskim narodom. Međutim, ono što je sramotno i sa aspekta sekundarne viktimizacije ugrožava prava žrtava je činjenica da Bosna i Hercegovina, zemlja u kojoj se zločin dogodio, pored više pokušaja, još nije usvojila dokument o osudi genocida.

Svemu tome doprinosi i stanje svijesti, koje ne samo da je zastupljeno kod običnih građana već i unutar političkih krugova u kojima se ratni zločini percipiraju na pogrešan način, umjesto ljudskog saosjećanja i razumijevanja ratnih zločina kao užasa, kod ljudi u oba entiteta, čini se da dominira još uvek tribalni osećaj poistovećivanja sa „našim“ zločincima. To znači da ako je Srbin počinio zločine, on je „naš“, dužnost nam je da ga štitimo i minimiziramo zlo koje smo proizveli.³⁴ Ako se pojavi neko ko je nacionalno posmatrajući „naš“, a ne želi da bude na plemenskoj liniji poistovjećivanja sa nacionalnim pojmom „našeg“, čak radi suprotno od toga, poručujući da zločini nisu učinjeni u „naše“ ime, on postaje objekt mržnje u okviru pomenutih začaranih krugova pojmova „naši“ i „vaši“. Zato je za očuvanje mira u jednoj multietničkoj zajednici ključno prevazilaženje pojmova „naši“ i „vaši“, te usvajanje pojmova „zločinci“ i „žrtve“ neovisno od nacionalne pripadnosti. Ovakvim

³² Bilajac, R., Vojni aspekti agresije na R BiH, u knjizi Molila sam ih da me ubiju, Sarajevo: CID - Centar za istraživanje i dokumentaciju Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, 2009.

³³ Doživljavanje sebe kao žrtve i internalizacija uloge žrtve zbog primarne i sekundarne viktimizacije; internalizacija je pak pojam koji označava prenošenje izvjesnih spoljašnjih normi, standarda, odnosa i akcija na unutrašnji, mentalni plan, koji se, tako, doživljavaju kao vlastiti.

³⁴ Jevtić, V., Ako priznaš genocid nisi Srbin, Asocijacija nezavisnih intelektualaca Krug 99 Sarajevo, 9.7.2014. godine, preuzeto <http://krug99.ba/>

posmatranjem stvari možemo bitno doprinjeti osuđivanju zločina nad čovjekom bez obzira na njego ime i nacionalnu pripadnost kao ključnu osnovu za postizanje moralne satisfakcije žrtava i doživljavanja osjećaja pravde i pravednosti među pripadnicima svih naroda Bosne i Hercegovine.

Pored toga, uočljiv je problem nepostojanja svijesti o tome da je porodicama žrtava ubistava, žrtvama silovanja i raznih tortura, potrebna bilo kakva pomoć i podrška. Obično se misli da je dovoljno to što se protiv optuženog vodi krivični postupak. Krivični postupak stavlja oštećene u drugi plan i zato je neophodno osnivanje službi za podršku žrtvama na državnom nivou, a potrebna je i edukacija policije, tužilaštva i sudstva u tom pogledu.

Iz svega naprijed navedenog zaključujemo da je problem žrtava takozvana sekundarna viktimizacija, jer one tokom dugotrajnog postupka, dajući svoj iskaz nekoliko puta, ponovo proživljavaju traumu. U naprednim pravnim sistemima velikih ekonomskih i političkih sila poput Sjedinjenih američkih država, postoje i službe za pomoć žrtvama, čiji stručnjaci prvi stupaju u kontakt sa oštećenima kada se pokrene krivični postupak, pružaju informacije, daju podršku i pravne savjete tokom cijelog postupka. Ono što je specifično i izuzetno pozitivno pravno rješenje jeste što po Ustavu države Kolorado, žrtve imaju pravo da prije izricanja presude kažu sudiji svoje mišljenje o tome koja bi kazna bila odgovarajuća za optuženog. Usvajanje ovakvog pravnog rješenja u kojem bi i žrtva bila aktivni učesnik u postupku u smislu savjetodavne funkcije o najadekvatnijoj i najpoželjnijoj sankciji za zločinca, a koja bi predstavljala pokušaj ostvarenja osjećaja pravde, smatramo izuzetno značajnim instrumentom u praksi Haškog tribunala i Suda BiH, kad su u pitanju srebreničke žrtve.

Najprogresivniji korak u sprječavanju sekundarne viktimizacije žrtava srebreničkog genocida predstavljaju nove izmijenjene krivičnog zakonodavstva FBiH u smislu stupanja na snagu zakona koji zabranjuje negiranje genocida i ratnih zločina, a koji predviđa zatvorske kazne svakoj osobi koja na teritoriju Federacije negira genocid ili zločin potvrđen pravosnažnom presudom. Suština dopuna odnosi na Glavu XV Krivičnog zakona FBiH³⁵ pod nazivom Djela protiv ustavnog poretka, gdje se u članu 163. uz postojeći stav: Ko javno izaziva ili raspaljuje narodnosnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Federaciji, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina, dodaje novi stav: Ko krivično djelo iz prethodnog stava, učini javnim poricanjem ili opravdavanjem genocida, zločina protiv čovječnosti ili počinjenih ratnih zločina utvrđenih pravosnažnom odlukom Međunarodnog suda pravde, Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju ili domaćeg suda, kazniće se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.

³⁵ Krivični zakon Federacije BiH (KZ FBiH), Sl. novine FBiH, broj 36/03 broj 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14.

Ovo predstavlja zaštitu svih žrtava ne samo da ne dožive sekundarnu viktimizaciju već i zaštitu od svakog nacionalističkog djelovanja koje širi mržnju i netrpeljivost među narodima.

Međutim, društvenu korist uvođenja ovakvih zakonskih rješenja nisu uočili viši nivoi vlasti (državni), pa isti prijedlog iako je nekoliko puta upućivan u Parlament BiH do danas nije dobio podršku.

Veliki problem je što se negiranjem genocida stvaraju uvjeti za nove zločine, posebno ako imate društvo koje nije doživjelo ni zakonsku ni socijalnu pravdu. Poricanje genocida također je strategija države, jer država ima interes da se izvjesne stvari prikriju i ne saznaju, a što je i logično, jer je ideologija koja je genocid omogućila ili organizirala, i dalje na snazi.

Praćenjem sudskih predmeta vezanih za ratne zločine počinjene u Srebrenici 1995. godine procesuiranih pred nadležnim sudovima, potrebno je posebnu pažnju usmjeriti na instrumente izbjegavanja sekundarne viktimizacije žrtve, psihološki i zdravstveni uticaj zločina na žrtve, uticaj traume na žrtvu, pružanje pravne pomoći žrtvama i stalna istraživanja u smislu studija slučaja uz konsultovanje stručnih lica, kako bi se adekvatno izbjeglo ponovno proživljavanje traumatskog događaja i podržaja vezanih za traumu, odnosno tzv. retraumatizacija žrtve.

4. Zaključak

Naslov Konferencije „Čuvajmo mir, pamtimo stradanja da se ne ponovi genocid“ upućuje na osvrt na period od 1942. do 1946. godine, 1947. godinu, 1948. godinu, te u nama najznačajniji vremenski period od 1992. do 1995. godine. Mladi naraštaji ne znaju o strahotama koje su se u tim vremenima događale, ali su im stariji dužni kazati što se tada dogodilo bosancima i hercegovcima, odnosno bošnjačkom, katoličkom, pravoslavnom i drugim narodima koji stoljećima dijele suživot, prostor, sreću i sudbinu, kada su jedni na druge oslonjeni kroz vjerske praznike, obrede i druga dobra i zla u životu. U pomenutim vremenskim periodima i kalendarskim godinama, ne njihovom voljom i htijenjem punjene su jame njihovim tijelima, zatrpavani po smetljštima, bacani u rijeke gdje ih je voda odnosila u nepoznato, a ko je imao sreće, onda je završio „samo“ u tamnicama neizvijenih džerlata-zlikovaca, ili se našao raseljen daleko u bijelom svijetu. Imajući sve ovo u vidu, nemoguće je kliktati, aplaudirati od radosti, štaviše, trebalo bi izraziti žaljenje i iskrenu sućut, svim građanima-bosancima drage nam Bosne i Hercegovine, a posebno onima koji sebe bosancima zovu i tako se osjećaju, za sve što su doživjeli.

U radu smo izvršili i procesno-pravnu analizu pravosnažnih presuda Suda BiH, za krivično djelo Genocid. Utvrdili smo da je broj slučajeva koji se vode pred ovim sudom za ovo krivično djelo izuzetno mali, obzirom da Sud djeluje više od desetljeća. Međutim, usprkos skromnom

broju procesuiranih slučajeva Genocida, sagledavši brzinu postupka na mikronivou (u odnosu na procesuirane slučajeve), Sud BiH je u prosjeku postupao efikasno. Brza pravda je ono što može doprinijeti do simbolične satisfakcije sekundarnih žrtava ovih zločina. Na makro nivou gledano, zaista je mala cifra presuđenih slučajeva, međutim, pri tome treba imati u vidu i otežavajuće faktore, poput toga da je veliki broj osumnjičenih u bjekstvu ili pak da postupak pronalaska žrtava još uvijek nije okončan, što svakako ima značaja kako na planu istrage, tako i dokaznom postupku. Ono što je od posebnog značaja za judikaturu Suda u slučajevima Genocida jeste presuda ESLJP u predmetu Maktouf. Nakon niza ukinutih presuda ovog Suda, te tri za krivično djelo Genocid, svakako je za očekivati pravilnu primjenu načela blažeg zakona od strane Suda BiH.

Naučno-istraživački rad omogućava operiranje tačnim i preciznim podacima, na osnovu istih prave se strategije, te iznose brojni teorijski stavovi vezano za poboljšanje postojećeg stanja žrtve ratnih zločina. Međutim, ono što je karakteristično za našu državu jeste što izneseni stavovi uglavnom ostaju „prazno slovo na papiru” jer se ne poduzima ništa po pitanju usklađivanja entitetskih zakonodavstava međusobno, kao i usklađivanja istih sa međunarodno pravnim regulativama. BiH treba osigurati izmjenu i dopunu Krivičnog zakona kako bi kazne za zločin mučenja bile u srazmjeru sa težinom zločina, te da se u krivične zakone na nivou entiteta integriira zločin mučenja kao što je i definirano članom 1. Konvencije protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka.³⁶

Jako je bitno naglasiti da krivični zakoni na svim nivoima uključuju definiciju “silovanja” i “seksualnog nasilja” koja nije u skladu sa međunarodnim standardima i sudskom praksom pa je neophodno ukloniti uslov “sile ili prijetnje direktnim napadom” iz sadašnje definicije. Silovanje ili drugi oblici seksualnog nasilja moraju se kodificirati kao zasebna krivična dijela u Krivičnom zakonu BiH i u slučajevima kada su počinjeni kao izolirana djela.³⁷

Tranzicijska pravda zagovara stav da vlasti u BiH imaju moralnu obavezu osigurati odštetu žrtvama kršenja ljudskih prava i kršenja humanitarnog prava, jer su vlasti imale obavezu štiti prava građana BiH u toku rata, a one to nisu učinile. Prema Osnovnim načelima UN-a, države koje su dužne osigurati reparacije, uključujući i kompenzaciju, su one koje su počinile prekršaje kroz činjenje ili propuste. Osnovna načela, također, navode da “države trebaju nastojati uspostaviti nacionalne programe za reparaciju i drugu pomoć žrtvama u slučaju da strane

³⁶ Usvojena i otvorena za potpis, ratifikaciju i pristupanje Rezolucijom Generalne skupštine UN br. 39/46 od 10. decembra 1984. godine. Stupila na snagu 26. juna 1987. u skladu sa članom 27 (1). Jugoslavija je potpisala i ratifikovala ovu Konvenciju. Objavljena u Službenom listu (Međunarodni ugovori) br. 9/91.

³⁷ Trial: Udar očekivanjima pravde, Sažetak informacija za ispitivanje bosansko-hercegovačkog drugog do petog periodičnog izvještaja (CAT/C/BIH/2-5), oktobar 2010.godine, preuzeto 2.2.2015.godine, <http://www.justice-report.com/>

odgovorne za pretrpljenu štetu ne mogu ili ne žele ispuniti svoje obaveze”. Ova odredba je važna u kontekstu BiH, jer ona obavezuje državu BiH da osigura reparacije, unatoč činjenici da je u BiH izvor spora pitanje koja država, države, ili drugi subjekti su počinili djela kršenja.³⁸

Analizirajući naprijed navedene postulate tranzicijske i restorativne pravde, dolazimo do zaključaka da je Bosna i Hercegovina dužna kompenzirati pretrpljenu bol svojim žrtvama kroz nacionalne programe reparacije u slučaju da strane odgovorne za zločine ne žele ispuniti svoje obaveze, a čime opet indirektno dolazi do osporavanja odgovornosti za zločine od strane zločinaca i sekundarne viktimizacije žrtava.

Iz svega zaključujemo da je osnovni uslov za izbjegavanje sekundarne viktimizacije žrtava priznavanje zločina od strane zločinaca i preuzimanje odgovornosti kao prvi korak ka zadovoljstvu žrtve zbog postizanja osjećaja pravde, te razlučivanja pojmova „žrtva” i „zločinac”, kao i priznavanje pravosnažnih i konačnih presuda donesenih od strane pravosudnih institucija kao ključni uslov za postizanje vladavine prava.

5. Literatura:

- Balić, H., Bosanska kataklizma, Sarajevo: Magistrat. 2002.
- Balić, H., Hadžalić - Dedović, A., Viktimologija - Priručnik za studente, Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka, 2005.
- Bilajac, R., Vojni aspekti agresije na RBiH, u knjizi Molila sam ih da me ubiju, Sarajevo: CID - Centar za istraživanje i dokumentaciju Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, 2006.
- Europska konvencija o ljudskim pravima i temeljnim slobodama, 1950.;
- Gajodobranski, N., Pripovijedanje je subjektivni odraz objektivne stvarnosti, Zadarski list, online portal, preuzeto 26.01.2010.<http://www.zadarskilist.hr/clanci/>
- Jevtić, V., Ako priznaš genocid nisi Srbin, Asocijacija nezavisnih intelektualaca Krug 99 Sarajevo, 9.7.2014. godine, preuzeto <http://krug99.ba>
- Popić, L., Panjeta, B., Kompenzacija, tranzicijska pravda i uvjetovani međunarodni kredit u Bosni i Hercegovini, Pokušaji reformacije primanja vezanih za rat prema žrtvama i veteranima rata 1992–1995. Sarajevo: Sabah print, 2010.

³⁸ Popić, L., Panjeta, B., Kompenzacija, tranzicijska pravda i uvjetovani međunarodni kredit u Bosni i Hercegovini, Pokušaji reformacije primanja vezanih za rat prema žrtvama i veteranima rata 1992–1995. Sarajevo: Sabah print, 2010.

- Ramljak, A., Halilović, H., Viktimologija, Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka. 2004.
- Vukotić, M., Zaštita na prvom mjestu, Pravda u tranziciji, broj 16, tema broja:Pravda i ratni zločini, preuzeto maj 2011. godine <http://www.tuzilastvorz.org.rs/>, 2011.
- Trial: Udar očekivanjima pravde, Sažetak informacija za ispitivanje bosansko-hercegovačkog drugog do petog periodičnog izvještaja (CAT/C/BIH/2-5), oktobar 2010. godine, preuzeto 2.2.2015. godine, <http://www.justice-report.com/>
- Krivični zakon BiH, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14.
- Krivični zakon Federacije BiH, Službene novine FBiH, broj 36/03 broj 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14.
- Zakon o Sudu BiH, Službeni glasnik BiH, broj 29/00, 16/02, 24/02, 3/03, 37/03, 42/03, 4/04, 9/04, 35/04, 61/04 i 32/07;
- www.justice-report.com;
- www.sudbih.gov.ba;
- Pravosnažne presude Suda BiH u sljedećim slučajevima:
 - a. X-KR-06/180-3;
 - b. S11K 014263 13 Krž;
 - c. S11K 003372 10 Krž;
 - d. S11K 003417 10 Krž;
 - e. S11K 004050 11 Krž;
 - f. S11K 014264 13 Krž
 - g. S11K 003379 12 Kžk;
 - h. S11K 006124 11 Kžk

Prof. dr Hana Korać,

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku
Ministarstvo unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo;

Emir Halilović, BA

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku

Irma Begović, MA

Pravni političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

KRIMINOLOŠKI ASPEKTI KRIVIČNOG DJELA GENOCIDA

Apstrakt:

Genocid - trag koji ostaje.

Genocid je krivično djelo počinjeno nad grupom, čak i ako su stradali pojedinci. Da bi se desio genocid, potrebno je sistemsko planiranje, i druge različite aktivnosti od strane države, odnosno vladajuće političke strukture.

Krivično djelo genocid je u bitnom određen i inkriminisan u nacionalna krivična zakonodavstva Bosne i Hercegovine, kao i zemalja okruženja, Srbije, Crne Gore, Hrvatske, kako je to učinjeno i u Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.

Odgovornost države za zločin genocida, iako se temelji na osnovu individualne krivične odgovornosti pojedinca, nije krivične prirode. Procesuiranje lica osumnjičenih za genocid je stabilizirajući faktor, što od međunarodnih i domaćih pravosudnih institucija zahtijeva najveći mogući stepen efikasnosti u radu.

Ključne riječi: *genocid, kriminogeni faktori genocida, prevencija.*

Abstract:

Genocide - trace that remain.

Genocide is a crime committed against a group, even if individuals are perished. In order to occur, it requires systematic planning, and a variety of other activities by the state, the ruling political structures.

The crime of genocide is essentially defined and criminalized in the national criminal legislation of Bosnia and Herzegovina, as well as in the neighboring countries, Serbia, Montenegro, Croatia, how it was done in the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide.

State responsibility for genocide, although based on the basis of individual criminal responsibility of individuals, is not of a criminal nature. The prosecution of persons suspected of genocide is a stabilizing factor, and this requires the highest possible efficiency in the work of international and national judicial institutions.

Keywords: *genocide, criminal factors, prevention.*

1. Definisanje genocida

Termin genocid (nastao prije donošenja Konvencije 1944.), sastavljen je od grčke riječi *genos* – pleme, rasa ili rod i latinske riječi *accidere-cide*, što znači ubiti, a osmislio ga je poljski teoretičar Rafael Lemkin, kao sintezu različitih postupaka progona i uništenja.

Definicija genocida, podrazumijeva dokazivanje namjere koja kada je u pitanju genocid ima posebnu kvalifikaciju, jer nije dovoljna namjera za ubijanje, nanošenje ozljeda i dr. potrebna za počinjenje bilo kojeg od akata, već ti akti moraju biti praćeni posebnom namjerom za uništenjem dijela ili cijele jedne od zaštićene grupe: nacionalne, etničke, vjerske ili rasne skupine. S obzirom da je zaštićeni objekt genocida grupa, a ne pojedinac, ubistva pojedinaca samo po sebi ne podrazumijeva genocid.

Lemkin, u svojoj knjizi iz 1944. godine, je istakao sljedeće:

“U općem smislu, genocid nužno ne podrazumijeva neposredno uništenje jedne nacije, osim kada je ono izvršeno masovnim ubijanjem svih pripadnika jedne nacije. Umjesto toga, njegova svrha je da označi organizovani plan, koji podrazumijeva različite postupke koji imaju za cilj uništenje osnovnih temelja života nacionalnih grupa. Ciljevi takvog plana bili bi raspad političkih i društvenih institucija kulture, jezika, nacionalnih osjećanja, religije, ekonomskog postojanja nacionalnih grupa, kao i uništenje lične bezbjednosti, slobode, zdravlja, dostojanstva, pa čak i života pojedinaca koji pripadaju tim grupama”.

Generalna skupština UN-a genocid definiše kao „poricanje prava na postojanje cijelih grupa stanovništva, kao što je ubistvo poricanje prava na život individualnim ljudskim bićima”.

Definicija genocida ne uključuje kulturne, političke, ekonomske grupe (odnosno slobodno postojanje – egzistenciju), već je usko određena i usmjerena isključivo na nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku grupu (skupinu).

Konvencija o genocidu¹ definiše genocid kao “bilo koje djelo počinjeno s namjerom da uništi, u cjelini ili djelimično, nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku grupu. (kao što su: ubistvo pripadnika grupe, nanošenje teških fizičkih ili psihičkih povreda pripadnicima grupe, hotimično nametanje određenoj grupi uslova sračunatih na to da, u cjelini ili djelimično izazovu fizičko uništenje nametanjem određenih mjera s namjerom da se spriječi rađanje u nekoj grupi, prinudno preseljenje djece iz jedne grupe, itd.). Konvencija je pravni akt u kojem se ne spominje moralna i fizička odgovornost. Naravno ovdje ne možemo zaobići kolektivistički karakter genocida, niti moralnu odgovornost, jer krivično djelo genocid se izvršava uglavnom po naređenju, što znači za krivično djelo genocid snose narodi na čijoj teritoriji ili u čije ime je izvršen genocid.

Genocid kao uslov podrazumijeva da se počinitelj nalazi u posebnom stepenu uračunljivosti u trenutku počinjenja djela: da ima posebnu namjeru da uništi zaštićenu grupu. Radi se o krivičnom djelu *ius cogens* a njegova zabrana obaveza je *erga omnes* koju sve zemlje moraju ispuniti prema međunarodnoj zajednici.

Međunarodni sud pravde u Hagu je utvrdio da je u Srebrenici 1995. godine izvršen genocid. Potvrde genocida u BiH, u periodu 1992-1995. očekuje se u još nekim procesima u Haškom tribunalu. Genocid u Srebrenici kao sigurnosne zone formirane od strane Savjeta bezbjednosti (april 1993. godine) je za sada lokalizovan u geografskom smislu na područje općine Srebrenica i vremenski ograničen, na (juli 1995. godine).²

2. Uzoci i posljedice genocida

Da bi se neka radnja podvela pod pojam genocida, nije dovoljno utvrditi da se radnja ubistva pa i masovnih ubistava desila. Za svaki zločin, posebno kada je u pitanju genocid potrebne su ozbiljne pripreme, organiziranost.

Uzroci i motivi pojedinca kao učesnika u počinjenje genocida su posredni i/ili neposredni:

- Ostvarivanje političke koristi – odnosno provedba politike vladajuće strukture koje se temelje na različitim osnovama
- Ostvarivanje ekonomske koristi

¹ SFRJ je ratifikovala Konvenciju o genocidu, tako da su Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Srbija postale potpisnice ove konvencije. Reformom krivičnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini 2003. krivično djelo genocida nije imalo nikakve promjene u novom krivičnom zakonu. Krivično djelo je propisano članom 171. u okviru glave XVII - Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, gdje se, između ostalog navodi „ko u cilju da potpuno ili djelimično istrijebi nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku skupinu ljudi...”, što se u potpunosti podudara sa navedenim definicijama u kontekstu određivanja pojma zločina genocida. Kada su u pitanju nacionalna krivična zakonodavstva Srbije, Crne Gore, Hrvatske isto je u nacionalnim krivičnim zakonima propisano krivično djelo genocida kao posebno krivično djelo.

² Presuda u kojoj je primjenjena Konvencija iz 2007.

- Motivi lične prirode počinioca, npr. pobuda, odnosno lično zadovoljstvo da ubije, uništi drugog, drugačijeg
- Ostvarivanje različitih oblika moći
- Zvjera da se izvrši genocid
- Osveta prema pojedincima, grupama iz različitih razloga
- Razlozi koji se kombinuju iz prethodno navedenih

Uspjesi u genocidnoj namjeri biće veći ukoliko se pokrene mehanizam mržnje koja se masovno aktivira među pojedincima i grupama, cjelokupnom stanovništvu područja ili pak države.

Posljedice genocida u Bosni i Hercegovini su ostale u BiH, susjednim državama i regiji:

- Kolektivne traume žrtava nad kojima se počinjena krivična djela
- Kolektivne traume građana Bosne i Hercegovine koji su izašli kao ranjeni ili ne tokom dešavanja
- Kolektivne traume članova porodica koji još uvijek nisu pronašli svoje članove porodica
- Posljedica su nastale i kod građana koji nisu bili u Bosni i Hercegovini tokom ratnih dešavanja

Ako razmišljamo o počiniocima genocida, sasvim sigurno da se radi o prosječnim osobama, da ne podliježu društvenim ograničenjima i uticajima, kada su pojedinci u pitanju, ali sa pasivnom, i/ili veoma snažnom podrškom države.

3. Osnovni elementi krivičnog djela genocida

3.1. Genocidna namjera

Ono što predstavlja bitan element genocida jeste postojanje subjektivnog elementa, tj. posebna namjera (*dolus specialis*) da uništi u potpunosti ili djelimično zaštićene grupe iz razloga pripadnosti: nacionalni, etnički, rasni ili vjerski. U analizi genocidne namjere važno **uporediti genocidnu namjeru sa namjerom o počinjenju** ovog krivičnog djela. Genocidna namjera mora postojati u trenutku počinjenja djela, ali se ne mora formirati prije počinjenja djela. Genocidna namjera³ predstavlja, dakle, poseban umišljaj, što je jedna od osnovnih razlika između genocida i ostalih međunarodnih krivičnih djela, npr. krivičnih djela ratnih zločina.

Negiranje ili poricanje genocida općenito opravdava zločin, omogućava mitologizaciju i zanemaruje objektivno utvrđeno činjenično stanje, što je npr. kada je u pitanju genocid koji se desio u BiH utvrđeno od Haškog tribunala za bivšu Jugoslaviju u pogledu individualne krivične

³ Uništiti - odnosi se na fizičko i biološko uništenje u potpunosti ili djelimično zaštićene grupe (ne postoji određena veličina - broj žrtava koji bi decidno odredio prag za utvrđivanje genocida, dio se može definisati i geografski)

odgovornosti lica kao i odgovornosti države. Rad međunarodnog pravosuđa je usmjeren na privođenje osumnjičenih lica za počinjeni genocid sa prostora bivše SFRJ, kao i njihovo procesuiranje i kažnjavanje te utvrđivanje istine. Time se eliminiše subjektivnost, ideološka i svaka druga pristrasnost koja je prisutna u određenim analizama, objašnjenjima, opisivanjima i slično, kada je riječ o počinjenom genocidu u BiH. Pored negiranja ili poricanja genocida, svako odobravanje, minimalizacija i podržavanje onoga što se u međunarodnom krivičnom pravu naziva genocid, uvažavajući Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju genocida iz 1948. godine, predstavlja potencijalnu opasnost za buduće naraštaje jer bez utvrđivanja istine, na teritoriji BiH nije moguće graditi suživot među konstitutivnim narodima, zasnovan na toleranciji, razumijevanju i drugim humanističkim i demokratskim načelima općeusvojenim na današnjem stepenu civilizacijskog razvoja. Oспорavanje i dovođenje u pitanje rada međunarodnog pravosuđa i svega onoga što je do danas učinjeno i što će u budućem periodu biti učinjeno, ne doprinosi planetarnoj borbi čovječanstva protiv genocida kao najstrašnijeg zločina.

4. Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida

Konvencija je usvojena 9. decembra 1948. godine pod nazivom Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, a stupila je na snagu 12. januara 1951. godine. Konvencijom određena autonomnost genocida kao posebnog krivičnog djela u međunarodnom krivičnom zakonodavstvu, data decidna definicija, predviđa kažnjavanje krivičnih djela vezanih za genocid (planiranje, saučesništvo, itd), zabranjuje genocid u ratu ili miru, određuje genocid kako za zločin koji povlači krivičnu odgovornost počinioca i drugih učesnika, kao i odgovornost države čije vlasti provode ili na neki način učestvuju u vršenju genocida. U članu II Konvencije navodi se restriktivno pet radnji izvršenja ovog krivičnog djela, a da nisu obuhvaćeni svi mogući načini potpunog ili djelimičnog uništenja nacionalne, etničke, rasne ili vjerske skupine, npr. pojava masovnih silovanja.

Postojanje genocida podrazumijeva i postojanje posebne namjere, posebnog umišljaja kod počinioca ovog krivičnog djela, što dovodi do teškoće dokazivanja namjere, umišljaja kao subjektivnog elementa u konkretnim slučajevima, pogotovo u odsutnosti pisanog ovlaštenja, već se radi o usmenoj naredbi, pisane izjave ili nekog drugog pravno relevantnog dokumenta.

Konvencija o genocidu nije na odgovarajući način riješila pitanje statusa žrtve u vezi sa naknadom štete (u presudama često nađemo da nalog za plaćanjem kompenzacije ne bi bio primjeren). Objekt zaštite genocida su čovječnost i međunarodno pravo. Takođe, Rezolucija broj 96 Generalne skupštine OUN iz decembra 1946. godine, osudila je genocid kao međunarodni zločin.⁴

⁴ Prva presuda za zločin genocida bazirana na konvenciji UN-a o genocidu je donesena presudom protiv Jean-Paul Akayesua od Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu 2. septembra 1998, ICTR-96-4-T.

5. Genocid i srodna krivična djela

Genocid i ratni zločin - Ratni zločin se, po pravilu, vrši direktnim umišljajem, mada je u pojedinim slučajevima dovoljan i eventualni umišljaj. Odnosno, nije nužno da učinilac zna da svojim postupcima krši pravila međunarodnog prava, jer povreda međunarodnog humanitarnog prava predstavlja objektivni uslov kažnjivosti. Iz samog naziva sluti se i razlika između ova dva zločina. Naime, kao pasivni subjekt kod ratnog zločina javlja se pojam civilnog stanovništva, koji je znatno širi od pojma grupe sa svojim nacionalnim, etničkim, rasnim ili vjerskim svojstvima kod krivičnog djela genocida. Civilno stanovništvo predstavlja pojam koji obuhvata sve civile bez obzira na njihovu pripadnost, svojstva i osobine. Dakle, kod krivičnog djela genocida mora da postoji namjera da se potpuno ili djelimično uništi grupa ljudi zbog njihove nacionalne, etničke, rasne ili vjerske pripadnosti. Kod ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, ova namjera ne postoji. Ta genocidna namjera je, ustvari, jedna od glavnih razlika između ova dva međunarodna krivična djela.

Genocid i etničko čišćenje - Etničko čišćenje se, prvi put, pod tim nazivom pojavilo kao kovanica svjetskih medija u njihovom izvještavanju sa ratišta na prostorima bivše Jugoslavije. Naše ranije krivično zakonodavstvo, zbog činjenice da nije poznavalo zločin protiv čovječnosti kao samostalno krivično djelo, svrstavalo je i etničko čišćenje u radnje genocida. Naime, postoji suštinska razlika između genocida i etničkog čišćenja. Riječ je o dva krivična djela gde se kod etničkog čišćenja namjera odnosi na to da se stanovništvo ili jedan njegov dio prinudno sa jedne teritorije premjesti na drugu i time promijeni etnička slika te teritorije, dok je kod genocida namjera da se stanovništvo, koje pripada jednoj od četiri grupe definisane konvencijom, potpuno ili djelimično uništi. Dakle, osnovna razlika između genocida i etničkog čišćenja je u nepostojanju genocidne namjere kod etničkog čišćenja.

Teškoće u procesuiranju genocida - Posljedice događaja na prostoru bivše SFRJ i Ruande, uticale su na osnivanje dvaju ad hoc tribunala, čija nadležnost, između ostalog, inkorporira i zločin genocida. Usvajanjem Rimskog statuta stalnog Međunarodnog krivičnog suda⁵ u obliku međunarodne konvencije, (stupio na snagu 1.6.2002.) afirmiše međunarodno krivično pravo, jer predstavlja određeni kompromis između evropsko-kontinentalnog i anglosaksonskog pravnog sistema.

Kako bi se spriječila i kaznila krivična djela genocida, neophodna je zajednička borba svih potpisnica Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, ali u praksi postoje izvjesni problemi obzirom da su neke države se distancirale od određenih odredbi Konvencije koje

⁵ U članu 5. ovog Statuta proglašena je nadležnost za sljedeća međunarodna krivična djela: 1) zločin genocida, 2) zločini protiv čovječnosti, 3)ratni zločini i 4) zločin agresije.

podrazumijeva da se nijedan postupak pred međunarodnim krivičnim sudom protiv njih za krivična djela genocida, neće provesti bez njihovog pristanka (npr. Bahrein, Bangladeš, Indija, Malezija, Filipini, Singapur, SAD, Vijetnam, Jemen i Jugoslavija). Iz tog razloga se u nekim slučajevima funkcija međunarodnog krivičnog pravosuđa se svodi na aktivnosti ad hoc tribunala, npr. sudovi u Nirnbergu i Tokiju, tribunalni za Ruandu. Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju formiran je od strane Savjeta bezbjednosti UN Rezolucijom broj 827 od 25. maja 1993. godine.

Predsjednik organizacije Genocide Watch, Gregory Stanton, 1996. godine, predstavio je Stejt Departmentu plan prevencije genocida, pod nazivom Osam stadijuma genocida. U planu je navedeno da se genocid razvija u osam faza, koje su predvidljive, ali se u njima ne iscrpljuju sve radnje koje mogu prethoditi genocidu. Prva faza Stentonovog plana bio je klasifikacija, u kojoj se ljudi dijele na „nas” i na „njih”, odnosno na učiniocima i potencijalne žrtve. Preventivna mjera koja bi odgovarala ovoj ranoj fazi genocida, bila bi osnivanje univerzalnih institucija koje bi mogle da premoste ove razlike u „mi” i „oni” na najbolji mogući način. U drugoj fazi vrši se simbolizacija, odnosno stvaranje simbola mržnje koji si upereni prema potencijalnim žrtvama. Protiv simbolizacije se bori njenim pravnim regulisanjem, i proglašavanjem simbola mržnje protivpravnim, kao i govora mržnje. Treća faza razvoja genocida je dehumanizacija, u kojoj se pripadnici diskriminisanе grupe upoređuju sa divljacima, nevjernicima, životinjama, itd. Borba protiv dehumanizacije svodi se na osudu ovakvog govora mržnje i njegovog proglašavanja kulturno nepoželjnim od strane lokalnih i svjetskih lidera, kao i na osudu lidera koji promovišu genocid i njihovo isključenje iz života međunarodne zajednice. U četvrtoj fazi dešava se organizacija, koja podrazumijeva formiranje i obučavanje vojnih i paravojnih formacija za predstojeću borbu. Ova faza podrazumijeva da se protiv nje bori embargom na izvoz oružja u one zemlje koje promovišu genocidne masakre, kreiranjem komisija koje će ispitati na odgovarajući način eventualno postojanje kršenja međunarodnog prava. Kao peta faza javlja se polarizacija, odnosno javno emitovanje polarizirajuće propagande protiv potencijalnih žrtava. U ovom stadijumu pruža se podrška liderima, jača se njihova bezbjednost, kao i asistencija pripadnicima pokreta za ljudska prava. Pripadnici ekstremnih grupa se podvrgavaju sankcijama. Šesta faza svodi se na pripremu genocida, pri čemu se potencijalne žrtve izdvajaju od ostalih slojeva stanovništva zbog njihove etničke pripadnosti, nacionalnosti, rase ili vjeroispovijesti. U ovoj fazi opasnost od genocida mora biti proklamovana jasno i glasno. Sedma faza se naziva istrebljenje, i ona počinje masovnim ubistvima žrtava, za koje učinioci ne smatraju da su ljudi. U ovoj fazi prevencija se svodi na brzu vojnu intervenciju, stvaranje sigurnih zona i izbjegličkih kampova, koji su pod jakim obezbjeđenjem međunarodnih vojnih snaga. Osmo faza jeste poricanje, u kojoj učinioci javno poriču da su učinili bilo kakav zločin. Odgovor na ovu fazu genocida je u kažnjavanju predviđenom Konvencijom.

6. Krivične sankcije i genocid

6.1. Nezastarivost krivičnog djela genocid

Osobe koje vrše genocid ili bilo koje drugo djelo iz čl. III, prema čl. IV Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, biće kažnjene bez obzira na to da li se radi o ustavno odgovornim vladarima, javnim funkcionerima ili privatnim licima.

Odgovornost pojedinca za zločin genocida je individualna ili lična krivična odgovornost za zločin genocida u međunarodnom krivičnom pravu predstavlja evoluciju krivične odgovornosti u pozitivnom smislu. Krivično djelo i krivična sankcija koja treba da se izvrši prema počinitelju ne zastarijeva kada su u pitanju krivična djela za ratne zločine i zločin genocida u skladu sa Konvencijom o ne primjenjivanju zakonske zastarjelosti za ova krivična djela (New York, 1968. godine)⁶.

Postavlja se pitanje da li nepropisivanje poricanja ili negiranja genocida kao posebnog krivičnog djela u normativno-pravnom smislu u krivičnom zakonodavstvu bivše SFRJ, a samim tim i u krivičnom zakonodavstvu BiH, u grupi krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, uticalo na nastanak zločina genocida na području Bosne i Hercegovine.

U nacionalnom zakonodavstvu BiH je propisano posebno krivično djelo genocid, preuzimajući normativno određenje pojma iz Konvencije o genocidu i Statuta ad hoc Tribunala i Međunarodnog suda pravde. Konvencija o genocidu je normativno ugrađena u ustavno-pravni i krivičnopravni sistem Bosne i Hercegovine, s tim da se predlaže obaveza da se uskladi normativno i stvarno u praktičnom smislu.

7. Prevencija genocida

U prevenciji genocida potrebno je:

- Dejstvovati na svim mjestima da se ne smije negirati stradanja i genocid gdje god da se desio
- Sankcionisati one koji negiraju dešavanja genocida ma gdje se ona dešavaju
- Podržavati formiranje organizacija, fondacija koji čuvaju sjećanja i pomoć žrtvama genocida i njihovim porodicama.

⁶ KZBiH, Hrvatske i Srbije propisano je da krivično gonjenje i izvršenje kazne ne zastarijeva za krivična djela genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina.

- Kriminološke faktore koji neposredno ili posredno utiču na izvršenje zločina genocid potrebno je svesti na najmanju moguću mjeru zabranom rada svih radikalnih udruženja, asocijacija i dr, koje propagiraju govor mržnje, ne uvažavaju različitosti kao društvenu realnost, zagovaraju superiornost jednog naroda u odnosu na druge, javno iznose netačne informacije i podatke u cilju propagiranja određene ideologije koja ne uvažava teritorijalni integritet i suverenitet države, kao i ravnopravnost svih građana, bez obzira na njihovu nacionalnu, etničku, vjersku ili rasnu pripadnost.
- Konvencija o genocidu je usvojena prije više od pola vijeka, tako da se ona treba prilagođavati u skladu sa dinamikom razvoja društva i realnim potrebama.
- Posvetiti veću pažnju žrtvama genocida pružanja pomoći (finansijske, psihološke, sociološke i sl.)
- Podržati institucije koje se bave istraživanjima genocida uz multidisciplinarni pristup.
- Uvažavajući nezastarivost krivičnog gonjenja i izvršenja kazne u slučaju zločina genocid, nameću realnu potrebu da se u potpunosti istraže svi događaji i okolnosti u toku 1995. godine kada je počinjen genocid u Srebrenici, te svi naredbodavci, izvršioци i saučesnici procesuiraju i izreknu krivične sankcije.

8. Zaključak

Genocid se definiše kao zločin izvršen u namjeri da se u potpunosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa.

Konačni rezultati u preneveniranju, suzbijanju i borbi protiv genocida ovisice prvenstveno od uklanjanja društvenih uslova koji dovode do ratova i genocida, odnosno pravovremeno iznalaženja mehanizama za rješavanje međunarodnih sporova. Zato je neophodno stvaranje što jačih, neovisnih pravosudnih institucija, policijskih agencija i svih drugih ustanova koji mogu pomoći u radu na prevenciji, i sprječavanju genocida, što je uslov za postojanje vladavine prava i pravde. Konvencija je jedan od veoma važnih međunarodnih instrumenata za suzbijanje genocida i borbi protiv njega. Po odredbama Konvencije kazniće se svi izvršioци, saučesnici i podstrekači, kao i pokušaji udruživanja radi vršenja genocida.

Potrebno je ukazati na uzroke genocida a ne samo na broj žrtava i nestalih. Potrebno je da sudovi ulažu napore u kontinuitetu u poboljšanju odnosa sa zajednicom, medijima obzirom da obavljaju društveno odgovorne poslove. Viktimološke asocijacije, organizacije, instituti se trebaju više angažovati, te je neophodna regionalna saradnja kako bi se prikupile sve činjenice o uzrocima genocida.

9. Literatura

- Balić, H: Bosanska kataklizma, studija slučaja Foča, Magistrat, Sarajevo, 2002.
- Bojl, E. Frensis: Genocid, postupak pred Međunarodnim sudom pravde u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Srbije radi sprečavanja i kažnjavanja zločina genocida, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2000.
- Bruneteau, B.: Stoljeće genocida, nasilje, masakri i genocidne metode od Armenije do Ruande, Politička kultura, Zagreb, 2005.
- Čekić, S.: Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2012.
- Dmitrašinić, S.: Genocid, Kragujevac, Pravni fakultet, 2011.
- International Criminal Law Services (ICLS): Genocid, 2005
- Ivanišević, B.: Odjel za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: Od hibridnog do domaćeg, suda, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, 2008.
- Carla del Ponte i Chuck Sudetic: Gospođa tužiteljica, suočavanje s najtežim ratnim zločinima i kulturom nekažnjivosti, Buybook, Sarajevo, 2008.
- Jensen, S.: Genocid: slučajevi, poređenja i savremene rasprave, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2007.
- Korać, H.: Organizovani kriminalitet i druga krivična djela, Travnik, 2014.
- Softić, S.: Međunarodno pravo, Sarajevo, 2012.
- Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, 1948.
- Konvencija o nazastarjevanju ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti, 1968.
- Rezolucija generalne skupštine UN-A. 96/1 U.N. DOC.A/RES/96/1, 11.12.1946.
- MKSJ Savjetodavno mišljenje o rezervaciji prema Konvenciji o genocidu, i izvještaj Generalnog sekretara o uspostavljanju MKSJ-a, 03.05.1993., S/25704.

Dr sc. Azem Kožar, profesor emeritus
Društvo historičara Tuzla

DOKUMENTACIONA OSNOVA RATNIH ZLOČINA I ZLOČINA GENOCIDA U SREBRENICI

Apstrakt:

U radu se govori o značaju službenih dokumenata kao izvora saznanja za svako historijsko istraživanje – pa i za istraživanje ratnih zločina i zločina genocida počinjenog nad Bošnjacima Srebrenice i okoline jula 1995. godine. Ovoj vrsti izvora kojima historijska nauka pridaje veći značaj od svih drugih, nije posvećena odgovarajuća pažnja niti u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu niti nakon toga. Sva ta necivilizacijska ponašanja organa vlasti svih nivoa u toku i nakon rata suprotna su odredbama međunarodnog pa i fragmentarnog bosanskohercegovačkog zakonodavstva. Iako postoje i drugi izvori saznanja (svjedočenja učesnika događaja, masovne grobnice žrtava, foto i video zapisi pojedinaca, priznanja počinitelja zločina i sl.) za naučnu interpretaciju uzroka i motiva ratnog zločina i zločina genocida nad Bošnjacima Srebrenice (Podrinja), oficijelni dokumenti civilnih i vojnih organa vlasti direktno ili indirektno involviranih u počinjenje ratnih zločina i zločina genocida, su temeljni izvori za historijsku elaboraciju hegemonističke i agresivne velikosrpske politike prema Bosni i Bošnjacima kao događaja dugog trajanja.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Bošnjaci, Srebrenica, Srbi, srpska vojska, velikosrpska politika, ratni zločin, zločin genocida, kulturna dobra, dokumenti, izvori historijskog saznanja, naučna interpretacija zločina genocida.

Abstract:

During and after the war in Bosnia and Herzegovina not only did not see the application the provisions of international conventions on the protection of cultural property, but they were violated in the harshest possible way. Dayton accords of Bosnia and Herzegovina have not recognized the importance of this issue, without whose proper and comprehensive settlement can not validly establish nor document basis of war crimes and the crime of genocide against Bosniaks in Srebrenica and the Drina in July 1995.

The international community should commit the system's institutions of Bosnia and Herzegovina to make compatible national regulations on the protection of cultural assets which

bear witness to the causes of the war, on numerous war crimes, including the crime of genocide and of hope Bosniaks in Srebrenica. The plan would in the spirit of the implementation of the Cultural Strategy of Bosnia and Herzegovina, have to include cultural, scientific and general public of Bosnia and Herzegovina, all with the aim of scientific truth as soon as possible and as objectively perceived. Minor efforts of some cultural activities, such as an archive, without a single macro system at the state level, can not give adequate results and provide complete documentation basis about the war from 1992 to 1995. Neither insular scientific research, such as that of the Institute for Research of Crimes against Humanity and International Law, University of Sarajevo, does not ensure a comprehensive approach to this complex problem. Neither the Memorial Center in Potocari, which is the documentary aspect was important and necessary (as a kind of Holocaust Museum in Washington, DC), may not be sufficient to replace a complex cultural and scientific institution of the state rank and importance - what kind of example is established the neighboring Republic of Croatia.

Because, among other things, due to political disagreements about the character of the war 1992 to 1995 in Bosnia and Herzegovina, is not possible in the near future expect a quick and comprehensive solutions to the creation of appropriate documentation based on the fact, of great importance for further investigations of war crimes and genocide in Srebrenica would be the proper handling of archival materials of the Court in The Hague, which would have remain under the auspices of the UN as a special cultural and scientific institutions, safe and equally available to all researchers.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Bosniaks, Srebrenica, Serbs, serbian army, war crimes, crime Genocide, cultural heritage, documents, sources of historical knowledge, scientific interpretation of Genocide.

1. Uvod

Jedan od najznačajnijih uslova za pravilnu interpretaciju svakog historijskog događaja predstavlja kvantitet i kvalitet sačuvanih istorijskih izvora svih vrsta, i svih strana u događaju, prije svega onih koji su primarni za određeno naučno istraživanje.¹

¹ Historijska nauka primarnim izvorima saznanja između ostalog, smatra, pisane izvore koji direktno govore o predmetu istraživanja. Oni se, prema saznoj vrijednosti, dijele na ostatke (tj. izvori koji su ostali kao rezultat događaja o kojem govore: arhivska, muzejska i druga službena dokumentacija) i tradiciju (izvori koji su nastali da bi bili historijski izvor: svjedočenja učesnika i očevidaca, video, fono zapisi i fotografije pojedinaca, novinski izvještaji, memoari, dnevnici, autobiografije i sl). Branislav Đurđev, „Esej o istorijskim izvorima”, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, XII*, Sarajevo, 1982, 7-48.

Upravo zbog toga, dijametralno suprotna ovoj spoznaji su nastojanja protagonista događaja da ostave što manje tragova (izvora) o svojim postupcima, kako bi izbjegli sopstvenu odgovornost, i/ili stvorili mogućnost za drugačijom (nestvarnom, svojom) interpretacijom. Sa aspekta strana u konfliktu: u pravilu je žrtvi (stradalniku) uvijek u interesu da se spozna cjelovita istina o događaju, dok je počinilac (egzekutoru ili saučesniku) zločina u pravilu uvijek interes da se utru svi tragovi o tome.

Kada se radi o ratnim zločinima počinjenim u vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992–1995, uključujući i ratni zločin genocida počinjen nad Bošnjacima Srebrenice i okoline jula 1995. godine, osim ovih, dodatno su, i u mnogo čemu za dokumentacionu osnovu presudni politički – kratkoročni i dugoročni razlozi, unutar i izvan Bosne i Hercegovine, kojih ima veoma mnogo a što je tema za sebe.²

Imajući sve ovo u vidu, a znajući i za međunarodne konvencije o ljudskim pravima, o zaštiti kulturnih dobara i druge, čini se posebno važnim ukazati na pitanje dokumentacione osnove ratnih zločina i događaja koji su se zbili u vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu. Ovdje se radi o institucionalnoj organiziranosti i o obaveznosti države (svih nivoa vlasti) da osiguraju, tj. da ustroje na cijelom svom prostoru institucije, tj. mehanizme da se dokumenti o radu ratnih organa sačuvaju, između ostalog i zato što je te obaveze Bosna i Hercegovina preuzela pred međunarodnom zajednicom prijemom u Ujedinjene nacije. Iste takve obaveze stajale su i stoje i pred svim drugim zemljama učesnicama ratnog konflikta u Bosni i Hercegovini i okruženju.

Cjelovite odgovore na ova pitanja ne može dati samo jedna nauka, pa makar to bila i historija, koja je po predmetu izučavanja najpozvanija, već više njih: pravna nauka, sociologija, psihologija, medicinske nauke i sl, jer koliko se to na osnovu dostupnih izvora može zaključiti, ovom zločinu genocida, pa i drugim ratnim zločinima, nije bio samo cilj da se fizički likvidiraju Bošnjaci Srebrenice i/ili fizički prognaju sa tog prostora, već i da se to učini na krajnje sadistički način – umjesto jednog metka da se žrtva upuca rafalima iz automatskog oružja, da se žrtva prije

² O karakteru rata u Bosni i Hercegovini 1992-1995, vidi: Safet Halilović, *Restitucija bosanske državnosti (izbor priloga i dokumenata)*, Zenica, 1993.; Dušan Bilandžić, „Tito je još 1962. predvidio raspad Jugoslavije”, *Slobodni tjednik*, 5. 09. i 20. 11. 1992.; Smail Čekić, *Agresija na Bosnu i genocid nad Bošnjacima*, Sarajevo 1994.; Omer Ibrahimagić, *Bosna je odbranjena ali nije oslobođena*, Sarajevo, 2004.; Isti, *Bosna i Bošnjaci između agresije imira*, Sarajevo, 1998.; Norman Cigar, *Genocid u Bosni, politika «etničkog čišćenja»*, Sarajevo, 1998.; Nijaz Mašić, *Srebrenica (agresija, otpor, izdaja, genocid)*, Sarajevo, 1999.; Ivan Lovrenović, Mustafa Imamović, *Bosna i njezinn narod*, Sarajevo, 1992.; Grupa autora, *Ratni zločin na tuzlanskom okrugu (1992-1995)*, Tuzla, 1996. itd.

likvidiranja stravično muči itd.³ Te postupke treba da naučno objasne: psihologija, psihijatrija i druge medicinske discipline. Upravo zbog toga, zbog potrebe za multidisciplinarnim naučnim pristupom pitanjima zločina genocida, naravno i drugih ratnih zločina, neophodno je istraživanja zasnovati – posebno ona iz društvenih i humanističkih nauka, prije svega na pisanim istorijskim izvorima: kako onima koje historijska nauka svrstava u sferu ostataka (tj. onih koji su nastali kao rezultat nekog službenog posla, npr.: rad ratne vlade, rad neke tvornice ratnog materijala, borbene aktivnosti vojnih jedinica, neke političke stranke i sl.), tako i onima koji su nastali po bilo kom drugom osnovu (svjedočenja žrtava zločina, foto, fonogrami i drugi dokumentacioni materijal, medicinska dokumentacija, priznanja egzekutera zločina i sl.), a sa ciljem da služe kao istorijski izvor. Pri tome zločin genocida u Srebrenici, kao i druge ratne zločine, nije potrebno jedino kvantificirati, što se često čini, već ih je kudikamo značajnije kvalificirati, a to rečeno jezikom historičara znači da treba detaljno objasniti njegove uzroke i motive: je li to ta mitska historija, ili ta guslarska epska tradicija, da li je to možda neki kompleks inferiornosti (ili superiornosti) koji je kao epidemija zahvatio određene populacije, generacije, dijelove etničkih skupina itd., ili je to recidiv svega toga subliminarnog i oblikovanog u jednom krajnje destruktivnom i agresivnom ljudskom ponašanju. U ostalom, samo se pravilnom, tj. naučnom kvalifikacijom (tj. određenjem uzroka i motiva koji podstiču ljude na ratne zločine) može pravilno <dijagnosticirati> stanje, i potom primijeniti odgovarajuća <terapija>, odnosno učiniti pokušaj da se u korijenu sasječe bar neki od poznatih i generirajućih uzroka i motiva. To, naravno, nikako ne znači da će se cijela populacija brzo i potpuno „izliječiti“, tj. da će se ti uzroci genocida odstraniti za sva vremena, ali ovakav pristup bar sužava prostor za nove na poznatim motivima i uzrocima zasnovane zločinačko-genocidne postupke. Pogrešno i površno „dijagnosticiranje“, kao i svjesno ili nesvjesno zataškavanje istine, nikako ne može dovesti do otklanjanja uzroka retrogradnim („kancerogenim“) pojavama, već će se ljudska stradanja, kulturna i materijalna razaranja kao prirodne posljedice nakaradnih shvatanja određenih centara vojne i političke moći konstantno povećavati.

³ O načinu egzekucije masovnih i pojedinačnih zločina kod nesrpskim narodima (pretežno Bošnjacima) na području Podrinja i Posavine, od strane srpskih oružanih formacija postoje brojna i autorizovana svjedočenja očevidaca i stradalnika. Između ostalih, u izjavi koju je dao građanin N.N. (ime i prezime se nalazi na originalu izjave koja se čuva u Arhivu Tuzlanskog kantona) o stradanjima Bošnjaka na području općine Bratunac u toku aprila i maja 1992. godine, se navodi: <... Tako su odveli Halilović Osmana, bivšeg načelnika SUP-a, koga su kasnije ubili, Husić Nedžiba, sina Nazifa, Mumina – šef marketa, kojeg su ubili na najsvirepiji način, Mešić Esada i njegova dva sina Atifa i Emira starih 26 i 35 godina, Gušić Šukriju koji je ubijen na svirep način. Vidio sam kako su Atifu i Emiru ekserima prikovali nekakve daske za tabane. Emiru je bila odsječena jedna ruka, nos, jedan prst na desnoj ruci, uho i izvađeno jedno oko, Esadu su odsjekli polni organ, a zatim ga zaklali, dok su Atifa udavili. Sve sam to lično vidio>. (*Grupa autora, Ratni zločin natuzlanskom okrugu*, Tuzla, 1996, 65).

2. Istorijsko iskustvo

Bosna i Hercegovina je, kao i širi južnoslovenski prostor, prije svih Hrvatska, te Srbija i Crna Gora, imala negativno historijsko iskustvo na jedinstvenoj naučnoj interpretaciji događaja i procesa koji su nastajali i razvijali se tokom 19. i 20. stoljeća. Osnovni uzrok je u dominaciji politike, tačnije politika koje su se mijenjale, nad naukom, mada ni sama historijska nauka nije bila izgrađena u mjeri da je nastojala i mogla da skine jaram politike i ideologije.⁴ Iz tih razloga, uglavnom, nije napisana Historija jugoslovenskih naroda i narodnosti u 19. i 20. stoljeću⁵, pa ni Historija naroda Bosne i Hercegovine.⁶ Ono što je za predmet ovog rada posebno bitno jeste da su se ti nesporazumi, posebno srpsko-hrvatski sporovi, prelamali preko interesa države Bosne i Bošnjaka kao jednog od najbitnijih njenih naroda, posebno od 1918. godine nadalje. Pošto je ovdje bitna naučno-istorijska interpretacija velikosprskih aspiracija na Bosnu i Hercegovinu osvrnućemo se na stajališta historiografije o izučenosti ovog pitanja.

⁴ Nakon Drugog svjetskog rata politika i ideologija diktirali su ciljeve i zadatke historije. Elita profesionalnih revolucionara usmjeravala je i kontrolisala sve segmente naučne politike. (Azem Kožar, „Neki aspekti političke indokrinacije istorije i arhivistike u Bosni i Hercegovini”, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Tuzla*, br. 5, Tuzla 2004, 17-22).

⁵ Prva knjiga *Istorije naroda Jugoslavije*, koja obuhvata period do kraja srednjeg vijeka, objavljena je 1952. godine, a druga, koja se odnosi na period do kraja 18. stoljeća, 1959. godine. Problemi su nastali kod obrade 19. i 20. stoljeća, a što je trebalo da bude obrađeno u četiri (po nekima u dva, odnosno tri) toma. Govoreći o poteškoćama na nastavku ovog projekta akademik Branislav Đurđev je, između ostalog rekao: « ... Posao je došao do imenovanja redakcije, pa se na tom stalo. Ali nisam spomenuo taj naučni poduhvat koji nije dospio ni do svog početka da to istaknem, iako bi bilo još te kako raspravljati o tome. Sjetio sam se jedne misli, zapravo zahtjeva koji je tada izrečen. Predsjedavajući je rekao otprilike ovako: To djelo treba da zadovolji javnost svih naroda i narodnosti u našoj zemlji. Taj iskaz me je neprijatno zbunio. Pitao sam se da li da u tom naučnom poduhvatu treba da to bude misao vodilja ili treba u tom poslu da nas rukovodi namjera da damo istorijsko djelo koje će objektivno prići istorijskoj materiji. To pitanje me danas još više zaokuplja (Diskusija Branislava Đurđeva, *Savjetovanje o istoriografiji Bosne i Hercegovine 1945-1982*, Sarajevo, 1983, 124-125).

⁶ Projekat pisanja *Istorije naroda Bosne i Hercegovine* (po nekim *Istorije Bosne i Hercegovine*) pokrenut je 1968. godine. Na ovom timskom projektu angažirani su, u skladu sa užim specijalnostima, u to vrijeme najpoznatiji bosanskohercegovački historičari. Međutim, i na ovom projektu kao i na projektu «Istorija naroda Jugoslavije», pojavila su se neslaganja i polemike. U osnovi svega toga su neslaganja među političarima što se odražavalo i na neslaganje među historičarima. O razlozima zastoja u radu akademik Enver Redžić je 1982. godine između ostalog rekao: « ... Imam utisak da poslije 13 godina od početka ove inicijative da se napiše Istorija naroda Bosne i Hercegovine, osnovni problem nije bio u stvarnim naučnim mogućnostima predviđenog autorskog kolektiva – to su mahom poznati – ugledni historičari – već, prije svega, po mom osjećanju stvari, pretežno u nedostatku uvjerenja da će, kao naučna cjelina, ta istorija zadovoljiti zahtjeve svakog člana autorskog tima, kao i u nedostatku spremnosti da se svoj dio posla završi». (Diskusija Envera Redžića, *Savjetovanje o istoriografiji Bosne i Hercegovine 1945-1982*, Sarajevo, 1983, 156). Ipak jedan broj radova je urađen i potom objavljen u posebnom izdanju Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. (*Prilozi za istoriju, I i II*, Sarajevo, 1987).

Naime, o stanju bosanskohercegovačke historiografije je temeljito raspravljano na naznačenom «Savjetovanju o historiografiji Bosne i Hercegovine 1945-1982.», održanom u Sarajevu 1982. godine. Referat o stanju historiografije 1941-1945. podnio je historičar Rasim Hurem, u kojem, između ostalog, stoji: «... Naučni nivo historiografije o narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji u Bosni i Hercegovini nije u skladu sa kvantitativnim obimom te historiografije Treba naglasiti da nastanak i razvitak ustaškog i četničkog pokreta u Bosni i Hercegovini 1941-1945. godine nije izučavan. Danas ne znamo kako je u Bosni i Hercegovini teklo stvaranje organizacija (političkih, vojnih i drugih) ova dva pokreta, niti znamo do kog stepena su se ti pokreti uspjeli organizovati. Razumije se, krivulja razvitka ovih pokreta u Bosni i Hercegovini, generalno uzeta, u osnovi je poznata, ali to poznavanje nije i naučno utemeljeno. Bez toga je teško izučavati istoriju narodnooslobodilačkog rata i revolucije u širem smislu riječi. Za okupatore, ustaše i četnike vezani su terori i zločini nad narodom, koji su u Bosni i Hercegovini bili masovni. To pitanje je doticano u velikom broju radova, ali samo uzgredno i općenito Izbjeglištvo Muslimana Bosne i Hercegovine iz sela u gradove, uzrokovano terorom i zločinom četnika, nije predmet ovih radova.»⁷

Tražeci uzorke takvom stanju historiografije na naznačenom savjetovanju B. Đurđev je istakao da su «ojačala nacionalistička stremjenja u historiografiji», konstatujući: «Ukoliko se u nas ispuni socijalizam nacionalizmom, dovodi se u pitanje jugoslovenska socijalistička zajednica». Govoreći o zadacima historiografije Đurđev je istakao: «Kad je riječ o odnosima među narodima, istorijska nauka mora, prije svega, biti kritična i objektivna. I najgore pukotine među narodima objektivnim naučnim objašnjenjem slivaju se u uzajamno razumjevanje. Kad ocjenjuju istorijsku ulogu svoga naroda, kritična istorijska nauka ne može dati povoda nijednom narodu da se neopravdano gordi nad drugim narodima».⁸

Ovaj skup historičara dao je značajan podstrek radikalnoj promjeni stanja na planu oslobađanja historiografije uticaja politike. Te promjene dobile su svoj izraz u «Izvedbenom projektu društvenog cilja XIII – istraživanje iz oblasti istorije», u kojem je, između ostalog, ukazano na jednostran pristup izučavanju historije Bosne i Hercegovine 1941-1945., tj. na politička i vojna zbivanja, te da «jedan dio onoga što znamo o zbivanjima u toku rata 1941-1945. nije rezultat naučne verifikacije tih zbivanja».⁹ Međutim, do naučne obrade velikosrpske nacionalističke politike prema Bosni i Bošnjacima, kao i drugim nesrpskim narodima (Albancima, Hrvatima i

⁷ Rasim Hurem, „Naša historiografija u Bosni i Hercegovini 1941-1945.“, Savjetovanje o historiografiji Bosne i Hercegovine 1945-1982, Sarajevo, 1983, 102, 107-108. Autor u ovom radu govori o stavu katoličke crkve, o pokrštanju Srba, o deportovanju Slovenaca, Srba, Jevreja i Roma, o zatvorima i logorima. Ovdje je dat naglasak samo na ono što je predmet ovog priloga.

⁸ B. Đurđev, citirana diskusija (vidi napomenu 5), 125.

⁹ *Izvedbeni projekat društvenog cilja XIII – istraživanje u oblasti historiografije*, Sarajevo, 1986, 315.

dr.) do početka disolucije bivše SFRJ nije došlo. U praksi je nadvladalo stajalište političara da bi «čaćkanje» po tim pitanjima moglo doprinijeti «podizanju nacionalnih tenzija». Ovakva stajališta su ostavila traga i na dokumentacionu osnovu četničkih zločina: dogodilo se da tamo gdje su stradale na hiljade nedužnih civila nije postavljeno nikakvo spomen obilježje, ili provedeno naučno istraživanje, ali su zato veoma česta obilježja o stradanjima pripadnika partizanskog pokreta, što nedvosmisleno govori o ideološkom pristupu zbivanjima i dominaciji politike nad naukom.

Ipak, treba istaći da je u vrijeme postojanja SFRJ došlo do organizirane zaštite istorijskih izvora, posebno onih o NOR-u i socijalističkoj revoluciji, o KPJ, radničkom pokretu i sl. Iako «štucovan» značajan broj tih izvora je i objavljen. Objavljeni su i neki dokumenti o djelovanju četničkog pokreta Draže Mihailovića.¹⁰ Napisana je i prva knjiga, kao zbornik dokumenata i svjedočenja, o genocidu nad Muslimanima u Drugom svjetskom ratu.¹¹ Međutim, ovome treba dodati činjenicu da, apstrahujući sve manjkavosti u bosanskohercegovačkom društvu i nauci minule socijalističke epohe, stepen saznanja naučne istine o ratnim zbivanjima 1941-1945. i njihovim protagonistima, u tijesnoj je vezi sa stepenom sačuvanosti i dostupnosti istorijskih izvora, prije svih originalnih arhivskih dokumenata. Međutim, oni su koliko se zna nekompletni, jer su mnogi stradali, veliki broj fondova iz tog perioda nalazi se izvan Bosne i Hercegovine, jedan broj se nalazi u specijalnim arhivima i nedostupan je javnosti, itd, što je sve sužavalo mogućnost naučne interpretacije ovog historijskog razdoblja.¹²

3. Odnos institucija sistema prema arhivskim dokumentima i drugim kulturnim dobrima nastalim u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992-1995.

Iako rukovođena razlozima političke i ideološke prirode rukovodstvo NOP-a je još od prvih ratnih godina nastojalo da zaštiti kulturna dobra bez obzira na njihovo porijeklo (stvaraoca) i sadržaj.¹³ Nakon rata donijeti su propisi o osnivanju i djelovanju više kulturnih i naučnih ustanova u federalnoj Bosni i Hercegovini, čija je organizacija i rad od sredine sedamdesetih godina u

¹⁰ Ovi dokumenti su objavljeni u *Zborniku dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, tom XIV, knj. 1-4, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1981-1985.

¹¹ Vladimir Dedijer, Antun Miletić, *Genocid nad Muslimanima 1941-1945, zbornik dokumenata isvjedočenja*, Sarajevo, 1990. U uvodnim napomenama autori su istakli da je ova knjiga nastala kao dio programa Odbora za istraživanje genocida nad srpskim narodima i drugim narodima Jugoslavije u XX vijeku.

¹² Azem Kožar, „Historiografija i historijski izvori“, *Prilozi Instituta za istoriju*, br. 29, Sarajevo, 2000, 321-327.

¹³ Još u toku 1942. ratni organi NOR-a su stavili pod zaštitu kulturna dobra, a februara 1945. NKOJ je donio «Odluku o zaštiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina» («Sl. list DFJ», br. 10/45).

cjelosti prešla u nadležnost organa SR Bosne i Hercegovine.¹⁴ Osim toga, bivša SFRJ, pa time i njene federalne jedinice, prihvatila je Hašku konvenciju iz 1954. godine i druge međunarodne konvencije o zaštiti kulturnih dobara čija su stajališta ugrađena i u odgovarajuće jugoslavenske i bosanskohercegovačke propise. Sve to potvrđuje činjenicu da je postojao određen i izgrađen sistem kulturne i naučne politike na nivou Bosne i Hercegovine, a koji je predviđao mehanizme zaštite kulturnih dobara i u vanrednim (ratnim i drugim) okolnostima.¹⁵

Međutim, u vrijeme ratnih zbivanja na području Hrvatske i posebno u vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu, taj sistem je drastično narušen od strane oružanih vojnih i paravojnih formacija sa prostora Srbije i Crne Gore (tj. Savezne Republike Jugoslavije). Kulturna dobra, propisno obilježena u skladu sa Haškom konvencijom, bila su meta artiljerijskih oruđa i oružja, ili su namjerno uništavana miniranjem, spaljivanjem, pljačkom itd. Između ostalog stradala je sarajevska Vijećnica u kojoj je bila smještena Narodna i univerzitetska biblioteka, Orjentalni institut (od zapaljive granate) te brojna druga nepokretna kulturna dobra (posebno vjerski objekti nesrpskih naroda), kao i ogromne količine arhivske, bibliotečke, muzejske i druge građe. Do danas nisu utvrđene razmjere tih stradanja. Prema nekim istraživanjima stradalo je (porušeno ili oštećeno) 8 jevrejskih, 36 pravoslavnih, 314 katoličkih i 1.686 islamskih vjerskih objekata.¹⁶ Od pokretnih kulturnih dobara istraženo je stradanje arhivske i registraturne građe koja se nalazila van arhiva, a što iznosi oko 81.000 m³ arhivske građe (u arhivima i registraturama).¹⁷ Stradanju kulturnih dobara je doprinijela neadekvatna briga nadležnih ratnih organa Bosne i Hercegovine i organa međunarodne zajednice. Jedan broj bosanskohercegovačkih institucija kulture se u toku rata ugasio, druge su funkcionirale kao regionalne – odnosno entitetske, a samo mali broj ih je opstao (među njima Arhiv Bosne i Hercegovine, Zemaljski muzej, Narodna i univerzitetska biblioteka i dr.) ali sa znatno reduciranom funkcijom. Sve je to bitno uticalo na

¹⁴ Za predmet ovog rada od posebnog je značaja istaći osnivanje Instituta za istoriju radničkog pokreta Bosne i Hercegovine 1959. godine koji je 1973. godine prerastao u Institut za istoriju, potom Instituta za istoriju u Banjaluci osnovanog 1979. godine, te mreže dobro organiziranih institucija kulture: Zavoda za zaštitu kulturno-istorijskog naslijeđa, Narodne i univerzitetske biblioteke, Zemaljskog muzeja (koji je radio u kontinuitetu od 1888), Muzeja revolucije (kasnije Historijski muzej), Arhiva Bosne i Hercegovine. Sve ove institucije bile su matične za mrežu odgovarajućih regionalnih institucija iz određene oblasti kulture.

¹⁵ *Konvencija za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba* (poznata kao Haška konvencija) donijeta je u Haagu 1954. godine i čini sve do sada temeljni akt zaštite kulturnih dobara. («Dodatak Sl. listu FNRJ», br. 4, Beograd 2. 04.1956, str. 1-21). Više o zaštiti kulturnih dobara vidi: Azem Kožar, „Međunarodni i nacionalni sistem zaštite kulturnih dobara u ratnim okolnostima”, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Tuzla*, Tuzla, 1997, 19-35; Vladimir Brguljan, *Međunarodni sistem zaštite kulturnih i prirodnih dobara*, Beograd – Zagreb, 1985.

¹⁶ Izet Šabotić, „Stradanje kulturno-istorijskog naslijeđa u Bosni i Hercegovini u toku agresije (1992-1995)”, *Pogledi*, Bošnjačka zajednica kulture „Preporod” Općinsko društvo Tuzla, br. 10, 119.

¹⁷ Azem Kožar, „Ratno stradanje arhivske građe Bosne i Hercegovine”, *Sodobni arhivi*, br. 21, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1999, 287-292.

fizičko stanje kulturnih dobara, kako postojećih tako i onih koja su nastajala u radu oficijelnih organa vlasti svih vrsta i nivoa, pravnih subjekata, udruženja, nevladinih organizacija itd.

Naime, u toku rata nastavile su sa radom sve arhivske ustanove samo što je njihova djelatnost zbog ratnih dejstava uglavnom reducirana na brigu o građi u arhivima. Samo mali broj arhiva je obavljao, kako-tako zaštitu građe na terenu. Međutim, osnivanjem Arhiva Srpske Republike (1993.) i Arhiva Herceg Bosne (1994.), a nakon rata i Arhiva Federacije Bosne i Hercegovine (1997.) prestala je koordinirajuća uloga Arhiva BiH, jer se postojeći propisi nisu provodili već su za određene administrativne cjeline (entiteti, kantoni Brčko Distrikt BiH) donijeti novi. Koordinativnu funkciju je jedino imalo Društvo arhivskih radnika Bosne i Hercegovine.

Nakon okončanja rata, posebno vrednovanje ratne produkcije dokumenata (registraturne i arhivske građe i dr.) izvršeno je svega u četiri (od 14) arhivska zakona: u Federaciji BiH, te u tri kantona (Unsko-sanskom, Tuzlanskom i Sarajevskom). Naime, iako Zakon o arhivskoj građi Federacije Bosne i Hercegovine¹⁸ nije utvrdio poseban značaj ratne arhivske građe, ipak je u više podzakonskih akata ovoj građi dat poseban značaj koji se uglavnom svodi na određenje: <Iz registraturne građe nastale prije 1878. godine i one nastale 1941-1945. godine, kao i od 1992. do 1995. godine ne vrši se izdvajanje ili uništenje. Uništavanje dijelova bezvrijedne registraturne građe iz prethodnog stava ovog člana vrši se samo u nadležnom arhivu>.¹⁹ Slične odredbe sadrže i arhivski zakoni u tri naznačena kantona.

Nijedan arhivski propis niti drugi propis o kulturnim dobrima sa područja entiteta Republika Srpska nije utvrdio poseban značaj građi nastaloj u periodu 1992-1995.²⁰ Čak ni Zakon o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine²¹ nije prepoznao takvu potrebu te nije ni predvidio takvu mogućnost. Razlog ovakvom stanju je apsolutno jasan. Radi se o dominaciji političkih stajališta čiji je interes da se izbrišu tragovi o agresiji i posljedicama agresije na Bosnu i Hercegovinu, ili da se bar marginalizira težina tog razdoblja njene prošlosti, a što u krajnjem vodi zataškavanju historijske istine. Taj odnos je bar u nekoliko drugačiji, jer je drugačiji i

¹⁸ <<Službene novine Federacije BiH>>, br. 45/02.

¹⁹ Radi se o čl. 13 „Uredbe o organizovanju i načinu vršenja arhivskih poslova u pravnim licima u Federaciji Bosne i Hercegovine“ (<<Službene novine Federacije BiH>>, br. 12/03), potom o čl. 12 „Uredbe o organizovanju i načinu vršenja arhivskih poslova u organima uprave i službama za upravu Federacije Bosne i Hercegovine“ (<<Službene novine Federacije BiH>>, br. 22/03) i dr.

²⁰ Zoran Mačković, *Zaštita kulturnih dobara, Zbornik propisa RS sa komentarima i objašnjenjima, Banjaluka, 2003.*

²¹ <<Službeni glasnik Bosne i Hercegovine>>, br. 16/01. Ipak, i pored naznačene pravne neuređenosti brige o ratnoj dokumentaciji, zaključno sa 2005. godinom u devet bosanskohercegovačkih arhiva preuzeta su 74 arhivska fonda koji se u cjelosti ili djelimično odnose na ratno razdoblje, ukupne količine od 724 metra dužna arhivske građe, što čini samo neznan procenat ukupne ratne produkcije. Sasvim drugačije je iskustvo susjedne Hrvatske koja je osnovala posebnu ustanovu za pitanja ratne dokumentacije.

politički interes, u sredinama u kojima se snage odbrane i stradalnici rata (prije svih Bošnjaci kao i pripadnici drugih naroda čije stavove artikuliraju neke građanske političke opcije), imali snage i znanja da tako postupe. Sve to je još jedan dokaz koliko politika(e) utiče na kvantitet i kvalitet istorijskih izvora, tj. na dokumentacionu osnovu ratnog zločina i drugih ratnih zbivanja. Zbog svega toga kulturna dobra ratne provenijencije su i dalje u stanju izražene erozije.²²

Ni međunarodna zajednica (svjesno ili nesvjesno) nije prepoznala potpuni značaj ovog pitanja. Tek od 1993. godine počela je pokazivati interes za primjenom međunarodnih konvencija o kulturnim dobrima. Zatim je ovo pitanje veoma nedostatno uređeno Dejtonskim mirovnim ugovorom. A nakon rata ono nije ni uslovza prijem BiH u Evropsku uniju. EU je krajem 2002. godine, u Izvještaju eksperata,²³ ukazala na neophodnost izrade odgovarajuće kulturne politike BiH. To je bez sumnje imalo uticaja da Bosna i Hercegovina utvrdi Strategiju kulturne politike 2008. godine, u kojoj je značajna pažnja posvećena kulturnom naslijeđu, njegovom stradanju u ratu, potrebi evidencije ratnih stradanja, potrebi donošenja odgovarajućih propisa na nivou Bosne i Hercegovine itd.²⁴ Međutim, zbog općeg zastoja u implementaciji Dejtonskog mirovnog sporazuma i nedostatka političkog konsenzusa u razvoju zemlje, ove i druge odredbe Strategije nisu realizirane. Sve to doprinosi marginalizaciji i improvizaciji pitanja koja doprinose organiziranoj i institucionaliziranoj brizi o kulturnim dobrima, tj. o dokumentacionoj osnovi rata pa i zločina genocida u Srebrenici o kome je ovdje riječ. Time se otežava, pa i onemogućava, sveobuhvatna naučna spoznaja ove etape bosanskohercegovačke prošlosti. Jer, umjesto stručnog i naučnog pristupa rješenju jednog od, sa aspekta budućnosti BiH, najkrupnijeg naučnog i kulturnog pitanja, usmjerava se njegovo rješavanje na bazi izjava nekih novinara u masi medijima, političara – ljudi niskog nivoa znanja i sumnjivog ponašanja, pisati historiju ratnih događanja a da istovremeno nedostaju naredbe komandanata, odluke vojnih i državnih ratnih organa i sve drugo što je kulturno dobro i istorijski izvor prve ruke. Zbog svega toga neophodno je da institucije kulture i nauke u Bosni i Hercegovini postave svoje imperativne pred bosanskohercegovačko društvo i pred međunarodnu zajednicu a sve u duhu primjene civilizacijskih normi i standarda ponašanja u ovim oblastima.

²² Bosna i Hercegovina je tek 2008. godine donijela *Strategiju razvoja kulturne politike* (objavljenu u „Službenom glasniku BiH”, broj 93 od 18. 11. 2008).

²³ Ekspertni izvještaj: *Kulturna politika u Bosni i Hercegovini, od 10. septembra 2002. godine*. Između ostalog u izvještaju na str. 7 stoji: «Razvoj naslijeđa: Da li su pravni propisi za zaštitu spomenika i kulturnog naslijeđa odgovarajući i kakva je njihova primjena? Da li se poštuju međunarodne konvencije? Da li postoje sistemi stimulacije javnog i privatnog finansiranja naslijeđa?» Ova pitanja su našla svoje mjesto u nekoliko godina kasnije usvojenoj Strategiji kulturne politike BiH..

²⁴ Strategija je objavljena u „SL. glasniku BiH”, broj 93 od 18. 11. 2008. Više o tome vidi: Azem Kožar, „Mjesto i uloga arhivske djelatnosti u okvirima nove kulturne politike Bosne i Hercegovine”, *Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine, broj 39*, Sarajevo, 2009, 126–137.

Iako autoru ovoga priloga nije u cjelosti poznata zamisao osnivača i finansijera projekta „Memorijalni centar u Potočarima“, usudimo se konstatirati da on predstavlja pokušaj institucionalne brige o dokumentaciji (i drugim dokazima) ratnog zločina i zločina genocida počinjenog nad Bošnjacima Srebrenice i Podrinja. Ovo posebno i zbog toga što se isti nalazi u sklopu Spomen obilježja žrtvama genocida iz jula 1995. godine (spomenik, mezarje i dr.). Međutim, i pored toga, skloni smo stajalištu da na nivou države Bosne i Hercegovine treba postojati posebna institucija tipa dokumentacionog centra, u okviru koje bi se obavljali i stručni (arhivski, muzejski i drugi) poslovi, a istovremeno i naučnoistraživački poslovi koje za sada, koliko se zna, jedino naučno utemeljeno obavlja Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, i to ponajviše sa historijskog aspekta.

4. Dokumentacija Međunarodnog krivičnog suda u Hagu

Međunarodna zajednica je aktivni sudionik procesa disolucije SFR Jugoslavije koji su intenzivirani od početka 1991. godine. Kada se razbuktao ratni disolutivni konflikt Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda (UN) je rezolucijom broj 808 od 22. 02. 1993. odlučilo sa sankcioniše stanje formiranjem međunarodnog suda za sprovođenje istrage protiv osoba koje su odgovorne za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava izvršenih na području eks Jugoslavije od početka 1991. godine. Rezolucijom 827 Vijeće sigurnosti je donijelo odluku da se formira „Međunarodni krivični sud za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije“ (dalje: Sud u Hagu),²⁵ počev od 1. 01. 1991. godine pa do „datuma koji će odrediti Vijeće sigurnosti po uspostavi mira“. Provođenje postupka procedure i izvođenja dokaza, pitanja nadležnosti, organizacije i funkcioniranja Suda, istragu i postupak prije suđenja, suđenje, obezbjeđenje prava na odbranu, izvršenje presude i dr. uređena su Statutom i Pravilima Suda.²⁶

Statutom Suda predviđene su četiri kategorije zločina, među kojima su ratni zločin i zločin genocida. Jurisdikcija Suda se odnosi samo na fizička (civilna i vojna) lica, dok su političke stranke i svi drugi pravni subjekti izvan toga. Sud se sastoji iz tri sudska vijeća (tj. tri sudska odjeljenja), od kojih su dva prvostepena a treće je apelaciono. Prva optužnica je podignuta 1995. godine. Od tada su donijete brojne presude za počiniocce ratnih zločina pa i za zločin genocida u Srebrenici jula 1995. godine. Jedan broj suđenja se odvija pred pravosudnim organima Hrvatske, Srbije, te Bosne i Hercegovine. Ipak, mnoga suđenja su u toku ili se za njih vrše odgovarajuće pravosudne pripreme. Predviđeno je da kada god da Sud okonča svoje djelovanje u Hagu, da se suđenja nastave na Odjelu Suda za ratne zločine pri Sudu Bosne i Hercegovine u Sarajevu.²⁷

²⁵ THE INTERNATIONAL CRIMINALFOR THE FORMER YUGOSLAVIA (ICTRY).

²⁶ *Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1995, 10–12.

²⁷ Smail Ćekić, *Haški tribunal*, Sarajevo, 1996, 6–8.

Za predmet ovoga rada je od posebnog značaja struktura arhivskog fonda Suda i pitanje sudbine njegove dokumentacije po okončanju rada. Sudeći prema nadležnostima i organizaciji rada, u Sudu se u osnovi nalaze dvije vrste dokumenata: dokumenta koja nastaju u okviru rada organa Suda (dva sudska vijeća, apelacionog vijeća, tužioca i Sekretarijata) i dokumenta koja su na osnovu konvencija, Statuta i Pravila o radu Suda, preuzeta kao dokaz iz zemalja bivše Jugoslavije, ili od strane ad hoc međunarodnih komisija formiranih za istraživanje nekih pitanja od značaja za rješavanje ratnog konflikta. Tu spada i dokumentacija optužbe, odbrane, svjedoka, žrtava i stradalnika i sl., tj. sve ono što je nastalo u toku obavljanja djelatnosti Suda. Karakteristični su ekspertski izvještaji koje su sačinjavali ekspertski timovi: npr. eksperti za kulturno naslijeđe, ekspertski timovi historičara i dr.²⁸

Nesporno je da je arhivska građa Suda vrlo značajna za historiografska i druga istraživanja ratne disolucije eks Jugoslavije pri čemu su počinjeni brojni ratni zločini i zločin genocida. Osim toga građa Suda je veoma specifična, a značajan dio je povjerljive prirode, tako da se zbog svega toga mora posebna pažnja posvetiti njenoj zaštiti, čuvanju i korišćenju. Zbog toga se daljoj sudbini ove građe, po okončanju rada Suda, mora pokloniti posebna pažnja. Prve medijske vijesti o zatvaranju Suda u Hagu, izazvale su različite i suprotstavljene reakcije političkih elita u zemljama eks Jugoslavije: jedni su tražili da se arhiva Suda prenese u Zagreb, drugi u Beograd, treći u Sarajevo (gdje Sud nastavlja sa radom), odnosno na neku neutralnu lokaciju: u Hagu – gdje je i nastala, ili u nekoj evropskoj zemlji (pominjana je Mađarska, Austrija i dr.). Arhivsku struku i nauku niko nije ni konsultirao. Ipak, ovom pitanju je posvećen poseban arhivistički članak,²⁹ u kojem je konstatirana arhivistička opravdanost da se formira poseban Arhiv Suda pri UN-u kao osnivaču, te da bi najpovoljnija njegova lokacija, usljed još uvijek nezaliječenih ratnih rana na prostorima eks Jugoslavije, bila upravo Hag kao mjesto njenog nastanka. Time bi se osigurala zaštita ovog arhivskog fonda, njegovo čuvanje, arhivističko sređivanje i obrada koje prethode svim oblicima i mogućnostima korišćenja – pa i u naučno-istraživačke svrhe, a istovremeno bi njegovo finansiranje bilo znatno izvjesnije i sigurnije (iz sredstava UN-a), što je također važan uslov za njegov rad i funkciju. Ovakvim rješenjem bi dokumentaciona osnova ratnih zločina i zločina genocida nad Bošnjacima Srebrenice bila dobrim dijelom trajno osigurana.

²⁸ Stjepan Matković, „Uvodnik: Povijesničari na Haškom sudu za bivšu Jugoslaviju u potrazi za povijesnom istinom”, *Časopis za savremenu povijest*, br. 1, Zagreb, 2004, 5–7. Historičari su najčešće pozvani kao svjedoci na Sudu, jer se mislilo da oni svojim znanjem mogu objasniti historijski kontekst sukoba, što je za njih bio veliki profesionalni izazov.

²⁹ Azem Kožar, „Arhivistički aspekti osnivanja Arhiva Međunarodnog suda pravde u Hagu”, *Atlanti, Časopis za savremenu arhivsku teoriju i praksu*, Međunarodni institut arhivskih znanosti Trst/Maribor, broj 21, Trst, 2011, 187–196.

5. Zaključak

U toku i nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu ne samo da se ne primjenjuju odredbe međunarodnih konvencija o zaštiti kulturnih dobara, već se one krše na najgrublji način. Organi dejtonske Bosne i Hercegovine nisu ni prepoznali značaj ovog pitanja, bez čijeg se pravilnog i sveobuhvatnog rješenja ne može valjano uspostaviti ni dokumentaciona osnova o počinjenim ratnim zločinima i zločinu genocida nad Bošnjacima Srebrenice i Podrinja jula 1995. godine.

Međunarodna zajednica bi morala obavezati institucije sistema Bosne i Hercegovine da donesu kompatibilne nacionalne propise o zaštiti kulturnih dobara koja svjedoče o uzrocima disolutivnog rata, o brojnim ratnim zločinima među kojima i o zločinu genocida nad Bošnjacima Srebrenice. Na tom planu bi, u duhu provođenja Kulturne strategije Bosne i Hercegovine, morala djelovati kulturna, naučna i šira javnost Bosne i Hercegovine, sve sa ciljem da se naučna istina što prije i što objektivnije spozna. Ostrvska nastojanja pojedinih kulturnih djelatnosti, kakva je arhivska, bez jedinstvenog makro sistema na nivou države, ne može dati odgovarajuće rezultate i osigurati cjelovitu dokumentacionu osnovu o ratnim zbivanjima od 1992. do 1995. godine. Ni ostrvski naučnoistraživački rad, kakav je onaj Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, ne osigurava sveobuhvatan pristup ovoj složenoj problematici. Ni Memorijalni centar u Potočarima, koji je sa dokumentacionog aspekta važan i neophodan (kao neka vrsta Muzeja holokausta u Vašingtonu), ne može biti dovoljan da zamijeni jednu kompleksnu kulturno-naučnu instituciju državnog ranga i značaja – kakvu je npr. osnovala susjedna Republika Hrvatska.

Pošto, između ostaloga, zbog političkih neslaganja o karakteru rata 1992–1995. u Bosni i Hercegovini, nije moguće u dogledno vrijeme očekivati brza i sveobuhvatna rješenja na stvaranju odgovarajuće dokumentacione osnove o tome, od velikog značaja za dalja istraživanja ratnih zločina i zločina genocida u Srebrenici bi bilo pravilno postupanje sa arhivskom građom Suda u Hagu, koji bi morao ostati pod okriljem UN-a kao posebna kulturno-naučna institucija, bezbjedna i jednako dostupna svim istraživačima.

6. Summary

DOCUMENTARY BASIS OF WAR CRIMES AND THE SREBRENICA GENOCIDE

During and after the war in Bosnia and Herzegovina not only did not see the application the provisions of international conventions on the protection of cultural property, but they were violated in the harshest possible way. Dayton accords of Bosnia and Herzegovina have not recognized the importance of this issue, without whose proper and comprehensive settlement can not validly establish nor document basis of war crimes and the crime of genocide against Bosniaks in Srebrenica and the Drina in July 1995.

The international community should commit the system's institutions of Bosnia and Herzegovina to make compatible national regulations on the protection of cultural assets which bear witness to the causes of the war, on numerous war crimes, including the crime of genocide and of hope Bosniaks in Srebrenica. The plan would in the spirit of the implementation of the Cultural Strategy of Bosnia and Herzegovina, have to include cultural, scientific and general public of Bosnia and Herzegovina, all with the aim of scientific truth as soon as possible and as objectively perceived. Minor efforts of some cultural activities, such as an archive, without a single macro system at the state level, can not give adequate results and provide complete documentation basis about the war from 1992 to 1995. Neither insular scientific research, such as that of the Institute for Research of Crimes against Humanity and International Law, University of Sarajevo, does not ensure a comprehensive approach to this complex problem. Neither the Memorial Center in Potocari, which is the documentary aspect was important and necessary (as a kind of Holocaust Museum in Washington, DC), may not be sufficient to replace a complex cultural and scientific institution of the state rank and importance - what kind of example is established the neighboring Republic of Croatia.

Because, among other things, due to political disagreements about the character of the war 1992 to 1995 in Bosnia and Herzegovina, is not possible in the near future expect a quick and comprehensive solutions to the creation of appropriate documentation based on the fact, of great importance for further investigations of war crimes and genocide in Srebrenica would be the proper handling of archival materials of the Court in The Hague, which would have remain under the auspices of the UN as a special cultural and scientific institutions, safe and equally available to all researchers.

Prof. dr Admir Muratović

Direktor Instituta za istraživanje genocida i zločina;

Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru,

GENOCID I ZLOČINI NAD BOŠNJACIMA BOSNE I SANDŽAKA, U PERIODU 1992-1995. GODINE – ISTINA KAO NAJSIGURNIJA PREVENTIVA PONAVLJANJA ZLA

Apstrakt:

Ono što se dješavalo u Sandžaku, od 1992. do 1995. godine, zločini nad civilnim stanovništvom bošnjačke nacionalnosti, otmice, policijska tortura nikako se ne može predstaviti kao izolovani incident. Naprotiv, svi ti zločini bili su planski osmišljeni sa zadatkom širenja straha među stanovništvom, posebice Bošnjacima u cilju realizacije plana kodnog naziva: "Bošnjaci manjina u Sandžaku."

Čak i onda kada je dolazilo do sudskog epilog, usred pritiska javnosti, posebno međunarodne, ti slučajevi su tretirani kao obični primjeri ubistava u mirnodopskom periodu, a ne ono što je bila suština da se radi o ratnim zločinima. Tek, 2013. godine došlo je do određenih pomaka na putu ka, kakvoj-takvoj pravdi za žrtve i njihove porodice. Tužilaštvo za ratne zločine u Beogradu donijelo je odluku da se otmica u Štrbcima ubuduće tretira kao ratni zločin.

Bošnjaci u Sandžaku imaju pravo na punu istinu o onome što se je događalo od 1992-1995. godine. Nepravedno je da se o tome šuti i da ti zločini ostanu u sjenci onoga što se je dešavalo u Bosni i u Kosovu. I majke iz Štrbaca i Sjeverin imaju pravo da im se kaže gdje su kosti njihovih sinova koji su ubijeni samo zato što su bili Bošnjaci, odnosno muslimani.

Bez pune istine o tim zločinima nema trajnog mira koji je narodima koji dijele isti životni prostor prijeko potreban. Nema mira ako bude stalnog nastojanja da se relativiziraju ovakvi slučajevi.

Bošnjacima Sandžaka ne treba istina da se nekome svetili. Ona je potrebna kako bi se stavilo na znanje svima da Bošnjaci nikada više neće dopustiti da plaćaju krvavu cijenu vlastitog izbora da budu ono što jesu.

Abstract:

What happened in Sandzak since 1992. up in 1995. years , crimes against Bosniak civilians , kidnappings , police torture can not be represented as an isolated incident. On the contrary , all of these crimes were systematically designed with the aim of spreading fear among the population , especially Bosniaks in furtherance of the plan , codenamed “ Bosniak minority in Sandzak. ”

Even when it came to a court epilogue , amid public pressure , especially international , these cases are treated as ordinary examples of killings in peacetime , and not what was the gist of it is about war crimes. Only , 2013th there has been a certain shift towards , kind - such justice for the victims and their families. The War Crimes Chamber in Belgrade ruled that the kidnapping in the future Štrbci treated as a war crime .

Bosniaks in Sandžak are entitled to the full truth of what has happened during 1992-1995 year. It is unfair to be silent about it id and the crimes remain in the shadow of what was happening in Bosnia and in Kosovo.

The mothers of Štrbac and Sjeverina entitled d aim to tell it where the bones of their sons who were killed because they were Bosniaks and Muslims. Without the full truth about these crimes no lasting peace that the people who share the same living proctor indispensable . There is no peace if there is continuous effort to relativize these cases .

Bosniaks in Sandžak not be true that one's revenge. She needs to put on all the knowledge that the Bosniaks will never let you pay the bloody price of his choice to be who they are.

I. Uvod

Bošnjaci su narod koji je od svog postanka, odlučan da zadrži svoj originalni nacionalni i državni identitet i subjektivitet biva suočen sa ozbiljnim ugrožavanjem prava na svoju samobitnost od istočnih i zapadnih susjeda koji su ih nastojali, vrlo često na brutalan način, “privoljeti na nacionalno otrežnjenje”. Sve do Berlinskog kongresa Bošnjaci su živjeli na istom životnom prostoru, danas poznatim pod imenom Bosna i Sandžak.

U sastavu Bosanskog sandžaka Novi Pazar je imao poseban status. Elemente te posebnosti nalazimo u Kanun-nami Bosanskog sandžaka, odnosno vilajeta iz 1516. godine. Godine 1865. donijeta je Uredba o organizaciji vilajeta, koja je 24. juna 1867. godine djelimično izmijenjena, kojom je između ostalog predviđeno da se Taslidža (Pljevlja), Prijepolje, Priboj i Kolašin izdvoje iz Hercegovačkog uđu u sastav Novopazarskog sandžaka.

Odlukama Berlinskog kongresa dolazi do nove prekompozicije na Balkanu. Srbiji i Crnoj Gori je kao uslov za priznanje nametnuta obaveza zaštite vjerskih prava manjina. I prije sticanja svoje nezavisnosti, ove države su bile posebno zainteresovane da osvoje Sandžak kako bi se preko ove teritorije neposredno povezale. Srbi su pisali da je Sandžak za osmansku državu slijepo crijevo, a za Srbiju pupak. Austrijanci su, pak, smatrali da je Sandžak za Bosnu "isto što i posjedovanje Bosfora za Crno more".

Iako je odlukama Berlinskog kongresa Sandžak zadržao svoju autonomiju, 1912. godine srpska i crnogorska vojska okupirale su ga i podijelile. Kod isticanja ratnih ciljeva, kralj Nikola je prvenstveno potencirao „oslobođenje Zete i zemlje Nemanjića“ i „Osvetu Kosova“, kao i istorijsko-tradicionalne motive, zanemarujući etnografski i demografski pristup, kao i demokratske slobode, a takođe i realno stanje na teritorijama koje je planirao da zauzme. To će rezultirati brojnim stradanjima bošnjačkog naroda, pogotovo na područjima koje je zauzela crnogorska vojska.

Bez obzira na vrijeme, i bez obzira ko je kada vladao Sandžakom, Bošnjaci su uvijek rješenje svojih nacionalnih, vjerskih i svih drugih prava, a isto tako i sigurnost svog fizičkog opstanka, tražili i nalazili u tome da budu zajedno sa matičnim narodom od kojeg su, protivno svojoj volji otrgnuti. Kada im je pružena mogućnost da svoje raspoloženje iskažu, oni su to uradili na Konferenciji koja je održana u Sjenici, između 8. i 25. avgusta 1917. godine. Na njoj je donijeta Rezolucija kojom se Sandžak, kako onaj koji je ušao u sastav Crne Gore, tako i onaj u sastavu Srbije, pripoji Bosni i Hercegovini, "pošto istorijom i jezikom pripada istoj, a ne Crnoj Gori", te u krajnjem slučaju, ako to ne bi uslijedilo, onda je umoljeno za autonomiju Sandžaka.

Nakon stvaranja prve Jugoslavije, tačnije Kraljevine SHS 1918. godine, režim je ovu Konferenciju proglasio «austrofilskom», a njene učesnike optužio za veizdaju.

Sve navedeno ukazuje na činjenicu da su Bošnjaci Sandžaka oduvijek bili svjesni činjenice da su oni sastavni dio naroda sa Bošnjacima u Bosni, a tako su ih doživljavali i oni koji su bili prema njima neprijateljski nastrojeni. To će se najbolje očitovati tokom posljednje agresije na Bosnu od 1992. do 1995. godine. Razlog za brojne zločine, ubistva, otmice, policijske torture izvršene u Sandžaku, nad bošnjačkim narodom, je upravo zbog vjerskog i nacionalnog identiteta žrtava. Zato što su bili Bošnjaci, odnosno zato što su bili muslimani.

2. Sandžak na raskrsnici interesa Srbije i Crne Gore

Ratni zločini nad Bošnjacima Sandžaka činjeni su sa razlog da se ovaj prostor očisti od Bošnjaka, kao "prostor koji razdvaja Srbiju i Crnu Goru".

U dokumentu čiji je autor tadašnji predsjednik vlade Kneževine Srbije, Ilija Garašanin, Načertanije, u dijelu u kojem se govori o projektu stvaranja velike Srbije i politici prema Bosni, između ostaloga, stoji: "Karađorđe je bio vojeni predvoditelj od prirode bogato obdaren i vrlo iskusan; on nije mogao predvideti onu preveliku vojnu važnost koju Crna Gora za Srbiju ima i koju će svagdar imati kad god se o tome stane raditi da se Bosna i Hercegovina od Turske odjele i Srbiji prisajedine.

U ovom kontekstu, pravdajući genocid na Bošnjacima Novog Pazara i Sjenice, i "važnost tog poduhvata", Garašanin kaže: "Pohod ovog vojvode na Sjenicu i Novi Pazar (1809) još svi Srbi dobro pamte i nije potrebno da mi sledujući predlog novim dovodima podkrepplujemo."¹

Da to nije bila politika trenutka već politika kontinuiteta svjedoče i bilješke predsjednika Predsjedništva SFRJ, Borislava Jovića, koji 11. septembra 1990. godine, u svom dnevniku zapisuje: "*Sada se radi etnička karta srpskog prostora, naročito u BiH i Hrvatskoj, da se jasno prikaže teritorija gdje su Srbi u većini; od Šibenika, preko Like, Bosanske krajine, pored Save do Bijeljine svuda su Srbi u većini. U centru Bosne se Muslimani. Srbi presecaju i Sandžak pored Drine, pa se Muslimani ne mogu ujediniti. To je buduću prostor Srbije*"²

Čak i 20 godina nakon završetka rata, naslućuju se obrisi takve jedne politike. Bivši američki predsjednik Bill Clinton prilikom javnog deklasificiranja 300-tinjak dokumenata CIA-e o ratu u BiH izjavio je kako ta država ne može ući u Evropsku uniju zbog prevelike želje Srba za velikom Srbijom." U Briselu se održava sastanak na kojem se odlučuje može li BiH ući u EU. Sada vjerojatno ne može jer ne mogu uspostaviti nacionalne institucije koje bi im omogućile punopravno članstvo zato što se Srbi i dalje žele priključiti nekoj velikoj Srbiji", rekao je Clinton. Takođe je istakao kako se zalagao za podizanje embarga na uvoz oružja Bošnjacima i Hrvatima koji, za razliku od Srba, nisu imali oružje, kao i za američki vojni angažman u BiH kako bi bilo spriječeno etničko čišćenje Bošnjaka. Kazao je da će dokumenti CIA-e koji su deklasificirani pokazati da korjeni rata nisu u međuetničkoj mržnji, već u gladi za moći pojedinih političara. "Kada budete čitali dokumente, vidjet ćete kako nije istina da su se ti ljudi uvijek međusobno mrzili. U Sarajevu su Srbi, Bošnjaci i Hrvati u miru živjeli pet stoljeća", kazao je Clinton³.

¹ (http://www.rastko.rs/istorija/garasanin_nacertanije.html).

² www.san-odbor.org/Dokumenta/Suocavanje/pribojsjeverin.doc

³ <http://www.dnevno.hr/vijesti/svijet/98849-bill-clinton-srbi-zele-veliku-srbiju-i-zato-bih-ne-moze-u-eu.html>

3. Zločini u Sandžaku od 1992. do 1995.

Sandžak i Bošnjaci u njemu, tokom vremena pune neizvjesnosti i blizine i eha sa bosanskohercegovačkih ratišta, bili su izloženi raznovrsnim nedaćama i iskušenjima. Problem Bošnjaka je postojao zbog teritorije na kojoj žive, prostoru između Srbije i Crne Gore, kao i blizine Kosova i Bosne i Hercegovine. Sticao se dojam da je vlast nastojala da isprovocira nekakav oružani bunt Bošnjaka pa da time dobije traženo opravdanje da ga uguši svim raspoloživim sredstvima, te da broj Bošnjaka u ovom regionu, u okviru rješavanja svog državno-teritorijalnog i nacionalnog pitanja, upotrebom različitih metoda prisile i zastrašivanja svede na najmanju moguću mjeru. Iz Sandžaka su mahom išle u javnost samo informacije koje su trebale poslužiti u kreiranju i potvrđivanju već stvorene i zaživjele, stereotipne slike o Bošnjacima kao ekstremistima, fanaticima.⁴ Iza takvih planova ostali su tragovi zločina nad Bošnjacima u Sandžaku poput Bukovice, Pljevalja, otmice iz voza u Štrpcima, policijske torture i montiranih procesa protiv funkcionera i simpatizera SDA Sandžaka, i mnogi drugi zločini.

4. Otmica iz autobusa u Sjeverinu

Godine 1992. i 1993. u Sandžaku je, sudeći po onome što se dešavalo, otmice, ubistva, pljačke i drugi oblici državnog terora na sceni bio plan kojeg je objasnio Borisav Jović⁵ u svojoj bilješki.

Pripadnici srpske paravojne formacije "Osvetnici" su 22. oktobra 1992. godine zaustavili autobus na liniji Pljevlja - Priboj, tokom prelaska preko dijela teritorije Republike Srpske u mjestu Mioče, legitimisali putnike i iz njega kidnapovali 15 muškaraca i jednu ženu i odveli ih u Višegrad, gdje su psihički i fizički zlostavljani i ubijeni na obali Drine. Tog dana ubijeni su: 1. Mehmed Šebo, 2. Zafer Hadžić, 3. Medo Hadžić, 4. Medredin Hodžić, 5. Ramiz Begović, 6. Derviš Softić, 7. Modhad Softić, 8. Mujo Alihodžić, 9. Alija Mandal, 10. Sead Pecikoza, 11. Mustafa Bajramović, 12. Hajrudin Sajtarević, 13. Esad Džahić, 14. Ramahudin Đatović, 15. Ediz Gibović i jedina žena među njima Mevlida Koldžić.⁶

4.1. O tome kako su porodice otetih doživjele ovaj strašni zločin svjedoče njihove izjave:

Behudin Hodžić iz Priboja: "Od 5. aprila 1992. godine iz Bosne je potekla rijeka izbjeglica. Dolazili su putevima, šumama na razne načine. Neki automobilima a neki samo sa zavezljajem u rukama. Zaustavljali su se u selu. U našoj kući smješteno je njih tridesetoro. Slično je i u

⁴ www.san-odbor.org/Dokumenta/Suocavanje/pribojsjeverin.doc

⁵ www.san-odbor.org/Dokumenta/Suocavanje/pribojsjeverin.doc

⁶ <http://blog.b92.net/text/12988/Sjeverin%3A-ratni-zlocin-i-velika-mrlja-na-licu-pravde-%E2%80%A6%E2%80%A6/>

drugim kućama. U suprotnom pravcu, drumom ispod sela, kolona vojnih vozila sa vojnicima koji drže tri uzdignuta prsta. Dolinom Lima grmi od bjesomučne pucnjave. Ori se četnička pjesma. Ide "naša" vojska na našu Bosnu. Među nama i našim musafirima već danima vlada panika. Tješi nas što s našim komšijama Srbima održavamo dobre odnose. Oni nas štite i uvjeravaju da nam se ništa ružno neće desiti. Očevi nam zajedno rade u Priboju, djeca se školuju u Rudom. Izbjeglice odlaze dalje, ali dolaze drugi. Tako sve do jeseni. Ja 15. septembra odlazim u Vojsku Jugoslavije. U kasarni nam zabranjeno da pratimo televiziju, a ja nekako saznajem da je iz radničkog autobusa u Sjeverinu izvršena otmica putnika. Zovem sve telefonske brojeve koje znam u Priboju, ali uspevam da dobijem samo portira u "Poliesteru". Od njega ne dobijam tražene informacije, ali me obuzima slutnja. Poslije nekoliko dana pozivaju me moje starije i saopštavaju mi da je u autobusu bio moj otac. Tješe me, govoreći da su oteti putnici smješteni i da će naša vlast učiniti sve da se ništa strašno ne desi. Nisu mi dozvolili da odem kući. Pustili su me tek u februaru 1993. Dolazim u Priboj i javljam se vojnom odsjeku. Ispred opštine nalazim jednog kapetana i vojno vozilo koje skoro svakodnevno prebacuje potrebne stvari i vojsku u Strmac. Ponadao sam se da ću kao vojnik i ja moći da se tim vozilom prebacim do Sjeverina. Jednim dijelom puta se mora preći preko teritorije Republike Srpske. Kapetan mi saopšti da ja ne mogu sa njima u to vozilo, jer mi kao Bošnjaku nije bezbjedno. Bio sam razočaran i osjećao sam se čudno. Pitao sam kako to da istu uniformu nosimo, istoj vojsci pripadamo, istu državu služimo, pa kapetanu bezbjedno a meni nije? Odlazim preko brda i šuma pješke. Za šest sahata pješaćenja dolazim u Zitnice. Zatječem pustoš. Nema rođaka, nema komšija. Većina kuća prazno. Majka suze roni i svija mi ruke oko vrata. Od plača ne možemo da dođemo do riječi. Ono komšija i rođaka što je ostalo opsjednuto strahom. Baš tih dana, tu preko brda, desila se i ona otmica u Štrpcima. U kući nema brašna, ulja, sećera. Majka mi kahvu i čaj sladi medom. Svuda tuga i plač. Sve je drugačije. Bude mi se uspomene na baba, njegove dolaske sa posla i donošenje poklona. Morao sam opet da ostavim majku i odem u Vojsku. Tek sam po povratku u kasarnu počeo dozivljavati traume, jer od nekih vojnika dobijam informacije kako me je babo navodno zvao telefonom. Odslužio sam vojsku i evo me sada sa majkom. O babu evo već skoro deset godina ne znamo ništa. Samo ono što smo znali ranije, ali to su uglavnom samo nagadanja i prepričavanja. Želimo da ostanemo ovdje. Ovo je naš dom. Teško se živi ali se mora. Ne vidim perspektivu, jer nemamo pomoći ni od koga. Nema mladih, nema telefona nema ko da radi zemlju. Nema ni sa čim. Osamdeset posto Bošnjaka se iselilo. Ne vraća se niko". Ovo je i urađeno sračunato sa ciljem da se bošnjačko stanovništvo zastraši i iseli iz ovih krajeva. Država i vlast ne reaguju. Država i ne pokušava da riješi naš problem. Kao da se ništa nije ni dogodilo. Bili smo i ostali građani drugoga reda. Ohrabruje činjenica da je odnos komšija Srba prema nama vrlo korektan. Nađemo se zajedno u svakoj prilici. Popričamo, zaigramo fudbal, pomognemo jedni drugima. Organizator svih ovih zločina je državni vrh. Našu nesreću je prouzrokovala naša država. O svom zločinu sada ćuti. Ne može ovaj zločin ostati nekažnjen. Nekad će neko progovoriti o tome. Ako ne progovori, zločin će se ponoviti. Taj strah od tog

ponavljanja zločina, ljude sprežava da se vrate. Umjesto istine država nam šalje neke misionare, koji traže da se učlanjujemo u neku partiju za koju nikad nismo čuli, a obećavaju da je to partija budućnosti. Lažnih obećanja je bilo dosta. Od države smo tražili da nam saopšti istinu o mom ocu, da mi kaže u čije ime je ovaj zločin izvršen”.⁷

Zubejda Mandal, majka otetog Alije Mandala iz Sjeverina: “Otišao je na posao 22. oktobra prije skoro deset godina i još ga nema da se vrati. Ispratila sam ga tog jutra. Rekla sam mu: Alija, Alija čuvaj se! Dok je zamicao niz imanje doviknula sam mu: Alija, kupi dvije kesice bikarbonate jer ti baba muči želudac. Žurio je na autobus. Tri mjeseca nije išao na posao jer je bio na nekom plaćenom odsustvu. Radio je u FAP-u. Taj dan su iz Priboja poručili da se dijeli plata. Dušmani su sve isplanirali; da se taj dan u autobusu sabere što više Bošnjaka. Dušmani ga odvedoše. Nikad se nije vratio. Od toga dana, oči svoje isplaka. Pričalo se svašta. Kažu da su mu četnici na Bijelim brdima odsjekli glavu. Kažu nije htio da pjeva četničke pjesme. Da mi ode u rat znala bi zašta glavu dade, a ovako prežaliti ne mogu. Od žalosti za njim preseli na ahiret i njegova žena. Mlada u 45-oj godini. Jadnica, do smrti je pričala kako joj Alija dolazi u san i stalno je maštala da je živ. Neki su lopovi zvali telefonom i tražili pare da nam vrate Aliju, ali je sve to bilo laž. Iza Alije ostade troje siročadi. Preživljava se nekako. Pomaže nam Bog. Da mi je samo saznati gdje su njegove kosti. Ko ga i zašto ubi. Saznaćemo i to jednog dana. Ako samo ja i moj Hamo poživimo do tada. Molim dragog Boga da nam se smiluje i poživi nas do tog časa.”⁸

4.2. Dževad Koldžić (1979), sin otete Mevlide Hodžić:

“Bio sam sedmi razred kada se to dogodilo. Ne mogu da prepričavam sve ono što sam čuo da su mojoj majci uradili. Gorka i čemerna su to podsjećanja. Ja sam svjestan da ona nije više među živima. Ipak, niko nema pravo da mi uskrati nadu. Nadam se da ću jednog dana saznati ko su ti ljudi i kakvi su to ljudi koji su kidnapovali moju majku? Da im pogledam u lice i pitam ih - imaju li oni majku? Ne, oni nemaju majku, oni su zvjeri. Moje djetinjstvo je upropašćeno. Dok sam išao u školu nisam osjetio da me moji drugovi sažaljevaju. Pitao sam se u kakvom to svijetu ja živim. Završio sam osnovnu i srednju školu. Morao sam da radim teške poslove da bi se izdržavao. Odslužio sam vojsku baš u vrijeme bombardovanja. Stalno sam se pitao - kome ja to služim?

Nisam zaposlen, niti mi je ko pomogao, osim u humanitarnoj pomoći. Volim foto-aparat, pozivaju me na kojekakve fešte i od toga preživljavam. Jedna američka humanitarna organizacija mi je bila obećala nabaviti foto-aparat i kameru, ali obećanje nije ispunjeno. Moja majka je bila pošla na posao. Radila je u “Dekorplastu”. Od tog dana gubi joj se svaki trag. Ovaj zločin se nije

⁷ http://www.geocities.com/famous_bosniaks/priboj_sandzak.html

⁸ http://www.geocities.com/famous_bosniaks/priboj_sandzak.html

mogao dogoditi bez znanja opštinskog rukovodstva i načelnika SUP-a. Da su htjeli, oni su mogli da spriječe zločin. Bilo je dovoljno sustići kamion i vratiti ljude. Oni nisu ni prstom mrdnuli. Bilo je dovoljno vremena. Postoji tu čitav lanac odgovornosti. Od vozača autobusa, rukovodstva "Rakete", opštinskog rukovodstva, policije i vojnih vlasti. Umjesto da se naša pitanja rješavaju, mi doživljavamo pravu opsadu nekih novih političkih partija DOS-a, koji traže da postanemo njihovi članovi. Tih partija nije bilo kada su se nama dogodale ove stvari. Ja znam ko je naše probleme iznosio u javnost kome treba zahvaliti što su Bošnjaci u Priboju ostali. Nedavno kod mene dode Ekrem Hadžić, reše da je iz SDP-a, svasta mi obeća, traži da se učlanim u njegovu partiju i upiše me u spisak popisivača stanovnika. Od toga ne bi ništa, a mogao sam zaraditi 12.000 dinara i kupiti foto-aparat".⁹

Radi ilustracije na koji način se je režim u Beogradu odnosio prema zločinima u Sjeverinu svjedoče i medijski natpisi koji će se pojaviti u štampi u Srbiji dosta godina nakon otmice. U dnevnom listu "Danas" u rubrici "Na današnji dan" (22.10.2009.) piše ovako: "Na putu Priboj – Rudo pripadnici nepoznate paravojne formacije kidnapovali su iz autobusa 16 muslimana, stanovnika pograničnog sela Sjeverin (na granici Srbije i Bosne) i odveli ih u nepoznatom pravcu a potom likvidirali."

Ovakve izjave natjerale su Udruženje za zaštitu prava proteranih i raseljenih iz opštine Priboj da reagira saopćenjem za javnost i da podsjeti javnost na brojne zločine na Bošnjacima u gradu na Limu. U saopštenju stoji: "Za vrijeme oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini, stanovnici oko 15 pribojskih sela, uz granicu sa BiH (koja su bila naseljena pretežno bošnjačkim stanovništvom), protjerani su od strane pripadnika rezervnog sastava VJ." Pripadnici Užičkog korpusa VJ došli su na ovo područje 8. maja 1992. godine

1) - Prvo je u centru Sjeverina, u sred dana 26. avgusta 1992. godine, ubijen Bošnjak Ramo Berbo. Njega je jedan vojnik pred nekoliko očevidaca ubio ispalivši mu metak u čelo nakon što mu je Ramo Berbo pokazao ličnu kartu iz koje se moglo vidjeti koje je Ramo druge vjere. 2) - Dana 21. oktobra, nekoliko nepoznatih lica su kidnapovali Sabahudina Čatovića ispred njegove kuće u Sjeverinu. Od tada mu se gubi svaki trag. 3) - Težak zločin desio se 18. februara 1993. godine, kada su pripadnici VJ izvršili pješadijski i minobacački napad na selo Kukuroviće. Tom prilikom ubijeni su starci Mušan Husović, Fatima Sarač i Uzeir Bulutović. 4) - U aprilu 1993. godine iz svoje kuće u Sjeverinu nestao je Hasan Mujović i o njegovoj sudbini se ni danas ništa ne zna. Ni jedan počinitelj ni nalogodavac ovih zločina nikada nije pronađen ni kažnjen.

⁹ <http://bosnjaci-sandzaka.blogspot.com/2008/09/opstina-priboj.html>, Dževad Koldžić od 2013. godine radi kao kameraman na televiziji Sandžak, koja djeluje u okviru Media centra Islamske zajednice u Srbiji.

“Mi, mještani protjerani iz sela pribojske opštine, već više od 15 godina živimo van svojih domova. Nikada nam ni u jednoj državi nije priznat status izbeglica, jer se, zvanično, u Srbiji nikada nije vodio rat. Država Srbija nam, iz istog razloga, nikad nije priznala status interno raseljenih lica. Istovremeno, svih ovih godina bili smo obavezni da plaćamo porez na zemlju koju ne možemo da obrađujemo. Obracali smo se za pomoć lokalnim i republičkim vlastima, sa molbom da se angažuju na saniranju naših domova. Uvijek smo dobijali odgovor da to nije u njihovoj nadležnosti.” Stanovnici ovih sela nijesu nikoga ugrožavali, a njihov jedini “grijech” je bio taj što su željeli da žive mirno u svojoj državi, na svojem imanju sa svojim porodicama i svojim prijateljima i što su Bošnjaci. Nadam se da će ruka pravde sustići sve inspiratore, nalogodavce, počiniocce i pomagacce ovog zločina.¹⁰

5. Sudenje za ratni zločin: slučaj Sjeverin

Sudjenje za ratni zločin u Sjeverinu počelo je tek nakon 11 godina od otmice. Fond za humanitarno pravo, čija je direktorica u to vrijeme bila Nataša Kandić pratilo je sudjenje i redovno izvještavalo javnost o toku istog. U jednom od izvještaja ove institucije stoji: U Okružnom sudu u Beogradu 20. januara 2003. godine je počelo sudjenje Milanu Lukiću, Oliveru Krsmanoviću, obojici u odsustvu i Dragutinu Dragičeviću i Đorđu Ševiću koji su optuženi za ratni zločin protiv civilnog stanovništva (član 142 KZ SRJ). Ovo sudjenje, poznato kao “slučaj Sjeverin”, po selu odakle su žrtve, viđeno je u javnosti kao test za srpsko pravosuđe i njegovu spremnost da sudi po zakonu i izrekne presudu kojom će pravda biti zadovoljena. Prema navodima iz optužnice, okrivljeni Milan Lukić, Oliver Krsmanović, Dragutin Dragičević i Đorđe Šević su 22. oktobra 1992. godine, tokom oružanog sukoba na teritoriji Bosne i Hercegovine, kao pripadnici srpske paravojne formacije “Osvetnici” kojom je komandovao Lukić, izvršili otmicu sedamnaest građana SRJ muslimanske nacionalnosti u mestu Mioče koje se nalazi na samoj granici BiH sa Republikom Srbijom. Otmičari su zaustavili autobus koji je saobraćao na relaciji Rudo – Priboj, nakon legitimisanja iz autobusa su izveli žrtve koje su kamionom prevežene u Višegrad. U gradu, ispred motela “Vilina Vlas”, u prisustvu većeg broja građana otmičari su izvršili pretres otetih lica i uveli ih u motel gde su ih fizički zlostavljali. Zlostavljanje se nastavilo i na obali reke Drine u Višegradu, nakon čega su trojica okrivljenih Lukić, Krsmanović i Dragičević usmrtili otete hicima iz automaskih pušaka i zaklali one koji su preživeli egzekuciju.

Tokom prve nedelje glavnog pretresa sud je saslušao jednog od dvojice optuženih, budući da se drugookrivljeni brani ćutanjem, četiri svedoka tužilaštva i jedanaest rođaka žrtava koji su svedočili o događajima pre i posle otmice. Optuženi Đorđe Šević je priznao da je učestvovao

¹⁰ <http://blog.b92.net/text/12988/Sjeverin%3A-ratni-zlocin-i-velika-mrlja-na-licu-pravde-%E2%80%A6%E2%80%A6/>

u akciji otmice, ali je negirao učešće u mučenju i ubistvu otetih lica u Višegradu. Pred sudom je tvrdio da on nije bio upućen u prirodu akcije i nacionalnost žrtava. Svedok Miloje Udovičić je u svom iskazu istakao da su ga otmičari presreli ispred Štrbaca i zatražili da ih šlepuje pošto im se kamion ugasio. Prema njegovim rečima, u toj grupi je bilo 8-9 maskiranih ljudi sa automatskim puškama, od kojih su neki bili obmotani u zastave “S verom u boga i otadžbinu”. Ispred Bjelog Brda njegovo se vozilo zaustavilo, pa su članovi grupe odlučili da skinu lanac i nastave dalje sami. Dok su skidali lanac, pripadnici grupe su pevali pesmu kojom su vređali Muslimane, a ista pesma se čula i iz unutrašnjosti njihovog kamiona ispod cirađe. Svedok je tada shvatio da se tim kamionom prevoze ljudi. Ova grupa se potom uputila ka vrhu Bjelog Brda, gde su se zaustavili i počeli da se vesele i pucaju. Četvrtog dana suđenja pred sudom se pojavila Dragana Đekić, ključni svedok ovog zločina. S obzirom na strah svedoka i važnost njenog svedočenja, sudsko veće je donelo rešenje o isključenju javnosti tokom njenog davanja iskaza. Nažalost, pozitivno krivično procesno pravo u Srbiji i Crnoj Gori predviđa samo ograničene mere zaštite svedoka, pa se sudsko veće pozvalo na član 292. ZKP-a, i odluku obrazložilo razlozima uznemiravanja javnosti i remećenja javnog reda u sudnici. Ovaj primer, kao i niz drugih govori o potrebi donošenja propisa o zaštiti svedoka.

Naredna četiri dana suđenja (17. marta, 15. 16. i 18. aprila 2003. godine) saslušano je više svedoka Tužilaštva koji su dali iskaz o samom činu otmice, kao i o događajima pre i posle otmice. Vozač autobusa Velisav Stojkanović je ostao u potpunosti pri iskazu datom istražnom sudiji 19. aprila 2001. godine, u kome je detaljno opisao samu otmicu. Prema njegovim rečima u akciji otmice je učestvovalo 6-7 ljudi, dok je iz autobusa izvedeno 15-16 ljudi. Uniformisana lica su odvela putnike iza kafane “Amfora” gde je bio parkiran kamion model “Zastava 615” prekriven cirađom. Dragoslav Raković, takođe očevidac same otmice, u svom svedočenju je istakao da je poznao većinu žrtava ovog zločina. Najznačajniji svedok u ovoj fazi suđenja bio je Milić Popović, predsednik Skupštine opštine Priboj u periodu kada je izvršen ovaj zločin. On je u svom detaljnom svedočenju govorio o sastancima koje je imao sa članovima Komisije Vlade SRJ i o zbivanjima u Sjeverinu nakon otmice. Po njegovim rečima dan nakon otmice je formirana Savezna komisija koja je došla u Priboj na čelu sa Vladimirom Matovićem, savetnikom tadašnjeg predsednika SRJ Dobrice Ćosića. Pored njega u delegaciji su još bili Momčilo Grubač, u to vreme savezni ministar za ljudska prava i njegov pomoćnik Mahmut Memić. Sastanku je prisustvovao i Ratko Mladić, koji je obećao da će učiniti sve što je u njegovoj moći da oteti budu vraćeni. Nakon sastanka delegacija se uputila u Sjeverin gde se okupio veći broj građana koji su tražili da oteta lica budu vraćena. Građanima se obratio ministar Momčilo Grubač koji je obećao da će savezni organi preduzeti sve da se ovi ljudi vrate kućama, a da će organi vojske i policije ubuduće obezbeđivati Sjeverin. Zbog loših odnosa između republičkih i saveznih organa republički MUP nije obezbeđivao ovaj skup, a većina stanovnika Sjeverina je te noći napustila

Sjeverin i otišla u Priboj. Te noći je iz Sjeverina otputovala i ova komisija. Po svedokovim rečima ljudi su bili uznemireni jer je i ranije bilo incidenata i kao primer je naveo ubistvo Berba Rama u centru Sjeverina u avgustu 1992. U daljem toku svedočenja svedok je istakao da nikada nije video ni Milana Lukića ni Olivera Krsmanovića, a da je čuo da je tih dana bio pojačan sastav policije u Sjeverinu. Svedok je takođe spomenuo da je u Sjeverinu, za vreme protesta video više lica u crnim uniformama i sa crnim zastavama "Osvetnici srpskog naroda". Pored Milića Popovića trebalo je da svedoči i penzionisani oficir Vojske Jugoslavije Luka Dragičević. Međutim, on se nije pojavio jer Vojska navodno nema podatke o njegovoj adresi, pa je uputila Sud na Vojni fond za penziona i invalidsko osiguranje. Predsednica veća je upoznala strane u postupku sa činjenicom da je od novog predsednika državne zajednice SCG zatražila dostavljanje izveštaja državne komisije o ovoj otmici.¹¹

Mada je su utvrdio počinioc ovog zločina, postoje ozbiljne indicije da je od početka sudjenja postojala namjera da se izbjegne utvrđivanje činjenica vezanih za nalogodavce za otmicu, jer tužioc koji su radili na ovom slučaju nisu nastavili sa istragom po liniji komandne odgovornosti, jer bi na taj način porodice žrtava ali i cjelokupna javnost bila u prilici saznati ko je odobrio otmicu i ubistva koje je sud okarakterisao ka zločine protiv čovječnosti. Čak i ova kvalifikacija nije odgovarala ovom događaju, jer se ovdje radilo o klasičnom primjeru ratnog zločina.

O kakvom zločinu se radilo svjedoče i riječi koje je u završnom obraćanju pred Sudom iznio tužilac za ratne zločine, Vladimir Vukčević, založivši se za izricanje maksimalnih zatvorskih kazni: "Način na koji je zločinački čin izvršen pokazuje da se radilo o nemilosrdnom mučenju, hladnokrvnoj brutalnosti i okrutnom postupanju s ciljem izazivanja najtežih patnji". "Otetih ljudi su okrutno premlaćivani drvenim palicama ili ubijani vatrenim oružjem, što predstavlja jedno od najtežih krivičnih djela." Sudija Nata Mesarević posebno se osvrnula na svjedočenje Dragane Djekić, koja je u vrijeme zločina bila Lukićeva djevojka. Djekićeva je pred sudom potvrdila da je postojao plan o otmici, odnosno kidnapiranju, te da su Muslimani doista bili mučeni u hotelu Vilina Vlas u Višegradu. Ona je identificirala obojicu optuženih, a na fotografijama koje joj je predočio ured tuzilastva prepoznala je i njihove žrtve.

Drugi svjedok, Miloje Udovičić, slučajno se sa svojim vozilom zatekao na mjestu na kojem se odigrala otmica. Napadači su ga, nakon što se autobus pokvario, prisilili da ih odšlepa nekoliko kilometara dalje. Udovičić je opisao kako su se otmičari – čija su lica bila premazana crnom bojom – s oružjem u ruci radovali poput "Indijanaca koji su došli do plijena". Udovičić je izjavio i da su ti ljudi zlostavljali i ponižavali zarobljenike, prisiljavajući ih da pjevaju srpske nacionalističke pjesme. Rekao je i da je strahovao od toga da im se suprotstavi, jer "svatko je znao što će

¹¹ <http://www.hlc-rdc.org/uploads/editor/Sudjenje%20za%20ratni%20zlocin-slucaj%20Sjeveri.pdf>

se dogoditi ljudima koji pomažu Muslimanima”¹². Za taj zločin Okružni sud u Beogradu je u julu 2005. osudio na po 20 godina zatvora Milana Lukića, Olivera Krsmanovića (oboju u odsustvu) i Dragutina Dragičevića, a Đorđa Ševića na 15 godina zatvora.¹³

6. Prvi spomenik bošnjačkim žrtvama ratnih zločina u Sandžaku

U Sandžaku se, kao što smo imali prilike vidjeti dogodilo puno zločina nad Bošnjacima Sandžaka, koji su nakon toga bili osuđeni na nešto što je još teže, pokušalo se sa prikrivanjem istih.

Zahvaljujući porodicama žrtvava ali i Islamskoj zajednici u tome se nije uspjelo. U posljednjih 15 godina Islamska zajednica je svake godine 27. februara i 22. oktobra organizirala komemorativne skupove u povodu godišnjica otmica u Štrpcima i Sjeverinu. U prvo vrijeme "stidljivo", a nakon toga i otvoreno u to su se uključile i lokalne samouprave u Prijepolju i Priboju. U Prijepolju je napravljen jedan presedan odlukom lokalnih vlasti da se podigne spomenik samo građanima porijeklom iz ove općine oteetim iz voza.

U Priboju je, u saradnji Islamske zajednice u Srbiji, koja je obezbjedila plac-poklon porodice čiji je član otet u Sjeverinu, i lokalne samouprave koja je obezbjedila sredstva, počela izgradnja spomen obilježja za otete i svirepo ubijene Bošnjake, u mjestu Sjeverin čiji će otkrivanje biti upriličeno 22. oktobra ove godine, na obilježavanju 23. godišnjice zločina.

7. Zaključak

Ono što se dešavalo u Sandžaku, od 1992. do 1995. godine, zločini nad civilnim stanovništvom bošnjačke nacionalnosti, otmice, policijska tortura nikako se ne može predstaviti kao izolovani incident.

Naprotiv, svi ti zločini bili su planski osmišljeni sa zadatkom širenja straha među stanovništvom, posebno Bošnjacima, u cilju realizacije plana kobnog naziva: "Bošnjaci manjina u Sandžaku."

Čak i onda kada je dolazilo do sudskog epiloga, usred pritiska javnosti, posebno međunarodne, ti slučajevi su tretirani kao obični primjeri ubistava u mirnodopskom period, a ne na način, što je bila suština, da se radi o ratnim zločinima. Tek, 2013. godine došlo je do određenih pomaka na putu ka, kakvoj-takvoj, pravdi za žrtve i njihove porodice. Tužilaštvo za ratne zločine u Beogradu donijelo je odluku da se otmica u Štrbcima ubuduće tretira kao ratni zločin.

¹² <http://iwpr.net/sr/report-news/presude-za-ratni-zlocin-u-sjeverinu>

¹³ http://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/fhp:-zalba-uss-zbog-slucaja-sjeverin-415284.html

Bošnjaci u Sandžaku imaju pravo na punu istinu o onome što se je događalo od 1992. do 1995. godine. Nepravedno je da se o tome šuti i da ti zločini ostanu u sjenci onoga što se je dešavalo u Bosni i na Kosovu. I majke iz Štrbaca i Sjeverina imaju pravo da im se kaže gdje su kosti njihovih sinova koji su ubijeni samo zato što su bili Bošnjaci, odnosno muslimani. Bez pune istine o tim zločinima nema trajnog mira koji je narodima koji dijele isti životni proctor prijeko potreban. Nema mira ako bude stalnog nastojanja da se relativiziraju ovakvi slučajevi.

Bošnjacima Sandžaka ne treba istina da se nekome svetili. Ona je potrebna kako bi se stavilo na znanje svima da nikada više neće dopustiti da plaćaju krvavu cijenu vlastitog izbora da budu ono što jesu.

Prof. dr sc. Džemal Najetović

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku

SREBRENICA, RAZBIJENO OGLEDALO ORGANIZACIJE UJEDINJENIH NACIJA (Međunarodna umiješanost i odgovornost za genocid u Srebrenici)

*„Uz Ruandu i Somaliju, Srebrenica je najveći propust snaga OUN“.
Alain Le Roy, francuski diplomat, šef mirovnih snaga OUN*

Apstrakt:

U modernoj historiji, kao malo gdje drugdje, ali u Evropi zasigurno, UN sa svom svojom birokratiziranom, ne malom, mamutskom mašinerijom, nigdje nisu doživjele veće poniženje i blamažu kao u Srebrenici. U Srebrenici su sahranjeni svi principi tzv. zapadne demokratije, pogažene i iznevjerene sve povelje i rezolucije, počev od Povelje UN, do Helsinških konvencija, Pariških principa, Haških odluka i tribunala, Ženevskih konvencija itd.

U Srebrenici je sahranjen Mاستriht ili bar oni principi na kojima EU hoće da gradi svoju budućnost. Pale su sve zavjese i ugasile nade onih koji su još vjerovali u neki novi međunarodni poredak, ljudska prava i slobode, u tekovine zapadne civilizacije i kulture. Stara, nadmena, neokolonijalna evropska politika u Srebrenici je pokazala svoje pravo lice.

Iako su skoro svi prijedlozi mirovnih planova: Kutiljerov (mart 1992.); Vens-Ovenov (april 1993.); Oven-Stoltenbergov (septembar 1993.); Vašingtonsko-Bečki (maj 1994.); Kontakt grupe (juli 1994.), itd. Srebrenicu tretirali kao teritoriju sa većinskim bošnjačkim stanovništvom, što je ona faktički bila, međunarodna zajednica je dozvolila njeno stradanje.

Ključne riječi: međunarodna zajednica, odgovornost, genocid, Bošnjaci, Srebrenica.

Abstract:

In modern history, as nowhere else, but certainly in Europe, the UN, with all its bureaucratic, not small, mammoth machinery, nowhere have not experienced greater humiliation and disgrace as in Srebrenica. In Srebrenica were buried all the principles of the so-called. Western democracy, trampled and betrayed all charters and resolutions, starting with the UN Charter, to the Helsinki Convention, the Paris Principles, the Hague tribunal's decision and, the Geneva Conventions, etc.

In Srebrenica was buried Maastricht or at least those principles on which the EU wants to build its future. Pale all the curtains and shut down the hopes of those who still believe in a new international order, human rights and freedoms, in the achievements of Western civilization and culture. The old, arrogant, neo-colonial European policy in Srebrenica has shown his true colors.

Although almost all the proposals of peace plans: Cutileiro (March 1992); Vance-Owen (April 1993); Owen-Stoltenberg (September 1993); The Washington-Vienna (May 1994); Contact Group (July 1994), and so on. Srebrenica treated as the territory of the Bosniak majority, as it was in reality, the international community has allowed her suffering.

Keywords: international community, responsibility, genocide, Bosniaks of Srebrenica.

1. Opšti podaci: površina i nacionalna struktura stanovništva.

Površina ove teritorije iznosi 533 km²; privatno 230 km², a društveno vlasništvo 303 km². Prema popisu iz aprila 1991. godine Srebrenica je imala 37.211 stanovnika, od čega je bilo Hrvata 38 (0,1%); Srba 9.381 (25,2%); Ostalih 674 (1,8%) i Muslimana 27.118 (72,9%).¹ Srebreničani su bili to što su bili i stoljećima prije: blage naravi, veoma miroljubivi, odani urednom životu, porodičnoj vjernosti i čistoći, privrženi uzgoju cvijeća, povrća i stoke.

¹ Bilten broj 219 Republičkog zavoda za statistiku i listing po naseljenim mjestima iz obrasca P-9 "Konačni rezultati po naseljenim mjestima i popisnim krugovima" popisa stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava, Sarajevo, april 1991. godine

U razdoblju od 1946. do 1949. godine komunističke vlasti su ukinule bosansko-muslimansko nacionalno ime priznato u toku NOR-a. Muslimani kao narod nisu unijeti u prvi Ustav BiH, 1946. godine. Nakon toga, 1947. godine, ukinut je Glavni odbor Muslimana u BiH. Popisom stanovništva 1948. godine službena politika Muslimane tretira kao neopredijeljene, očekujući da ih se većina opredijeli u srpskom ili hrvatskom pravcu. Naredne godine, 1949., ukinuto je i KDM "Preporod", koje je obnovljeno u oktobru 1990. godine. Ustavom BiH, 1946. godine, Muslimani su priznati kao posebna nacionalno-politička kategorija. Popisi stanovništva 1981. i 1991. godine sadrže odrednicu-popisnu kategoriju Musliman kao nacionalnu oznaku. Na Drugom bošnjačkom saboru, održanom u Sarajevu 28.09.1993. godine, donijeta je i potvrđena odluka kojom je bosansko-muslimanskom narodu vraćeno staro historijsko ime – Bošnjaci. Od tada su i sve dotadašnje bosansko-muslimanske institucije službeno uzele bošnjačko ime. U ovom radu, za Bošnjake, koristimo termin shodno historijskom određenju. Pored naziva Bošnjak, za pripadnika bošnjačke nacije, u ovom radu, mjestimično se koriste i nazivi: Musliman, Bošnjak-musliman, Bosanski Musliman, sa istim značenjem. Rukovodeći se nastojanjem da ovaj rad ne bude previše dugačak, izostavili smo širi osvrt na historiju Bošnjaka. Šire o tome, Mustafa Imamović: Historija Bošnjaka, BZK "Preporod", Sarajevo, 1997.

2. Kratak osvrt na istorijat Srebrenice

Privredni život na području Srebrenice počinje za vrijeme Ilira. U rimsko doba, uspostavljaju se novi privredni odnosi: razvija se poljoprivreda, zanatstvo i rudarstvo. Posebna pažnja posvećuje se rudarstvu koje je tada imalo vodeću ulogu. Glavni rudnici rude srebra bili su u okolini današnje Srebrenice i Fojnice. Uz zlato i srebro, Rimljani su eksploatisali i željezo.²

Pošto je srednjovjekovna bosanska država imala dovoljno raznih metala stvarali su se uslovi za izradu oružja u Fojnici, Visokom, Konjicu i Srebrenici.³ U rudarskim mjestima postojale su i dubrovačke kolonije, kao npr. u Srebrenici, Ustikolini, Visokom itd.

Opisujući granice srednjovjekovne države Vjekoslav Klaić, u vezi Srebrenice, u svojoj knjizi piše: "... bijaše u toj župi i grad Borač (Borac, Boragio) sa varoši ispod njega (Subtus Boraz ili Sotto Boraz, još i danas zovu kršćani malenu ravnicu oko Vlasenice imenom Birač), a po svoj prilici spadaše na nju i glasovita rudarska varoš Srebrenica, koja se spominje počev od 1376. godine."⁴

Krupna bosanska vlastela, orijentisana protiv ugarskog kralja Sigismunda, dovela je ponovo na prijesto kralja Stjepana Ostoju, te se ratne operacije ponovo nastavljaju. Jedna od značajnijih ratnih operacija je i ona vezana za napad na grad Srebrenicu, u proljeće 1411. godine, kada su Bosanci, predvođeni vojvodom Sandaljem Hranićem, osvojili ovu varoš. Srednjovjekovni bosanski vladari su ulagali velike napore da svoju vojsku opreme kvalitetnim naoružanjem. Pojedini topovi imali su svoja imena. Jedan takav iz Srebrenice, koji su Srbi 1411. godine zaplijenili prilikom napada na Srebrenicu zvao se "Humko".⁵

U ljeto 1426. godine, iskoristivši upad Osmanlija na teritoriju srpske srednjovjekovne države, kralj Tvrtko II Tvrtković je sa bosanskom vojskom napao grad i rudnik Srebrenicu, koji je ranije Ugarska predala despotu Stefanu Lazareviću, ali je uskoro despot prešao rijeku Drinu i potukao Bosance. Osmanlije su ubrzo nakon toga protiv Tvrtka II istakli svog pretendenta, Ostojinu sina Radivoja.⁶

Kralj Tvrtko II Tvrtković je 1433. godine pokušao ponovo da osvoji Srebrenicu, ali i ovog puta bezuspješno, dok je, suprotno tome, despot Đurađ Branković zauzeo Zvornik i Teočak.⁷

² Enciklopedija Jugoslavije-Separat SR BiH, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983., str. 78

³ Isto, str. 83.

⁴ Vjekoslav Klaić: Poviest Bosne – fototip (reprint) izdanja iz 1882.godine, Sarajevo, 1990., str.19

⁵ Enver Imamović: Historija bosanske vojske, Sarajevo, 1999., str. 44

⁶ Enciklopedija Jugoslavije – Separat SR BiH, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983., str. 84.

⁷ Vojna enciklopedija, Beograd, 1975., knjiga 1, str.764.

Tešku situaciju u kojoj se našao bosanski kralj iskoristili su ponovo Osmanlije za jačanje svoga položaja u Bosni, bosanskog kralja obavezali su na vazalstvo i ponovno plaćanje danka (1435.), a u posjednutim gradovima počeli su se utvrđivati.⁸ Jedna od zanimljivosti historije ratovanja u vrijeme samostalne srednjovjekovne bosanske države je i ta da se krajem XIV i početkom XV st. razbuktavaju borbe između pojedinih feudalaca i to naročito na jugu bosanske države, gdje je vojvoda Sandalj Hranić šireći svoje posjede (naročito u prvim decenijama XV st.) uspio da likvidira ili potčini svu moćniju vlastelu. Smrt ovog velikog i jakog feudalca, 1435. godine, izazvala je talas unutarnjih borbi i metež koji je prije svih iskoristila ugarska vojska koja je napala Hum, kojeg je nasljednik Sandalja Hranica, Stjepan Vukčić-Kosača, uz pomoć osmanlijske vojske, uspio da odbrani. Istovremeno, kao i njegov prethodnik, Stjepan Vukčić-Kosača radio je na odvajanju južnog dijela bosanske države, posebnim i razgranatim sistemom secesije i formiranjem zasebne političke cjeline. Na lijevoj obali srednje Drine, u župi Osat, južno od rudarskog mjesta Srebrenice, ležalo je mjesto Ljubovsko, u kojem se nalazila jedna kuća bosanskih krstjana.⁹ U popisu franjevačkog samostana iz 1506. godine navode se samostani u Sutjeskoj, Visokom, Srebrenici i Fojnici.¹⁰

U junu 1444. godine ugarsko-hrvatski kralj Vladislav Varnečike teško je potukao Turke u klancu Kunovici u Bugraskoj. To je ohrabrilu novog bosanskog kralja Stjepana Tomaša (1443-1461.) sina kralja Stjepana Ostoje, da se odlučnije veže za Ugarsku, pa je u proljeće 1444. godine preduzeo protivnapad na Turke u Bosni i potisnuo ih iz Srebrenice i nekih drugih mjesta oko Drine.¹¹

Veliki uspjeh kralj Tomaš postigao je u maju 1444. godine kada je njegov vojvoda Petar Kovačević osvojio grad Srebrenik, kojeg su do tada držale Osmanlije. Obnavljanjem srpske Despotovine došlo je ponovo do spora oko grada Srebrenice i razlogom jednog novog srpsko-bosanskog rata, 1444. godine. Srebrenica je 1445. godine osvojena od strane despota Đurađa Brankovića, koji je 17. septembra te godine izdao Dubrovačku povelju i njom uveo prijašnji "Srebrenički zakon", kojeg su Dubrovčani imali još i prije, za vrijeme despota Stjepana Lazarevića. Kralj Stjepan teško je podnio gubitak ovog veoma važnog mjesta, pa je zbog toga sljedećih godina nastojao da ga opet vrati. Sličan rat između Bosne i Srbije izbio je 1448. godine, oko ovog važnog grada. I u ovom novom ratnom sukobu, vojska srpskog despota Đurađa Brankovića (sin Vuka) koju je predvodio Toma Kantakuzina, potukla je 6. septembra 1448. godine vojsku bosanskog kralja Stjepana Tomaša.¹²

⁸ Isto, str. 764.

⁹ Dominik Mandić: Bosanska crkva bosanskih krstjana, Chicago, 1962, str. 312.

¹⁰ Dominik Mandić: Bosna i Hercegovina, Chicago 1960, str. 75.

¹¹ Dominik Mandić: Bosna i Hercegovina, Chicago 1960, str. 137.

¹² Vjekoslav Klaić: Poviest Bosne – fototip (reprint) izdanja iz 1882., Sarajevo, 1990, str. 292.

Podatke o boravku Turaka u Bosni imamo 1438. godine. Oni su ovdje boravili i u proljeće 1439. godine za vrijeme operacija u Srbiji. Za vrijeme okupacije Despotovine (1439-1444.) oni se spominju ne samo u Srebrenici i njenoj okolini nego i u Mileševcu i Foči.¹³ Turci su, naime, već od prije imali jako uporište u istočnoj i srednjoj Bosni. Više godina držali su Hodidjed i Vrhbosnu, a između 1459. i 1462. godine zauzeli su Srebrenicu, Zvornik i Usoru.¹⁴

Poslije stanovite krize regulisani su odnosi i sa Ugarskom, ali je evidentan sukob unutar porodice Vukčić-Kosača razbio iluzije o mogućnosti jedne kompaktne odbrane interesa srednjovjekovne bosanske države. Uz pomoć osmanlijske vojske, sin Stjepana Vukčića-Kosače, Vladislav, pokorio je Hercegovu vojsku 1462. godine na rijeci Breznici, kod Pljevalja. Iste godine, Osmanlije su osvojili Srebrenicu, Zvornik i cijelu župu Usoru. Optužujući "prokletog i neposlušnog sina" Vladislava za izdaju, Herceg Stjepan je kasnije (1466.) tvrdio da je Vladislav "doveo Osmanlije u moju zemlju nekim klancima kuda ranije nijedan Turčin nije mogao proći".¹⁵

Prije 1463. godine, zemlji Kovačevića pripadala je župa Vrtar, župa Trebotić sa gradom Ključevcem, župa Osat sa gradom Đurđevcem, trg Petriš na Drini, Birač do grada Perina na Drinjači, predjeli oko Vlasenice i Nove Kasabe, tj. cijelo područje između Drinjače i Jadra, pa i preko te rijeke do Srebrenice.¹⁶

Mađari i Mlečani su uz pomoć pape 12. septembra 1463. godine sklopili vojni savez protiv Turske i početkom oktobra iste godine pokrenuli ofanzivna dejstva. Kralj Matijaš se sa vojskom kretao dolinom Vrbasa. S juga su ga pomagali herceg Stjepan i njegovi sinovi. Vladislav se kretao ka Livnu a Vlatko je dospio blizu Srebrenice.¹⁷

Srebrenički kadiluk bio je u sastavu Smederevskog sandžaka (1460-1480. godine). Sjedište ovog kadiluka bilo je u Srebrenici koju je karakterisalo rudno blago i ekonomski razvoj. Ovaj kadiluk se dijelio na nahije: Srebrenica, Šubim, Kušlat, i Zvornik na lijevoj, te Sokol, Rađevina, Bohovina, Krupanj, Jadar i Ptičar na desnoj strani Drine. Nahija Srebrenica pominje se tek 1533. godine. Obuhvatala je: varoš, bližu okolinu i grad Srebrenicu sa posadom. Srebrenički kadiluk je smanjen 1548. godine kada je izgubio nahije u Mačvi, gdje je osnovan Šabački kadiluk. Sljedeće smanjenje bilo je 1572. godine kada je osnovan Zvornički kadiluk. Tako je Srebrenički kadiluk sveden na područje Srebrenice i nahije Kušlat, Ludmer, Šubin, Bohovina, Jadar i Ptičar.¹⁸

¹³ Hazim Šabanović: Bosanski pašaluk, postanak i upravna podjela, Sarajevo, 1982, str.28.

¹⁴ Dominik Mandić: Bosna i Hercegovina, Chicago 1960, str. 139.

¹⁵ Vjekoslav Klaić: Poviest Bosne – fototip (reprint) izdanja iz 1882., Sarajevo, 1990, str. 60.

¹⁶ Hazim Šabanović: Bosanski pašaluk, postanak i upravna podjela, Sarajevo, 1982, str.134.

¹⁷ Isto, str. 41.

¹⁸ Hazim Šabanović: Bosanski pašaluk, postanak i upravna podjela, Sarajevo, 1982, str.169 i 199.

Kada je formiran Bosanski sandžak (1463.) njegova teritorija se u početku znatno smanjila. Na istoku i sjeveroistoku graničio je sa Smederevskim sandžakom koji je u srednjem Podrinju prelazio Drinu i obuhvatao Srebrenicu, Zvornik, Kušlat i Šubin.¹⁹

Izvori bilježe još jedan sukob oko grada Srebrenice, 1458. godine, koju je bosanski vladar Stjepan Tomaš uspio da osvoji, zajedno s još nekoliko gradova u njenoj okolini, što je, kako je to već u historijskoj literaturi bilo zabilježeno, kao i posljednji vojnički uspjesi srednjovjekovne bosanske države.²⁰

Početakom 1481. godine Vuk Gregurević (“Zmaj Ognjeni”) napao je Srebrenicu i Sarajevo.²¹

Osmanlije 1512. godine ponovo zauzimaju Srebreničku banovinu i formiraju zaseban Zvornički sandžak.²²

U doba Omer paše Latasa (1850-1852) nastale su promjene u pogledu administrativno-teritorijalnog uređenja Bosanskog pašaluka. Ukinuo je termine sandžak (live) i kadiluk a uveo kajmekamluke (okruge) i mudirluke (srezove). Po toj podjeli Bosanski ajalet dijelio se na šest kajmakamluka. Srebrenica je tada imala status mudirluka, a bila je u sastavu Zvorničkog kajmakamluka.²³ Drskost i arogancija Omera-paše Latasa kao i reforme koje je provodio bili su dovoljni razlozi da lokalno stanovništvo zauzme negativan stav prema njemu i pobuni se. Kada je došlo do boja kod Orahovice (između Vranduka i Žepča) u odbrani su se angažovali i odredi iz istočne Bosne, a posebno Srebrenice i Zvornika. Mada su se žestoko borili pretrpjeli su velike gubitke od artiljerijskih projektila.²⁴

Godine 1865, u Osmanlijskom carstvu izvršena je reforma političko-administrativne podjele. U BiH je od dva vezirluka formiran jedan vilajet. Dijelio se na sandžake (kajmekamije), a oni na kaze ili mudirate. Formirano je sedam sandžaka. Srebrenica je bila u sastavu Zvorničkog sandžaka.²⁵

Za vrijeme upravne podjele Bosanskog pašaluka u 19. stoljeću u sastavu Zvorničkog sandžaka (live) bilo je devet kaza: Donja Tuzla, Gradačac, Brčko, Bijeljina, Zvornik, Srebrenica, Vlasenica (Birče), Maglaj i Gračanica.²⁶ Pogranična mjesta Bosanskog pašaluka (1580.) prema Rumeliji

¹⁹ Isto, str. 42.

²⁰ Isto, str. 765.

²¹ Isto, str. 53.

²² Enciklopedija Jugoslavije – Separat SRBiH, Zagreb, 1983, str. 86.

²³ Isto, str. 232 - 233.

²⁴ Enver Imamović: Historija bosanske vojske, Sarajevo, 1999, str. 188

²⁵ Luka Đaković: Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika, Globus, Zagreb, 1985, str. 11.

²⁶ Isto, str. 234.

bila su: Nikšić, Kolašin, Kosovska Mitrovica, Novi Pazar, Nova Varoš, Priboj, Višegrad, Srebrenica, Zvornik, Loznica, Šabac.²⁷

Nakon austrougarske okupacije, branioци Tuzle su, na čelu sa muftijom Šemsekadićem preko Srebrenice i Višegrada, prešli u Sandžak.²⁸ Naime, kada su čuli da je austrijska vojska 17. Septembra 1878. godine okupirala Brčko, a zatim se ka Tuzli kretala iz pravca Gračanice i Lukavca, zaključili su da nemaju dovoljno snaga da im se suprotstave, pa su se nakon manjih okršaja povukli prema Zvorniku.

U toku Drugog svjetskog rata, na području Srebrenice odvijala su se djestva Glavne operativne grupe divizija. U periodu juni–juli 1943. godine, u Srebrenici je razbije domobranski garnizon. U decembru 1943. godine njemački 5.SS brdski armijski korpus izveo je ofanzivnu operaciju “Kugelblitz” da bi na prostoriji Sokolac–Vlasenica–Srebrenica opkolio i razbio 17. i 27. diviziju 3. korpusa. Istovremeno je iz rejona Sjenice, preko Sandžaka, u Istočnu Bosnu prešla njemačka 1. brdska divizija, potiskujući 5. krajišku diviziju. U toj operaciji, vođenoj zimi i po visokom snijegu, njemačke snage su izvršile prodor, ali su 5. 17. i 27. divizija probojem na zapad ka dolini rijeke Bosne, uz velike napore i znatne gubitke, izbjegle potpun poraz.²⁹

3. Pojmovno određenje genocida

Genocid je pojmovno definisao poljski pravnik Rafael Lemkin kao dio napora da se holokaust naučno obradi i da se dođe do međunarodnog konsenzusa o vrstama sistematskog krvoprolića. Pojam genocida je 1948. godine službeno objavljen u „Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida”, 78 UNTS. 277, prihvaćen rezolucijom broj 260 (III) A Generalne skupštine OUN na zasijedanju od 9. decembra 1948. godine. Ovom Konvencijom genocid je zabranjen.

Sve države potpisnice, uključujući članice NATO saveza, složile su se da je genocid „prema međunarodnom pravu zločin za koji se obavezuju da će ga spriječiti i kazniti”.

Pojam genocid nastao je kao reakcija na holokaust i registrovan je kao dio međunarodnog zakona. Tokom Hladnog rata, genocidi koji su se desili u Gvatemali i Ugandi bili su djelomično zanemareni rivalstvom u Hladnom ratu, koje je sprječavalo koordinirane međunarodne napore za primjenu Ženevske konvencije. Kada je Hladni rat završen, genocidi u BiH i u Ruandi doveli su do formiranja Međunarodnog suda za ratne zločine u Hagu i postali centar napora za

²⁷ Isto, str. 81.

²⁸ Isto, str. 275

²⁹ Vojna enciklopedija, Beograd, 1975., knjiga 1, str. 779 – 781.

ponovno uspostavljanje primjenjivosti Konvencije protiv zločina genocida iz 1948. godine, kao i za osiguranje pravnih, diplomatskih i ekonomskih sankcija protiv onih koji bi počinili genocid.

Genocid je specifično definisan kao čin čija je namjera da „uništi, u cjelini ili djelomično, jednu nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku grupu kao takvu”. Ti činovi uključuju ubistva, mučenja i napore da se spriječi rađanje i obnavljanje određene nacije.

Lemkin naglašava da taj pojam ne podrazumijeva nužno neposredno uništavanje cijele nacije. Ustvari, on prije predstavlja „koordinirano planiranje različitih akcija koje imaju za cilj uništenje suštinskih temelja života nacionalnih grupa”. Među ciljeve za uništenje prema takvom planu, Lemkin ubraja kulturne institucije, jezik, osjećanje pripadnosti jednoj naciji, sigurnost privatnog vlasništva, slobodu, zdravlje, dostojanstvo i ljudski život.

Ključni kriterij za genocid, prema Lemkinu, jeste da je on „usmjeren protiv nacionalne grupe kao entiteta”; nasilje nad pojedincima vrši se „ne u njihovom individualnom svojstvu, već u svojstvu članova određene nacionalne grupe”.³⁰

Roy Gutman ističe: „Poricanje genocida dovodi do novih laži, novih obmana i budućih grešaka. Tenzije među vodećim političkim figurama stalno rastu i ne znam kako će se to sve riješiti”.³¹

4. Odnos rata i genocida

Proganjanje civilnog stanovništva, po etničkim principima, ne spada u rat, nego u genocid. Opsade i razaranja gradova su, također, bliže genocidu, nego ratu.

U pogledu dostavljanja humanitarne pomoći, oči svijeta bile su usmjerene na Sarajevo – grad heroj. Za to vrijeme, bez prisustva stranih novinara i kamera, VRS i VJ su izvršile genocid nad Bošnjacima. I nad onim Srbima koji nisu htjeli terorirati svoje komšije Bošnjake i Hrvate, izvršili su brojne zločine. U Podrinju, Posavini, Krajini i Hercegovini izvršeni su masovni pokolji, otvarani koncentracioni logori i provedeno „etničko čišćenje”³² cijelih regija. Ovo su, u početku rata, uradili pripadnici VJ i VRS, a kasnije i HV i HVO. Bosna i Hercegovina je tako postala klaonica ljudi kojoj je, nakon što je JNA razoružala TO SRBiH, međunarodna zajednica, uvođenjem embarga na uvoz naoružanja, onemogućila da se brani, iako je bila svjesna da se u BiH, u ime suludih velikosrpskih i velikohrvatskih ideja, vrše najstravičniji zločini i genocid.

³⁰ Rafael Lemkin, Uloga sila Osovine u okupiranoj Evropi: Okupacioni zakoni, analiza vlade, prijedlozi za obeštećenje, New York: Howard Fertig, 1973.

³¹ Roy Gutman, intervju za „Preporod”, 15.02.2012, 20.

³² „Etničko čišćenje” je eufemizam za potpuno uništenje slavenskih muslimana kao naroda i njihove kulture, te stvaranja čistih kršćanskih država na ruševinama nekad multireligijske BiH. Michael A. Sells, Iznevjereni most – religija i genocid u Bosni, Sedam, Sarajevo, 2002., 129.

Nema sumnje da je postojala tolerancija Zapada prema ponašanju agresora na BiH, koji su nastojali da uništiti BiH i Bošnjake.

U genocidu su stradali kako djeca, tako i stare osobe, a posebno muškarci prema kojima su neprijatelji postupali patološki okrutno u zavisnosti od ugleda, obrazovanja i sl.. Nedvosmisleno je da su iza toga stajali zločinci sa velikim iskustvom u provođenju sistematskog terora i znanjem kako time postići što veći propagandni efekat. Ti zločinci su bili u sprezi sa agresorskim vojnim i civilnim vlastima, jer su ih te vlasti podsticale da čine zločine i genocid, nakon kojih nisu naređivale istragu.

Identičnost najbrutalnijih i najprimitivnijih oblika nasilja, na različitim, međusobno udaljenim krajevima, je potvrda da su genocid izvodili posebno obučeni, organizovani, izabrani i pripremljeni zločinci. To potvrđuje i isti odnos prema Bošnjacima u Trebinju, Gacku, Foči, Brčkom, Prijedoru, Srebrenici, itd, jer su ti krajevi međusobno udaljeni po više stotina kilometara, a teror nad ljudima se izvodio u različito vrijeme i na isti način. Tamo gdje je bio veći procenat Srba u strukturi stanovništva, bilo je i više masovnih ubistava, što se odnosi i na Hrvate. Osnovna karakteristika ovog genocida je u političkoj platformi spriječavanja nastanka „muslimanske države“ u Evropi, te, u tom cilju, progona, pokrštanja i fizičkog uništenja Bošnjaka.

5. Srebrenica „sigurna zona“ OUN

Ideju o „sigurnoj zoni“ UN su prvi put implementirale prilikom zaštite Kurda u sjevernom Iraku, nakon zaljevskog rata 1991. godine. U oktobru 1992. godine, predsjednik Međunarodnog crvenog krsta, Cornelio Sommaruga, je predložio uspostavljanje sličnih zona za zaštitu bošnjačkih civila od daljih genocida koje su vršili Srbi. Iako su neke manje evropske države podržavale prijedlog u početku, Francuska, Britanija i Španija – glavne zemlje koje su obezbjeđivale trupe za UNPROFOR- su to odbile.³³

Tvrdilo se da je postojala mogućnost da bi „sigurne zone“ mogle povećati etničko čišćenje pošto Srbi mogu odvesti Bošnjake na područja za čiju zaštitu je međunarodna zajednica samu sebe

³³ Holandija i Austrija su 1992. godine najviše podržavale koncept „sigurnih zona“. Austrijski ministar inostranih poslova Alois Mock je u intervjuu za austrijske novine kojeg je dao 3. decembra 1993. godine, tvrdio da se „sigurne zone“ trebaju formirati oko Sarajeva, Bihaća, Tuzle, Goražda i Travnika. Posao zaštite ovih zona, kako je rekao Mock, bi zahtijevao otprilike oko 40.000 UN vojnika – mnogo manje od 100.000 koji su zapadni vojni izvori smatrali minimalnim brojem da bi se uspješno izvršila intervencija. Mock je, međutim, priznao da je bilo veoma malo podrške uspostavljanju ovih zona. Francuzi su bili oprezni, Britanci su ostali na distanci, a Nijemci nisu bili u mogućnosti da se uključe u to zbog svog Ustava. Slično je izjavio i Joris Voorhoeve koji je kasnije postao ministar odbrane i koji je bio osoba koja je bila politički odgovorna za prisustvo holandskih trupa u Srebrenici 1995.: „Mislim da se sa 50.000-100.000 dobro izvježbanih i naoružanih trupa mogu zaštititi civilna područja da bi se okončala nasilja.“ Vidjeti: Honig i North, „Srebrenica“, str. 101.

proglasila odgovornom. S druge strane, kao što je i Owen naglašavao, ostajalo je teško pitanje, „Ko će obezbijediti dovoljan broj trupa za zaštitu „sigurnih zona“?”³⁴ Zemlje koje su davale trupe za UNPROFOR nisu željele da se angažuju u zaštiti „sigurnih zona”, jer bi morale da preuzmu borbenu ulogu za odbranu tih zona ako ih Srbi budu napadali. Mandat humanitarnih snaga je bio pažljivo dizajniran da bi se izbjegle ovakve vrste situacija koje bi mogle ugroziti nepristrasnost UNPROFOR-a, što je bila glavna briga britanske vlade kada se protivila ideji stvaranja „sigurnih zona” u Bosni i Hercegovini. Međutim, u decembru 1992. godine, na sastanku samita EU u Edinburghu, koji je označio kraj mandata Britanije kao predsjedavajućeg, Nijemci su osudili Britaniju jer nije podnijela svoj dio izbjegličkog tereta. Učesnici na sastanku su izvijestili da je potom John Major počeo da pokazuje više entuzijazma oko koncepta „sigurnih zona” kao načina zadržavanja potencijalnih izbjeglica u Bosni i Hercegovini umjesto njihovog smještanja u zemlje Evropske unije.³⁵

Iako je ideja o „sigurnim zonama” izgledala mrtva krajem 1992. godine, ponovo je oživjela u martu 1993. godine kada su Mladićeve snage, koje su mjesecima blokirale konvoje pomoći, počele da napadaju Srebrenicu. Ultimatum bosanskih Srba i očigledna opasnost od etničkog čišćenja Bošnjaka u Srebrenici su doveli do postizanja konsenzusa u Vijeću sigurnosti UN (VSUN) da se nešto mora uraditi, pa su u vezi Srebrenice donijete četiri rezolucije.

Duboko uznemireno informacijom koju im je poslao generalni sekretar o ubrzanom pogoršanju situacije u Srebrenici i okolnom području VSUN je 16. aprila 1993. godine usvojilo rezoluciju broj 819, kojom se zahtijeva da se prema Srebrenici i okolnom području odnosi kao prema „sigurnoj zoni” i da se odmah pekinu svi oružani napadi od strane jedinica bosanskih Srba na Srebrenicu i izvrši njihovo trenutčno povlačenje iz područja oko Srebrenice.³⁶ Nakon usvajanja ove rezolucije, mnogi su, i u Bosni i Hercegovini i u drugim zemljama, povjerovali da će UN od tog momenta zaštititi civile u Srebrenici od Srba. Međutim, rezolucija je u stvarnosti pažljivo izbjegla nove vojne obaveze za UNPROFOR bilo kada je riječ o uspostavljanju ili zaštiti „sigurnih zona”. Vijeće sigurnosti UN je zatražilo od Srba i Bošnjaka da Srebrenicu učine sigurnom. Uloga UNPROFOR-a bi jednostavno bila da “nadgleda” humanitarnu situaciju.³⁷ Kada je Vijeće sigurnosti UN 16. aprila 1993. godine u svojoj rezoluciji broj 819 Srebrenicu proglasilo

³⁴ Vidjeti Owen, „Balkanska odiseja”, str. 69-71.

³⁵ Sharp, „Poštteni broker”, str. 26.

³⁶ Rezolucije VSUN o BiH, Press Centar ARBiH, Sarajevo, 1995., str. 62 – 64.

³⁷ Honig i North, „Srebrenica”, str. 103-4.

„sigurnom zonom” ona je bila pod opsadom gotovo godinu dana.³⁸ Mjesecima su se pripadnici Armije RBiH skoro goloruki odupirali dejstvima agresorskih jedinica i njihove teške artiljerije. Do sredine marta 1993. godine, nestalo im je municije i bilo je očigledno da se nisu mogli još dugo držati. Početkom aprila, Srbi su preko UNHCR-a izdali zahtjev za predaju: „Ili će se oni predati ili ćete vi morati sve Muslimane da izvučete iz Srebrenice”, rekao je srpski komandant najvišem zvaničniku UNHCR-a za bivšu Jugoslaviju Jose-u Maria Mendiluce, „ili ćemo mi grad zauzeti za dva dana.” Pošto nije imao izbora, Mendulice je započeo planiranje evakuacije 60.000 ljudi. Bio je svjestan činjenice da će to biti najveći pojedinačni čin „etničkog čišćenja” od početka rata i da će ga vršiti UN.³⁹

Nakon ove rezolucije, VSUN je 6. maja 1993. godine usvojilo rezoluciju broj 824, proglašavajući gradove Sarajevo, Tuzlu, Žepu, Goražde, Bihać i Srebrenicu kao i njihove okolice “sigurnim zonama” koje trebaju biti pošteđene od oružanih napada i drugih neprijateljskih postupaka.⁴⁰

Uznemireno zbog pomijeranja civilnog stanovništva, posebno u Sarajevu, Zenici, Srebrenici, Goraždu, Tuzli i Žepi VSUN 4. juna 1993. godine donosi rezoluciju broj 836, kojom proširuje mandat UNPROFOR-a da štiti “sigurne zone” i da upotrijebi silu u samoodbrani i da odvрати napade na “sigurne zone”. VSUN je ovom rezolucijom, takođe, ovlastilo države članice da preduzmu sve neophodne mjere koristeći svu moć da bi podržale UNPROFOR.⁴¹ Dan ranije Boutros Boutros Ghali pisao je svom sagovorniku u NATO-u, Manfredu Woerneru, tražeći da NATO odobri svojoj vojnoj komandi da pokrene zračne udare na zahtjev UN.⁴² NATO je već donio odluku u avgustu 1993. godine da će biti spreman da pokrene zračne udare protiv artiljerije bosanskih Srba koji su napadali Sarajevo, a ova opredijeljenost ponovljena je na sastanku NATO-a na najvišem nivou u Brüsselu 10. i 11. januara 1994. godine.⁴³

Dana 11. juna 1995. godine srpske snage predvođene generalom Mladićem zauzele su Srebrenicu nakon čega je Vijeće sigurnosti UN usvojilo rezoluciju broj 1004 zahtijevajući povlačenje srpske vojske iz Srebrenice. Stanovništvo se pokušalo probiti do Tuzle. Oko 10.000 muškaraca je

³⁸ Visoke planine okružuju Srebrenicu u dolini Drine, kao i većinu gradova. Nakon početka rata postala je „ostrvo u teritoriji” u srcu „Republike Srpske”. Prije rata je brojila 37.211 stanovnika, od čega je 72,9% bilo muslimana, 25,2% Srba, 0,1% Hrvata i 1,8% ostalih. Bilten broj 219 Republičkog zavoda za statistiku i Listing po naseljenim mjestima iz obrasca P-9 “Konačni rezultati po naseljenim mjestima i popisnim krugovima” popisa stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava, Sarajevo, april, 1991.

³⁹ U međuvremenu je general Morillon “savjetovao” vrh A RBiH da prihvati uslove Mladića, pošto je situacija bila bez nade i postojala je hitna potreba za evakuacijom. Silber i Little, „Smrt Jugoslavije”, str. 268.

⁴⁰ Isto, str. 72 – 74.

⁴¹ Isto, str. 76 – 80.

⁴² Boutros Ghali poziva NATO da iskoraci, „Financial Times”, 9. februar 1994.

⁴³ Ibid.

ubijeno i nestalo. Poubijani su i oni koji su zaštitu potražili u blizini baze Holandskog bataljona UNPROFOR-a koji ih je prepustio srpskoj vojsci. Međunarodni krivični sud je kasnije optužio Karadžića i Mladića za genocid, a specijalni izaslanik UN-a za ljudska prava u bivšoj Jugoslaviji Tadeuš Mazovjecki je podnio ostavku protestujući zbog nedostatka zaštite ljudskih prava u BiH. Senat SAD je 26. juna na prijedlog senatora Dole-a i Lieberman-a glasao za jednostrano ukidanje embarga na uvoz oružja snagama bosanskohercegovačke vlade (69 glasova za i 29 protiv). I Predstavnički dom Kongresa SAD je 1. avgusta glasao slično (298 glasova za, 128 protiv), što je otvorilo mogućnost konflikta zakonodavne i izvršne vlasti. Deset dana kasnije predsjednik Klinton je vetom odbio jednostrano ukidanje embarga na uvoz oružja snagama bosanskohercegovačke vlade i odredio da Richard Hoolbrooke pokrene novu mirovnu inicijativu. Sljedećeg dana Ruski parlament donio je zakon kojim se jednostrano ukidaju sankcije prema SRJ.

Do kraja avgusta 1993. godine, NATO se obavezao da će bombardovati vojne ciljeve VRS ako budu nastavile da guše i granatiraju Sarajevo i blokiraju konvoje pomoći. Međutim, od onda, iako su Srbi nastavili da bombardiraju Sarajevo i blokiraju zalihe, ništa se nije uradilo. Generalni sekretar UN-a Butros Gali (Boutros Boutros Ghali), odbacio je upotrebu NATO aviona da bi se Srbi prisilili da omoguće pristup humanitarnim agencijama UN-a „sigurnoj zoni” u Srebrenici i da otvore aerodrom u Tuzli za međunarodne humanitarne letove.⁴⁴

Kada je objavljena odluka NATO o davanju ultimatumu bosanskim Srbima da će se „u roku od deset dana suočiti sa zračnim udarima ako ne uklone svoje snage oko Sarajeva”, Francuska i SAD su, također, potvrdile i raniju NATO-vu odluku da pruži pomoć mirovnim snagama u Tuzli i Srebrenici, kao i da ispita ostala područja radi sličnih akcija, kao što su Mostar i Vitez. Nadalje, prijetnja zračnim udarima na položaje bosanskih Srba oko Sarajeva prezentirana je kao prvi dio šire strategije za osiguranje mira za Sarajevo koji će, nadalo se, formirati temelj na kojem će se graditi širi dogovoreni mirovni sporazum. Britanska vlada je neprestano isticala da prijetnja zračnim udarima ne signalizira predah u opredijeljenju međunarodne zajednice da postigne sporazum u BiH.⁴⁵

⁴⁴ Kasnije je Bouthros Ghali zatražio od zvaničnog predstavnika u BiH, Yasushi Akashi da pripremi izvještaj o izvodljivosti razmještanja NATO aviona da bi se Srbi prisilili da sarađuju sa humanitarnim naporima UN. Roger Cohen, 22. januar 1994.

⁴⁵ Postojala je istinska nada da će prijetnja NATO zračnim udarima pomjeriti pregovore. 14. februara 1994, baronesa Chalker Wallasay je u Gornjem domu rekla: „Vjerujem da će NATO odluka zajedno sa pregovaračkom strategijom koju sprovode oba predsjedavajuća biti dovoljna da osigura sporazum za cijelo područje”. Ibid, str. 73.

6. Izjave pojedinih evropskih i svjetskih lidera o odgovornosti međunarodne zajednice za stradanje Bosne i Hercegovine i Bošnjaka⁴⁶

Predsjednik Španije, Filipe Gonzales:

„Ako je međunarodna zajednica nesposobna da riješi ovaj problem sredstvima koja joj stoje na raspolaganju i ako nije voljna da pošalje jake interventne snage u Jugoslaviju, a što je očigledno slučaj, postavlja se pitanje prava građana BiH na samoodbranu”.

Njemački kancelar Helmut Kohl:

„Međunarodna zajednica ne smije sebi da dozvoli da digne ruke od bosanskih muslimana. Skidanje embarga na uvoz naoružanja je nužnost i moralna obaveza”.

Baronica Thatcher:

„Nedopustivo je da neko spriječava ljude da se brane, osim ako taj neko nema namjeru da ih sam odbrani”.

Stalni predstavnik Venecuele u OUN, predsjednik VS UN i koordinator Grupe nesvrstanih zemalja u VS UN, Diego Enrique Arria Salicetti:

„Bosanci su godinama bezuslovno vjerovali kako su Evropljani i kao takvi nisu bili voljni tražiti pomoć izvan Evrope. Naivno su mislili kako Evropa neće oklijevati da im pomogne u sukobu između demokratske države i suprotstavljenih režima. Neki od 'glavnih' u VS UN bojali su se pojave muslimanske države u srcu Evrope. Srebrenica je otvoreni zatvor u kojem su srpske snage planirale usporeni genocid. Srebrenica je mjesto otvorenog srpskog suprotstavljanja međunarodnoj zajednici. Srbi, zapravo, drže koncentracioni logor pod kontrolom UNPROFOR-a, dok se oni ponašaju kao čuvari tok otvorenog zatvora. Srebrenica je simbol otpora i borbe hrabrog bosanskog naroda. Neuspjeh u Srebrenici nije neuspjeh samo UNPROFOR-a, već cijele međunarodne zajednice koja mu izdaje direktive, ali ne i odgovarajući mandat i sredstva potrebna za uspješnu odbranu zone sigurnosti”.

⁴⁶ Preuzeto od Diega Enriqea Arria Salicettia, iz izlaganja sa Međunarodne naučne konferencija pod nazivom: „Genocid nad Bošnjacima, sigurne zone UN Srebrenica jula 1995. godine – pouke budućim generacijama”, Srebrenica – Sarajevo, 12 – 15.07.2005.

7. Zaključak

Stradanje Srebreničana u minulom ratu mnogi su nastojali prikriti. Kao primjer prikrivanja ratnog zločina nad Sarajevom, Vukovarom i Srebrenicom ističe se Grčka. Njeni intelektualci i novinari smatraju uspjehom to što su zločin sakrili, ali to jedino znači da oni nisu ni intelektualci ni novinari, već obični propagandisti.⁴⁷

Nažalost, Ratko Mladić nije samo izjavio da je okupirao Srebrenicu radi osвете dahijama⁴⁸ već je nad nesrbima u njoj na ekstremno brutalan način izvršio genocid.

Spriječiti širenje mržnje među narodima je veoma bitno. To je osnovna pretpostavka za izgradnju mira i sigurnosti na prostoru Zapadnog Balkana. Iz mnoštva teškoća, u tom pogledu, posebnu pažnju treba obratiti na to kako objasniti gdje se nalaze desetine hiljada Bošnjaka Srebrenice kojima se gubi svaki trag?

8. Literatura

- Džemal Najetović, "Britanska politika 1992-1995.", DES, Sarajevo, 2008.

⁴⁷ Leonidas Hadžiprodromidis: Umrorstvo Jugoslavije, Šahinpašić, Sarajevo, 2004., str. 206.

⁴⁸ Dahija (tur) janičarski oficirski čin. Vremenom su smanjili uticaj paša i postali glavni oslonac vlasti, često nezavisni od Porte. Početkom 1802.godine 4 janičarska prvaka: Aganlija, Kučuk Alija, Mula - Jusuf i Fočić Mehmed-aga ovladali su beogradskim pašalukom i proglasili se dahijama. Čuvši da se protiv njih organizuje otpor početkom februara 1804.godine posjekle su 72 srpska kneza i viđenije ljude što je bilo povod prvom srpskom ustanku. Kada su ustanici vladali Beogradom navedene dahije su 29.07. pobjegle na ostrvo Ada-kale gdje su ih ustanici u noći 5/6.8. ubili, a odsječene glave poslali u Beograd.

prof. dr Mirko Pejanović
dopisni član ANUBiH

DRUŠTVENO-ISTORIJSKI KONTEKST NASTAJANJA SILNICA KOJE SU DOVELE DO ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I GENOCIDA U SREBRENICI 1995. GODINE

Apstrakt:

Unutar društvenoistorijskog konteksta disolucije SFRJ i sloma socijalizma u Evropi početkom 90-ih godina XX stoljeća otvorilo se pitanje samostalne egzistencije i budućnosti republika koje su činile jugoslovensku socijalističku Federaciju. Slovenija i Hrvatska su prve, putem referenduma građana donijele odluku o nezavisnom i suverenom razvoju.

Istorijsko pravo Bosne i Hercegovine na samostalan i suveren razvoj opredjeljeno je voljom njenih građana na referendum za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu 29. februara i 1. marta 1992. godine. Takav razvoj Bosne i Hercegovine u miru ometne je i zaustavljen vojnom opsadom i granatiranjem Sarajeva u aprilu 1992. od snaga Jugoslovenske narodne armije i vojnih snaga bosanskih Srba.

Veliko-srpski državni interes, pomognut velikodržavnim interesom Hrvatske htjeli su provesti podjelu Bosne i Hercegovine tako što bi dijelovi njene teritorije bili sastavni dio Velike Srbije i proširene Hrvatske u nekadašnjim granicama Banovine Hrvatske iz 1939. godine.

Načelan sporazum o podjeli Bosne i Hercegovine postignut u tajnosti između Miloševića i Tuđmana u martu mjesecu 1991 godine, u Karađorđevu proizveo je ISTORIJSKE SILNICE koje su dovele do agresivnog rata protiv države Bosne i Hercegovine. Srpske snage vođene Miloševićevim režimom u prvoj polovini 1992. godine stavile su pod svoju kontrolu 70% teritorije Bosne i Hercegovine. Izvele su nasilan progon civilnog bošnjačkog i hrvatskog stanovništva. Nasilan progon Bošnjaka iz Hercegovine izvele su 1993 godine snage Hrvatskog vijeća odbrane.

Stvaranje etnički čistih teritorija u Bosni i Hercegovini nije se moglo postići bez zločina protiv čovječnosti. Civili su masovno stradali u Sarajevu, Podrinju, Posavini, Bosanskoj krajini i Istočnoj Hercegovini. Spirala stradanja civila na kraju je došla do izvođenja zločina genocida u Srebrenici u julu mjesecu 1995. Odnos prema genocidu u Srebrenici traži promjenu. Traži solidarnost bosanskohercegovačkog društva prema budućnosti Srebrenice.

Odnos prema obnovi i razvoju Srebrenice testira mogućnost pomirenja i izgradnju mira u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina; Disolucija SFRJ, Srbija, Hrvatska, Sprazum: Milošević-Tuđman o podjeli Bosne i Hercegovine; hrvatski i srpski ekspertni timovi za podjelu Bosne i Hercegovine; etničko čišćenje; Vojska Republike Srpske; Hrvatsko vijeće odbrane; Dejtonski sporazum; Bošnjačko-hrvatski sukob; genocid nad Bošnjacima u Srebrenici; Ujedinjene nacije; Međunarodni sud pravde; poricanje zločina genocida; Fond za ekonomski i infrastrukturni razvoj Srebrenice; kultura sjećanja.

Rat protiv države Bosne i Hercegovine izveden kao vojna agresija snagama Jugoslovenske Narodne Armije u sadejstvu sa paravojnim snagama iz Srbije i paravojnim srpskim snagama u Bosni i Hercegovini imao je za cilj **uništenje države Bosne i Hercegovine i njenog istorijskog multietničkog bića**. Drugi cilj koji je imala vojna agresija na državu Bosnu i Hercegovinu bio je stvaranje **jednonacionalne države srpskog naroda na etnički izmiješanom prostoru Bosne i Hercegovine**. I jedan i drugi cilj nije bilo moguće izvesti bez upotrebe vojne sile. A upotreba vojne sile na etnički izmiješanom prostoru kakva je Bosna i Hercegovina, samo po sebi dovodi do zločina protiv čovječnosti.¹

Zločin genocida nad Bošnjacima dogodio se u Srebrenici, u julu mjesecu 1995 godine. Tada je pod komandom Ratka Mladića komandanta Glavnog štaba Vojske Republike Srpske pogubljeno 8.724 muškarca Bošnjaka. Zločin genocida nad Bošnjacima Srebrenice dobio je osudu cijelog slobodoljubivog čovječanstva.

Govoriti o očuvanju mira i o izgradnji mira u Bosni i Hercegovini, dvadeset godina nakon rata podrazumijeva čuvanje memorije o razmjerama počinjenog zločina nad civilima u ratnom vremenu od 1992 do 1995 godine. Usljed izvođenja okrutnog zločina nad civilima od srpskih vojnih snaga pogubljeno je nekoliko hiljada Bošnjaka i jedan broj Hrvata u gradovima: Prijedoru, Brčkom, Sanskom Mostu, Ključu, Kotor Varoši, Zvorniku, Bijeljini, Višegradu i Foči. Grad Sarajevo je bio pod opsadom srpskih vojnih snaga od aprila 1992 do kraja 1995 godine. Od granatiranja i snajperske vatre stradalo je preko 12.000 Sarajelija. Među stradalima je 1.500 djece Sarajeva.²

Razmjere zločina protiv čovječnosti i genocid protiv Bošnjaka u Srebrenici 1995 godine

¹ Razmiještanje i grupisanje ljudi na etnički izmiješanom prostoru nije moguće bez upotrebe sile. Ukoliko to neko hoće **“Onda mu ostaje samo da upotrijebi metode zločina, i da ljudi nestanu”** (podvukao M. P) Vidi šire: Mirko Pejanović: Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1999.

² Vidi više: Političko-vojni značaj odbrane Sarajeva 1992-1995, u referatima prof. Milanke Miković i mr. Vahida Karavelića, str. 329-373. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014.

pretpostavljaju elaboraciju koncepta sporazuma o podjeli Bosne i Hercegovine između Miloševića i Tuđmana u Karađorđevu u martu mjesecu 1991 godine. U raspravama ekspertnih timova Srbije i Hrvatske za podjelu Bosne i Hercegovine ispoljen je velikosrpski državni hegemonizam i državni interes Hrvatske da bude proširena u granice Banovine Hrvatske iz 1939. godine.

1. Pregovori u Karađorđevu 1991. o podjeli Bosne i Hercegovine

U društveno-istorijskom kontekstu tokom 1991 godine kriza funkcionisanja jugoslovenske socijalističke federacije došla je do svog vrhunca. Uslijedila je disolucija SFRJ kao federativne zajednice. Slovenija i Hrvatska su tokom 1991, nakon provedenih višepartijskih izbora, oblikovale političke projekte proglašenja svoje nezavisnosti i suverenosti. U istom smjeru, ali sa izvjesnim zakašnjenjem išle su Republika Makedonija i Republika Bosna i Hercegovina. Srbija i Crna Gora su na udruženom političkom konceptu osporavale avnojevske granice republika i obrazovale Saveznu Republiku Jugoslaviju, koja će po svemu biti državno-teritorijalni oblik za ostvarenje koncepta Velike Srbije. Unutar ovih društveno-istorijskih kretanja odvijali su se tajni pregovori tokom 1991 godine u Karađorđevu između Miloševića i Tuđmana o podjeli Bosne i Hercegovine. Postavlja se pitanje zašto je Bosna i Hercegovina imala takvu ulogu u velikodržavnim planovima Miloševića i Tuđmana. Iako su Tuđman i Milošević imali međusobni vojni sukob na prostoru srpske krajine u Hrvatskoj sa centrom u Kninu, složno su se uputili u dijeljenje Bosne i Hercegovine. Milošević je želio Veliku Srbiju na prostoru gdje živi srpsko stanovništvo, a Tuđman je želio proširenje Hrvatske na prostor Bosne i Hercegovine gdje većinski živi hrvatsko stanovništvo. **Imali su punu saglasnost za pregovore o podjeli Bosne i Hercegovine, jer je Bosna i Hercegovina predstavljala glavnu prepreku za politički projekt Velike Srbije i projekt proširene Hrvatske.** U Tuđmanovoj viziji to je bio onaj prostor Bosne i Hercegovine koji je, po sporazumu Cvetković-Maček iz 1939 godine pripao Banovini Hrvatskoj. Miloševićeva zamisao je bila zasnovana na projektu formiranja republike srpskog naroda na prostoru Bosne i Hercegovine.

U cilju ostvarenja svojih zamisli Milošević i Tuđman su organizovali tajne pregovore u martu mjesecu 1991 godine u Karađorđevu. Njihovu načelnu saglasnost za etničku podjelu Bosne i Hercegovine trebale su oblikovati dva pregovaračka tima: srpski i hrvatski u vidu mapa o podjeli bosanskohercegovačkog teritorija.

Jedan od članova ekspertnog tima za Hrvatsku bio je akademik Dušan Bilandžić. Rad hrvatskog i srpskog tima sa zadatkom da oblikuju podjelu Bosne i Hercegovine zabilježio je i izložio akademik Bilandžić u svojoj knjizi: **Povijest izbliza**: memoarski zapisi 1945-2005 godina.³

³ Svjedočenje o radu ekspertnih timova Srbije i Hrvatske na podjeli Bosne i Hercegovine akademik Dušan Bilandžić izlaže u svojoj knjizi. Vidi šire: Dušan Bilandžić: *Povijest izbliza: memoarski zapisi 1945-2005*, Prometej, Zagreb, 2006. god, str. 367-377.

Akademik Dušan Bilandžić, svoje svjedočenje započinje izlaganjem sadržine razgovora sa Tuđmanom 10.IV 1991 godine kada mu je predloženo da bude član hrvatskog ekspertnog tima za konkretizaciju načelnog sporazuma između Miloševića i Tuđmana o podjeli Bosne i Hercegovine. Tuđman je upoznao akademika Bilandžića da je 25.III 1991. godine postignut **načelan dogovor sa Miloševićem o podjeli Bosne i Hercegovine**. Iako Tuđman nije u razgovoru iznio širu elaboraciju sporazuma sa Miloševićem akademik Bilandžić podcrtava: “mogao sam zaključiti da bi Tuđman želio granice Banovine Hrvatske iz 1939 godine”.⁴ Nadalje u svome sjećanju akademik ističe da je bio potpuno svjestan “da nikad ne bih prihvatio avanturu podjele Bosne i Hercegovine”.⁵ Bilandžić podsjeća kako se u eri socijalizma radovao napretku Bosne i Hercegovine i da je u njoj vidio **tampon-republiku protiv pretenzija Beograda i Zagreba**. Međutim izazov da budem član ekspertnog tima za Hrvatsku⁶ prihvatio sam iz dva razloga. Prvi razlog je bio u tome što sam bio uvjeren da ta igra (podjela Bosne i Hercegovine) neće uspjeti, jer se Bosna i Hercegovina “ne može i neće podijeliti”.⁷ Drugi razlog je bio u tome što je misija imala karakter jednog istraživačkog izazova preko koga se dolazi do mnoštva informacija koje mogu poslužiti za novo izdanje knjige Historija SFRJ.

Održana su tri sastanka ekspertnih timova. Prvi sastanak ekspertnih timova održan je 10. IV 1991 godine u Tikvešu (Baranja). Sastanak je počeo tako što je J. Šentija postavio tezu da je ključ **jugoslovenske krize** u odnosima Hrvatska-Srbija (podvukao M. P.). Zatim je D. Bilandžić izložio platformu za razgovore pri čemu je naglasio da ideja povratka “na stanje od prije Ustava 1974. apsolutno nemoguća”.⁸ Iznese su činjenice: od tada do danas srušio se cijeli evropski Istok; raspale su se sve komunističke zemlje; Zapad traži da nove države budu demokratske; narodi Jugoslavije traže demokratiju i suverenitet; Slomio se SKJ; JNA se koleba; svesrpski nacionalni pokret nije u stanju slomiti ostale narode Jugoslavije; Srbija je u teškoj situaciji. Na ovakvo stanovište D. Bilandžića replicirao je Kosta Mihajlović, član ekspertnog tima Srbije. Istakao je da priznaje epohalnost promjena koje su se dogodile u zadnje tri godine (1989, 1990 i 1991 godine). Takođe je iznio mišljenje da je stanje došlo na prag tragedije. **Pledirao je za obnovu stare federacije**. Prihvatio je princip pariteta i konsenzusa, što ranije u Srbiji nije prihvaćano. Razumije želju svake nacije da formira državu i smatra da je to legitimno. Ali po mišljenju Mihajlovića granice jugoslovenskih republika odredila su tri čovjeka: Tito, Kardelj i Đilas i one su

⁴ Dušan Bilandžić: Povijest izbliza: memoarski zapisi 1945-2005, Prometej, Zagreb, 2006. god, str. 372.

⁵ Ibid.

⁶ Članovi ekspertnog tima za Hrvatsku bili su: J. Šentija, D. Bilandžić, Z. Lerotić i S. Sokol. Članovi ekspertnog tima za Srbiju bili su: K. Mihajlović, S. Avramov, V. Kutlešić i R. Marković.

⁷ Dušan Bilandžić: Povijest izbliza: memoarski zapisi 1945-2005, Prometej, Zagreb, 2006. god, str. 272.

⁸ Ibid.

“apsolutno neprihvatljive”.⁹ (podvukao M. P.). Po Mihajloviću granice treba mijenjati po etničkim i istorijskim kriterijumima. Što se tiče Srba u Hrvatskoj Mihajlović je istakao kako su oni “i u Austro-Ugarskoj i u zavnbihskoj Hrvatskoj bili konstitutivni elementi Republike. To im je sadašnja vlast ukinula i traži da se to pitanje uvrsti u razgovore. Za saveznu vladu je rekao kako je ona svojom politikom dovela Jugoslaviju do ekonomskog kolapsa i tu vladu treba rušiti.

Smilja Avramov je iznijela mišljenje po kome brani savezni centralizam. Takav tip federacije po gledištu Smilje Avramov diktira sveopšta integracija u cijelom svijetu. Zvonko Lerotić je u svojoj replici Srbima iznio tezu da federacije “funkcioniraju samo u jednonacionalnim zajednicama”.¹⁰

K. Mihajlović je odbio ideju konfederacije jer je u tome vidio put stvaranja samostalnih država. J. Šentija je iznio tezu kako je legitimno da Hrvati i Srbi hoće svoje nacionalne države. Z. Lerotić iznosi **tezu da Jugoslavija ne odgovara ni Srbiji ni Hrvatskoj.**

U svođenju stajališta ekspertnih timova na prvom njihovom sastanku utvrđeno je **“da Srbija neće konfederaciju, a da Hrvatska odbija sadašnju federaciju”**.¹¹ (pod. M. P.). Uz to utvrđeno je da bi Srbija pomogla “da Hrvatska stvori samostalnu državu”.¹² Istovremeno očekuju “da Hrvatska pomogne Srbiji u stvaranju nove samostalne srpske države”.¹³ Na ovome se stalo, s tim da se na idućem (drugom) sastanku **“pokuša dogovoriti crta podjele Bosne i Hercegovine”**.¹⁴ (podvukao M. P.). Po povratku je referisano predsjedniku Tuđmanu koji je podržao naše stanovište i naredio da se razgovori nastave i to ubrzano.

Druga runda razgovora održana je 13.IV 1991. u vladinoj vili Botić u Beogradu. Sastanak je otvorio K. Mihajlović iznoseći stav da na ovom, drugom razgovoru ekspertnih timova treba “utvrditi granice obiju država – buduće Srbije i buduće Hrvatske. **Zajednički interesi diktiraju podjelu BiH**”.¹⁵ Po Mihajloviću **to je možda i poslednja povijesna šansa.** Granice treba utvrditi tako “da što više Srba i što više Hrvata bude u svojim državama”.¹⁶

U svojoj diskusiji Z. Lerotić se složio s tezama Mihajlovića.

Nakon govora o granicama Hrvatske i Srpske države došlo se do spominjanja Muslimana.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid, str. 374.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

Smilja Avramov glavnu opasnost za Srbiju i Hrvatsku vidi u Muslimanima “koji su se već povezali sa svjetskim islamom i tako prijete i Srbima i Hrvatima”.¹⁷ Smilja Avramov je ustvrdila kako je jedna studijska grupa NATO-a o Muslimanima Balkana identificirala opasnost, jednu vrstu mostobrana za prodor Azije u Evropu. Iznosi mišljenje da bi **Evropa** “pozdravila naš udar na Muslimane”.¹⁸ Njeno glavno stajalište je da **“BiH treba razoriti”**.¹⁹ (podv. M. P.).

Prema mišljenju Koste Mihajlovića Muslimani istiskuju i Srbe i Hrvate iz Bosne i Hercegovine u njihove matične zemlje. Bosna i Hercegovina se po Mihajloviću razvija na štetu i Srbije i Hrvatske. Za Mihajlovića ne dolazi u obzir ni sužavanje Bosne i Hercegovine. **“Nju treba dijeliti i to odmah”**.²⁰ (podvukao M. P.). Podvlači da Srbija neće prihvatiti rezultate referenduma stanovništva i čak i ako bi se 70% građana BiH pozitivno izjasnila.

U svom izlaganju Z. Lerotić govori da je Zapad svjestan opasnosti od Muslimana, a to se pokazuje forsiranjem pravoslavlja i katolicizma u Albaniji. D. Bilandžić navodi, replicirajući Srbima da ne vjeruje kako NATO pakt podržava udar na Muslimane jer se ima u vidu spoznaja da Turska desetljećima čini stup južnog krila NATO pakta. Turska bi morala znati za tu ideju i protiv nje bi sigurno protestirala.

J. Šentija je pozitivno ocijenio to što Srbija prvi put kaže da **Srbi i Hrvati ne moraju živjeti zajedno**. Međutim J. Šentija ističe da “prije bilo kakve podjele BiH treba riješiti problem Kninske krajine”...²¹ Zatražio je stav Srbije o tom akutnom problemu.

Srbi repliciraju sa tezom da srpske opštine u Hrvatskoj ulaze “u teritorij za raspodjelu. Zapravo “ne izjašnjavaju se o likvidaciji **Kninske krajine”**.²² (podvukao M. P.). Hrvatski članovi ekspertnog tima odbili su razgovor o “Krajini”, naglasivši: **“Ni stope zemlje ne damo od današnje Hrvatske”**.²³

Srbi su replicirali sa tezom da pravo na samoopredjeljenje imaju građani a ne republike. Hrvati su odgovorili da se taj princip mora promijeniti i za Albance na Kosovu i za Mađare u Vojvodini.

Srbi odgovaraju da Albanci i Mađari nisu jugoslovenski narodi i da zato nemaju pravo na izjašnjavanje. S obzirom na tako tvrde i udaljene stavove između ekspertnih timova, sporni problemi će se morati prenijeti na Tuđmana i Miloševića.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid., str. 375.

²² Ibid.

²³ Ibid.

Diskusija se nastavila. Zatraženo je da se Srbija očituje prihvaća li granice Banovine Hrvatske kao osnovu za sporazum. Smilja Avramov je na taj zahtjev Hrvatskog tima rekla da Srbi **apsolutno to odbijaju zapravo odbijaju da granice Banovine Hrvatske budu osnova za podjelu Bosne i Hercegovine između Srbije i Hrvatske.** (podvukao M. P.)

D. Bilandžić je upitao Smilju Avramov kako će Srbija, u slučaju podjele BiH, komunicirati s većinom srpskog stanovništva koja je teritorijalizirana u Zapadnoj Bosni? S. Avramov je odgovorila “Bosanska krajina će za vas biti Nagorno Karabah ili istočni Pakistan”.²⁴

Srbi nadalje odgovaraju da njima **“pripada cijela Posavina, jer je o tome postignut dogovor dvojice predsjednika”**.²⁵ (podvukao M. P.)

U nastavku razgovora Srbi su nudili zamjenu stanovništva, navodeći kao primjer “mogućnost preseljenja Muslimana iz Cazinske krajine u Knin”.²⁶ Na izravno pitanje D. Bilandžića Srbi nisu rekli da Baranja ne pripada Hrvatskoj. Srbi su postavili i zahtjev da Krajina **“treba izaći na Jadran kod Obrovca”**.²⁷ (podvukao M. P.) U ljutnji je replicirano sa Hrvatske strane da je to program četničkog pokreta iz Drugog svjetskog rata. Srbi se na to nisu ljutili.

D. Bilandžić je postavio i pitanje izjašnjavanja Muslimana. Zamišljen je primjer da u nekoj opštini ima 50 posto Muslimana, 30 posto Hrvata i 20 posto Srba. Pitanje je bilo kome ta opština pripada?

Odgovor Srba bio je: **Muslimani se ne računaju** – dakle pripada Hrvatima”.²⁸ (podvukao M. P.)

Treća runda razgovora održana je u Zagrebu u Vili Welss 20. IV 1991. godine. U sadržaju treće runde razgovora posebno su bitni ovi momenti. Kosta Mihajlović je iznio tezu da su Jugoslaviju stvorila dvojica Hrvata – Tito i Šubašić te jedan Slovenac – Kardelj s ciljem razbijanja Srbije. Mihajlović je ponovo insistirao na tome da je “BiH stvorena i protiv Srba i protiv Hrvata”.²⁹ Potom Mihajlović govori o tome kako Turska ima namjeru da iz Male Azije u Bosnu i Hercegovinu naseli četiri miliona Muslimana i da je o tome uručen dokument obojici predsjednika. Uz sve to Mihajlović je ustvrdio da Muslimani u BiH planiraju do 15. IX (misli se na 1991) proglasiti Bosnu i Hercegovinu Džamahirijom. Mihajlović je zaključio sa stavom da se **“Bosna i Hercegovina**

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid, str. 376.

²⁹ Ibid.

mora podijeliti”.³⁰ (podvukao M. P.). Kao obrazloženje ovog stava iznio je statističke brojke: izvan Srbije živi 1.958.000 Srba, a Hrvata izvan Hrvatske živi 1.281.000. Po mišljenju Mihajlovića **“podijeljeni Muslimani će ...trpjeti, ali će iseljavati u Tursku”**.³¹ (povukao M. P.)

Osim interpretacije mišljenja i stavova srpskog i hrvatskog ekspertnog tima o podjeli Bosne i Hercegovine akademik Dušan Bilandžić bilježi razgovor sa predsjednikom Tuđmanom obavljen sa hrvatskim ekspertnim timom u vremenu između druge i treće runde razgovora ekspertnih timova.

Akademik Dušan Bilandžić iz razgovora ekspertnog tima Hrvatske sa predsjednikom Tuđmanom izdvaja sljedeće. Predsjedniku Tuđmanu je izloženo mišljenje **“da je sporazum nemoguć”**.³² (povukao M. P.) Bilandžić je iznio mišljenje da na putu eventualne podjele Bosne i Hercegovine stoje tri nesavladive prepreke. Prva: **“Srpske pretenzije su tolike velike da ih ne možemo prihvatiti”**.³³ Druga preporuka: **“Ako bi se ta republika (Bosna i Hercegovina) i podijelila, Muslimani će se latiti oružja i pobuniti”**.³⁴ Treća prepreka: **“podjelu će spriječiti međunarodna zajednica”**.³⁵ Ovo mišljenje i argumente koje je iznio akademik Bilandžić Tuđman nije uvažio. Predsjednik Tuđman je istakao da **“između njega i Miloševića postoji načelni sporazum”**.³⁶ Svoje stajalište predsjednik Tuđman je definisao na ovaj način: Muslimani **“ne mogu blokirati sporazum, jer su maleni u odnosu na dvije jake zemlje koje su dovoljne da ih prisile na podjelu”** (podv. M. P.). Na upozorenje da je američki ambasador Zimerman poručio i Beogradu i Zagrebu: **“Dalje ruke od BiH”**,³⁷ Tuđman je ustvrdio kako ima dovoljno snage u međunarodnoj zajednici koje će prihvatiti sporazum Hrvatske i Srbije. Na upit jednog od članova ekspertnog tima Hrvatske kako se ne smije dopustiti da Srbija pređe Drinu i dođe na Unu Tuđman je zaključio da će Srbija popuštati i da treba nastaviti pregovore.

Akademik Dušan Bilandžić prije nego što je podnio ostavku na članstvo u ekspertnom timu, a isto je učinio i Josip Šentija, svoje stajalište izložio je u intervjuu za riječki Novi list od 22.IV 1991 godine. U ovom intervjuu akademik Bilandžić je na pitanje o mijenjanju granica decidno izložio stanovište: **“Podjela Bosne je nemoguća”**.³⁸ (pod. M. P.). U strukturi stanovništva Bosne

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

³² Ibid.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

i Hercegovine je trećina Srba, zatim petina Hrvata i 44% Muslimana. Prema tome muslimansko stanovništvo je većinsko i ono **“ne može prihvatiti komadanje BiH”**.³⁹ (povukao M. P.) Pokušaj mijenjanja granica mogao bi se provesti **“samo najgrubljim nasiljem kakvo Evropa danas više ne prihvaća”**.⁴⁰ (povukao M. P.)

Na pitanje kako procjenjuju daljnji razvoj prilika akademik Bilandžić je odgovorio: **“Krenete li od usmjerenja Evrope i svijeta politika velikosrpskih krugova je osuđena na propast”**.⁴¹ (pod. M. P.). Nadalje akademik Bilandžić podcrtava stajalište da je rješenje na našim prostorima u golemim razmjerama određeno politikom velikih sila.

Iz cjelovitog uvida u sadržaj razgovora dva ekspertna tima o podjeli Bosne i Hercegovine moguće je izvesti nekoliko zaključnih stajališta.

Prvo, postojala je namjera i saglasnost Hrvatske i Srbije o podjeli Bosne i Hercegovine. Ta saglasnost je određena načelnim sporazumom Miloševića i Tuđmana u Karadorđevu u martu mjesecu 1991.

Drugo, konkretizacija sporazuma Milošević-Tuđman data je u zadaću ekspertnim timovima Hrvatske i Srbije. Nakon tri runde razgovora ekspertni timovi nisu mogli doći **do obostrano prihvatljivog rješenja o granici razgraničenja Srbije i Hrvatske na prostoru Bosne i Hercegovine**.

Treće, glavni razlog što ekspertni timovi nisu došli do saglasnosti o razgraničenju sadržan je u tome što je ekspertni tim Hrvatske za polazište imao prijedlog da linija razgraničenja sa Srbijom u Bosni i Hercegovini bude granica Banovine Hrvatske iz 1939 godine i što je ekspertni tim Srbije zagovarao granicu Srbije na teritoriji Hrvatske u što je ulazila Kninska krajina i izlazak na more kod Benkovca.

Četvrto, srpske pretenzije su bile toliko velike da ih se nije uopšte moglo prihvatiti. Te pretenzije su isključivale povijesni integritet Republike Hrvatske.

Peto, tokom razgovora i odlučivanja dva ekspertna tima ispoljena je potpuna NEGACIJA povijesnog razvoja državnosti Bosne i Hercegovine i **negacijanacionalnog subjektiviteta Muslimana**, odnosno Bošnjaka kao naroda. Negacija Bošnjaka je bila dominantna u pristupu

³⁹ Ibid, str. 377.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

ekspertnog tima Srbije.⁴² Bošnjaci kao narod su, u koncepciji podjele Bosne i Hercegovine, trebali izgubiti svoj **nacionalni identitet i položaj ravnopravnog državotvornog** naroda u Bosni i Hercegovini. (povukao M. P.)

Akademik Dušan Bilandžić je u svom intervjuu riječkom Novom listu predvidio da je mijenjanje granica moguće samo uz upotrebu grubog nasilja. Na upotrebu grubog nasilja, radi stvaranja etnički čistog prostora u Bosni i Hercegovini odlučila se vojska Republike srpskog naroda sa vojnom silom iz naslijeđene Jugoslovenske narodne armije. Do kraja 1992. godine nasilno je prognano bošnjačko i hrvatsko stanovništvo iz svojih naselja sa prostora Istočne Bosne, Posavine, Bosanske krajine i Istočne Hercegovine. Nasilni progon Bošnjaka u Hercegovini izvele su snage Hrvatskog vijeća odbrane 1993 godine tokom bošnjačko-hrvatskog sukoba.

Najteži oblik zločina, a to je zločin genocida nad Bošnjacima izvela je **Vojska Republike Srpske u gradu Srebrenica 11. jula 1995 godine. Zločin genocida je imao osnovu u strateškom cilju velikosrpskog državnog hegemonizma da iz podrinja protjera i iskorijeni Bošnjake kao narod.**

Genocid u Srebrenici je dobio planetarnu potvrdu. Ubistvo preko 8.000 Bošnjaka u Srebrenici određeno je kao genocid odlukom Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju i Međunarodnog suda pravde.

2. Odnos prema budućnosti Srebrenice

Genocid nad Bošnjacima Srebrenice izveden 11. jula 1995. godine u Srebrenici doveo je do nesagledivih posljedica. Ubojstvom preko 8.000 Bošnjaka muškaraca i progonom više hiljada civila – žena i djece iskorijenjen je život i opstojnost bošnjačkog stanovništva u gradu i opštini Srebrenica. Srebrenica je postala mjesto izvršenog genocida nad Bošnjacima u Evropi na kraju XX stoljeća. Čuvanje memorije o genocidu u Srebrenici putem njegovanja kulture sjećanja treba da služi **odavanju počasti i pijeteta prema žrtvama**. Kolektivno sjećanje na počinjeni genocid u Srebrenici treba da služi **pomirenju između srpskog i bošnjačkog naroda**. Osim toga, kultura sjećanja na genocid u Srebrenici čini **osnovu za sprečavanje mogućnosti da se genocid ponovi**.

Snage koje poriču genocid nad Bošnjacima u Srebrenici, a takve snage postoje u vrhovima političke elite u Republici Srpskoj i Srbiji, direktno **destruiraju izgradnju mira u Bosni i**

⁴² U svojoj studiji. "Značaj i uloga odbrane Sarajeva u ratu protiv srpske i hrvatske agresije na Bosnu i Hercegovinu" akademik Muhamed Filipović izvodi analizu koja dokazuje izvore i razloge postojanja "namjere, plana i organizirane djelatnosti da se Bosna i Hercegovina uništi" i njeno najbrojnije stanovništvo – Bošnjaci reducira na apsolutnu manjinu. (povukao M. P) Vidi šire u Zborniku: Političko-vojni značaj odbrane Sarajeva 1992-1995, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 25 do 59.

Hercegovini na temelju Dejtonskog mirovnog sporazuma. Budući da je provođenje Dejtonskog mirovnog sporazuma primarno posvećeno učvršćenju mira, Visoki predstavnik međunarodne zajednice bi morao **sankcionirati i političke aktere i političke institucije koje poriču genocid nad Bošnjacima u Srebrenici.**

Nakon 20 godina od izvršenja genocida nad Bošnjacima Srebrenice postavlja se pitanje kakav je odnos države Bosne i Hercegovine prema budućnosti Srebrenice. Iako na nivou institucija države Bosne i Hercegovine: Predsjedništvo, Parlament, Vijeće ministara ne postoji saglasnost o genocidu u Srebrenici, zalaganjem demokratskih snaga svih oblika društvene akcije u Bosni i Hercegovini nužno je izgraditi **odnos solidarnosti za ekonomski, infrastrukturni i kulturni razvoj opštine Srebrenica.** Ideja izdvajanja opštine Srebrenica iz administrativnog ustrojstva Republike Srpske i formiranja Distrikta Srebrenica, nije dobila podršku ni u međunarodnim institucijama, niti u Republici Srpskoj. Srebrenici, na temelju ljudske solidarnosti pripada **poseban razvojni status.** Poseban status u sferi razvoja opštine Srebrenica bi se moglo INSTITUCIONALIZIRATI formiranjem Fonda za ekonomski i infrastrukturni razvoj opštine Srebrenica. Fond bi formiralo opštinska skupština Srebrenice. Fond bi imao cilj stvaranje uslova za **zapošljavanje i održivost povratka.** Sredstva za Fond bi se prikupljala iz budžeta opština, kantona, entiteta i institucija države Bosne i Hercegovine. Ulaganja u ovaj Fond mogla bi doći i od evropskih država i međunarodnih organizacija. Ako je međunarodna zajednica propustila spriječiti ubojstvo i stradanje Srebreničana, **ne bi smjela propustiti ulaganje u obnovu** i razvoj Srebrenice.

Obnova i razvoj Srebrenice u budućnosti može osigurati održivost povratka kako u gradu Srebrenicu tako i u seoskim naseljima.

Fond za razvoj Srebrenici vremenom bi dobio internacionalni karakter, kao što je i genocid nad Bošnjacima u Srebrenici dobio internacionalnu dimenziju.

Odnos prema razvoju Srebrenice u budućnosti javlja se kao jedan od bitnih faktora za **razvoj i učvršćenje mira u Bosni i Hercegovini i za obnovu međunacionalnog povjerenja.** Jedan antifašista iz Drugog svjetskog rata je u vrijeme rata i opsade Sarajeva na temelju svog isustva ustvrdio: RAT SVE RUŠI, MIR SVE GRADI! Miran razvoj države Bosne i Hercegovine najveći je interes njenih građana, nakon iskustva iz vremena rata: 1992-1995 godina.

Prof. dr Milan Popović,

Pravni fakultet Univerziteta u Podgorici

KLAUZULA HAOSA

Apstrakt:

Povodom dvadeset godina od stradanja i genocida u Srebrenici 1995. ovaj kratki tekst naglašava tri glavne činjenice i poruke. Prvo, univerzalnu prirodu i neophodnost kažnjavanja ovog i svakog drugog ratnog zločina. Drugo, kontradiktoran a sa protekom vremena i sve slabiji bilans ovog kažnjavanja, u nacionalnim ali i međunarodnim razmerama, od strane domaćeg ali i međunarodnog pravosuđa. I treće, neophodnost da se, uprkos svim ovim pogoršanjima, sa insistiranjem na krivičnom progonu i kažnjavanju ovog i svakog drugog ratnog zločina, kategorički, bez odustajanja i uslova, nastavi.

Ključne riječi: Genocid, Srebrenica 1995, (ne)sučeljavanje, (ne)kažnjavanje, međunarodno pravo(suđe), domaće pravosuđe, ek: klauzula balasa, ek: klauzula haosa, retorika, realpolitika.

Abstrakt:

On the twentieth anniversary of the Srebrenica genocide, the most serious crime in Europe after the II world war, committed in July 1995, this short article emphasizes the three main facts and messages. Firstly, it starts with the universal nature and need for the punishment of this and any other crime against humanity. Secondly, it continues with the contradictory and worsening result in the criminal persecution and punishment of the crimes, both in national and international jurisdiction, and due to deteriorating domestic and world realpolitik. And thirdly, it concludes with the categorical imperative to continue with the insistence on the punishment, despite all these deteriorations.

Key words: Genocide, Srebrenica 1995, (non)punishment, international law, domestic law, ec:clause of chaos, rhetoric, real politics.

1. Uvod

Dvadeset je godina od najvećeg zločina u Evropi posle Drugog svetskog rata. Tim povodom, najpre sledi jedna kratka ali značajna konceptualizacija, zatim bilans kažnjavanja odnosno (ne) kažnjivosti ovog zločina, i, na kraju, odgovor na pitanje Šta da se radi, posebno u uslovima regionalnih, evropskih i svetskih pogoršanja, koja se odvijaju u poslednjih nekoliko godina.

2. Konceptualizacija

Genocid u Srebrenici 1995. sastavni je deo genocida nad Muslimanima odnosno Bošnjacima, počinjenog u postjugoslovenskim ratovima, na teritorijama Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore, od strane odgovarajućih vojno-političkih vrhova i njihovih neposrednih izvršilaca. Zbog poznatih razloga, žrtve postjugoslovenskih ratova, u najvećoj meri, bili su upravo Muslimani odnosno Bošnjaci, posebno u Bosni i Hercegovini, ali su žrtve, pa i genocidne žrtve ovih ratova, u izvesnoj meri, bili i Srbi, Hrvati i ostali, u ovim zemljama, kao i u Hrvatskoj i drugim postjugoslovenskim zemljama, od strane odgovarajućih vojno-političkih vrhova i njihovih neposrednih izvršilaca.

Gornja konceptualizacija razlikuje se od vladajuće političke istine i kao takva zahteva još najmanje tri kratka komentara. Prvo, ona se suprotstavlja vladajućoj pa i vladajućoj pravosudnoj istini o genocidu ograničenom u Prostoru Vremenu isključivo na Srebrenicu 1995. Drugo, ona izražava i poštuje razliku i vezu između naučne i pravne istine, jer zna da nauka i pravo imaju svoje povezane ali i različite autonomne domene, te da i jedna i druga, svaka sa svoje strane, i svaka na svoj način, doprinose utvrđivanju kompleksne istine. I treće, najznačajnije, ona se temelji na univerzalnoj prirodi i neophodnosti kažnjavanja najtežeg i nezastarivog zločina genocida, to jest na činjenici da ovaj zločin nije samo zločin protiv ovog ili onog pojedinca i naroda, nego, istovremeno, i protiv čovečanstva kao celine i čoveka kao vrste, te da, kao takav, zahteva i suprotstavljanje i kažnjavanje od strane svih, a ne samo od strane onih koji su njime neposredno pogođeni (Čekić, 2012).

3. Bilans kažnjavanja odnosno (ne) kažnjivosti genocida

U najkraćem, što se više približavamo našem vremenu i prostoru, ovaj bilans je sve lošiji i lošiji. Početak i prvih desetak godina međunarodnog krivičnog pravosuđa odnosno Haškog tribunala za bivšu Jugoslaviju, bili su najviše ohrabrujući. Prve pa i jedine pravosnažne presude za genocid u Srebrenici pripadaju upravo ovom vremenu i tribunalu. U poslednjih desetak godina, međutim, i ovaj tribunal sve više zapada u močvaru loše međunarodne realpolitike. Ovo poslednje još više važi za onu skoro oslobađajuću presudu Međunarodnog suda pravde u Hagu iz 2007. po tužbi za genocid, koju je Bosna i Hercegovina podigla protiv SRJ odnosno Srbije i Crne Gore.

Još lošiji bilans (ne)kažnjivosti je u postjugoslovenskim zemljama. U zemljama u kojima su osnovana specijalna tužilaštva i sudovi za ratne zločine, određeni rezultati postignuti su u prvim godinama njihovog delovanja, sa protekom vremena ovi rezultati postajali su sve bleđi. Jasno je i zbog čega. Čak i u tamo gde je bilo formalne smene vlasti, pa i prvih ohrabrujućih političkih promena, danas su na vlasti uglavnom one iste, samo reciklirane, i samo retorički reformisane, zamaskirane i „evropeizirane“, ratnonacionalističke oligarhije iz „olovnih“ 1990-ih.

A moja Crna Gora jedina je od svih postjugoslovenskih zemalja pa i šire u kojoj u poslednjih četvrt veka nije došlo čak ni do formalne smene vlasti. Pa su zbog toga i rezultati u oblasti gonjenja i kažnjavanja ratnih zločina a među ovima i najtežeg i nezastarivog zločina genocida – najlošiji. O tome uverljivo svedoči i Krivična prijava protiv vrha vlasti i vrhovnih državnih tužilaca Crne Gore, za nateži i nezastarivi zločin genocida 1994-2014. u vezi sa slučajem Ibrahima Čikića, koju sam, zajedno sa dvojicom kolega, podneo 14. septembra 2014. Prijava za zločin koji čeka da bude procesuiran punih dvadeset godina (Popović, Kočan, Pavlović, 2014; Čikić, 2008).

4. Šta da se radi?

Ozbiljnost pa i dramatičnost gornjeg pitanja, posebno je aktuelizovana i naglašena u svetlu skorijih regionalnih, svetskih i evropskih pogoršanja, koja ne mogu da sakriju čak ni sve službene birokratske retorike, pune manipulativnog vlastodržačkog optimizma. Događaji u Zvorniku i Kumanovu 2015. samo su vrh ledenog brega, kada je reč o našim domaćim, lokalnim i regionalnim pogoršanjima. Krize u Siriji i Ukrajini, samo manifestacije, novog, neregulisanog, divljeg i opasnog multipolarizma, sa ograničenim i smanjenim ali ne manje opasnim evro-atlantsko-azijskim recikliranjem novog, vašingtonsko-moskovskog, mekejnovsko-putinovskog „hladnog rata“. Kriza u Grčkoj, samo finansijski izraz sve većeg desničarskog pogoršanja, isklizavanja i slabljenja Evrope, evrozone i EU.

Kada je o ovoj poslednjoj reč, posebno je interesantna takozvana klauzula balansa. Reč je o klauzuli kojom EU/EK, u tekućoj evro-integraciji Crne Gore, retorički pretila vladajućoj crnogorskoj oligarhiji, dok ovu istu oligarhiju, istovremeno, i zajedno sa Vašingtonom, realpolitički pa i saučesnički podržava u svemu pa i u izbegavanju odgovornosti za ratne zločine (Popović, 2012). A, znamo, nekažnjivost zločina, put je u njihovo ponavljanje. U novi strašni behemotski kaos na ovim prostorima. Tako da onu EU/EK retoričku klauzulu balansa relapolitički prati EU/EK klauzula haosa.

Uprkos svim ovim pogoršanjima, zapravo upravo zbog njih, posvećenost, odlučnost i nepokolebljivost svih nas koji se zalažemo za kažnjavanje i kažnjivost genocida u Srebrenici 1995. i svih drugih genocida i ratnih zločina iz postjugoslovenskih ratova 1990-ih, mora biti još veća. „Do kraja svijeta i vijeka. Bez odustajanja i uslova. Jer se u našoj kao i svakoj drugoj

zajednici samo tako može očuvati minimalna ljudskost. Ako ne drugačije, a ono makar kao sjeme za neku dalju budućnost.” (Popović, Kočan, Pavlović, 2014: str. 4)

5. Literatura

- Čekić, Smail (2012). *Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.
- Čikić, Ibrahim (2008). *Gdje sunce ne grije*. Podgorica/Sarajevo: Inicijativa mladih za ljudska prava. Edicija Dokumenti.
- Popović, Milan (2012). „O saučesničkoj odgovornosti dela međunarodne zajednice,” Politički i vojni značaj odbrane Sarajeva 1992-1995. Međunarodna naučna konferencija, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Vlada kantona Sarajevo, Sarajevo, 29. februar – 1. mart 2012.; u Popović, Milan (2012). *AlterVizija: Balkanska postmoderna 7*. Podgorica: Vijesti; www.milanmpopovic.info.
- Popović, Milan, Kočan, Esad, Pavlović, Koča (2014). „Krivična prijava protiv Mila Đukanovića, tadašnjeg i današnjeg Predsjednika vlade Crne Gore, i tadašnjeg a najvećim dijelom i današnjeg vrha crnogorske vlasti, za najteži i nezastarivi zločin genocida 1994-2014. po članu 426 Krivičnog zakonika Crne Gore, kao i protiv Vrhovnih državnih tužilaca i njihovih involviranih saradnika u ovom periodu, za saučesništvo pomaganjem počiniocima ovog zločina da izbjegnu pravdu: slučaj Ibrahima Čikića, žrtve i svjedoka ovog zločina,” Vrhovnom državnom tužilaštvu, Vladi i Skupštini Crne Gore, domaćoj i međunarodnoj demokratskoj javnosti, Podgorica, 11. septembar 2014.

Prof. dr Duško Radosavljević

Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić, Novi Sad

RASPAD JUGOSLAVIJE KRAJEM XX VEKA: ULOGA INTELEKTUALNIH ELITA

Apstrakt:

Ideja Jugoslavije, kao evropska ideja per se, vekovna je zamisao etnički srodni naroda (Južnih Slovena), kao izraz potreba, interesa, kulturnih i drugih veza. Opstojavala je u formi državno-pravne i političke zajednice 70 godina, do trenutka temeljnog preispitivanja, što će dovesti do krvavog raspada ove zajednice. Uloga intelektualne elite je u fokusu našeg rada.

Ključne reči: Jugoslavija, jugoslovenski narodi, intelektualne elite, raspad.

Abstract:

The idea of Yugoslavia, as European idea per se, is century's long idea of ethnically related people (South Slavs), as an expression of needs, interests, cultural and other connections. It subsisted in the form of state in legal and political community for 70 years, up to the moment of thorough review which will lead to bloody disintegration of this community. The role of the intellectual elite is the focus of our work.

Key words: Yugoslavia, Yugoslavia's nations, intellectual elites, disintegration.

1. Uvod

Bitka za Titovo nasleđe dobija na intenzitetu početkom 80-ih godina u Srbiji i Jugoslaviji.¹ Bivši vođa je kao svoj amanet ostavio ustav, donet 1974. godine, kojim je determinisao pravac razvoja jugoslovenskog socijalističkog društva nakon svoje smrti. Ovaj ustav je definisao republike, članice jugoslovenske federacije, kao nacionalne države², uz garantovana prava ostalim narodima i narodnostima koji u njima žive³. Na osnovu ovoga ustava, autonomne pokrajine Kosovo

¹ O karakteru borbe za legitimitet vidi: M. Podunavac. 1995. *Princip građanstva i priroda političkog režima u post-komunizmu: Slučaj Srbija*, o atmosferi vidi: S. Đukić. 1992. *Kako se dogodio vođa*.

² Vidi: V. Pešić. 1996. *Rat za nacionalne države*, str. 26-27.

³ U SFRJ se nije koristio termin nacionalna manjina, usled negativne konotacije, u upotrebi je bio izraz – narodnost.

i Vojvodina, su imale tzv. *“dvostruku konstitutivnost”*, odnosno, bile su sastavni deo matične republike Srbije, ali i jugoslovenske federacije. Iako je nezadovoljstvo ovakvim rešenjima izraženo još za Titova života⁴, pravi politički spor je započeo posle Titove smrti i masovnih demonstracija kosovskih Albanaca iz 1981. godine. Nemogućnost smirivanja kosovske situacije od strane pokrajinskog (komunističkog) rukovodstva, u kojem su dominantnu ulogu imali Albanci, bio je osnovni argument za tvrdnju da je republika Srbija oštećena u odnosu na druge republike, jer se izdizanjem pokrajina na nivo federalnih konstituenasa, ugrozio suverenitet republike Srbije, koja zbog toga ne može da preduzme odgovarajuće akcije u cilju suzbijanja namera albanskih iredentista. Slabljenje moći federalnog centra na uštrb republika, stvarnih nosilaca suvereniteta, usmeravalo je Jugoslaviju ka konfederalizaciji odnosa, odnosno, ka mogućem raspadu, što je frustriralo srpsku intelektualnu (i političku) elitu, jer se u tom slučaju nije video način opstanka svih Srba u jednoj državi. Takav se rasplet događaja unapred tretirao kao srpsko gubitništvo⁵, koje se mora preduprediti stvaranjem srpske nacionalne države, čime bi se ispravile istorijske nepravde i na pravedan način rešilo srpsko nacionalno pitanje.

2. Intelektualci i raspad Jugoslavije

Stvaranje zajedničke države južnoslovenskih naroda⁶, temeljilo se na tri osnovna elementa: a) istorijskoj nužnosti, koja je podrazumevala zaštitu malih slovenskih naroda; b) na zajedničkom interesu; i, c) emocijama, odnosno, etničkoj i kulturnoj bliskosti ovih naroda. U stvaranju prve Jugoslavije učestvovala su elite iz svih njenih naroda, sa različitim stepenom angažovanja. Prva Jugoslavija je svoj život okončala u II svetskom ratu, podeljena i pocepana između sila Osovine i njenih domaćih pomagača - kvislinga. Komunistička partija Jugoslavije, na čelu sa svojim liderom Titom, pokrenula je ustanak, koji je politički trijumfovao odlukama II zasedanja AVNOJ-a, u Jajcu, 29. novembra 1943. godine, što je bio zvanični datum stvaranja druge, federativne (*“Avnojevske Jugoslavije”*). Na osnovu oružane borbe partizana tokom rata i odluka AVNOJ-a iz Jajca, Titov režim, i on lično, uživali su znatan ugled u svojoj dugogodišnjoj vladavini, među jugoslovenskim narodima, ali i u inostranstvu. Osporavanje savezne vlasti otpočele su sredinom 80-ih srpska i slovenačka elita, iz razloga nesposobnosti vlasti da reši krizu u kojoj se Jugoslavija nalazila. Bio je to pogodan momenat da se intelektualci pokažu na javnoj sceni i iznesu svoje neortodoksne stavove (u odnosu na komunističko vodstvo). Intelektualci su osporili vlast kao nedemokratsku, i na tome zastali. Svaka njihova naredna aktivnost se bazirala na pokretanju rešavanja nacionalnog pitanja. Negacija jugoslovenske komunističke vlasti se pretvorila u negaciju ideje jugoslovenske političke i državne zajednice. Rešenje krize

⁴ 1977. godine je rukovodstvo SR Srbije sačinilo analizu odnosa republike i pokrajina, nazvanu *„Plava knjiga”*.

⁵ Po Dobrici Ćosiću *„Srbi dobijaju u ratu a gube u miru”*!

⁶ Vidi: D. Radosavljević. 2013. *Pogled s leva*, Novi Sad.

se ogledalo u jačanju nacionalnih programa, dok je demokratija viđena kao način za formiranje nacionalne države. Sledeći aktivnosti srpskih intelektualaca su, po nama, bitno doprinele raspadu druge Jugoslavije: a) pojava *“Memoranduma” SANU*,⁷ b) nacionalna homogenizacija u Srbiji – *“događanje naroda”* i *“antibirokratska revolucija”*; c) relativizovanje pojma Jugoslavija; d) prihvatanje i opravdanje ratne opcije.

Nacionalna homogenizacija je u Srbiji postignuta na osnovu zahteva za rešavanje kosovskog problema i zahteva za pokretanje srpskog nacionalnog pitanja. Srpski intelektualci su u sprezi sa dogmatskim pobednicima 8. sednice CK SKS, iskoristili pokretanje određenih ustavnih promena 1988. godine, da bi preko organizovanja tzv. *“mitinga istine”* (*“povratiti suverenost Srbiji”*, popularno – *“oj Srbijo iz tri dela, ponovo ćeš biti cela!”*) i pokazali moć probuđenog i homogenizovanog srpskog naroda, u događanjima koji će uslediti. Anti-slovenačko raspoloženje je prva akcija za homogenizaciju – **Miodrag Bulatović** i **Zoran Gluščević** napadaju stavove *“Mladine”*⁸ i **Tarasa Kermauera** (napisao da u je Beogradu na delu velikosrpski fašizam), nezadovoljni njihovim argumentima. Posle provokativne, ali argumentovane kritike *“Mladine”* na račun ministra odbrane admirala **Mamule** i prodaje oružja Etiopiji (*“Mamula go home”*), srpska štampa napada ovaj ispad, ali dovodi u pitanje i sposobnost i pravovernost slovenačkog rukovodstva, što će se posebno iskazati u slučaju suđenja “četvorci” (**Jansša, Borštner, Zavrl i Tasić**), pred vojnim sudom, za “izdavanja vojne tajne”. U leto 1988. godine, deo beogradske štampe (*“Ekspres”* i *“NIN”*), započinje seriju feljtona o prenosu fabrika iz Srbije posle rata u Sloveniju, te kako Slovenci postojećim ekonomskim sistemom iskorišćavaju ostatak Jugoslavije, naročito Srbiju. Nezadovoljstvo i prvi masovni štrajkovi radnika te godine zatiču funkcionere savezne vlade, koji radnicima ne mogu da objasne šta treba promeniti u privrednom i političkom sistemu zemlje da bi on funkcionisao, tako da se radnici okreću energičnom rukovodstvu Srbije i njegovom nacionalnom programu, masovno se odazivajući pozivima za učestvovanje na mitinzima. Iako su isprva prikazivani kao okupljanja koja imaju i socijalne zahteve, bilo je jasno da posetioci na mitinzima nisu tu zbog socijalnih i ekonomskih tema. Okupljeni su hteli da čuju da će se rešiti problem Kosova i srpsko nacionalno pitanje, a u retkim situacijama kada je povod bio radničko nezadovoljstvo socijalnim i materijalnim primanjima, *“okupljeni su dolazili kao radnici, a odlazili kao Srbi”*. Mitinzima su srušena komunistička rukovodstva i poništena autonomija u Vojvodini (oktobar 1988. godine) i u Crnoj Gori (januar 1989. godine). *“Miting svih mitinga”* održan je 19. novembra 1988. godine, i njemu je prisustvovalo (u zavisnosti od *“slobodne procene”* izveštača) između 450.000 i 1.200.000 učesnika, pa čak i do 2.200.000 prisutnih. Već ove kontroverzne ocene o broju prisutnih su bile značajan pokazatelj koliko je organizatorima bilo stalo da se priredi svojevrsno *“svetsko čudo”*, ali da se i na mitingu izvrši

⁷ O kritici Memoranduma pogledati više u: D. Radosavljević. 2001. *Elite i transformacija*, Novi Sad, str. 71-73.

⁸ Omladinskilistzaslužanzapokretanjemnogih tabu-tema u ex-Jugoslaviji, ali izabudenjeslovenačkog nacionalizma.

promocija novog Ju-lidera (*“Sad se znade ko je novi Tito / Slobodan je ime ponosito”*), koji je na ovom mitingu bio u glavnoj ulozi. Posebnu ulogu je na ovoj manifestaciji imao književnik **Milovan Vitezović**, koji je zbivanja u Srbiji proglasio za *“događanje naroda”*, svesno podilazeći okupljenoj publici, koja je uživala u svojoj veličini i istorijskoj misiji određivanja sopstvene sudbine, u šta su je srpski intelektualci zdušno ubeđivali. Govor novoga *“vožda srpskog naroda”*, S. Miloševića, jednostavan po stilu i retorici, najavio je srpskom narodu *“... nije vreme za tugu, već za borbu”, stoga “pobedićemo bez obzira što se i danas, kao i nekad, protiv Srbije udružuju njeni neprijatelji van zemlje sa onim u zemlji”, “zato će Kosovo ostati u Srbiji”, dok “Jugoslavija, stečena velikom borbom, velikom borbom će se i braniti”*. (Đukić. 1994: 113) Ovim je mitingom inaugurisana i nova politička realnost u Srbiji i Jugoslaviji - mitinzi su postali sredstvo srpskih vlasti za ostvarenje njihovih političkih ciljeva, dok su političke institucije paralisane i izvrnute ruglu ulice, kojoj se bilo nemoguće odupreti, jer je energiju antibirokratske revolucije bilo nemoguće zaustaviti, pošto je konačno *“narod odlučivao o svojoj sudbini”*. Ako je ovaj miting bio mesto promocije, miting na Gazi-Mestanu, održan 28. juna 1989. godine u znak obeležavanja 600-o godišnjice Kosovske bitke, izabran je za mesto *“krunisanja”* S. Miloševića, ojačanog popularnošću *“ujedinitelja”*, posle donošenja amandmana na Ustav SR Srbije, čime je *“ostvaren državno pravni suverenitet Srbije na celoj njenoj teritoriji”*. Na Kosovu-polju se toga dana slavila *“jaka, preporođena i jedinstvena Srbija”*, u prisustvu oko 2.000.000 ljudi, koji su tu stigli iz svih krajeva sveta (*“Danas je ovde duša svakog Srbina”*, reči su jednog od mnogobrojnih posetilaca ovog događaja). Stigavši helikopterom, i pored prisustva mnogobrojnih gostiju, Milošević nije želeo da ovu priliku iskoristi da Srbiju predstavi kao modernu, reformama i savremenom svetu okrenutu državu, već je koristio priliku da je predstavi kao zemlju koju čekaju nove, odsudne bitke: *“One nisu oružane, mada ni takve još nisu isključene”*. (Đukić. 1994: 123) Njegove reči su bile burno prihvaćene od strane okupljenog mnoštva (*“Car Lazare nisi im'o sreće / da se Slobo pored tebe šeće!”*), a srpski intelektualci su požurili da mu svoje usluge pruže na raspolaganje, hvaleći njegovu *“odlučnost i beskompromisnost u odbrani interesa srpskog naroda”*. Tako je **Mihailo Marković**, poznati praksisovac, izjavio sledeće: *“Srbima se čini da se najzad pojavio jedan rukovodilac koji se ne stidi svoga naroda, koji je lišen kompleksa krivice, i koji je, čini se, odlučio da ispravi neke očigledne nepravde.”* Za pisca Antonija Isakovića *“Milošević (je) nekim svojim potezima i nastupima pokazao jedno iskustvo koje je krasilo Karađorđa, ali i iskustvo koje je krasilo jednog visprenog knjaza Miloša”*. Poverenje u novog vođu je toliko da pisci **Smiljanić i Kapor** veruju da će Srbija *“s ovim rukovodstvom i patriotizmom svoga naroda i svih njenih građana, za pet godina biti Švajcarska”*. **Milovan Danojlić** poetski objašnjava u čemu se ogleda veličina novoga vođe: *“Dunuo si život srpskoj duši. Jeste, ništa ne bi postigao bez naroda, ali ni narod bez Tebe ne bi mogao izvesti ono što je izveo”*. (Đukić. 1994: 128-29) Poetesa **Desanka Maksimović** će nadahnuto, u recenziji za Miloševićevu knjigu, *“Godine raspleta”*, zapisati: *“Svojim govorima u mnogim ljudima je probudio potrebu da se bore, prenuo u njima uspavano rodoljublje, zanemarene dužnosti, naročito se često vraćajući na decu, na našu*

odgovornost da joj zemlju ostavimo slobodnom i bezbednom, da naša mlade ne ostavimo slepim kod očiju. Milošević svom dušom želi da nam narod ne bude preveden "žedan preko vode... Njegovi zahtevi, ili ako hoćete saveti, narodu - i kad su izrečeni sa žestinom, odišu nekom skrivenom blagošću i pravdoljubljem".(Milošević. 1989) Dobrica Ćosić je njegovu ulogu ovako sagledao: *"Milošević je, sigurno, prvi srpski političar posle rata koji je odlučno postavio srpsko nacionalno pitanje. On je ispoljio dar za razumevanje i istorijskog trenutka i svest o odgovornosti političara... On nosi svojstvo tribuna i očigledno predstavlja model političara koji odgovara ovim danima i srpskim prilikama... Smatram da posle Nikole Pašića, u Prvom svetskom ratu, nijedan političar nije imao teže uslove i veće breme od Slobodana Miloševića. On se hrabro posvetio obnovi srpske države i spasavanju srpskog naroda od novog porobljavanja i uništavanja, a tom se cilju suprotstavljaju mnogi i moćniji neprijatelji i teško premostive prepreke".* (Đukić. 1994: 135-36) Podrškom krema srpskih intelektualaca, novi je lider mogao nesmetano nastaviti sa ostvarenjem svoga političkog programa, sa stabilizovanim položajem, te učvršćenim mehanizmima vladanja, proisteklim iz karaktera masovnih okupljanja (*"antibirokratska revolucija"*), kao negativnom anticipacijom događaja koji će uslediti u istočnoj Evropi, sa daljim učvršćenjem kolektivnog etosa nasuprot konceptu individualnih sloboda i prava, gde će, neočekivano za dotadašnju praksu, socijalnu lepezu vrednosti (*"izgradnja socijalističkog samoupravnog sistema radnih ljudi kao najviši izraz očuvanja tekovina socijalističke revolucije"*) zameniti nacionalni set vrednosti. *"Stotine hiljade ljudi na ulicama gradova Srbije, više od milion na mitingu Beogradu i dva miliona na Gazimestanu, izabrani su oblik demokratije, trajno stanje, kojem treba prilagoditi čak i urbanističke planove. (U Nišu se pokreće inicijativa za promenu urbanističkog plana, a očekuje se da njegov primer slede i drugi gradovi u Srbiji. Svaki grad treba da ima prostor za masovna okupljanja od, recimo, trista hiljada u Nišu pa do milion ljudi u Beogradu.)"* (Perović. 1996: 128) Tradicionalne vrednosti razvijenih demokratskih društava (privatna svojina i preduzetništvo, sloboda štampe, višepartijski sistem, institucije demokratskog sistema) nisu na dnevnom redu Miloševićeve politike, niti ih srpska intelektualna elita predlaže: *"Za demokratsku budućnost Srbije u ovom istorijskom trenutku od adekvatne demokratske procedure mnogo je važniji sadržaj i kvalitet predloženog ustava"*, zaključice Dobrica Ćosić. U martu mesecu 1989. godine, Skupština Srbije proglašava amandmane na Ustav SR Srbije iz 1974. godine, dok istovremeno, na Kosovu gine u demonstracijama 22 civila i dva milicionera, nakon što je zavedeno vanredno stanje u pokrajini, a deo pokrajinskog rukovodstva bio uhapšen ili izolovan. Osim antialbanske i antislovenačke kampanje koje su bile prisutne, pokreće se i antihrvatska, organizovanjem Srba u Hrvatskoj. Sloveniji se poručuje da neprihvatanjem mitinga može da računa na prekid odnosa sa Srbijom, što i biva učinjeno uvođenjem ekonomske blokade Sloveniji 1. decembra 1989. godine. Sve ove aktivnosti "dogođenog naroda" i novog srpskog rukovodstva, bivaju adekvatno praćene i podržane od srpskih intelektualaca i beogradskih listova, gde im se otvaraju stranice za promišljanja o temama iz srpske istorije i aktuelnog trenutka borbe srpskog naroda za svoje dostojanstvo. Najpoznatije su rubrike

iz lista *“Politika”* - *“Među nama”* i *“Odjeci i reagovanja”*, u kojima se srpski intelektualci energično i često sa viškom emocija i nedostatkom argumenta, ili klišeiziranim stavovima i stereotipovima, bore protiv neprijatelja Srbije, pretežno iz ostalih delova Jugoslavije. Priloge u ovim rubrikama će imati više hiljada srpskih intelektualaca, utirući put i dajući intelektualno opravdavanje za stvaranje *“treće Jugoslavije”*, ili *“velike Srbije”*, koje će nastati razbijanjem jugoslovenske federacije. Prvi čovek *“Politike”* dr **Živorad Minović** je uređivačku politiku kuće objašnjavao ovako: *“Politika koja je meni poverena nema pravo da misli drugačije od naroda... Počeli smo da šampamo reči koje menjaju život, reči u službi istine... Neki su ironično počeli to da nazivaju popuštanjem pred populizmom. Jesmo svedoci, ali ne krijemo i da smo borci za istinu... Na velikom raskršću jugoslovenskog žurnalizma Politika, na svoj dan, može da ponovi da nema drugog programa osim da bude sa narodom.”* (Marović, 1997: 43) Glavni i odgovorni urednik Informativnog(?) programa novosadske televizije, **Marko Keković**, izjavljuje: *“Mene kao novinara, bogami, nije sramota da za interes Srba i lažem”*. (Ivanović, 1998: 27) Ovakve i slične aktivnosti jugoslovenskih intelektualaca, gde su specifičan položaj imali predstavnici srpske intelektualne elite, u periodu 1986-90. godine, stvorile su pretpostavke za raspad jugoslovenske federalne države.

Revitalizovanje pojma Jugoslavija započelo je težnjama slovenačkih i srpskih elita za preuređenje postojeće Jugoslavije. Na predlog slovenačkih intelektualaca za osamostaljenje i otopljenje Slovenije, srpski intelektualci odgovaraju ponudom da Slovenija *“ode”*, a da se od ostataka državne zajednice formira *“treća Jugoslavija”*. Ova koncepcija je u startu isključivala bitan segment sadržaja pojma *“Jugoslavija”*, koji je po definiciji uvek podrazumevao zajedničku državu Srba, Hrvata i Slovenaca. Drugi bitan segment ovih navodnih zalaganja za prestrukturiranje Jugoslavije, je i pitanje promena unutrašnjih (*“avnojskih”*, *“administrativnih”*, *“virtuelnih”*, *“đilasovskih”*) granica, između republika - članica federacije. Deo ovih stremjenja srpske elite je ostvaren usvajanjem promena u republičkom ustavu, u martu 1989. godine, kada se faktički ukidaju autonomije pokrajina, mada je Srbija nastavila da koristi odredbe Ustava SFRJ iz 1974. godine o konstitutivnosti istih, te na taj način imala tri glasa u osmočlanom Predsedništvu SFRJ (četvrti glas je dolazio od strane predstavnika Crne Gore). Svodenjem pokrajinskih ovlašćenja *“na razumnu meru”*, srpski intelektualci su postavili pitanje opravdanosti granica u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Pitanje granica sa Makedonijom je marginalizovano sa zahuktavanjem događaja i rata u Hrvatskoj i BiH. Pod uticajem srpskih intelektualaca u Hrvatskoj se osniva Srpska demokratska stranka (ista stranka će kasnije biti formirana i u BiH), koja će se brinuti o predstavljanju i zaštiti srpskih interesa u Hrvatskoj, pod vodstvom akademika Jovana Raškovića, po struci psihijatra, koji je u SANU primljen na osnovu studije o nacionalnim karakterima, gde se kaže da su Hrvati opsednuti kastracijom, Muslimani analnom fazom, a Srbi Edipovim kompleksom. (Slapšak, 1994: 36) SDS se izjasnio protiv dotadašnje regionalne podele Hrvatske, smatrajući da se treba izvršiti takva administrativna podela koje će primerenije odraziti nacionalnu strukturu područja na kojima živi srpski narod.

Posle majskih izbora i pobeđe Hrvatske demokratske zajednice (HDZ), Jovan Rašković tvrdi da Srbima nije na umu stvaranje svoje države u Hrvatskoj, da bi već u junu iste godine rekao: *“Ako Sabor bude do te mere kroatocentričan da odvoji Hrvatsku od Jugoslavije ili se nekako izbori za konfederaciju, mi smo spremni da se borimo za jedan oblik pokrajine koja će imati ne samo kulturne i istorijske elemente nego i neke teritorijalne dimenzije sa elementima državnosti... Vrlo brzo počecemo sa realizacijom autonomije”*. U julu se proglašava zajednica opština Severne Dalmacije i Like, a u Srbu se proglašava autonomija Srba u Hrvatskoj i donosi deklaracija o suverenosti i autonomnosti. Istovremeno sa događajima u Hrvatskoj, Skupština SR Srbije donosi odluku o raspuštanju Predsedništva, Skupštine i Izvršnog veća SAP Kosovo, čije dužnosti preuzimaju odgovarajući organi SR Srbije. U avgustu mesecu započinje se sa blokadom puteva u Kninu (tzv. *“balvan revolucija”*), u oktobru se zvanično proglašava autonomija Srba. Hrvatska usvaja svoj ustav 22. decembra 1990. godine; kao odgovor, istog dana, proglašava se SAO Krajina. Februara 1991. godine, donosi se *“Rezolucija o razdruženju SAO Krajine od Republike Hrvatske”*. Juna iste godine, Rašković stvara *“Otađbinski front”* radi ujedinjenja krajina, hrvatske i bosanske, u jednu federalnu jedinicu, ako dođe do raspada države Jugoslavije. 25. juna 1991. godine, Hrvatska i Slovenija proglašavaju svoju nezavisnost. Ovi događaji su pružili alibi za opravdanje rata na teritoriji bivše Jugoslavije.

Prihvatanje i opravdanje ratne opcije, započeto odvajanjem Srba od Hrvatske i Hrvatske od Jugoslavije, formiralo se na užrb jugoslovenske političke i državne zajednice. Autoritet Predsedništva SFRJ, gde je svaki član branio interese samo svoje republike, je bio pod upitnikom, posebno nakon početka Miloševićeve dominacije u njemu, dok je savezna vlada, predvođena reformatorom **Antom Markovićem**, i pored evidentnih uspeha u sferi ekonomskih uspeha, bila sistematski rušena zajedničkim naporima tri najveće republike - Srbije, Slovenije i Hrvatske, jer njen kurs nije bio zasnovan na etničkom prekomponovanju zajedničke države. Jugoslovenska narodna armija (JNA) u ovom periodu gubi/oslobađa se jugoslovenskog karaktera, te počinje da štiti interese samo jednog jugoslovenskog naroda - srpskog. Za vreme kratkotrajnog rata u Sloveniji, dok je započinjao mnogo krvaviji u Hrvatskoj, akademik **Milorad Ekmečić**, na osnovu prethodnih događaja, objašnjava gde će se Srbi u BiH dići na ustanak: *“Planovi o staroj Hercegovini i Krajini uopšte nisu ideološkog i političkog porekla, bez obzira što izgleda da su plod nečijih tajnih zamisli... U svim krizama u prošlosti, pokret za oslobođenje se koncentrisao oko Istočne Hercegovine i Krajine... Centralna Bosna i Sarajevo nikad u pravom smislu nisu postali središte oslobodilačkog pokreta... Pitanje je samo dana i posebnih okolnosti da li će tamo doći do otvorene pobune.”* Gojko Đogo na Kongresu srpskih intelektualaca u Sarajevu predlaže: *“Ako čvor ne možete odrešiti, preseците ga. Srbi ne smeju ni po koju cenu odustati od vekovnog cilja: da žive u jednoj državi. Taj ideal nema cenu.”* Rat u Bosni i Hercegovini je počeo pet dana kasnije. Sva ljudska stradanja i ratna razaranja opravdavana su narodnom voljom, izraženom na referendumima, koji su se u pravilu pretvarali u plebiscitarno izjašnjanje pripadnika jedne nacije, praćeno čestim ekscesima i erupcijama negativne energije, te apsolutnom sumnje u rezultate

koje bi objavljivala "protivnička" strana, u ovom slučaju - nacija. Za Dobricu Ćosića Jugoslavija se raspala posle plebiscita u Sloveniji i Hrvatskoj, stoga o opstanku i karakteru Jugoslavije treba da se odluči referendumom njenih građana. Ova je ideja propala jer su Slovenija i Hrvatska svojim referendumima razorili Jugoslaviju. Milorad Ekmečić opominje rukovodstvo BiH da referendumom ne mogu vršiti nasilje nad nezaštićenom manjinom - Srbima, jer moraju "bukove glave (da se) uvere da demokratija nije izmišljena da se potvrdi staro nasilje". Intelektualna "zabrinutost" za svoju naciju, njen ugroženi položaj, razvoj i budućnost, predstavljala je osnovno opravdanje za početak rata, neizbežnog sredstva da se narodi podele, da ne žive zajedno, ili jedni pored drugih, da ne saraduju, mimo racionalnih razloga za ovakva ponašanja i nasuprot elementarnoj logici samoodržanja naroda na ovim prostorima. Pozivanjem na "narodni suverenitet", "modernu demokratsku nacionalno zasnovanu državu", "pravedne granice", intelektualci su opravdali raspad druge Jugoslavije i sve konsekvence proizašle iz ovoga čina, u prvom redu rat. Krvavim raspadom Jugoslavije, uništena je i, u osnovi evropska, ideja povezivanja južnoslovenskih naroda u političku i državnu zajednicu širih razmera, koja bi omogućila i uključenje u najznačajnije evropske i svetske integracione tokove.

3. Intelektualci i društvena klima u 90-im

Neuspela i pogubna strategija srpskih intelektualaca, sa ciljevima inspirisanim željama, mitovima i legendama, umesto na racionalno organizovanim i kritički zasnovanim sugestijama za razvoj države i društva, nastavila se propagirati i u devedesetim, i pored činjenice da su produkti te politike pokazali svu svoju monstruoznost i tragičnost za vreme rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Stotine hiljada mrtvih i ranjenih, milioni rasejanih lica, porušene i popaljene kuće, uništeni spomenici kulture, etnički očišćene teritorije, kao cilj a ne posledica ratnih dejstava, sve to spada u bilans zalaganja za "pravedne granice", "definitivno i pošteno razgraničenje", "ispravljanje vekovnih nepravdi", svih velikih i značajnih reči, kojima su poverovali obični ljudi, dajući pristanak da učestvuju u ratu koji su pokrenuli reči i aktivnosti intelektualaca, stereotipi kojima su, preko medija, stvarali atmosferu, prvo straha, zatim nemogućnosti ostvarenja kulturnog i zajedničkog života uopšte: "Reči su smislili i izgovarali intelektualci, a zatim su 'reciklirane' u političkom, javnom diskursu... Ove mehanizme (kulturne i druge veze u ex-Jugoslaviji - op.a.) morala je uništiti sirova sila i jak ideološki govor nacionalizma - jači i vulgarniji od prethodnog". (Slapšak, 1994: 31) Nisu samo stereotipi o drugima i sebi prouzrokovali rat, ali bez njih bi on bio manje izgledan, ako ne i nemoguć. Posle tzv. "Dejtonskih mirovnih sporazuma", nastalih posle pada Kninske krajine i pada velikog dela teritorije pod kontrolom bosanskih Srba, nastala je situacija u kojoj je postalo više nego jasno, nezavisno od orkestrirane kampanje medija pod kontrolom S. Miloševića, da je ratna opcija srpskog rukovodstva, zasnovana na planu srpskih intelektualaca, vojnički i politički poražena. Ova činjenica, mada uredno konstatovana, nije dovela

do značajnijeg preispitivanja sopstvene uloge u svim događanjima od strane intelektualaca neposrednih učesnika u kreiranju ratne psihoze. Naprotiv, spremnost srpskih intelektualaca da govore o *“istorijskim nužnostima”, “biološkoj supstanci”, “kolevci i duši”, “najskupljoj srpskoj reči”, “o realno ostvarenim ciljevima (koji će dovršiti buduće generacije)”*, nije se ugasila sa poimanjem (?) ogromnih ljudskih patnji i stradanja. Zadovoljstvom zbog raspada jugoslovenske državne zajednice, u kojoj su ovi narodi živeli sedamdeset godina, prikrivala se činjenica da je prethodna zajednička država u trenutku raspada još uvek imala znatne kapacitete za modernu i demokratsku transformaciju, kao retko, usuđujemo se reći, možda nijedna od zemalja istočne ili srednje Evrope, sa sovjetskim tipom organizacije političkog i ekonomskog sistema. Umesto intelektualnih napora i predloga za takvu transformaciju, koja je zahtevala više energije, znanja i stručnosti, kao i sposobnosti komuniciranja i razumevanja sa naprednim nacijama zapadne Evrope i sveta, srpski intelektualci su izabrali pravac koji je njima zadavao najmanje problema da ga teoretski definišu i ponude političarima za izvođenje - pravac redefinisanja nacionalnih interesa, povezan sa razbijanjem optimalne državne zajednice za srpski narod - federalne Jugoslavije.

Literatura:

- S. Đukić. 1992. *Kako se dogodio vođa*, Beograd
- 1994. *Između slave i anateme – politička biografija Slobodana Miloševića*, Beograd
- D. Ivanović. 1998. *Zavera protiv javnosti*, Beograd
- M. Marović. 1997. „Politika“ i politika, Beograd
- S. Milošević. 1989. *Godine raspleta*, Beograd
- L. Perović. 1996. *Beg od modernizacije, u: Srpska strana rata*, Beograd
- V. Pešić. 1996. *Rat za nacionalne države, u: Srpska strana rata*, Beograd
- M. Podunavac. 1995. *Princip građanstva i priroda političkog režima u post-komunizmu: Slučaj Srbija*, Beograd
- 1998. *Princip građanstva i poredak politike*, Beograd
- N. Popov (ur.). *Srpska strana rata*, Beograd
- D. Radosavljević. 2001. *Elite i transformacija*, Novi Sad
- 2013. *Pogled s leva*, Novi Sad
- S. Slapšak. 1994. *Ogledi o bezbrižnosti*, Beograd
- N. Vladislavljević. 2008. *Serbia's Antibureaucratic Revolution: Milošević, the Fall of Communism and Nationalist Mobilization*, Basingstoke and New York

Prof. dr Sakib Softić

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu

DOKAZIVANJE ODGOVORNOSTI SRJ (SRBIJE I CRNE GORE) PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVE U HAGU ZBOG KRŠENJA KONVENCIJE O SPREČAVANJU I KAŽNJAVANJU ZLOČINA GENOCIDA

Apstrakt:

Ovaj članak predstavlja poglavlje teksta pod naslovom: Revizija presude Međunarodnog suda pravde - mit ili stvarnost, koji je autor upravo završio. Tekst je prilagođen za potrebe konferencije: "Čuvajmo mir, pamtimo stradanja i genocid, Srebrenica 1995-2015." koju organizuje Pravni fakultet Univerziteta u Travniku. Članak se bavi pitanjem načina na koji je Bosna i Hercegovina dokazivala da je u Bosni i Hercegovini u periodu od 1992- 1995. godine počinjen genocid, da je zločin pripisiv SRJ (Srbiji i Crnoj Gori) i da je ona odgovorna za njegovo počinjenje.

Ključne riječi: genocid, počinjenje genocida, genocidna namjera, pripisivost, odgovornost.

Abstract:

This article is one chapter of the text entitled: Revision of Judgment of the International Court of Justice - myth or reality, the author of the just ended. The text is adapted to the needs of the conference: "Let us preserve the peace, remember the suffering and genocide, the Srebrenica 1995-2015.", organized by the Law Faculty in Kiseljak. This article deals with the question of the manner in which Bosnia and Herzegovina has argued that in Bosnia and Herzegovina from 1992 to 1995 was a genocide, a crime that is attributable to the FRY (Serbia and Montenegro) and that it is responsible for its commission.

Keywords: genocide, actus reus, mens rea, attributing, responsibility.

1. Uvod

Ovaj članak se bavi pitanjem načina na koji je Bosna i Hercegovina dokazivala odgovornost SRJ (Srbije i Crne Gore) za kršenje Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.

Bosna i Hercegovina je kako u pismenoj tako i u usmenoj fazi postupka dokazivala istinitost navoda sadržanih u tužbi i osnovanost tužbenog zahtjeva.

Ona je tvrdila i dokazivala da su u Bosni i Hercegovini počinjeni zločini koji su jednaki genocidu, da su počinjeni sa namjerom potpunog ili djelimičnog uništenja nesrpskog i to naročito bosanskog muslimanskog stanovništva kao posebne nacionalne, etničke i vjerske skupine kao takve, da su ti zločini pripisivi SRJ (Srbiji i Crnoj Gori) kao i da je ona za njih odgovorna.

Odgovornost SRJ (Srbija i Crna Gora) i pripisivost zločina genocida dokazivali smo:

- a) na osnovu ponašanja njenih (saveznih i republičkih) organa jer su zločine počinili državni organi SRJ (Srbije i Crne Gore): Vojska Jugoslavije, pripadnici MUP-a Srbije i pripadnici drugih državnih organa, i
- b) na osnovu naređenja ili kontrole nad osobama i entitetima koji po zakonodavstvu tužene nisu njeni državni organi nego njeni "surogati" a to su različite srpske paravojne formacije, tzv. Republika Srpska kao entitet te vojska i policija, drugi paradržavni organi i naoružane dobrovoljačke skupine Republike Srpske.

2. Dokazivanje da su počinjeni zločini težine genocida

Teret dokazivanja ovih navoda bio je na Bosni i Hercegovini.

Standard dokazivanja je bio vrlo visok. Svaka tvrdnja o činjenicama je morala da se potkrijepiti odgovarajućim dokazima. Ti dokazi su morali biti potpuno ubjedljivi da ne bi ostavljali nikakav prostor za osnovanu sumnju. Isti standard se odnosio i na pripisivost ovih akata tuženj.

Metod dokazivanja je bio determinisan predmetom dokazivanja. Bosna i Hercegovina je Sudu tokom čitavog postupka podnosila obiman i brojan dokazni materijal koji se sastojao od izvještaja, rezolucija i deklaracija različitih organa UN, među kojima su najvažniji oni Generalnog sekretara, Generalne skupštine, Savjeta sigurnosti i njegove Komisije eksperata, Komisije za ljudska prava, Potkomisije za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina, Specijalnog izvjestioca za ljudska prava na području bivše Jugoslavije, dokumenata raznih međuvladinih organizacija kao što su: KEBS (OSCE), publikacije vlada, dokumenti nevladinih organizacija, izvještaji medija, nalazi i mišljenja stručnjaka i eksperata. Bosna i Hercegovina je pozvala stručnjake: *Andreas-a J. Ridlmajera* i *generala Ser Ričarda Danat-a* koji su dali svoje iskaze na zasjedanjima održanim 17. i 20. marta 2006. godine.

Profesor Ridlmajer je svjedočio o uništavanju historijskog naslijeđa bosanskih muslimana na koji način su se željeli izbrisati svi tragovi njihovog postojanja na okupiranim teritorijama.

General, *Ser Ričard Danat*, kao ekspert Tribunala, na bazi dokumenata, svjedočio je o odnosu vlasti SRJ i RS kao i lancu komandovanja od generalštaba u Beogradu do vojnika koji su činili zločine na terenu.

Naročit značaj dat je dokazima i odlukama Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju. Ovaj sud je raspolagao obimnom dokumentacijom stvorenom tokom postupaka i dokaznim materijalom koji se odnosio na događaje koji su bili predmet spora i na involvirana lica. Dokazna vrijednost dokaznog materijala je provjerena sveobuhvatnim ispitivanjem pred Tribunalom. To su dokazi za koje je Sud utvrdio da imaju dokaznu vrijednost i čiji kredibilitet nije naknadno osporen. Tu spadaju i različite odluke Suda i Tužilaštva ovog suda a naročitu vrijednost imaju pravosnažne sudske odluke.

Neki su mi postavili pitanje zašto Bosna i Hercegovina nije predložila svjedoke. Očigledno je da bi to bilo beskorisno s obzirom da smo kao dokaze za naše tvrdnje priložili cjelokupan materijal Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju koji je saslušao ogroman broj svjedoka čiji su iskazi temeljito provjereni. Pošto smo imali dovoljno dokaznog materijala za dokazivanje zločina iz člana II Konvencije, bilo je racionalnije iskoristiti vrijeme za dokazivanje genocidne namjere i pripisivosti zločina tuženoj što je bio teži dio posla.

3. Dokazivanje genocidne namjere

Bilo je nužno dokazati da su zločini iz tačke II. Konvencije počinjeni sa genocidnom namjerom (*dolus specijalis*). Nije dovoljno utvrditi na primjer da su počinjena namjerna, sistematska i rasprostranjena, ubistva određenih lica samo zato što su bosanski muslimani. Ova djela moraju biti izvršena sa namjerom da se bosanski muslimani unište u cjelini ili djelimično kao takvi.

Najjednostavniji način za dokazivanje genocidne namjere bio bi da je pronađen plan države SRJ (Srbije i Crne Gore) da poćini genocid. Na primjer da je postojala i u službenim novinama javno objavljena odluka državnog parlamenta, ili drugog državnog organa da se poćini genocid. Ili da smo imali mogućnost da pregledamo arhive najviših državnih organa tužene i tamo pronađemo dokumenta iz kojih se nedvosmisleno vidi da je postojala namjera poćinjenja genocida. U tom slučaju bilo bi dovoljno dokazati da su poćinjene samo neke radnje radi realizacije genocidne namjere.

Pošto nismo imali pristup arhivama državnih organa tužene, a SRJ (Srbija i Crna Gora) nije u službenim novinama objavila namjeru da poćini genocid a Republika Srpska, po našem mišljenju jeste, onda smo mi kao dokaz o javnom objavljivanju genocidne namjere iznijeli dokument pod nazivom Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini koji glasi:

“Strateški ciljevi, odnosno prioriteti srpskog naroda u Bosni i Hercegovini su:

1. Državno razgranićenje od druge dve nacionalne zajednice,
2. Koridor između Semberije i Krajine,

3. Uspostavljanje koridora u dolini rijeke Drine, odnosno eliminisanje reke Drine kao granice između srpskih država,
4. Uspostavljanje granica na rekama Uni i Neretvi.
5. Podjela grada Sarajeva na srpski i muslimanski deo i uspostavljanje u svakom od delova efektivne državne vlasti,
6. Izlaz Republike Srpske na more.”¹

Ciljevi koji su ovdje postavljeni nisu se, po našem mišljenju, mogli ostvariti bez činjenja genocida.

Kao što sam već naveo i što je i Sud prihvatio, bilo je dovoljno iznesenih dokaza da su počinjene radnje genocida navedene u članu II Konvencije. Pružili smo dovoljno dokaza da su ovo bili zajednički ciljevi političkog i vojnog vođstva SRJ (Srbije i Crne Gore) i Republike Srpske što je Sud također prihvatio.

Posljedice realizacije ovih ciljeva su pogađale čitavu teritoriju Bosne i Hercegovine svo vrijeme trajanja genocidne kampanje od 1992. do 1995. godine.

Sud nije prihvatio ovaj dokument o strateškim ciljevima kao dokaz o postojanju specifične genocidne namjere (para 372) rukovodeći se odlukama Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju koji ih nije okarakterisao kao genocidne. Navodno su se navedeni strateški ciljevi mogli ostvariti protjerivanjem i raseljavanjem a ne nužno uništavanjem bosanskih muslimana. Iz ovog zaključka je i proizašla cjelokupna sudska odluka. Presuda ne osporava da su počinjene radnje genocida iz člana II Konvencije ali osporava genocidnu namjeru. Sud smatra da Bosna i Hercegovina nije dokazala da su te radnje počinjene sa specifičnom genocidnom namjerom. Izuzev u Srebrenici.

Međunarodni sud pravde se po pitanju postojanja genocidne namjere u cjelosti oslonio na presude Tribunala koje je podrobno analizirao i zaključio da, *”osim u slučaju Srebrenice, tužilac nije dokazao da su široko rasprostranjene i ozbiljne zločine, za koje tužilac smatra da krše član II stav (a) do (e) Konvencije o genocidu, počinioci izvršili sa specifičnom namjerom (dolus specialis). Sud također smatra da tužilac nije dokazao postojanje namjere tužene strane, bilo na osnovu postojanja usklađenog plana ili na osnovu tvrdnje da analizirani događaji otkrivaju konzistentan obrazac ponašanja koji isključivo ukazuje na postojanje takve namjere.”*

Sud je prihvatio i zaključke sudskih vijeća u predmetima Krstić i Blagojević i zaključio da nije utvrđeno postojanje genocidne namjere prije preuzimanja Srebrenice 12. i 13. jula 1995. godine, kada je promijenjen vojni cilj.

¹ “Sl. Glasnik Republike srpske, broj: 22/93”, od 26. novembra 1993. godine.

Pošto odluka da se počini genocid nad bosanskim muslimanima nikad nije objavljena u službenim novinama države SRJ (Srbije i Crne Gore) a Sud nije prihvatio da Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini predstavlja dokaz genocidne namjere, onda smo morali genocidnu namjeru dokazivati obrazcem ponašanja počinitelaca zločina navedenih u članu II Konvencije. Da bi na ovaj način dokazali postojanje genocidne namjere (*dolus specialis*) naši dokazi su morali biti tako ubjedljivi da je namjera da se počini genocid, bila jedini zaključak koji se mogao razumno izvesti iz radnji koje smo prezentirali.

Znači način na koji smo nastojali dokazati namjeru bio je konzistentan obrazac ponašanja. Postojanje specifične namjere (*dolus specialis*) na strani onih koji su određivali tok događaja jasno proističe iz konzistentne prakse, naročito u logorima, iz čega se vidi obrazac zločina počinjenih unutar organizovanog institucionalnog okvira. U tu svrhu prezentirali smo Sudu brojne dokaze (vidjeti Presudu).

4. Dokazivanje pripisivosti zločina i odgovornosti Srbije za genocid

Dalje smo dokazivali da su te radnje pripisive SRJ (Srbiji i Crnoj Gori) i da je ona za njih odgovorna pošto je genocid počinjen putem organa i entiteta pod njenom kontrolom.

Generalno pravilo je da samo ponašanje državnih organa ili njenih agenata² može biti pripisivo državi.

“1. Ponašanje bilo kojeg državnog organa će se smatrati aktom države prema međunarodnom pravu, bilo da organ vrši zakonodavnu, izvršnu, sudsku ili kakvu god drugu funkciju, bez obzira koju poziciju ima u državnoj organizaciji i bez obzira da li ima karakter organa centralne vlade ili vlade teritorijalne jedinice države. 2. Organ uključuje lice ili subjekt koji ima status u skladu sa domaćim pravom države.”³

Da bi pripisali zločine SRJ (Srbiji i Crnoj Gori) i da bi se utvrdila njena odgovornost za činjenje genocida bilo je nužno dokazati da su zločine počinila ili u zločinu saučestvovala lica i subjekti koji su imale status državnih organa SRJ (Srbije i Crne Gore) ili su bili pod njenom kontrolom.

Odgovornost SRJ (Srbiji i Crnoj Gori) i pripisivost zločina genocida dokazivali smo:

² Agenti su osobe ili entiteti koji djeluju po uputstvima, ili su poticani ili kontrolisani od strane države odnosno njenih organa.

³ Član 4. Odgovornost država za međunarodna protivpravna djela, *United Nations A/RES/56/83 od 28. januara 2002.*

- a) na osnovu ponašanja njenih (saveznih i republičkih) organa jer su zločine počinili državni organi SRJ (Srbije i Crne Gore): Vojska Jugoslavije, pripadnici MUP-a Srbije i pripadnici drugih državnih organa, i
- b) na osnovu naređenja ili kontrole nad osobama i entitetima koji po zakonodavstvu tužene nisu njeni državni organi nego njeni "surogati" a to su različite srpske paravojne formacije, tzv. Republika Srpska kao entitet te vojska i policija, drugi paradržavni organi i naoružane dobrovoljačke skupine Republike Srpske.

Prezentirali smo dokaze o učešću Vojske Jugoslavije u vojnim operacijama u Bosni i Hercegovini tokom čitavog perioda od 1992. do 1995. godine.

Priložili smo i obrazložili dokaze da su većina oficira VRS uključujući i generala Mladića, njih 1 800, bili istovremeno i oficiri Vojske Jugoslavije. To smo dokazivali postojanjem 30. Kadrovske centra pri Vrhovnom štabu VJ u Beogradu preko kojeg su oni dobivali plate, unapređenja, penzije, stanove itd. Ovo se nije moglo osporiti niti dovesti u pitanje. Tužena je nastojala da smanji broj takvih osoba što je na kraju bilo neuspješno ali i nevažno. Zato sam bio iznenađen zaključkom Suda "da nisu prezentovani nikakvi dokazi o tome da su general Mladić, ili bilo koji drugi oficir čija je personalna pitanja vodio 30. Kadrovski centar, bili oficiri tužene strane u skladu s njenim domaćim zakonom, dakle da su bili njeni *de jure* organi..."⁴ jer su navodno bili podređeni političkom vođstvu Republike Srpske.

MUP Srbije je zasigurno *de jure* organ Srbije po njenom unutrašnjem zakonodavstvu. Priložili smo dva dokumenta u kojima se zloglasni "Škorpioni" identifikuju kao "MUP Srbije" i kao "jednice Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije". Također smo priložili i snimak njihovih zlodjela. Ovdje je uslijedio zaključak Suda da "u svakom slučaju, djela organa koji je država stavila na raspolaganje nekim drugim javnim vlastima, neće se smatrati djelima te države ukoliko je taj organ postupao u ime javnih vlasti kojima je bio stavljen na raspolaganje."

Dalje smo dokazivali da bez obzira na *de jure* status da su i Republika Srpska i njena vojska, Škorpioni, Beli orlovi, Crvene beretke, Tigrovi i druge paravojne formacije bili *de facto* organi tužene jer su počinili zločine u realizaciji ratnih ciljeva tužene i da se zbog toga mogu u potpunosti izjednačiti sa njenim *de jure* državnim organima. One su bile samo surogat državnih organa Srbije.

Zajednički ciljevi tužene i RS-a bili su činjenje međunarodnih zločina da bi se uklonilo nesrpsko stanovništvo sa pojedinih područja. Ciljevi SRJ (Srbije i Crne Gore) su bili činjenje

⁴ Para 388.

međunarodnih zločina i ni na koji način se nisu ograničavali samo na ratne zločine i zločine protiv čovječnosti. Stoga ukoliko je u realizaciji zajedničkih ciljeva bio počinjen genocid onda postoji odgovornost SRJ (Srbije i Crne Gore) za genocid. Zahtjev da u ovom slučaju postoji i efektivna kontrola SRJ (Srbije i Crne Gore) nad operacijom i izvršiocima genocida u Srebrenici predstavlja isuviše visok prag.

Zbog toga je Bosna i Hercegovina tražila da Sud primijeni stav Međunarodnog krivičnog tribunala koji je u predmetu Tadić (IT-94-1-A, presuda od 15. jula 1999) i u drugim predmetima, osporio valjanost primjene kriterija efektivne kontrole. Ovaj sud smatra da je odgovarajući kriterij koji se može primijeniti kako na karakterizaciju vojnog sukoba u Bosni i Hercegovini kao međunarodnog tako i na stavljanje zločina koje su počinili bosanski Srbi na teret SRJ, prema pravu o odgovornosti države, kriterij "ukupne kontrole" koje je SRJ imala nad bosanskim Srbima. Nije potrebno da se dokaže da je svaka operacija tokom koje su počinjeni međunarodni zločini bila provedena po instrukcijama ili pod efektivnom kontrolom Srbije.

Ali smo radi opreza i to dokazivali naročito za područje Srebrenice.

Da bi dokazali potpunu kontrolu VJ nad VRS zamolili smo generala Ser Ričarda Danat-a,⁵ komandanta britanske armije, da napravi ekspertizu koja je izložena 20. marta 2006. godine. Ser Danat je objasnio Sudu i strankama na koji način je funkcionisala ova trojedna armija. Nije ostavljen prostor za ikakvu sumnju. VJ je imala potpunu kontrolu nad VRS. Komandant VJ u Beogradu bio je odgovoran za radnje svakog pojedinog vojnika VRS i oni su mu bili podređeni. Nakon ove ekspertize sve je bilo jasno. Nije se imalo šta više dokazivati.

Šta mislite kako je Sud reagovao na nalaz ovog svjedoka eksperta? Potpuno ga je ignorisao.

5. Dokazivanje ostalih navoda

Pružili smo dokaze *da je tužena propustila da spriječi činjenje genocida, da kazni ili izruči* Međunarodnom krivičnom tribunalu u Hagu počiniocima genocida, naročito Ratka Mladića i time povrijedila svoje obaveze iz Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.

⁵ Generala Ser Ričarda Danat-a, komandanta britanske armije, susreo sam dva puta vezano za njegovo pojavljivanje pred Sudom kao naš svjedok - ekspert. Jedanput je došao sa suprugom pa smo u ugodnom razgovoru proveli nekoliko sati. Bio je potpuno drukčiji od moje predodžbe o generalu jedne moćne i ponekad agresivne armije. Zapravo se radi o vrhunskom intelektualcu, jako ugodnoj osobi lijepih manira. Više mi je ličio na univerzitetskog profesora nego na komandanta armije koja je u tom trenutku držala pod okupacijom pola Iraka. Nisam to mogao sa njim povezati.

Prezentirali smo dokaze za sudsku odluku *da je SRJ (Srbija i Crna Gora) odgovorna zbog nepoštivanja naloga Suda kojim su određene privremene mjere* i da je tužena strana propustila, u odnosu na masakr u Srebrenici u julu 1995. godine, ispuniti svoje obaveze iz stava 52. A (1) naredbe od 8. aprila 1993. godine, koja je potvrđena u naredbi od 13. septembra 1993. godine, da «preduzme sve moguće mjere da spriječi izvršenje zločina genocida». Takođe, smo dokazivali da Srbija nije ispunila ni obavezu iz stava 52. A (2) naredbe od 8. aprila 1993. godine, koja je potvrđena naredbom od 13. septembra 1993. godine, a kojom se od nje zahtijevalo da «osigura da sve....organizacije i osobe pod njenim....uticajem....ne počine bilo koje djelo genocida

6. Zaključak

Bosna i Hercegovina je 20 marta 1993. godine pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu pokrenula postupak protiv SRJ (Srbija i Crna Gora) zbog kršenja Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida. Teret dokazivanja bio je na Bosni i Hercegovini. Svoje navode Bosna i Hercegovina je dokazivala prvo u pismenoj fazi postupka a zatim i na usmenoj raspravi koja je održana u prvoj polovini 2006. godine. Pošto se radilo o vrlo složenom i delikatnom postupku prezentiran je ogroman dokazni materijal. Bosna i Hercegovina je pored proceduralnih pitanja morala dokazivati da su u Bosni i Hercegovini na čitavoj njenoj teritoriji u periodu 1992 – 1995. godine počinjeni zločini težine genocida, da su počinjeni sa specijalnom genocidnom namjerom, da su pripisivi SRJ (Srbija i Crna Gora) i da je ova za njih odgovorna. Njena odgovornost proističe iz činjenice da su zločine počinila lica i organi koji imaju status njenih državnih organa ili da su zločine počinili njihovi “surogati” nad kojima je ona imala potpunu kontrolu ili su radili po njenim instrukcijama ili nadzorom.

Pošto je standard dokazivanja bio vrlo visok morali smo svaku svoju tvrdnju potkrijepiti odgovarajućim dokazima. Radilo se o materijalima koji su pribavljeni iz različitih izvora. Materijal i su se sastojali od izvještaja, rezolucija i deklaracija različitih organa UN, izvještaja medija, nalazila i mišljenja stručnjaka i eksperata. A naročit značaj pridat je pravosnažnim presudama Međunarodnog krivičnog tribunala u Hagu. Pri dokazivanju pripisivosti počinjenih zločina tuženoj bili smo hendikepirani zbog nemogućnosti pristupa redigovanim zapisnicima Vrhovnog savjeta odbrane Savezne Republike Jugoslavije koji bi razjasnili prirodu odnosa između Vojske Republike Srpske koja je bila neposredni izvršilac zločina genocida i vlasti Savezne Republike Jugoslavije.

Prof. dr Dušan Vranjanac

Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd

PRAVO NA AZIL - KRATAK ISTORIJSKI OSVRT -

Apstrakt:

Rad se bavi istorijskim razvojem prava na azil. Najpre se analizira pojam prava na azil, da bi nakon toga bio izložen istorijski razvoj ovog instituta. Najpre su data mišljenja nekih starijih autora (Grocijus, Vatel), da bi posle toga bila izložena novija doktrina. Obuhvaćen je razvoj ovog instituta do Prvog svetskog rata, između dva rata, i, na kraju, razvoj nakon Drugog svetskog rata.

Ključne reči: Azil, Izbeglice, Pravo na azil.

Abstract:

This paper deals with the historical development of the right to asylum. First, the author analyses the concept of the right to asylum, and the historical development of this institute after that. The author analyses the opinions of some of the older authors (Grotius, Vattel), and then the development of this institute until the First World War, and in the period following the First World War.

Key words: Asylum, Refugees, The Right of Asylum.

Reč azil dolazi od starogrčke reči asylos (neprikosnoven). U latinskom obliku, asylum, značiutočište, skrovište. Izvorno, označava "pravo utočišta koje su u Staroj Grčkoj imala progonjena lica (robovi, dužnici, zločinci) u svetim mestima (u Atini u Tezejevom hramu) iz kojih ih oni koji su ih gonili (gospodar roba, poverilac i sl.) nisu mogli nasilno izvesti, niti su ih u njima mogli telesno kažnjavati."¹

Tako, reč azil ima dvostruko značenje. S jedne strane označava mesto ili teritoriju sa koje neko ne može protiv svoje volje da bude odveden, a s druge strane označava zaštitu ili slobodu od takvog odvođenja. U međunarodnom pravu, azil po pravilu ima ovo drugo značenje.

Tradicionalno, pod pravom na azil podrazumeva se pravo države da daje pojedincima azil na svojoj teritoriji ili na drugim mestima pod kontrolom te države. U novije vreme počinje da

¹ Boris Krivokapić, *Leksikon međunarodnog prava*, Beograd 1998, str. 33.

se govori i o pravu pojedinca na azil, pa mnoge države ovo pravo uređuju svojim ustavima i zakonima. U međunarodnom pravu pitanje prava pojedinca na azil može da se postavi u dva slučaja: u odnosu na državu na čijoj teritoriji se traži azil, odnosno kao pravo na dobijanje azila, i, u odnosu na državu progonitelja, kao pravo da se traži i dobije azil u stranoj državi.²

Azil mogu da traže lica progonjena iz političkih, verskih ili drugih razloga. Međutim, države su uvek insistirale na svojoj slobodi da daju azil, i osim ako postoji međunarodna ugovorna obaveza, nijedna država ne mora da odbije davanje azila beguncu ili da ga izruči njegovoj državi.

Da li može da se govori o pravu na azil?

Kako jedan autor kaže: "... pojedinačno ljudsko pravo na azil, pravo da se dobije utočište, ne postoji. Pre je obrnuto: azil je pravo države, kojoj nijedna strana država ne može prigovarati što je tako pružila utočište njenim ugroženim državljanima. Prema članu 16, st. 1 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, 'svako ima pravo da traži i uživa u drugim zemljama azil od proganjanja.' Države svojim zakonodavstvom (često i ustavima) određuju merila i postupak odobravanja azila."³

Jedan drugi autor kaže da je pravo na azil "... pre doktrina nego 'pravo', koje neke države ne priznaju kao deo međunarodnog prava."⁴

Istorijski, začeci prava na azil se prvi put javljaju na Srednjem istoku. Institut azila bio je poznat pre 3.500, pa i više godina. "Ovo potvrđuje nedavno otkriveni diplomatski arhiv vladara Ugarita u Ras-Šamriju (današnja Sirija) iz XV-XIII v. pre naše ere, u kojem se nalazi sporazum kojim su se Nikmeta (vladar Mukiša i Alalaha) i Irimi (vladar Tunipe) međusobno obavezali (i pred bogovima zakleli) da neće zatvarati niti jedan drugome izdavati emigrante (begunce) i odbegle zarobljenike, već da će jedan drugog samo obavestavati o mestu njihovog boravka. Ovakvo rešenje, važno je, međutim, samo za slobodne građane, dok je za robove istim ugovorom bilo predviđeno da se imaju uhvatiti, zatvoriti i predati njihovom gospodaru kada po njih dođe."⁵

U staroj Grčkoj, ovo pravo ima prvenstveno religijski karakter. Kasnije, azil dobija teritorijalni karakter i nije primenjivan samo na Grke već je davan i strancima. Stranci koji bi prekršili zakon u svojoj zemlji, dobijali su zaštitu samom činjenicom da su se našli na teritoriji Grčke. Ovo je bilo posledica same činjenice da između Grčke i drugih država nisu postojale ozbiljnije veze.⁶

² Atle Grahl-Madsen, *The Status of Refugees in International Law*, Leiden 1972, vol. II, str. 6-7.

³ Vojin Dimitrijević, *Osnovi međunarodnog javnog prava*, Beograd 2005, str. 218.

⁴ Charles S. Rhyne, *International Law*, Washington 1971, str. 120.

⁵ Boris Krivokapić, *Leksikon međunarodnog prava*, Beograd 1998, str. 33.

⁶ Katalin Siska, "Historical and Legal Perspectives of the Right of Asylum and Extradition until the 19th Century", *Journal of the International Law Department of the University of Miskolc*, Vol. 1. (2004) No. 2. <http://www.uni-miskolc.hu>

U starom Rimu, ustanova azila postoji praktično od njegovog osnivanja. Prvi azil ustanovio je Romul, što je imalo važnu ulogu pri osnivanju Rima. Postojala je težnja za stvaranjem moćne države, pa je zbog toga grad Rim bio otvoren za svakoga ko je bežao.⁷ U načelu Rim nije pružao utočište kriminalcima iz drugih zemalja.⁸

U srednjem veku su propisi o azilu bili obuhvaćeni crkvenim pravom. Naravno, ovakva vrsta azila nema međunarodnopravni karakter budući da se zaštita odnosila samo na one koji su počinili neki delikt teritoriji koja je pripadala crkvi.

Od 16. veka, sa slabljenjem vlasti crkve, crkveni propisi o azilu gube značaj, pa ovu oblast počinje da reguliše država. Francuska je bila prva zemlja koja je ukinula crkvene propise o azilu 1539, da bi to 1624. učinila Engleska, a zatim i većina drugih evropskih država. Taj proces je, doduše, trajao dosta dugo, sve do druge polovine 19. veka.

Međutim, ni u srednjem veku nije postojao samo crkveni azil. Počevši od 12. veka neke evropske države zaključuju bilateralne ugovore o ekstradiciji; na primer, engleski kralj Henri II i škotski kralj Vilijem 1174. godine, zatim francuski kralj Šarl V i grof od Savoje 1376. godine i kasnije mnogi drugi. Ovime su se vladari obavezali da izručuju tražioce političkog azila. Ono što je bitno naglasiti jeste to da su vladari često kršili ove sporazume ako bi procenili da im je to u političkom interesu. Na taj način, mogućnost dobijanja azila postojala je samo faktički.

Po nekim mišljenjima,⁹ moderna evropska tradicija azila započinje svoju istoriju 1685. godine. Naime, francuski kralj Luj XIV je te godine potpisao Edikt u Fontenblou kojim je ukinuo Nantski edikt iz 1598. Nantski edikt (1598) dao je francuskim hugenotima značajna verska prava. Razdvojio je građansko od verskog jedinstva francuske nacije. Ovim ediktom uvedena je sloboda vere za pojedince, protestantima su vraćena građanska i politička prava i sl. Međutim, Nantski edikt je neprijateljski primljen od katolika, tako da ga je konačno Luj XIV oktobra 1685. poništio i proglasio da je protestantizam nezakonit u Francuskoj. U tu svrhu je izdao Edikt iz Fontenbloa. Taj akt je imao jako štetne posledice po Francusku. Nije, doduše, ponovo doveo do verskih ratova, ali su protestanti odlučili da napuste Francusku. Svega nekoliko dana nakon donošenja Edikta iz Fontenbloa, Fridrih Vilhelm, markiz od Brandenburga, doneo je Potsdamski edikt kojim je francuskim protestantima dozvolio naseljavanje na teritorijama pod njegovom vlašću.

Praksa neizručivanja političkih izbeglica nastaje tek u doba Francuske revolucije. Iako ovaj princip nije uvek poštovan, od ovog istorijskog trenutka on počinje sve više da jača. Bitno je

⁷ Siska, Op. cit.

⁸ Siska, Op. cit.

⁹ Grahl-Madsen, Op. cit., str. 8.

naglasiti da je sa Francuskom revolucijom praksa davanja azila doživela suštinski preobražaj. Do tada su evropske države davale azil uglavnom svojim jednomišljenicima, posebno kada je u pitanju bila religija. Uglavnom su bile saglasne da ne treba davati azil pobunjenicima, veleizdajnicima ili političkim krivcima.

Francuska revolucija u ovom pogledu donosi suštinske promene. Nakon Francuske revolucije, osnovni sukob u Evropi više nije vezan za verska pitanja. To više nije sukob između katoličkih i protestantskih država, već sukob između monarhija i republika. Aristokrate, pristalice starog režima u Francuskoj traže pribežište u drugim državama, monarhijama pre svega, da bi kasnije usledila pojava ogromnog broja političkih azilanata iz različitih zemalja i sa različitim političkim uverenjima. To je proces koji traje do danas.

Problem prava na azil nije rešavan samo kroz državnu i međunarodnu praksu. Već od šesnaestog veka on privlači pažnju većeg broja značajnih mislilaca. Pitanja vezana za ovaj problem razmatrali su pisci kao što su Francisko de Vitorija (*Franciscus de Vitoria*, 1480-1546), Francisko Suarez (*Franciscus Suarez*, 1548-1617), Hugo Grocijus (*Hugo Grotius*, 1583-1645), Samuel Pufendorf (*Samuel Pufendorf*, 1632-1694), Kristijan Volf (*Christian Wolff*, 1679-1754), Emer de Vattel (*Emer de Vattel*, 1714-1767), i drugi.

U ovom pogledu su od posebne važnosti Grocijus i Vattel

U svom kapitalnom delu *De iure belli ac pacis* (1625), Grocijus je razmatrao i problematiku azila. On je smatrao da pružanje utočišta stranim državljanima ne predstavlja akt neprijateljstva prema državi o čijim podanicima se radi. Ali, s druge strane mislio je da države ipak nemaju apsolutnu slobodu kada su ovakve stvari u pitanju. U suštini, davanje azila ne treba da bude sredstvo pomoću koga zločinci izbegavaju da budu kažnjeni. Grocijus je naglašavao da jedan narod ili kralj nije apsolutno obavezan da izruči zločinca, već je slobodan da bira da li će da ga izruči ili sam kazni.¹⁰ Naravno, ovo se ne odnosi na sve zločine, nego samo na one koji su upereni protiv javne dobrobiti ili kojima je ispoljena izuzetna surovost. Inače, uobičajeno je da se tako ne postupa kada su u pitanju sitniji delikti, osim ako među državama postoji ugovor po kome se izručenje vrši i u takvim slučajevima.¹¹

Grocijus je pokazivao veliku naklonost prema izbeglicama budući da je i sam jedno vreme izbegao iz rodne Holandije. Kako on kaže: "Trajni boravak ne treba uskratiti strancima koji, pošto su izbačeni iz svojih domova, traže pribežište, pod uslovom da se pokore vlasti te države

¹⁰ Grahl-Madsen, Op. cit., str. 12.

¹¹ Grahl-Madsen, Op. cit., str. 13.

i pridržavaju se svih pravila koja su nužna da bi se izbegli sukobi.”¹² On međutim nije smatrao da svako ima pravo na azil. Ono što je nazivao “pravom tražilaca” pripada samo onima koji trpe nezasluženo neprijateljstvo, a ne i onima koji su učinili nešto što je štetno po ljudsko društvo ili druge ljude. Međutim, ne sme se zaboraviti da sve dok se njihov slučaj ispituje, tražioci azila moraju da uživaju zaštitu.¹³

U svom najznačajnijem radu, *Droit des gens; ou, Principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des nations et des souverains*(1758), Vattel priznaje pravo na emigriranje i naseljavanje u drugim državama, doduše pod određenim uslovima. On smatra, da kada jedna država trajno progna nekog od svojih stanovnika, progonstvo se odnosi samo na njenu teritoriju, što znači da ga ne može sprečiti da živi na bilo kom drugom mestu. Samim tim što ga je zauvek prognala, država gubi bilo kakvu vlast nad njim.¹⁴ Na taj način Vattel prognanima priznaje prirodno pravo da žive na nekom drugom mestu.¹⁵

Ali Vattel priznaje da iako pravo na azil načelno postoji, svaka država ima pravo da odbije davanje azila ako proceni da bi to za nju bilo opasno ili štetno. Dakle, svaka država, procenjujući svoje interese, slobodna je da strancu da azil ili da mu ga uskrati. Naravno, država ovde treba da pokaže razboritost i da ne uskraćuje azil ako za to ne postoje ozbiljni razlozi.

Vattel je imao i zanimljivo gledište o davanju azila počiniocima krivičnih dela. Ako je počinilac krivičnog dela prognan ili je izbegao iz svoje zemlje, zemlja u koju je došao nema prava da ga kažnjava za delo koje je učinio u svojoj zemlji. Pravo na kažnjavanje, po njemu, postoji samo kao sredstvo odbrane i bezbednosti, tako da imamo pravo da kažnjavamo samo one koji su nama učinili zlo.¹⁶

Doduše, on ovde čini jedan izuzetak kada su u pitanju zločinci čiji karakter i učestalost vršenja krivičnih dela ukazuju na to da oni svuda predstavljaju opasnost, da su pretnja za ljudski rod uopšte.¹⁷ On ovde misli na okorele profesionalne zločince kakvi su gusari, trovači, profesionalne ubice, i sl. Takve osobe ne treba samo da budu kažnjene od strane države koja ih je uhapsila, već mogu da budu izručeni i državi na čijoj teritoriji su počinili zločin.¹⁸

¹² HugoGrotius, On the Law of War and Peace, <http://www.constitution.org/gro/djbp.htm>

¹³ Grahl-Madsen, Op. cit., str. 13.

¹⁴ Grahl-Madsen, Op. cit. str. 14.

¹⁵ Grahl-Madsen, Op. cit.str. 14.

¹⁶ Grahl-Madsen, Op. cit.str. 15.

¹⁷ Grahl-Madsen, Op. cit.str. 15.

¹⁸ Grahl-Madsen, Op. cit.str. 15.

Iako se Vatelova knjiga pojavila više od jednog stoleća posle Grocijusove, pored bitnih razlika u nekim osnovnim shvatanjima, kod ova dva pisca postoje znatne sličnosti kada je u pitanju problematika azila. Obojica su izneli argumentovana mišljenja kada je u pitanju pravo država da daju azil, kao i kod prava pojedinaca da traže i dobiju azil. Oba pisca su razmatrala i ograničenja ovog prava.

I jedan i drugi pisac smatraju da je diskreciono pravo svake države da daje azil, pod uslovom da se time ne ugrožavaju prava druge države. Grocijus posebno naglašava da, načelno, prijem izbeglica nije u suprotnosti sa prijateljskim odnosima sa državom čiji državljanin je dobio azil. Čini se da i Grocijus i Vatel smatraju da pravo države na davanje azila može da bude ograničeno samo njenom dužnošću da izruči lica za koja se veruje da su počinila određene teške zločine, a da je i u takvim slučajevima moguće izbeći izručenje ako bi takvo lice bilo kažnjeno od strane države u koju je izbeglo.

Čini se da je Grocijus bio sklon mišljenju da lice koje je prognano iz svoje zemlje ima pravo da dobije azil u nekoj drugoj državi. Izgleda, ipak, da je Grocijus ovakvo pravo tretirao kao izuzetak, kao pravo koje postoji samo kada je to apsolutno nužno.¹⁹

Izgleda da su se i Grocijus i Vatel zalagali za pravo na azil, ali su smatrali da se radi o onome što je Vatel nazivao “nesavršeno pravo”, pravo kod koga je odgovarajuća dužnost zavisna od procene njenog subjekta.²⁰

Nakon Vatelova pitanje prava na azil razvijano je u nizu aspekata. Tokom devetnaestog i prve polovine dvadesetog veka, naglasak je bio na pravu države da odobri azil, a ne na pravo pojedinca da dobije azil.

Dosta neslaganja bilo je oko osnovnog pitanja da li država ima pravo da odbije izručenje ako za to ne postoji ugovorna obaveza.

U ranom devetnaestom veku uspostavljena je razlika između običnih zločina i političkih krivičnih dela. Jednom uspostavljena, ova praksa je na kraju postala predmet ozbiljne kritike, zbog mogućnosti zloupotrebe koju je stvorilo apsolutno pravilo o pravu na azil za počiniocima političkih krivičnih dela. Zbog toga je učinjen niz pokušaja da se ovo pravo redefiniše da bi bolje služilo svojoj svrsi.

Nakon Prvog svetskog rata literatura o pitanjima azila i drugim povezanim pitanjima po mnogo čemu se razlikuje od one u periodu pre Prvog svetskog rata:

¹⁹ Grahl-Madsen, Op. cit.str. 15.

²⁰ Grahl-Madsen, Op. cit.str. 17-18.

Zbog velikog broja ugovora o ekstradiciji koji su zaključeni između država, u velikoj meri je izgubilo značaj pitanje da li država ima bilo kakvu obavezu da izruči prestupnike ako ne postoji ugovorna obaveza. Iako neki autori smatraju da je sistem sporazuma o izručenju razvijen do te mere da se može smatrati da treba da ga se pridržavaju sve civilizovane države, opšte mišljenje izgleda suprotno: većina smatra da u savremenom međunarodnom pravu ne postoji obaveza izručenja, osim ako je to predviđeno međudržavnim ugovorom.

Kada su u pitanju počinioci političkih krivičnih dela u to nema sumnje. Pravo države da odobri teritorijalni azil političkim prestupnicima je opšte priznato. Ovo je i razumljivo u periodu duboko ukorenjenih ideoloških razlika između država.

Ono što novija istraživanja razlikuje od onih iz ranijih perioda, jeste preokupacija savremenih pisaca pitanjem "prava na azil" pojedinaca. Kao opšti problem postavlja se pitanje da li se može smatrati dužnošću civilizovanih država da pružaju azil onima koji su politički progonjeni. Svakako, bar u pravnom smislu, takva dužnost ne postoji, pa se eventualno može govoriti samo o moralnoj obavezi država.

Azil predstavlja jedan od najstarijih instituta, star praktično koliko i ljudska civilizacija. Ali, bez obzira na to, on ni danas ne gubi na aktuelnosti, već i dalje privlači pažnju s obzirom na određene međunarodne okolnosti i probleme. Lokalni sukobi, kršenje ljudskih prava, ekonomska kriza i mnogi drugi faktori i danas uzrokuju masovne migracije.²¹

Konvencija o statusu izbeglica, doneta 1951. godine, doneta je s idejom da se reše problemi izbeglištva uzrokovanog posledicama Drugog svetskog rata. Pošto problemi izbeglica iz niza razloga i dalje postoje, Konvencija je dopunjena Protokolom iz 1967. godine, kojim je ukinuto geografsko i vremensko ograničenje u primeni Konvencije.²²

Mnoge države zadržale su shvatanje da je njihovo suvereno pravo da odlučuju o tome kome će priznati status azilanta na svojoj teritoriji, a kome ne. Očigledna je tendencija sve većeg ograničavanja pristupa na teritoriju jedne države. Ipak, ne može se zaključiti da su u ovom pogledu države zaista u potpunosti suverene, budući da njihova suverenost trpi ozbiljna ograničenja putem normi međunarodnog prava, naročito onih koje se tiču ljudskih prava.²³

²¹ Ivana Krstić, Marko Davinić, Pravo na azil, Beograd 2013, str. 360.

²² Ibid.

²³ Ibid.

Literatura

- Dimitrijević, Vojin, *Osnovi međunarodnog javnog prava*, Beograd 2005.
- Grahl-Madsen, Atle, *The Status of Refugees in International Law*, Leiden 1972.
- Grotius, Hugo, *On the Law of War and Peace*, <http://www.constitution.org/gro/djbp.htm>
- Krivokapić, Boris, *Leksikon međunarodnog prava*, Beograd 1998.
- Krstić, Ivana, Davinić, Marko, *Pravo na azil*, Beograd 2013.
- Rhyne, Charles S., *International Law*, Washington 1971.
- Siska, Katalin, "Historical and Legal Perspectives of the Right of Asylum and Extradition until the 19th Century", *Journal of the International Law Department of the University of Miskolc*, Vol. 1. (2004) No. 2. <http://www.uni-miskolc.hu>

Doc. dr Mujo Begić

Institut za nestale BiH

Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu

GENOCID U PRIJEDORU – MASOVNA GROBNICA TOMAŠICA POTVRDA ZLOČINA NAD ZLOČINIMA

Apstrakt:

Prijedor predstavlja paradigmu masovnih zločina kako po broju ubistava i nestalih osoba tako i po broju masovnih grobnica ne samo u Bosanskoj krajini nego i u Bosni i Hercegovini. Ubijeno je više hiljada Bošnjaka i Hrvata, preko 31.000 Bošnjaka i Hrvata bilo je nezakonito zatočeno¹, srušeno je više desetina vjerskih objekata, porušena je većina stambenih objekata, skoro cjelokupno bošnjačko i hrvatsko stanovništvo je protjerano iz svojih domova. U Prijedoru se u potpunosti provodila genocidna velikosrpska politika² koja će po Bošnjake i Hrvate ostaviti nesagledive posljedice. Kršeći međunarodno humanitarno pravo srpske vojne i policijske snage su počinile genocid i zločin protiv čovječnosti³ nad civilnim stanovništvom nesrpske nacionalnosti. U skladu sa Strateškim ciljevima srpskog naroda u BiH, u Prijedoru su nakon nasilnog preuzimanja vlasti od strane SDS-a a uz podršku jedinica JNA i srpske policije počele pripreme za masovne zločine. Napadi srpskih vojnih snaga na nebranjenamjesta i naselja u kojima su većinom živjeli Bošnjaci i Hrvati rezultirali su masovnim zločinima nad civilima i masovnim grobnicama. Masovna grobnica Tomašica je centralno mjesto koje su vlasti srpske opštine Prijedor, vojne i policijske snage odabrale kao mjesto gdje će prikrivati posmrtnu ostatke ubijenih Bošnjaka i Hrvata. To je mjesto na koje su srpske vojne i policijske snage dovezle ili na njemu ubili preko 800 Bošnjaka i Hrvata. U ovom radu posvećena je pažnja samo na nekoliko

¹ Mujo Begić, *Genocid u Prijedoru-svjedočenja*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar domovinskog rata Zagreb, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Zagreb, Sarajevo, 2015, str. 20.

² "Jedna je od varijanti da se na ovim prostorima stvore tri nezavisne države: Velika Srbija, mala Slovenija i još manja Hrvatska. Druga, moguća, varijanta je da ćemo mi Srbi postići sporazum sa Talijanima, da će se oživjeti Londonski pakt iz 1915. godine i da će se srpsko talijanska granica postaviti na liniji Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica." Vojislav Šešelj, *Razaranja srpskog nacionalnog bića*, ABC Glas, Beograd, 1992, str. 220.

³ Zločin protiv čovječnosti usmjeren je prema vrijednostima karakterističnim za čitavo čovječanstvo odnosno prema opće civilizacijskim vrijednostima. Inkriminacijom ovog krivičnog djela u Statutima međunarodnih sudova i Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu KZ BiH) omogućava se kažnjavanje teških kršenja ljudskih prava koji su produkt šire zločinačke politike. Zvonimir Tomić, *Krivično pravo II*, Pravni fakultet Sarajevo, Sarajevo, 2007, str. 418.

bitnih odrednica genocida u Prijedoru kroz masovnu grobnicu Tomašicu. Naglašavajući samo glavne odrednice masovne grobnice Tomašica ukazano je na svu dimenziju masovnih zločina u Prijedoru. Bez dubljih analiza kao što su mjesta ubijanja, način, ubijanja, način prikrivanja i odnos prema nevinim žrtvama apostrofirane su samo bitne činjenice za razumijevanje događaja u Prijedoru 1992. godine.

Ključne riječi: Genocid, zločin protiv čovječnosti, logori, masovna grobnica Tomašica.

Abstract:

Prijedor represents the paradigm of mass atrocities by both the number of murders and missing persons and the number of mass graves, not only in Bosanska Krajina, but also in Bosnia and Herzegovina. Thousands of Muslims and Croats were killed, over 31,000 Bosniaks and Croats were detained illegally⁴, dozens of religious buildings and most of the residential buildings were destroyed, and nearly all Bosniak and Croatian population was driven from their homes. The genocidal Serb policies⁵ were implemented in Prijedor, which caused unforeseeable consequences to Bosniaks and Croats. In violation of international humanitarian law, Serbian military and police forces committed genocide and crimes against humanity⁶ – against the civilian non-Serb population. In line with the Strategic objectives of the Serbian people in Bosnia and Herzegovina, after the violent takeover of power in Prijedor by Serbian Democratic Party, with the support of Yugoslav People's Army units and Serbian police, preparing for mass crimes began. Attacks of Serbian military forces on the undefended towns and villages in which mostly Bosniaks and Croats lived resulted in mass crimes against civilians and mass graves. Tomašica mass grave is the central place chosen by the authorities of the Serbian Municipality of Prijedor, military and police forces as a place to conceal the remains of killed Bosniaks and Croats. It is a place where the Serbian military and police forces transported or killed more than 800 Muslims and Croats. In this paper, attention has been focused only on several important

⁴ Mujo Begić, Genocide in Prijedor–testimony, Croatian Memorial Documentation Centre of the Homeland War Zagreb, Institute for Research of Crimes against Humanity and International Law, University of Sarajevo, Zagreb, Sarajevo, 2015, p. 20

⁵ "One of the variants was to create three independent states: a Greater Serbia, a small Slovenia and even smaller Croatia. The second possible variant was that we, Serbs, will reach an agreement with the Italians, revive the Treaty of London of 1915 and set Serbian-Italian border on the Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica route." Vojislav Seselj, The Serbian national destruction beings, ABC Glas, Belgrade, 1992, p.220.

⁶ A crime against humanity is directed against the values characteristic of the whole of humanity and the general civilization values. Incrimination of this offense in the Statutes of international courts and the Criminal Code of Bosnia and Herzegovina (hereinafter CC BiH) allows the punishment of serious violations of human rights that are the product of a broader criminal policy. Zvonimir Tomic, II Criminal Law, Faculty of Law in Sarajevo, Sarajevo, 2007, p. 418

determinants of genocide in Prijedor through Tomašica mass grave. By underscoring the main determinants of Tomašica mass grave it was pointed at the entire dimension of mass crimes in Prijedor. Only the essential facts for understanding the events in Prijedor in 1992 were singled out without deeper analysis such as the place of killing, the killing method, the way of concealing and the way innocent victims were treated.

Keywords: genocide, crimes against humanity, concentration camps, Tomašica mass graves.

1. Uvod

Umjesto ideja progressa, razvoja i humanizacije ljudskog društva, na kraju 20. stoljeća javlja se destrukcija u najgorem obliku, sila postaje dominirajući faktor u međunarodnim odnosima, a genocid praksa u oružanim sukobima.⁷ Agresija na R BiH pokazala je svu veličinu zločina koje su počinile srpske vojne i policijske snage što nije zabilježeno od okončanja Drugog svjetskog rata.⁸ Velikosrpska politika svoju osnovu je imala u teritorijalnom ekspanzionizmu, odnosno na teritorijalnom širenju na račun susjeda. Brojni su velikosrpski planovi i projekti koji imaju svoj kontinuitet blizu dvije stotine godina. U različitim vremenskim periodima pojedini srpski intelektualci, političari i vjerski autoriteti su prednjačili u promicanju i pokušajima realizacije tih velikodržavnih projekata i programa. Tako Vojislav Šešelj, četnički vođa i ideolog navodi: "Naš glavni zadatak predstavlja obnova srpske državne nezavisnosti u granicama koje bi obuhvatale sve srpske zemlje. Pored teritorije sadašnje sužene srbijanske federalne jedinice, mi jednostavno srpsku državu ne možemo zamisliti bez srpske Makedonije, srpske Crne Gore, srpske Bosne, srpske Hercegovine, srpskog Dubrovnika, srpske Banije, srpskog Korduna, srpske Slavonije i srpske Baranje."⁹ Pokušavajući u praksi provesti ovu velikodržavnu politiku na prostoru R BiH srpske vojne i policijske snage su počinile genocid. U dosadašnjim postupcima pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju (dalje u tekstu MKSJ) potvrđeno

⁷ M. Begić, nav. dj., str. 19.

⁸ "Primjenjujući ono što je reklo žalbeno vijeće, jasno je, na osnovu dokaza pred Pretresnim vijećem, da je, od početka 1992. godine do 19. maja 1992. postojalo stanje međunarodnog oružanog sukoba barem na dijelu teritorije Bosne i Hercegovine. To je bio oružani sukob između snaga Republike Bosne i Hercegovine s jedne strane i snaga Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), odnosno JNA (kasnije VJ), koje su djelovale sa različitim paravojnim snagama i snagama bosanskih Srba, s druge. Mada su snage VJ ostale uključene u oružani sukob i nakon tog datuma, o prirodi odnosa između VJ i snaga bosanskih Srba od tog datuma, a otuda i o prirodi sukoba u područjima kojima se ovaj predmet bavi, raspravlja se prilikom razmatranja člana 2 Statuta. Za sada je dovoljno reći da je nivo intenziteta sukoba, uključujući učešće JNA ili VJ u sukobu, bio dovoljan da se ispune uslovi za postojanje međunarodnog oružanog sukoba prema odredbama Statuta." ICTY, Predmet br. IT-94-I-T, *Presuda u predmetu Duško Tadić* (dalje u tekstu: ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*), paragraf 569.

⁹ Vojislav Šešelj, Jasna Olujić, *Srpski četnički pokret*, Srpska radikalna stranka, Beograd, 2003, str. 220.

je da su srpske snage počinile genocid na prostoru sigurne zone UN-a Srebrenica. Genocid predstavlja planirano činj enje masovnih zločina, to nije pojedinačni incident; on je u suštini zločin širih razmjera, zločin nad zločinima, i za posljedicu ima masovnu povredu proklamiranih univerzalnih ljudskih prava. Genocid je zločin usmjeren protiv osnovnih načela humanizma, prava čovjeka i međunarodnog humanitarnog prava u cjelini. Za njega se može kazati da je “vrhunac čovječije nehumanosti prema čovjeku.”¹⁰

Općina Prijedor je prema popisu stanovništva iz 1991. godine brojila ukupno 112.543 stanovnika, od kojih se 49.351 ili (43,9%) izjasnilo kao Bošnjaci; 47.581 ili (42,3%) izjasnilo se kao Srbi; 6.316 (5,6%) kao Hrvati, 6.459 ili (5,7%) kao Jugosloveni; 2.836 ili (2,5%) stanovnika se izjasnilo kao pripadnici drugih nacionalnosti.¹¹ Bošnjaci kao najbrojniji narod Prijedora je krajem 1995. godine skoro potpuno protjeran izuzev nekoliko stotina koji su imali sreću da prežive. Prema rezultatima popisa iz 1991. godine Bošnjaci su u Prijedoru bili najbrojniji. Nezadovoljni popisom stanovništva, čelnici Srpske demokratske stranke (dalje u tekstu SDS-a) Prijedora, političke stranke koja se predstavljala kao zastupnik srpskih nacionalnih interesa, tražila je od Republičkog sekretarijata za statistiku da se u općini Prijedor popis stanovništva ponovi.¹² U svojoj nakani da postanu najbrojniji i dominirajući narod u općini Prijedor srpske vlasti uz pomoć vojnih i policijskih snaga ubile su preko 3.000 Bošnjaka i Hrvata i protjerali skoro svo nesrpsko stanovništvo i time postali najbrojniji narod u općini Prijedor. Cilj Srbije, JNA i srpskih političkih stranaka, uglavnom SDS, u ovoj fazi je bilo stvaranje zapadnog produžetka Srbije pod srpskom kontrolom, uzimajući srpske dijelove Hrvatske kao i dijelove Bosne i Hercegovine. Zajedno sa Srbijom, dvije autonomne pokrajine i Crnom Gorom, to bi činilo novu, manju Jugoslaviju sa većinskim srpskim stanovništvom.¹³ Realizacija ovog projekta nije se mogla provesti bez napada na nesrpsko stanovništvo u R BiH. U realizaciji ove velikosrpske politike smetnja su bili Bošnjaci i Hrvati koji su činili većinu stanovništva BiH.¹⁴

¹⁰ Steven L.B.Jensen, *Genocid: slučajevi, poređenja i savremene rasprave*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007, str. 161.

¹¹ *Etnička obilježja stanovništva*, Zavod za statistiku R BiH, Sarajevo, 1993, str. 18.

¹² M. Begić, nav. dj., str. 25.

¹³ ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 84.

¹⁴ “Međutim, među ostalim preprekama tu je bilo i veoma brojno muslimansko i hrvatsko stanovništvo koje potječe iz Bosne i Hercegovine i u njoj živi. Za rješavanje tog problema primijenjena je praksa etničkog čišćenja.(..) Ovaj koncept podržavao je Slobodan Milošević, a prihvatili su ga Srbi širom bivše Jugoslavije, uključujući srpske političke vođe u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj.” ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 84.

2. Prijedor – bitne odrednice masovnih zločina

Sve je počelo proglašenjem *srpske opštine Prijedor* 7. januara 1992. godine.¹⁵ Nastavljeno je nasilnim i protupravnim preuzimanjem vlasti u Prijedoru od strane SDS-a dana 29/30. maja 1992. godine uz pomoć i podršku jedinica JNA i policije. Ovaj protustavni čin bio je uvod u naredne događaje. Prva hapšenja počinju od 20. maja 1992. godine kada su pojedini politički rukovodioci i intelektualci uhapšeni i nezakonito zatočeni. Već od prvih nezakonitih zatočenja počinju ubijanja i psiho-fizička zlostavljanja Bošnjaka i Hrvata. U Prijedoru od tada više nije ništa isto. Istovremeno su prestale sa radom sve obrazovne institucije (dječji vrtići, osnovne i srednje škole).

Najteži zločini nad Bošnjacima i Hrvatima sa područja općine Prijedor trajala su kontinuirano u periodu maj-oktobar 1992. godine, a kasnije do kraja 1995. godine taj intenzitet je bio slabiji. Najmasovnija ubijanja dešavala su se od maja do kraja avgusta 1992. godine. U Prijedoru je izvršen masovni zločin, masovno, namjerno, organizovano ubijanje i protjerivanje Bošnjaka i Hrvata. Ubijanja Bošnjaka i Hrvata vršena su na svakom mjestu i svugdje, tijela ubijenih ležala su i više dana, a onda su ih zarobljeni sakupljali na kamione koji su odvoženi na različite lokacije.¹⁶ Ubijanje Bošnjaka i Hrvata u logorima trajalo je svakodnevno, su tijela ubijenih vožena na različite lokacije. Poseban je primjer ubijanja logoraša u rejonu Korićanske stijene (općina Skender Vakuf), gdje je 21. avgusta 1992. godine ubijeno oko dvije stotine logoraša (200), koji su trebali biti transportirani u Travnik. Pripadnici interventnog voda policije¹⁷ ubili su i u provaliju, duboku preko 200 metara, bacili tijela ubijenih.

Kontinuirano tokom mjeseca juna i jula i avgusta 1992. godine vršena su hapšenja, ubijanja, silovanja i deportacije Bošnjaka i Hrvata u logore Omarska, Keraterm i Trnopolje i druga mjesta zatočenja. Na području općine Prijedor srpske vojne i policijske snage u 58 logora i drugih mjesta nezakonitih zatočenja ubijali su i mučili Bošnjake i Hrvate.¹⁸ Mučenja, ubijanja, silovanja, rušenja, pljačke i devastacija imovine bila je svakodnevna praksa.

¹⁵ Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (dalje u tekstu AIIZ) inv. br. 2-4680, *Odluka o proglašenju Skupštine srpskog naroda opštine Prijedor*, broj 001/92, od 8. I. 1992.

¹⁶ Ubijene iz naselja Biščani sakupljali su Bošnjaci koje su na to prisilili srpski vojnici, cijeli dan su prikupljali i tovarili na kamion tijela ubijenih. Jedan od Bošnjaka tvrdi da je kamion odlazio svaki put kad bi na njega stavili između 30 i 40 ubijenih Bošnjaka, taj dan su prikupili 7 kamiona sa tijelima ubijenih. Među ubijenim bili su Ešef Avdić (zaklan) i Salih Hegić. Arhiv Instituta za nestale osobe BiH-Područni ured Bihac (dalje u tekstu AINOBIHPUB), *Iskaz Vahida Hegića*, uzet dana 23. marta 2015. godine.

¹⁷ Jedan dio pripadnika policije je priznao zločin na Korićanskim stijenama i postigao sporazum sa Tužilaštvom Bosne i Hercegovine o priznanju krivice, a ostalim je suđenje u toku pred Sudom BiH.

¹⁸ ICTY, *Presuda u predmetu Momčilo Krajišnik*, paragraf 483.

Prve deportacije i prisilno protjerivanje stanovništva nesrpske nacionalnosti počinje već početkom juna kada je iz logora Trnopolje protjerano više od 1.000 Bošnjaka. Oni su prisilno ukrncani u 9 teretnih vagona (oko 130 osoba u jednom vagonu) i uz oružanu pratnju vojnih policajaca odvezeni do mjesta Stanari (općina Doboj). Poslije pljačke novca, zlata i drugih vrijednosti preko linije razdvajanja prešli su na teritoriju pod kontrolom regularnih snaga R BiH. Dana 11. jula 1992. godine, oko 11 sati, iz logora Trnopolje u kompoziciju od 26 teretnih vagona ukrncani su i protjerani Bošnjaci i Hrvati, te deportovani na istu lokaciju. Deportacije su nastavljene 24. jula 1992. godine kada su iz logora Trnopolje u pravcu Travnik konvojem autobusa i kamiona protjerani mještani iz naselja širom Prijedora. Tokom putovanja protjerane osobe bile su izložene fizičkom zlostavljanju, zastrašivanju, pljački koju su provodili pripadnici oružane pratnje. Ubijanje nezakonito zatočenih nastavljeno je i na prostoru Ljubije. Tako su nezakonito zatočene iz doma u Miskoj Glavi koje su dovezli na stadion u Ljubiji, ubijali na prostoru rudnika željezne rude Ljubija (lokacija zvana Redak).¹⁹ Po dolasku na lokaciju Redak, pripadnici srpskih vojnih jedinica tzv. VRS su naredili da se iz autobusa iznesu svi leševi, a nakon čega su izvodili po trojicu zarobljenih i ubijali ih. Jedan Bošnjak koji je poveden na strijeljanje uspio se spasiti bijegom i tako ostati preživjeli svjedok ovog masovnog zločina.

U Prijedoru su uništeni tragova kulture, duhovnosti, vjerskih obilježja Bošnjaka i Hrvata. U Prijedoru je izvršeno, organizovano i namjerno uništavanje grada, čitava naselja u kojima su pretežno živjeli Bošnjaci i Hrvati kao što su Stari grad, Zagrad, Hambarine, Kozarac, Čarakovo, Rizvanovići, Biščani i Briševo druga naselja potpuno su uništena, spaljena a imovina opljačkana. Uništene su i minirane sve džamije i katoličke crkve, uništena su mezarja i groblja.²⁰ Na području općine Prijedor 1992. godine uništene su 32 džamije, 17 mesdžida, 32 imamske kuće ili stana, 30 gusulhana, 28 abdesthana, 6 poslovnih prostora i 36 pomoćnih (dvorišnih objekata).²¹ Uništeno je 7 katoličkih crkava.²² Ubijani su imami i katolički svećenici. Ubijena su petorica imama i 2 katolička svećenika. U Čarakovu, pred džamijom, 23. jula 1992. godine, zajedno sa svojih devet džematlija ubijen je Sulejman ef. Dizdarević. Njegovi posmrtni ostaci pronađeni su u masovnoj grobnici Tomašica. Hasan ef. Bešlija imam iz Ljubije odveden je 5. juna u kasarnu u Prijedoru, da bi 25. juna 1992. bio odveden u logor Omarska i još se vodi kao nestala osoba. Ćeman ef. Rasim imam iz Zecova 23. juna 1992. odveden je u logor „Keraterm“, a 5. avgusta nezakonito zatočen u logor Omarska odakle je odveden na lokalitet jame Hrastova glavica i

¹⁹ Na navedenoj lokaciji ekshumirane su 2 masovne grobnice: Redak (posmrtni ostaci 74 žrtve i Redak-depo 15 žrtava). AINOBiHPUB, *Baza podataka*.

²⁰ 29. jula 1992. godine uništena je katolička crkva u naselju Briševo, 29. augusta 1992. godine katolička župska crkva (Sv. Josip) u Prijedoru je minirana i porušena. Ova crkva je sagrađena 1896. a obnovljena 1970. godine.

²¹ Muharem Omerdić, *Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima (1992-1995)*, Rijaset islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 1999, str. 109-114.

²² M. Begić, nav. dj., str. 181-201.

ubijen zajedno sa 124 nezakonito zatočena logoraša iz logora Omarska. Đogić ef. Safet imam u džematu Garibi u Kozarcu odveden od strane srpskih vojnika krajem maja 1992. i vodi se kao nestala osoba. Softić ef. Hamid, imam u džematu Kamičani zarobljen je na Kozari od srpskih vojnika krajem maja 1992. i nezakonito zatočen u logor Omarska gdje je mučen, a zatim ubijen 15. juna 1992. godine. Njegovi posmrtni ostaci pronađeni su u masovnim grobnicama Tomašica i Jakarina kosa.²³ Katolički svećenici Tomislav Matanović i Ivan Grgić ubijeni su u općini Prijedor. Velečasni Ivan Grgić župnik župe Ravska je 8. novembra 1992. godine odveden iz župnog dvora i ubijen u Gornjoj Ravskoj, a njegovi posmrtni ostaci su pronađeni i ekshumirani u rejonu rudnika Ljubija-Kipe. Župnik Prijedora Tomislav Matanović je, zajedno sa svojim roditeljima, odveden 19. septembra 1995. godine od strane srpske policije SJB Prijedor i ubijen u Bišćanima.²⁴

U Prijedoru je izvršen masovni zločin namjernog i organizovanog mučenja u koncentracionim logorima smrti. U tri najpoznatija logora smrti Omarska, Trnopolje i Keraterm ubijeno je i mučeno više od 31.000 Bošnjaka i Hrvata.²⁵ Koncentracioni logori koje su formirale srpske vlasti općine Prijedor postala su najpoznatija mučilišta na tlu Europe od Drugog svjetskog rata.²⁶ U njima su provedena najgora mučenja i ubijanja. Bošnjakinje su u njima silovali do smrti, a potom ubijane. "Srpski su im zločinci nožem vadili djecu iz utroba i na njihove ih oči komadali."²⁷ Međutim, mučenja, ubijanja i nečovječna postupanja prema Bošnjacima i Hrvatima nisu samo karakteristična za Prijedor i Bosansku krajinu, već i za cijelo područje Bosne i Hercegovine.

U Prijedoru je izvršen zločin silovanja. Prema nekim procjenama silovano je više stotina Prijedorčanki. Silovanja su vršena sistematski kako u logorima tako u kućama, policijskim stanicama. Silovane su djevojčice od dvanaest godina i starice. Silovanja su vršena pojedinačno ili grupno. "Izveli su jednu ženu i šest curica. Sve su silovane pet metara od nas. Jedna curica je odvedena, ne znam joj imena, lijepa, možda svojih šesnaest godina. Dok smo bili u logoru nije se vratila. Ove druge su tokom noći odvedene u Prijedor. Žena je ostala kod nas. Sutradan oko 12 sati, curice su vraćene."²⁸ Prilikom izvođenja samog čina žrtvama su nanošene ozljede

²³ Muharem Omerdić, *Ubijeni i zatočeni imami na području Bosanske krajine (1992-1995)*, Zbornik radova, Zločini u Bosanskoj krajini za vrijeme agresije na R BiH 1991-1995, Sarajevo, 2011, str. 762-792 i *Podaci INO BiH-Područni ured Bihać*.

²⁴ M. Begić, nav. dj., str. 200.

²⁵ Isto, str. 109.

²⁶ Širom svijeta poznate su slike iz logora Omarska a logoraš Alić Fikret je primjer mučenja i tortura kroz koje su prolazili logoraši. Upravo zahvaljujući ovim snimcima i reakciji svjetske javnosti počelo je i zatvaranje ovih logora smrti.

²⁷ Roj Gatman, *Svjedok genocida*, VKBl, Sarajevo, 1995, str.134-145.

²⁸ Smail Ćekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu-planiranje, priprema, izvođenje*, knjiga I, Kult/B, Sarajevo, 2004, str. 486.

noževima, udarcima kundakom pušaka ili pesnica. Bila su organizovana odvođenja Bošnjakinja radi silovanja od strane srpskih vojnika koji su se vraćali sa raznih ratišta. To im je bila neka vrsta nagrade. Zabilježeni su slučajevi silovanja i muškaraca.

Silovanja kao oblik mučenja i surovosti bila su smišljena kao mjera za etničko čišćenje. Ono je bilo instrument i metoda velikosrpske politike. Silovanja na odabranim mjestima²⁹ koja su služila kao logori za djevojčice i žene trebala su poslužiti kao neka vrsta nagrade zločincima. Pojedinačna silovanja poslije završenih vojnih operacija koja su se dešavala po kućama bila su iz razloga što nije bilo institucionalne zaštite žrtve, a zločinci su smatrali da oni na taj čin imaju pravo. Silovanje kao oblik zločina nije samo namijenjen žrtvi već i članovima porodice koje su često bile prisiljene da tome i prisustvuju. Silovanje kao oblik zločina potiče iz mržnje prema žrtvi, ne po imenu i prezimenu nego po etničkoj pripadnosti. Kao posljedica agresije i provođenja genocidne politike ubijeno je preko 3.200 osoba oba pola i svih starosnih dobi. Prema podacima Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu INO BiH) na području općine Prijedor do danas je ekshumirano 69 masovnih grobnica i više stotina zajedničkih i pojedinačnih grobnica. Pored grobnica ekshumiranih na teritoriji općine Prijedor tijela ubijenih Bošnjaka i Hrvata općine Prijedor nalazila su se u grobnicama u Banjoj Luci, Bosanskom Brodu, Beogradu, Bosanskoj Dubici, Bosanskoj Gradišci, Bosanskoj Krupi, Bosanskom Novom, Hrvatskoj Kostajnici, Oštroj Luci, Sarajevu, Sanskom Mostu, Skender - Vakufu.

Među ubijenim je 102 (djece) i 263 žene. Ubijane su osobe rođene u 19 vijeku, gluhonijemi, logoraši, medicinsko osoblje, ratni zarobljenici, vjersko osoblje, slijepi i niz drugih osoba koje su zaštićene po Ženevskim konvencijama bili su mete srpskih vojnih i policijskih snaga. Posebno su ubijani intelektualci i ljudi koji su obavljali određene društvene funkcije.³⁰

3. Masovna grobnica Tomašica

Masovna grobnica Tomašica je otkrivena na lokalitetu rudnika Tomašica, u blizini istoimenog sela, udaljenog 20 km od centra Prijedora. To je najveća do sada otkrivena primarna masovna grobnica u BiH i šire. Ova grobnica je nastala u periodu maj-avgust 1992. godine kao rezultat provođenja genocidne politike srpske vojske i policije nad Bošnjacima i Hrvatima općine Prijedor. Dio posmrtnih ostataka iz ove grobnice je izmješten, odnosno zločinci su dio posmrtnih ostatak

²⁹ Jedno od takvih mjesta gdje su silovane djevojčice i žene bio je hotel Mrakovica na Kozari.

³⁰ Među ubijenim pomenut ćemo: dr Esad Sadiković, dr Osman Mahmuljin, dr Eniz Begić, Razim Musić, dr Rufad Suljanović, dr Željko Sikora, prof. Hidajet Kulenović, prof. Muhamed Čehajić, prof. Abdulah Puškar, prof. Ilijas Musić, prof. Fikret Mujakić, prof. Uzeir Crnić, prof. Aziz Crnić, prof. Husein Crnić, prof. Latif Benić, prof. Idriz Jakupović, mr. Mehmedalija Sarajlić, predsjednik suda Esad Mehmedagić, prof. Mehmedalija Kapetanović, skoro svi Bošnjaci sa visokim obrazovanjem, pravnici, ekonomisti, inženjeri.

nevinih žrtava pokušali sakriti u rudniku Ljubija tačnije na lokalitetu Jakarina kosa. Na lokalitetu Jakarina kosa 2001. godine ekshumirana su 373 slučaja a do sada imamo utvrđen identitet za 305 osoba sa tog lokaliteta. Većina pronađenih posmrtnih ostataka žrtava na Jakarinoj kosi bila su nekompletna jer su posmrtni ostaci kidani mašinama i oštećeni usljed eksplozije. U tri navrata su vršene ekshumacije na Tomašici, prvi put ekshumirani posmrtni ostaci 24 žrtve, drugi put 10 i treći put 435 slučajeva od toga 275 kompletnih posmrtnih ostataka žrtva. Kada sve žrtve iz Tomašice i Jakarine kose zbrojimo onda je ekshumirano 808 slučajeva i najveća je primarna masovna grobnica u BiH.

Lokalitet rudnika Tomašica kao mjesto za masovnu grobnicu ranije je odabran i pripremljen od strane srpskih vlasti opštine Prijedor. Pripadnici tzv. VRS bili su angažirani čitavo vrijeme na dovoženju i prikriivanju posmrtnih ostataka žrtava. Moramo Takođe, napomenuti, da su do sada posmrtni ostaci prijedorskih Bošnjaka i Hrvata pronađeni na više od 450 mjesta, da je do sada pronađeno 69 masovnih grobnica u kojima su bili posmrtni ostaci ubijenih Prijedorčana.³¹ Sa sigurnošću možemo reći da je Prijedor mjesto sa najviše grobnica u BiH.

Ono što izdvaja masovnu grobnicu Tomašica jeste veličina prostora na kojem su pronađeni posmrtni ostaci i ogromne količine zemlje koje su zločinci dovezli da bi prikriili posmrtnne ostatke nevino ubijenih. Posebnost ove grobnice jeste velik broj angažovanih ljudi i mašina za kopanje, prikriivanje i premještanje. Radi ilustracije samo u dva dana od 20-23. jula 1992. godine u više naselja i sela sa lijeve obale Sane ubijeno je više od 1.000 žrtava. Uz žrtve su pronađeni određeni identifikacioni dokumenti koji govore da se radi o žrtvama iz Kozarca, Rizvanovića, Sredica, Biščana, Zecova, Čarakova, dio logoraša iz logora Keraterm, Tomašica. Pronađene žrtve su različite dobne starosti, različitog pola iz različitih mjesta sa područja općine Prijedora.

³¹ AINOBIHPUB, *Baza podataka*.



Slika 1. Masovna grobnica Tomašica (pogled iz zraka)

U Prijedoru se znalo da su srpske vojne i policijske snage posmrtno ostatke ubijenih Bošnjaka i Hrvata dovozile na lokalitet Tomašice. Međutim, većina bošnjačkog i hrvatskog stanovništva nije znala mikrolokaciju. Predstavници Instituta za nestale osobe BiH u više navrata su vršili pretragu terena u neposrednoj blizini masovne grobnice kako bi se locirala ova masovna grobnica. Ova kopanja nisu rezultirala pronalaskom posmrtnih ostataka. Tokom 2012. i 2013. godine istražitelji Instituta za nestale osobe BiH došli su do relevantnih i pouzdanih informacija o mogućim sudionicima ubijanja, sakupljanja posmrtnih ostataka i voženja na Tomašicu. Prema informacijama bivšeg pripadnika tzv. VRS³² lociran je mikrolokalitet sa posmrtnim ostacima nevino ubijenih. Prema saznanjima do kojih se došlo u procesu traganja za lokacijom ove grobnice, posmrtni ostaci ubijenih sakupljeni su nakon nekoliko dana od počinjenja ratnog zločina. Vojni kamioni su svakodnevno sakupljali tijela ubijenih i odvozili na Tomašicu. Na lokalitetu rudnika Tomašica stalno je bila prisutna rudnička mašina koja je vršila iskopavanje grobnice i njeno zatrpavanje. Kako je bio ljetni period velik broj posmrtnih ostataka već je bio u fazi truljenja i raspadanja tkiva. Iz kamiona se često čuo neugodan miris a pojedini svjedoci događaja u više slučajeva vidjeli su da iz kamiona kaplje krv po asfaltnom putu.

Nakon 26. maja 1992. godine kada su srpske snage okupirale Kozarac i ubile preko 800 Bošnjaka počinje sakupljanje posmrtnih ostataka i odvoženje na Tomašicu. Predstavnici vojnih i civilnih vlasti tzv. srpske opštine Prijedor su donijele odluku da posmrtno ostatke ubijenih

³² Informacije koje su od pripadnika tzv. VRS dobili istražitelji Instituta za nestale osobe BiH u kasarni Žarko Zgonjanin bilo je formirano 6 timova (ekipa) za sakupljanje posmrtnih ostataka i njihovo odvoženje na Tomašicu. U timu je bilo od 3-5 srpskih vojnika. Posmrtni ostaci ubijenih voženi su vojnim kamionima JNA.

prikriju na lokalitetu rudnika Tomašica. Postavlja se pitanje zašto su izabrali ovaj lokalitet za prikriivanje tijela ubijenih. Odgovor je vrlo jednostavan. Ovaj lokalitet je prethodno odabran iz razloga što je bio daleko od bošnjačkih naselja, što je u blizini imao mašine iz rudnika i lojalne ljude koji će obaviti ovaj „zadatak” i koji će čuvati „tajnu”. Istovremeno Komanda 343. motorizovane brigade iz Prijedora naredila je da se formiraju snage koje će izvršiti „asanaciju” terena. U kasarni su određeni vojnici i vojni kamioni tipa TAM 5000, TAM 110 i TAM 150 kojima će biti prevezeni posmrtni ostaci ubijenih. Ovi vojnici su bili raspoređeni u ekipe od 2-3 vojnika i jedan kamion. Tijela ubijenih su ležala pred kućama, na ulici, u kućama, na mjestima gdje su ubijani. Brojni svjedoci su vidjeli posmrtne ostatke stotina ubijenih na svim mjestima u Kozarcu. “U naselju Dera prilikom čišćenja terena od strane četnika i vojske JNA ja sam povlačeći se iz okruženja vidio tri leša. Prepoznao sam ih. To su M. iz Kozarca, I. i G., svi iz Kozarca ih znaju. M. su bile vezane ruke na leđima sa špagom, a likvidiran je metkom u čelo. Oči mu nisu bile u duplji već su visile na jagodišnim kostima. Malo kasnije sam zatekao još osam ubijenih ljudi. Svi su bili Muslimani, a primijetio sam kod čovjeka kojeg svi znaju, E. A., da su mu isto bile vezane ruke. Tu je ubijen i njegov brat F. (...) Prolazeći kroz Kozarac i okolna naselja vidio sam veliki broj leševa kraj ceste (ljudi, žena i djece). Njihova tijela bila su već pocrnjela i oštećena od životinja koje su lutale okolo. (...) Vidio sam leš starice (oko 70 godina) koja je bila bolesna i nepokretna da je zapaljena u sobi na krevetu. To se zbilo u Softićima, naselju kod Kozarca.”³³ Bilo je slučajeva da je prilikom prevoženja dio posmrtnih ostataka bio van kamiona što su svjedoci mogli vidjeti. Nakon što bi posmrtne ostatke dovezli na lokalitet masovne grobnice Tomašica srpski vojnici koji su sakupljali posmrtne ostatke i bili u pratnji kamiona, ručno su bacali posmrtne ostatke u unaprijed pripremljenu grobnicu. Nakon što bi napunili iskopane rupe bager bi zatrpavao iste.

Drugi dio posmrtnih ostataka ubijenih Bošnjaka i Hrvata na lokalitet rudnika Tomašica dovožen je sa područja grada.³⁴ Kako je masovna grobnica Tomašica unaprijed određena kao centralno mjesto prikriivanja posmrtnih ostataka tako su ubijeni sa cijelog područja općine Prijedor dovoženi na Tomašicu. Prvi nezakonito zatočeni u logoru smrti Omarska koji su ubijeni do 20. juna 1992. godine dovoženi su u Tomašicu.³⁵ Takođe, posmrtni ostaci ubijenih zatočenika u logoru Keraterm dovezeni su u masovnu grobnicu Tomašica. Prema svjedočenjima preživjelih iz logora Keraterm jedan broj nezakonito zatočenih Bošnjaka iz logor Keraterm odveden je živ a njihovi posmrtni ostaci pronađeni su u masovnoj grobnici Tomašica. Iz ovoga je nedvojbeno da

³³ Arhiv Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata (dalje u tekstu HMDCDR), Iskazi žrtava, Iskaz vje 5.

³⁴ Posmrtni ostaci ubijenih nakon 30. maja 1992. godine sakupljani su na teniskom igralištu a onda kamionima prevoženi na Tomašicu.

³⁵ Među ubijenim zatočenicima čiji su posmrtni ostaci dovezeni na Tomašicu bio je Slavko Ećimović. Slavko Ećimović je u logoru Omarska ubijen 10. juna 1992. godine.

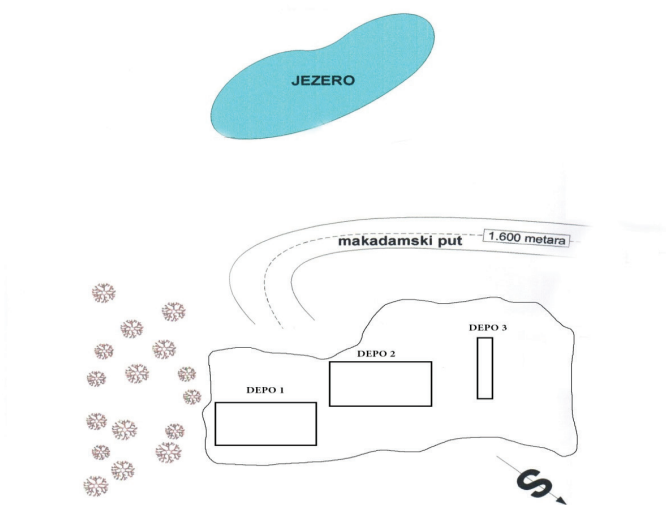
su zločinci ubijali i na lokalitetu masovne grobnice Tomašica. U prilog ovoj tvrdnji idu i pronađeni ostaci zrna i čahura na mjestu zločina.

Prvi put ekshumacija na lokalitetu rudnika Tomašica rađena je u periodu od 14-30. juna 2004. godine i tom prilikom ekshumirani su posmrtni ostaci 24 nestale osobe. Do sada je putem DNK identificirano 13 nestalih osoba. Prilikom ove ekshumacije pronađen je dio kompletnih tijela u stanju saponifikacije i dio nekompletnih tijela.

Druga ekshumacija je rađena od 16-30. juna 2006. godine i pronađeni su posmrtni ostaci 10 osoba od kojih su do sada tri (3) osobe identificirane.

Treća ekshumacija na lokalitetu Tomašice počela je 3. septembra 2013. godine a završila krajem decembra 2013. godine. Na osnovu novih informacija do kojih su došli istražitelji Instituta za nestale osobe BiH, u maju 2013. godine rađeno je probno istraživanje terena kada su pronađeni dijelovi posmrtnih ostataka. Prikupljene informacije i otkrivanje dijela posmrtnih ostataka bio je razlog da se od Tužilaštva i Suda BiH zatraži naredba za ekshumaciju. Dana 3. septembra 2013. godine počela je ekshumacija na lokalitetu Tomašice. Već prvog dana ekshumacije pronađeni su dijelovi posmrtnih ostataka, dijelovi odjeće i obuće. Kašika bagra je drugog dana ekshumacije zakačila žensku pletenicu. Ovo je bila potvrda da su u ovoj grobnici posmrtni ostaci više ubijenih žena djece i muškaraca. U prvih nekoliko dana ekshumacije vršeno je uklanjanje naslaga zemlje i utvrđivanje granica grobnice. Ono što je značajno napomenuti jeste da su zločinci nakon prikrivanja posmrtnih ostataka i zatvaranja ove masovne grobnice čitav lokalitet prekrili slojem zemlje visine i do 7 metara. Ovim su željeli prikriti tragove izvršenje zločina, ali i spriječiti širenje neugodnog mirisa. Dovoženje posmrtnih ostataka, zakopavanje i prikrivanje tragova zločina vršeno je više mjeseci. Čitavo vrijeme na ukopavanju i prikrivanju tragova zločina radili su uposlenici rudnika Omarska. Čitavim projektom prikrivanja zločina na lokalitetu Tomašice rukovodili su ljudi iz rudnika Omarska. Svjedočenja ljudi koji su bili uključeni u ovaj zločin potvrđuju da je velik broj pripadnika srpske vojske, policije i uposlenika rudnika bio angažirana na Tomašici. Osim toga lokalno stanovništvo iz Tomašice, Busnova i drugih naselja u kojima je živjelo srpsko stanovništvo znalo je za postojanje ove grobnice. Na udaljenosti stotinjak metara zračne linije od lokaliteta grobnice nalaze se kuće čiji su vlasnici Srbi. Iz njihovih kuća jasno se može vidjeti ovaj lokalitet. Više od tri mjeseca skoro svakodnevno na ovaj lokalitet su dovoženi posmrtni ostaci nevino ubijenih Bošnjaka i Hrvata. Na lokalitetu Tomašice pronađena su tri depoa sa posmrtnim ostacima žrtva. Prema identitetima koji su utvrđeni putem DNK jasno se vidi kako i sa kojih dijelova općine Prijedor su dovoženi posmrtni ostaci.

Raspored depoa sa posmrtnim ostacima



Raspored Depoa u kojima su pronađeni posmrtni ostaci žrtava u masovnoj grobnici Tomašica

U depou 1. bili su prikriveni posmrtni ostaci najvećeg broja žrtava iz Kozarca, grada Prijedora iz logora Omarska iz logora Keraterm. U depou 2. pronađeni su posmrtni ostaci nevino ubijenih žrtava sa područja Matarušskog brda (Biščani, Rizvanovići, Rakovčani, Hambarine, Zecovi, Čarakovo) i zatočenici iz logora Keraterm. U depou 3. pronađeni su posmrtni ostaci 4 osobe.

Posmrtni ostaci žrtava iz depoa 1 izmješteni su na lokalitet Jakarine kose u periodu 1-12. juli 1993. godine. Prema ratnom dnevniku Ratka Mladića namjera srpskih vojni, policijskih i civilnih vlasti bila je izmještanje ove primarne masovne grobnice i uništavanje posmrtnih ostataka žrtava. "Pre četiri-pet dana došao je Simo Drljača, raniji načelnik SUP-a Prijedor, uputio ga je Ministar MUP RS-a, a došao je u vezi rudnika Tomašica kod Prijedora, gdje su oni ranije zatrpali 5000 muslimanskih leševa. Drljača je došao da to utrapi nama, a oni bi da se toga reše (spaljivanjem, mljevenjem ili na neki drugi način). Tu ima svakakvih leševa, a u to su uvukli Subotića. U timu je Drljača, on je bio nosilac dok se to radilo, tu je na sastanku bio general Subotić, Arsić, Drljača, ja i Mile Matijević iz SUP-a Banje Luke. Molim vas za vaš stav oko toga-Pukovnik Bogojević."³⁶

³⁶ Dana 27. maja 1993. godine na sastanku sa komandom 1.krajiškog korpusa pukovnik Stevo Bogojević-načelnik bezbjednosti 1. krajiškog korpusa tražio je od generala Ratka Mladića "rješavanje 5.000 muslimanskih leševa." Dnevnik Ratka Mladića je dokazni predmet u suđenju pred MKSJ. *Prijepis dnevnika objavljen na:* <http://www.jugliks.com/images/Pdf/hag/md2/PO1483transcript.pdf>, pristupljen 30. oktobra 2014. godine.



Slika Posmrtni ostaci ubijenih iz masovne grobnice Tomašica

Ubijeni	Otac i sin	Otac i 2 sina	Otac i 3 sina	Otac i 4 sina	Otac i 5 sinova	Otac i 6 sinova
Broj slučajeva	30	12	2	4	2	1

Broj slučajeva gdje su ubijeni i identifikovani očevi i sinovi³⁷

Ubijeni	Dva brata	Tri brata	Četiri brata
Broj slučajeva	67	11	8

Broj slučajeva ubijene i identifikovane braće³⁸

Iz masovne grobnice Tomašica i Jakarina kosa identifikovani su posmrtni ostaci 20 maloljetnih osoba od kojih je najmlađi Elvis Šarčević. Identifikovano je i 14 ubijenih ženskih osoba. Tokom kampanje masovnog ubijanja Bošnjaka i Hrvata od strane srpskih vojnih i policijskih jedinica na području općine Prijedor ubijene su čitave porodice. Iz pojedinih porodica ubijeni su svi muški članovi. Iz porodice Tatarević, majci Havi ubijeno je šest sinova i muž. Ubijeni su Senad (1961.), Sejad (1963.), Nihad (1968.), Zilhad (1969.), Zijad (1972.) i Nishad (1974.) i njihov otac

³⁷ AINOBIHPUB, Baza podataka.

³⁸ AINOBIHPUB, Baza podataka.

Muharem Zajedno (1939.). Ubijeni su 23. jula 1992. godine od strane pripadnika tzv. VRS. Prethodno su sve muškarce iz naselja Zecovi srpski vojnici pokupili su sve muškarce i odveli ih prema putu Sanski Most-Prijedor. Na udaljenosti od nekoliko stotina metara od njihovih kuća, na lokalnom putu srpski vojnici ubili su više Bošnjaka iz naselja Zecovi. U traženju posmrtnih ostataka majka Hava Tatarević je provela skoro 22 godine dok konačno njena djeca i muž nisu pronađeni u masovnoj grobnici Tomašica. "Pero Rivić mi je rekao da je vidio da su oni pobijeni dolje kod smeća, uz ovu stranu. Vidio ubijenog mog muža i jednog sina. Možda ih je vidio sve, ali neće da kaže. Da mi je naći njihove kosti, da ih metnem u mezar i da šta proučim."³⁹ Prilikom ekshumacije iz masovne grobnice Tomašica, na lokalitetu koji je označen kao depo 2, posmrtni ostaci braće Tatarević i njihovog oca pronađeni su na samom dnu grobnice. Pronađeni su jedan pored drugog. Iz ovoga se zaključuje da su njihove posmrtno ostatke zločinci dovezli među prvima. Ovo nam ukazuje i na redosljed prikupljanja posmrtnih ostataka ubijenih u periodu od 20-23. jula 1992. godine na području Brda. Osim braće Tatarević i njihovog oca u Tomašici su pronađeni posmrtni ostaci petorice braće Hegić i njihovog oca Abdulaha. Ubijeni su braća: Asuf (1967.), Velid (1964.), Vehid (1960.), Ragib (1955.), Vejsil (1953.) i njihov otac Abdulah (1932.). Posmrtni ostaci ubijene braće Ibrahimagić i njihovog oca čiji su posmrtni ostaci prethodno bili u masovnoj grobnici Tomašica pronađeni su u sekundarnoj grobnici Jakarina kosa. Tu su pronađeni posmrtni ostaci braće Kasima (1961.), Huseina (1963.), Samira (1971.) Safeta (1971.) Hasana (1973), Muhameda (1974.) i njihovog oca Himze (1935.). Bježeći iz Gornjih Agića porodica Ibrahimagić došla je u prijedorsko naselje Biščani i smjestila se kuću od prijatelja. Dana 20. jula 1992. godine srpska vojska je opkolila Biščane i počela izdvajati muškarce i odvoditi u logore ili odmah ubijati. Kada su zločinci došli pred kuću u kojoj su živjeli Ibrahimagići, odmah pred kućom su ubili Kasima Ibrahimagića a ostale su ubili u bašči Hasana Hegića. Zločinci su pred kućom "prepoznali su traktor i kazali: 'Evo, ovdje je Himzo, mi njega ćeramo.' Poskidali su im sve vrijedne stvari, onda ih tukli kundacima po cijelom tijelu Kasima je pred kućom ubio jedan od Tintora odnijevši mu puškom pola glave. Ostali su pobijeni s leđa na livadi Hasana Hegića. Umirali su u strašnim mukama, rukama su u hropcu čupali travu i zemlju."⁴⁰ Majka Halima je svojim očima vidjela ubijanje svoje djece i muža.

³⁹ <http://bosnjaci.wordpress.com/2014/01/08/hava-tatarevic-majka-kojoj-su-cetnici-su-ubili-muza-i-sestericu-sinova/>, pristupljeno 8. oktobra 2014. godine

⁴⁰ <http://www.avaz.ba/clanak/133126/majka-halima-mogla-je-popoditi-put-pogacama-koje-je-ispekla-komsijama-srbima-a-komsije-joj-zauzvrat-pobile-petoricu-sinova>, pristupljeno 8. oktobra 2014. godine.

4. Zaključak

Općina Prijedor i cijela dolina Sane bili su izloženi zločinu genocida i zločinima protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Brojni su dokazi za počinjenje navedenih najtežih djela ratnog zločina. Iz dosadašnjih istraživanja ali i optužnica, pravosnažnih presuda i međupresude pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju u predmetu protiv Slobodana Miloševića može se zaključiti da je postojala genocidna namjera za počinjenje ovih najtežih kaznenih djela. Uvrštavajući u dokazne predmete masovnu grobnicu Tomašica u predmetu protiv Ratka Mladića koji je optužen i za genocid jasno je da je postojao udružen plan koji je imao za cilj potpuni ili djelimični nestanak Bošnjaka sa područja općine Prijedor. Upravo pronalaskom i ekshumacijom masovne grobnice Tomašica pokazala se ta namjera. Ubijanje preko 3.200 civila na području općine Prijedor, nezakonita zatočenja preko 31.000 civila u 58 logora i drugih mjesta nezakonitih zatočenja, bezobzirno uništavanje, pljačka i devastacija privatne imovine i vjerskih objekata, prisilne deportacije oko 50.000 Bošnjak i Hrvata sa područja općine Prijedor pokazuje upravo namjeru zločinaca. Nevidene patnje nezakonito zatočenih, masovna silovanja žena i djevojčica, ubijanje djece imalo je za cilj u praksi provođenje odluka kriznog štaba Autonomne Regije Krajina da se na teritoriji koja je imala biti Velika Srbija može prihvatiti najviše dva posto ne-Srba. Ovaj plan se jedino mogao provesti genocidnom politikom.

5. Izvori i literatura

a) Izvori

- Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (AIIZ), više fontova,
- Arhiv Instituta za nestale osobe BiH-Područni ured Bihać (AINOBIHPUB), Baze podataka,
- Arhiv Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata (HMDCDR), Iskazi žrtava,
- *Etnička obilježja stanovništva*, Zavod za statistiku R BiH, Sarajevo, 1993,
- ICTY, Presuda žalbenog vijeća protiv Duška Tadića, Predmet: Br. IT-94-1, Den Haag, 15. juli 1999,
- ICTY, Presuda žalbenog vijeća protiv Momčila Krajišnika, Predmet: IT-00-39, Den Haag, 17.mart 2009,

b) Literatura

- Mujo Begić, *Genocid u Prijedoru-svjedočenja*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar domovinskog rata Zagreb, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Zagreb, Sarajevo, 2015.
- Muharem Omerdić, *Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima (1992-1995)*, Rijaset islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 1999.
- Muharem Omerdić, *Ubijeni i zatočeni imami na području Bosanske krajine (1992-1995)*, Zbornik radova, Zločini u Bosanskoj krajini za vrijeme agresije na R BiH 1991-1995, Sarajevo, 2011.
- Roj Gatman, *Svjedok genocida*, VKBI, Sarajevo, 1995.
- Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu-planiranje, priprema, izvođenje*, knjiga I, Kult/B, Sarajevo, 2004
- Steven L.B.Jensen, *Genocid: slučajevi, poređenja i savremene rasprave*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007
- Vojislav Šešelj, *Razaranja srpskog nacionalnog bića*, ABC Glas, Beograd, 1992.
- Vojislav Šešelj, Jasna Olujić, *Srpski četnički pokret*, Srpska radikalna stranka, Beograd, 2003
- Zvonimir Tomić, *Krivično pravo II*, Pravni fakultet Sarajevo, Sarajevo, 2007, str. 418.

c) Internet izvori

- <http://www.jugiliks.com/images/Pdf/hag/md2/PO1483transcript.pdf>, Dnevnik Ratka Mladića je dokazni predmet u suđenju pred MKSJ, Prijepis dnevnika
- <http://bosnjaci.wordpress.com/2014/01/08/hava-tatarevic-majka-kojoj-su-cetnici-su-ubili-muza-i-sestericu-sinova/>
- <http://www.avaz.ba/clanak/133126/majka-halima-mogla-je-popoditi-put-pogacama-koje-je-ispekla-komsijama-srbima-a-komsije-joj-zauzvrat-pobile-petoricu-sinova>

Dr Zoran Birovljević
ms. Dušica Birovljević

Gradska uprava Grada Beograda, Sekretarijat za saobraćaj
Nomotehnički Centar Beograd

NOMOTEHNIČKO-KOMPARATIVNA ANALIZA ODREDBA O AZILU U ZAKONIMA REPUBLIKE MAKEDONIJE, REPUBLIKE SRBIJE, FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE, REPUBLIKE CRNE GORE, REPUBLIKE HRVATSKE I REPUBLIKE SLOVENIJE

Apstrakt:

Tekst razmatra osnovne postulate nomotehničko-komparativne analize odredaba o azilu u zakonima Republike Makedonije, Republike Srbije, Federaciji Bosne i Hercegovine, Republike Crne Gore, Republike Hrvatske i Republike Slovenije, zemljama Balkanskog podneblja, koje su nakon raspada bivše SFR Jugoslavije na svojim iskustvima gradile zakonsko normativne odredbe o institutu azila. Njihovom analizom i međusobnim povezivanjem trebalo bi ponuditi sagledavanje mogućnosti teorije zasnovane na uspostavljanju stanja koje aplicira ka formalnom implementiranju odredaba Konvencija o izbeglicama, nasuprot stvarnom stanju koje je uglavnom opterećeno ekonomsko-političkom situacijom svake zemlje ponaosob. Navedena generalizacija nakon izvedene analize morala bi da ukaže na stratume o kojima se trebalo dati adekvatni odgovor saglasno odredbama zemalja Evropske unije o azilu.

Ključne reči: Zakon o azilu, nomotehničko-komparativna analiza, konvencije o izbeglicama, odredbe zemalja Evropske unije o azilu, države bivše SFRJ.

Abstract:

The paper discusses the basic principles of nomotechnical-comparative analysis of the provisions of the laws on asylum in the Republic of Macedonia, Serbia, the Federation of Bosnia and Herzegovina, Montenegro, the Republic of Croatia and the Republic of Slovenia, the countries of the Balkan region, which, after the disintegration of the former Yugoslavia on their experiences built legally standard provisions of Institute of the Azul. Their analysis and interconnection should be able to offer insight theories based on the establishment of conditions that apply to the formal implementation of the provisions of the Refugee Convention, as opposed to the real situation, which is mainly burdened by the economic and political situation of each country. The

above generalizations, after analysis, would have to point out the strata that are supposed to give an adequate response in accordance with the provisions of the European Union on asylum.

Keywords: The Law on asylum, nomotechnical-comparative analysis, the convention on refugees, the provisions of the European Union on asylum.

1. Uvod

Nomotehničko-komparativna analiza odredaba o azilu u ovom radu ima za cilj prikazati razvoj, sličnosti i novine koje su zakoni o azilu Republike Makedonije, Republike Srbije, Federaciji Bosne i Hercegovine, Republike Crne Gore, Republike Hrvatske i Republike Slovenije, pretrpeli nakon raspada bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i inauguracije sadašnjih država. Ova nomotehničko-komparativna analiza treba da ukaže na različite aspekte koje će doprineti izradi predloga za unapređenje postojećeg sistema instituta azila na prostorima Balkana. U svakom zakonu obratiće se pažnja na najvažniji detalje i bitne činjenice vezane uz svaku od navedenih država, nastalih iz istorijskih i političkih okolnosti. Naravno, da se moramo pre svega prisetiti opšte definicije pojma azila i njegove uloge u međunarodnom pravu. Uopšteno, azil predstavlja svako sklonište pred progonom, neprilikom, bolešću, starošću i sl. Pravo na azil spada među osnovna ljudska prava, koja su između ostalog određena i Opštom deklaracijom o pravima čoveka Ujedinjenih nacija¹, prema kojoj ovo pravo mogu tražiti i u njemu uživati osobe koje su prebegle u drugu zemlju zbog različitih vrsta progona u zemlji porekla. Ovo pravo ne mogu tražiti osobe koje su u svojim zemljama tražene radi kriminalnih ili dela suprotnih ciljevima i načelima Ujedinjenih nacija. Razlog mora u sebi sadržati bilo kakve političke motive zbog kojih se u nju ne mogu vratiti zbog osnovanog straha da bi mogli biti podvrgnuti nasilju ili progonima. Pravo na azil imaju izbeglice, kojima je takav status priznat međunarodnim pravom u zemljama koje su potpisnice konvencije o položaju izbeglica Ujedinjenih nacija. Pravo na azil, zagarantovano je i Poveljom o osnovnim pravima Evropske unije². Generalno gledajući danas se pravo na azil može se priznati strancu koji se nalazi izvan svoje zemlje porekla, na osnovu opravdanog straha od proganjanja zbog rasne, verske ili nacionalne pripadnosti, zbog pripadnosti nekoj društvenoj grupi ili političkog mišljenja, ukoliko se ne može ili se ne želi staviti pod zaštitu dotične zemlje. Isto pravo imaju i osobe bez državljanstva koje se nalaze izvan zemlje prethodnog boravišta, ali se ne mogu ili iz osnovanog straha ne žele vratiti u tu zemlju. Inače reč azil vuče poreklo iz grčkog jezika³, sa izvornim značenjem pružanja zaštite licima progonjenim iz političkih razloga. Države nisu obavezne da daju azil već se ovo čini na dobrovoljnoj bazi, tako da neke omogućavaju da se to pravo zatraži i u njihovim diplomatskim predstavništvima

¹ Ženevska konvencija o položaju izbeglica iz 1951. godine,

² Povelja o osnovnim pravima Evropske unije, član 18.

³ Od grčkog asilon – sklonište (običaj pružanja zaštite licima progonjenim iz političkih razloga).

ljudima koji mogu da dokažu osnovan strah od politički motivisanog progona u svojoj domovini. Posebnu zanimljivost predstavljaju činjenice da trgovački brodovi nemaju pravo davanja azila, dok ratni to mogu. Pravo da dodeli azil država crpi iz svog suvereniteta, kao jednom od mnogih ovlašćenja koje poseduje država u vršenju svog teritorijalnog suvereniteta.

Evropska unija i njen strateški okvir politike azila definisan je Ugovorom o funkcionisanju Evropske Unije iz Lisabona⁴ potpisanim u decembru 2007. godine, koji je stupio na snagu u decembru 2009. godine. Pomenutim ugovorom u članu 78. predviđeno je da će Unija izraditi zajedničku politiku azila, subsidijarne zaštite i privremene zaštite kako bi ponudila odgovarajući status svakom državljaninu treće zemlje koji traži međunarodnu zaštitu i obezbedila usklađenost sa načelom zabrane proterivanja. Precizirano da ta politika mora biti u skladu sa Ženevskom konvencijom o statusu izbeglica od 28. jula 1951. godine i Protokolom o statusu izbeglica od 31. januara 1967. godine, i sa ostalim relevantnim ugovorima. Ovde svako spada i Povelja o osnovnim pravima u Evropskoj uniji⁵ koja je stupanjem na snagu Ugovora iz Lisabona postala pravno obavezujući dokument za sve institucije i države članice Evropske Unije. Dva bitna dokumenta Evropske unije u kojima se dalje razvija ideja Zajedničkog evropskog sistema azila su svakako Evropski pakt o imigraciji i azilu⁶, usvojen u oktobru 2008. godine i Stokholmski program⁷, usvojen u decembru 2009. godine, u kome su definisani politički prioriteti Evropske unije u oblasti pravde, slobode i bezbednosti za period od 2010. do 2014. godine.

Izloženi istorijski i pravno-politički pojmovi i suštine azila kao pravne institucije moraju pokazati u sadašnjem trenutku odnos država prema azilu. Pogotovo što se radi o državama u kojima su tranzicione turbulencije i te kako otvarale pitanje azila u bilo kojem obliku.

2. Pravni tretman azila u pravnim aktima SFRJ

Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1974. godine⁸, određuje da Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju sačinjavaju Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Socijalistička Republika Makedonija, Socijalistička Republika Slovenija, Socijalistička Republika Srbija, kao i Socijalistička Autonomna Pokrajina Vojvodina i Socijalistička Autonomna Pokrajina Kosovo koje su u sastavu Socijalističke Republike Srbije, Socijalistička Republika Hrvatska i Socijalistička Republika Crna Gora. Za građane Jugoslavije postoji jedinstveno državljanstvo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Svaki državljanin republike istovremeno je i državljanin Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Državljanin jedne republike ima na

⁴ Dostupno na adresi <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:en:PDF>.

⁵ Dokumentat dostupan na adresi http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

⁶ Dokumentat dostupan na adresi <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st13/st13440.en08.pdf>

⁷ Dokumentat dostupan na adresi http://www.pmlp.gov.lv/en/ES/PPD_Stockholm_program_EN.pdf

⁸ Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“ broj 9/1974, od 21. februar 1974. godine.

teritoriji druge republike ista prava i dužnosti kao i njeni državljani. Odluke, isprave i drugi pojedinačni akti izdati od državnih organa i ovlašćenih organizacija u jednoj republici, odnosno autonomnoj pokrajini, imaju istu važnost i u drugim republikama, odnosno autonomnim pokrajinama. Zajamčeno je pravo azila stranim državljanima i licima bez državljanstva, koji se progone zbog svog zalaganja za demokratske poglede i pokrete, za socijalno i nacionalno oslobođenje, za slobodu i prava ljudske ličnosti ili za slobodu naučnog ili umetničkog stvaranja. Međunarodni ugovori primenjuju se danom stupanja na snagu, ako aktom o ratifikaciji ili ugovorom na osnovu ovlašćenja nadležnog organa nije drukčije određeno.

Zakon o kretanju i boravku stranaca⁹ određuje da se strancu kom je u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji priznat status izbeglice i licu bez državljanstva izdaje za putovanje u inostranstvo putna isprava za izbeglice, odnosno putna isprava za lica bez državljanstva, predviđene međunarodnim ugovorima. Putni list za stranca je putna isprava koja se izdaje strancu koji nema važeću putnu ispravu, i to: 1) kome je priznato pravo azila u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji – za putovanje u inostranstvo; 2) koji je dobio zaštitu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije – za dolazak u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju. Strancu koji je proganjen zbog svog zalaganja za demokratske poglede i pokrete, za socijalno i nacionalno oslobođenje, za slobodu i prava ljudske ličnosti ili za slobodu naučnog ili umetničkog stvaranja priznaće se pravo azila u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. Stranac kome je priznato pravo azila stiče i pravo na stalno nastanjene u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. Strancu kome je priznato pravo azila obezbeđuje se smeštaj, sredstva za izdržavanje i zdravstvena zaštita. Sredstva za smeštaj, izdržavanje i zdravstvenu zaštitu stranaca kojima je priznato pravo azila obezbeđuju se u budžetu federacije. Pod smeštajem, podrazumeva se davanje odgovarajućeg stana na korišćenje li davanje novčane pomoći potrebne za obezbeđenje prostorija za stanovanje. Iznos novčanih sredstava potrebnih za smeštaj i izdržavanje stranaca kojima je priznato pravo azila, kao i obim zdravstvene zaštite, merila i uslove za korišćenje i način ostvarivanja tog oblika zaštite određuje Savezno izvršno veće za svaki pojedinačni slučaj, a na predlog saveznog organa uprave nadležnog za unutrašnje poslove i saveznog organa uprave nadležnog za poslove zdravstva i socijalne zaštite. Strancu koji deluje protiv Ustava SFRJ utvrđenog poretka ili protiv međunarodnih interesa Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije može se oduzeti pravo azila.

Strancu koji je napustio državu čiji je državljanin ili u kojoj je bio stalno nastanjen kao lice bez državljanstva da bi izbegao proganjanje zbog svojih naprednih političkih stremljenja ili nacionalne, rasne ili verske pripadnosti može se u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji priznati status izbeglice. Status izbeglice neće se priznati strancu za koga se opravdano posumnja da

⁹ („Službeni list SFRJ”, br. 56 od 3. 10 1980, 53 od 4. 10 1985, 30 od 16. V 1989, 26 od 18. V 1990).

je izvršio krivično delo protiv čovečnosti i međunarodnog prava ili da je delovao u suprotnosti sa ciljevima i načelima Organizacije ujedinjenih nacija. Zahtev stranca za priznavanje statusa izbeglice može se odbiti i iz razloga zaštite javnog poretka ili razloga zaštite interesa odbrane zemlje. Ako su navedeni razlozi postojali pre priznavanja statusa izbeglice, a nadležni organ je za njih saznao docnije ili su nastupili posle priznavanja tog statusa, status izbeglice će se oduzeti. Opštu brigu o prihvatanju, smeštaju i obezbeđivanju sredstava za izdržavanje stranaca kojima je priznat status izbeglice vodi savezni organ uprave nadležan za unutrašnje poslove. Deca stranaca kojima je priznat status izbeglice uživaju sva prava kao i njihov roditelj, kome je priznat status izbeglice. Po navršenoj 18. godini života tretiraju se kao i ostali stranci na privremenom boravku u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. Strancu kome je priznat status izbeglice prestaje taj status: 1) ako zatraži zaštitu države čiji je državljanin ili u kojoj je bio stalno nastanjen kao lice bez državljanstva; 2) ako može da se vrati u državu čiji je državljanin ili u kojoj je bio stalno nastanjen kao lice bez državljanstva, pošto su prestali razlozi usled kojih je iz te države izbegao; 3) ako se dobrovoljno vrati u državu iz koje je izbegao; 4) ako stekne državljanstvo duge države. Strancu kome je priznat status izbeglice obezbeđuju se nužni smeštaj, sredstva nužna za izdržavanje i zdravstvena zaštita do odlaska u drugu zemlju ili do sticanja uslova za samostalno izdržavanje, a najduže dve godine od dana podnošenja zahteva za priznavanje statusa izbeglice. Ograničenje u pogledu roka ne odnosi se na stranca koji je nesposoban za privređivanje i ne može samostalno da se izdržava. Pod nužnim smeštajem i sredstvima neophodnim za izdržavanje, u smislu stava 1. ovog člana, podrazumeva se novčana pomoć nužna za obezbeđivanje prostorija za stanovanje i za izdržavanje stranca kome je priznat status izbeglice i članova njegove porodice. Iznos novčanih sredstava se određuje prema broju i uzrastu članova njegove porodice koji nisu državljani SFRJ, imovnom stanju, sposobnosti za privređivanje, a zavisno od toga da li se stranac kome je priznat status izbeglice nalazi na stručnom osposobljavanju.

Stranac kome je izrečena mera bezbednosti proterivanja iz zemlje ili zaštitna mera udaljenja sa teritorije Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, ili kome je otkazan boravak u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, ili koji u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji boravi bez odobrenja nadležnog organa, dužan je da napusti teritoriju Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u roku koji odredi nadležni organ. Ako stranac ne napusti teritoriju Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u određenom roku a ima važeću putnu ispravu, biće sproveden do državne granice i prinudno udaljen iz Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Stranac koji ne napusti teritoriju Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u određenom roku a nema važeću putnu ispravu, biće upućen, odnosno sproveden diplomatskom ili konzularnom predstavništvu države čiji je državljanin radi dobijanja putne

isprave. Ako to predstavništvo odbije da strancu izda putnu ispravu, stranac će biti upućen, odnosno sproveden do državne granice i predat nadležnom organu susedne države, ako je njen državljanin, ili nadležnom organu druge države koja pristane da ga prihvati.

Za smeštaj stranca koji na nedozvoljen način dođe u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju ili boravi u njoj bez odobrenja nadležnog organa stranca čiji se identitet ne može utvrditi, stranca kome nije odobren privremeni boravak, odnosno nije priznato pravo azila, odnosno nije priznat status izbeglice, a koji se iz bilo kog razloga ne mogu odmah udaljiti sa teritorije Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, organizuje se prihvatilište za strance. Stranac može dokazati svoj identitet: stranom putnom ispravom, putnom ispravom za strance izdatom od nadležnog organa Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, ličnom kartom za stranca, kao i drugom ispravom, snabdevenom fotografijom, kojom se može utvrditi njegov identitet. Stranac je dužan da na zahtev ovlašćenog lica nadležnog organa pokaže ispravu kojom dokazuje svoj identitet.

3. Pravni tretman azila u pravnim aktima Republike Makedonije

Ustav Republike Makedonije¹⁰, određuje da stranci u Republici Makedoniji uživaju slobode i prava zagarantovana Ustavom, pod uslovima utvrđenim zakonom i međunarodnim ratifikovanim ugovorima. Republika garantuje pravo na azil na strance i licima bez državljanstva koja su proterana zbog demokratsko političkog verovanja i aktivnosti. Izručenje stranca može se vršiti samo na osnovu ratifikovanih međunarodnih sporazuma i na principu punog kapaciteta.

Zakonom o kretanju i boravku stranaca¹¹, bivša Jugoslovenska Republika Makedonija odobrava azil sledećim kategorijama: 1) Priznatim izbeglicama (u skladu sa Konvencijom o statusu izbeglica iz 1951. godine, i Protokolom o statusu izbeglica iz 1967. godine.). Priznata izbeglica je stranac koji: a) se zbog utemeljenog straha od progona na osnovu rase, vere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili zbog svojih političkih stanovišta nalazi van zemlje čiji je državljanin i nije u stanju ili, zbog straha, ne želi koristiti zaštitu te zemlje, b) zbog činjenice da nema državljanstvo i da se nalazi van zemlje u kojoj je imao uobičajeno mesto boravka, nije u stanju zbog tog straha, da se vrati u nju. 2) Osoba pod humanitarnom zaštitom (u skladu sa članom 3 Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine, i Konvencijom protiv mučenja i drugih surovih, nečovečnih i ponižavajućih postupaka ili kazni iz 1984. godine.). Osoba pod humanitarnom zaštitom je stranac kojem bivša Jugoslovenska Republika Makedonija odobrava pravo na azil iz humanitarnih razloga i daje odobrenje ostanka na njenoj teritoriji jer bi

¹⁰ („Službeni glasnik”, br 52 od 11.22.1991).

¹¹ („Službeni glasnik”, br 36/92, 66/92, 26/93 i 45/2002).

bio podvrgnut mučenju, nečovečnom i ponižavajućem postupanju u zemlji čiji je državljanin, ili, ako nema državljanstvo, u zemlji u kojoj ima uobičajeno mesto boravka.

Tražilac azila je osoba koja traži zaštitu od bivše Jugoslovenske Republike Makedonije od dana kada se obrati Ministarstvu unutrašnjih poslova do dana izdavanja konačne odluke u postupku za priznavanje prava na azil. Ukoliko je odluka pozitivna, stranac dobija status priznate izbeglice. Tražilac azila zahtev za priznavanje prava na azil mora podneti prilikom ulaska u bivšu jugoslovensku republiku Makedoniju. Zahtev se podnosi policiji na graničnom prelazu ili u najbližoj policijskoj stanici. Policijska stanica je dužna obezbediti pratnju tražiocu azila do Odeljenja za azil gde će podneti zahtev za azil. Tražilac azila koji je nezakonito ušao u zemlju ili je nezakonito boravio na teritoriji bivše jugoslovenske republike Makedonije, a dolazi direktno iz zemlje u kojoj su mu život i sloboda bili ugroženi, neće biti kažnjen ukoliko odmah podnese zahtev za priznavanje prava na azil u Odeljenju za azil ili se prijavi najbližoj policijskoj stanici i pruži objašnjenje svog zahtev za priznavanje prava na azil, kao i valjanih razloga za nezakonit ulazak i boravak. Zahtev za azil se podnosi pismeno ili usmeno (u formi zapisnika) na makedonskom jeziku ili, ako to nije moguće, na jeziku zemlje porekla ili na nekom od jezika u uobičajenoj upotrebi. Tokom podnošenja zahteva za azil, tražilac azila će se fotografisati i uzeće mu se otisak prsta. Prilikom podnošenja zahteva za azil, Odeljenje za azil će tražiocu azila izdati zapečaćenu potvrdu sa brojem i datumom podnošenja zahteva. Ukoliko tražilac azila ima bilo kakve dokumente, iste je dužan priložiti uz zahtev ukoliko su važni za postupak priznavanja prava na azil, a naročito: a) putnu ispravu; b) vize, odobrenja boravka i druge slične dokumente; c) lični kartu i druge identifikacione isprave; d) rodni list i venčani list (ako je moguće); e) putne karte i slično, e) druge papire i dokumente koji bi mogli biti od značaja u postupku priznavanja prava na azil. Dokumenti se čuvaju u Odeljenju za azil tokom postupka priznavanja prava na azil, a tražiocu azila obezbediće se fotokopije priloženih dokumenata i izdati potvrda da se originali nalaze u posedu Odeljenja za azil. Na osnovu činjenica i dokaza utvrđenih tokom postupka Odeljenje za azil donosi odluku: a) o priznavanju statusa izbeglice, b) da prizna status lica pod humanitarnom zaštitom ili c) da odbije zahtev za priznavanje prava na azil. U odluci kojom se odbija zahtev za azil moraju biti navedeni razlozi zbog kojih zahtev nije prihvaćen, saveti o pravnom leku i vremenski okvir u kojem je osoba dužna napustiti teritoriju Bivše jugoslovenske republike Makedonije, a koji ne može biti kraći od 15 dana od dana stupanja na snagu odluke. Tokom postupka donošenja odluke o priznavanju prava na azil, tražilac azila ima pravo na: a) boravak; b) smeštaj i brigu u Prihvatnom centru ili drugom mestu za smeštaj određenom od strane nadležnog Ministarstva; c) osnovne zdravstvene usluge; d) rad samo unutar Prihvatnog centra ili u drugom mestu za smeštaj određenom od strane nadležnog Ministarstva; e) komunikaciju sa Visokim komesarijatom za izbeglice, kao i sa nevladinim humanitarnim organizacijama u svrhu pružanja pravne pomoći tokom postupka priznavanja prava na azil. Nadležno ministarstvo vodi brigu o pružanju sredstava za izdržavanje i zdravstvenu zaštitu

azilanata dok se nalaze u Prihvatnom centru ili u nekom drugom mestu za smeštaj određenom od strane Ministarstva.

Priznate izbeglice, u principu, imaju ista prava kao i državljani Makedonije osim prava glasa, osnivanja i članstva u političkim organizacijama; ne mogu se baviti zanimanjima, plaćenim poslom ili osnivati udruženja građana ili političke partije u slučajevima kada je zakonom propisano da je uslov za takvo što da osoba bude makedonski državljanin.

Privremeni boravak iz humanitarnih razloga može biti izdat kao izuzetak, strancu koji ne ispunjava uslove za izdavanje privremenog boravka propisane ovim zakonom, u sledećim slučajevima: 1) Ako postoji osnovana sumnja da žrtva zločina "Trgovine ljudima" definisanoj Krivičnim zakonikom, 2) Stranac koji je mlađi od 18 godina i koji je izgubio pratnji roditelja ili staratelja, 3) Lice bez državljanstva, ili drugi opravdani razlozi humanitarne prirode. Navedenim licima izdaje se pravo boravka na period od godinu dana i može se produžiti pod uslovom da humanitarni razlozi i dalje postoje. Stranac za koga postoje osnovi sumnje da je bio žrtva zločina "Trgovine ljudima" definisanoj Krivičnim zakonikom dozvoljava se period odlučivanja do dva meseca, kako bi se zaštitila indikacija i pomoć u uticaju oporavka i izbegavanje počinioca zločina "trgovine ljudima". Tokom perioda odlučivanja stranac koji je žrtva trgovine ljudima treba da odluči da li će da saraduje sa nadležnim organima u otkrivanju zločina i počinioca ili da se vrati u zemlju svog državljanstva. Stranac, u periodu trajanja odluke je smešten u posebnoj prostoriji u prihvatilištu za strance Ministarstva unutrašnjih poslova. U slučajevima kada su žrtve trgovine ljudima maloletne osobe ispod 18 godina starosti, u njihovom interesu rok odluke se može produžiti. Tokom navedenog perioda, stranac ne može biti proteran iz zemlje.

Nakon isteka perioda za odlučivanje ili ranije ako nadležni organi procenjuju da stranac pokazuje jasnu nameru da saraduje, može mu se izdati odobrenje za privremeni boravak do šest meseci koji se može produžiti.

Stranac ne može biti deportovan u državu: 1) Gde bi njegov život ili sloboda bili ugroženi zbog rasnih, verskih, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili političkog uverenja, 2) Gde bi mogao biti podvrgnut torturi, neljudskom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.

4. Pravni tretman azila u pravnim aktima Republike Srbije

Ustav Republike Srbije¹² određuje da se u opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori sastavni su deo pravnog poretka Republike Srbije i neposredno

¹² ("Službeni glasnik RS", br. 98/2006).

se primenjuju. Stranci, u skladu sa međunarodnim ugovorima, imaju u Republici Srbiji sva prava zajamčena Ustavom i zakonom, izuzev prava koja po Ustavu i zakonu imaju samo državljani Republike Srbije.

Zakonom o azilu¹³, propisuju se načela, uslovi i postupak za dobijanje i prestanak azila kao i položaj, prava i obaveze lica koja traže azil i lica kojima je priznato pravo azila u Republici Srbiji. Azil je pravo na boravak i zaštitu koje ima stranac kome je na osnovu odluke nadležnog organa koji je odlučivao o njegovom zahtevu za azil u Republici Srbiji odobreno utočište ili drugi oblik zaštite predviđen ovim zakonom. Lice koje traži azil je stranac koji podnese zahtev za azil na teritoriji Republike Srbije o čijem zahtevu nije doneta konačna odluka. Postupak azila je postupak, za sticanje i prestanak prava na azil i drugih prava lica koja traže azil. Stranac je svako lice koje nije državljanin Republike Srbije, bilo da je strani državljanin ili lice bez državljanstva. Država porekla je država čije državljanstvo ima stranac ili država u kojoj je lice bez državljanstva imalo stalni boravak, a ukoliko stranac ima više od jednog državljanstva, država porekla je svaka država čije državljanstvo ima stranac.

Izbeglica je lice koje se, zbog opravdanog straha od progona zbog svoje rase, pola, jezika, veroispovesti, nacionalne pripadnosti ili pripadnosti nekoj grupi ili zbog svojih političkih uverenja, ne nalazi u državi svog porekla i nije u mogućnosti ili zbog tog straha ne želi da se stavi pod zaštitu te države, kao i lice bez državljanstva koje se nalazi izvan države svog prethodnog stalnog boravka i koje ne može ili zbog tog straha ne želi da se vrati u tu državu.

Utočište je pravo na boravak i zaštitu koja se daje izbeglici na teritoriji Republike Srbije za koga nadležni organ utvrdi da je njegovo strahovanje od progona u državi porekla osnovano.

Subsidijarna zaštita je oblik zaštite koji Republika Srbija odobrava strancu, koji bi u slučaju povratka u državu porekla bio izložen mučenju, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju, ili bi njegov život, bezbednost ili sloboda bili ugroženi nasiljem opštih razmera koje je izazvano spoljnom agresijom ili unutrašnjim oružanim sukobima ili masovnim kršenjem ljudskih prava.

Sigurna država porekla je država sa liste koju utvrđuje Vlada, čiji je državljanin lice koje traži azil, a ako se radi o licu bez državljanstva, država u kojoj je to lice imalo prethodno stalno boravište, koja je ratifikovala i primenjuje međunarodne sporazume o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, u kojoj ne postoji opasnost od proganjanja iz bilo kog razloga koji predstavlja osnov za priznavanje prava na utočište ili dodelu subsidijarne zaštite, čiji državljani ne napuštaju svoju državu iz tih razloga i koja dozvoljava međunarodnim telima uvid u poštovanje ljudskih prava.

¹³ ("Sl. glasnik RS", br. 109/2007).

Sigurna treća država je država sa liste koju utvrđuje Vlada, koja se pridržava međunarodnih načela o zaštiti izbeglica sadržanih u Konvenciji o statusu izbeglica iz 1951. godine i Protokolu o statusu izbeglica iz 1967. godine (u daljem tekstu: Ženevska konvencija i Protokol), u kojoj je tražilac azila boravio ili kroz koju je prolazio, neposredno pre dolaska na teritoriju Republike Srbije i u kojoj je imao mogućnost podnošenja zahteva za azil, u kojoj ne bi bio izložen progonu, mučenju, neljudskom ili ponižavajućem postupku ili vraćanju u državu u kojoj bi njegov život, bezbednost ili sloboda bili ugroženi.

Ovaj zakon se ne primenjuje na izbeglice koje su to svojstvo stekle na osnovu Zakona o izbeglicama¹⁴.

Stranac koji se nalazi na teritoriji Republike Srbije ima pravo da podnese zahtev za dobijanje azila u Republici Srbiji. Ukoliko stranac, ne ispunjava uslove za dobijanje prava na utočište, po službenoj dužnosti će se razmotriti da li postoje uslovi za odobravanje subsidijarne zaštite.

Nijedno lice ne sme biti proterano ili vraćeno protiv njegove volje na teritoriju gde bi njegov život ili sloboda bili ugroženi zbog njegove rase, pola, jezika, veroispovesti, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili političkih stavova. Ovo se neće primenjivati na lice za koje se osnovano može smatrati da ugrožava bezbednost zemlje ili koje je pravosnažnom presudom osuđeno za teško krivično delo, zbog čega predstavlja opasnost za javni poredak. Nezavisno od navedenog nijedno lice ne sme biti proterano ili protiv njegove volje vraćeno na teritoriju na kojoj postoji rizik da će biti podvrgnuto mučenju, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.

U postupku odobravanja azila u Republici Srbiji, zabranjena je svaka diskriminacija po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, boje, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla ili sličnog statusa, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog ubeđenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti ili intelektualnog, senzornog odnosno fizičkog invaliditeta. Lice koje traži azil neće biti kažnjeno za nezakonit ulazak ili boravak u Republici Srbiji, pod uslovom da bez odlaganja podnese zahtev za dobijanje azila i da pruži valjano obrazloženje za svoj nezakonit ulazak ili boravak. Nadležni organi će preduzeti sve raspoložive mere radi održanja jedinstva porodice u toku postupka azila kao i po dobijanju prava na azil. Lica kojima je odobren azil imaju pravo na spajanje porodice. Lice koje traži azil može da koristi besplatnu pravnu pomoć i zastupanje od strane UNHCR¹⁵ i nevladinih organizacija čiji su ciljevi i delovanje usmereni na pružanje pravne pomoći izbeglicama. Lice koje traži azil ima pravo na kontakt sa

¹⁴ („Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 18/92 i 45/2002).

¹⁵ (Kancelarija Visokog Komesarijata Ujedinjenih nacija)

ovlašćenim službenicima UNHCR-a u svim fazama postupka azila. Licu koje traži azil, a ne razume službeni jezik postupka, obezbediće se besplatne usluge prevođenja na jezik države porekla, odnosno na jezik koji razume. Licu koje traži azil obezbediće se da bude saslušano od strane osobe istog pola, odnosno prevodilac ili tumač istog pola, osim kada to nije moguće ili je skopčano sa nesrazmernim teškoćama za organ koji vodi postupak azila. U postupku azila vodiće se računa o specifičnoj situaciji lica sa posebnim potrebama koja traže azil, kao što su maloletnici, lica potpuno ili delimično lišena poslovne sposobnosti, deca odvojena od roditelja ili staratelja, osobe sa invaliditetom, stare osobe, trudnice, samohrani roditelji sa maloletnom decom i lica koja su bila izložena mučenju, silovanju ili drugim teškim oblicima psihološkog, fizičkog ili seksualnog nasilja. Maloletniku bez pratnje, kao i poslovno nesposobnom licu koje nema zakonskog zastupnika, organ starateljstva će, pre podnošenja zahteva za azil, odrediti staratelja, u skladu sa zakonom. Podaci o licu koje traži azil, do kojih se dođe tokom postupka azila, predstavljaju službenu tajnu i mogu biti dostupni samo zakonom ovlašćenim licima. Podaci se ne smeju otkriti državi porekla lica koje traži azil, osim ako ga po okončanju postupka i odbijanju zahteva za azil treba prinudno vratiti u zemlju porekla. U tom slučaju mogu se dati sledeći podaci: 1) identifikacioni podaci; 2) podaci o članovima porodice; 3) podaci o ispravama koje je izdala zemlja porekla; 4) adresa prebivališta; 5) otisci prstiju i 6) fotografije. Povodom zahteva za azil i prestanka tog prava, u prvom stepenu postupak vodi i sve odluke donosi nadležna organizaciona jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova (Kancelarija za azil). Komisija za azil je nezavisna u svom radu i odlučuje većinom glasova od ukupnog broja članova. Do donošenja konačne odluke o zahtevu za azil, licima koja traže azil obezbeđuje se smeštaj i osnovni životni uslovi u Centru za azil, koji je u sastavu Komesarijata za izbeglice kao posebne organizacije. u smislu Zakona o državnoj upravi i Zakona o državnim službenicima. Sredstva za rad Centra za azil obezbeđuju se u budžetu Republike Srbije. Prilikom granične kontrole na ulasku u Republiku Srbiju, ili unutar njene teritorije, stranac može usmenim ili pismenim putem da izrazi nameru da traži azil pred ovlašćenim policijskim službenikom, koji vrši njegovo evidentiranje i izdavanje propisane potvrde¹⁶ sa ličnim podacima koje je stranac dao o sebi ili se mogu utvrditi na osnovu raspoloživih isprava i dokumenata koje ima sa sobom. Službenik Kancelarije za azil vrši registraciju stranca i članova njegove porodice moka obuhvata: 1) utvrđivanje identiteta, 2) fotografisanje, 3) uzimanje otisaka prstiju i 4) privremeno zadržavanje svih isprava i dokumenata koji mogu biti od značaja u postupku azila, o čemu se strancu izdaje potvrda. Po izvršenoj registraciji strancu se izdaje lična karta za lica koja traže azil¹⁷.

Postupak za davanje azila pokreće se podnošenjem zahteva za azil ovlašćenom službeniku Kancelarije za azil na propisanom obrascu u roku od 15 dana od dana registracije¹⁸. Pre

¹⁶ Potvrda služi kao dokaz da je stranac izrazio nameru da traži azil i da ima pravo boravka u trajanju 72 sata.

¹⁷ Strancu koji namerno ometa, izbegava ili ne pristane na registraciju nije dopušteno da podnese zahtev za azil.

¹⁸ Neopravdanim prekoračenjem roka, stranac gubi pravo na boravak u Republici Srbiji.

podnošenja zahteva za azil stranac će se poučiti o njegovim pravima i obavezama, a posebno o pravu na boravak, besplatnog prevodioca, pravnu pomoć i pravo na pristup UNHCR-u. Službenik Kancelarije za azil će lice koje traži azil lično saslušati u najkraćem mogućem roku, ako je potrebno i više puta. Saslušanju mogu prisustvovati pravni zastupnik lica koje traži azil i predstavnik UNHCR-a, ukoliko se tome ne protivi lice koje traži azil. Tokom saslušanja, utvrdiće sve činjenice od značaja za odlučivanje o zahtevu za azil, a posebno: 1) identitet lica koje traži azil; 2) razloge na kojima se zasniva zahtev za azil; 3) kretanje lica koje traži azil nakon napuštanja države porekla i 4) da li je lice koje traži azil već tražilo azil u nekoj drugoj državi.

Nakon sprovedenog postupka Kancelarija za azil donosi odluku: 1) kojom usvaja zahtev za azil i strancu priznaje pravo na utočište ili dodeljuje subsidijarnu zaštitu¹⁹; 2) kojom odbija zahtev za azil i nalaže strancu da, ukoliko nema drugi osnov za boravak, u određenom roku napusti teritoriju Republike Srbije²⁰. Odluka se odnosi i na članove porodice izbeglice koji nisu podneli zahtev za azil.

Pravo na azil neće se priznati licu za koje postoje ozbiljni razlozi da se smatra: 1) da je počinilo zločin protiv mira, ratni zločin ili zločin protiv čovečnosti, u skladu sa odredbama sadržanim u međunarodnim konvencijama donetim u cilju predupređivanja takvih zločina; 2) da je počinilo teško krivično delo koje nije političkog karaktera, izvan Republike Srbije, pre nego što je ušlo na njenu teritoriju; 3) da je odgovorno za dela suprotna ciljevima i principima Ujedinjenih nacija; 4) da lice uživa zaštitu ili pomoć neke od ustanova ili agencija Ujedinjenih nacija, osim UNHCR-a. Stranac čiji je zahtev za azil ranije odbijen u Republici Srbiji može podneti novi zahtev ako obezbedi dokaze da su se okolnosti relevantne za priznavanje prava na utočište ili dodeljivanje subsidijarne zaštite u međuvremenu bitno izmenile. U protivnom zahtev će se odbaciti.

Kancelarija za azil će odbaciti zahtev za azil bez ispitivanja da li lice koje traži azil ispunjava uslove za priznavanje azila, ako utvrdi: 1) da je lice koje traži azil moglo da dobije efikasnu zaštitu u drugom delu države porekla, osim ako se, s obzirom na sve okolnosti, ne može očekivati da to učini; 2) da lice koje traži azil uživa zaštitu ili pomoć nekog organa ili tela Organizacije Ujedinjenih nacija, osim UNHCR-a, ili mu je priznat azil u drugoj državi; 3) da lice koje traži azil ima državljanstvo treće države; 4) da lice koje traži azil može da dobije zaštitu sigurne države porekla, osim ako dokaže da za njega nije sigurna; 5) da je zahtev za azil koji je lice koje traži azil podnelo nekoj drugoj državi koja poštuje Ženevsku konvenciju ranije odbijen, a u međuvremenu

¹⁹ Odluka u obliku rešenja kojim se strancu priznaje pravo na utočište, odnosno dodeljuje subsidijarna zaštita, kada utvrdi da lice koje je podnelo zahtev za azil ispunjava uslove za sticanje prava na utočište ili dodelu subsidijarne zaštite, ako ne postoje razlozi za uskraćivanje prava na utočište.

²⁰ Odluka u obliku rešenja kojim se strancu odbija zahtev za azil kad utvrdi da je taj zahtev neosnovan ili da postoje zakonom propisani razlozi za uskraćivanje prava na azil.

nije došlo do promene okolnosti na kojima se zahtev zasnivao, ili je ranije podneo zahtev za azil drugoj državi koja poštuje Ženevsku konvenciju; 6) da je lice koje traži azil došlo iz sigurne treće države, osim ako dokaže da za njega nije sigurna; 7) da je lice koje traži azil namerno uništilo putnu ispravu, identifikacioni dokument ili drugo pismeno koje je moglo biti od značaja za odluku o azilu, osim ako navede opravdane razloge.

Postupak za davanje azila će se obustaviti po službenoj dužnosti²¹ ako lice koje traži azil: 1) odustane od zahteva za azil; 2) kome je propisno uručen poziv, bez opravdanog razloga ne pristupi saslušanju, ili odbije da da iskaz; 3) bez opravdanog razloga, ne obavesti Kancelariju za azil o promeni adrese boravka u roku od tri dana od nastale promene, ili na drugi način sprečava uručenje poziva ili drugih pismena; 4) napusti Republiku Srbiju bez odobrenja Kancelarije za azil.

U slučaju masovnog dolaska lica iz države u kojoj se njihov život, bezbednost ili sloboda ugrožava nasiljem opštih razmera, spoljnom agresijom, unutrašnjim oružanim sukobima, masovnim kršenjem ljudskih prava ili drugim okolnostima koje ozbiljno narušavaju javni poredak, kad zbog masovnog dolaska ne postoji mogućnost da se sprovede individualna procedura za dobijanje prava na azil, pružiće se privremena zaštita u skladu sa socijalnim, ekonomskim i drugim mogućnostima. Može se dodeliti i licima koja su zakonito boravila u Republici Srbiji, ali im je pravo na boravak isteklo pre prestanka razloga za pružanje privremene zaštite, ako su ispunjeni drugi zakonom propisani uslovi. O pružanju privremene zaštite odlučuje Vlada²². Kancelarija za azil vrši registraciju lica pod privremenom zaštitom i donosi pojedinačna rešenja o dodeljivanju privremene zaštite. Stranci kojima je dodeljena privremena zaštita imaju pravo da podnesu zahtev za azil. Stranac kome je odobrena privremena zaštita ima pravo na: 1) boravak do perioda važenja privremene zaštite; 2) ispravu koja potvrđuje njegov status i pravo boravka; 3) zdravstvenu zaštitu u skladu sa propisima kojima je uređena zdravstvena zaštita stranaca; 4) besplatno osnovno i srednje obrazovanje u državnim školama u skladu sa posebnim propisom; 5) pravnu pomoć pod uslovima propisanim za lica koja traže azil; 6) slobodu veroispovesti, pod istim uslovima kao državljani Republike Srbije; 7) smeštaj, u skladu sa posebnim propisom; 8) pristupačan smeštaj osobama sa invaliditetom. Stranac kome je odobrena privremena zaštita izjednačen je u pogledu obaveza sa licima kojima je priznato pravo na utočište.

Za vreme trajanja postupka lice koje traži azil ima pravo da boravi u Republici Srbiji i za to vreme, ukoliko je potrebno, ima pravo na smeštaj u Centru za azil, gde mu se obezbeđuju

²¹ U odluci o obustavi postupka, Kancelarija za azil će odrediti rok u kome stranac koji nema drugi osnov za boravak u Republici Srbiji mora da napusti njenu teritoriju, a ako to ne učini biće prinudno udaljen, u skladu sa zakonom kojim je uređen boravak stranaca.

²² Privremena zaštita je izuzetna mera i može trajati najduže godinu dana, a ukoliko razlozi za privremenu zaštitu i dalje postoje, može se produžiti.

pored smeštaja i osnovni životni uslovi: odeća, hrana, novčana pomoć i drugi uslovi, u skladu sa posebnim propisima i načelima postupka azila.

Kretanje lica koje traži azil može se ograničiti rešenjem Kancelarije za azil, kada je to neophodno radi: 1) utvrđivanja identiteta; 2) obezbeđivanja prisustva stranca u postupku azila, u slučaju kad se osnovano može pretpostaviti da je zahtev podnet u cilju izbegavanja deportacije, ili kad bez prisustva stranca nije moguće utvrditi druge bitne činjenice na kojima je zahtev za azil zasnovan; 3) zaštite bezbednosti zemlje i javnog poretka u skladu sa zakonom. Ograničenje kretanja se sprovodi: 1) određivanjem boravka u Prihvatilištu za strance pod pojačanim policijskim nadzorom; 2) zabranom napuštanja Centra za azil, određene adrese, odnosno određenog područja. Ograničenje kretanja traje dok postoje razlozi, a najduže tri meseca.

Nakon tri godine boravka u Republici Srbiji od priznavanja prava na utočište, izbeglica će biti oslobođen eventualnih mera reciprociteta u pogledu prava koja mu na osnovu zakona pripadaju. Pravo na utočište prestaje iz sledećih razloga: 1) ako lice svojom voljom ponovo uživa zaštitu države porekla; 2) ako je lice svojom voljom ponovo steklo državljanstvo koje je ranije izgubilo; 3) ako je lice steklo novo državljanstvo i time uživa zaštitu nove države; 4) ako se lice svojom voljom vratilo u zemlju koju je napustilo ili van koje je ostalo iz straha od progona ili zlostavljanja, ili 5) ako lice više ne može da odbije zaštitu svoje države porekla, jer su prestale okolnosti u vezi sa kojima mu je dodeljena zaštita. Prestanak zaštite neće se primenjivati na lice koje odbija da koristi zaštitu svoje države porekla, jer je u mogućnosti da se pozove na uverljive razloge vezane za proganjanje ili zlostavljanje u prošlosti. Kancelarija za azil će po službenoj dužnosti poništiti odluku o davanju azila ako se naknadno utvrdi: 1) da je odluka o davanju azila doneta na osnovu neistinito prezentiranih činjenica ili prikrivanju činjenica od strane lica koje traži azil i da zbog toga u trenutku podnošenja zahteva za azil nije ispunjavao uslove za dobijanje azila, i 2) da postoje razlozi zbog kojih bi mu, na osnovu zakona, pravo na utočište bilo uskraćeno, da su bili poznati u trenutku podnošenja zahteva za azil.

Stranac čiji je zahtev za azil odbijen ili odbačen, ili je odlučeno da se postupak obustavi, a koji ne boravi po drugom osnovu u zemlji, dužan je da napusti Republiku Srbiju u roku koji ne može biti duži od 15 dana od dana prijema konačne odluke. Ukoliko stranac u ostavljenom roku ne napusti Republiku Srbiju dobrovoljno, biće prinudno udaljen u skladu sa odredbama zakona koji uređuje kretanje i boravak stranaca. Do udaljenja iz Republike Srbije, stranac može biti smešten u Prihvatilište za strance.

Ministarstvo unutrašnjih poslova će licu koje je izrazilo nameru da traži ili je podnelo zahtev za azil i licu kome je odobren azil izdati sledeće isprave: 1) Potvrdu za lice koje je izrazilo nameru

da traži azil; 2) Ličnu kartu za lice koje traži azil; 3) Ličnu kartu za lice kome je odobren azil; 4) Putnu ispravu za izbeglice.

Odredbe ovog zakona tumače se u skladu sa Ženevskom konvencijom, Protokolom i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava.

5. Pravni tretman azila u pravnim aktima Federacije Bosne i Hercegovine

Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu²³ propisuju se: uslovi i postupak ulaska stranaca u Bosnu i Hercegovinu (BiH), uključujući vizni i bezvizni režim; putne isprave za strance; boravak stranaca u BiH; udaljenje stranca iz zemlje; prihvatanje stranaca i stavljanje stranca pod nadzor; međunarodnu zaštitu te privremenu zaštitu u slučaju masovnog priliva stranaca; kao i nadležnosti organa vlasti u primjeni ovog zakona te druga pitanja u vezi s boravkom stranaca u BiH. Stranac je: a) svako lice koje nema državljanstvo BiH ali je državljanin neke druge države prema njenim propisima, kao i lice bez državljanstva ijedne države; b) lice bez državljanstva je svako lice koje nije državljanin BiH, niti je državljanin neke druge države prema njenim propisima. Putna isprava je važeći pasoš ili drugi putni identifikacioni dokument koji je izdao strani nadležni organ vlasti i koji BiH priznaje, te važeća lična karta ili drugi lični identifikacioni dokument s fotografijom koji se može koristiti za prelazak državne granice a priznat je međunarodnim ugovorom čija je BiH ugovorna strana, kao i putna isprava izdata strancu u BiH u skladu s ovim Zakonom; Odobrenje boravka je odobrenje koje izdaje nadležni organ za poslove sa strancima a kojim se strancu odobrava da u periodu naznačenom u odobrenju zakonito boravi u BiH. Podnosilac zahtjeva za međunarodnu zaštitu je stranac za kojeg se može smatrati da traži izbjeglički status ili supsidijarnu zaštitu u BiH, dok se ne odluči o njegovom zahtjevu u skladu s ovim Zakonom. Međunarodna zaštita označava izbjeglički status i status supsidijarne zaštite u skladu s ovim Zakonom.

Izbjeglica je, u skladu s Konvencijom o statusu izbjeglica iz 1951. i Protokolom o statusu izbjeglica iz 1967, stranac koji se, zbog osnovanog straha od proganjanja zbog rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili zbog političkog mišljenja, nalazi van zemlje svog državljanstva a ne može se ili se zbog takvog straha ne želi ni staviti pod zaštitu te zemlje, kao i lice bez državljanstva koje se nalazi van zemlje prethodnog uobičajenog mjesta boravka a ne može se ili se zbog takvog straha ne želi vratiti u tu državu. Izbjeglički status je status koji BiH priznaje izbjeglicu u skladu s ovim Zakonom. Stranac na supsidijarnoj zaštiti je stranac koji boravi u BiH a ne ispunjava uslove za izbjeglički status, ali uživa zaštitu u skladu s međunarodnim standardima i ovim Zakonom. Stranac na privremenoj zaštiti je stranac koji

²³ ("Službeni glasnik BiH "broj 36/08 i 87/12).

boravi u BiH po osnovu masovnog priliva u skladu s ovim Zakonom. Privremeni boravak iz humanitarnih razloga može se odobriti strancu koji ne ispunjava opće uslove za odobrenje boravka u sledećim slučajevima: a) ako je žrtva organiziranog kriminala, odnosno trgovine ljudima, a s ciljem pružanja zaštite i pomoći u oporavku i povratku u zemlju uobičajenog mesta boravka ili u zemlju koja ga prihvata; b) maloletnom detetu stranca ako je napušteno ili je žrtva organiziranog kriminala, ili je iz drugih razloga ostalo bez roditeljske zaštite, starateljstva ili bez pratnje; c) licu bez državljanstva; d) strancu za kojeg se utvrdi da su se stekli uslovi (Princip zabrane vraćanja, "non-refoulement"), a kojemu u skladu s ovim Zakonom nije odobrena međunarodna zaštita; e) iz drugih opravdanih razloga humanitarne prirode, koje će, na predlog Ministarstva, odrediti podzakonskim propisom Veće ministara. Privremeni boravak iz humanitarnih razloga može se također odobriti strancu koji ne ispunjava uslove za odobrenje privremenog boravka u slučaju kada je njegovo prisustvo u BiH potrebno radi provođenja sudskog postupka, ili u slučaju kad stranac saraduje s organima vlasti radi otkrivanja krivičnog dela ili počinio, ili je sam žrtva organiziranog kriminala i njegovo prisustvo u BiH neophodno je za provođenje sudskog postupka. Stranac kojem je odobren privremeni boravak iz humanitarnih razloga, kao žrtvi trgovine ljudima čiji je boravak u BiH neophodan zbog saradnje sa nadležnim organima radi istrage u otkrivanju i procesuiranju krivičnog dela trgovine ljudima, ima pravo na: adekvatan i siguran smeštaj, pristup hitnoj medicinskoj zaštiti, psihološku pomoć, informisanje o pravnom statusu, pravnu pomoć u toku krivičnog i drugih postupaka u kojima ostvaruje druga prava, pristup tržištu rada pod uslovima koji se primjenjuju prema strancu, kao i pristup profesionalnoj obuci i edukaciji. Dijete koje ima odobren privremeni boravak kao žrtva trgovine ljudima ima pristup obrazovanju. Stranac kojem je odobren privremeni boravak iz humanitarnih razloga, ima pravo na rad pod istim uslovima koji se primjenjuju prema strancu, a omogućiće mu se osnovno obrazovanje pod istim uslovima kao i državljanima BiH. Strancu kojem je odobren privremeni boravak, a koji ne poseduje važeći putni dokument, izdaje se potvrda o identitetu. U smislu ovog zakona, međunarodna zaštita je status koji nadležni organ u BiH priznaje izbeglici ili strancu koji ispunjava uslove za supsidijarnu zaštitu. Izbeglica je, u skladu s Konvencijom o statusu izbeglica iz 1951. i Protokolom o statusu izbeglica iz 1967., stranac koji se zbog osnovanog straha od proganjanja zbog svoje rase, vere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili zbog političkog mišljenja nalazi van zemlje svog državljanstva a ne može se, ili se zbog takvog straha ne želi staviti pod zaštitu te zemlje, kao i lice bez državljanstva koje se nalazi van zemlje svog prethodnog uobičajenog mjesta boravka a ne može se ili se zbog takvog straha ne želi vratiti u tu državu. Stranac na supsidijarnoj zaštiti je stranac koji bi se suočio sa stvarnim rizikom da bude izložen smrtnoj kazni, odnosno pogubljenju, mučenju ili nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju u zemlji porijekla ili u zemlji uobičajenog mjesta boravka, ili postoji ozbiljna individualna prijetnja po život ili lice civila zbog neselektivnog nasilja u situacijama međunarodnog ili unutrašnjeg oružanog sukoba, a koji ne može ili zbog straha ne želi da se stavi pod zaštitu te zemlje. Odredbe o međunarodnoj zaštiti ne primjenjuju se na

stranca za kojeg se osnovano može verovati da je: a) počinio zločin protiv mira, ratni zločin ili zločin protiv čovječnosti kao što je definirano u međunarodnim dokumentima koji sadrže odredbe u vezi s takvim zločinima; b) prije nego što je došao u BiH, van BiH počinio teško nepolitičko krivično djelo, uključujući i naročito okrutna djela čak i ako su počinjena s navodnim političkim ciljevima, c) učestvovao u planiranju, finansiranju, organiziranju, odnosno na bilo koji način u pomaganju ili izvršenju terorističkih aktivnosti ili u pružanju utočišta učesnicima u terorističkim aktivnostima; ili d) kriv za postupke koji su u suprotnosti s ciljevima i principima Ujedinjenih naroda. Zahtjev za međunarodnu zaštitu odbija se strancu kojem je izbjeglički status priznat u drugoj zemlji ili je našao djelotvornu zaštitu druge zemlje i u mogućnosti je da se vrati u tu zemlju i ponovo tu zaštitu koristi, ili u vrijeme odluke o zahtjevu prima zaštitu ili pomoć tijela ili agencije Ujedinjenih naroda, izuzev Agencije Ujedinjenih naroda za izbeglice (Visokog poverenika Ujedinjenih naroda za izbeglice (UNHCR)). Zahtev za međunarodnu zaštitu može se odbiti strancu: a) za kojeg se može osnovano smatrati da predstavlja pretnju javnom poretku ili sigurnosti BiH; ili b) koji je pravosnažno osuđen za krivično djelo za koje se po zakonu može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna (teško krivično djelo) i predstavlja prijetnju po BiH.

Nameru podnošenja zahteva za međunarodnu zaštitu stranac može iskazati na graničnom prelazu Graničnoj policiji ili u BiH organizacionim jedinicama Službe. Kada stranac navede razloge (Princip zabrane vraćanja, "non-refoulement") ovog zakona, organ pred kojim je izjava data obavezan je odmah obavijestiti nadležnu organizacionu jedinicu Službe, koja je potom obavezna stranca preuzeti. Služba izdaje potvrdu o izraženoj nameri podnošenja zahtjeva za međunarodnu zaštitu i određuje pravac kretanja i rok koji je potreban da bi stranac lično podnio zahtjev za međunarodnu zaštitu Ministarstvu u sedištu. Ta potvrda smatra se odobrenjem boravka za navedeni određeni rok i određeni pravac kretanja. Zahtev za međunarodnu zaštitu podnosi se lično Ministarstvu u sedištu, a podnosilac zahteva se registrira i izdaje mu se dokument kojim se potvrđuje da je podneo zahtev za međunarodnu zaštitu. Taj dokument smatra se odobrenjem boravka do donošenja pravosnažne odluke ili konačne o obustavi postupka. Prema podnosiocu zahteva za međunarodnu zaštitu koji dolazi direktno s teritorije gdje mu je bio ugrožen život ili sloboda, ne primjenjuju se sankcije zbog nezakonitog ulaska ili prisustva u BiH, pod uslovom da se bez odgađanja prijavi organu namjeru i zahtev za međunarodnu zaštitu i izloži valjane razloge za nezakonit ulazak ili prisustvo u BiH.

Postupak za međunarodnu zaštitu pokreće se podnošenjem zahtjeva Ministarstvu u sjedištu, koje zahtjev razmatra i donosi odluku. Rešenje se donosi pojedinačno nakon obavljenog posebnog ispitnog postupka u kojem se utvrđuju sve odlučne činjenice, okolnosti i dokazi značajni za donošenje odluke. U toku postupka podnosiocu zahtjeva mora se omogućiti da iznese sve okolnosti koje su mu poznate, da ima pristup raspoloživim dokazima uvidom u predmet, kao i da predloži izvođenje pojedinih dokaza. Strancu će se omogućiti da tok postupka prati preko

prevodioca, odnosno tumača ako ne razumije jezik na kojem se postupak vodi, kao i da koristi usluge pravnog ili drugog savjetnika.

Ministarstvo će odbiti zahtev za međunarodnu zaštitu kao neosnovan ako se zahtev zasniva na razlozima koji ne predstavljaju osnovu za priznanje statusa definicija međunarodne zaštite. Ministarstvo će odbiti zahtev za međunarodnu zaštitu kao neosnovan i ako: a) se zahtev zasniva isključivo na ekonomskim razlozima; b) je zahtjev kontradiktoran, neverovatan ili nedosledan, što ga čini neuvjerljivim u odnosu na definicije o međunarodnoj zaštiti; c) se zahtjev zasniva na očiglednoj obmani ili zloupotrebi postupka s ciljem sticanja međunarodne zaštite u BiH; d) je podnosilac zahtjeva za međunarodnu zaštitu stigao iz zemlje porijekla koju BiH smatra sigurnom (u daljnjem tekstu: sigurna zemlja porijekla), osim ako se u postupku dokaže da ta zemlja porijekla nije sigurna za to lice; e) je podnosilac zahtjeva za međunarodnu zaštitu stigao iz treće zemlje koju BiH smatra sigurnom (sigurna treća zemlja), osim ako se u postupku dokaže da ta treća zemlja nije sigurna za to lice; f) podnosilac zahteva za međunarodnu zaštitu ima više od jednog državljanstva, osim ako se u postupku dokaže da se nije mogao staviti pod zaštitu nijedne zemlje čije državljanstvo ima iz razloga zbog kojih se priznaje međunarodna zaštita; ili g) postoje razlozi za isključenje primjene međunarodne zaštite (Razlozi za isključenje primjene međunarodne zaštite). Mera ograničenja kretanja podnosioca zahtjeva za međunarodnu zaštitu određuje se rješenjem Ministarstva u sjedištu. Ograničenje kretanja može da bude na snazi sve dok traju razlozi za njegovo određivanje, ali najduže ukupno 90 dana. U naročito opravdanim okolnostima, mjera ograničenja kretanja može se produžiti za još ukupno 90 dana. Ograničenje kretanja po osnovu sprečavanja širenja zaraznih bolesti može trajati dok postoje razlozi zbog kojih je određeno, što se u navedenim rokovima preispituje. U postupcima po zahtjevima za međunarodnu zaštitu javnost je isključena i svi podaci i informacije do kojih se u takvom postupku dođe smatraju se tajnim podacima. Stranac kojem je odobrena međunarodna zaštita i kojem je priznat izbjeglički status stiče prava i obaveze prema odredbama čl. 3. do 34. Konvencije o statusu izbjeglica iz 1951. godine. Stranac kojem je odobrena međunarodna zaštita i kojem je priznat status supsidijarne zaštite stiče ista prava i obaveze kao i stranac sa izbjegličkim statusom, ako nije drugačije propisano. Stranac sa izbjegličkim statusom ima pravo boraviti u BiH za vrijeme važenja međunarodne zaštite, u koju svrhu mu se izdaje odobrenje boravka za izbjeglice. Izbjeglički status se, u pravilu, priznaje i licu s kojim je u braku, odnosno vanbračnoj zajednici i maloljetnoj deci, kao i drugim članovima uže porodice koji žive u istom domaćinstvu u BiH. Strancu s priznatim izbjegličkim statusom omogućuje se rad, obrazovanje, zdravstvena i socijalna zaštita pod istim uslovima kao i državljanima BiH, a ima i pravo na spajanje porodice. Stranac kojem je priznat status supsidijarne zaštite ima pravo boraviti u BiH jednu godinu. Odobrenje boravka se na zahtjev stranca produžava dok traju uslovi zbog kojih je status supsidijarne zaštite priznat, osim ukoliko drugačije ne zahtijevaju razlozi javnog poretka, javnog reda i mira ili sigurnosti BiH. Za vrijeme

trajanja međunarodne zaštite stranac ima pravo na rad, a omogućiće mu se i obrazovanje, zdravstvena i socijalna zaštita pod istim uslovima kao i državljanima BiH. Strancu sa izbjegličkim statusom i strancu na supsidijarnoj zaštiti u BiH izdaje se identifikacioni dokument. Strancu sa izbjegličkim statusom koji nema važeću putnu ispravu ili nije u mogućnosti dobiti putnu ispravu iz zemlje uobičajenog mjesta boravka na njegov zahtjev može se izdati putna isprava za izbjeglice radi putovanja u inozemstvo i povratka u BiH, osim kad bi to bilo protivno bitnim razlozima javnog poretka, javnog reda i mira ili sigurnosti BiH. Strancu kojem je priznat status supsidijarne zaštite a koji nema važeću putnu ispravu ili nije u mogućnosti dobiti putnu ispravu iz zemlje uobičajenog mjesta boravka, na njegov zahtev može se izdati putni list radi putovanja u inozemstvo ako postoje ozbiljni humanitarni razlozi zbog kojih mora biti prisutan u državi van BiH, osim kad bi to bilo protivno bitnim razlozima javnog poretka, javnog reda i mira ili sigurnosti BiH. U tom slučaju strancu će se dozvoliti povratak u BiH. Putnu ispravu strancu sa izbjegličkim statusom izdaje Ministarstvo s rokom važenja dvije godine.

U slučaju masovnog priliva ili očekivanog masovnog priliva stranaca kojima je potrebna međunarodna zaštita, Vijeće ministara može, nakon konsultacije s UNHCR-om i ostalim relevantnim međunarodnim organizacijama u BiH, doneti posebne propise kojima se osigurava privremena zaštita tih lica. Privremena zaštita odobrava se strancima koji masovno dolaze u BiH iz zemlje u kojoj je zbog rata ili ratu sličnog stanja, općeg nasilja ili unutrašnjih sukoba došlo do kršenja ljudskih prava, a zemlja njihovog porijekla nije u mogućnosti da ih zaštiti. Privremenu zaštitu odobrava Ministarstvo na vrijeme od šest mjeseci. Privremena zaštita može se produžavati na vrijeme od šest mjeseci ako postoje opravdani razlozi za njeno odobravanje, a ukupno može trajati najduže dvije godine. U slučaju da razlozi za privremenu zaštitu i dalje postoje, Vijeće ministara može produžiti privremenu zaštitu za još najviše jednu godinu na prijedlog Ministarstva. Strancu prestaje privremena zaštita: a) protekom vremena na koje je odobrena; b) prestankom postojanja razloga za privremenu zaštitu; c) kada napusti BiH; d) ako mu je zaštita odobrena na osnovu drugog zakona ili međunarodnog sporazuma; e) ako uživa međunarodnu zaštitu ili ima reguliran boravak u trećoj zemlji. Stranac kojem je odobrena privremena zaštita u BiH ima pravo na: a) boravak, b) osnovne uslove za život i smještaj, c) zdravstvenu zaštitu, d) osnovno i srednje školovanje, e) pravnu pomoć, f) slobodu vjeroispovijesti, g) pravo na rad.

Strancu kojem je odobrena privremena zaštita izdaje se identifikacioni dokument. Stranac koji tokom trajanja privremene zaštite podnese zahtjev za međunarodnu zaštitu ne može koristiti prava podnosioca zahtjeva za međunarodnu zaštitu dok mu privremena zaštita traje. Kada nakon provedenog postupka nije priznat ni izbjeglički status ni status supsidijarne zaštite, licu koje ispunjava uslove za privremenu zaštitu ili je već pod privremenom zaštitom omogućiće se privremena zaštita tokom ostatka vremena dok zaštita traje.

Nadležni organi vlasti saradivaće s UNHCR-om u skladu s članom 35. Konvencije o statusu izbjeglica iz 1951. godine. Podnosiocu zahteva za međunarodnu zaštitu u svim fazama postupka bit će omogućena komunikacija s UNHCR-om ili s drugim organizacijama koje po ovom pitanju mogu djelovati u ime UNHCR-a. Predstavnik UNHCR-a, pod uslovom da se podnositelj zahtjeva s tim složi, bit će obaviješten o toku postupka, te će mu se omogućiti prisustvo razgovoru na kojem će podnosilac zahtjeva iznijeti detaljne razloge podnošenja zahtjeva. Predstavniku UNHCR-a omogućiće se iznošenje vlastitog zapažanja nakon obavljenog razgovora sa podnosiocem zahteva.

6. Pravni tretman azila u pravnim aktima Republike Crne Gore

Zakonom o azilu²⁴ propisuju se principi, uslovi i postupak za davanje azila, priznavanje statusa izbjeglice i odobravanje dodatne mere privremene zaštite, organi nadležni za odlučivanje, prava i obaveza lica koja traže azil, kojima je priznat status izbjeglice i odobrena dodatna ili privremena zaštita, kao i razlozi za ukidanje statusa, prestanak statusa izbjeglice i dodatne zaštite.

Strancu se garantuje pravo na podnošenje zahteva za dobijanje azila u Crnoj Gori. Azil se daje strancima kojima je potrebna međunarodna zaštita u skladu sa Konvencijom o Statusu izbjeglica iz 1951. godine, Protokolom o statusu izbjeglica iz 1967. godine, Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine i drugim ratifikovanim međunarodnim ugovorima i pravilima opšteprihvaćenim od strane međunarodnog prava, saglasno ovom zakonu. Stanje izbjeglice priznaje se strancu ako se, po njegovom zahtevu za dobijanje azila, utvrdi daje opravdan strah od progona zbog njegove rase, vere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili političkih mišljenja u državi porekla i zbog toga ne može da ili ne želi da koristi zaštitu države porekla. Dodatna zaštita izbjeglica u skladu sa dokumentima o ljudskim pravima, odobrava se strancu koji ne ispunjava uslove za priznavanje statusa izbjeglice, koji bi, u slučaju povratka u državu porekla ili drugu državu, mogao biti podvrgnut mučenju, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju ili bi njegov život, bezbednost ili sloboda bili ugroženi nasiljem opštih razmera, spoljnom agresijom, unutrašnjim sukobima, masovnim kršenjem ljudskih prava ili drugim okolnostima koje ozbiljno ugrožavaju život, bezbednost ili slobodu. Privremena zaštita je hitna i izuzetna mera predviđenih kojom se strancima obezbjeđuje zaštita u slučaju masovnog, iznenadnog ili očekivanog dolaska iz države u kojoj su njihov život, bezbednost ili sloboda ugroženi nasiljem opštih razmera, spoljnom agresijom, unutrašnjim sukobima, masovnim kršenjem ljudskih prava ili drugim okolnostima koje ozbiljno ugrožavaju život, bezbednost ili slobodu. Značenje pojedinih izraza u ovom zakonu:

²⁴ ("Službeni list RCG" broj 45/06).

1) azil je pravo na boravak i zaštitu stranca kojem je, na osnovu odluke organa koji je odlučivao o zahtevu za dobijanje azila, priznat status izbeglice ili drugi oblik odobrene zaštite saglasno ovom zakonu; 2) zahtev za dobijanje azila je podnesak kojim stranac traži azil; 3) lice koje traži azil je stranac koji podnese zahtev za dobijanje azila na teritoriji Crne Gore od dana podnošenja zahteva do donošenja konačne odluke; 4) izbeglica je stranac koji se, zbog opravdanog straha da se biti progonjen zbog svoje rase, vere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili političkih mišljenja, ne nalazi se u državi porekla i nije u mogućnosti ili zbog straha ne želi da se stavi pod zaštitu te države ili stranac bez državljanstva koji se nalazi izvan države u kojoj je imao mesto stalnog boravka i koji ne može da ili zbog straha ne želi da se vrati u državu porekla; 5) lice kojem je priznat status izbeglice je stranac koji se nalazi na teritoriji Crne Gore, za koga nadležni organ utvrdi da je njegov strah od progona u državi porekla zbog rase, vere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili političkih mišljenja opravdan i zbog toga ne može da ili ne želi da koristi zaštitu države porekla; 6) lice kojem je odobrena dodatna zaštita je stranac koji ne ispunjava uslove za priznavanje statusa izbeglice, kojem se odobrava boravak i zaštita, jer bi u državi porekla ili drugoj državi bio podvrgnut mučenju ili nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju ili bi njegov život, bezbednost ili sloboda bili ugroženi nasiljem, spoljnom agresijom, unutrašnjim sukobima, masovnim kršenjima ljudskih prava ili drugim okolnostima koje ozbiljno ugrožavaju život, bezbednost ili slobodu; 7) lica kojima je odobrena privremena zaštita su stranci kojima se izuzetno obezbeđuje zaštita u slučaju masovnog, iznenadnog ili očekivanog dolaska iz države u kojoj su njihov život, bezbednost ili sloboda ugroženi nasiljem opštih razmjera, spoljnom agresijom, unutrašnjim sukobima, masovnim kršenjem ljudskih prava ili drugim okolnostima koje ozbiljno ugrožavaju život, bezbednost ili slobodu, zbog masovnog dolaska ne postoji mogućnost da se sprovede postupak po zahtevima za pojedinačnim utvrđivanje statusa izbeglice.

Lice kojem je dat azil ili kojem je prestao azil ili je ukinut ne sme biti vraćeno ili protjerano na granicu države u kojoj bi: 1) njegov život ili sloboda bili ugroženi zbog rase, vere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili političkog mišljenja; 2) mogao biti izložen mučenju, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju; 3) njegov život, bezbednost ili sloboda bili ugroženi nasiljem opštih razmjera, spoljnom agresijom, unutrašnjim sukobima, masovnim ugrožavanjem ljudskih prava ili drugim okolnostima koje ozbiljno ugrožavaju život, bezbednost ili slobodu.

U postupku davanja azila zabranjena je diskriminacija po bilo kom osnovu, naročito po osnovu rase, boje, pola, nacionalnosti, društvenog porekla ili rođenja, vere, političkih ili drugih mišljenja, države porekla, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti, fizičkog ili psihičkog invaliditeta.

Povjerljivi su i predstavljaju službenu tajnu lični podaci iz pojedinačnog zahteva za dobijanje azila, kao i sve izjave, objašnjenja i podaci iz isprava koji se saznaju ili upotrebe tokom

postupka. Organi koji vode postupak, drugi organi i lica koja učestvuju u postupku obavezni su da lične informacije, koje prikupe ili saznaju u toku postupka čuvaju u skladu s ratifikovanim međunarodnim ugovorima, propisima o zaštiti ličnih podataka. Visokom Komesarijatu Ujedinjenih nacija za izbeglice (Visoki komesarijat), omogućuje se neometan pristup licima koja traže azil, njihovim dosijeima, informacijama i statističkim podacima.

Neće se kazniti niti lišiti slobode za nezakonit ulazak ili boravak lica koje traži azil i koje je direktno došlo iz države u kojoj su njegov život ili sloboda bili ugroženi, ako bez odlaganja podnese zahtev za dobijanje azila i iznese razloge, priznate kao valjane, njegovog nezakonitog ulaska ili boravka. Lice koje traži azil ima pravo na komunikaciju sa službenim licem i prevodiocem istog pola. Lice koje traži ili koje je dobilo azil obavezno je da se pridržava Ustava, zakona, drugih propisa i ratifikovanih međunarodnih ugovora i da postupa po merama nadležnih organa.

Licima kojima je priznat status izbjeglice ili drugi oblik zaštite odobren, koja se dobrovoljno vraćaju u državu porekla ili treću državu, Nadležni organi mogu da obezbede pomoć. Po prestanku ili ukidanju statusa izbjeglice i dodatne zaštite ili prestanku privremenog zaštite, može, se u saradnji sa visokim komesarijatom, organizovati dobrovoljni povratak u državu porekla ili treću državu. Odluka o prestanku ili ukidanju statusa izbjeglice i dodatne zaštite može da se doneti samo nakon sprovedenog postupka i utvrđivanja jednog od razloga za ukidanje ili prestanak zaštite propisanih ovim zakonom.

Organ državne uprave nadležan za unutrašnje poslove (Ministarstvo) void prvostepeni postupak, prima zahteve i donosi odluke po zahtevima, vodi postupak i donosi odluke o prestanku i ukidanju azila i obavlja druge poslove u skladu sa zakonom. Poslove, obavlja posebna organizaciona jedinica Ministarstva – kancelarija za azil (Kancelarija). Odluka po zahtevu za dobijanje azila donosi se u roku od tri meseca od dana podnošenja zahteva, ako ovim zakonom nije određen kraći rok. Nameru za podnošenje zahteva za dobijanje azila stranac može da saopštiti na graničnom prelazu, nakon čega se dozvoljava ulazak u Crnu Goru i obezbeđuje smeštaj. Licu koje traži azil omogućava se da sto pre podnese zahtev za dobijanje azila i izdaje potvrda o podnetom zahtevu. Zahtev za dobijanje azila podnosi se kancelariji, u pisanoj formi ili usmeno na zapisnik.

Licu koje traži azil nadležni organ obezbeđuje smeštaj u centru za smeštaj lica koja traže azil ili drugom objektu za smeštaj. Licu sa posebnim potrebama obezbeđuje se poseban smeštaj i zbrinjavanje. Lice koje ima finansijska sredstva ili je u mogućnosti da smeštaj i izdržavanje obezbedi na drugi način može da se smestiti van centra i drugog objekta za smeštaj, ali nema pravo na socijalnu zaštitu. Nakon smeštaja u centar, lice koje traži azil se fotografiše, uzimaju se otisci prstiju, potpis, po potrebi i drugi podaci radi provere identiteta. Lice koje traži azil obavezno je da se fotografiše i da da podatke.

Lice koje traži azil ima pravo na: 1) boravak i slobodu kretanja; 2) identifikacionu ispravu kojom potvrđuje identitet, pravni status, pravo na boravak i druga prava; 3) putni list za stranca, radi putovanja u inostranstvo, saglasno propisima o boravku stranaca; 4) besplatno osnovno i srednje obrazovanje u školama čiji je osnivač država; 5) obezbeđenje smeštaja ukoliko je potreban i odgovarajućih standarda života; 6) zdravstvenu zaštitu, u skladu sa posebnim propisima; 7) jedinstvo porodice; 8) pravnu pomoć; 9) smeštaj u okviru centra ili drugog objekta za smeštaj; 10) socijalnu zaštitu; 11) slobodu vjeroispovijesti; 12) pristup Visokom komesarijatu i nevladinim organizacijama, da bi ostavili pravo na pomoć u postupku davanja azila; 13) humanitarnu pomoć. Lice koje traži azil obavezno je da: 1) boravi u centru ili drugom objektu za smeštaj, ukoliko smeštaj i izdržavanje nije obezbedilo na drugi način; 2) saraduje sa organima nadležnim za sprovođenje ovog zakona, 3) preda identifikacione i sva dokumenta koje posjeduje, omogućiti lični pretres i pretres prtljaga i vozila, saopšti podatke o imovini i prihodima i druge podatke koji mogu da poslužiti kao dokaz u postupku; 4) bude dostupno i odazove se na poziv kancelarije i nadležnog organa; 5) prijavi nadležnom organu promene finansijskog i imovnog stanja, koje mogu uticati na ostvarivanje prava na socijalnu zaštitu, smeštaj, izdržavanje, zdravstvenu zaštitu i drugih prava; 6) prijavi promenu kancelariji mesto boravka i adresu, u roku od tri dana od dana nastale promene, ukoliko je samo obezbedilo smeštaj; 7) ne napušta Crnu Goru bez odobrenja, dok traje postupak po zahtevu za dobijanje azila; 8) se podvrgne zdravstvenom pregledu i drugim merama u cilju širenja sprečavanja zaraznih bolesti, u skladu sa propisima iz oblasti zdravstva. U postupku po zahtevu za dobijanje azila utvrđuje se da li su ispunjeni uslovi za davanje azila saglasno ovom zakonu. Licu koje traži azil ostaviće se dovoljno vremena da se pripremi za davanje izjave i obezbeđivanje pravne pomoći. U postupku po zahtevu za dobijanje azila isključena je javnost. Zakonski zastupnik, staratelj ili punomoćnik maloletnog lica i punoletnog poslovno nesposobnog lica, predstavnik visokog komesarijata i prevodilac mogu prisustvovati dodeli izjave lica koje traži azil. Licu koje traži azil omogućava se da se, u što kraćem roku, nakon podnošenja zahtjeva za dobijanje azila, izjasni o činjenicama i okolnostima koje su od značaja za donošenje odluke. Stanje izbjeglice neće se priznati strancu za kojeg postoje ozbiljni razlozi da se smatra: 1) da je počinio zločin protiv mira, ratni zločin ili zločin protiv čovečnosti, u smislu međunarodnih dokumenata koji sadrže odredbe o tim zločinima; 2) da je počinio težak zločin prema međunarodnom pravu izvan Crne Gore i pre dolaska u Crnu Goru; 3) da je kriv za postupak koji je u suprotnosti sa ciljevima i načelima Ujedinjenih nacija.

Na osnovu izvedenih dokaza i utvrđenog činjeničnog stanja donosi se zaključak o obustavi postupka, rešenje kojim se usvaja zahtev i priznaje status izbjeglice ili odobrava dodatna zaštita ili odbija zahtev za dobijanje azila. Odluke se dostavljaju u pisanoj formi. Zahtev za dobijanje azila je očigledno neosnovan, ako nema stvarnog osnova za zahtev zbog straha od progona u državi porekla ili ako se zahtev zasniva na namjernoj prevari ili zloupotrebi postupka azila, ako: 1) se, zahtev zasniva na ekonomskim razlozima ili boljim uslovima života; 2) zahtevu u

potpunosti nedostaju podaci o tome da bi u državi porekla bilo izloženo strahu od progona ili njegova izjava ne sadrži okolnosti ili detalje o ličnom progonu; 3) se, zbog političkih okolnosti opšteg pravnog stanja ili sprovođenja zakona u državi porekla ili trećoj državi, generalno može smatrati da ne može postojati strah od progona, osim ako dokaže da ta država nije bezbedna za njega; 4) se, zahtev zasniva na lažnom identitetu ili falsifikovanim dokumentima, osim ako za to navede opravdane razloge.

Rešenje kojim se usvaja zahtev i priznaje status izbjeglice ili odobrava dodatna zaštita sadrži prava propisana zakonom. Rešenje kojim se obija zahtev za dobijanje azila mora imati obrazloženje.

Lice po čijem je zahtevu za dobijanje azila postupak obustavljen obavezno je da napusti Crnu Goru u roku od 15 dana od dana konačnosti zaključka, kojim je zahtev za dobijanje azila odbijen, u roku određenom rešenjem o odbijanju zahtjeva.

Stanje izbjeglice prestaje licu, ako: 1) dobrovoljno ponovo uživa zaštitu države čije državljanstvo ima; 2) nakon što je izgubilo državljanstvo, da državljanstvo ponovo dobrovoljno stekne; 3) stekne novo državljanstvo i uživa zaštitu države novog državljanstva; 4) se, dobrovoljno vratilo radi nastanjenja u državu koju je napustilo ili izvan koje je došlo iz straha od progona; 5) više ne može da odbija zaštitu države čiji je državljanin, jer su prestale postojati okolnosti zbog kojih je priznat status izbjeglice.

Dodatna zaštita odobrava se licu kojem nije priznat status izbjeglice ili za koje postoje ozbiljni razlozi da se veruje da bi se povratkom u državu porekla ili drugu državu izložilo stvarnim rizicima. Dodatna zaštita traje jednu godinu. Vreme trajanja dodatne zaštite može da se produžavati za šest mjeseci dok postoje razlozi.

7. Pravni tretman azila u pravnim aktima Republike Slovenije

Zakon o azilu²⁵ propisuje principe, uslove i postupak za prestanak azila i statusa, prava i obaveze izbeglica u Republici Sloveniji. Republika Slovenija daje azil strancima koji podnesu zahtev za zaštitu na osnovu navedenih u Konvenciji o statusu izbeglica i Protokola o statusu izbjeglica²⁶. Republika Slovenija daje azil iz humanitarnih razloga strancu koji apliciraju za zaštitu ukoliko povratak tih lica u njihove zemlje porekla može da ugrozi njihovu bezbednost ili fizički integritet u smislu Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmenjena i

²⁵ (Službeni glasnik RS, br. 134/2003).

²⁶ (Službeni glasnik RS-MP, bez 9/92).

dopunjena protokolima. 3, 5 i 8 i dopunjen sa Protokolom. 2, i njeni protokoli. 1, 4, 6, 7, 9, 10 i 11²⁷ u okolnosti koje su obuhvaćene Ženevskom konvencijom.

Pravo na azil neće se dodeliti licu za koje postoje opravdani razlozi za sumnju: 1) Pošto je počinio zločin protiv mira, ratni zločin ili zločin protiv čovečnosti, kao što je definisano u međunarodnim instrumentima, 2) Da je počinio težak nepolitički zločin izvan Republike Slovenije, pre upisa u zemlju kao izbeglice, 3) Da su počinili dela koja su u suprotnosti sa ciljevima i načelima Ujedinjenih nacija. 4) Licima koja već imaju koristi od organa i agencija Ujedinjenih nacija pomoć i zaštitu, osim Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za izbeglice (UNHCR).

Lice gubi izbeglički status u sledećim slučajevima: 1) Ako oni dobrovoljno traže zaštitu u zemlji porekla; 2) Ako gubitak državljanstva toga dobrovoljno ponovo steklo; 3) Ako steklo novo državljanstvo i uživa zaštitu zemlje čije je državljanstvo; 4) Ako se dobrovoljno vrata u zemlju koju je napustilo ili izvan koje je živelo iz straha od progona; 5) Ako raskinut okolnosti koje su dovele do dobijanja statusa izbeglice; 6) U slučaju lica bez državljanstva koje, zahvaljujući prestanka okolnosti koje su dovele do dodeljivanje statusa izbeglice može da se vrati u zemlju prethodnog prebivališta.

Zabranjena je deportacije ili proterivanje osoba u zemlju u kojoj bi bili ugroženi život ili sloboda, ili zemlje u kojima mogu biti podvrgnuti mučenju ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju nije dozvoljeno.

Stranac koji po ulasku u Republiku Sloveniju izjavljuje da namerava da Sloveniju da se prijave za azil, treba tretirati kao azilanta u skladu sa ovim zakonom i da bi trebalo da bude dozvoljeno da uđu u zemlju. Stranac koji nakon stupanja na snagu ovog zakona ilegalno uđe u Republiku Sloveniju, mora podneti zahtev za azil u najkraćem mogućem roku nadležnom organu. Lice, neće biti kažnjene za ilegalni prelazak granice. Kandidatu za azil biće dozvoljeno da podnese zahtev za azil. Kandidat za azil moraju biti upoznati sa procedurom za dobijanje azila i prava i odgovornosti koje drže ove procedure, kao i mogućnost ulaska u kontakt sa nevladinim organizacijama koje pružaju pomoć izbeglicama, i na jeziku koji razume. Azilant ima pravo da bira svoga pravnog savetnika ili konsultanta za izbeglice, koji mu pomaže u toku postupka. Podnosilac zahtjeva za azil i predstavnici UNHCR-a imaju pravo u svim fazama da dođu u kontakt sa azilantima. Državni organi i lokalne vlasti u Republici Sloveniji, u stvarima i pitanjima koja se odnose na izbeglice ili azilantata da saraduju sa UNHCR-om, kao i pružanje neophodne pomoći u vršenju svojih funkcija, naročito u pogledu sprovođenja Ženevske konvencije i drugih međunarodnih postupa u odnosu na izbeglice. Azilanti koji ulaze u Republiku Sloveniju, i podnesu zahtev za azil moraju se nalaziti u Republici Sloveniji, dok postupak nije konačno završen.

²⁷ (Službeni glasnik RS-MP, br. 7/94).

Lični podaci, koji su prikupljeni u procesu i dobiju nadležni organi i druge državne organe su zaštićeni u skladu sa zakonom kojim se uređuje zaštita ličnih podataka. Sve izjave, izjave, objašnjenja i informacije koje su u procesu dobijanja azil vlasti iz prethodnog stava na tražioca azila će se tretirati kao poverljive informacije.

Proces počinje podnošenjem zahteva za azil. Nadležni organ će dozvoliti podnosiocu prijave za azil u sveobuhvatno prisutni, objasni i dokaže sve okolnosti i činjenice koje mogu biti od značaja za azil. Kandidat za azil je potreban tokom procesa aktivno saraduje sa nadležnim organima. Podnosilac azil treba da predstavi i objasni sve činjenice i okolnosti koje su mu poznate, da omogući nadležnom organu za pristup sve dostupne dokaze i dostavi sve dokumente i potvrde oni drže i koji mogu biti relevantni za postupak. Kandidat za azil moraju navesti sve činjenice i predstaviti sve raspoložive dokaze neophodne da odlučuje o zahtevu za azil do kraja rasprave. Ovo se mora skrenuti pažnja na poziv za saslušanje. Nadležni organ treba da utvrdi činjenično stanje i zvanično uspostaviti, proverite i uzeti u obzir sve činjenice i okolnosti i dobiju sve raspoložive dokaze koji mogu biti od značaja za zakonite i ispravne odluke. Odluka nadležnog organa o davanju azila i statusa izbeglice dobila ili odbijanje zahteva ne zavisi od bilo koje formalne dokaz. Odluka nadležnog organa baziran samo na osnovu sveobuhvatne ispitivanja svih okolnosti i činjenica u raspoloživim dokazima i objašnjenjima i objašnjenjima tražioca azila. Nadležni organ u postupku da dozvoljava azilantima da bi se lakše da zaštite svoja prava i, garantovana zakonom pokretu. Službeno lice koje vodi postupak mora osigurati da neznanje i nepoznavanje azilanata nije na štetu njihovih prava.

Zahtev za azil podnosi se Ministarstvu unutrašnjih poslova. Stranci koji nisu u Republici Sloveniji može podneti zahtev za azil u diplomatsko-konzularnim predstavništvima Republike Slovenije u inostranstvu. Stranac koji traži ili izražava nameru da traži azil u drugi državni organ ili lokalne zajednice moraju biti usmerene nadležnom organu. Država ili lokalna zajednica organ čije stranac izrazi želju ili nameru da podnese zahtev za azil moraju prihvatiti takvu izjavu bez odlaganja na zapisnik. Zapisnik potpisan od strane podnosioca za azil i službenik državnog organa. Nadležni organi za nadzor prelaska državne granice i drugih državnih organa ili lokalne vlasti da usvoje zahtev za azil, stranac mora odmah uputiti centar za azil, podneo zahtev za azil. Nadležni organ koji vodi postupak za dobijanje azila, azilant daktiloskopirati i fotografiju. Kandidat za azil može biti privremeno ograničiti kretanje, ako je potrebno da se: 1) Identifikacija tražioca azila ili 2) Sprečavanje širenja zaraznih bolesti ili 3) Sumnja na prevaru ili zloupotrebi postupka u smislu člana 36 ovog zakona, ili 4) Zbog opasnosti po živote drugih ili imovinu.

Nadležni organ utvrđuje uvidom naročito: 1) Identitet azilanata i članovima porodice koji ga prate; 2) Razloge na kojima se zasnivaju zahtev za azil; 3) Sve druge činjenice i okolnosti koje su od značaja za odluku. Saslušanje azilanata i drugih akata u postupku mogu biti prisutni:

1) Njegov zakonski zastupnik; 2) Predstavnik UNHCR; 3) Ostali savetnici. Nadležni organ će pokrenuti postupak, bez odlaganja, obavesti predstavnika UNHCR. Predstavnik UNHCR ima pravo da zatraži informacije o svakom procesu i pravo na pristup dokumentima, novinama i evidencije svakog postupka. (3) Predstavniku UNHCR-a azilant ima pravo da se obrati u svakom trenutku. Kandidat za azil moraju biti stalno na raspolaganju nadležnim organima u postupku; svaka promena adrese mora biti dostavljena nadležnom organu bez odlaganja. Nadležni organ mora zvanično utvrdi činjenično stanje i za tu svrhu da pruži i potvrdi sve činjenice koje su važne za zakonite i ispravne odluke. Nadležni organ, ako je potrebno, da se utvrde činjenice i okolnosti su ili mogu biti važno razjasniti stvari, ili da podnosioc zahtjeva za azil im omogućiti da ostvare i zaštite svoja prava, izvrši dodatne razgovore sa azilantima, proverite podnetih dokaza i objašnjenja, i dobiju, ako je moguće, dokazi koje podnosioc zahteva za azil se ne preporučuje. Nadležni organ je dužan da pribavi mišljenje veštaka, čak i kada to zahteva podnosioc za azil, njegovog zakonskog zastupnika, zastupnik ili predstavnik UNHCR. Nadležni organ zahtev za azil kao neosnovan ako: 1) podnosioc ne ispunjava uslove za dobijanje azila i statusa izbeglice; 2) je aplikacija se zasniva na svesnom obmanjivanju ili ako je postupak zlostavljana; 3) je azilant je došao isključivo iz ekonomskih razloga, ili ako je to očigledno iz njegovog zahteva da on u svojoj zemlji porekla ne postoji rizik od progona; Za obmani ili zloupotrebi postupka smatra se: 1) obrazloženje na osnovu lažnih identiteta ili falsifikovanih dokumenata; 2) lažno predstavljanje od osnova na kojima azilant odnosi; 3) namerno uništavanje pasoša, bilo koji drugi dokument, dokument ili kartu koja bi bila važna da odluči o njegovom zahtevu; 4) prikrivanja već podnio zahtjev za azil u nekoj drugoj zemlji, pogotovo ako koristi lažni identitet; 5) podnošenje zahteva kako bi odloži deportaciju.

Azilanta koji je bio zahtev za azil u postupku davanja azila odbijen pravosnažnom odlukom i da ne napusti teritoriju Republike Slovenije u periodu koji je naveden, deportovan iz zemlje u skladu sa zakonom o strancima, ako ne uživa poseban oblik zaštite na osnovu ovog zakona. Azilant, koji je bio zahtev za azil u Republici Sloveniji je odbijen može podnijeti novi zahtjev za azil samo ako oni pružaju dokaz da oni dati okolnosti posle izdavanja ranijoj odluci značajno promenio. U suprotnom, nadležni organ nije pokrenuo postupak i zahtev za smenu.

Bez obzira kojoj fazi postupka, zahtev za azil se smatra povučenim i procedura zatvorena: 1) Gde je povučena azilant zahtev za azil; 2) Ako azilanti bez izvinjenja ne odazove pozivu da prisustvuje raspravi i sluh; 3) Gde nadležni organ traži azil ne obavesti promenu svom obraćanju i pozivu ili drugih pošiljki, uprkos ponovljenim pokušaj ne može da se služi; 4) Ako tražilac azila odbija da saraduje u uspostavljanju svoj identitet ili 5) Ako je iz službene evidencije nadležnog organa koji vodi postupak, koji pokazuju da azilant dobrovoljno napustili azil doma ili njegov ogranak i u roku od tri dana od samovoljnim napuštanjem nije vratili u azil kućnu ili granu.

Azilanti imaju pravo na: 1) Boravak u Sloveniji do procesa je konačno odlaže; 2) Primarnu zdravstvenu zaštitu; 3) Finansijsku pomoć ili dodatak; 4) Pravnu pomoć u ostvarivanju prava iz ovog zakona; 5) Humanitarnu pomoć; 6) Osnovno obrazovanje. Slična prava imaju i izbeglice kojima je odobren taj status. Konačna odluka kojom je on bio neki azilant priznat status izbeglice će se smatrati stalnog boravka u Republici Sloveniji. Podaci za podnošenje zahteva za azil moraju biti dati u obliku propisanom u izvršnoj propisom koji sadrži sledeće informacije: 1) Ime, 2) Datum rođenja (dan, mesec, godina), 3) Mesto rođenja (država, grad, grad), 4) Državljanstvo, 5) Bračni status, 6) Adresa poslednjeg prebivališta (zemlja, grad, grad), 7) Nacionalnost, 8) Etničko ili plemenske grupe, 9) Religija, 10) Jezik, 11) Datum odlaska iz svoje domovine (dan, mesec, godina), 12) Zemlja u kojoj je živeo nakon što je napustio zemlju porekla, 13) Datum ulaska u Republiku Sloveniju (dan, mesec, godina), 14) Način ulaska, 15) Identifikacija dokumenata (vrstu dokumenta, broj, datum i mesto izdavanja), 16) Obrazovanje i zanimanje, 17) Izjava podnosioca zahtjeva.

Nadležni organi za sprovođenje ovog zakona može da prikuplja lične i druge opšte informacije o azilantima, izbeglica i lica koja su dobila poseban oblik zaštite u Republici Sloveniji, u obimu potrebnom za obavljanje svojih zadataka pod ovaj zakon. Nacionalni i drugi organi i organizacije koje imaju pristup informacijama koje se odnose na lica iz prethodnog stava dužni su da daju te podatke nadležnim organima na njihov zahtev. Prikupljanje i prenos podataka iz prvog i drugog stava ovog člana mora biti u skladu sa zakonom kojim se uređuje zaštita ličnih podataka.

8. Zaključak

Zakonski okviri, koji regulišu status azilanta i izbeglica u svim navedenim zemljama u sebi sadrže u većoj ili manjoj meri primese zakonskih rešenja bivše SFRJ koja su prevaziđena. Iz toga proizilazi problem da je položaj navedenih lica veoma težak, a postupak veoma spor sa dosta diskrecionih ovlašćenja državnih organa. Jasno definisanje politike upravljanja migracijama, od strane navedenih država, koja podrazumeva neprikosnoveni i čvrst stav države i punu zakonsku uredenost sa univerzalnim i evropskim standardima zaštite azilanta, izbeglica ili interno raseljenih lica, njihov položaja kao stranaca i vizna politika viza daleko su od standarda razvijenih zemalja Evropske unije. U svim zakonskim dokumentima koji se odnose na položaj navedene kategorije ljudi jasno se uočava krutost nebriga bilo koje države za rešavanje nagomilanih nasleđenih problema iz bliže političke prošlosti. Nadamo se da ova nomotehničko-komparativna analiza otvara put ka daljem proučavanju ove oblasti na zajedničkom nivou svih navedenih zemalja uz učešće stručne javnosti, jer je autorima bilo veoma teško da dođu do izvornih zakonskih rešenja svih zemalja, dok se dublja analiza očekuje tek za neko neodređeno vreme kako je to uobičajeno na prostoru Balkana.

Literatura

- Ženevska konvencija o položaju izbeglica iz 1951. godine,
- www.apc-cza.org/fr/zenevska-konvencija-1951.html
- Povelja o osnovnim pravima Europske unije, član 18.
- www.europa.rs/.../Abeceda%20prava%20EU%20SRB%2072%20with%2...
- Ugovor o funkcionisanju Evropske Unije iz Lisabona Dostupno na adresi:
- [http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:](http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:en:PDF)
- en:PDF.
- Povelja o osnovnim pravima u Evropskoj uniji Dokumentat dostupan na adresi:
- http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
- Evropski pakt o imigraciji i a zilu Dokumentat dostupan na adresi:
- <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st13/st13440.en08.pdf>
- Stokholmski program Dokumentat dostupan na adresi:
- http://www.pmlp.gov.lv/en/ES/PPD_Stockholm_program_EN.pdf
- (Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“, broj 9/1974, od 21. februara 1974. Godine).
- (“Službeni list SFRJ”, br. 56 od 3. 10 1980, 53 od 4. 10 1985, 30 od 16. V 1989, 26 od 18. V 1990).
- (“Službeni glasnik”, br 52 od 11.22.1991).
- (“Službeni glasnik”, br 36/92, 66/92, 26/93 i 45/2002).
- (“Službeni glasnik RS”, br. 98/2006).
- (“Sl. glasnik RS”, br. 109/2007).
- (“Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 18/92 i 45/2002).
- (“Službeni glasnik BiH “broj 36/08 i 87/12).
- (“Službeni list RCG” broj 45/06).
- (Službeni glasnik RS, br. 134/2003).
- (Službeni glasnik RS-MP, bez 9/92).
- (Službeni glasnik RS-MP, br. 7/94).

Doc. dr Nermin Halilagić

Visoka škola Logos centar Mostar

ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI KAO NAJTEŽE KRŠENJE SLOBODA I PRAVA ČOVJEKA

Apstrakt:

Zločin protiv čovječnosti predstavlja jedno od najtežih krivičnih djela međunarodnog prava. Zločini protiv čovječnosti koji su počinjeni za vrijeme ratnih zbivanja na području bivše Jugoslavije, a posebno u Bosni i Hercegovini predstavljaju najsvirepija djela viđana u Evropi od Drugog svjetskog rata. Zločini u Bosni i Hercegovini pa tako i u Srebrenici su bili stravični, načini i okolnosti ubijanja bili su nezamislivi da se nešto tako može dogoditi na tlu Evrope, ali nažalost to je bila strašna realnost. Zbog toga istina o žrtvama, odnosno njihovom stradanju, ma koliko bolna bila, jedan je od snažnijih poticaja u procesu uspostavljanja povjerenja i izgradnji demokratskog društva kako u Bosni i Hercegovini tako i u regionu. Suđenja za ratne zločine pred Tribunalom za bivšu Jugoslaviju i pred Sudom Bosne i Hercegovine za zločine počinjene jula 1995. godine u Srebrenici i oko nje pokazuju nam sve užasne strahote koje su se dešavale prema Bošnjačkom narodu sa tih područja. Zločini u Srebrenici su najveći pojedinačni i u kratkom vremenu izvršeni masakr i totalni progon ljudi u Evropi nakon Drugog svjetskog rata. Cilj ovog rada je dati jedan cjeloviti prikaz krivičnog djela zločina protiv čovječnosti kao jednog od najtežih krivičnih djela kroz sudsku praksu domaćih i stranih sudova, navodeći pri tome zločine počinjene u Srebrenici juna 1995.

Ključne riječi: zločin protiv čovječnosti, žrtve, Srebrenica, ratni zločini

1. Uvod

Na kraju dvadesetog vijeka Vojska Republike Srpske (dalje u tekstu VRS) i Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske (dalje u tekstu MUPRS) izvršili su genocid nad Bošnjacima na području zaštićene zone Srebrenica.¹ To je jedini izvršeni i međunarodno presuđeni genocid u Evropi poslije drugog svjetskog rata. U jednoglasnoj presudi Krstiću Međunarodni krivični sud

¹ Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija je 16. aprila 1993, pozivajući se na Poglavlje VII Povelje Ujedinjenih nacija, donio Rezoluciju (br. 819) kojom je proglasio da "sve strane i ostali postupaju prema Srebrenici i njenoj okolini kao prema 'sigurnoj zoni' Ujedinjenih nacija koja mora biti pošteđena svakog oružanog napada ili bilo kojeg neprijateljskog čina". Tim je dokumentom postavljen zahtjev da se "odmah prekinu svi oružani napadi... na Srebrenicu i trenutno povlačenje iz područja oko Srebrenice".

za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije od godine 1991. godine (dalje u tekstu ICTY) presudio je da masakr u enklavi Srebrenica predstavlja genocid.² Međutim, pored genocida kao "zločina nad zločinima" od strane pripadnika VRS i MUP RS činjeni su i drugi ratni zločini. Među tim ratnim zločinima posebno se ističu zločini protiv čovječnosti iz razloga što je navedeno krivino djelo zajedno sa genocidom jedno od najtežih krivičnih djela kao i iz razloga što je jedan od osnovnih elemenata ovog krivičnog djela dijela postojanje rasprostranjenog i sistematskog napada. Navedeni element nam Naime, protiv Bošnjačkog stanovništva Srebrenice od 11. jula nadalje pokrenut je rasprostranjen i sistematski napad, koji se zasnivao na činjenici da to stanovništvo pripada bosansko-muslimanskoj etničkoj grupi. U Srebrenici jula 1995 godine Vojska Republike Srpske (VRS) i Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske (MUP RS) preduzimali su široko rasprostranjen i sistematičan napad protiv bošnjačkog civilnog stanovništva iz zaštićene zone UN-a Srebrenica, koji je bio u skladu sa državnom ili organizacionom politikom i u cilju provođenja te politike, u sklopu kojega napada je do 40.000 bošnjačkih civila prisilno preseljeno iz enklave Srebrenica, veliki broj žena i djevojaka silovano a više od 7.000 muškaraca i dječaka Bošnjaka pogubljeno po prijekom postupku,³ ukopano i ponovo ukopano samo iz razloga što su bili Bošnjaci. Upravo navedeni element zločina protiv čovječnosti nam dokazuje da su svi zločini počinjeni juna 1995. godine u Srebrenici od strane VRS i MUP RS akti unaprijed isplanirani, dobro osmišljeni, efikasno organizirani i širokog obima, naredeni s nadležnih političkih i vojnih mjesta, te izvršeni planski, sistematski i organizirano od strane pripadnika VRS i MUP RS.⁴

² General Radislav Krstić, bivši komandant Drinskog korpusa VRS, proglašen je u avgustu 2001. godine krivim za genocid koji je u julu 1995. izvršen u Srebrenici. Pored genocida, general Krstić je proglašen krivim i za progone počinjene ubistvima, okrutnim i neljudskim postupanjem, terorisanjem civilnog stanovništva, prinudnim preseljavanjem žena, djece i staraca i uništavanjem imovine muslimanskih civila u Srebrenici. Konačno, optuženi general je proglašen krivim i za ubistva kao kršenja zakona i običaja ratovanja, a za sve te zločine izrečena mu je jedinstvena kazna od 46 godina zatvora. Žalbeno vijeće Haškog tribunala potvrdilo prvostepenu presudu iz avgusta 2001. kojom se zločini počinjeni u Srebrenici kvalifikuju kao genocid. Odgovornost generala Krstića je - od "direktnog izvršioca" - umanjena na "pomažaća i podržavaoca genocida", pa mu je u skladu s tim kazna smanjena sa 46 na 35 godina zatvora. Ukazujući da se "pravo ne smije stidjeti da zločine nazove pravim imenom", Žalbeno vijeće Haškog tribunala jednoglasno je zaključilo da za masakr koji je jula 1995. izvršen u Srebrenici postoji samo jedno pravo ime: genocid.

³ „Pripadnik jedinice Obrenović je imao kod sebe nož, krenuo je prema tom čovjeku i odsjekao mu je glavu.” - Navedeno prema Prvostepenoj presudi Suda BiH u predmetu Franc Kos i dr., broj: S11K 003372 10 Krl (veza: X-KR-10/893-1) od 15.06.2012. godine., str. 36.

⁴ Optuženi Franc Kos i Brane Gojković razgovarali sa oficirima iz Crvenog Opel kadeta, nakon čega su oficiri saopštili da će uskoro početi dolaziti autobusi sa zarobljenicima iz škole „Kula”, koje treba pogubiti na tom lokalitetu. Preciznije, naredbu za pogubljenje izdao je jedan od oficira koje svjedok Z-1 opisuje riječima „jedan od njih bio visine 170-180cm, oko 100kg težine, crne kose, dok je drugi bio visočiji, tamnije kose.” Navedeno prema Prvostepenoj presudi Suda BiH u predmetu Franc Kos i dr., broj: S11K 003372 10 Krl (veza: X-KR-10/893-1) od 15.06.2012. godine., str. 75.

Dana 6. jula 1995, srebreničku enklavu napala je vojska Vojska Republike Srpske i Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske. U to vrijeme, enklava je na osnovu Rezolucije 819 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija bila proglašena zaštićenom zonom koja ne smije biti izložena nikakvoj vojnoj ofanzivi, niti kakvom drugom neprijateljskom činu. Navedena vojna operacija VRS nosila je kodno ime "Krivaja 95". Napad na Srebrenicu trajao je do 11. jula 1995, kojeg datuma je Srebrenica zauzeta od strane VRS. Kasno poslijepodne 11. jula 1995. general Ratko Mladić, u pratnji generala Živanovića (tadašnjeg komandanta Drinskog korpusa), generala Krstića (u to vrijeme zamjenika komandanta i načelnika štaba Drinskog korpusa) i drugih oficira VRS-a, trijumfalno je prošetao praznim ulicama Srebrenice.

Nakon pada enklave uslijedio je bijeg hiljada bošnjačkih civila: jedni su potražili sklonište u bazi UN-a u Potočarima, a drugi, njih oko petnaest hiljada, bježali su kroz šumu u pravcu Tuzle, odnosno teritorija pod kontrolom bosanske vlade. Pripadnici VRS i MUP RS Bošnjake koje su našli odvojili su od žena i djece, jedan je broj bošnjačkih muškaraca, koji su potražili sklonište u bazi UN-a u Potočarima, autobusima iz enklave odvezen na razne lokacije kako bi tamo bio pogubljen. Od onih muškaraca koji su bježali u pravcu Tuzle, veliki je broj uhvatila vojska ili policija bosanskih Srba ili su se predali. Najveće grupe muškaraca Bošnjaka iz kolone zarobljene su 13. jula 1995. Njih nekoliko hiljada okupljeno je na livadi kod Sandića ili u njoj blizini i na fudbalskom terenu u Novoj Kasabi. Neki su pogubljeni na licu mjesta, a drugi su razvrstani u grupe i na kraju ubijeni na raznim lokacijama. Hiljade zarobljenih Bošnjaka, koji su u zarobljeništvo dospjeli nakon zauzimanja Srebrenice, pogubljeni su gotovo do posljednjeg čovjeka. Neke su ubijali pojedinačno ili u malim grupama vojnici koji su ih zarobili, a neki su ubijeni na mjestima na kojima su bili privremeno zatočeni. Međutim, većina njih pobijena je u pažljivo isplaniranim masovnim egzekucijama, počevši od 13. jula 1995. i to na području odmah sjeverno od Srebrenice.⁵ Zarobljenici koji nisu ubijeni 13. jula 1995. kasnije su autobusima odvoženi na mjesta pogubljenja sjevernije od Bratunca, u zoni odgovornosti Zvorničke brigade. Egzekucije

⁵ "Prvi autobus je došao namontirali su M-84, zujalo mi je u ušima nisam mogao vjerovati da se to dešava. ZI je izvadio škorpion malog Goronju je stavio na mitraljez. Ja i Erdemović smo pričali i Erdemović govori kako ne vidiš šta će biti hoće da pobiju ljude! Ja sam bio užasnut, a on je počeo da se buni. Brane je rekao mora da se radi... naređenje se ne odbija... metak je u glavu.

Nikada prije ovoga ja nisam ubio ni vojnika ni civila. Goronju su postavili na mitraljez. ZI je uzeo mitraljez i počeo da šara po ljudima. Ja sam bio šokiran... popio sam tableta što sam imao u uniformi. Ja sam bio užasnut... to je bilo strašno. Meni su ruke drhtale ali sam morao pucati. Pucao sam iznad glava. Ako bi ih ja fulio, neko bi ga stigao... kao ZI. Sjećam se prvog autobusa kad je onaj pucao mitraljezom i ljudi su vrištali i Slovenac je uzeo pušku i pucao u glavu, a onda je ZI sa škorpionom krenuo i pucao ako je neko ostao živ." - Navedeno prema Prvostepenoj presudi Suda BiH u predmetu *Franc Kos* i dr., broj: SI 1 K 003372 10 Krl (veza: X-KR-10/893-1) od 15.06.2012. godine., str. 72.

širokih razmjera na sjeveru vršene su u razdoblju između 14. i 17. jula 1995.⁶

Za krivično djelo zločin protiv čovječnosti koje je pored genocida jedno od najtežih krivičnih djela, do danas osuđeno je nekoliko pripadnika Vojske Republike Srpske (VRS) i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske (MUP RS) pred Sudom Bosne i Hercegovine kao i pred Tribunalom za bivšu Jugoslaviju, koji su počinili to krivično djelo jula 1995. godine u Srebrenici. Koliko su užasavajući zločini protiv čovječnosti počinjeni u Srebrenici najbolje nam odslikava Prvostepena presuda Sud-a BiH u predmetu Franc Kos i dr.⁷ Pojedini zločinci priznali su svoje zločine koje su činili u junu 1995. godine u Srebrenici. Pa su tako *Marko Boškić*,⁸ pripadnik 10. Diverzantskog odreda Glavnog štaba VRS-a, i *Milivoje Ćirković*,⁹ pripadnik jedinice Centra za obuku Jahorina, postigli sporazumom sa Tužilaštvom BiH o priznanju krivnje, koji je prihvaćen od strane Suda BiH.

⁶ "Tako su izveli prvu kolonu, postrojili ih u red okrenuti nama leđima... mislim da su prva dva autobusa imali povezane oči. Odvedeni su od hangara i postrojani su jedan po jedan, a nas 8 stojimo prema njima i tu smo ispaljivali po metak u potiljak. Pojedinačna paljba je bila... nekad se desio neki kratki rafal. Kasnije je u neke ispaljivano da se uvjeri da nisu živi... drugi čekaju... pa onda Slovenac i Brano dovode drugu grupu i opet na isti način. Erdemović se u jednom trenutku usprotivio strijeljanju pa su mu rekli Ako nećeš da izvršavaš naređenje stani u red sa njima. To je trajalo od nekih 10:00 ili 11:00 sati do 14:00 ili 15:00 sata. Ne mogu reći koliko je ljudi ubijenog tog dana. Znam da je pucao i jedan od vozača... Brano mu je to naredio... rekao je da ne bi bio svjedok. Koliko se sjećam vojni policajci koji su bili u pratnji nisu pucali." - Navedeno prema Prvostepenoj presudi Suda BiH u predmetu Franc Kos i dr., broj: SI 1 K 003372 10 Krl (veza: X-KR-10/893-1) od 15.06.2012. godine., str. 76.

⁷ Dok je vođen prema livadi, Z-2 je vidio leševe. Zarobljenici su morali proći između tih grupa leševa, a onda su im vojnici VRS-a rekli da se isprave i okrenu leđima. Još uvijek su bili svezanih ruku. Nakon toga se čulo naređenje „Pali!” i onda bi u njih ispalili 1-2 rafala.

436. Preživjeli Z-2 nije pogođen, ali je pao na zemlju, a druga osoba je pala na njega. Dok su tu ležali, čuo je kako vojnik pita ima li neko da je još živ. Dvojica su se javila i taj vojnik je ispalio po jedan metak iz pištolja, u te Bošnjake koji su se javili.

437. Za vrijeme dok je ležao ispod tijela ubijenih, svjedok Z-2 je primijetio da je došlo još nekoliko autobusa i približno sedam ili osam kolona je pogubljeno na isti način blizu mjesta gdje se on nalazio. Kada su stali sa pogubljenima, patrola od pet vojnika je prošetala između tijela i ubijala sve preživjele.

438. Optuženi Franc Kos u svom svjedočenju, potvrđuje da je i sam učestvovao u „ovjeravanju” ranjenih, smatrajući da je to bio „humani gest” jer je time „uskratio muke ranjenima” odnosno „pomogao im da se ne pate”. Optuženi tvrdi da su „ovjeravanja” vršili i optuženi Stanko Kojić te zaštićeni svjedok Z-1. Nakon što je ostatak dana ležao na livadi, Z-2 je pobjegao nekoliko sati prije mraka tako što je pretrčao preko mrtvih tijela u grmlje na kraju livade sa još nekoliko preživjelih. Kad je pogledao oko sebe, svjedok je procijenio da se tu nalazilo oko 1,000 do 1,500 leševa koji su ležali na tom polju. - Navedeno prema Prvostepenoj presudi Suda BiH u predmetu Franc Kos i dr., broj: SI 1 K 003372 10 Krl (veza: X-KR-10/893-1) od 15.06.2012. godine., str. 80-81.

⁸ Presuda Suda BiH broj: X-KR-10/928 od 19.07.2010. godine

⁹ Presuda Suda BiH broj: X-KR-10/1029 od 28.09.2010. godine

2. Pojam krivičnog djela zločin protiv čovječnosti

Zločinima protiv čovječnosti se napadaju neke od vrijednosti koje su karakteristične za čovječanstvo kao cjelinu. Opće međunarodno pravo definiše zločine protiv čovječnosti široko, sveobuhvatno ali i dovoljno precizno.¹⁰Široko formulisani zločini protiv čovječnosti trebalo je u prvom redu da zadovolje potrebu da se počinioci gnusnih i nečovječnih djela u predvečerje i tokom Drugog svjetskog rata, koji nisu bili kriminalizovani rudimentarnim pravilima međunarodnog krivičnog prava, privedu pravdi. Na razvoj koncepcije o zločinu protiv čovječnosti su presudno uticale ideje o osnovnim ljudskim pravima, pri čemu je tradicionalno međunarodno pravo razvijalo različite doktrine i institucije dizajnirane da štite specifične grupe ljudi: robove, manjine, određene prirodne populacije, strance, žrtve masovnog nasilja, učesnike u ratu itd., dok je za moderno humanitarno pravo karakteristično da polazi od postavke da, kako države tako i međunarodna zajednica, imaju dužnost da zaštite ljudska prava.¹¹

3. Elementi zločina protiv čovječnosti prema Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine

Zločin protiv čovječnosti kao novo krivično djelo propisano je u članu 172. Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu KZ BiH) tačka a)–k), za koje je zapriječena kazna zatvora najmanje deset godina zatvora ili kazna dugotrajnog zatvora, te se na taj način posve uklapa u opću koncepciju zločina protiv čovječnosti.¹² Ovo krivično djelo pripada grupi krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom iz glave XVII KZ BiH. Osnov inkriminacije krivičnog djela zločina protiv čovječnosti u KZ BiH je Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda. Zbog toga je ovo krivično djelo uz manja odstupanja određeno na gotovo istovjetan način kako je zločin protiv čovječnosti propisan i u članu 7. Rimskog statuta. Odnosno sa stanovišta obima krivice, definicije i općih principa zločina protiv čovječnosti, nema nikakva razlike u njihovom određivanju, kako u KZ BiH, tako i u Rimskom statutu. Također, radnje izvršenja zločina protiv čovječnosti u KZ BiH odgovaraju radnjama iz člana 7. Rimskog statuta koje su tamo sadržane u 11 naslova. Svako uskraćivanje osnovnih ljudskih prava koje se dogodi u kontekstu rasprostranjenog ili sistematskog napada na civilno stanovništvo moglo bi da predstavlja zločin protiv čovečnosti.¹³

¹⁰ Kaseze, A.; op.cit. Međunarodno krivično pravo, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005., str. 73.

¹¹ Vidi *Milovanović, D.*; Pravna definicija zločina i jedan alternativni pogled. Beograd: Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, (2), 2005. godina, str. 20–28.

¹² *Halilagić, N.*; Zločin protiv čovječnosti u savremenom krivičnom pravu, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015. godine str. 119.

¹³ *Ibid.*

Radnja izvršenja krivičnog djela zločin protiv čovječnosti je određena alternativno i sastoji se od kompleksa različitih djelatnosti kojima se ovo krivično djelo može izvršiti. Shodno tome prema članu 172. stav 1. KZ BiH, zločin protiv čovječnosti čini onaj ko, kao dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv bilo kojeg civilnog stanovništva, znajući za takav napad, učini koje od sljedećih djela:

- a. lišenje druge osobe života (ubistvo);
- b. istrebljenje;
- c. odvođenje u ropstvo;
- d. deportacija ili prisilno preseljenje stanovništva;
- e. zatvaranje ili drugo teško oduzimanje fizičke slobode suprotno osnovnim pravilima međunarodnog prava;
- f. mučenje;
- g. prisiljavanje druge osobe upotrebom sile ili prijetnje direktnim napadom na njezin život ili tijelo ili na život ili tijelo njoj bliske osobe, na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (silovanje), seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prisilnu trudnoću, prisilnu sterilizaciju ili bilo koji drugi oblik teškog seksualnog nasilja;
- h. progon bilo koje grupe ljudi ili kolektiva na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, vjerskoj, polnoj ili drugoj osnovi koja je univerzalno prihvaćena kao nedopustiva po međunarodnom pravu, u vezi s bilo kojim krivičnim djelom iz ovog stava ovog člana, bilo kojim krivičnim djelom propisanim u ovom zakonu ili bilo kojim krivičnim djelom u nadležnosti suda Bosne i Hercegovine;
- i. prisilni nestanak osoba;
- j. zločin aparhejda, i
- k. druga nečovječna djela slične prirode, učinjena u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja.¹⁴

Ove radnje nisu navedene limitativno kao kod nekih drugih krivičnih djela, npr. genocida jer spisak radnji izvršenja nije zatvoren, obzirom da je navedena i tzv. generalna klauzula kojom se obuhvataju i sva „druga nečovječna djela slične prirode” izvršena sa diskriminatornom namjerom. Naime, posljednja radnja izvršenja je propisana na relativno neodređen način. No i tu se mora raditi o tome da krivično djelo zločin protiv čovječnosti može biti učinjeno osim prethodno pobrojanim radnjama i sa drugim radnjama koje ispunjavaju navedene uslove, odnosno kojima je cilj izazivanje velikih patnji ili ozbiljnih povreda tijela, mentalnog ili fizičkog zdravlja.¹⁵

¹⁴ Službeni glasnik BiH, br. 03/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 08/10, prečišćen verzija, dostupno na www.sudbih.gov.ba.

¹⁵ Halilagić, N.; op. cit., str. 119.

Na osnovu prethodno izloženog vidimo da je zločin protiv čovječnosti jedna zbirna inkriminacija koja obuhvata niz posebnih krivičnih djela, kao što je ubistvo, silovanje, mučenje, aparthejd i dr. Kada kažemo zbirna inkriminacija potrebno je naglasiti da ovo djelo nije obični zbir tih djela već predstavlja sasvim novu i autonomnu kriminalnu (ne) vrijednost, jedan sasvim novi kriminalni kvalitet koji izuzetno podiže stepen opasnosti i nevrjednosti ovom krivičnom djelu i čini ga jednim od najtežih zločina protiv humanosti i čovječnosti, protiv interesa cjelokupne međunarodne zajednice.¹⁶

Ono što odvaja pojedine oblike zločina protiv čovječnosti od klasičnih krivičnih djela jeste činjenica da se ona vrše kao «dio širokog i sistematskog napada usmjerenog protiv bilo kojeg civilnog stanovništva, sa znanjem takvog napada».¹⁷ Navedeno obilježje ovog krivičnog djela predstavlja zajednički elemenat svih oblika izvršenja ovog krivičnog djela i određuje njegovu suštinu, jer se ovim elementom odvaja zločin protiv čovječnosti od svih drugih sličnih djela (ratni zločini i genocid), ali i od klasičnih krivičnih djela koja su obuhvaćena njegovim bićem. Ovaj elemenat daje i novi kvalitet svim krivičnim djelima koja su obuhvaćena zločinom protiv čovječnosti, stvarajući na taj način jednu novu i autonomnu kriminalnu nevrjednost, jedan nov kvalitet koji izuzetno podiže stepen opasnosti i nevrjednosti ovog djela i čini ga izuzetno teškim zločinom uperenim protiv humanosti i čovječnosti, protiv interesa cjelokupne međunarodne zajednice.¹⁸

Prema zakonskoj formulaciji, ukoliko se neko želi oglasiti krivim za krivično djelo zločin protiv čovječnosti potrebno je utvrditi četiri opća elementa, i to:

- 1) postojanje širokog ili sistematskog napada;
- 2) napad mora biti usmjeren protiv bilo kog civilnog stanovništva;
- 3) djela počinioca moraju biti dio tog napada; i
- 4) počinilac mora znati da njegova djela ulaze u okvir niza rasprostranjenih ili sistematskih zločina usmjerenih protiv civilnog stanovništva, te da se njegova djela uklapaju u taj obrazac.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ U slučaju *Blaškić*, pretresno vijeće ICTY je istaklo da zločin protiv čovječnosti, moraju biti dio rasprostranjenog i sistematskog napada protiv civilnog stanovništva, što predstavlja temeljni elemenat na osnovu kojeg se ovaj zločin razlikuje od drugih kršenja humanitarnog prava, onako kao to definiše Statut.

¹⁸ U presudi protiv *Tadić*, pretresno vijeće ICTY je zaključilo da zločini koji nisu povezani sa široko rasprostranjenim i sistematičnim napadima na civilno stanovništvo, ne treba da budu tretirani kao zločini protiv čovječnosti. Zločini protiv čovječnosti su zločini posebne prirode, koji podrazumijevaju viši stepen moralne odgovornosti nego kada su u pitanju obični zločini. Stoga, da bi se optuženog osudilo za zločine protiv čovječnosti, mora se dokazati da su ti zločini bili povezani sa napadima na civilno stanovništvo i da je optuženi znao da su njegovi zločini sa njim povezani. Ako je motiv izvršenja krivičnog djela koje predstavlja oblik izvršenja zločina protiv čovječnosti bio isključivo lični, ne radi se o zločinu protiv čovječnosti. – *Tadić*, Drugostepena presuda IT-941-A, 15.07.1999, pasus 271.

3.1. Postojanje širokog ili sistematičnog napada.

Da bi se uopšte moglo govoriti o krivičnom djelu zločini protiv čovječnosti neophodno je utvrditi postojanje širokog ili sistematičnog napada. Tumačenjem zakonske norme dolazi se do zaključka da je dovoljno da napad protiv civilnog stanovništva bude ili širok ili sistematičan, jer to proizilazi iz alternativno postavljenih karakteristika napada. Koncept « širokog » može se definisati kao masovna, česta akcija velikih razmjera sprovedena kolektivno sa znatnom ozbiljnošću i uperena protiv mnoštva žrtava. Koncept «sistematskog» može se definisati kao temeljno organizovan i redovan obrazac zasnovan na zajedničkoj politici sa znatnim javnim ili privatnim sredstvima. Govoreći o samom napadu mora se imati u vidu da on ne podrazumijeva isključivo upotrebu oružane sile već da može obuhvatati i svaki drugi oblik zlostavljanja stanovništva. Nadalje, u odnosu na postojanje oružanog sukoba, treba reći da napad može prethoditi, trajati u isto vrijeme ili uslijediti nakon oružanog sukoba. Nadalje, u kontekstu interpretacije zakonske odredbe iz člana 172. stav 1. KZ BiH, nije dovoljno dokazati postojanje bilo kakvog napada, već se mora utvrditi da je konkretni napad po svom karakteru bio široko rasprostranjen ili sistematičan. Tek, nakon što se utvrdi postojanje napada i njegov karakter može se izvesti zaključak da su ostvarena neka od opštih obilježja krivičnog djela zločina protiv čovječnosti.

U pogledu postojanja napad i njegovog karaktera na zaštićene zone UN-a Srebrenica Vijeće Suda BiH u predmetu **Milivoje Ćirković** na osnovu izvedenih dokaza utvrdio da je postojao napad na civilno stanovništvo, te da je kao takav imao više zlostavljanja stanovništva. Da se radilo o rasprostranjenom i sistematičnom napadu, može se zaključiti na osnovu činjenice da su opisana zlostavljanja stanovništva bila prisutna na području cijele zaštićene zone Srebrenica, ali i da su u njemu sudjelovali pripadnici VRS i MUP RS u skladu sa državnom politikom i u cilju provođenja te politike.¹⁹

Takođe, cijeneći prirodu napada koji su izvršile oružane snage VRS na Srebrenicu, Vijeće Suda BiH u predmetu **Franc Kos i dr.** zaključilo je da je isti imao karakter širokog i sistematičnog, te je bio usmjeren protiv civilnog bošnjačkog stanovništva.

¹⁹ „Također je utvrđeno je u napadu učestvovala i jedinica Centra za obuku Jahorina brigadne policije MUP-a RS, čiji pripadnik je bio i optuženi Milivoje Ćirković. Tako je nespornim utvrđeno da su pripadnici navedene jedinice učestvovali u pretresanju terena i kuća u nasiljima oko Potočara, gdje je bila okupljena velika masa civila Bošnjaka. Osim toga pripadnici navedene jedinice su učestvovali u izdvajanju muškaraca Bošnjaka iz velike grupe okupljenih civila, te da su od civila-žena, djece i staraca prilikom ulaska u autobuse oduzimali novac i ostale dragocjenosti. Nadalje, uvidom u priložene dokaze sud je utvrdio da u sklopu napada na zaštićenu zonu Srebrenica Prva četa Centra za obuku Jahorina učestvovala u odvajanju vojno sposobnih muškaraca od njihovih porodica, te na dan 13. juli 1995. godine učestvovali u hapšenju i pritvaranju Bošnjaka, kao i da su na dane 13. i 14. jul 1995. godine učestvovali u masovnom pogubljenju zarobljenih muškaraca u skladištu zemljoradničke zadruge Kravica. Dakle, sve ove činjenice i okolnosti potvrđuju zaključak da je u kritičnom periodu postojao napad na zaštićenu zonu Srebrenica.” – Presuda Suda BiH broj: X-KR-10/1029 od 28.09.2010. godine, str. 7.

3.2. Da je djelo učinjeno kao dio takvog napada

Pod napadom usmjerenim protiv bilo kojeg civilnog stanovništva se, podrazumijeva ponašanje koje uključuje višestruko činjenje djela iz stava 1 ovog člana protiv bilo kojeg civilnog stanovništva na osnovi ili u cilju državne politike ili politike neke organizacije da se učini takav napad.²⁰ Prema Elementima krivičnih djela, kojima se objašnjavaju pojedine odredbe Rimskog statuta, podrazumijeva se da «politika da se takav napad izvrši» traži da država ili organizacija aktivno zagovaraju ili ohrabruju takav napad uperen na civilno stanovništvo. Postojanje ovog zločina ne bi se moglo svesti na postojanje jedne ili nekoliko izolovanih radnji koje je pojedinac preduzeo nezavisno od politike države ili neke organizacije, odnosno političke partije ili strukture, koja propagira, podstiče ili organizuje takvo ponašanje. Ukoliko bi neka od radnji ovog djela bila preduzeta izvan ovog konteksta, odnosno bez znanja i namjere da se čini u takvom kontekstu, tada ne bi postojao zločin protiv čovječnosti već samostalno krivično djelo, npr. ubistvo, silovanje itd. Međutim, ako se pojedinačno djelo učinioca dogodilo u odgovarajućem kontekstu, tj. kao dio širokog ili sistematskog napada protiv civilnog stanovništva sa znanjem takvog napada od strane učinioca, postojaće krivično djelo zločin protiv čovječnosti.²¹ Naredni uslov za postojanje krivičnog djela zločin protiv čovječnosti podrazumijeva da radnje optuženog budu učinjene u okviru širokog ili sistematskog napada. Dakle, mora postojati nexus između radnji optuženog i napada. U vezi sa ovim pitanjem moraju biti ispunjena dva uslova:

- 1) počinjena djela po svojoj prirodi ili posljedicama objektivno predstavljaju dio napada;
- 2) optuženi zna da postoji napad na civilno stanovništvo i da je njegovo djelo dio tog napada.²²

²⁰ Koncept "napada" može se definisati kao protivzakonito djelo one vrste koja je nabrojana u članu 3(a) do (i) Statuta, kao što su ubistvo, istrebljenje, porobljavanje itd. Napad također ne mora da bude nasilne naravi, već, na primjer, nametanje sistema aparthejda koji je u članu 1 Konvencije o aparthejdu iz 1973. godine proglašen za zločin protiv čovječnosti, ili pritisak na stanovništvo da djeluje na određeni način također može da se podvede pod napad ako je organizovan u masovnim razmjerama ili na sistematski način. Prvostepena presuda Akajesu, predmet br. ICTR-96-4T, od 2.10.1998, pasus 581.

²¹ Tako optuženi Franc Kos opisuje:

"Nismo bili svesjni da će doći još njih, mislili smo da će biti samo jedan autobus. Kod petog autobusa je došao ZI i rekao mi- poručili su odozdo, morate brže raditi, pobunili su se, hoće da provale vrata, da pobjegnu. Tad sam mu rekao da ne mogu više, ne samo ja, nego i ostali. Tada smo svi otišli i sjeli. Kad je došao sljedeći autobus, vojnici koji su ga dopratili su ih istovarili. Iza tog autobusa je došao tamić sa drugim vojnicima i oni su počeli galamiti na nas što ne strijeljamo. Onda je počelo maltretiranje, neke su tukli, neke su ganjali po njivi. To je bila druga grupa koja je došla, koja nije iz IO. odreda. Ne znam ko je bila ta grupa."

"Dakle, ova grupa vojnika je došla kod šestog autobusa. Oni su tjerali i šofere i vojne policajce da svako mora da ubije po jednog-dva zarobljenika da ne bi pričali. Vidio sam da je došao i šesti autobus i sedmi autobus da je bio poluprazan, mi smo sve vrijeme bili tu." - Navedeno prema Prvostepenoj presudi Suda BiH u predmetu Franc Kos i dr., broj: S11K 003372 10 KrI (veza: X-KR-10/893-1) od 15.06.2012. godine., str. 70.

²² Presuda Suda BiH broj: X-KR-10/1029 od 28.09.2010. godine, str. 9.

Vijeće Suda BiH u predmetu **Milivoje Ćirković** zaključio da ako se krene od činjenice da se radi prisilnom preseljenju 40.000 bošnjačkih civila iz enklave Srebrenica pri čemu je više od 7.000 muškaraca i dječaka Bošnjaka pogubljeno, izvjesan je zaključak da se radi o djelima koja po svojoj prirodi i posljedicama predstavljaju dio tog napada.²³

Nadalje, imajući u vidu činjenicu da je optuženi **Milivoje Ćirković** bio pripadnik Centra za obuku Jahorina Specijalne brigade policije MUP-a RS, izvjesno je njegovo znanje o postojanju napada na civilno stanovništvo na području zaštićene zone UN-a Srebrenica. Naime, napad na zaštićenu zonu je započeo granatiranjem kako Srebrenice, tako i okolnih sela, što je intenzivno trajalo nekoliko dana, nakon čega je uslijedilo i vojno preuzimanje Srebrenice, usljed čega bošnjaškog stanovništvo iz tog područja započinje masovni bijeg, na način da jedan dio njih, između 20.000 do 30.000 hiljada, odlazi u bazu UN-a u Potočarima, a drugi dio oko 15. 000 (uglavnom muškaraca) kreće kroz šumu kako bi stigli do slobodne teritorije. Tokom postupka izvedeni su dokazi koji nesumnjivo potvrđuju da su predmet izvršenog napada bili žene, djeca i starci Enklave Srebrenica, koji su zbog napada morali napustiti svoje domove i koji su boravili u nepodnošljivim uslovima u Potočarima, da bi bili prisilno premješteni, dok su muškarci maltretirani granatiranjem kolone kojom su se kretali, pravljnjem zasjeda i pogubljenjima.²⁴

3.3. Da je napad usmjeren bilo protiv kojeg civilnog stanovništva

Napad treba da je usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva. Pod civilnim stanovništvom treba podrazumijevati ljude koji ne igraju nikakvu aktivnu ulogu u neprijateljstvima, uključujući pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i ona lica koja su izbačena iz stroja usljed bolesti, ranjavanja, zatočenja ili bilo kojeg drugog uzroka. Ukoliko među civilnim stanovništvom ima izvjesnih pojedinaca koji ne potpadaju pod definiciju civila, to ne oduzima stanovništvu njegov civilni karakter. Za postojanje zločina protiv čovječnosti potrebno je nadalje utvrditi da je napad, čiji su elementi definisani prethodno, bio usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva. Da bi se utvrdilo protiv koga je bio usmjeren napad, važno je definisati šta tačno znači pojam „civilnog stanovništva“. U praksi MKSJ, bilo je različitih stavova oko definicije spornog pojma, ali je apelaciono vijeće MKSJ, u predmetu Blaškić prihvatilo gledište da se pod „civilima“ smatraju sva lica osim onih koja pripadaju oružanim snagama, milicijama ili dobrovoljačkim jedinicama koje čine dio takvih oružanih snaga ili organizovanim grupama otpora pod određenim uslovima, s tim da prisustvo vojnika među civilima ne znači da se takvo stanovništvo nužno ne smatra civilnim.

²³ Presuda Suda BiH broj: X-KR-10/1029 od 28.09.2010. godine, str. 9.

²⁴ Ibid.

Sud BiH je u predmetu **Milivoje Ćirković** je zaključio da u ovom kontekstu, pod stanovništvom se podrazumijeva određeni, dovoljan broj pojedinaca, i ne podrazumijeva se cjelokupno stanovništvo neke regije, odnosno mora se utvrditi da se ne radi samo o ograničenom i nasumice odabranom broju pojedinaca.²⁵

U konkretnom slučaju, svi izvedeni dokazi jasno upućuju na zaključak da je meta napada bilo civilno bošnjačko stanovništvo u zaštićenoj zoni Srebrenica u sklopu kojega je prisilno preseljeno do 40.000 bošnjačkih civila, a da je više od 7000 muškaraca i dječaka pogubljeno. U ovom kontekstu mora se posmatrati i status lica koja su protjerana i ubijena u zaštićenoj zoni, za koja se na osnovu svih izvedenih dokaza može utvrditi da se radilo o civilima.

Vijeće Suda BiH u predmetu **Franc Kos i dr.** u para. 188. je stalo na stanovištu da su tokom postupka izvedeni su dokazi koji nesumnjivo potvrđuju da su predmet izvršenog napada bili civili, žene, djeca i starci koji su boravili u svojim domovima odakle su pobjegli usljed granatiranja, nakon čega su boravili u nepodnošljivim uslovima u fabrikama i UN bazi u Potočarima, odakle su prisilno premješteni, dok su muškarci maltretirani granatiranjem kolone kojom su se kretali, pravljenjem zasjeda i pogubljenjima. Dakle, predmet napada bili su civili koji nisu učestvovali u neprijateljstvima i koji su podliježali zaštiti iz odredbe zajedničkog člana 3. Ženevskih konvencija.

Na kraju, potrebno je da je civilno stanovništvo primarna, a ne sporedna meta napada. Upravo u ovom kontekstu se može tumačiti vrijeme postojanja napada, odnosno da li je napad postojao u vrijeme oružanog sukoba ili je on praktično nastupio po njegovom okončanju.

3.4. Da je optuženi znao za takav napad, odnosno da je postojalo odgovarajuće stanje svijesti na strani optuženog

Za postojanje ovog opšteg elementa zločina protiv čovječnosti potrebno je da je učinilac svjestan da njegova djela predstavljaju dio širokog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva. Dakle kod počinioca mora postojati svijest o postojanju široko rasprostranjenog ili sistematičnog napada na civilno stanovništvo, te da on u najmanju ruku mora prihvatiti rizik da njegovo djelo predstavlja sastavni dio tog napada. Sa druge strane, motivi optuženog da izvrši konkretno krivično djelo mogu biti potpuno neovisni od razloga zbog kojih je napad izvršen, već na primjer mogu biti isključivo lične prirode. Dalje, nije od presudnog značaja da li su radnje optuženog bile usmjerene protiv civilnog stanovništva ili njegove žrtve, već je bitno samo da je optuženi izvršio određena krivična

²⁵ Ibid.

djela, pri tome u najmanju ruku prihvatajući rizik da ona mogu predstavljati sastavni dio napada na civilno stanovništvo.²⁶

Kada je pitanju nexus (veza) između radnji optuženih i izvršenog napada, Vijeće Suda BiH u predmetu predmetu *Franc Kos i dr. para.* 204. konstatuje da su u sklopu izvršenog napada na zaštićenu enklavu Srebrenica, pripadnici Diverzantskog odreda, na ekonomiji Branjevo, po prijekom postupku strijeljali grupu od oko osam stotina zarobljenih muškaraca civila Bošnjaka iz Srebrenice, koji su prethodno dovezeni autobusima na mjesto strijeljanja, neki od njih sa vezanim rukama i sa povezima na očima. Ti muškarci su postrojani i lišavani života iz vatrenog oružja i to automatskih pušaka, puškomitraljeza i pištolja, te je jedini logičan zaključak da se radi o djelima koja po svojoj prirodi i posljedicama objektivno predstavljaju dio izvršenog napada.

4. Zaključak

Zločini protiv čovječnosti pripadaju korpusu običajno-pravnih pravila. Ovim krivičnim djelom obuhvata se krivično-pravna zaštita čitavog niza vrijednosti koje se smatraju temeljnim dobrima čovječanstva kao cjeline. Zločini protiv čovječnosti nastaje masovnim ubistvima, raseljavanjem ljudi, zatvaranjem, mučenjem, seksualnim zločinima, kao i drugim radnjama nehumanog karaktera. Presude Tribunala u Hagu i Suda BiH doprinijeće da se utvrde sve činjenice o zločinima u Srebrenici i identifikovati ko su žrtve i počinioci sa ciljem da se napravi istorijski zapis zasnovan na istini, spriječi poricanje da su se zločini dogodili, kako bi se dostigao potpun osjećaj pravde i spriječilo počinjenje zločina u budućnosti.

²⁶ Sud BiH u predmetu proti **Milivoja Ćirković** strana 9 zauzeo je stav "u konkretnom slučaju, jasno je da je optuženi **Milivoje Ćirković** znao da prisilno preseljenje civilnog Bošnjačkog stanovništva iz zaštićene zone Srebrenica, kao i da ubijanje muškaraca predstavlja dio široko rasprostranjenog i sistematičnog napada na civilno stanovništvo, te da je i sam lično sudjelovao u ubistvo jednog zarobljeno gmuškarca Bošnjaka civila, a što promatrano iz ugla krivičnog djela zločini protiv čovječnosti predstavlja posebnu važnost i težinu."

5. Literatura:

- Kaseze, A.; Međunarodno krivično pravo, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.
- Milovanović, D.; Pravna definicija zločina i jedan alternativni pogled. Beograd: Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, (2), 2005.
- Halilagić, N.; Zločin protiv čovječnosti u savremenom krivičnom pravu, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015.

Presude:

- Presuda Suda BiH broj: X-KR-10/928 od 19.07.2010. godine
- Presuda Suda BiH broj: X-KR-10/1029 od 28.09.2010. godine
- Prvostepena presudi Suda BiH u predmetu Franc Kos i dr., broj: S11K 003372 10 Kri (veza: X-KR-10/893-1) od 15.06.2012. godine.
- Presuda ICTY u predmetu Tadić, Drugostepena presuda IT-941-A, 15.07.1999.

Doc. dr Omer Hamzić
prof. dr Mensur Kustura
Benamina Londrc, MA

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku

PISANJE PRINTANIH I DRUGIH MEDIJA O RATU I GENOCIDU U SREBRENICI

Apstrakt:

Tematizirajući ovo složeno i još uvijek nedovoljno istraženo pitanje, kao uzorak, u ovom radu, autori su odabrali nekoliko napisa objavljenih u navedenom periodu u bosansko-hercegovačkoj i srbijanskoj štampi i to: „Oslobođenje” (Sarajevo) „Glas srpski” (Banja Luka), „Oslobođenje srpsko”, te „Politika” Beograd. Bez pretenzija na donošenje nekih čvršćih sudova i zaključaka, prilog ima za cilj da na spomenutom uzorku potakne pitanje uloge medija, konkretno u poticanju i prikrivanju srebreničkog genocida, s jedne i njegovom sprečavanju, razotkrivanju i osudi na drugoj strani - koje je do sada u dobroj mjeri bilo po strani.

Ključne riječi: printani mediji, rat u BiH, Srebrenica, genocid.

Abstract:

By thematicizing this complex and still insufficiently explored issue, as a sample, in this paper the authors have chosen several articles published in the period of June- July, 1995 in the Bosnian-Herzegovinian and Serbian newspapers as follows: “Liberation” (Sarajevo), “Serbian Voice Newspaper” (Banja Luka), “Liberation” (Serbian war edition), and “Politics” Belgrade. Without pretending to draw any closer judgments and conclusions, on one side this paper has a purpose to, based on the given samples, raise the question about the role of the media, specifically in promoting and covering up the Srebrenica genocide, and its prevention, detection and condemning at the other side – the question which has been set aside by now.

Keywords: print media, Bosnian War, Srebrenica genocide.

1. Uvod

Kao što je poznato, mediji su imali nezamjenjivu ulogu u pripremanju javnosti za nadolazeće oružane sukobe na prostoru bivše Jugoslavije, devedesetih godina prošlog stoljeća. U tome su svakako prednjačili beogradski mediji (posebno „Politika”), preko kojih je tadašnje političko i vojno rukovodstvo iznosilo svoje argumente za rasplet jugoslovenske krize, pri čemu je

nagovještavalo i vojnu intervenciju i rat. Manipulisanje javnošću i širenje vjerske i nacionalne mržnje, preraslo je u otvoreno podsticanje diskriminacije i neprijateljstva. Time su „stvarane psihološke pretpostavke za najbrutalnije ratno nasilje i zločine koji će prerasti u genocid.”¹

U ovom prilogu autori su se fokusirali na pisanje samo nekih printanih medija o ratnim dešavanjima u i oko Srebrenice u kritičnom periodu – sredinom jula 1995. godine – u jeku dramatičnih događaja, egzodusa i zločina, čije će se razmjere utvrđivati tek kasnije. Što se tiče medija, činjenica je da su o tim događajima različito izvještavali, jedni dosta korektno i profesionalno, dok su drugi svjesno ili nesvjesno obmanjivali javno mnijenje, zavisno s koje strane „barikade” su djelovali i čije su interese zastupali ili promovisali. Komparirajući njihove sadržaje, nije teško povući crtu između onih koji su odgovorni za manipulisanje javnošću, huškanje, podsticanje ili prikriivanje zločina, na jednoj i onih koji su zaslužni za razotkrivanje i osudu tih zločina na drugoj strani. Zato ima smisla poticati ovakva i slična istraživanja.

Tematizirajući ovo složeno i još uvijek nedovoljno istraženo pitanje, u ovom prilogu su, radi komparacije, odabrani tekstovi, objavljeni u tom periodu u bosansko-hercegovačkoj i srbijanskoj štampi (i nekim elektronskim medijima) i to: „Oslobođenje” (Sarajevo) „Glas srpski” (Banja Luka), „Oslobođenje srpsko”, te „Politika” Beograd i RTV Srbije. Kao podlogu za pisanje ovog rada, autori su koristili skenirana izdanja Medija centra iz Sarajeva, te „Pregled medijskih izvještaja o događajima u Srebrenici jula 1995. godine”, kojeg je sačinio i objavio Hasan Nuhanović, inače svjedok mnogih tragičnih događanja u Srebrenici.²

2. Informisanje ili ratna propaganda (objektivna ili ratnohuškačka priča)

S obzirom da su o događajima u Srebrenici, prije, u toku i poslije izvršenog nečuvenog zločina genocida od 10. do 20. jula 1995. pisali i izvještavali mnogi mediji, domaći i strani, a posebno mediji u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Hrvatskoj, kako printani, tako i elektronski, teško je utvrditi količinu, obim i sadržaj objavljenih informacija, njihov način prikupljanja, obrade i prezentacije javnosti, a pogotovo kvalitet takvih informacija, u ovom slučaju, prije svega, u pogledu njihove objektivnosti i istinitosti. Stoga su za utvrđivanje okolnosti, a posebno odgovornosti za genocid u Srebrenici, mnogo bitnije spoznaje i ocjene o kvalitetu, to jest o istinitosti objavljenih izvještaja u medijima, nego o njihovom kvantitetu i broju.

¹ Meldijana Arnaut-Haseljić, *Mediji u funkciji realizacije genocida u Bosni, Genocid u Bosni i Hercegovini - posljedice presude međunarodnog suda pravde - Zbornik radova međunarodne naučne konferencije, održane 10. i 11. jula 2009. godine u Potočarima (Srebrenica)*, 2011, str. 860., http://www.institut-genocid.unsa.ba/pdf/Zbornik_Potocari%201.pdf, preuzeto 14.4.2015.

² Hasan Nuhanović, *Pregled medijskih izvještaja o događajima u Srebrenici jula 1995. godine*, http://www.media.ba/sites/default/files/hasan_nuhanovic_nekoliko_dana_jula_-_final.pdf, preuzeto 14.4.2015.

Imajući u vidu opće karakteristike (pa i pravila) ratnog izvještavanja, koja su, u svakom slučaju drugačija od mirnodopskih, objektivno se nameće pitanje kriterija kod utvrđivanja kvaliteta tih informacija. Kako nepristrasno (i bez opterećenja) razlučiti običnu ratnu propagandu i ratno-huškačko izvještavanje, od objektivne, istinite i profesionalne informacije? I u ovom slučaju može se primijeniti opštepoznato pravilo da je istinito samo ono što je izdržalo probu vremena, to jest ono što je provjereno i potvrđeno dokazima. Oni mediji koji su djelovali u toku rata, a čija je ratna produkcija u najvećem obimu izdržala na testu vremena, ali i objektivnosti i istinitosti, danas, uz ostalo, mogu biti i pouzdan istorijski izvor za svakoga koji želi da se bavi tom problematikom. To je prava mjera kvaliteta njihovih informacija i odraz ljudskog poštenja i korektnosti onih koji su te materijale stvarali.

Oni mediji, čiji „ratni proizvodi“ nisu mogli izdržati na testu objektivnosti i istinitosti, bez obzira na snage koje su iza njih stajale i ciljeve koje su propagirali, mogu se svrstati u kategoriju običnih ratno-huškačkih medijskih proizvoda iz onih mašinerija, čiji produkti danas mogu poslužiti kao negativni primjeri. Oni nisu bili samo u funkciji obmanjivanja javnosti, već su djelovali kao prethodnica ili pratnja prilikom nastupanja ratnika na putu u najteže zločine, pa i genocid.

Kako je u ratu, po pravilu, od najstarijih vremena, prva žrtva istina, treba biti oprezan kod razvrstavanja i selektiranja ratnog izvještavanja (medija) na objektivno i neobjektivno, istinito i lažno, ono koje otkriva ili prikriva istinu itd. U tom pogledu, granice nisu tako oštre i jasne. Zavisno od okolnosti, putem istog medija, pokazće se kasnije, prolazile su i jedne i druge informacije.

Posebnu pažnju, u našem slučaju zaslužuju mediji i informacije koje su prikupljane i kreirane za strane medije, kao i za medije susjedne Srbije i Hrvatske. Strane medije, u tom pogledu, možemo podijeliti na one koji su djelovali u skladu sa politikama zemalja iz kojih su njihovi dopisnici dolazili, ali ipak sa visokom dozom profesionalnosti i ljudskog poštenja, dok za druge, uz časne izuzetke, možemo reći da su, u neku ruku bili samo „medijski unprofor“ na ovim prostorima.

Mediji iz susjedstva, Hrvatske, Srbije i Crne Gore bili su u manjoj ili većoj mjeri megafoni tamošnjih nacionalnih politika i njihovih aspiracija.

3. Medijski rat (kao rat istine i laži - u ratu)

Tokom rata za BiH (1992–1995.) ili bolje rečeno kao njegov sastavni dio, istom žestinom i intenzitetom vodio se, dakle, i medijski rat i to svim raspoloživim sredstvima i oruđima, najviše kroz elektronske, a u velikoj mjeri i kroz printane medije. Preciznije rečeno, medijski rat na prostoru bivše Jugoslavije, pa i Bosne i Hercegovine, počeo je nekoliko godina prije oružanog

sukoba, nakon dolaska Slobodana Miloševića na kormilo Srbije i otvaranja duboke krize u zemlji, 1988. a njegov početak označen je ratnohušakačkim porukama sa proslave 600-te godišnjice Kosovske bitke, sa Gazimestana, 1989. godine. „Bila je to dobra artiljerijska priprema za 'preventivni' rat i odbranu svekolikog srpstva.”³

Poznate su činjenice o zauzimanju TV pretvarača i drugih medijskih instalacija širom BiH koje su, u jesen 1991. godine, izvele snage bosanskih Srba, uz pomoć JNA, nekoliko mjeseci prije nego što će zapucati na bosanske gradove sa okolnih brda. Ratni stožer u Beogradu imao je puno razloga da se što prije dočepa tih resursa u Bosni i Hercegovini. Nije slučajno što se sarajevsko „Oslobođenje”, u aprilu i maju 1992., našlo prvo na udaru srpske artiljerije, ranije raspoređene po brdima oko Sarajeva, dakle, odmah „čim je zapucalo”. U isto vrijeme, na meti srpskih granata našli su se i ostali mediji, prije svega radio, televizija, pošta... Uprkos svemu, sarajevski mediji, kao što je poznato, nikad nisu ućutkani. Radeći kontinuirano u nemogućim uslovima, ratno „Oslobođenje”, razrušeno i devastirano, 1994. godine, proglašeno je najboljom novinom u svijetu. Bilo je to veliko priznanje bosanskohercegovačkom novinarstvu. Nije, nažalost, moglo zaustaviti granatiranje Sarajeva, niti otkloniti patnje i razaranja širom Bosne i Hercegovine. Srećom, nastavilo je i dalje o tome izvještavati i svjedočiti pred licem svijeta.

S duge strane „barikade”, počelo je izlaziti srpsko „Oslobođenje”, „Glas srpski”, instalirane su radio stanice, televizija – na materijalnim i ljudskim resursima koji su obilato pristizali iz Srbije. Onoliko koliko je Srbija bila involvirana u rat u Bosni i Hercegovini, toliko je i tako pomagala i programski uticala na medije koji su djelovali sa teritorije pod kontrolom bosanskih Srba.

U skladu sa razvojem prilika na bosanskom ratištu, ustrojavala se i ratna medijska scena u Bosni i Hercegovini na kojoj je djelovalo mnoštvo printanih i elektronskih medija kako na jednoj tako i na drugoj zaraćenju strani. Svi ti mediji bili su, manje-više, prethodnica ili pratnja svemu onome što se „izdođadalo” u tom ratu. Samim tim postali su dio rata. Drugačije nije ni moglo. Zavisno sa koje strane su djelovali, tako su u programskom smislu i nastupali – kao prethodnica ili „pozadinsko obezbjeđenje” ratnicima. To su već poznate činjenice.

Prikupljeni i novootkriveni dokazi i dokumenti u proteklom vremenu, masovne grobnice i presude Haškog tribunala, uključujući i onu za genocid u Srebrenici i druge zločine, počinjene u bosanskom, ali i drugim jugoslovenskim ratovima, upoređeni sa tadašnjim „izvještajima” sa lica mjesta, koje danas možemo naći po arhivima medijskih kuća ili u depoima arhivskih ustanova daju nam najobjektivniju sliku svega onoga što se može podvesti pod pojam informisanja javnosti i ratne propagande u ratu. Kroz ta poređenja doći ćemo do spoznaje, ne samo o moralnoj bijedi jedne profesije, koja je u velikoj mjeri bila involvirana i u najteže zločine na ovim prostorima, već

³ Meldijana Arnaut-Haseljić, *nav. rad*, str. 850.

i o stvarnoj ulozi onih koji su iza te mašinerije stajali i koji su joj u tom smislu davali „pogonsko gorivo“. Žalosno je da još niko iz tih krugova, ni nakon 20 godina od završetka rata, još uvijek nije izveden pred lice pravde.

Događaje oko Srebrenice, u julu 1995. godine, mediji u Bosni i Hercegovini i s jedne i sa druge strane, tretirali su u skladu sa svojim dotadašnjim programskim usmjerenjem, ali i sa realnom pozicijom zaraćenih strana. Na srpskoj strani, na primjer, uz nastojanje da se prikrije ili prećuti zločin i uz kasniji pretjerani trijunfalizam, vidljiva je uloga i involviranost Beograda u operacije oko Srebrenice, a na muslimanskoj – razmjere zločina, razočarenje i osuda izdaje od strane međunarodne zajednice, koja nije ništa poduzela da zaštiti Srebrenicu, kao svoju „zaštićenu zonu“.

4. O umiješanosti Srbije (potvrda medija)

Osim poznatih i objavljenih, ali i još uvijek prikrivenih arhivskih dokumenata, ima više dokaza i u medijima o direktnoj umiješanosti Srbije u događaje u i oko Srebrenice, uključujući i zločin genocida. Nažalost, to nije bilo dovoljno za sud u Hagu da Srbiju proglasi zaraćenom stranom i agresorom na BiH, te krivcem za izvršeni genocid u Srebrenici kao zaštićenoj zoni UN, u julu 1995. Osim mnogih službenih izvještaja koji su po sistemu rukovođenja i komandovanja pristizali sa terena oko Srebrenice u Beograd, čak su i srpski mediji, tokom juna i jula 1995. godine, javno bilježili pojačano prisustvo važnih ličnosti iz vojnog i političkog života Srbije na terenima oko Srebrenice. Tako je na primjer „Srpski radio“ 4.7.1995. godine izvijestio da su najviši politički lideri bosanskih Srba – Karadžić, Krajišnik, Ostojić i Buha primili na Palama visoku delegaciju Demokratske stranke koju su predvodili potpredsjednik Stranke Miodrag Perišić i prof. dr Miroljub Labus. Nakon raspravljanja o planovima za integraciju „RS i RSK“, gosti su se predstavili kao lideri jedne nacionalne stranke koja djeluje na liniji „svsrpskog jedinstva“ i zato, u ime domaćina, dobili pohvalu od Velibora Ostojića, predsjednika Izvršnog odbora SDS „svih srpskih zemalja“. Tri dana kasnije, 7.7.1995. godine (drugog dana ofanzive na Srebrenicu), Srpski radio i TV prenijeli su izjavu predsjednika Demokratske stranke Zorana Đinđića, koji je, vjerovatno inspirisan izvještajem svojih izaslanika, došao na Pale i između ostalog rekao da „međunarodno priznata Bosna i Hercegovina predstavlja veštačku tvorevinu koja za godinu-dve više neće postojati“.⁴

Početkom jula 1995. godine, u završnoj fazi priprema za napad na Srebrenicu, vodeće srpske lidere na Palama posjetio je i patrijarh Pavle. To su prenijeli glavni svjetski mediji, uz

⁴ Veliki broj dokaza o tome nalazi se u pregledima agresorske propagande, koju je pratila Uprava za moral Generalštaba Armije BiH. Navodimo samo neke od primjera koje je u jednoj svojoj analizi izdvojio General Fikret Muslimović, u to vrijeme načelnik Uprave i objavio u svojoj knjizi *Argumenti i sjećanja o ratu, knjiga druga 1994 – 2000*.

komentar da su razgovarali o „aktuelnoj vojnoj situaciji”, a to znači i o predstojećoj ofanzivi na Srebrenicu i Žepu, što su, sa svoje strane, srpski mediji demantovali, negirajući da se tom prilikom razgovaralo o vojnoj situaciji. Vrlo brzo pokazalo se da su strani mediji bili u pravu, „jer je patrijarhova posjeta imala značaj mentalnih priprema za predstojeću zločinačku ofanzivu prema Srebrenici i Žepi.”⁵ To je samo jedan od brojnih dokaza o umiješanosti vrhova Srpske pravoslavne crkve u ratnu dramu u Bosni i Hercegovinu, koja je čitavo vrijeme rata davala duhovnu investituru najgorim zločinima, pa i ovim u Srebrenici.

O direktnoj umiješanosti vojnog vrha u Beogradu u sve ono što se julskih dana 1995. godine događalo u i oko Srebrenice potvrđuje izjava komandanta Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane Vojske Jugoslavije generala Ljubiše Veličkovića, koju su 7. 7. 1995., drugi dan ofanzive na Srebrenicu, prenijeli vodeći elektronski mediji Srbije i srpski mediji u BiH: „Avijacija NATO ranjiva je kao i sve druge avijacije, a vojnici Republike Srpske imaju sredstva, srce i ponos i ne žele da budu poniženi, a to je odlučujuće u svakom ratu.”⁶ Izjava je očigledno data s namjerom da potakne brže osposobljavanje jedinica Ratka Mladića za odbranu od zračnih snaga NATO pakta i da ohrabri učesnike ofanzive na Srebrenicu u pogledu mogućnosti za borbu protiv tih snaga, čiji su se udari po srpskim linijama oko Srebrenice nagovještavali. Ovo je potvrda sinhronizovanog djelovanja vojno-političkog vrha iz Beograda u svakovrsnoj podršci srpskim snagama koje su stezale gvozdenu pesnicu oko Srebrenice. Teroristička organizacija „Škorpioni” opremljena i poslata od strane MUP-a Srbije, koja je počinila jezive zločine oko Srebrenice, samo je mali dio te svestrane i široke podrške u kampanji na Srebrenicu i Žepu s desne strane Drine.

Inače, bilo je više razloga što se iz vojnog vrha u Beogradu insistiralo da se što prije pristupi radikalnom rješenju muslimanskih enklava Srebrenice i Žepe. Prije svega, njihovim zauzimanjem došlo bi do značajnog skraćivanja frontova (borbenih linija), što bi smanjilo potrebe za logistikom i ljudstvom na srpskoj strani koje se manje više prikriveno, ali i uz velike otpore, mobilisalo u Srbiji i Crnoj Gori. Kako je učestala mobilizacija demaskirala agresiju, pogotovo što su vojni obveznici sve više izbjegavali mobilizaciju radi odlaska u rat u BiH, skraćivanje frontova, u svakom slučaju, smanjilo bi mobilizacijske napore u Srbiji i Crnoj Gori, a time prikrilo i umiješanost Srbije u rat u BiH.

Tokom priprema, a i same ofanzive na Srebrenicu, službeni Beograd je pojačao propagandne aktivnosti i snažno političko djelovanje na liniji ujedinjenja srpskih zemalja. Mnoge posjete važnih ličnosti iz Beograda u tom periodu, sa porukama, planovima i zahtjevima za ujedinjenje svih srpskih zemalja, opredjeljivale su i aktivnosti i rad ne samo SDS kao vodeće političke

⁵ Fikret Muslimović, *Argumenti i sjećanja ratu, knjiga druga 1994 – 2000.*, Sarajevo 2006., 323.

⁶ Fikret Muslimović, *nav. djelo*, 323.

stranke, već i vlade bosanskih Srba. Tako je Srpski radio, 2.7.1995. izvijestio da je tog dana „održana sjednica Vlade RS na kojoj je, između ostalog, razmotrena informacija o pripremama neophodnih zakona o ujedinjenju RS i RSK.“ Sve te političke aktivnosti koordinirane su sa najviših mjesta u Beogradu.⁷

Nisu slučajno od početka jula 1995. godine Karadžić i Mladić skoro svakodnevno boravili u Zvorniku. Odatle su, pripremajući tamošnje vojne i političke strukture za ofanzivu na Srebrenicu i Žepu, lakše komunicirali sa svojim nadređenim u Beogradu. U to vrijeme srpski mediji su, da bi prikriili težište borbenih dejstava prema Srebrenici, svakodnevno izvještavali da se ta dva čelna lidera bosanskih Srba nalaze na nekim drugim mjestima. Boraveći u Zvorniku, Karadžić se maksimalno angažovao u pripremama za predstojeća dejstva prema Žepi i Srebrenici. Tako je vojni plan uništenja enklava Srebrenice i Žepe podržan temeljitim političkim mjerama i aktivnostima. Između ostalih, to potvrđuje i podatak da je 5. 7. 1995. godine, a to znači uoči samog početka ofanzive na Srebrenicu, Srpski radio javio da je tog dana održana sjednica zvorničkog odbora „SDS srpskih zemalja“ na kojoj su aktivno sudjelovali Karadžić, Ostojčić i Krajišnik. Prema izvještaju tog radija, raspravljalo se o političkim pitanjima. Govoreći o disciplini u okviru srpskih političkih struktura, Karadžić je upozorio „da se ne može ništa raditi od svoje volje“, te da se mora iskazati „lojalnost i odanost narodu“. Tek kasnije bit će jasno da je upravo taj sastanak bio finale političkih i vojnih priprema za zločinački pohod na Srebrenicu i Žepu. U jeku ofanzive na Srebrenicu, Velibor Ostojčić je kao predsjednik Izvršnog odbora SDS „svih srpskih zemalja“ obavijestio javnost kako se „skupština SDS srpskih zemalja“, koja je bila zakazana za Petrovdan, odlaže za 21. juli jer je stanje na ratištu onemogućilo dolazak i prisustvo većeg broja članova SDS toj važnoj sjednici, na kojoj je trebalo da se razmatra i konvencija „ujedinjenja SDS svih srpskih zemalja, a narodu predočiti koncept ujedinjene nacionalne države srpske države“.⁸ Poslije sjednice Opštinskog odbora SDS u Zvorniku, 5.7.1995. u toku ofanzive na Srebrenicu (o čemu su srpski mediji, naravno, ćutali), Ostojčić je govorio da će Srbi preći iz „pasivne u aktivnu odbranu, pa i kontraofanzivu“. Poslije Karadžića, Krajišnik je, govoreći o obavezama prema srpskim žrtvama, posebno naglasio da se „bivša BiH mora podeliti po šavovima po kojima je prethodno popucala... To je već urađeno i na tome se mora istrajati.“⁹

⁷ „*Oslobođenje*“ piše o učešću „Beograda“ u srebreničkim zbivanjima sljedeće: „Već je rečeno da je Srebrenica osvojena iz Beograda i argumentirana direktna umiješanost tzv. vojske Jugoslavije u napad na ovu tzv. zaštićenu zonu. Malo je, međutim, poznato da je u Beogradu, sedam dana prije nego što će Srebrenica biti prepuštena agresoru, to sve bilo najavljeno. Četvrtog jula komandant tzv. prve armije 'jugoslovenske vojske' general-potpukovnik Dragoljub Ojdanić je za novinsku agenciju Tanjug izjavio, a paljanski radio prenio i ovu poruku: 'Te dve muslimanske enklave, Srebrenica i Žepa, nalaze se duboko na srpskoj zemlji i nije trebalo dozvoliti ni da se one formiraju. Tako neće moći ostati. To se mora vojnički rešiti.'“

⁸ Fikret Muslimović, *Nav. djelo*, 324.

⁹ Fikret Muslimović, *Nav. djelo*, 325.

Nije slučajno RTV Beograd o padu enklave Srebrenica u julu 1995. obavijestila svoje gledateljstvo, objavljujući samo jednu kratku vijest na kraju televizijskog dnevnika. Značenje koje su tom događaju pridali srpski mediji bilo je u najmanju ruku iskrivljeno – kao oslobođenje grada od islamskih fundamentalista.

5. Pisani „izvještaji iz rata“ – istiniti i lažni – (ne)mogućnost poređenja

Upoređujući tekstove sarajevskog „Oslobođenja“ i dva printana srpska medija – „Oslobođenje srpsko“ i „Glas srpski“ nije teško uočiti da su srpski mediji, ovoga puta, pažljivo prateći šta se događalo oko Srebrenice, tih julskih dana, u punoj mjeri na medijskom planu izvršavali ono što su kažnjeničke postrojbe izvršavale na terenu. Težili su da se maksimalno zataška, prećuti i sakrije zločin (svakako po instrukcijama iz Beograda), ispoljavajući nešto kasnije, nakon što su pobili više od 8.000 ljudi, trijumfalizam pobjednika.

Po uobičajenom šablonu ratne propagande – da je svaki ratni pohod, odgovor na izazov i provokacije s druge strane, „Srpsko Oslobođenje“ od 5. jula, u tekstu pod naslovom „Ofanziva zvana put bez povratka“ piše da je „neprijatelj“, otkako je počeo žestoku ofanzivu na sarajevskom ratištu 15. juna. „beležio samo neuspehe“, uprkos pojačanjima koja neprijatelju stižu iz Tuzle, odnosno zone odgovornosti Drugog korpusa. Istu temu konkretizuje i dnevni list „Glas srpski“ (od 5.7.1995.), pod naslovom: „Porazni rezultati neprijateljske ofanzive na Sarajevo, herojska odbrana, uspjesi u napadu“. U istom kontekstu, na pitanje da li se Vojska RS priprema za eventualnu kontraofanzivu, s obzirom da se muslimanska ofanziva na RS nastavlja nesmanjenom žestinom, list prenosi sljedeći odgovor Radovana Karadžića: „Spremamo se za odbranu, suzdržavamo se od kontraofanzive da ne bismo pokvarili izgleda za uspeh nove konferencije. Ali ukoliko se ofanzive nastave mi ćemo preći u pasivnu pa i u aktivnu odbranu i kontraofanzivu...“¹⁰

Sutradan, 6 jula, počeo je opći napad Drinskog korpusa na Srebrenicu i Žepu. Prethodno su izvršene sve medijske i političke pripreme da se udar na nezaštićene zone UN prikaže kao isprovocirani odgovor na započetu ofanzivu A BiH na sarajevskom ratištu.

Sarajevsko „Oslobođenje“, u ratnoj hronici, pozivajući se na Press centar Armije RBiH, 8. jula prvi put spominje početak napada i tešku humanitarnu situaciju u Srebrenici. U popodnevним satima istog dana, to će prenijeti i elektronski mediji u Sarajevu. Sljedećeg dana, 9. jula, „Oslobođenje“ donosi naslov „Tenkovi napadaju Srebrenicu“ i opširniji radio-intervju sa Osmanom Suljićem, predsjednikom ratnog Predsjedništva Srebrenice, koji je upozorio i domaću

¹⁰ Hasan Nuhanović, *nav. djelo*, str. 3.

i svjetsku na dramatičnu situaciju u Srebrenici, apelujući za pomoć i sprečavanje katastrofe, koja je bila na pomolu.

U svom broju od 10. jula, prenoseći informacije iz više izvora donosi više uznemirujućih naslova koji upozoravaju na tešku situaciju u Srebrenici („Alarm za Srebrenicu“, „Ultimatim snagama UN“, „Unprofor pod zemljom“, kolumna „Enklava“), te piše o intenzivnim kontaktima Alije Izetbegovića i Harisa Silajdžića sa nekoliko najmoćnijih svjetskih lidera, u kojima su pokušali da privole svjetske centre moći (lidere SAD, nekoliko evropskih zemalja i UN) da zaustave srpske snage koje su već ulazile u Srebrenicu i spriječe katastrofu. Uprkos tim naporima, UN se oglašuju na zahtjeve za intervenciju zračnih snaga NATO-a.

U broju od 11. jula, na sam dan kada su srpske snage, nakon višednevnog granatiranja, definitivno zauzele Srebrenicu, „Oslobođenje“ ne prenosi tu vijest (koja vjerovatno još nije bila potvrđena), već kroz više naslova i komentara osuđuje ponašanje nekih aktera na međunarodnom planu, komentariše nemoć snaga Umprofora da izvrše svoju misiju, prenosi reakciju turskog predsjednika Demirela, koji je pozvao lidere vodećih zapadnih zemalja da preduzmu mjere i zaustave napad na Srebrenicu i Hamida Algabida, generalnog sekretara islamske konferencije (OIC), koji je osudio te napade kao „teško kršenje rezolucija UN“.

Dan nakon ulaska srpskih trupa u Srebrenicu (kada počinje surova odmazda i zločin), uz ostale napise i komentare, „Oslobođenje“ u broju od 12.7.1995. prenosi saopćenje iz štaba UN (dato prethodne večeri): „Snage Unprofora povukle su se iz Srebrenice prema sjeveru zaštićene zone UN oko ovog mjesta, dok su Karadžićevi Srbi ušli u ovaj grad, a zajedno sa ovim snagama, povlače se hiljade stanovnika srebreničkog područja, u strahu od Karadžićevih Srba. Grad je potpuno prazan. Radi se o velikom egzodusu...“ U istom broju oglasila se i Vlada R/F BiH: „Raspoložive informacije govore da je Unprofor prepustio srpskim teroristima zaštićenu i demilitarizovanu zonu Srebrenice. Desetine hiljada civila napuštaju grad i kreću se prema Potočarima. Nema pouzdanih podataka o žrtvama, ali je izvjesno da je veliki broj ubijenih i ranjenih civila. Humanitarna situacija prognanog stanovništva je katastrofalna. Vlada je preduzela sve što je u njenoj nadležnosti i njenoj moći da spriječi ovu tragediju. Na žalost, UN su svojim pasivnim odnosom pomogle srpskim teroristima da izvrše genocidni progon stanovništva Srebrenice“.

Nakon pada Srebrenice „Oslobođenje“i dalje prednjači po broju tekstova koji govore o Srebrenici, uočavajući da se radi o događaju „bez presedana u bosanskom ratu“. Tu su i razna saopštenja (*Građanske demokratske stranke*, npr. da se pristupi prikupljanju dokaza o saučesnicima o izvršenom genocidu u Srebrenici), informacije o diplomatskoj aktivnosti - da se spriječi masakr zarobljenika, naporima da se zbirnu izbjeglice, koje u kolonama napuštaju

grad itd. Izvještava se o velikom broju žrtava, slaboj reakciji NATO-a (12. juli), prenose se reakcije raznih lokalnih institucija i političkih stranaka povodom masakra bespomoćnih civila u Srebrenici, kao i reakcija člana Predsjedništva BiH Nijaza Durakovića, govori se i o neuspjehu UN-a da spriječi napad (13. juli)... List donosi i razne komentare, među kojima i komentar novinara RFI (Radio France International) Stanka Cerovića pod naslovom „Tragikomlično pozorište”, u kojem, pored ostalog piše: „Srpska vojska je malo požurila ulazeći u Srebrenicu” (14. jul), objavljuje i domaće reakcije: „Srebrenice je okupirana uz asistenciju UN”, „Masakr u selima”, prenosi informacije o velikim stradanjima stanovništva, te razne apele da se pruži zaštita civilnom stanovništvu (15. jul). Uz ostalo, objelodanjuje i podatke o učešću Beograda u srebreničkim zbivanjima (16. jul), a u članku od 17. jula pod naslovom „Žrtve prevare” piše: „Procjenjujemo da su od 7 do 10 hiljada ljudi, u stvari svaki četvrti stanovnik zaštićene zone bili žrtve povjerenja koje su imali u UN, a ostalih oko 35.000 stanovnika zaštićene zone UN žrtve su nečuvane prevare jer nijedna garancija koju su UN bile obavezne ispoštovati nije ostvarena. U broju od 18. jula „Oslobođenje” nastavlja sa serijom tekstova, u kojima se, nakon Srebrenice, pokušava redefinisati uloga međunarodne zajednice u BiH. U tekstu pod naslovom „Detalji se taje” navodi se: „Vojni zapovjednici Zapada raspravljali su o tome da li u Bosnu slati trupe opremljene teškim naoružanjem radi obrane ‘sigurnih područja’ od nadirućih srpskih snaga, ali o rezultatima postignutim na sastanku nisu iznijeli nikakve detalje”. „Oslobođenje” donosi i prvo reagovanje i izjave holandskih vojnika koji su jula 1995. bili u Srebrenici: „Bosanski Srbi koji su zauzeli istočnobosansku enklavu Srebrenica na području koje su UN proglasili sigurnim čine razna zvjerstva, uključujući ‘ubistva i sakaćenje’ (...) ‘Ne puca se samo na muškarce za koje se pretpostavlja da pripadaju Armiji BiH’, (...) ‘Nisu pošteđeni ni žene, pa i trudnice, djeca niti starci. Neki su ustrijeljeni i ranjeni, drugima su odsijecane uši, a neke žene su silovane.’ Putem „Oslobođenja” reagovalo je i Društvo pisaca u Sarajevu: „Srebrenica ispit savjesti” – „Društvo pisaca Republike BiH upozorava svjetsku javnost da su predajom Srebrenice srpskom agresoru pogažena ljudska prava na kojima počiva UN.”

Tek 19. jula „Oslobođenje” prvi put najavljuje moguće katastrofalne posljedice pada Srebrenice i donosi procjenu broja ubijenih i nestalih na ovom području, preuzetu iz Press centra Armije BiH: „Drama prognanika iz Srebrenice u žiži je domaće i svjetske javnosti.

Prema podacima kojima raspolažu zvanični organi, u Tuzlansko-podrinjskom kantonu do juče je prihvaćeno 25.290 ljudi iz Srebrenice. Podaci UNHCR su da je do sada iz Srebrenice pobjeglo 29.000 ljudi. Nažalost, neizvjesna je sudbina 12.000 ljudi i s razlogom se strahuje za njihove živote. U Tuzlu je juče stigla i grupa od 88 ranjenika koji su medicinski zbrinuti. Nažalost, to nije ona grupa od 88 ranjenika za čiju se sudbinu ništa ne zna.”

Paralelno sa ključnim tekstovima o Srebrenici iz sarajevskih printanih medija, prvenstveno „Oslobođenja“, u navedenom pregledu Hasan Muratović je na istu temu objavio, više tekstova i iz srpskih printanih medija „Glas srpski“ i „Oslobođenje srpsko“ i tako omogućio ne samo jednostavan uvid u medijski prostor i ratno izvještavanje u toku najdramatičnije epizode rata za Bosnu i Hercegovinu (1992–1995.), već i objektivnu spoznaju, karakteristike (izgled, oblik) i ciljeve jednog pravednog (odbrambenog) i jednog nepravednog (osvajackog) rata i agresije.

Premda su u srpskim medijima nagovještavala jedna velika ofanziva, kao odgovor na napade A BiH na sarajevskom ratištu, neposredne pripreme, pa i početna dejstva u pohodu Drinskog korpusa na Srebrenicu, ostala su izvan domašaja javnosti ili su prikrivana i maskirana drugim informacijama. Nije slučajno, nakon 6 dana ofanzive, Srebrenica prvi put spomenuta u srpskim medijima tek 11. jula 1995., dakle na sam dan ulaska srpskih trupa u taj izmučeni grad - kada je i počeo najveći zločin u Evropi poslije Drugog svjetskog rata. Na naslovnoj stranici dnevnog lista „Glas srpski“ navodi se izjava general-potpukovnika Milana Gvere pod naslovom „Saterani teroristi iz Srebrenice“: „Sadašnje naše borbene aktivnosti usmerene su samo na neutralisanje muslimanskih terorista, a nikako protiv civila i pripadnika UNPROFOR-a“, na istoj, naslovnoj stranici je i tekst „Srljaju i ginu“: „Prema saznanjima nadležnih organa srpske vojske, nakon velikih gubitaka u poslednjim borbama na sarajevskom ratištu, u muslimanskim jedinicama sve je češća pojava samoranjavanja, dezerterstva i drugih načina izbegavanja borbe“.

Sedmični list „Oslobođenje srpsko“, u izdanju od 12. jula, na naslovnoj stranici donosi trijumfalistički naslov: „Još jedna velika pobjeda srpske vojske“, a u nastavku izvještava: „Oslobođena Srebrenica - Srpska vojska je u utorak kasno popodne u nezadrživom jurišu, uprkos bombama NATO avijacije, uspela da oslobodi veliko muslimansko uporište – grad Srebrenicu. List „Glas srpski“ od 13. jula 1995. na naslovnoj strani objavljuje izjavu Radovana Karadžića „Srebrenica je srpska zemlja“, koju je dao reagujući na najavu iz UN da će tražiti povlačenje Srba iz zaštićene zone. Postavljajući pitanje: zašto se Hrvati ne povlače iz zapadne Slavonije, poručio je, da za razliku od Hrvata, njegove snage ne čine masakr nad civilima u Srebrenici. Na istoj – naslovnoj strani – navodi se još jedna obmana: „Situacija u Srebrenici Bezbedan kamp u Potočarima“.¹¹ Isti list donosi selektivne informacije iz diplomatskih krugova da neće doći do intervencije UN u zaštićenoj zoni Srebrenica (Jasuši Akaši npr.), u kojoj je već bio počeo pokolj. Na vidnom mjestu, posredstvom Tanjuga, ističe se i izjava dr. Vojislava Koštunice, „da ulazak Vojske RS u Srebrenicu predstavlja odbrambenu akciju, posle koje će morati da se nađe novo rešenje za zaštićene zone“.

¹¹ Iz presude koju je izreklo pretresno vijeće MKSJ 10. juna 2010. godine u predmetu Popović i drugi (čije izvode donosi Nuhanović, u pomenutom pregledu, str. 19), može se vidjeti da su masovne egzekucije nad Bošnjacima, koje su počele 13. jula, nastavljene u narednim danima na različitim lokacijama – od kojih se sve, osim Potočara, nalaze izvan područja opštine Srebrenica (područje opština Vlasenica, Bratunac, Zvornik, Trnovo).

„Glas srpski” i narednih dana intenzivno se bavi Srebrenicom. Dok je veliki egzodus žena i djece bio u toku, a egzekucije muškaraca i dječaka počele na nekoliko lokacija, oko Srebrenice, ta novina kao udarnu vijest, u svom broju od 14. jula, u stilu pobjednika objavljuje: „Nakon oslobodilačke akcije Vojske Republike Srpske – Srbi se vraćaju u Srebrenicu (...) Muslimanskom civilnom stanovništvu ponuđeno da ostane u gradu, ali većina želi da ode u Tuzlu, što im je omogućeno (...) Srpska vojska se prema njima ponaša u skladu sa odredbama međunarodnih konvencija.”; „Srpskoj vojsci se predaje veliki broj razbijenih muslimanskih jedinica”; „Muslimanski vojnici se evidentiraju i prema njima će se ponašati u skladu sa odredbama Ženevske konvencije”. U istom broju objavljuje komentar pod naslovom „Poslije oslobađanja Srebrenice – Ratni preokret” , a u dvobroju od 15/16 jula, list podrobno obavještava čitateljstvo kako je „srpska vojska uspješno okončala akciju u Srebrenici”, kako humano postupa prema muslimanskim civilima i vojnicima koji su pravovremeno predali naoružanje, kako se neki zarobljenici okreću od „Alijine politike” itd. Selektivno prenoseći neke reakcije u regiji i svijetu ovaj list (posredstvom SRNE) posebno citira predsjednika Saborne narodne stranke Srbije Slobodana Rakitića, koji je izjavio u Beogradu da „oslobođenje Srebrenice predstavlja otpor višemjesečnoj vojnoj akciji Izetbegovićevih formacija.”

U svom broju od 19. jula, sedmični list „Oslobođenje srpsko” na naslovnoj strani donosi tekst pod naslovom „Uspravljanje srpske kičme” – „Drinski front: Bitka za istočne granice”: „Srpska vojska ovih dana bije jednu naročitu bitku: onu za istočne enklave, kako se u političkom žargonu nazivaju takozvane zaštićene zone uz Drinu – Srebrenica, Žepa i Goražde. U ovom broju objavljeno je još desetak različitih članaka i komentara o Srebrenici, u kojima nije teško primijetiti kako se posebno naglašava izražen humanost srpske strane tokom operacija u Srebrenici: „Muslimani priznali – evakuacija izvedena korektno” – „Tokom evakuacije nije bilo incidenata ni sa jedne strane, a srpska strana se držala svih odredbi Ženevske konvencije i Međunarodnog ratnog prava...” Sa istih stranica u isto vrijeme se poručuje „Sprečićemo stradanje Srba”, „Zapis o srpskom oružju: Srebrenica ponovo naš grad” – „Nema više Naserovog begluka” – „Prekipjelo Srbima i oni krenuli: ovog puta kontraudar je bio gromovit – kolubarski, cerski, mojковаčki”.

U tom stilu u „Oslobođenju srpskom” od 19. jula 1995. napisan je i osvrt koji na najbolji način ilustruje tipičnu srpsku ratno-huškačku retoriku i njihov pogled na uzroke i posljedice rata u Bosni i Hercegovini: *„Nije ni rat počeo, a Alija je Srebrenicu već bio ucrtao u mjesta gdje će se klicati samo alahu. Znali su to Srbi koji su živjeli u ovom gradu i užurbano se pripremali da izbjegnu zlu sudbinu. Kupili su sve što se moglo staviti u zavežljaje i u najtamnijim noćima kretali u izbjeglištvo – prema Skelanima i Bratuncu... Srbi su bili nijemi posmatrači događaja. Stidljivo su ulazili u svoju bogomolju, da ne uvrijede poturice, sve zarad 'bratstva i jedinstva' u koje se i drug Rizo (Selmanagić, ugledni prijeratni privrednik, direktor UPI-a, n.p.) kleo i akšamlučio pored srebreničkih izvora... Istrošilo se bratstvo i jedinstvo. Srbi ponovo krenuli u*

'Izgor': Ustaštvo izašlo, još jednom iz ilegale. Glas mujezina sve snažnije se razliježe srebreničkim klancima, a zvono srpske bogomolje umuklo. Ne čuje se zvuk pravoslavlja od halakanja nebraće u crnim odorama... Prva stradaše srpska sela. Komšije udariše na srpsku zemlju. Sve krenu po Alijinom scenariju. I svijet umiješa prste – Srebrenica postade zaštićena zona u krilu Ujedinjenih Nacija... No i tad kroz pukotine mirovnjaka, Naser Orić i njegove turbanlije kretali su u krvave izlete. Vraćali se u ustaško gnijezdo sa isukanim noževima, sa čijih vrhova je kapala srpska krv... Trajalo je to mjesecima. Naser prkosio Srbima, gradio svoj 'hadžiluk', otvarao hareme... Prkosa se nakupilo, prekipjelo Srbima i Srbi krenuli... Oni što su prkosili, a posebno poturice, mole za milost, pozivaju u pomoć sve... Romanjici, Birčaci u istom stroju, odabrani, oni što s pjesmom kreću u najjuče bojeve... konačno su shvatili da je preko njihovih tijela Alija htio stvoriti džemahiriju. Naser, prepun maraka zarađenih prodajući nemoćnim humanitarnu pomoć, kukavički uzmiče pred srpskim junacima. Pukao mit o njemu, istina otvorila oči njegovim podanicima. Srebrenica je u Republici Srpskoj.’¹²

U rubrici „Aktuelnosti“ pod naslovom „Šta, zapravo, ne zna Žak Širak - fašisti su bili u Srebrenici“ koji može biti dobar primjer srpskog straha od istine i odgovornosti za zločine koje su počinili. Povod je bila jedna oštra izjava, odnosno poruka tadašnjeg francuskog predsjednika Žaka Širaka: *„Izjavu francuskog predsednika - da Srbi u istočnoj Bosni rade ono što su radili Hitlerovi fašisti - neophodno je korigovati: Srbima potomci Hitlerovih fašista rade ono za šta Širak optužuje Srpsku vojsku. Alija, Haris, Šaćirbej, Rasim, i svi drugi 'graditelji' islamske države na srpskoj zemlji u bivšoj BiH pozdravljaju koliko čudnu toliko i nevjerovatnu, a ponajviše neočekivanu, izjavu francuskog predsjednika Žaka Širaka... Msje Širak, s predsjedničke visine prijeti Srbima što su oslobodili Srebrenicu, svoj grad u kojem je srpski car Lazar kovao srpski srebreni novac za državne potrebe... Ako ste, Msje Širak, gledali televizijske snimke iz oslobođene Srebrenice i Potočara mogli ste vidjeti kakvo je dostojanstvo srpskih oficira i vojnika. Žene, djeca, ostarjeli i bolesni, pa i mladi ljudi među kojima i pripadnici tkz. Armije BiH za koje je utvrđeno (možda i na brzinu) da nisu počinili ratne zločine protiv srpskog naroda – mogli su da odu srpskim autobusima u kamionima na muslimansku teritoriju kod Kladnja i Tuzle... Primjer zločina koji su muslimani činili u drugom svjetskom ratu na srpskim nedužnim življem (na strani ustaške NDH i Hitlera) i u ovom građanskom, vjerskom sukobu u kojem kao hrišćani prolivamo krv i za vas katolike, od islamskog pokoravanja zapadne Evrope...“¹³*

Mediji iz susjedstva, kao što je beogradska „Politika“, takođe pišu o stanju u Srebrenici, posebno se bazirajući na pitanju kakve će posljedice po međunarodne odnose imati rat u Bosni. U svrhu prikriivanja stvarnog stanja u Srebrenici, navedeni list tih dana ne stavlja zbivanja u Srebrenici i oko Srebrenice u prvi plan, već samo donosi kratke agencijske vijesti, bez šireg izvještavanja

¹² Hasan Nuhanović, nav. djelo, str. 45.

¹³ Hasan Nuhanović, nav. djelo, str. 46.

i komentarisanja. Tako beogradska „Politika“, u broju od 12. jula 1995., donosi članak pod naslovom „Potvrđen pad Srebrenice“ - u kojem se navodi kako je „Ahmad Favzi, predstavnik za štampu UN-a potvrdio da su srpske snage ušle u Srebrenicu“. Takođe donosi i naslov „Akaši: UN neće intervenisati u Srebrenici“, u kojem se navodi sljedeće: „Specijalni izaslanik generalnog sekretara za UN u slučaju Jugoslavije Jasuši Akaši izjavio je danas da neće biti nikakvih pokušaja da se ponovo uspostavi zaštićena zona u muslimanskoj enklavi Srebrenica nakon što su je zauzele snage bosanskih Srba. Akaši smatra da je to jednostavno nemoguće.“¹⁴ Bez obzira što neutralnom čitaocu beogradske „Politike“ objavljeni članci mogu djelovati kao kratki, sažeti, profesionalno urađeni i istiniti, kao takvi, svojom formom i suzdržanošću, ne skreću pažnju javnosti na stvarno stanje i na taj način prikriveno pomažu zločine.

Objavljeni tekstovi u gore navedenim medijima imali su različitu svrhu izvještavanja: od zataškavanja i prikriivanja zločina, podsticanja i ohrabivanja, pa sve do potpuno lažnog i prethodno osmišljenog izvještavanja. I sam stil, pa i izbor raznih izmišlotina, ukazuje na činjenicu da su te poslove obavljali dobro školovani pojedinci na kursevima i školama za moral bivše JNA.

6. Zaključak

1. Na osnovu uvida u navedne izvore može se zaključiti da su se o zbivanjima (pa i o genocidu u Srebrenici) i sa jedne i sa druge strane javnosti plasirale najmanje po dvije grupe (vrste) tekstova. Na strani onih koji su „krenuli“ na Srebrenicu plasirani su (1) takozvani „gluhi tekstovi“ (da se ne kaže ništa i prikriju stvarne činjenice) i (2) ratnohuškački tekstovi puni mržnje i poziva na „svetu osvetu“, čiji bi autori morali odgovarati pred licem pravde. Na drugoj strani plasirani su (1) tekstovi koji usljed nedostatka pravih informacija „sa lica mjesta“ objektivno nisu ni mogli prenijeti eho dramatičnih zbivanja tih dana u Srebrenici i (2) oni tekstovi, pisani i plasirani na osnovu objektivnih (i povjerljivih) informacija i izvora sa terena, prvo u vidu crnih predviđanja i upozorenja, upućenih međunarodnoj zajednici (da nešto, napokon preduzme), a kad je to izostalo, u vidu izvještaja o dimenzijama i razmjerama zločina (otkrivajući iz dana u dan prave učinke tog nečuvenog zločinačkog pohoda na takozvane zaštićene zone UN)
2. U kvalitativnom smislu, primjenjujući princip provjerljivosti i održivosti i kriterij potvrđene istinitosti činjenica koje su se nekada plasirale u tim ratnim medijima, nije teško doći do zaključka koje su i kakve poslove ti mediji odrađivali u najgorem ratu na prostoru Bosne i Hercegovine u njenoj hiljadugodišnjoj historiji. Sa stanovišta pristojne vremenske distance od 20 godina, nije bitno koliko je ljudi na ovim prostorima slijepo vjerovalo u te plasirane ratne informacije (jer treba imati u vidu specifične ratne uslove) bez obzira na njihov kvalitet i

¹⁴ *Politika*, Beograd, 12.7.1995., br. 29356, god. XCII, str. 2.

kriterij „istiniticiteta”. Najveći problem današnje bosanskohercegovačke stvarnosti je u tome što su spomenute činjenice, floskule i šeme, formulisane u ratnim uslovima, još uvijek žive kao „žive okamenotine” ne samo u običnom narodu, već i u školskim udžbenicima, akademskim i vjerskim krugovima bez obzira da li su izdržale provjeru vremena kao univerzalnog sudije i jesu li prošle na objektivnom testu „istiniticiteta”.

3. Stoga nije ni čudo što se i refleksije jednog genocidnog pohoda i nakon 20 godina, još uvijek mogu prepoznati ne samo u pisanju medija (otvoreno ili sofisticirano), već i u svakodnevnom političkom životu u pojedinim dijelovima zemlje. Zato svako suočavanje sa prošlošću, ma kako ono bilo traumatično i bolno, treba počinjati uvidom u medijsku sliku jednog užasnog rata i na toj slici identifikovati prave istine i laži, s ciljem „da rata više ne bude”.

Literatura

- Arnaut-Haseljić, Meldijana: Mediji u funkciji realizacije genocida u Bosni, *Genocid u Bosni i Hercegovini – posljedice presude međunarodnog suda pravde – Zbornik radova međunarodne naučne konferencije*, održane 10. i 11. jula 2009. godine u Potočarima (Srebrenica), 2011, str. 860., http://www.institut-genocid.unsa.ba/pdf/Zbornik_Potocari%201.pdf, preuzeto 14.4.2015.
- Glas srpski, od 5.7, 11.7, 13.7, 14.7, 15.7 i 16.7. Banja Luka, 1995.
- Muslimović, Fikret: *Argumenti i sjećanja ratu*, knjiga druga 1994 – 2000., Sarajevo 2006.
- Nuhanović, Hasan: *Pregled medijskih izvještaja o događajima u Srebrenici jula 1995. godine*, http://www.media.ba/sites/default/files/hasan_nuhanovic_nekoliko_dana_jula_-_final.pdf, preuzeto 14.4.2015.
- *Oslobođenje srpsko*, od 5.7, 12.7, 19.7, Istočno Sarajevo, 1995.
- *Oslobođenje*, svi brojevi od 8.7. do 19.7, Sarajevo, 1995.
- *Politika*, od 12.7.1995, br. 29356, god. XCII, Beograd, 1995.

Doc. dr Tarik Haverić

Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

NEPRIJATELJ ČOVJEČANSTVA (HOSTIS HUMANI GENERIS); SAVREMENA UPOTREBA POJMA

Apstrakt:

Prije uspostavljanja međunarodnog javnog prava, običajno pomorsko pravo označava gusare i trgovce robljem kao *neprijatelje čovječanstva*, za koje se smatra da nemaju zakonsku zaštitu, pa ih može kažnjavati svaka država čak i ako nije izravno napadnuta. U naše vrijeme, pojam *hostis humani generis* primjenjuje se samo na mučitelje, i tribunal u Hagu upotrijebio ga je u presudi Anti Furundžiji 1998; od 2001. postoji snažan pritisak da se oznaka proširi na teroriste svake vrste, a naročito na »nezakonite neprijateljske borce«, tj. ratne zarobljenike koji se ne bore za neku priznatu suverenu državu. Time je vlada Georgea W. Busha pravdala držanje u zatočeništvu bez suđenja, u zoni ne-prava, stotina osumnjičenih za terorizam. Današnja pravna misao nedvosmisleno odbacuje tu analogiju.

Ključne riječi: terorizam, neprijatelj čovječanstva, hostis humani generis, tortura, zatočeništvo.

Abstract:

Before the adoption of public international law, admiralty law takes pirates and slavers for enemies of mankind; they were literal out-laws, and could be dealt with by any nation, even if that nation had not been directly attacked. In our days, the term *hostis humani generis* is only used when referring to torturers; this usage has been reinforced by the ruling of the ICTY in Prosecutor v. Furundžija (1998); since 2001. there has been strong pressure to extend it to terrorists of any kind and in particular to »unlawful enemy combatants«, or war prisoners who do not fight on behalf of a recognized sovereign state. George W. Bush administration has thereby attempted to justify keeping hundreds of terrorist suspects behind bars without due process of law, in a grey legal zone. Today's legal thinking unambiguously rejects this analogy.

Key words: terrorism, enemy of mankind, hostis humanis generis, torture, detention.

1. Uvod

Od početka oružanih sukoba na Balkanu 1991-1999, u regiji je porasla učestalost upotrebe mnogih izraza vezanih za ratno i međunarodno krivično pravo, koji su se iz udžbenika i stručne pravničke literature proširili na jezik štampanih i elektronskih medija pa čak i svakodnevne

komunikacije. Taj proces bio je brz i spontan, bez organizirane kritičke recepcije na terminološkoj razini, pa su dio leksičkog fonda u našim jezicima nepovratno postale i neke sintagme nestručno prevedene iz stranih jezika, uglavnom engleskog. Najpoznatiji primjer je International Court of Justice, naziv doslovno preveden kao Međunarodni sud pravde – iako court of justice, kao i *court of law*, znači samo »sud«. Sumnju izaziva i »zločin protiv čovječnosti« kao prevod engleskog *crime against humanity*, odnosno francuskog *crime contre l'humanité*. »Čovječnost« u našim jezicima ima dva osnovna značenja: ona je najprije a) skup (objektivnih) svojstava po kojima se čovjek generički razlikuje od drugih (živih) bića, a zatim i b) (subjektivno) ponašanje čovjeka u skladu s etičkim vrijednostima postavljenim u određenoj ljudskoj zajednici. Oba ta značenja ima engleska riječ *humanity* odn. francuska riječ *humanité*, s tim što i jedna i druga imaju u respektivnim jezicima još jedno značenje: skup svih ljudi, »čovječanstvo«: engleski rječnici objašnjavaju da je *humanity* »ljudski rod: cjelina ljudskih bića« (*the human race : the totality of human beings*)¹, a francuski da je *humanité* »skup ljudi, ljudskog roda, za koji se ponekad smatra da čini cjelinu, skupno biće« (*ensemble des hommes, du genre humain, parfois considéré comme constituant un tout, un être collectif*)².

2. Čovječnost ili čovječanstvo?

U tom smislu, a *crime against humanity* mogao bi jednako biti »zločin protiv čovječnosti« kao i »zločin protiv čovječanstva«. Razlika nije važna za sudsku praksu, dok god postoji spisak delikata koji se svrstavaju u tu kategoriju. No ona je izuzetno značajna za teoriju prava i pravničko rasuđivanje po analogiji.

Krivično pravo naziva »objektom zaštite« društveni interes ili društveno dobro protiv kojeg je upravljeno krivično djelo; on se razlikuje od »objekta krivičnog djela«, naime predmeta ili lica na kome se preduzima radnja izvršenja. Ako je *crime against humanity*, u našem razumijevanju, zločin protiv čovječnosti, »čovječnost« odnosno ljudsko ponašanje u skladu s etičkim vrijednostima fungira kao objekt zaštite. Ako je to pak zločin protiv čovječanstva, »čovječanstvo« odnosno ljudski rod je objekt krivičnog djela, kolektivna osoba kojoj se nekim postupanjem nanosi šteta.

Iz filozofske, upravo *humanističke* perspektive, ova druga prevodna sintagma (kojom se u našem jeziku rješava jedna dilema koja, podsjetimo, ne postoji ni u engleskom ni u francuskom) ima nesumnjivu prednost, a potvrđena je i u najboljim rječnicima koji su bili u upotrebi prije nego

¹ Merriam Webster online, s. v. V. <http://www.merriam-webster.com/dictionary/humanity>.

² Trésor de la langue française informatisé. V. <http://atilf.atilf.fr/>, s. v.

što su prevodi haških optužnica, traktati iz međunarodnog krivičnog prava i komentari presuda postali nevoljna ali neizbježna literatura u regiji³.

Ne postoji opšteprihvaćena definicija zločina protiv čovječanstva/čovječnosti; taj pojam je kategorija zločina koji obuhvataju više inkriminacija, a sankcionirani su na nacionalnoj i međunarodnoj razini. Sam izraz spominje se već 1915. u jednoj diplomatskoj noti povodom pokolja Armenaca u Osmanskoj carevini, no pojam dobiva svoju prvu pravnu definiciju u Povelji Međunarodnog vojnog suda u Nürnbergu 1945. Član 6c Povelje kojom je sud uspostavljen stipulira da je zločin protiv čovječanstva/čovječnosti »ubistvo, istrebljenje, porobljavanje, izgon i svaki drugi nečovječan čin potaknut političkim, filozofskim, rasnim ili religijskim pobudama, organiziran kao provedba konkretnog plana protiv neke skupine civilnog stanovništva«⁴.

Najvažniji aspekt ovog prvog pravnog pojavljivanja jest kršenje načela neretroaktivnosti, zbog želje Saveznika da, u jednom posebnom povijesnom kontekstu, sude odgovornima za zvjerstva počinjena u Drugom svjetskom ratu, kada međunarodno pravo nije poznavalo tu inkriminaciju. Usprkos toj ograničenoj ambiciji Saveznika da ga primijene samo na zločine koje su počinile sile Osovine, pojam se postepeno integrirao u međunarodno zakonodavstvo. Jedna rezolucija UN iz 1948. »potvrđuje načela međunarodnog prava priznata statutom Suda u Nürnbergu i presudama ovog Suda«. Godine 1968. donesena je Konvencija o nezastarivosti ratnih zločina i zločina protiv čovječanstva/čovječnosti; 1973. godine Međunarodna konvencija o suzbijanju i kažnjavanju zločina aparthejda kvalificira aparthejd kao takav zločin⁵, a 1992. jedna rezolucija kvalificira otmice kao »zločine koji spadaju u zločin protiv čovječanstva/čovječnosti«.

Sa ratovima u bivšoj Jugoslaviji otpočela je nova etapa: dok je nirnberška definicija zahtijevala vezu između zločina protiv čovječanstva/čovječnosti i međunarodnog oružanog sukoba, Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju u svom članu 5 ublažio je taj uslov i uključio u definiciju i unutrašnji sukob, da bi zahtjev za oružanim sukobom potpuno nestao prilikom usvajanja Statuta Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu (1994) i Rimskog statuta (1998) kojim je uspostavljen Međunarodni krivični sud: zločin protiv čovječanstva/čovječnosti može se počinuti u miru kao i u ratu.

³ S. Ristić, Ž. Simić, V. Popović, Enciklopediski englesko-srpskohrvatski rečnik, Prosveta, Beograd, 1974, sv. 1, s. 592: a crime against humanity, »zločin protiv čovečanstva«.

⁴ V. Statut Međunarodnog vojnog suda na stranici Međunarodnog crvenog križa, <https://www.icrc.org/applic/ihl/dih.nsf/52d68d14de6160e0c12563da005fdb1b/ef25b8f448034148c1256417004b1ce6?OpenDocument>.

⁵ International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 30 November 1973.

Ova međunarodno-pravna evolucija, međutim, ne ukazuje nam je li *humanity* u kvalifikaciji delikta objekt zaštite ili objekt krivičnog djela. U tome nam možda može pomoći označavanje jedne posebne vrste zločinaca iz vremena kada je međunarodno krivično pravo bilo u povojima.

3. *Hostis humani generis*

Prije uspostavljanja međunarodnog javnog prava, običajno pomorsko pravo označava gusare kao neprijatelje ljudskog roda. Iskaz *Pirata est hostis humani generis* potječe od engleskog pravnika Edwarda Cokea (1552-1634)⁶, koji parafrazira Cicerona: rimski pravnik kaže u spisu *O dužnostima* da se »gusari ne ubrajaju u red ratnih neprijatelja već su oni zajednički neprijatelji svih (*communis hostis omnium*)«⁷. Koncept nailazi na osporavanja savremenika: već krajem XVII. stoljeća, Matthew Tindall (*An Essay Concerning the Law of Nations, 1694*) kaže da *hostis humani generis* »nije ni definicija ni opis gusara, već retorička pogrda kojom se ukazuje na odvratnost tog zločina«⁸. Ova oznaka, međutim, nije nastala iz želje za tačnim definicijama, već iz potrebe da se riješi jedan praktičan problem: ako se na otvorenom moru koje (prema tada već opšteprihvaćenom učenju Huga Grotiusa) nije pod suverenom vlašću niti jedne države odn. vladara počine zločini, ko je nadležan za gonjenje i kažnjavanje počinitelaca, i prema kojem zakonodavstvu? »Neprijatelj ljudskog roda« učinio se kao pogodna oznaka, jer takve osobe ne uživaju zakonsku zaštitu, pa ih može kažnjavati cijeli ljudski rod, odnosno po svojim zakonima svaka država, čak i ako nije izravno napadnuta.

U narednim stoljećima, figura neprijatelja ljudskog roda održava se u pravnom diskursu kao pravna fikcija, obuhvatajući pored gusara i trgovce robljem, a u naše vrijeme i mučitelje: 10. decembra 1998, u presudi *Anti Furundžiji* zbog mučenja kojim se krše ratni zakoni i običaji⁹, Tribunal u Hagu, podsjećajući na glavne crte zabrane mučenja, ističe da »danas postoji univerzalno zgražanje nad mučenjem: kako je jedan američki sud izrekao u predmetu *Filartiga v. Peña-Irala*, 'mučitelj je, kao prije njega gusar i trgovac robljem, postao *hostis humani generis*, neprijatelj cijelog čovječanstva' (*an enemy of all mankind*)«⁹. Ako su i mogle postojati sumnje u značenje riječi *humanity* u kvalifikaciji zločina against *humanity*, riječ *mankind* je jednoznačna, i izvjesno je da je upravo »čovječanstvo« objekt krivičnog djela.

Figura gusara, opet, pojavljuje se u Ženevskoj konvenciji o otvorenom moru iz 1958. To je prvi pokušaj da se moderno gusarstvo strogo pravno definira. Konvencija potvrđuje Grotiusov

⁶ *Institutes of the Lawes of England*, III, 113.

⁷ *De officiis*, III, 107. Usp. Marko Tulije Ciceron, *Filozofski spisi*, Matica srpska, Novi Sad, 1978, s. 250.

⁸ Jody Greene, »Hostis Humanis Generis«, *Critical Inquiry*, Vol. 34, No. 4 (Summer 2008), The University of Chicago Press, ss. 683-705.

⁹ <http://web.archive.org/web/20080313204736/http://www.un.org/icty/furundzija/trialc2/judgement/index.htm>

pojam mora otvorenog za sve države¹⁰, nabraja slobode koje iz te otvorenosti slijede kao što su sloboda plovidbe i ribolova, i dodaje im slobodu preletanja otvorenog mora (*freedom to fly over the high seas*), što će biti poveznica s vazдушnim gusarstvom u jedinstvenoj definiciji gusarstva (*piracy*) u članu 14: »Svaki nezakonit čin nasilja, zadržavanja, i svaki čin pljačke koji su slijedeći lične ciljeve počinili posada ili putnici privatnog broda ili privatnog zrakoplova«¹¹. Spominjanjem zrakoplova ova Konvencija o otvorenom moru proširena je i na akte otmice aviona, koji se u to vrijeme a i kasnije zovu vazдушnim gusarstvom (*air piracy*). Posljedično, širi se i univerzalna jurisdikcija: »Na otvorenom moru, ili bilo kojem drugom mjestu izvan jurisdikcije neke države, svaka država može zaplijeniti gusarski brod ili zrakoplov« (čl. 19)¹².

Ali osim što je poslužio za prihvatljivo rješenje sporova o nadležnosti, pojam »neprijatelja čovječanstva« našao se u središtu pokušaja da se pod njega supsumiraju određeni delikti iz jedne kategorije oko koji ne postoji univerzalna saglasnost. Zapravo, ispravnije je reći *određeni delinkventi*, naime teroristi svake vrste i »nezakoniti neprijateljski borci«, tj. ratni zarobljenici koji se ne bore za neku priznatu suverenu državu. U tim pokušajima može se raspoznati sudar prava i politike, i ograničenosti njihovih respektivnih diskursa.

Kategorija oko koje ne postoji univerzalna saglasnost u međunarodnom pravu jest »terorizam«. Predstavljanje suštine tog spora i u najkrupnijim crtama izlazi iz namjera ovoga rada, a usto bi i višestruko premašilo njegov obim. Stoga ću se zadovoljiti ukazivanjem na suprotstavljena mišljenja koja stoje na različitim krajevima dijapazona. S jedne strane, Richard R. Baxter, profesor na Harvard Law School, primijetio je još 1974. da »imamo razloga da žalimo što nam je uopšte nametnut pravni koncept 'terorizma'. Izraz je neprecizan, višesmislen i, iznad svega, ne služi nikakvoj praktičnoj pravnoj svrsi«¹³.

Nasuprot tom mišljenju uglednog pravnika, stoji stav političara. Godine 1985. Arlen Specter, član Pododbora za sigurnost i terorizam Senata SAD, ne sumnja da je »prijetnja koju predstavljaju teroristi jednako univerzalna kao prijetnja koju su nekoć predstavljali gusari, pa bi i terorizam, poput gusarstva, trebalo goniti kao 'univerzalni zločin' protiv čovječanstva«¹⁴.

Dva suprotstavljena mišljenja ocrtavaju alternativu. Na jednoj strani, odbijanje koncepta »terorizma« kao pravno neprecizne i višesmislene inkriminacije (svaki od akata koji se

¹⁰ Prije svoga glavnog djela *O ratnom i mirnodopskom pravu* (*De jure belli ac pacis*, 1625), Grotius je tu ideju izložio u ranom spisu *Slobodno more* (*Mare liberum*, 1609).

¹¹ Convention on the High Seas, United Nations, *Treaty Series*, sv. 450, ss. 11, 82.

¹² V. detaljno u Jody Greene, »Hostis Humani Generis«, op. cit.

¹³ R. R. Baxter, »A Sceptical Look at the Concept of Terrorism«, *Akron Law Review* (sv. VII/3), 1974, ss. 380-387.

¹⁴ 131 CONG. REC. S8999 (daily ed. June 27, 1985) (statement of Sen. Specter).

supsumiraju pod taj naziv već ima precizno određenje i sankciju u nacionalnim pravima), iz čega slijedi da je analogija s gusarstvom *a fortiori* neutemeljena. Na drugog strani, nastojanje da se pomoću ove analogije svi počinioци označeni kao teroristi, bez obzira na bit krivičnog djela (actus reus), učine podložnima univerzalnoj jurisdikciji. I jedno i drugo mišljenje imalo je svoje pobornike¹⁵, no tek nakon atentata u New Yorku i Washingtonu 11. septembra 2001. pokazalo se da kombinirana primjena dvaju načela proizvodi posljedice koje sve do danas nailaze na osudu većeg dijela međunarodne zajednice.

Podsjetimo da je naročito u desetljeću prije 11. septembra 2001. univerzalna jurisdikcija bila koncept za kojim su posezali sudovi (uglavnom) u zapadnim demokratijama da bi opravdali gonjenje osumnjičenih za kršenje prava čovjeka u stranim zemljama: diktatora, vojnih i policijskih zvaničnika i izvršilaca¹⁶. Nakon atentatâ, američka vlada Georgea W. Busha izradila je doktrinu koja predstavlja pravni amalgam spomenutih elemenata, i koja je posjedovala sljedećom praksom:

- terorizam, kao pravno neprecizna inkriminacija, pokriva cijeli niz kriminalnih akata
- teroristi su izjednačeni s neprijateljima čovječanstva koji potpadaju pod univerzalnu jurisdikciju, pa ih mogu goniti sve države
- univerzalna jurisdikcija više se ne odnosi na djela počinjena na otvorenom moru ili u zraku, već i na djela počinjena na teritoriju s prizatom pravnom nadležnošću država.

4. Pravno utemeljenje ne-prava

U skladu s ovom doktrinom, vlada Sjedinjenih Američkih Država u »ratu protiv terora« koristi svoj politički uticaj da krivično goni počinioce djela izvršenih na teritoriju drugih država, koje bi same bile u stanju da vode istrage i, po potrebi, procese. Ako su osumnjičeni nedostupni pravosuđu SAD, američke pravosudne vlasti ne prežu ni pred kakvim pritiscima kako bi ishodile izručenje. Od tog trenutka, svaki osumnjičeni postaje out-law: ne samo osoba koja se odmetnula i krši zakone zemlje, već osoba koja je doslovno »izvan zakona« u smislu da je zakon ne štiti, i prema kojoj državna vlast može postupati ne priznajući joj subjektivna prava.

¹⁵ V.Kenneth Randall, »Universal Jurisdiction under International Law«, *Texas Law Review* 66 (Mar. 1988), ss. 785-841, i Cherif Bassiouni, »Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practice«, *Virginia Journal of International Law* 42 (Fall 2001), ss. 81-162. S druge strane: Eugene Kontorovich, »The Piracy Analogy: Modern Universal Jurisdiction's Hollow Foundation«, *Harvard International Law Journal* 45 (Winter 2004), ss. 183-237.

¹⁶ Najpoznatiji takav slučaj je hapšenje bivšeg čileanskog diktatora Augusta Pinocheta u Londonu 1998, po međunarodnoj tužbi podnesenoj u Španiji, za »genocid, terorizam i mučenja«.

Predmet ovog saopštenja, međutim, nije opisani sistem (na čiju kontroverznost međunarodni pravnici godinama ukazuju), već katahretička upotreba jednog pravnog pojma koja je u njegovoj osnovi¹⁷. Stoga u nastavku kratko prikazujemo tri od mnogih doktrinalnih doprinosa koji su ga omogućili.

Prvi doprinos je mišljenje Konstantina Cacos, izneseno na jednom međunarodnom skupu o odnosu međunarodnog prava prema gusarstvu¹⁸. Cacos kaže: »Po sebi se razumije da se represalije zbog akata terorizma koji krše ljudska prava, čak ako su i same teroristički akti, ne mogu smatrati aktima terorizma stricto sensu; one su akti samoodbrane, utoliko što su neophodne za iskorjenjivanje terorizma. Njihov cilj nije teror već njegovo iskorjenjivanje«.

Dakle, petnaest godina prije nego što će George W. Bush promulgirati The USA PATRIOT Act, ugledni pravnik i bivši grčki predsjednik nije nimalo sumnjao da se države, u borbi protiv terorizma, mogu teroristički ponašati, i da mogu kršiti ljudska prava ako je njihova namjera da eliminišu one koji ih krše. Nije potrebna snažna mašta da se zamisli kakvu praksu u međunarodnim odnosima to shvatanje legitimira. A da bi potkrijepio analogiju teroristâ i gusarâ, koji po definiciji iz člana 14 Konvencije o otvorenom moru imaju »lične ciljeve«, Cacos preporučuje da se u ove potonje uključe i »politički ciljevi«¹⁹.

Put je trasiran, i ostaje da se raspoznaju oni politički ciljevi koje može obuhvatiti pojam terorizma. Tako američko-izraelski pravnik Louis René Beres uvjerava da su Palestinci »teroristi a ne borci za slobodu«, argumentirajući upravo da su oni »hostes humani generis, zajednički neprijatelji čovječanstva«²⁰. Iako na istom mjestu, u članku »Terrorists are not 'freedom fighters'«, izjavljuje da »ciljevi **nikad ne mogu** opravdati sredstva«, Bares u jednom ranijem članku u *Jerusalem Postu* (3. novembar 1995) tvrdi da »pogubljenja bez suđenja mogu biti ključni element pravde«²¹.

Konačno institucionalno posvećenje pojam nalazi u memorandumu koji je istaknuti pravnik John Yoo, kao prvi pravni savjetnik u Ministarstvu pravosuđa SAD, uputio Bushevom savjetniku Albertu Gonzalesu o statusu zatvorenika koje američke snage zadržavaju bez suđenja i dizanja

¹⁷ Katahreza (**gr. κατάχρησις**), zloupotreba riječi ili metafore. V. Jody Greene, »Hostis Humani Generis«, op. cit.

¹⁸ *La Piraterie au regard du droit des gens*, Rabat, Maroko, 1986.

¹⁹ Constantin Tsatsos, »La Conjonction de la piraterie, le terrorisme, avec le droit des gens et les droits de l'homme«, ss. 31, 33. Nav. prema Jody Greene, »Hostis Humani Generis«, op. cit.

²⁰ Louis René Beres, »Terrorists are not 'freedom fighters'«, <http://www.newswithviews.com/israel/israel15.htm> (13. mart 2002).

²¹ V. Jody Greene, »Hostis Humani Generis«, op. cit.

optužnice u Guantanamo, Abu Ghraibu, Salt Pitu i vazduhoplovnoj bazi Bagram. Ovi potonji smatraju se »nezakonitim neprijateljskim borcima« (*unlawful enemy combatants*), ratnim zarobljenicima koji se ne bore za neku priznatu suverenu državu; ova kvalifikacija omogućava da se zarobljenim borcima, u očitoj suprotnosti s odredbama ratnog prava, sudi pred vojnim sudom zbog pucanja u oružanom sukobu u kome su stradali američki vojnici.

Objašnjavajući službene stavove u čijem je formuliranju sudjelovao, pravni savjetnik John Yoo je pisao: »Zašto je ljudima tako teško da shvate da postoje ponašanja koja ne pokriva pravni sistem. Ko su bili gusari? Oni se nisu borili na strani neke države. Ko su bili trgovci robljem? Istorijski, bili su tako loši ljudi da ih zakoni nisu štitali. (...) Ako ste bili nezakoniti borac, niste zasluživali zaštitu zakona«²². Deset godina kasnije, iznoseći vlastito mišljenje, profesor prava na Sveučilištu Berkeley John Yoo će na stranicama *Wall Street Journala* potvrditi da bi »teorija pravednog rata trebalo da proširi, a ne da suzi upotrebu sile protiv terorista«. U starom svijetu, »teroriste bi smatrali neprijateljima cijelog čovječanstva, *hostis humani generis*, koji praktično ne zaslužuju zaštitu zakona ratovanja«²³.

5. Zaključak

Izneseni teorijski doprinosi karakteristični su za jednu struju u pravnom mišljenju koja u Sjedinjenim Američkim Državama nije dominantna, a nakon promjene u američkoj politici nalazi se u potpunoj defanzivi i u akademskim krugovima. No ukazivanje na neprimjerenost izjednačavanja gusara s teroristima odnosno nezakonitim borcima, koji kao neprijatelji čovječanstva ne uživaju zaštitu zakona, ne dotiče glavni problem: velik broj zatočenih u američkim bazama, zoni ne-prava, uopšte nisu zarobljeni u borbi već su – poput »Alžirske grupe« u Bosni i Hercegovini – izručeni Sjedinjenim Američkim Državama u kvaliteti osumnjičenih za terorizam. Analogija koja omogućuje da se izvan zakonske zaštite (out-law) stave ne samo počinitelji čija je krivica nesporna već i osumnjičeni, koji mogu biti godinama držani u zatočeništvu a zatim oslobođeni sumnje i pušteni bez ikakvih pravnih posljedica, ozbiljno podriva mukotrpan i dugotrajno izgrađivan sistem međunarodnog krivičnog prava. Povrh toga, ona je u suprotnosti s jednim od načela koja su Americi namrli Osnivači (*the Founding Fathers*), i zbog kojih je ona postala velika nacija. Upravo je Benjamin Franklin (nakon Voltairea i W. Blackstonea) smatrao

²² V.Jane Mayer, »Outsourcing Torture: The Secret History of America's 'Extraordinary Rendition' Program«, *The New Yorker*, 7. februar 2005.

²³ John Yoo, »Obama, Drones and Thomas Aquinas«, *Wall Street Journal*, 8. juni 2012. V.<http://www.wsj.com/articles/SB10001424052702303665904577452271794312802>.

da je bolje pustiti da umakne stotinu krivaca nego da strada jedan nevin²⁴; politika koja se rukovodi idejom da je bolje da strada stotinu nevinih nego da umakne jedan krivac podriiva još i moralne osnove civilizacijskog kruga koji želi da odbrani.

Literatura:

- Statut Međunarodnog vojnog suda u Nürnbergu, <https://www.icrc.org/applic/ihl/dih.nsf/52d68d14de6160e0c12563da005fdb1b/ef25b8f448034148c1256417004b1ce6?OpenDocument>
- Cherif Bassiouni, »Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practice«, *Virginia Journal of International Law* 42 (Fall 2001), ss. 81-162.
- Baxter R. R., »A Sceptical Look at the Concept of Terrorism«, *Akron Law Review* (sv. VII/3), 1974, ss. 380-387.
- Beres Louis René, »Terrorists are not 'freedom fighters'«, <http://www.newswithviews.com/israel/israel15.htm> (13. mart 2002).
- Greene Jody, »Hostis Humani Generis«, *Critical Inquiry*, Vol. 34, No. 4 (Summer 2008), The University of Chicago Press, ss. 683-705.
- Laudan L., *Truth, Error, and the Criminal Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- Mayer Jane, »Outsourcing Torture: The Secret History of America's 'Extraordinary Rendition' Program«, *The New Yorker*, 7. februar 2005.
- Randall Kenneth, »Universal Jurisdiction under International Law«, *Texas Law Review* 66 (Mar. 1988), ss. 785-841.
- Kontorovich Eugene, »The Piracy Analogy: Modern Universal Jurisdiction's Hollow Foundation«, *Harvard International Law Journal* 45 (Winter 2004), ss. 183-237.
- Yoo John, »Obama, Drones and Thomas Aquinas«, *Wall Street Journal*, 8. juni 2012.

²⁴ U pismu Benjaminu Vaughanu od 14. marta 1785: »It is better a hundred guilty persons should escape than one innocent person should suffer«. Nav. prema L. Laudan, *Truth, Error, and the Criminal Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 63.

Doc. dr Enver Međedović

Dr sc. Ergin Hakić

Mr sc. Ferid Bulić

Departman za pravne nauke Internacionalnog Univerziteta u Novom Pazaru

POŠTOVANJE LJUDSKIH PRAVA U TOKU ORUŽANIH SUKOBA

Apstrakt:

U ovom radu autori pokušavaju da ukažu kako Međunarodno humanitarno pravo prati potrebe vremena, tj. kako se razvija u skladu s novonastalim situacijama u društvenoj realnosti, te koja je svrha Međunarodnog humanitarnog prava i koja su osnovna pravila i mere za njegovo sprovođenje. Novi vidovi oružanih sukoba, ali i novi vidovi zločina, pokazali su više puta tokom istorije da je neophodno da se pojačaju mere za sprovođenje i kontrolu nad sprovođenjem (implementacijom) međunarodnog prava. Takođe, govore o oružanim sukobima, njihovoj težini i posledicama, kako pogađa i one koji u njemu aktivno ne učestvuju, i šta sve mogu doživeti u toku istih. O zaštiti dece u oružanim sukobima kao jednom od prvih pitanja međunarodnog prava o pitanju zaštite dece kroz Ženevske konvencije, kao i o poštovanju ljudskih prava u toku oružanog sukoba, te zabrane nečasnih metoda borbe i postupanja.

Ključne reči: Ljudska prava, Međunarodno humanitarno pravo, oružani sukobi, ratni zločin, međunarodni krivični sud, pravda.

Abstract:

In this paper the authors try to show how the International Humanitarian Law monitors the needs of the time, i.e. how it develops in line with the new situation regarding the social reality as well as the purpose of the international humanitarian law and the basic rules and measures for its implementation. New sorts of armed conflicts, but also new types of crimes, demonstrated repeatedly throughout history that it is necessary to strengthen measures for enforcement and control of the implementation of international law. The armed conflicts are also discussed, as well as their severity and consequences, how they affect those who do not actively participate in them, and what they might experience in the course of the same. The protection of children in armed conflicts as one of the first issues of international law, on the issue of protection of children through the Geneva Conventions, as well as respect for human rights during armed conflicts, and the prohibition of dishonorable methods of struggle and treatment.

Key words: Human rights, international humanitarian law, armed conflicts, war crimes, the International Criminal Court, justice.

1. Uvod

Dugo se smatralo da je jedno od važnih svojstava suverenosti neprikosnoveno pravo države da ratuje, tj. da slobodno odlučuje kada će primeniti silu u međunarodnim odnosima (pravo na rat - jus ad bellum). Unutar državne teritorije i u odnosu na ljude na svojoj teritoriji, vlada je imala neograničena ovlašćenja da se nasiljem obračunava sa svojim protivnicima: unutrašnji oružani sukobi – „građanski ratovi” – bili su sasvim van domašaja međunarodnog prava.

Međutim, o osnovnim ljudskim pravima i vrednostima se u ovim neuobičajenim situacijama, gde je upotreba smrtonosne sile legitimna, počelo voditi računa ranije no što se ideja ljudskih prava probila u mnoga zakonodavstva i postala deo „mirnodopskog” međunarodnog prava. To je bilo zato što je tradicionalno međunarodno pravo polazilo od shvatanja da je jedini njegov subjekt država a da se pojedinac u njemu pojavljuje samo putem „svoje” države, države čiji je državljanin. Ona je imala potpunu vlast nad njim i ona je jedina bila nadležna da ga zastupa i štiti u odnosu na druge subjekte međunarodnog prava. Pojedinac se, na primer, sve do najnovijeg vremena nije mogao neposredno obraćati međunarodnim sudovima, već je to mogla samo da čini „njegova” država u njegovo ime.

U ratu je pak pojedinac mogao da padne pod vlast strane države, protiv koje se aktivno borio kao vojnik svoje države. U toku neprijateljstva on je bio izložen dejstvima vojne sile protivničke države ili je dospavao u njene ruke pošto je bio izbačen iz stroja kao ranjenik, bolesnik, brodolomnik ili ratni zarobljenik. Države, kojoj je pripadao kao državljanin ili na neki drugi način, nije bilo tu da mu pomogne pa su se, pre no u normalnim mirnijim okolnostima morali potražiti načini da mu se sačuva osnovno ljudsko dostojanstvo.

Tako su postepeno pravila po kojima ratovanje mora da se vodi (pravo u ratu-jus in bello), potisla pravo da se povede rat. Danas se oružana sila u međunarodnim odnosima može primenjivati samo u slučajevima koji određuje Povelja UN. Rat u klasičnom smislu je zabranjen. Pravo u ratu primenjuje se u svakom sukobu, bez obzira na način njegovog nastanka i na to ko je prvi prekršio zabranu upotrebe sile. U ovom pogledu, nestale su nekadašnje podele na pravедne i nepravédne, progresivne i nazadne ratove. Pravila ratovanja važe za sve strane u sukobu. Država koja je žrtva agresije ili čija vlada lako misli nije oslobođena poštovanja tih pravila a pripadnici vojnih jedinica države - agresora zaštićeni su isto onoliko koliko i borci branilačke vojske.

U preambuli Dopunskog protokola I uz Ženevske konvencije o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba to se jasno kaže:

odredbe Ženevskih konvencija i ovog Protokola treba u potpunosti da budu primenjene u svim prilikama na sva lica koje su zaštićena tim instrumentima bez ikakve diskriminacije zasnovane na prirodi ili poreklu oružanog sukoba ili na cilju koji su strane u sukobu postavile ili koji im se pripisuju.

2. Prikaz istorijskog razvoja međunarodnog humanitarnog prava

Za organizovanje humanitarnog pokreta bilo je presudno to što se mladi filantrop Anri Dinan¹, inače trgovac iz Ženeve, davne 1859. godine, prolazeći pored Solferina, mestašca na severu Italije, suočio sa užasom ratovanja toga doba. Naime, kod Solferina se vodila bitka između austrijske vojske i vojske francusko-pijemontskog saveza koja je trajala petnaest sati, a uzrokovala je oko 40.000 ranjenih i obolelih učesnika, koji su umirali na bojnopolju, daleko od najbližih sanitetskih službi. Dinan je, nakon što je vidio stravični prizor, odlučio da ne nastavi svoj poslovni put, već da ostane u Solferinu da bi okupio i organizovao stanovništvo radi pomoći ugroženim licima. Usledio je njegov poziv „Tutti fratelli” („Svi smo braća”), povodom pokretanja plemenite akcije pružanja pomoći onima kojima je bila preko potrebna, na koji se odazvao veliki broj volontera.

Misija Anri Dinana, podstaknuta užasom rata, patnjama napuštenih ranjenika – zanemarenih žrtava, nije se završila na toj konkretnoj akciji. Naime, ona je nastavljena kroz ideju o stvaranju međunarodnog društva za pomoć žrtvama oružanih sukoba. To nepristrasno društvo, sastavljeno od volontera, trebalo je da se zasnije na međunarodnom ugovoru da bi bilo obavezujuće za sve države. Dinan je svoje iskustvo i ideje opisao u knjizi Sećanje na Solferino, koju je štampao o svom trošku i poslao, osim svojim prijateljima, na adrese 400 važnih ličnosti tadašnje međunarodne zajednice.

Dinanove plemenite ideje imale su veliki odziv. Formiran je, 1863. godine, tzv. Komitet petorice, sastavljen od pet uglednika tadašnje Ženeve, koji su, u stvari, predstavljali „Međunarodni komitet za pomoć ranjenicima”. Oni su, iste godine, pozvali vlade država i organizovali kongres, na kojem je odlučeno da u svakoj zemlji treba osnovati nacionalne komitete za pomoć ranjenicima i usvojen je znak – crveni krst na belom polju, obrnuto od zastave Švajcarske, sa belim krstom na crvenom polju, u znak poštovanja prema toj državi, koja je podržala Dinanovu humanitarnu ideju.

Nakon godinu dana, 22. avgusta 1864. na diplomatskoj konferenciji u Ženevi, potpisana je Konvencija o poboljšanju sudbine ranjenih vojnika na bojnopolju, poznata kao I Ženevska konvencija. Četiri godine kasnije, 1868. godine, nakon tragičnih iskustava u vezi s ratovanjem na moru, Konvencija je proširena i na zaštitu ranjenika i bolesnika pomorskih oružanih snaga,

¹ Anri Dinan, osnivač Crvenog krsta, prvi je laureat Nobelove nagrade za mir 1901. godine.

ali i brodolomnika. U državama tadašnje Evrope počela su se osnivati dobrovoljna društva za pomoć ranjenima i bolesnima na bojnopolju.

Iskustva iz Prvog svetskog rata pokazala su da međunarodno humanitarno pravo ne štiti sve žrtve ratova, kao ratne zarobljenike, na primer, koji su bili naročita meta eksperimenata i ostalih nehumanih postupaka u logorima smrti. Kao posledica potrebe da se međunarodnim pravom zaštite ratni zarobljenici, sazvana je nova diplomatska konferencija, 1919. godine, na kojoj je primena Ženevske konvencije proširena i na zaštitu ratnih zarobljenika.

Iako je izgledalo da su sve kategorije žrtava oružanih sukoba pravno zaštićene, u Drugom svetskom ratu se pokazalo, naročito zbog upotrebe avijacije u ratne svrhe, da civili, tj. građanstvo koje ne učestvuje u vojnim naporima zaraćenih strana, nemaju međunarodno-pravnu zaštitu. Nakon svireposti i strahota u poslednjem svetskom ratu, evidentna je bila potreba da se MHP kodifikuje u skladu sa novim vidovima savremenog ratovanja, a na načelima humanosti i potrebe da se čovek uvek poštuje, pa i u ratu, kao i da u svakom čoveku, pa čak i u neprijatelju, treba videti ljudsko biće. Zbog toga je sazvana međunarodna konferencija u Ženevi, 12. avgusta 1949, a rezultat je bilo potpisivanje četiri Ženevske konvencije, koje se odnose na zaštitu žrtava oružanih sukoba. U suštini, prve tri konvencije bile su revidirane postojeće konvencije, dok IV Ženevska konvencija sadrži potpuno novi vid zaštite u oružanim sukobima - zaštitu ratnih zarobljenika.

Ženevske konvencije su dopunjene, 1977. godine, Dopunskim protokolima, koji su bili izraz potrebe da pravo prati potrebe društvene stvarnosti. Naime, protokolima je dopunjeno slovo Ženevskih konvencija u skladu sa modernim metodama i načinima ratovanja, pojašnjeni su pojmovi, tj. prilagođeni su savremenom trenutku, i obezbeđena je bolja zaštita civilnog stanovništva u skladu sa činjenicom da su meta savremenih ratova najčešće civili.

Uz to, na zahtev izvesnog broja država, vremenom se javila potreba da se uvede dopunski znak raspoznavanja međunarodnog humanitarnog pokreta, pa je, nakon dugogodišnjeg razmatranja, u decembru 2005, usvojen treći protokol - Dopunski protokol o dopunskom distinktivnom znaku. Dakle, uveden je novi znak, crveni kristal u obliku romba, amblem koji je postao ravnopravan sa dotadašnjim znakovima. Njegova primena je dispozitivne prirode, što znači da nacionalna društva odlučuju da li žele da ga upotrebljavaju ili će da zadrže postojeći znak.

Poreklo međunarodnog humanitarnog prava je u običajima časnog ratovanja, koje pisani ugovori ne mogu u potpunosti zameniti. Međunarodno javno pravo obavezuje države da poštuju sva običajna pravila, pa prema tome i običajna pravila o oružanim sukobima, koja važe

i za one države koje nisu ratifikovale odgovarajuće međunarodne ugovore.² O tome svedoče i različite verzije tzv. Martensove klauzule, koja je prvi put unela u Hašku konvenciju o zakonima i običajima suvozemnog rata (II) od 1899. godine i nazvana po ruskom diplomati i profesoru prava Fjodoru Fjodoroviču Martensu. Njome se utvrđuje da se u svim situacijama koje nisu regulisane ugovorima „stanovništvo i učesnici u ratu ostaju pod zaštitom i vlašću načela međunarodnog prava kakva proizlaze iz običaja ustanovljenih među prosvetljenim narodima, iz zahteva čovečnosti i zahteva javne svesti” Aktuelna verzija klauzule, koja se nalazi u članu 1, st. 2 Dopunskog protokola I od 1977, skoro je istovetna;

U slučajevima koji nisu predviđeni ovim Protokolom ili drugim međunarodnim sporazumima, građanska lica i borci ostaju pod zaštitom i dejstvom principa međunarodnog prava koji proizlaze iz ustanovljenih običaja, iz principa čovečnosti i zahteva javne svesti.³

Putem Martensove klauzule, međunarodni ugovori ne upućuju samo na primenu pravnih normi, sadržanih u običaju kao izvoru prava, nego i na načela moralne prirode. Time se otvara put za usavršavanje humanitarnog prava, do koga mora doći zbog tehnološkog napretka, promena načina ratovanja i razvoja moralne svesti. S tim je saglasno i važno pravilo humanitarnog prava da se nijedan čovek koga štite izvori toga prava ne može odreći te zaštite, niti to država čiji je državljanin maže učiniti u njegovo ime.

Primer pozivanja na Martensovu klauzulu je presuda belgijskog Vojnog suda u Briselu od 1950. godine grupi nemačkih oficira zbog zlostavljanja civila u okupiranoj Belgiji tokom Drugog svetskog rata. Sud je našao da član 46 pomenutog Haškog pravilnika od 1907, koji šturo nalaže okupatoru da poštuje život pojedinaca, ne govori dovoljno o mučenju i svirepom postupanju, i primenio je pravilo običajnog prava koja su se u međuvremenu razvila. Optuženi su oglašeni krivim i osuđeni za mučenje zbog načina na koji su izvršavali kazne nad belgijskim civilima, a brutalno udaranje po licu kvalifikovano je kao svirepo postupanje.⁴

3. Odnos međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava

Postoje brojna teorijska razmatranja o odnosu MHP-a i međunarodnog prava ljudskih prava i, u vezi s tim, različita mišljenja: od toga da je reč o sasvim različitim delovima međunarodnog

² Običajno pravo je od velikog značaja kada sve stranice u sukobu nisu članice istih ugovora, a posebno imajući u vidu da nekoliko moćnih zemalja, pre svega SAD, nisu ratifikovale Protokol.

Međunarodni komitet Crvenog krsta je 2005 je završio opsežnu studiju običajnog humanitarnog prava, koja je prevedena na srpski jezik: J. M. Henckaerts, L. Doswald-Beck, Običajno međunarodno humanitarno pravo, 2005, str. 50-52.

³ Sl. list SFRJ (Međunarodni ugovori), br. 16/78.

⁴ Slučaj K. W. A. Kaseze, Međunarodna krivično pravo, Beograd 2005, str. 33, nap. 30.

prava do toga da MHP čini dio sistema ljudskih prava. Istina je, obično, po sredini, ali je u ovom slučaju bliža prvom stanovištu.

Iako su to dve srodne oblasti međunarodnog javnog prava, ipak su evidentne ključne razlike među njima, pa je opravdano njihovo zasebno postojanje i delovanje.

Prvo, razlikuju se po domenu svoje primene. Međunarodno pravo ljudskih prava primenjuje se i važi u doba mira, dok se MHP primenjuje kada nastane oružani sukob.

Međutim, postoji i preklapanje tih grana prava, a ono se ogleda kroz set nederogativnih ljudskih prava u svim, pa i ratnim situacijama i u imperativnom principu zabrane diskriminacije kao preduslovu za uživanje svih ljudskih prava.

Nederogativna ljudska prava, od kojih se ne može odstupiti i koja se ne mogu suspendovati ni u vanrednim okolnostima, garantovana su zajedničkim članom 3. Ženevskih konvencija i članom 15. Evropske konvencije o ljudskim pravima.

To su: pravo na život, zabrana mučenja, nehumanih i ponižavajućih postupaka, ropstva i sličnih ustanova (zabrana uzimanja talaca u ratnim uslovima), zabrana retroaktivne primene krivičnog zakona, zabrana izricanja i izvršenja smrtne kazne, i princip *ne bis in idem* (ne može se suditi dva puta po istom predmetu).

Reč je, dakle, o komplementarnim delovima međunarodnog javnog prava koji se, iako su različiti, preklapaju u delu nesuspendivnih ljudskih prava i opšte zabrane diskriminacije. Pod tim se podrazumeva da se ljudska prava koja čine tzv. tvrdo jezgro garantuju u svim situacijama, mirnodopskim i ratnim.

4. Poštovanje ljudskih prava u toku oružanog sukoba

Pravila ratovanja vodila su računa o poštovanju nekih osnovnih ljudskih prava i pre no što su ljudska prava međunarodno zagwarantovana na opšti način. Potreba za tim je postojala zbog izuzetne situacije u kojoj se nalaze ljudi koji su u ratu izgubili zaštitu svoje države i u vlasti su protivničke države, koja ispoljava sklonost da postupa s njima kao „neprijateljima”. Broj takvih prava bio je, međutim, dugo sveden na ona najosnovnija da bi bio razvijen tek na ženevskim konferencijama od 1949. i 1977. godine. Danas se smatra da svako ljudsko biće zahvaćeno oružanim sukobom zadržava sva ljudska prava koja su mu zajamčena međunarodnim ugovorima i običajima.

U svom savetodavnom mišljenju o pravnim posledicama izgradnje zida na okupiranoj palestinskoj teritoriji, Međunarodni sud pravde je stao na stanovište da „zaštita koju pružaju konvencije o ljudskim pravima ne prestaje u slučaju oružanog sukoba. Što se tiče odnosa između međunarodnog humanitarnog prava i prava ljudskih prava, postoje tri situacije: neka prava mogu biti isključiva materija međunarodnog humanitarnog prava; druga mogu biti isključiva materija prava ljudskih prava; treća pak mogu biti materija obe ove grane međunarodnog prava. Sud će morati da uzme u obzir obe ove grane međunarodnog prava, naime, pravo ljudskih prava i, kao *lexspecialis*, međunarodno humanitarno pravo”.⁵

MSP je izveo konkretan zaključak da Izrael na okupiranoj teritoriji mora da u celosti primenjuje Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima. S obzirom da ima država koje PGP nisu ratifikovale, ne prestaje potreba da se naglasi da okupator mora da poštuje sva prava zagarantovana drugim izvorima prava, u koja spadaju i ona koja se izričito predviđaju Ženevskim konvencijama.

Apsolutno su zabranjeni nasilje nad životom ili fizičkim i mentalnim integritetom, kao što su ubistvo, mučenje, telesne kazne i sakaćenje, ponižavajući postupci, prinudna prostitucija, uzimanje talaca i kolektivne kazne.

Zabranjena je i sama pretnja takvim postupcima, kao što je oduvek bilo zabranjeno najavljanje da neće biti milosti prema pobeđenima.

Svako lice lišeno slobode mora da bude obavješteno o razlozima za hapšenje. Niko ne može biti kažnjen bez odluke nepristrasnog i redovno uspostavljenog suda, donete u postupku u kome se garantuju prava optuženog.⁶

5. Ratni zločini

Strane u međunarodnom sukobu imaju obavezu da sprečavaju kršenja međunarodnog humanitarnog prava i da kažnjavaju izvršioce ovakvih povreda. Teške povrede međunarodnog

⁵ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory Advisory Opinion (Savetodavno mišljenje o pravnim posledicama izgradnje zidana okupiranoj palestinskoj teritoriji), ICJ Reports 2004, st. 106. Prevedeno.

⁶ To su prava prethodno nabrojana u članu 75, st. 4 Dopunskog protokola I. Član 75, koji pruža zarobljenim licima u međunarodnim oružanim sukobima određene minimalne garancije nezavisno od njihovog statusa, je univerzalno prihvaćen kao običajno pravilo, čaki od strane onih država koje nisu ratifikovale Protokol I. U unutrašnjim oružanim sukobima istu ulogu minimalnog standard imazajednički član 3 Ženevskih konvencija. To je nedavno ustanovio i Vrhovni sud SAD, koji je u slučaju Hamdan Vs. Rumsfeld, No. 05-184 (2006), našao da se zajednički član 3 primenjuje na osumnjičene teroriste pritvorene u američkoj vojnoj bazi Guantanamo na Kubi.

humanitarnog prava opisane su u međunarodnom običajnom i ugovornom pravu. One predstavljaju *ratne zločine*⁷.

Prema Žalbenom veću Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (Haškog tribunala), da bi se moglo govoriti o ratnim zločinima, moraju biti zastupljena „teška kršenja” nekog međunarodnog pravila, što znači da kršenje mora proizvesti ozbiljne posledice po žrtvu, prekršeno pravilo mora da pripada korpusu običajnog prava ili mora da bude deo odredaba sadržanih u primenjivom ugovoru i kršenje mora, po običajnom ili ugovornom pravu, povlačiti individualnu krivičnu odgovornost lica koja krši pravilo.⁸

U svakoj ženevskoj konvenciji nabrajaju se povrede koje se smatraju teškim povredama njihovih odredaba (*gravebreaches*). U njih spadaju sledeći akti, ako su izvršeni protiv pripadnika neke od zaštićenih kategorija: hotimično ubistvo, mučenje ili nečovečno postupanje, namerno prouzrokovanje velikih patnji ili nanošenje ozbiljnih povreda, uništenje ili prisvajanje imovine koje nije opravdano vojnom potrebom i koje je izvršeno u velikim razmerama i na nedozvoljen i samovoljan način, prisiljavanje ratnog zarobljenika da služi u oružanim snagama neprijateljske države, lišavanje prava zarobljenika da mu se nepristrasno sudi, protivpravno proterivanje i preseljenje, protivpravno lišavanje slobode i uzimanje talaca.

Protokol I od 1977. vrlo je strog. On označava kao teške povrede i napad na civilno stanovništvo, napad bez izbora ciljeva uz znanje da će prouzrokovati prekomerne žrtve i napad na postrojenja koja sadrže opasne sile, napad na nebranjena mesta i demilitarizovane zone, na lica onesposobljena za borbu, kao i perfidno korišćenje znakova Crvenog krsta i drugih humanitarnih organizacija. U teške povrede ubrajaju se i premeštanje i naseljavanje sopstvenog stanovništva na okupiranu teritoriju, neopravdano odlaganje repatrijacije ratnih zarobljenika, rasna segregacija, napad na istorijske spomenike i umetnička dela.

Zbog ovako detaljnog nabrojanja ne treba nikako izgubiti iz vida da se ratni zločini definišu i običajnim pravom, koje važi i za subjekte koji nisu obavezani Ženevskim konvencijama i drugim ugovorima ili kada konkretno običajno pravilo nije sadržano u ugovoru (Martensova

⁷ Ratni zločini su jedno od četiri međunarodna krivična dela u užem smislu. Najvažniji međunarodni ugovori koji regulišu ovu oblast jesu Ženevske konvencije iz 1949. godine i dva dopunska protokola iz 1977. godine. Na sličan način ovu oblast regulišu Rimski statut i Krivični zakonik Srbije.

⁸ *Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction* (Odluka povodom žalbe na rešenje Prvostepenog veća o nadležnosti) u slučaju Tadić, IT-94-1-A, 2. oktobar 1995, st. 94.

klauzula).⁹ Danas je, recimo, nesporno da je silovanje ratni zločin po običajnom humanitarnom pravu.

Pretno veće Haškog tribunala zaključilo je u slučaju Furundžija „Zabrana silovanja i teškog seksualnog nasilja u oružanom sukobu je prerasla u međunarodno običajno pravo. Postepeno se iskristalisala u izričitu zabranu silovanja u članu 44 Liberovog kodeksa (1863)¹⁰ i u opštim odredbama sadržanim u članu 46 Pravilnika pridodatog Četvrtoj haškoj konvenciji, a u vezi s „Martensovom klauzulom“ izloženom u preambuli Konvencije. Iako se za silovanje i seksualno nasilje nije posebno sudilo na Nirnberškom procesu, izričito je navedeno kao zločin protiv čovečnosti u članu II (1) (c) Zakona br. 10 Kontrolnog saveta.¹¹

Tokijski međunarodni vojni tribunal je po komandnoj odgovornosti osudio generale Tojodu (Toyoda) i Macuia (Matsui) za kršenje pravila i običaja rata, koje su izvršili njihovi vojnici u Nankingu, a koja su obuhvatila i rasprostranjeno silovanje i seksualno nasilje. Nekadašnji ministar inostranih poslova Japana Hirota takođe je osuđen zbog tih zločina. Ova odluka, kao i ona koju je donela Vojna komisija SAD u slučaju Jamašita (Yamashita), kao i prerastanje osnovnog pitanja zabrane „nasilja nad ličnim dostojanstvom“, sadržanog u zajedničkom članu 3 (Ženevskih konvencija), u međunarodno običajno pravo doprinelo je razvijanju opšteprihvaćenih normi međunarodnog prava o zabrani silovanja i teških oblika seksualnog nasilja. Te su norme primenjive u svakom oružanom sukobu. Nesporno je da silovanja i ostali oblici teškog seksualnog nasilja povlače krivičnu odgovornost izvršilaca.¹²

Osumnjičenima za ratne zločine mogu suditi nacionalni i međunarodni sudovi.

⁹ De Martensova klauzula predstavlja klauzulu uvrštenu u uvod IV haške konvencije o suvozemnom ratu iz 1899. godine. Ime je dobila po svom predlagачu, ruskom pravniku Frederiku Fromholdu de Martensu. Klauzula glasi: „Visoke strane ugovornice nalaze za potrebno da konstatuju da u svim slučajevima koji nisu regulisani prihvaćenim odredbama, stanovništvo i zaraćene strane ostaju pod vlašću i zaštitom načela međunarodnog prava, koja proističu iz običaja ustaljenih između prosvetljenih naroda, zakonačovečnosti i zahteva javne savesti.“ Klauzula je imala za cilj da zaštiti učesnike u ratu od svih eventualnih nedozvoljenih sredstava rata koja nisu navedeni u postojećim konvencijama. Posebno se imao u vidu nagli razvoj vojne tehnike, koji je mogao da postojeće konvencije učini zastarelim. De Martensova klauzula primenjuje se i danas, i smatra se da je postala deo običajnog međunarodnog prava.

¹⁰ Uputstvo za oružane snage SAD, koje je izradio Ftensis Liber (Francis Lieber). Smatra se da je ono bilo prva obimna kodifikacija zakona i običaja rata.

¹¹ Kontrolni savet bio je zajednički organ okupacionih sila u Nemačkoj posle njene kapitulacije u Drugom svetskom ratu. Na osnovu Zakona br. 10, koji je doneo 20. decembra 1945. vojni sudovi saveznika su vodili postupke prema nemačkim državljanima kojima nije sudio Međunarodni vojni tribunal.

¹² Presuda od 10. decembra 1999. u slučaju Furundžija, IT-95-17/1-T, st. 168-169, Prevod u Kaseze, op. cit, str. 33, nap. 29.

Ratni zločini su jedno od četiri međunarodna krivična dela u užem smislu. Najvažniji međunarodni ugovori koji regulišu ovu oblast jesu Ženevske konvencije iz 1949. godine i dva dopunska protokola iz 1977. godine. Na sličan način ovu oblast regulišu Rimski statut i Krivični zakonik Srbije. Ratni zločini protiv civilnog stanovništva može biti izvršen za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije.

Propisani su mnogobrojni oblici radnje izvršenja ovog krivičnog dela koji su postavljeni alternativno. Te radnje se mogu kvalifikovati kao ovo krivično delo samo ako se njima krše pravila međunarodnog prava. U stavu 1 predviđeni su sledeći oblici radnje izvršenja:

- * napad na civilno stanovništvo, naselje, pojedina civilna lica ili lica onesposobljena za borbu ili na pripadnike ili objekte humanitarnih organizacija ili mirovnih misija
- * napad bez izbora cilja kojim se pogađa civilno stanovništvo ili civilni objekti pod posebnom zaštitom međunarodnog prava
- * napad na vojne objekte za koje se znalo da će prouzrokovati stradanje civilnog stanovništva ili nanošenje štete civilnim objektima koje je u očiglednoj nesrazmeri sa očekivanim vojnim učinkom
- * telesne povrede, mučenja, nečovečna postupanja, biološki, medicinski ili drugi naučni eksperimenti, prisilna sterilizacija, uzimanje tkiva ili organa radi transplantacija, ili druge radnje kojima se narušava zdravlje ili nanose velike patnje
- * raseljavanje ili preseljavanje ili prisilno odnarodnjavanje ili prevođenje u drugu veru
- * prisiljavanje na trudnoću, prostituciju ili silovanja
- * primenjivanje mera zastrašivanja i terora, uzimanje talaca, kolektivno kažnjavanje, protivpravna lišavanja slobode i zatvaranja
- * lišavanje prava na pravilno i nepristrasno suđenje
- * proglašenje prava i radnji državljana neprijateljske strane zabranjenim, suspendovanim ili nedopuštenim u sudskom postupku
- * prisiljavanje na službu u oružanim snagama neprijateljske sile ili u njenoj obaveštajnoj službi ili administraciji
- * prisiljavanje na službu u oružanim snagama lica mlađeg od osamnaest godina
- * prisiljavanje na prinudni rad, izgladnjavanje stanovništva, protivpravno oduzimanje, prisvajanje ili uništavanje imovine u velikim razmerama koje nije opravdano vojnim potrebama, uzimanje protivpravne i nesrazmerno velike kontribucije i rekvizicije, smanjenje vrednosti domaćeg novca ili protivpravno izdavanje novca.

U stavu 2 predviđeno je:

- * napad na objekte posebno zaštićene međunarodnim pravom i objekte i postrojenja sa opasnom snagom kao što su brane, nasipi i nuklearne elektrane
- * gađanje civilnih objekata koji su pod posebnom zaštitom međunarodnog prava, nebranjenih mesta i demilitarizovanih zona.
- * dugotrajno i velikih razmera oštećenje prirodne okoline koje može štetiti zdravlju ili opstanku stanovništva.

Teži oblik postoji kada se za vreme rata, oružanih sukoba ili okupacije naređuje ubijanje civilnog stanovništva ili kada se to naređenje izvršava. Poseban oblik postoji kada se sopstveno civilno stanovništvo preseljava na okupiranu teritoriju.

Ratni zločin se može izvršiti naređivanjem ratnih zločina ili izvršenjem tih radnji. Izdavanjem naređenja delo je dovršeno i nije potrebno da je naređenje i izvršeno. Iako se ovo krivično delo po pravilu vrši sa direktnim umišljajem, u nekim slučajevima dovoljan je i eventualni umišljaj.

6. Ratni zločini protiv ranjenika i bolesnika

Osnovna razlika u odnosu na krivično delo ratnog zločina prema civilnom stanovništvu jeste u pogledu pasivnog subjekta. Ovde se kao pasivni subjekt javljaju ranjenici, bolesnici, brodolomnici, sanitetsko ili versko osoblje.

Radnja izvršenja, pored oblika koji su identični sa radnjom ratnog zločina protiv civilnog stanovništva (vršenje telesnih povreda, mučenja, nečovečnih postupaka, bioloških, medicinskih ili drugih naučnih eksperimenata, uzimanja tkiva ili organa radi transplantacije, ili nanošenje velikih patnji ili povreda telesnog integriteta ili zdravlja), može se sastojati i u protivzakonitom i samovoljnom uništavanju ili prisvajanju u velikim razmerama sanitetskog materijala, sredstava sanitetskog transporta i zaliha sanitetskih jedinica i ustanova, pod uslovom da to nije opravdano vojnim potrebama.

I kod ovog krivičnog dela potrebno je da su ove radnje u suprotnosti sa pravilima međunarodnog prava. Krivično delo se može izvršiti samo za vreme rata, oružanog sukoba ili ratna okupacije. I ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika ima teži oblik koji postoji u slučaju kada se za vreme rata oružanog sukoba ili okupacije naredi da se prema ranjenicima ili bolesnicima vrše ubistva, ili ko takvo delo izvrši.

7. Ratni zločin protiv ratnih zarobljenika

Kod ovog krivičnog dela predviđeno je više alternativno propisanih radnji izvršenja koje se mogu svrstati u tri grupe:

- * težak napad na život i telo ratnih zarobljenika (istovetno kao kod prvog oblika prethodnog krivičnog dela)
- * prisiljavanje na vršenje službe u oružanim snagama neprijatelja
- * lišavanje prava na pravilno i nepristrasno suđenje

Delo postoji samo ako je neka od ovih radnji izvršena kršenjem pravila međunarodnog prava. I ovaj ratni zločin ima teži oblik koji postoji onda kada se za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije naredi da se vrše ubistva prema ratnim zarobljenicima ili kada se takvo delo izvrši. U odnosu na sva tri krivična dela ratnih zločina, predviđena je njihova nezastarivost, kako u pogledu gonjenja tako i u pogledu izvršenja kazne.

8. Sprovođenje MHP-a pomoću nacionalnih zakona i sudova

U Ženevskim konvencijama se eksplicitno zahteva od država da usvoje krivično zakonodavstvo za kažnjavanje odgovornih za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava.

Uopšteno govoreći, krivični zakon neke države odnosi se samo na dela koja su izvršili njeni građani ili na dela koja su izvršena na njenoj teritoriji. U MHP-u ide se dalje od toga: zahteva se da države gone i kazne sve one koji su izvršili teške povrede MHP-a, bez obzira na nacionalnost počinilaca ili mesto izvršenja zločina. Taj princip se naziva univerzalnom jurisdikcijom. Mnoge zemlje (na primer, Kanada, Belgija, Švajcarska, Rusija, Nikaragva, Indija, Kenija i Australija) promenile su svoje krivične zakone tako da njihovi pravosudni sistemi mogu da sude ljudima za ratne zločine bez obzira na to gde se zločin dogodio i ko je u njemu učestvovao.

Ljudima koji su optuženi za ratne zločine suđeno je, na primjer, u Australiji (zločini počinjeni nad Evropljanima u Drugom svetskom ratu u Ukrajini); u Kanadi (zločini počinjeni u Drugom svetskom ratu u Evropi); u Švajcarskoj, Danskoj i Belgiji (zločini počinjeni u bivšoj Jugoslaviji, ili 1994. godine u Ruandi).

Od država se traži, takođe, da gone ljude okrivljene za teške povrede humanitarnog prava i da ih ili izvedu pred svoje sudove ili predaju da im se sudi u drugoj državi koja želi da ih sudski goni. Države moraju pomagati jedna drugoj u vezi s krivičnim postupcima koji se odnose na teške povrede humanitarnog prava.

Ako države koriste svoje sudove za izvođenje pred lice pravde ljudi koji su prekršili MHP-a, reč je o *nacionalnoj primeni* međunarodnog humanitarnog prava.

Nacije mogu da budu sklonije da se njihovim građanima optuženim za ratne zločine sudi u njihovoj zemlji iz sledećih razloga:

- Mogu smatrati da će optuženi imati veću mogućnost za pošteno suđenje (ili pristrasno, u njihovu korist) kod kuće nego u zemlji u kojoj je počinjen zločin.
- Optuženi će se lakše braniti u pravnom sistemu koji im je poznat i u postupku koji se vodi na njihovom jeziku.
- Organizovanje suđenja pokazuje da vlast preuzima odgovornost za svoj narod (naročito za aktivnosti vojnog osoblja).

Vlasti, takođe, imaju svoje razloge da radije koriste svoje pravosudne sisteme za suđenje strancima okrivljenim za ratne zločine protiv njihovog naroda:

- Mogu smatrati da su vlade drugih zemalja manje zainteresovane za istraživanje nepravde nanesene ljudima koji ne žive u njihovoj zemlji.
- Mogu smatrati da, ako tako postupe, pokazuju da je vlada jaka i efikasna i da deluje u interesu svog naroda.
- Suđenje strancima može da bude popularno u javnosti, posebno kod ljudi koji se poistovećuju sa žrtvama zločina.

Nacionalna primena MHP-a, međutim, uključuje neke probleme. Istraga zločina koji su se dogodili u drugoj zemlji može da bude veoma teška. Još teže može da bude pronalaženje ljudi okrivljenih za ratne zločine i njihovo odvođenje na suđenje u zemlju u kojoj su počinjeni zločini. Drugi problem je u tome što nacionalna primena MHP-a može ponekad da bude nepravedna.

Naime, ponekad se događaju sledeće situacije:

- Sud može nepravedno osuditi ljude budući da je vođen željom za osvetom zbog ratnih zločina nad vlastitim narodom. Sud se, takođe, može plašiti javnog mnijenja. Ili, vlasti mogu da vrše pritisak na sud u vezi s presudom kako bi pokazale narodu da su efikasne.
- Vlasti možda neće istraživati ratne zločine jer žele da izbegnu sukobe sa drugim zemljama ili grupama koje su solidarne sa ljudima optuženim za ratne zločine.
- Na suđenjima za ratne zločine koja se sprovode u toku unutrašnjeg sukoba može da se favorizuje moćnija politička ili etnička grupa učesnica u sukobu.

Pored toga, vlasti su često nespremljene da obavještavaju nad svojim sunarodnicima za koje se sumnja da su počinili ratne zločine. Vlada može da strahuje od sedećeg:

- da istraga može otkriti da su visoki vojni ili vladini zvaničnici naredili ili na drugi način učestvovali u zločinima;
- da se javno mnjenje protivi sudskom postupku protiv svojih vojnika za zločine nad narodom koji vide kao „neprijatelja”;
- da će regrutacija u oružane snage biti otežana ako kod ljudi postoji strah od zatvora zbog akcija koje će možda izvoditi (ili će im biti naređeno da ih izvedu) u vojsci.

U vezi s ratnim zločinima, treba dodati i sedeće: da ne postoji imunitet za šefove država; da postupanje po naređenju nije opravdanje; da su komandni kadar i pretpostavljeni odgovorni za svoje potčinjene (u nekim uslovima) i da ne postoji vremenski rok posle kojeg se prekršioc MHP-a više ne mogu zakonski goniti.

9. Sprovođenje MHP-a uz pomoć međunarodnih krivičnih sudova

Iako su, prema Ženevskoj konvenciji, nacije „dužne da gone osobe za koje se sumnja da su izvršile ili naredile izvršenje teških povreda, i da izvedu takve osobe pred svoje sudove, svetska zajednica je odlučila da primena MHP-a ne može da bude prepuštena samo pojedinim nacijama.

10. Posebni tribunali

Do polovine dvadesetog veka ratni zakoni su se sprovođili uz pomoć vojnih sudova pojedinih zemalja. Prvi međunarodni krivični tribunali osnovani su posle Drugog svetskog rata, kada su Velika Britanija, Francuska, Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez ustanovili Međunarodni vojni tribunal (MVT) za suđenje nacistima okrivljenim za teška kršenja međunarodnog prava. Ti su sudski procesi nazvani Nirnberški proces, prema nemačkom gradu (Nürnberg) u kojem su održavani. U Tokiju se Međunarodni vojni tribunal za Daleki istok sastojao od jedanaest zemalja, koje su se okupile da sude Japancima optuženim za teške povrede međunarodnog prava.

Četrdesetak godina posle toga, Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija osnovao je dva tribunala za suđenje za ratne zločin, zločine protiv čovečnosti i zločin genocida. Prvi je osnovan 1993. godine za suđenje za zločine počinjene od 1991. godine na teritoriji bivše Jugoslavije, a drugi - 1994. godine, za zločine počinjene 1994. godine u Ruandi, ili koje su počinili državljani Ruande u susednim zemljama.

Neki ljudi smatraju da posebni tribunali, poput navedena četiri, nisu najefikasniji način za sprovođenje MHP-a, jer je za osnivanje svakog posebnog tribunala potrebno mnogo međunarodne političke volje i mnogo vremena za njegovo pokretanje, vođenje i prikupljanje finansijskih sredstva za pokrivanje troškova.

II. Međunarodni krivični sud

Ideja o osnivanju stalnog međunarodnog krivičnog suda razmatrana je decenijama. Osnivanjem dva novija ad hoc tribunala ta ideja je stavljena na dnevni red međunarodne zajednice.

Dugi preliminarni razgovori rezultirali su međunarodnom diplomatskom konferencijom, održanom u Rimu 1998. godine, na kojoj je usvojen Statut Međunarodnog krivičnog suda (MKS) za četiri kategorije zločina: genocid, zločine protiv čovečnosti, ratne zločine i zločin agresije.

Statut će stupiti na snagu i sud početi sa radom kada ga ratifikuje 60 zemalja. Do januara 2001. godine Statut je potpisalo 139, a ratifikovalo ga je 27 zemalja.

Nekoliko država se suprotstavilo osnivanju stalnog međunarodnog suda. Indija se, na primjer, plaši da će sud imati previše moći i da se može zloupotrebiti u političke svrhe. Izrael je odbio da potpiše Statut zbog straha da će njegova politika naseljavanja okupiranih palestinskih teritorija doći pod nadležnost međunarodnog krivičnog suda jer se premeštanje delova vlastite populacije od strane okupacionih vlasti u Statutu MKS-a pominje kao ozbiljno kršenje MHP-a. Sjedinjene Američke Države strahovale su da bi se na sud mogli izvesti pripadnici američkih vojnih snaga raspoređenih u inostranstvu.

Niko stvarno ne zna koliko će dobro stalni međunarodni sud primenjivati međunarodno pravo. Pravni urednik jednog poznatog britanskog političkog magazina istakao je da su vlade potpisivale sporazume stavljajući van zakona ratne zločine. Vlade su, ponekad cinično, ponekad s najboljim namerama, potpisivale sporazume, ali su uvek znale da se oni neće primenjivati u doglednoj budućnosti. Međunarodni krivični sud je to promenio, i tako zaista može da predstavlja početak širenja zakona u područjima u kojima je zakon nedovoljno zastupljen. Taj sud je nešto revolucionarno u međunarodnom pravu, ali je teško reći hoće li uspeti. Reč je o eksperimentu.

Mada su međunarodni tribunali dobrodošla podrška u pokušajima sprečavanja i kažnjavanja kršenja MHP-a, malo je verovatno da će ikada biti u stanju da u potpunosti preuzmu ulogu domaćih sudova i da nadomeste potrebu za efikasnim nacionalnim krivičnim zakonodavstvom. Države i dalje imaju osnovnu obavezu da obezbede poštovanje MHP-a i da spreče i kazne

kršenje tog prava. Samo se efikasnom akcijom na nacionalnom nivou može obezbediti potpuno poštovanje međunarodnog humanitarnog prava.

12. Traženje pravde uz pomoć komisije za istinu

Zemlje Latinske Amerike razvile su drugi model odgovornosti – komisije za istinu. Prvo je Argentina osnovala Komisiju za istinu 1983. godine radi istrage i otkrivanja istine o nestanku nekoliko hiljada ljudi pod prethodnim režimima. Posle registrovanja izjava nekoliko stotina svedoka, Komisija je dokazala postojanje tajnih zatvoreničkih logora i „nestanak” najmanje 8.900 lica, i prijavila slučajeve za eventualno gonjenje. Komisija je napisala izveštaj o svojim otkrićima i objavila *Nunca mas* (Nikada više), klasično delo među izveštajima o ljudskim pravima. Komisije za istinu ne sprovode suđenje; one su samo forumi za istragu radi utvrđivanja činjenica o zločinima iz prošlosti. Neke od njih su osnovali državni organi, a druge – privatne organizacije. U pažljivo vođenom i neutralnom procesu takve komisije brzo i direktno utvrđuju činjenice o ratnim zločinima (na primer, u El Salvadoru i Nikaragvi), ili o zloupotrebama ljudskih prava u prethodnim režimima (na primer, u Argentini, Čileu, Brazilu i na Haitiju). Cilj većine komisija bilo je utvrđivanje činjenica o kršenjima međunarodnog humanitarnog prava, nacionalnih zakona i zakona o ljudskim pravima. Te komisije su samo objavile izveštaje i preporuke o tome kako vlada zemlje treba da reaguje na zločine.

13. Komisije za istinu i pomirenje

Južna Afrika je otišla korak dalje u takvom pristupu traženju pravde. Komisija za istinu i pomirenje (KIP) osnovana je u Južnoj Africi da bi ispitala zločine počinjene za vreme sukoba za okončanje aparthejda-sistema u kojem je manjina belaca dominirala u političkom i ekonomskom životu zemlje. Pod aparthejdom, crnim Afrikancima, kao i Azijatima i ljudima mešovitog porekla, bila su uskraćena mnoga prava i privilegije koje su uživali ljudi koji su bili poreklom iz Evrope. Komisija je istraživala zločine koje su počinili južnoafrička vlada i pristalice aparthejda, ali i zločine grupa, kao što je Afrički nacionalni kongres (ANK), koje su učestvovala u oružanoj pobuni protiv vlade aparthejda.

Južnoafrička komisija za istinu i pomirenje razlikuje se od prethodnih komisija za istinu po tome što je osnovana kao deo pravnog sistema. Međutim, njen cilj nije gonjenje i kažnjavanje, već lično i političko pomirenje. Predviđeno je da prekršiocima, ukoliko istinito svedoče o onome što su počinili, zločini mogu da budu oprošteni (taj se proces zove amnestija). Ljudi optuženi za zločine koji nisu istinito i potpuno svedočili pred Komisijom još uvijek mogu da budu gonjeni prema domaćem pravu.

Komisiji za istinu i pomirenje hiljade ljudi su podneli zahtev za amnestiju. Do kraja 1999. godine Odbor za amnestiju Komisije amnestirao je 568 ljudi, odbio je da amnestira 5.287 ljudi, a delimično je amnestirao 21 osobu; u 161 slučaju zahtev je povučen, dok su 272 odluke još uvek nerešene, što ukupno iznosi 6.039 slučajeva.

Većina kriterijuma za amnestiju odnosila se na potpuno otkrivanje činjenica od strane počinioca zločina i na utvrđivanje da su dela počinjena iz političkih razloga, a ne zbog lične koristi ili lične mržnje prema žrtvama. Odbor je, takođe, uzimao u obzir „težinu dela” i „proporcionalnost” između izvršenog dela i očekivanih rezultata.

Južnoafrička komisija pokušava da pomogne žrtvama ratnih zločina tako što će im omogućiti da ispričaju svoju priču svetu i obezbediti naknadu štete i socijalnu pomoć. Izjavu joj je dalo više od 20.000 žrtava zloupotrebe ljudskih prava.

Kritičari Komisije za istinu i pomirenje ukazuju na njene nedostatke: mnogi ljudi su svedočili o događajima kojima nisu direktno prisustvovali i jedini zločini koji su istraživani bili su oni koje su Komisiji prijavili svedoci. Ona nije pokušavala da istraži zločine ako se svedoci nisu dobrovoljno javili da svedoče. Kao osnovno, postavljano je sledeće pitanje: da li ljudi koji su ubijali i mučili nedužne žrtve treba da ostanu nekažnjeni ako priznaju svoje zločine? Takođe, postavljano je pitanje da li je naknada štete žrtvama dovoljna odšteta za patnju koju su pretrpeli (uključujući medicinske troškove, gubitak prihoda kada je ubijen član porodice itd.).

14. Razvoj međunarodnih tribunala i sudova

Ideja o osnivanju stalnog međunarodnog krivičnog suda razmatrana je decenijama. Osnivanje dva nova **ad hoc** tribunala stavilo je tu ideju na dnevni red međunarodne zajednice.

Drugi preliminarni razgovori rezultirali su međunarodnom diplomatskom konferencijom, održanom u Rimu 1998. godine, na kojoj je usvojen Statut Međunarodnog krivičnog suda (MKS).

„Ljudi širom sveta žele da čovečanstvo može da uzvrati udarac, da kakav god i kad god se izvrši genocid, ratni zločin ili neko drugo takvo kršenje, postoji jedan sud pred kojim zločinac može da odgovara, sud koji stavlja tačku na globalnu kulturu nekažnjavanja, sud u kojem svi pojedinci u civilnoj hijerarhiji vlasti ili vojnoj hijerarhiji, bez izuzetka, od vladara do običnih vojnika, moraju odgovarati za svoja dela.” Kofi Anan, bivši generalni sekretar Ujedinjenih nacija.

15. Umesto zaključka

U julu 1998. godine 160 nacija odlučilo je da osnuje stalni međunarodni krivični sud za suđenje pojedincima za najteže prekršaje od globalnog značaja kakvi su genocid, ratni zločini i zločini protiv čovečnosti. Sporazum je pozdravio tadašnji generalni sekretar Ujedinjenih nacija Kofi Anan kao „džinovski korak na putu ka univerzalnim ljudskim pravima i vladavini prava”.

Neki kritičari smatraju da će MKS, u najboljem slučaju, biti neefikasna institucija, a u najgorem - opasna pretnja nacionalnom suverenitetu. U ovom dokumentu razmatrana su neka uobičajena pitanja i pogrešne pretpostavke.

MKS stvoren je na osnovu sporazuma usvojenog u julu 1998. godine u Rimu, nakon međunarodne konferencije. Do januara 2001. godine 139 zemalja potpisalo je sporazum, a 27 zemalja ga je ratifikovalo. Sud će biti osnovan u Den Haagu, u Holandiji, kada ga ratifikuje 60 zemalja. Sud ima osamnaest sudija, koje će se birati najmanje dvotrećinskom većinom država koje su ratifikovale Statut Suda.

MKS ima mandat da goni i sudi osobe odgovorne za najteže zločine koje pogađaju celu međunarodnu zajednicu. Iako ova jurisdikcija podleže preciznim ograničenjima, ona je opšta i nije ograničena na određenu situaciju.

Tribunal je ovlašćen da goni i sudi za četiri grupe prekršaja:

- *genocid;*
- *zločine protiv čovečnosti;*
- *ratne zločine;*
- *zločin agresije.*

Sud predstavlja pomoćni sud u odnosu na domaće sudove.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija prvi put je prepoznala potrebu za takvim sudom 1948. godine, nakon suđenja u Nirnbergu i Tokiju posle Drugog svetskog rata, i od tada je to bio predmet razmatranja u Ujedinjenim nacijama. Međutim, nedavno su užasni događaji u bivšoj Jugoslaviji i Ruandi, zbog kojih je Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija osnovao „ad hoc” tribunale, potakli zainteresovanost međunarodne zajednice za osnivanje stalnoga mehanizma za gonjenje masovnih ubica i ratnih zločinaca. Stalni sud će moći da deluje brže od „ad hoc” tela i predstavljaće jače sredstvo za odvracanje od zločina. Sedište Suda biće u Den Haagu, u Holandiji, ali će imati ovlašćenje za vođenje postupka i na drugim mestima. Zločini koji spadaju

u nadležnost Suda su: genocid, ratni zločini i zločini protiv čovečnosti, kao što su masovno i sistematsko ubijanje civila, porobljavanje, mučenje, silovanje, prisilna trudnoća, proganjanje na političkoj, rasnoj ili verskoj osnovi i prisilni nestanci. U Statutu Suda navedeni su i definisani svi ti zločini da bi se izbegle nejasnoće.

U Statutu su zločini seksualnog nasilja - kao što su silovanje, seksualno ropstvo i prisilna trudnoća - uključeni u zločine protiv čovečnosti kada su počinjeni kao dio sistematskog ili rasprostranjenog napada na bilo koju civilnu populaciju. Oni su, takođe, ratni zločini ako se izvrše u okviru međunarodnih ili unutrašnjih oružanih sukoba. Nacionalni sudovi će uvek imati jurisdikciju. Prema principu „komplementarnosti”, Međunarodni krivični sud će delovati samo kada domaći sudovi nisu u stanju ili nisu spremni da to učine. Nažalost, u nekim zemljama, u vreme sukoba ili društvenog i političkog kolapsa, možda neće biti sudova sposobnih za pravilno suočavanje sa tim vrstama zločina. Takođe, može se dogoditi da vlada nije spremna da goni svoje građane, posebno ako su na visokom položaju. Pošto oni koji vrše zločine po Statutu često prelaze granice, neophodno je da države budu u stanju da sarađuju kako bi ih uhvatile i kaznile. Međunarodni krivični sud će obezbediti alternativu u takvim slučajevima.

16. Literatura:

- Avramov S.: Međunarodno javno pravo, Pravni fakultet u Beogradu 2008.
- Aksar, Yusuf.: Implementing International Humanitarian Law - From Ad Hoc Tribunals to a Permanent International Criminal Court, Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York, 2004.
- Andrassy, J.: Međunarodno javno pravo, Školska knjiga, Zagreb, 1984.
- Beljanski, S.: Međunarodni pravni standardi o krivičnom postupku, 2001.
- Dabović, D.: Globalizacija prava: Usklađivanje prava u savremenom svetu, Službeni glasnik i Pravni fakultet u Beogradu, 2007.
- Degan, V.: Međunarodno pravo, drugo osavremeno izdanje, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2006.
- Dimitrijević, V.: Međunarodno pravo ljudskih prava“, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2007.
- Karen, R.: Evropska konvencija o ljudskim pravima – vodič za praktičare, 2007.
- Lič, F.: Obraćanje Evropskom sudu za ljudska prava, 2007.
- Petrović, V.: Međunarodni postupci za zaštitu ljudskih prava, 2001.
- Obradović, K. (ur.), Humanitarno pravo - savremena teorija i praksa, 1997.
- Obradović K. –Šahović M. –Despot M.: Međunarodno humanitarno pravo, 2002.
- Seizović, Z.: Međunarodno javno pravo - zbirka eseja, Univerzitet u Zenici, Zenica, 2008.
- Tomušat, K.: Ljudska prava između idealizma i realizma, “ Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2006.
- Forest, Martin, Francisco et al.: International Human Rights and Humanitarian Law - Treaties, Cases, Analysis, Cambridge Univesristy Press, New York, 2006.

Doc. dr Nermina Zulfikarpašić,

Vlada Brčko distrikta BiH

Doc. dr Muharem Selimović,

Internacionalni univerzitet, Pravni fakultet Brčko distrikta BiH

POJMOVNO ODREĐENJE GENOCIDA KAO NAJTEŽEG ZLOČINA

Apstrakt:

Genocid definiramo kao namjerno ubijanje ljudi zbog njihove pripadnosti nekoj rasi, vjeri, naciji ili čak političkoj stranci ili bilo kojoj drugoj društvenoj skupini, kao i podupiranje takvih težnji, koje dovode do takve akcije. Jedan od najtežih genocida počinjenih u Evropi, upravo se dogodio na prostorima Bosne i Hercegovine. Ispostavlja se da je genocid najsmrtonosniji od svih stravičnih zločina masovnog ubistva dvadesetog vijeka, u kojem je stradalo više ljudi nego što je u svim proteklim ratovima i revolucijama zajedno u istom vremenskom periodu. Začuđujuće je, uzimajući u obzir njegovu proširenost, da ima toliko mnogo pogrešnih shvatanja u vezi sa genocidom. Stoga ćemo ovim radom nastojati da definišemo pojam genocida dovodeći ga u direktnu vezu sa onim najvećim i najsureovijim, koji se, naočigled cijelog svijeta, dogodio u Srebrenici.

Ključne riječi: genocid, zločin, masovna ubistva, etničko čišćenje, sud.

Abstract:

Genocides defined as the deliberate killing of people because of their membership of a particular race, religion, nation, or even a political party or any other social group, as well as supporting these aspirations, which lead to such actions. One of the worst genocides committed in Europe, just happened on the territory of Bosnia and Herzegovina. It turns out that genocide is the deadliest of all the horrible crimes of mass murder of the twentieth century, which killed more people than in all previous wars and revolutions together in the same time period. It is surprising, taking into account the extent that there are so many misconceptions with respect to genocide. Therefore, in this paper, we seek to define the term genocide bringing it indirect connection with those greatest and most severe, that in the sight of the whole world took place in Srebrenica.

Key words: genocide, crime, mass killings, ethnic cleansing, court.

1. Uvod

Genocid u Srebrenici je najgori masakr koji se desio na tlu Evrope od Holokausta. Najmanje 8.372 bošnjačkih muškaraca i dječaka je sistematizirano ubijeno od strane vojske i policije Republike Srpske. Genocidu iz 1995. godine prethodio je jedan od najvećih masakara u Evropi od Drugog svjetskog rata, a koji se generalno smatra jednim od najužasnijih događaja u savremenoj evropskoj historiji, kao i „etničko čišćenje“ na području cijele Bosne i Hercegovine od početka rata 1992. godine.

Veliki razmjeri tog zločina, njegova narav i provođenje u nedjelo ubistva i jesu elementi koji ga čine genocidnim. Cilj odnosno namjera da se u potpunosti ili djelimično istrijebi tj. uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina ljudi, a ne jedan ili više građana kao pojedinaca, definisan kao takav, ne postoji kod ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, pa se prema tom obilježju genocid, kao samostalno krivično djelo, tačnije zločin protiv čovječnosti, i razlikuje od navedenog oblika ratnog zločina.¹

Genocid, kao jedan od najvećih zločina u historiji čovječanstva, desio se 11. jula 1995. godine u regionu² Srebrenice, koji je proglašen „zaštićenom zonom“,³ podrazumijevajući masovna, planska ubistva velikog broja bošnjačkih muškaraca i dječaka između 12 i 77 godina, izvedenog od strane Vojske Republike Srpske, pod komandom generala Ratka Mladića, uključujući i

¹ Tomić, Z.: Krivično pravo II, posebni dio, Sarajevo, 2007. Str. 418.

² Srebrenička regija je definirana kao područje koje obuhvaća Srebrenicu i prijeratne susjedne opštine Bratunac, Vlasenicu, Rogaticu i Višegrad. Ovaj strateški važan region nalazi se u Podrinju – središnjem dijelu doline rijeke Drine na istočnoj granici Bosne sa Srbijom. Prema popisu stanovništva u Bosni i Hercegovini iz 1991 godine, Bošnjaci su činili etničku većinu u svih pet općina regiona (75,19% u Srebrenici; 64,05% u Bratuncu, 55,17% u Vlasenici, 60,10% u Rogatici i 63,54% u Višegradu). Toljaga, D.: Preludij za genocid u Srebrenici – masovna ubistva i etničko čišćenje Bošnjaka u regiji Srebrenice tijekom prva tri mjeseca bosanskog rata (april-juni 1992). The Bosnian Institute, UK, December 21, 2010.

³ Rezolucija UN:819, kojom se Srebrenica i njena okolina proglašavaju „zaštićenom zonom“. Rezolucijom se napominje kako Srebrenica treba biti „izuzeta od svakog oružanog napada ili bilo kod drugog neprijateljskog čina“. Rezolucija dostupna na: <http://www.un.org/Docs/scres/1993/scres93.htm>.

paravojnu formaciju „Škorpioni“, a koju je kontrolisalo Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije.⁴ Ratko Mladić i drugi srpski oficiri su u međuvremenu optuženi za ratne zločine uključujući i genocid pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju, koji je, između ostalog, donio pravosnažnu presudu⁵ u kojoj masakr u Srebrenici kvalifikuje kao čin genocida.

Žrtve srebreničkog genocida su pronađene u skrivenim masovnim grobnicama širom istočne Bosne, a njihovi posmrtni ostaci su identifikovani najmodernijom DNK tehnologijom, te ukopani u Memorijalnom centru Srebrenica-Potočari.⁶

⁴ bRadna grupa za Srebrenicu, formirana da utvrdi broj i identitet osoba koje su učestvovala u događajima u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine, ustanovila je učešće 19.473 pripadnika Vojske Republike Srpske i Ministarstva odbrane te Ministarstva unutrašnjih poslova u srebreničkim događajima, od ukupno 25.083 pripadnika ovih formacija. U broj učesnika stravičnih događaja uračunate su 243 osobe iz civilne zaštite te jedan broj vozača. Utvrđeno je da su počinitelji zločina i pripadnici specijalnih policijskih snaga Srbije „Škorpioni“, ali i brojnih drugih specijalnih policijskih jedinica iz Srbije, kao što su „Crvene beretke“ kojima je komandovao Vasilije Mijović te pripadnici 20 organizacijskih jedinica iz Drinskog korpusa ili drugih vojnih formacija. Više o tome vidjeti na zvaničnoj web stranici Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava: <http://www.institut-genocid.unsa.ba/>, kojim rukovodi direktor - akademik prof. dr Smail Čekić.

⁵ **Vujadin Popović i Ljubiša Beara** i pravomoćno su proglašeni krivima za udruživanje radi počinjenja genocida u julu 1995. godine nakon pada **Srebrenice i Žepe**. U slučajevima svih četiriju optuženika **Žalbeno je vijeće odbacilo argumente kojima je osporavana vjerodostojnost svjedoka, kao i argument kojim je osporavan broj ubijenih**. Popoviću i Beari odbačena je i argumentacija za njihov alibi kojom su pokušali dokazati da nisu bili prisutni u vrijeme zločina, kao i argumentaciju vezanu za vezano za genocidnu namjeru. **Odbačena je i argumentacija Radivoja Miletića** vezan uz diskriminatornu namjeru, no ukinut mu je dio presude vezan za zločin protiv čovječnosti. Za zločin pripadnika jedinice Škorpioni kod Trnova u kojem su ubijena šestorica Bošnjaka **uvažena je žalba Beare, Popovića i Nikolića** te im je ta nepravomoćna presuda sada ukinuta. Prvostupanjskom presudom su 2010. godine potpukovnici Vujadin Popović i Ljubiša Beara proglašeni krivima za genocid na 7000 srebreničkih Bošnjaka te su nepravomoćno osuđeni na doživotan zatvor. Istom presudom je na 35 godina zatvora osuđen Drago Nikolić, sigurnosni oficir Zvorničke brigade VRS zbog pomaganja i podržavanja genocid, a zapovjedniku Vinku Pandureviću izrečena je zatvorska kazna od 13 godina zbog pomaganja i podržavanja ubojstva, progona i prisilnog premještanja stanovništva. Pomoćnik Ratka Mladića, general Radivoje Miletić, proglašen je krivim za ubojstva i prisilno premještanje stanovništva iz Srebrenice i Žepe te osuđen na 19 godina zatvora. Tom su prilikom osuđeni i ondašnji zapovjednik specijalne policijske jedinice Ljubomir Borovčanin na 17 godina zatvora te Milan Gver, Mladićev pomoćnik, na 5 godina zatvora. Borovčanin se nije žalio na presudu te se sada nalazi na izdržavanju kazne u danskom zatvoru, a Gvera je umro na privremenoj slobodi u Srbiji. Nedavno izrečena presuda Međunarodnog suda pravde suštinski je potvrdila stav Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, a to je da, iako se rat u Bosni i Hercegovini kao takav ne može smatrati genocidom, masakr u Srebrenici ipak predstavlja slučaj genocida. Magnusson, K.: Pojam genocida u pravu i nauci: Jaz koji se širi? Univerzitet Uppsala - Ranija verzija ovog teksta je obavljena na engleskom u knjizi Festskrift till Anders Fogelklou (red. Åke Frändberg et al; lustus förlag, Uppsala, 2008).

⁶ Više o radu Memorijalnog centra Srebrenica - Potočari, kao spomen obilježja i mezarja za žrtve genocida iz 1995. godine vidjeti na: http://www.potocarimc.ba/_ba/juli/.

2. Inkriminacija genocida u bosanskohercegovačkom krivičnom zakonodavstvu

Genocid je krivično djelo protiv čovječnosti koje se sastoji u preduzimanju različitih radnji upravljenih na potpuno ili djelimično uništenje neke nacionalne, etničke, rasne ili vjerske skupine.⁷ Sam naziv djela predstavlja grčko-latinsku kovanicu koja potiče od grčke riječi *genos* (rod ili narod) i latinske riječi *occidere* (ubiti).⁸ Pojam genocida usvojen je na zasjedanju Generalne skupštine UN-a 1946. godine i označava „uskraćivanje prava na opstanak cijelim ljudskim grupama, kao što je ubistvo (homicid) uskraćivanje prava na život pojedinim ljudskim bićima”.

U tom smislu kao zločin kojim se označava uništavanje određenih skupina ljudi formirana je inkriminacija krivičnog djela „genocid” u Glavi sedamnaestoj Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine⁹ pod nazivom „Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom” u članu 171., koji glasi: „ko u cilju da potpuno ili djelimično istrijebi nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku skupinu ljudi naredi učinjenje ili učini koje od ovih djela: a) ubijanje pripadnika skupine ljudi; b) nanošenje teške tjelesne ozljede ili duševne povrede pripadnicima skupine ljudi; c) smišljeno nametanje skupini ljudi ili zajednici takvih životnih uvjeta koji bi mogli posjedovati njenim potpunim ili djelomičnim istrebljenjem; d) uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar skupine ljudi; e) prisilno preseljenje djece iz te u drugu skupinu ljudi, kazniće se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora”.

Genocid se vrši prema pripadnicima nacionalne, etničke, rasne ili vjerske skupine ljudi¹⁰, što znači da akti nasilja prema njima predstavljaju ovo krivično djelo samo kad se vrše s obzirom na njihovu nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku pripadnost i u cilju istrebljenja cijelih skupina.¹¹

⁷ Genocid se, s obzirom na njegov sadržaj, svojstvo pasivnog subjekta i pre svega subjektivnu komponentu-genocidnu (uništavačku) nameru kod učinioca, često označava kao zločin nad zločinima ili najteži, tzv. kapitalni zločin. Škulić, M.: Međunarodni krivični sud, Nadležnost i postupak, Beograd, 2005. Str. 219.

⁸ Sijerčić-Čolić H. i dr.: Komentari Krivičnih/Kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2005. Str. 558.

⁹ Krivični zakon Bosne i Hercegovine (KZ BiH) objavljen je u „Službenom glasniku Bosne i Hercegovine”, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 08/10, 47/14 i 22/15. Vidi: http://tuzilastvobih.gov.ba/files/docs/Krivicni_zakon_BiH_-_precisceni,_nezvanicni_tekst_8_10.pdf.

¹⁰ U teoriji se pod ovim izrazom podrazumeva ne samo ubijanje već uništenje na bilo koji način određene grupe koja čini jednu povezanu celinu na nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili verskoj osnovi. Đurđić, V., Jovašević, D.: Međunarodno krivično pravo, Beograd, 2003. Str. 76.

¹¹ Krivično delo genocida sastoji se u preduzimanju određenih radnji u cilju potpunog ili delimičnog uništenja neke nacionalne, etničke, rasne ili verske grupe kao takve. Stojanović, Z.: Međunarodno krivično pravo, Beograd, 2008. Str. 122.

Za postojanje djela je nebitna vrsta navedene skupine i broj njenih pripadnika prema kojima se vrši genocid, jer to može biti i samo jedna osoba ako je djelo usmjereno na djelimično ili potpuno uništenje skupine¹² iako se genocid, u pravilu, izvršava prema većem broju pripadnika određene nacionalne, etničke, rasne ili vjerske skupine ljudi.

Zbog toga je važno istaći da se ovom inkriminacijom štiti pravo nacionalnih, etničkih, rasnih ili vjerskih skupina ljudi na opstanak ili egzistenciju.¹³

3. Pojam genocida prema međunarodnom pravu

Međunarodni pravni osnov za inkriminiranje genocida je Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida koju je Organizacija UN-a donijela 9. decembra 1948. godine.¹⁴ Bez obzira na to što se genocid vrši nad pojedincima, on nije usmjeren protiv određenih jedinki, već protiv većih ljudskih zajednica koje su povezane na nacionalnom, etničkom, rasnom ili vjerskom pripadništvu.

Međutim, i prije definiranja zločina genocida kao takvog, prvo eksplicitno definicijsko određenje genocida dao je Raphael Lemkin, jevrejski advokat u Poljskoj¹⁵ u svom djelu. Lemkin pod genocidom podrazumijeva uništenje naroda ili etničke grupe, pri čemu je za detaljnije shvatanje ovakve definicije potrebno citirati i jedan njegov stav koji razrađuje ovaj pojam na opširniji način,

¹² Izraz „u cijelosti ili djelomično uništi jedna skupina” ima kvantitativno značenje u tome što iz pojma genocida isključuje izolirane akte etničkog nasilja ili ubojstvo pojedinca. Iako ne sadrži zloglasno „etničko čišćenje”, neke ga odluke Međunarodnog krivičnog suda za bivšu SFRJ ubrajaju u oblike radnje genocida, odnosno podvode pod zločine protiv čovječnosti. Josipović, I., Krapac, D., Novoselec, P.: Stalni međunarodni kazneni sud. NARODNE NOVINE d.d. Hrvatski pravni centar. Zagreb, prosinac 2001.

¹³ Odredba člana 19 KZ BiH propisuje da: „krivično gonjenje i izvršenje kazne ne zastarijeva za krivična djela genocida, zločina protiv čovječnosti te ratnih zločina, kao ni za krivična djela za koja po međunarodnom pravu zastarjelost ne može nastupiti”.

¹⁴ Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida usvojena je Rezolucijom 260 (III) A na Generalnoj Skupštini Ujedinjenih Nacija 09. decembra 1948. godine, a stupila na snagu 12. Januara 1951. godine pošto je ratifikovao potreban broj država, među kojima i Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, čime su Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Srbija, također, postale potpisnice ove konvencije. Vidi: <http://www.preventgenocide.org/ba/konvencijaogenocidu.htm>

¹⁵ Reč „genocid” nije postojala sve do pred kraj Drugog svetskog rata. Nju je skovao Rafael Lemkin (1900-1959) po uzoru na homicid, jedan od sinonima za ubistvo, gde se homo (čovjek) zamenjuje sa genus (rod, vrsta). Lemkin je bio Jevrej rođen u Rusiji, ali je delovao u Poljskoj kao njen državljanin i kao ugledan pravnik, advokat i državni tužilac. Za razliku od mnogih članova svoje porodice uspio je da 1940. godine izbegne nacističke pogrome i utekne u Švedsku pa u SAD, gde je 1944. godine objavio knjigu „Nacistička vlast u okupiranoj Evropi” u kojoj se ovaj neologizam prvi put pojavljuje. Vidi: <http://pescanik.net/genocid-%E2%80%93-ta-magicna-rec/>.

a u kojem su sadržane neke vrlo bitne odrednice.¹⁶

Međunarodna pravna definicija zločina genocida data u članu II i III Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju genocida, opisuje dva elementa zločina genocida: mentalni i fizički. Zločin mora uključivati oba elementa da bi se zvao „genocid”. Prema ovom međunarodnom ugovoru, za postojanje genocida bitno je da je djelo izvršeno „u namjeri potpunog ili djelimičnog uništenja jedne nacionalne¹⁷, etničke¹⁸, rasne¹⁹ ili vjerske²⁰ grupe kao takve”, a to djelo može biti „ubistvo²¹ članova grupe, teška povreda fizičkog ili mentalnog integriteta²² članova grupe, namjerno podvrgavanje grupe životnim uslovima²³ koji treba da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog uništenja, mjere uperene na sprečavanje rađanja u okviru grupe” i „prinudno²⁴ premještanje djece iz jedne grupe u drugu” (član II). Kažnjivi su samo delo genocida, planiranje njegovog izvršenja, neposredno i javno podsticanje na genocid, pokušaj i saučesništvo (član III). „Lica koja učine djelo genocida ili neko drugo djelo navedeno u članu III, biće kažnjena bez obzira da li upravljaju državom, obavljaju funkcije ili su obični pojedinci” (član IV).

¹⁶ „U opštem smislu, genocid nužno ne podrazumijeva neposredno uništenje jedne nacije, osim kada je ono izvršeno masovnim ubijanjem pripadnika jedne nacije. Umjesto toga, njegova svrha je da označi organizovani plan, koji podrazumijeva različite postupke koji za cilj imaju uništenje osnovnih temelja života nacionalnih grupa. Ciljevi takvog plana bili bi raspad političkih i društvenih institucija kulture, jezika, nacionalnih osjećanja, religije, ekonomskog postojanja nacionalnih grupa, kao i uništenje lične bezbjednosti, slobode, zdravlja, dostojanstva, pa čak i života pojedinaca koji pripadaju tim grupama”. Lemkin, R.: *AXIS RULE IN OCCUPIED EUROPE (VLADAVINE SILA OSOVINE U OKUPIRANOJ EVROPI)*, Karnegijeva zadužbina za mir u svijetu, Washington, D.C. 1944. Str. 79.

¹⁷ Pod nacionalnom grupom se podrazumijeva skup pojedinaca koji imaju istu pravnu vezu zasnovanu na zajedničkom državljanstvu. Simović, M., Blagojević, M.: *Međunarodno krivično pravo*, Banja Luka, 2007. Str. 126.

¹⁸ Etnička grupa je ona grupa čiji članovi dijele isti jezik i kulturu, pri čemu grupa na taj način može biti identifikovana kako od njenih članova, tako i od drugih lica koja joj ne pripadaju, uključujući i lica koje je izvršilo genocid. Ibidem.

¹⁹ Rasna grupa se, prema ovom shvatanju, razlikuje od drugih takvih grupa po nasljednim fizičkim crtama koje se često identifikuju geografskim područjem, nezavisno od jezičkih, kulturnih, nacionalnih ili religijskih činilaca. Ibid.

²⁰ Pod vjerskom grupom se podrazumijeva grupa pojedinaca čiji identitet je definisan zajedničkom religijom, vjerovanjima, ispovijedanjem vjere, odnosno obavljanjem molitve, doktrinama, praktikanjem ili ritualima. Ibid.

²¹ Izraz „ubio” koristi se u istom značenju kao i izraz „prouzročio smrt”. Josipović, I., Krapac, D., Novoselec, P.: *Op. cit.* u bilj. 12.

²² To ponašanje može uključivati, ali nije nužno ograničeno na: kaznena djela mučenja, silovanja, seksualnog nasilja ili nehumanog i degradirajućeg ponašanja. Ibidem.

²³ Izraz „životni uvjeti” može uključivati, ali nije nužno ograničen na: namjerno uskraćivanje sredstava nužnih za preživljavanje, kao što su hrana ili liječničke usluge ili sustavno izbacivanje iz domova. Ibid.

²⁴ Izraz „prisilno” nije ograničen na fizičku silu, ali može uključivati prijetnju silom, poput one uzrokovane strahom od nasilja, prinude, zatočenja, psihičkog ugnjetavanja ili zlorabe moći protiv te osobe ili osoba ili neke druge osobe, koristeći okruženje koje karakterizira prisila. Ibid.

Zakon štiti četiri grupe: nacionalnu, etničku, rasnu ili religioznu. Obično ljudi, koji su rođeni u navedene četiri grupe, imaju zajedničke karakteristike. Dok neki pojedinci mogu promijeniti nacionalnost, ili religiju ili čak usvojiti novi kulturni, etnički ili rasni identitet, dotle ljudi ne mogu birati identitet grupe. U genocidu, ljudi su meta za uništenje ne zbog toga što su nešto uradili, nego zbog onoga ko su i šta su. Grupni identitet je često isforsiran od strane počinitelja. Počinioci genocida učestalo prave grupne kategorije opasnijim kreirajući nove definicije i namećući grupni identitet pojedincu bez obzira na njegov lični izbor.

Zločin genocida ima dva elementa: namjeru i akciju. Namjera može biti dokazana direktno kroz izjave ili, što je češći slučaj, mora biti zaključena iz sistematskog i koordiniranog djelovanja. Namjera je različita od motiva.²⁵ Šta god da je motiv za zločin (oduzimanje zemljišta, nacionalna sigurnost, teritorijalni integritet, itd.) ako počinioci počine djelo s namjerom da unište grupu²⁶, čak i dio grupe, to će predstavljati genocid. Fraza „potpuno ili djelimično” je isto veoma važna.²⁷ Počinioci ne moraju imati namjeru da unište cijelu grupu, jer i uništenje samo jednog dijela grupe (takvog kao što su njeni obrazovani pripadnici ili pripadnici koji žive u istoj regiji) je također genocid. Mnogi odgovorni zahtijevaju namjeru da se uništi priličan broj pripadnika grupe, odnosno počini masovno ubistvo. Ali pojedinac – zločinac može biti kriv za genocid čak i ako ubije samo jednu osobu, sve dok zna da učestvuje u velikom planu za uništenje grupe.

²⁵ Taj dolus specialis ili posebna namjera jeste ono što čini krivično djelo genocida drugačijim od ostalih krivičnih djela. Posebna namjera je element krivičnog djela i zahtijeva da počinitelj ima jasnu namjeru o ishodu počinjenog djela za koje se tereti. U slučaju genocida, počinitelj mora imati namjeru da će njene ili njegove radnje za rezultat imati uništenje neke zaštićene grupe u potpunosti ili djelimično. Međunarodno krivično pravo i praksa. Materijali za praktičnu obuku (Genocid) dio projekta Pravda i ratni zločini koji je finansirala Evropska unija. Izradio International Criminal Law Services (ICLS).

²⁶ „Bitno obeležje genocida je namera da se uništi grupa, a ne njeno stvarno uništenje, tako da ovo krivično delo može da postoji i ako je znatan broj pripadnika ciljanog dela grupe izbegao uništenje”. Ivanišević, B. i dr.: Vodič kroz Haški tribunal, propisi i praksa, OEBS, Beograd, 2008. Str. 65.

²⁷ *Za zaključivanje o činjenici da je nad određenom grupom kao takvom izvršen genocid nerelevantnije saznanje je to da jeste takav napad na grupu, kao takvu, izvršen s namjerom (mens reom) da se ona potpuno ili djelimično uništi. Sukladno logici značenja pojma „genocid” i jeziku UN Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida može se, zahvaljujući Presudi Međunarodnog suda pravde u Hagu po Tužbi Republike Bosne i Hercegovine protiv Savezne Republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore), donesene februara 2007. godine, zaključiti da je nad Bošnjacima, dakle grupom kao takvom, izvršen zločin genocida na kraju XX stoljeća, bez obzira što je Sud samo napad na Srebrenicu, jula 1995., okarakterisao kao genocidnim napadom. Srebreničani nisu ubijani zato što su za nešto bili krivi niti zato što je taj prostor za napadača bio od izuzetne strateške ili neke druge vrijednosti, pa su ga Srebreničani po cijenu života branili, već zato što su pripadali grupi kao takvoj (bošnjačkoj zajednici) koja ima svoj nacionalni, etnički, kulturni, karakterološki i vjerski identitet.* Redžematović, Dž.: Korijeni i uzroci genocida nad Bošnjacima. Dostupno na: <http://www.monteislam.com/islamske-teme/korijeni-i-uzroci-genocida-nad-bosnjacima>.

Prema odredbi člana VI Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, u pogledu ekstradicije, genocid se ne smatra političkim krivičnim djelom.

4. Međunarodni Tribunal za ratne zločine učinjene na teritoriji bivše Jugoslavije

Osnivanje Međunarodnog Tribunala za ratne zločine učinjene na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine²⁸ predstavlja jedan od istorijskih akata Ujedinjenih nacija kojim je institucionalno, internacionalno i krivičnopravno odgovoreno na zločine koji su po obimu stradanja civila i razaranjima uveliko prešli Drugi svjetski rat, a i bilo koji raniji, posebno u istoriji Bosne i Hercegovine.²⁹

Osnovna akta Tribunala su: Statut, Pravila o postupku i dokazivanju, Pravila za regulisanje pritvaranja lica koja čekaju na suđenje, ili žalbeni postupak pred Tribunalom, ili su iz drugih razloga pritvorena po nalogu Tribunala. Uz ova pravila donijeta su još četiri akta, i to: Pravilnik o utvrđivanju žalbenog postupka za pritvorenike, Pravilnik o utvrđivanju disciplinskog postupka za pritvorenike, Pravilnik za nadzor nad posjetama pritvorenim licima i nad komuniciranjem sa pritvorenicima, i Kućni red za pritvorene. Tribunal je zaključio i dva sporazuma (Sporazum o vršenju inspekcije u zatvorskoj jedinici i Sporazum o bezbjednosti i redu), te donio jedno uputstvo (Uputstvo o imenovanju branilaca).

Nadležnost Tribunala proizilazi iz ovlaštenja ustanovljenih u paragrafu I. Rezolucije, u kojem su određeni fundamentalni elementi: *ratione materiae* (nadležnost u pogledu predmeta), *ratione personae* (nadležnost u pogledu lica), *ratione loci* (teritorijalna nadležnost) i *ratione temporis* (vremenska nadležnost), kao i pitanja sukoba nadležnosti Tribunala i nacionalnih sudova. Članom I. Statuta određena je nadležnost Tribunala na sljedeći način: „Međunarodni tribunal će imati ovlaštenja da goni lica odgovorna za teške povrede međunarodnog

²⁸ Tribunal je osnovan Rezolucijom 808 (1993) Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija.

²⁹ Krivično djelo genocida je na istovjetan način određeno u Rimskom statutu međunarodnog krivičnog suda (član 6), statutu Međunarodnog tribunala za gonjenje lica odgovornih za ozbiljne povrede međunarodnog humanitarnog prava izvršene na teritoriji bivše Jugoslavije (član 4) kao i statutu Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu (član 2). U članu 4. Statuta Haškog tribunala u potpunosti su preuzete odredbe II i III Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine. U statutu stalnog Međunarodnog krivičnog suda, tj. u članu 5. određena je stvarna nadležnost ovog suda nad zločinima genocida. Dakle, međunarodni zločin genocid je u nadležnosti i Haškog tribunala za bivšu Jugoslaviju i Stalnog krivičnog suda u Hagu, koji primjenjuju ista materijalna pravila, s tim da ih Tribunal primjenjuje na pojedince za koje utvrdi individualnu krivičnu odgovornost za njegovo počinjenje, dok Sud na državu stranku Konvencije u slučaju tužbe druge države stranke da je Konvenciju prekršila (odgovornost države za zločin genocida). Mr Karović, S.: Krivičnopravni aspekt genocida sa osvrtom na praksu međunarodnog pravosuđa. Dostupno na: http://nedirajtebosnu.net/?view=naucna_istrazivanja&id=115.

humanitarnog prava učinjene na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine, saglasno odredbama sadašnjeg Statuta”.

Stvarna nadležnost Suda ograničena je na najteža krivična djela, značajna za cijelu međunarodnu zajednicu³⁰: a) zločin genocida³¹; b) zločine protiv čovječnosti; c) ratne zločine i d) zločin agresije³². Na teritoriji bivše Jugoslavije, posebno u Bosni i Hercegovini, takve radnje poprimile su oblik tzv. „etničkog čišćenja” uz sistematsko silovanje i druge oblike seksualnih napada, uključujući i prinudnu prostituciju.³³

5. Zaključak

Genocid je izrazito složena empirijska pojava društvene stvarnosti, dinamična, strukturirana i razvojna pojava, u čijem se sadržaju nalaze brojni i raznovrsni činoci, koji su aktuelno, potencijalno i perspektivno predmet naučnih istraživanja i izučavanja brojnih, raznorodnih i raznovrsnih nauka i naučnih disciplina. S tim u vezi, može se govoriti o raznim dimenzijama i aspektima društvenog i naučnog interesovanja i interesa i naučnih saznanja do kojih se dolazi kroz proces naučnih istraživanja u okvirima raznih i raznovrsnih nauka i naučnih disciplina.³⁴

Na naučnicima je zadatak da svojim radom i nastojanjima doprinesu mogućnostima da se vrijednosni sistem što decidnije teoretski uobliči, a njegovi mehanizmi učine što praktičnijim, radi ostvarivanja ideala pravednosti, a u konkretnom slučaju maksimizira mogućnost prevencije

³⁰ Izraz „najteža kaznena djela, značajna za cijelu međunarodnu zajednicu” znači da Sud nije nadležan za svaki slučaj od nabrojane četiri kategorije kaznenih djela, nego samo za onaj koji je kao takav označen (npr. ratni zločini koji su počinjeni „kao dio plana ili politike ili dio masovnog činjenja”). Josipović, I., Krapac, D., Novoselec, P.: Op. cit. u bilj. 12.

³¹ Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju u članu 4 propisuje da genocid predstavlja bilo koje od sljedećih djela, počinjeno s namjerom da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva: (a) ubijanje pripadnika te grupe; (b) nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima te grupe; (c) smišljeno nametanje pripadnicima te grupe životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja; (d) nametanje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar te grupe; (e) prisilno premještanje djece te grupe u neku drugu grupu dok su kažnjiva sljedeća djela: (a) genocid; (b) udruživanje radi vršenja genocida; (c) direktno i javno poticanje na vršenje genocida; (d) pokušaj vršenja genocida; (e) saučesništvo u genocidu. Op. cit. u bilj. 25.

³² Pojam „agresije”: Rezolucija Opće skupštine UN-a, A/Res/3314 (XXIX) od 14. decembra 1974. godine.

³³ Pobrić, dr N.: Krivična djela u nadležnosti Haškogtribunala. Zločin i odgovornost. Časopis Most, broj 127 (38 - nova serija). Mostar, Bosna i Hercegovina. Godina XXVI juni/lipanj 2000.

³⁴ Čekić, prof. dr S.: Značaj naučnih istraživanja genocida. Doprinos razvoju nauke o genocidu. Tekst je prezentiran na Internacionalnom univerzitetu u Novom Pazaru, 18. aprila 2011. godine. Dostupno na: <http://bosnjaci.net/prilog.php?pid=41536>.

genocida u budućnosti. Ako se sudije moraju čvrsto držati statutarne definicije genocida i jurisprudencije međunarodnih tribunala, taj formalizam ne obavezuje druge naučnike. Stoga istinski naučno, kritičko preispitivanje fenomena genocida može biti samo produktivno, ako ono rezultira efikasnijem, tačnijem i boljem definisanju ovog pojma, jer u protivnom, ukoliko je ono manjkavo, populističko, nenaučno, opterećeno politikom ili ideologijom, kao takvog ga treba prepoznati, okvalificirati i diskreditirati.³⁵

Na kraju, vrijedilo bi napomenuti da je u znak sjećanja na genocid u Srebrenici, čija se godišnjica obilježava 11. jula svake godine, sarajevski umjetnik Mensur Bektić kreirao filigransko djelo simboličnog naziva „Cvijet Srebrenice”, koji ima 11 latica, a svaku laticu čini 7 komponenti. Dijelovi srebrenog cvijeta asociraju na ljudske oči - oči žrtava genocida, ali i preživjelih Bošnjaka. U sredini cvijeta je zeleni kamen od stakla. Bijela boja latica cvijeta predstavlja stradanje, zelena boja koja se nalazi u središtu cvijeta predstavlja nadu, a 11 latica simboliziraju 11. juli 1995. godine. Filigranski cvijet radiće se u serijama od 8.372, što predstavlja zvaničan broj žrtava genocida u Srebrenici, kao pouka i poruka da se zlo nikome i nigdje ne ponovi.³⁶

³⁵ Seferović, N.: Krivo srastanje - genocid između obmane i istine. Abraš MEDIA.

³⁶ Prilikom predstavljanja srebreničkog filigrana u Domu mladih Kulturno-sportskog centra Skenderija u Sarajevu, na pitanje zašto je kao glavni motiv odabrao cvijet, Bektić, inače absolvent na Akademiji likovnih umjetnosti gdje studira produkt dizajn, je kazao da mu je genocid u Srebrenici bio umjetnička inspiracija da kreira filigranski cvijet kao simbol suosjećanja, opomene i zavjeta, te da će dio prihoda od prodaje filigranskog cvijeta biti usmjeren u Fondaciju „Cvijet Srebrenice”, čiji je cilj podrška edukaciji, zapošljavanju i održivom povratku u Srebrenici.

Literatura:

- Čekić, prof. dr S: Značaj naučnih istraživanja genocida. Doprinos razvoju nauke o genocidu, 2011.
- Đurđić, V., Jovašević, D.: Međunarodno krivično pravo, Beograd, 2003.
- Ivanišević, B. i dr: Vodič kroz Haški tribunal, propisi i praksa, OEBS, Beograd, 2008.
- Josipović, I., Krapac, D, Novoselec, P.: Stalni međunarodni kazneni sud. NARODNE NOVINE d.d. Hrvatski pravni centar. Zagreb, prosinac 2001.
- Karović, S.: Krivičnopravni aspekt genocida sa osvrtom na praksu međunarodnog pravosuđa.
- Lemkin, R.: AXIS RULE IN OCCUPIED EUROPE (VLADAVINE SILA OSOVINE U OKUPIRANOJ EVROPI), Karnegijeva zadužbina za mir u svijetu, Washington, D.C. 1944.
- Magnusson, K.: Pojam genocida u pravu i nauci: Jaz koji se širi? Univerzitet Uppsala.
- Međunarodno krivično pravo i praksa. Materijali za praktičnu obuku (Genocid) dio projekta Pravda i ratni zločini koji je finansirala Evropska unija. Izradio International Criminal Law Services (ICLS).
- Pobrić, dr. N.: Krivična djela u nadležnosti Haškogtribunala. Zločin i odgovornost. Časopis Most, broj 127(38-nova serija).Mostar, Bosna i Hercegovina. Godina XXVI juni/lipanj 2000.
- Redžematović, Dž.: Korijeni i uzroci genocida nad Bošnjacima.
- Seferović, N.: Krivo srastanje - genocid između obmane i istine. Abraš MEDIA.
- Sijerčić-Čolić, H. i dr.: Komentari Krivičnih/Kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2005.
- Simović, M., Blagojević, M.: Međunarodno krivično pravo, Banja Luka, 2007.
- Stojanović, Z.: Međunarodno krivično pravo, Beograd, 2008.
- Škulić, M.: Međunarodni krivični sud, Nadležnost i postupak, Beograd, 2005.
- Toljaga, D.: Preludij za genocid u Srebrenici – masovna ubistva i etničko čišćenje Bošnjaka u regiji Srebrenice tokom prva tri mjeseca bosanskog rata (april-juni 1992). The Bosnian Institute, UK. Decembar 21, 2010.
- Tomić, Z.: Krivično pravo II, posebni dio, Sarajevo, 2007.

Edis Bajić, MA

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku

MEDIJACIJA U CILJU PREVENCIJE GENOCIDA I KONSOLIDACIJE DRUŠTVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Apstrakt:

BiH sa organima i agencijama UN-a, sa susjednim zemljama gradi odnose na osnovama ravnopravnosti, pune nezavisnosti, suvereniteta i teritorijalnog integriteta. Ona podržava sve aktivnosti i mirovne inicijative usmjerene na prevenciju konflikata u koje se moraju uključiti nevladine organizacije, javnost, socijalni pokreti i proaktivni građani. Svi oni imaju integrativnu funkciju u procesu podrške stabilizaciji i konsolidaciji demokratskog poretka.

Iz dosadašnjeg iskustva naučili smo da se konflikt, ako dostigne određenu tačku eskalacije sukoba, više ne može riješiti samo sudjelovanjem sukobljenih strana, već je potrebno posredovanje. Treću stranu moraju prihvatiti obje sukobljene kako bi ona mogla pridonijeti rješavanju sukoba. Danas u svijetu imamo prisustvo rješavanja konflikata prisustvom treće neutralne osobe ili medijacijom, gdje zainteresovane strane, bilo direktni ili indirektni učesnici procesa alternativnog rešavanja sukoba, u cilju prevencije ili sprečavanja nastanka većih sukoba ili eskalacije istih prihvataju medijaciju.

Ključne riječi: medijacija, genocid, prevencija, Bosna i Hercegovina, civilno društvo.

Abstract:

BiH with the authorities and UN agencies, with the neighboring countries of Bosnia and Herzegovina is building relationships based on equality, full independence, sovereignty and territorial integrity. It supports all activities and peace initiatives aimed at preventing conflicts that must involve non-governmental organizations, public, social movements and pro-active citizens. They all have an integrative function in the process of supporting the stabilization and consolidation of the democratic order. One of the necessary preconditions for this is to build civil society, whose meaning becomes continuously more important due to increased frustration and deprivation of citizens government and party politics, as well as the social and political situation in the country.

In our experience, we have learned that conflict, if it reaches a certain point the escalation of the conflict, can not be solved only by participating parties to the conflict, but it is necessary

mediation. Third party must accept both conflicting to enable it to contribute to conflict resolution. In the world today we have the presence of conflict resolution by the presence of a neutral third person or by mediation, where the parties concerned, any direct or indirect participants of the process alternative conflict resolution, in order to prevent or prevent the emergence of major hostilities or escalation thereof accept mediation.

Key words: mediation, genocide, prevention, Bosnia and Herzegovina, civil society.

1. Uvod

Bosna i Hercegovina, kao zemlja koja je iz postkonfliktne prešla u fazu izgradnje modernog demokratskog društva i krenula putem integracije u evropske i transatlantske strukture, opredjeljena je za jačanje međunarodne saradnje na regionalnom, evropskom i globalnom planu, a kao multietnička i multikonfesionalna zemlja sa svojim istorijskim naslijeđem u poratnoj izgradnji mira u saradnji sa svim narodima na njenom prostoru želi uspostaviti funkcionalan i održiv sistem koegzistencije prihvatljiv za sve.

Dvadeset godina nakon okončanja surovog bosanskog rata međunarodna zajednica je još uvijek u velikoj mjeri angažirana u Bosni i Hercegovini putem raznih institucija, kao što su Ured visokog predstavnika (OHR), Specijalni predstavnik Evropske unije (EUSR), Snage Evropske unije (EUFOR), Policijska misija Evropske unije (EUPM), Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE), razne institucije UN-a i međunarodne humanitarne organizacije. S obzirom na politički zastoj do kojeg je došlo posljednjih nekoliko godina, čini se da postoji saglasnost između bh. političke elite i međunarodne zajednice da je Bosni i Hercegovini potrebna ustavna reforma. Potrebno je osigurati bolje funkcioniranje državnih institucija.

Civilna izgradnja mira, upravljanje konfliktom i sprečavanje krize postali su važni aspekti međunarodnih odnosa u kontekstu razvojne saradnje u posljednjim godinama, te su postali ciljevi političkog djelovanja. BiH podržava sve aktivnosti i mirovne inicijative usmjerene na prevenciju konflikata u koje se moraju uključiti nevladine organizacije, javnost, socijalni pokreti i proaktivni građani. Neophodno je u sistem medijacije uključiti sve oblasti koje su pogodne za ovu tehniku, kao i sve relevantne učesnike u okviru svake od ovih oblasti, koji mogu biti bilo zainteresovane strane, bilo direktni ili indirektni učesnici procesa alternativnog rešavanja sukoba u cilju prevencije sprečavanja nastanka većih sukoba i eskalacije istih.¹

¹ William A. Schabas, "Preventing the „Odious Scourge: The United Nations and the Prevention of Genocide." *International Journal on Minority and Group Rights*. 14 (2007).

2. Medijacija kao postupak

O medijaciji kao načinu rješavanja sporova u Bosni i Hercegovini, danas se malo govori. Iako su u Bosni i Hercegovini doneseni zakoni, odnosno zakonska regulativa iz ove oblasti, rijetko da se može čuti kako se sporovi rješavaju na ovaj način ili da su neki zaista i riješeni. Najveći problem jeste u tome što do sada ovakav metod rješavanja sporova do skoro praktično bio i nepoznat u Bosni i Hercegovini.

Riječ medijacija potiče od latinske riječi “mediare” što znači posredovati. Ovaj pojam je prvi put uveden u stručnu upotrebu u Sjedinjenim Američkim Državama 1970. godine.² Za medijaciju možemo reći da predstavlja neformalan, neobavezan postupak u kome treća, neutralna osoba - medijator, pomaže u dogovaranju i pregovaranju stranaka prilikom traženja sporazumnog rješenja spora. Dakle, medijacije jeste posredovanje među strankama od strane treće osobe sa ciljem uspostavljanja komunikacije između osoba u sporu i, konačno, rješavanja istog (spora). Medijacija je najčešće primjenjivan postupak za alternativno rješavanje sporova u svijetu.³

Medijator ne donosi odluke o tome kako će spor biti riješen.⁴

Ovim radom će se akcent dati na pitanje medijacije u Bosni i Hercegovini kao mogućeg oblika za razrješenje konflikata i stabilizaciju društva u Bosni i Hercegovini.

Nevladine organizacije, javnost, socijalni pokreti i proaktivni građani imaju integrativnu funkciju u procesu podrške stabilizaciji i konsolidaciji demokratskog poretka. Jedan od nužnih preduslova za to je izgradnja networking i organizacija pluralističkog i diskurzivnog civilnog društva, čije značenje postaje kontinuirano važnije zbog uvećanih frustracija i deprivacija građana vladinom i partijskom politikom, kao i socijalnom i političkom situacijom u zemlji. Velikom značaju tematike civilsociety i democracy building ne odgovaraju rezultati socioloških istraživanja javnog mnijenja, prema kojima skoro više od polovine građana Bosne i Hercegovine nema jasne predstave i stavove o funkcijama i relevantnosti civilnog društva za stabilizaciju političkog poretka i konsolidaciju demokratije.⁵

Postupci medijacije počivaju na pronalaženju rješenja prihvatljivog za sve strane koje se usmjerava prema interesima sukobljenih strana. Polazno stajalište je da će konflikti biti jednostavnije riješeni i uz manje odricanja ako se u prvi plan stave interesi sukobljenih strana, a

² http://www.dadalos.org/frieden_hr/grundkurs_4/mediation.htm; pristup: 02.04.2015.

³ Ibid.,

⁴ <http://www.umbih.ba/pristup: 02.04.2015>.

⁵ Vidiotome šire: Götze, 2005: str. 93.

ne pitanje moći ili prava. Takav pristup razvijen je na Sveučilištu Harvard i naziva se Harvardski model.⁶

Konflikt se rješava mnogo efektivnije ako interesi, a ne određivanje pravne i pozicije moći, stoje u prvom planu. Zadovoljstvo obje strane u konfliktu djeluje pozitivno na dugoročno rješavanje konflikta, na njihov međusobni odnos i umanjuje opasnost od nastanka novih konflikata.⁷ Većinu bi konflikta trebalo odstraniti usklađivanjem interesa, neke određivanjem pravne pozicije, a veoma mali broj njih određivanjem pozicija moći. Sistem rješavanja konflikata trebalo bi se usmjeriti prema tome da se rješenje konflikta pronalazi uz što manje troškova, te da ista rješenja budu dugoročno održiva.”⁸

3. Medijacija kao prevencija

Evidentno je da se u BiH medijacija još uvek sporadično primjenjuje u svim oblastima i da nije verifikovana kao djelotvoran metod za mirno rešavanje sukoba, čemu je doprinosi i neadekvatan normativni i institucionalni okvir i stihijsko i nesinhronizovano djelovanje na promovisanju medijacije. Neophodno je takođe raditi na obezbjeđivanju medijacije kao predmeta na fakultetima u dijelu izbornih predmeta u početnoj fazi, kroz specijalistički program iz medijacije.

Medijacija kao oblik rješavanja konflikata pozitivan je način za društvo u cjelini zbog opšteg poboljšanje društvenih odnosa i prepoznavanje korisnosti mehanizama za prevenciju i mirno rešavanje sukoba pojedinaca i društvenih grupa u svim sferama društva.

Prateći tokove razvoja u drugim zemljama, može se reći da će uskoro nastupiti vrijeme kada će medijacija biti priznat i visoko razvijen metod rešavanja sukoba u BiH. Očekivano angažovanje države u ovoj oblasti, donošenje sveobuhvatnijeg pravnog okvira i eventualna izrada nacionalne strategije za razvoj medijacije i drugih oblika alternativnog rešavanja sukoba, predstavljali bi važnu potvrdu javnog prihvatanja medijacije, kao osnova za dalje planiranje razvoja usluga medijacije kao instrumenta za izgradnju boljih i humanijih društvenih odnosa u društvu Bosne i Hercegovine.

⁶ Postoje tri osnovna puta za rješavanje problema: izjednačavanje interesa, određivanje pravnih pozicija i određivanje pozicija moći. Djelovanje u smislu rješavanja problema okarakterizirano je angažmanom koji je usmjeren prema interesima sukobljenih strana. Sazivanje suda je primjer određivanja pravnih pozicija. Štrajkovi i ratovi određuju postupak određivanja moći. Izjednačavanje interesa je proces koji je mnogo efektivniji od određivanja pravnih pozicija, a određivanje pravnih pozicija mnogo se više isplati od sukoba koji određuje pozicije moći.

⁷ http://www.dadalog.org/frieden_hr/grundkurs_4/mediation.htm; pristup: 04.04.2015.

⁸ William L. Ury, Jeanne M. Brett, Stephen B. Goldberg: Konfliktmanagement. Wirksame Strategien für den sachgerechten Interessenausgleich. Frankfurt/New York 1991, S. 13, S. 35, S. 95.

Nakon razaranja u Drugom svjetskom ratu, UN je osnovan na ideji da se nikada više takve strahote neće desiti. Međutim svjedoci smo i danas da se još uvijek dešavaju razaranja, zločini i genocid. Djelovanja UN-a ponekad se dešavaju kasno, te se u većini slučajeva bave posljedicama razaranja, nad stanovništvom i sude zločincima za počinjeni zločin, gdje sa presudama nisu zadovoljne strane, što prouzrokuje dodatne posljedice.⁹ Pojam genocid definiran je u *Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida* koju je Opća skupština UN prihvatila 9. prosinca 1948. godine. Smatram da je neophodno puno više raditi na prevenciji i sprečavanju sukoba, prije nego oni eskaliraju i dovedu do većih razaranja u konačnici i zločina. Potrebno je upotrijebiti sve metode mirnog rješavanja sukoba, prevenirati sukobe, a samim tim i prevenirati genocid.

U prevenciji genocida, član 8. Konvencije iz 1948. godine o genocidu, navodi da je obaveza UN-a odgovoriti na poziv država i iskoristiti svoje snage „za prevenciju i suzbijanje genocida”.¹⁰

Nedostatak poduzetih preventivnih, kao i neučinkovito posredovanje pokazalo se u genocidu u Bosni i Hercegovini. Zbog toga, danas 20. godina nakon završetka rata, mi u Bosni i Hercegovini, bavimo se posljedicama i vrtimo u začaranom krugu duboko ukorijenjene mržnje među narodima u BiH.¹¹ Problem mržnje je u komunikaciji i posredovanju u većini slučajeva pristrasnih strana koji produbljuju krizu i samim tim mogu dovesti do novih sukoba, koji ponovno mogu rezultirati i novim genocidom.¹²

Na osnovu iskustava iz svijeta neophodno je raditi na primjeni programa „istina i pomirenje”. Bez nacionalne strategije o istini i pomirenju, nema pravog rješenja.¹³ To je program suočavanja između počinilaca i žrtava, nazvan kao program restorativne pravde. Program restorativne pravde do sada je uspješno primjenjivan u SAD, Novom Zelandu. Takođe, program koji je primjenjivan je program medijacije, koji se naslanja na program restorativne pravde. Medijacija između žrtava i počinitelja zločina se prvi put primijenila u SAD. Ovi programi su usmjereni na razmjenu informacija, odgovornost i ozdravljenja.¹⁴

Posrednik ili medijator na ovim programima pokušava da pojedinac razgovara i izgrađuje odnos kako bi se omogućila jednostavnija komunikacija, koju pokušava usmjeriti da se razgovara o

⁹ Mark Toufayan. "Deployment of Troops to Prevent Impending Genocide: A Contemporary Assessment of the UN Security Council's Powers." *The Canadian Yearbook of International Law*. 40 (2002), 197.

¹⁰ Stanislas Kamanzi. "Preventing Genocide: The Role of the United Nations". *ILSA Journal of International Comparative Law*. 10 (2004), 330-331.

¹¹ Stephen Ryan. "Ethnic Conflict and the United Nations." *Ethnic and Racial Studies*. 13.1 (1990),

¹² Alan J. Kuperman. "The Other Lessons of Rwanda: Mediators Sometimes Do More Damage Than Good." *SAIS Review*. 16.1 (1996), 235-236.

¹³ Marjanović Z., Beznacionalne strategije o istini i pomirenju nempravog rješenja, Temida, vol. 7 br. 4, 2004, str. 51-53.

¹⁴ Umbreit, M.S., et al, op.cit., page 33-34

uzrocima i posljedicama konflikta, u cilju ozdravljenja i osvještavanja strana.¹⁵ Neophodno je početi rješavati stereotipe i predrasuda duboko ukorijenjene u društvu i dovesti do učinkovite komunikacije između strana, koja je bitna za posredovanje na uspješnu realizaciju.¹⁶ Metode medijacije mogu uspjeti u slučajevima kada nema pristrasnosti i kada su posrednici ili medijatori osobe koje znaju genezu društva, ukoliko su to osobe iz UN, koje nemaju iskustva ili su pristrasne, to može dovesti samo do pogoršanja.¹⁷ Uspješno posredovanje može se dogoditi samo ako postoji snažna podrška i saradnja.¹⁸ Narodi Bosne i Hercegovine – kao i svi na zapadnom Balkanu – zaslužuju da imaju mirnu, prosperitetnu i društveno pravednu perspektivu u okviru evropske porodice.

4. Bosna i Hercegovina u postkonfliktnom periodu

Politička i ekonomska dimenzija u Bosni i Hercegovini identificirane su kao dimenzije u kojima i dalje postoje glavne linije konflikta, a izazovi su svrstani na osnovu tih dviju kategorija. Nacionalističke regionalne lojalnosti također igraju važnu ulogu: dok EU podržava unutrašnju koheziju BiH, etničke grupe traže podršku od svojih respektivnih "domovina" (Hrvatske i Srbije) ili novopronađenih saveznika (npr. Turske). To vodi do drugog konfliktnog pitanja, koje se odnosi na aktuelnu ustavnu strukturu i podjelu nadležnosti. Čini se kako odredbe o etničkim kvotama i zahtjev za postojanjem multietničkih stranaka, ugrađeni u Dejtonski sporazum kako bi se spriječilo ponovno izbijanje etnonacionalizma, malo postižu, da ne kažemo nešto gore, od onog što im je bila namjera.

U tim okolnostima ne iznenađuje da su religijske i etničke podjele i dalje snažne, što je treća osnovna linija konflikta. Zanimljivo je zapaziti u ovom kontekstu da se sve strane osjećaju marginaliziranim, te se čini da svaka etnička grupa ima vlastitu istinu o nedavnoj historiji zemlje. Potreba da se nađe zajednički prihvatljiv narativ o prošlosti i dalje je jedan od najvećih izazova za nastojanje da se umanjí potencijal za konflikt u BiH.

Objašnjenja o pojmu civilnog društva se uvijek odnose na jedan određeni društveni poredak sa tržišnom ekonomijom i reprezentativnom demokratijom u nacionalno-državnom kontekstu. Otuda je pretpostavka za «moderno» civilno društvo njegovo inkludiranje u funkcionirajuće

¹⁵ Kuperman 231.

¹⁶ Marieke Kleiboer. "Understanding Success and Failure of International mediation." *The Journal of Conflict resolution*. 40.2 (1996), 381.

¹⁷ Totten, Samuel i Paul R. Bartrop. "The United Nations and Genocide: Prevention, Intervention, and Prosecution." *Human Rights Review*. (2004).

¹⁸ Michael Colaresi i Sabine C. Carey. "The United Nations and Genocide: Prevention, Intervention, and Prosecution." *Human Rights Review*. (2004).

institucionalne uslove konteksta «kojima se klasificira sloboda udruživanja građana i postojanje jedne javnosti.»¹⁹ Država oblikuje i prisiljava članove udruženja da se brinu o opštem dobru, s druge strane njihovih vlastitih predstava o dobrom životu.»²⁰

U politički diskurzivnom praksisu može jedno širenje političkih participacijskih mogućnosti unutar egzistirajućih demokratskih institucionalnih struktura donijeti nesigurnost, jer prije svega iz srednjih statusnih slojeva dolazeći aktivni građani na pozicije moći mogu značajnije utjecati, dok, ako postoji jedna obaveznost participacije interesi inaktivnih građana koji potiču u reprezentaciji većine stanovništva iz mjestimično donjih socijalnih slojeva, ostaju neartikulirani i nereprezentovani.²¹ «Utoliko je socijalno pitanje integralni sastavni dio demokratskog pitanja.»²² Pored toga, otvara civilno društvo djelotvorne kanale za produkciju, agregaciju i artikulaciju društvenih vrijednosti i društvenih interesa sa one druge strane nezavisno od političkih partija i institucija reprezentativne demokratije.²³

5. Konsolidacija društva u BiH i prevencija konflikata

U nastojanjima oko profiliranja jednog novog demokratsko teorijskog poimanja civilnog društva postaje prepoznatljivo da pitanja kontura civilno-društvene demokratije istovremeno predstavljaju futuristička pitanja liberalne demokratije. Pitanja građansko društvenog angažovanja, građansko društvenog identiteta i političke kulture su ovdje povezana sa pitanjima institucionalne konceptualizacije reprezentativne demokratije i jedne rezultatno odnosne politike.

Civilno-društvena javnost je zbog kompleksiteta funkcionalno diferenciranog društva nadležna samo za jedan potpuno definisan segment, dio političkog društva: prvo, ona indentifikuje društvene probleme; drugo ova komunikativna javnost treba moći tematizirati ove probleme, fenomenološke forme kriza i konflikata i «napokon, ona mora po mogućnosti kontrolisati ekspertno sprovedenu obradu ovih problema unutar političkog subsistema.»²⁴

«Sa pogledom na djelovanja institucionalnog uređenja na političku socijalizaciju, manifestaciju jednog građanskog smisla i političku kulturu, dolazi na prvo mjesto interaktivno djelovanje

¹⁹ Schade, 2002: str. 33.

²⁰ Walzer, 1992: str. 64.

²¹ Ibid. str. 34.

²² Rödel, Frankenberg, Dubiel, 1989: str. 183.

²³ Lauth, 2003: str. 36.

²⁴ Brink van den, 1995: str. 425.

između političkog procesa i građanskog angažmana.»²⁵ Esencijalno obilježje «refleksivne» demokratije je pojmijeno kao jedno društveno prisvajanje političke (administrativne) moći odlučivanja i implementiranje koje je prije promatrano kao dopuna političkom subsistemu, nego što je smatrano kao konkurencija prema političkom.²⁶

Demokratizacija institucionalne strukture reprezentativne demokratije je na ovoj pozadini dobila jedno centralno značenje. «Na osnovu stajališta jedne racionalizacije procesa političkog oblikovanja volje i procesa usvajanja odluka u konceptu jedne refleksivne demokratije civilno društvo je tematizirano ne samo kao samodovoljan djelatni prostor, koji doprinosi socijalnoj integraciji jednog kulturno pluralnog društva, nego i kao intermedijarni prostor političkog, čiju institucionalnu apstraktno teorijsku obuhvatnost može osigurati da zahtjevi građanstva preko formi horizontalne samoorganizacije i kooperativnog problemskog rješavanja»²⁷ u jednom procesu političkog oblikovanja mnijenja i donošenja odluka mogu naći jedno prikladno uvažavanje. Političko oblikovanje identiteta i izoblikovanje demokratske integracije zavise u bitnoj mjeri od stanja i svojstva političkih institucija i demokratskih procedura. U vezi sa značenjem civilnog društva za demokratsku stabilizaciju i konsolidaciju, kao i prevenciju konflikata u društvu formulisati nekoliko teza:

- Sa tematizacijom interakcijskih i komunikacijskih paradigmi civilnog društva je apostrofirani jedan dalekosežan aspekt izoblikovanja hijerarhija moći i reifikacije interesnih struktura koje su nastale u vezi sa kriterijumima heterogeniteta i hijerarhijskih odnosa moći.
- Kategorije «civilno-društveni bazni konsenzus» i «interesna orijentacija socijalnih aktera» se zasnivaju na kondenzovanju civilno-društvenih vrlina kao nenasilje i tolerancija i relevantnosti partikularnih interesa, ukoliko je organizacijska struktura civilnog društva usmjerena globalno i ne duž konfliktinih linija. Ove vrline involviraju akumulaciju socijalnog kapitala, međusobno društveno povjerenje i građanskih obaveza, jer su one od izuzetnog značaja za izoblikovanje jedne demokratski usmjerene političke kulture.

²⁵ Klein, 2001: str. 384.

²⁶ Yildiz, 1999: str. 52. Pri tome se radi o sociokulturnom potencijalu oblikovanja, „koji je usmjeren na inovaciju, refleksiju i prije svega na samorefleksiju. Tako promatrano, pogrešno je polaziti od toga da se političko rastvara, da individualizirani individuumi sve više apolitični postaju i da društvo gubi iz vida. Individue razvijaju jedno novo shvatanje politike (diskurzivno razumijevanje) u svojoj svakodnevnici, koje je prije svega usmjereno protiv tradicionalnih, spolja unijetih formi politike.» (Ibid. str. 52)

²⁷ Klein, 2001: str. 387. Kao doprinos normativnoj teoriji demokratije predstavlja model refleksivne demokratije modele demokratske samovladavine i demokratskog samozakonodavstva u jednoj relaciji uzajamnih korektura i pri tome je jasno da je moguće institucionalno teorijsko posredovanje etičkih i intersnih diskursa pod uslovima modernih društava koji se nadovezuje na intencije Hegelove pravne filozofije. Pretpostavka integrativnog razumijevanja demokratskog samoodređenja, koji u osnovi leži na modelu refleksivne demokratije je povezivanje samovladavine i samozakonodavstva pomoću meta – političkog principa deliberacije. To predstavlja uslov mogućnosti racionalizacije demokratske politike.

- Kreativni i legitimacijski resursi demokratske strukture usmjeravaju se na pojedinačne aktere civilnog društva osobno i obuhvataju obim i intenzitet unutrašnje-demokratske strukturiranosti pojedinačnih aktera čija relevantnost s tim jasna postaje za internalizaciju legitimnosti u modelima ponašanja, uvjerenjima i djelovanjima.
- Civilno društvo karakterizirano je kroz autonomiju i neovisnost od države. Istina može autonomija civilnog društva biti izraz jedne antinomije između civilnog društva i administrativno političke sfere (države), koja njeno obličje (civilno-društvena autonomija) nalazi u kritičkoj distanci prema političkoj sferi. Ali, civilno društvo može vršiti jednu funkciju posredovanja između životnog svijeta i komunikacijskih procesa i procesa odlučivanja pravnodržavno komponiranog političkog subsistema tako da je, ipak, demokratska pravna država dugoročno akceptirana kao nezamjenjiv garant civilno-društvene egzistencije. Zbog toga se jedno takvo civilno društvo ne smatra kao alternativa političko administrativnoj sferi, nego se smatra kao njena komplementarna dopuna.
- Pored toga potrebno je interakcije između civilnog društva i političkog subsistema promatrati iz pozicije razumijevanja diferencirane funkcije civilnog društva s obzirom na državu. Pored toga, civilno društvo s tim može pružiti jedan bitan doprinos samoorganizaciji društva.

Civilno društvo u ovom smislu je pojam «za sve one komunikacijske praksise, diskurzivne rituale i javne arene, u kojima kolektivni akteri diskutuju o jedinstvu i budućnosti njihovog društva.»²⁸

6. Zaključak

U kontekstu Bosne i Hercegovine civilno društvo bi trebalo predstavljati oblik komunikacijskog prostora unutar kojeg različiti socijalni akteri kroz diskurzivne oblike raspravljanja i argumentacije daju doprinos konsolidaciji demokratije u subsistemima bosanskohercegovačkog društva i preventivnom rješavanju konflikata.

Medijacija kao oblik rješavanja konflikata pozitivan je način za društvo u cjelini zbog opšteg poboljšanje društvenih odnosa i prepoznavanje korisnosti mehanizama za prevenciju i mirno rešavanje sukoba pojedinaca i društvenih grupa u svim sferama društva. Neophodno je raditi na obezbjeđivanju medijacije kao predmeta na fakultetima u dijelu izbornih predmeta u početnoj fazi, kroz specijalistički program iz medijacije, kao i stvaranje strategije zagovaranja primjene medijacije putem koje će organizacije građanskog društva i svi građani i građanke imati mogućnost uticaja na donosiocje odluka u okviru kolaborativnog održivog procesa radi

²⁸ Dubiel, 1994: str. 97.

ostvarivanja konkretnih društvenih promjena, a radi unaprjeđenja svoje uloge u demokratskim procesima upravljanja i početi rješavati stereotipe i predrasude duboko ukorijenjene u društvu koji će dovesti do učinkovite komunikacije između strana.

Bosna i Hercegovina, kao zemlja koja je iz postkonfliktne prešla u fazu izgradnje modernog demokratskog društva i krenula putem integracije u evropske i transatlantske strukture, opredjeljena je jačanju međunarodne saradnje na regionalnom, evropskom i globalnom planu, a kao multietnička i multikonfesionalna zemlja sa svojim istorijskim naslijeđem u poratnoj izgradnji mira u saradnji sa svim narodima na njenom prostoru želi uspostaviti funkcionalan i održiv sistem koegzistencije prihvatljiv za sve. Ako sudionici u konfliktu bitna pitanja pretpostave pitanjima od malog značaja koja često znaju biti kamen spoticanja, veoma je izvjesno da će obje strane profitirati rješanjem konflikta. Politička i ekonomska dimenzija u Bosni i Hercegovini identificirane su kao dimenzije u kojima i dalje postoje glavne linije konflikta, a izazovi su svrstani na osnovu tih dviju kategorija. Jedan od nužnih preduslova za to je izgradnja civilnog društva, čije značenje postaje kontinuirano važnije zbog uvećanih frustracija i deprivacija građana vladinom i partijskom politikom, kao i socijalnom i političkom situacijom u zemlji.

Literatura:

- Alan J. Kuperman. "The Other Lessons of Rwanda: Mediators Sometimes Do More Damage Than Good." *SAIS Review*. 16.1 (1996): 235-236.
- Brink, van den B. und Reijen, W. 1995 (Hg.): Bürgergesellschaft, Recht und Demokratie, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Dubiel, H. 1994: Ungewißheit und Politik, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Götze, C. 2005: Rudimentäre Zivilgesellschaft: das Rote Kreuz auf dem Balkan, Münster: Lit.
- Klein, A. 2001: Der Diskurs der Zivilgesellschaft: Politische Kontexte und Demokratietheoretische Bezüge der Neueren Begriffsverwendung, Opladen: Leske & Budrich.
- Lauth, H. J. 2003: Zivilgesellschaft als Konzept und die Suche nach ihren Akteuren. In: Bauerkämper, A. (Hrsg.) 2003: Die Praxis der Zivilgesellschaft, Frankfurt/New York: Campus.
- Marjanović Z., Bez nacionalne strategije o istini i pomirenju nema pravog rješenja, *Temida*, vol. 7 br. 4, 2004, str. 51-53.
- Mark Toufayan. "Deployment of Troops to Prevent Impending Genocide: A Contemporary Assessment of the UN Security Council's Powers." *The Canadian Yearbook of International Law*. 40 (2002): 197.
- Marieke Kleiboer. "Understanding Success and Failure of International mediation." *The Journal of Conflict resolution*. 40.2 (1996), 381.
- Michael Colaresi i Sabine C. Carey. "The United Nations and Genocide: Prevention, Intervention, and Prosecution." *Human Rights Review*. (2004),
- Rödel, U. Frankenberg, G. Dubiel, H. 1989: Die demokratische Frage, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Schade, J. 2002: „Zivilgesellschaft“ - eine vielschichtige Debatte, Gerhard-Mercator-Universität Duisburg: Institut für Entwicklung und Frieden.
- Stanislas Kamanzi, "Preventing Genocide: The Role of the United Nations". *ILSA Journal of International Comparative Law*. 10 (2004), 330-331.
- Stephen Ryan, "Ethnic Conflict and the United Nations." *Ethnic and Racial Studies*. 13.1 (1990),

- Yildiz, E. 1999: Was hält die Gesellschaft zusammen? Die zunehmende Bedeutung zivilgesellschaftlicher Infrastruktur; in: Dietrich-Bukow, W. und Ottersbach, M. (Hrsg.) 1999: Die Zivilgesellschaft im Zerreißprobe, Opladen: Leske und Budrich.
- Walzer, M. 1992: Zivile Gesellschaft und Amerikanische Demokratie, Berlin: Rotbuch.
- William A. Schabas, "Preventing the „Odious Scourge: The United Nations and the Prevention of Genocide." *International Journal on Minority and Group Rights*. 14 (2007),
- William L. Ury, Jeanne M. Brett, Stephen B. Goldberg: Konfliktmanagement. Wirksame Strategien für den sachgerechten Interessenausgleich. Frankfurt/New York 1991, S. 13, S. 35, S. 95.
- Totten, Samuel i Paul R. Bartrop. "The United Nations and Genocide: Prevention, Intervention, and Prosecution." *Human Rights Review*. (2004),

Web stranice:

http://www.dadalos.org/frieden_hr/grundkurs_4/mediation.htm; pristup: 02.04.2015.

<http://www.umbih.ba/>pristup: 02.04.2015.

http://www.dadalos.org/frieden_hr/grundkurs_4/mediation.htm; pristup: 04.04.2015.

Sadmir Karović, MA

Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA);

Suad Orlić,

Ministarstvo unutrašnjih poslova Ze-Do Kantona

KRIVIČNOPРАВNA PRIRODA GENOCIDA U SREBRENICI

Apstrakt:

U ovom članku autori su se osvrnuli na krivičnopravni aspekt genocida u Srebrenici uvažavajući praksu međunarodnog pravosuđa. Praksa međunarodnog pravosuđa čini osnovu za krivičnopravnu analizu krivičnopravnih elemenata objektivno subjektivne prirode koji čine pravnu konstrukciju ovog zločina. Autori pokušavaju da akcentira realnu potrebu pronalaženja efikasnih mehanizama krivično-pravne zaštite i kreiranja efikasne preventivne strategije polazeći od kriminalne etiologije ovog zločina koja determinira buduće preventivno i proaktivno djelovanje. Shodno aktualnoj temi koja je predmet interesovanja u ovom članku naglašena je krivičnoppravna komponenta genocida u Srebrenici kao i realna potreba kontinuiranog i zajedničkog istraživanja ovog kompleksnog fenomena multidisciplinarne i multifaktorijalne prirode. Prevencija međunarodnih zločina i kontinuirano otkrivanje, istraživanje, dokumentovanje i procesuiranje u skladu sa materijalnim i procesnim normama, posebno genocida kao „zločina nad zločinima“ koji u međunarodnom krivičnom pravu zavređuje posebnu pažnju, predstavlja imperativnu obavezu.

Ključne riječi: genocid, međunarodno pravosuđe, genocidna namjera, prevencija.

Abstract:

In this article the authors have tackled the criminal legal aspect of the Srebrenica genocide, taking into account the practice of international justice. The practice of international justice is the basis for criminal analysis of the criminal elements objectively subjective nature which form the legal structure of the crime. The authors are trying to accentuate real need to find effective mechanisms of criminal protection and create effective prevention strategies starting from criminal etiology of this crime, which determines future preventive and proactive action. Accordingly topical issue that is the subject of interest in this article emphasized the criminal component of the Srebrenica genocide as well as the need for continuous and joint research of this complex phenomenon and multifactorial and multidisciplinary nature. Prevention of international crimes and continuous detection, investigation, documentation and prosecution in accordance with the substantive and procedural standards, especially genocide as “the

crime of crimes” that in international criminal law deserves special attention, represents an imperative obligation.

Key words: genocide, international justice, genocidal intent, prevention.

1. Uvod

Ljudsko zlo sadrži različite oblike ljudske uništavačke destrukcije koje je neposredno ili posredno usmjereno na najvažnije vrijednosti i dobra koja čovjek posjeduje. Ljudski život predstavlja osnovu za ostvarivanje svih drugih prava i sloboda. Međunarodni zločini, među kojima genocid kao posebno prepoznatljiv po svojoj specifičnoj subjektivnoj genocidnoj namjeri su usmjereni na ljudske živote kao najvažnije vrijednosti. Genocid predstavlja direktan atak na određenu ljudsku grupu u smislu njenog potpunog ili djelimičnog uništenja. Nauka i profesija još uvijek nisu identifikovale, utvrdile i definisale šta je to uništavačko u čovjeku-ljudsko zlo koje pokreće čovjeka i otvara mu put u zločin. Motivi su važni za objašnjenje kauzalne prirode zločina ali ne daju potpun odgovor na važna pitanja ljudske uništavačke prirode u samom čovjeku kao individui. „Opšte je uverenje da su, po završetku hladnog rata, rastuća nejednakost između bogatih i siromašnih, sve veće siromaštvo i beznađe, kao i nacionalizam, religiozni fundamentalizam i etnička i verska mržnja, iznedrili nasilje, etničko čišćenje i krvoproliće.”¹

Parcijalni odgovori i njihov ograničen domet, potvrđuju opravdanost i svrsishodnost multidisciplinarnog pristupa prilikom naučnog i profesionalnog pristupa u odnosu na zločin genocid uvažavajući njegovu krivično-pravnu (materijalnu i procesnu) kompleksnost kao osnovu za analizu. Složenost genocida kao pravnog i društvenog fenomena, koji je stalni pratilac čovjeka i društva s pravom zahtijeva posebnu naučnu i profesionalnu zainteresovanost za ovaj zločin u kontekstu proučavanja kriminalne etiologije. Pažnja naučne i stručne javnosti je uglavnom usmjerena na posljedice i procesuiranje odnosno utvrđivanje individualne krivične odgovornosti pojedinaca, tako da naučno područje kriminalne etiologije koje obuhvata uzroke se veoma često marginalizira i ignoriše. Također, zbog kompleksnosti i težine dokazivanja genocida učešće države koja neposredno ili posredno stoji ili na bilo koji način podržava zločin genocid postaje sporedno pitanje. „Zloupotreba političke vlasti je značajno izvoriste kriminaliteta, s obzirom na to da status izvršilaca najtežih krivičnih djela omogućava da jedan broj njih ostane izvan domašaja zakona.”² To otvara i aktualizira pitanje i samog krivično-pravnog tretiranja ovog zločina i preispitivanja postojećih propisa koji sadrže restriktivne uslove objektivno-subjektivne prirode za utvrđivanje genocida. Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocid iz 1948.

¹ Antonio Kaseze, Međunarodno krivično pravo, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005, str. 3.

² Vladimir Krivokapić, Prevencija kriminaliteta, teorijsko-kriminalistički pristup, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2006, str. 51.

godine je predstavljala u periodu izrade i usvajanja neosporno predstavlja značajan napredak u međunarodnom krivičnom pravu u pogledu odlučnosti i jedinstva volja na planu krivično-pravne zaštite, ali danas, nakon više od pola vijeka imamo ponovo problem. Vrijeme pokazuje potrebu inoviranja i kritičkog preispitivanja postojećih i važećih propisa te, kreiranja preventivne strategije koja će biti prilagođena stvarnim potrebama savremenog čovjeka. Genocid u Srebrenici je eklatantan primjer da ljudsko zlo i ljudska uništavačka priroda još uvijek postoji, te da ne postoje srazmjerni preventivni odgovori na makro i mikro planu.

2. Genocid u Srebrenici – opomena i poraz humanosti

Mnogo je događaja u ljudskoj historiji koji su sadržavali različite oblike ljudskog zla. Odnosi između ljudi su po svojoj prirodi uvijek bili kompleksni i pored činjenice da je primarna zadaća svake zajednice bila da se upravo ti odnosi na prihvatljiv način regulišu i uredi u cilju neometanog funkcionisanja i ljudske egzistencije. Ti oblici ljudskog zla i destrukcije su se mijenjali uvažavajući određene specifičnosti, uslove i okolnosti koje su neposredno ili posredno imale uticaj na nastanak određenih društveno negativnih pojava. Analogno navedenom, područje Bosne i Hercegovine je u različitim istorijskim periodima bilo poprište brojnih ratova, ustanaka, buna i ekonomskih kriza što je ostavljalo izuzetno negativne posljedične refleksije u svim sferama ljudskog djelovanja. „Konvencija o kažnjavanju i sprečavanju zločina genocida na dosta precizan način određuje biće ovog krivičnog djela, a sadrži i odredbe koje se odnose na primenu nekih instituta opšteg dela u odnosu na ovo krivično delo, pa u tom pogledu predstavlja izuzetak u pozitivnom smislu u odnosu na većinu međunarodnih ugovora kojima se predviđaju određena međunarodna krivična djela.”³ Ljudsko zlo nije zaobišlo državu Bosnu i Hercegovinu ni devedesetih godina prošlog vijeka, kada na scenu stupaju destruktivne snage koje su svojim destruktivnim ili uništavačkim djelovanjem iza sebe ostavile pustoš, veliki broj smrtno stradalih osoba, nestalih osoba za kojim a se još traga, razorena materijalna dobra i druge negativne i dugoročne posljedice po ljudski rod. Kulminacija ljudskog zla predstavlja „zločin nad zločinima” genocid u Srebrenici. Pored svih napora i nastojanja međunarodne zajednice da pronađe efikasne i srazmjerne mehanizme zaštite od ovog zločina, nakon II svjetskog rata, ponavlja se zločin u srcu Evrope prema Bosanskim Muslimanima kao konvencijski zaštićenom ljudskom grupom. Sve preventivne aktivnosti nakon II svjetskog rata i opredijeljenost međunarodne zajednice na planu suzbijanje i sprečavanja izvršenja genocida i drugih međunarodnih krivičnih djela doživjele su svoj neuspjeh jer se genocid kao ljudsko i društveno zlo ponovio.

Demokratizacija i humanizacija društva nisu iskorijenile ovaj zločin koji svojim ponavljanjem potvrđuje postojanje ljudskog zla i destruktivnosti koja prevazilazi postojeće preventivne

³ Zoran Stojanović, Međunarodno krivično pravo, VI izdanje, šesto dopunjeno izdanje, Pravna knjiga, Beograd, 2008, str. 122.

kapacitete kao ne srazmjerne odgovore na ovaj zločin. „Kritičari institucionaliziranog nadzora kriminaliteta smatraju, da je stanje kriminaliteta u društvu dostiglo gornju granicu tolerancije i da su institucije formalnog državnog nadzora u krizi.”⁴ Genocid u Srebrenici predstavlja poraz međunarodne zajednice u kreiranju međunarodnog mira i sigurnosti, zaštite ljudskih prava i sloboda svakog pojedinca te afirmaciji i promociji univerzalnih ljudskih vrijednosti svojstvenih savremenom čovjeku i društvu na današnjem stepenu razvoja. Uprkos događajima iz prošlosti koji emitiraju jasne poruke čovječanstvu, međunarodna zajednica pronašla srazmjerne odgovore i efektivne mehanizme zaštite u odnosu na uništavačko ljudsko i društveno zlo koje je ravno kvalifikovano i formulirano kao genocid. Međunarodno-pravni dokumenti koji tretiraju odnosno propisuju univerzalne ljudske vrijednosti u stvarnom životu pokazuju svoju operativnu i efektivnu slabost i zahtijeva jedno ozbiljno i temeljito, prije svega naučno-stručno preispitivanje, određenih rješenja koja ne mogu zadovoljiti potrebe savremenog društva. Događaji iz jula 1995. godine, na području Srebrenice, koji su pravno kvalifikovani kao genocid od strane međunarodnog pravosuđa potvrđuju opravdanost sveobuhvatne analize propisa i potrebu inoviranja i preispitivanja u cilju poboljšanja njihove stvarne ili praktične svrhe. Međutim, pored genocida kao zločina koji se u prvi plan akcentira kad se spominju događaji koji se odnose na područje Srebrenica kao paradigma ljudskog zla i destrukcije, ne treba zanemariti i ignorisati i druge međunarodne zločina izvršene na ovom geografskom području (zločini protiv čovječnosti, ratni zločini) koji također zavređuju pažnju naučno-stručne javnosti.

3. Genocid u Srebrenici – pravna formulacija i kvalifikacija zločina

Genocid kao društveni fenomen i složeno međunarodno krivično djelo izaziva brojne dileme, kontraverze i različita shvatanja, tumačenja i određenja pojma genocid a samim tim i na pravno određenje ili kvalifikaciju određenih događaja. Naučno-stručna javnost je veoma često podijeljena kada su u pitanju konkretni događaji koji su pravno formulirani odnosno kvalifikovani kao genocid ili se radi o ponašanjima koja eventualno mogu prerasti u ovaj zločin. U presudi Žalbenog vijeća u predmetu Radislav Krstić, Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. navodi, „Žalbeno vijeće s potpunim uvjerenjem izjavljuje da pravda osuđuje, odgovarajućim formulacijama, ogromnu i trajnu štetu koja je nanesena i pokolj u Srebrenici naziva njegovim pravim imenom: genocid. Odgovorni će nositi ovu stigmatu, i ona će služiti kao upozorenje za budućnost svima onima koji pomisle da počine takvo gnusno djelo.”⁵ Sa teorijskog aspekta postoje jasno propisani restriktivni uslovi za postojanje zločina genocid ali u praktičnom smislu postoje brojne nejasnoće s obzirom na zajedničke karakteristike ovog krivičnog djela sa

⁴ Borislav Petrović, Gorazd Meško, Kriminologija, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2004, str. 29.

⁵ Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Krstić

drugim međunarodnim krivičnim djelima u užem smislu (zločini protiv čovječnosti, ratni zločini, zločin protiv mira-agresija). U praktičnom kontekstu postoje određene sličnosti ili zajedničke karakteristike između krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, posebno imajući u vidu činjenicu da se određeni zločini u objektivnom smislu podudaraju. Diferencijacija između navedenih krivičnih djela predstavlja veoma kompleksno s obzirom da objektivno-subjektivna komponenta i jasna razlika nije sasvim uočljiva uz mogućnost postojanja različitih pristupa prilikom određenja konkretnog događaja koji involvira i određeno međunarodno krivično djelo ili najčešće kombinaciju više međunarodnih krivičnih djela.

Identična je situacija kada je u pitanju genocid u Srebrenici, polazeći od činjenice da i danas postoje oprečna mišljenja, stavovi bez obzira što je praksa međunarodnog pravosuđa odnosno Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju nedvosmisleno pravno kvalifikovao događaje u julu 1995. godine na području Srebrenice kao genocid. Pored pravno utvrđenih činjenica i okolnosti, te pravne formulacije odnosno kvalifikacije-genocid, još uvijek postoje različiti oblici negiranja ili poricanja utvrđenog činjeničnog stanja od strane međunarodnog pravosuđa. Shodno navedenom, postoji imperativna obaveza naučnog i objektivnog pristupa prilikom istraživanja događaja koji involviraju međunarodna krivična djela uključujući i genocid koji isključuje bilo kakav uticaj politike i ideologije. Preventivna strategija sprečavanja i suzbijanja genocida kao međunarodnog krivičnog djela mora se zasnivati na pravno utvrđenim činjenicama od strane međunarodnog pravosuđa s obzirom da je Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju najpoznatiji autoritet da pravno utvrdi postojanje ili nepostojanje ovog zločina u skladu sa propisanom procedurom odnosno procesnim normama.

Krivičnopravni i krivično-procesni aspekt genocida zasniva se na restriktivnim objektivno-subjektivnim uslovima propisani u Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocid iz 1948. godine, koji moraju biti u svakom konkretnom slučaju zadovoljeni da bi se određeni zločin pravno formulisao kao genocid. Genocid u Srebrenici, na kraju 20 vijeka u srcu Evrope, kojom prilikom je ubijeno više od 7000 pripadnika ili članova konvencijski zaštićene ljudske grupe - Bosanski muslimani u kombinaciji sa etničkim čišćenjem odnosno prisilnim protjerivanjem stanovništva rezultirao je nestankom ove populacije sa ovog područja, te stvaranjem etnički homogene cjeline. Postupak utvrđivanja individualne krivične odgovornosti i procesuiranja lica za koje postoji sumnja da su izvršili genocid u Srebrenici kao i u drugim općinama u Bosni i Hercegovini (posebno predmeti Karadžić i Mladić) pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju, još uvijek je u toku. Simboličan postratni povratak predratnih stanovnika (preživjelih žrtava) na područje Srebrenice stvara depresivnu demografsku sliku i pesimističan osjećaj u pogledu izgradnje neophodnih uslova za suživot, pomirenje, opći prosperitet i razvoj.

4. Krivično-procesni aspekt genocida u Srebrenici – krivično-procesne specifičnosti

Krivično-procesno utvrđivanje postojanja zločina genocid inkorporira postojanje objektivnog i subjektivnog obilježja ovog zločina. Utvrđivanje radnje izvršenja u materijalnom smislu kao neophodnog uslova je puno jednostavnije u odnosu na utvrđivanje subjektivne komponente tj. utvrđivanja postojanja genocidne namjere iz razloga što su posljedice evidentne (npr. izvršena ubistva). S druge strane subjektivna komponenta koja inkorporira utvrđivanje specifične genocidne namjere kod izvršioca zločina, predstavlja izuzetno kompleksnu i zahtjevnu procesnu aktivnost usmjerenu na zadovoljenje visoko postavljenih procesnih standarda dokazivanja. „Radi se o elementu koji je svojstven samo ovom krivičnom djelu, po čemu se ono razlikuje od ostalih krivičnih djela iz nadležnosti ICC.”⁶

Posebnost i jedinstvenog genocida u odnosu na ostala međunarodna krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom se sastoji upravo u postojanju specifične subjektivne komponente psihološke prirode odnosno genocidne namjere (dolus specialis) kod izvršioca kao jedinstvenog obilježja ovog zločina. Genocid u Srebrenici je zadovoljio propisane visoko postavljene standarde dokazivanja međunarodnog pravosuđa koje obavezuje na zadovoljenje odnosno postojanje objektivno-subjektivne komponente zločina. Specifičnost Srebreničkog genocida se manifestuje u činjenici da je Srebrenica u vrijeme izvršenja imala status zaštićene zone od strane UN-a koja dodatno predstavlja težak udarac opredjeljenju međunarodne zajednice u nastojanju da pronađe efikasne i srazmjerne odgovore preventivnog karaktera na zločin genocid s obzirom da međunarodne vojne snage prisutne na ovom području nisu uspješno izvršile svoju misiju zaštite. U rezoluciji Savjeta bezbjednosti kojom je Srebrenica proglašena zaštićenom zonom stoji da je to zona “koja se ne smije oružano napadati niti izlagati nekom drugom neprijateljskom činu.”⁷

Međutim, do sada još niko od visokih međunarodnih zvaničnika nije krivično odgovarao u kontekstu utvrđivanja individualne krivične odgovornosti zbog činjenice da genocid u Srebrenici nije blagovremeno spriječen odnosno zbog čega nisu preduzete srazmjerne aktivnosti (nečinjenje) u kontekstu zaštite što dovodi u pitanje opredjeljenost međunarodne zajednice u pogledu utvrđivanja odgovornosti i procesuiranja svih lica bez obzira na njihov status i položaj. Pasivnost međunarodnih vojnih snaga na području Srebrenice je jedan od suštinskih etioloških faktora koji zavređuje posebnu pažnju naučne i stručne javnosti u svjetskim (planetarnim) razmjerama, uvažavajući posebno ulogu i nadležnost ovih snaga kao i posljedice koje proizilaze iz njihovog ne činjenja na planu sprečavanja izvršenja zločina. Subjektivna genocidna namjera predstavlja

⁶ Miodrag N. Simović, Milan Blagojević, Pravna biblioteka „Sofokles”, Međunarodno krivično pravo, Banja Luka, 2007, str. 129.

⁷ Rezolucija Savjeta bezbjednosti br. 819, UN Doc. S/RES/819 (1993)

osnov za diferencijaciju zločina genocid u odnosu na ostala međunarodna krivična djela, iako su na ovom području pored genocida izvršeni i drugi međunarodni zločini koji izazivaju dužnu pažnju istraživača. U prvi plan se naglašava genocid zbog njegove posebnosti i jedinstvenosti ali mi ni u kom slučaju ne smijemo nikako zaboraviti i zanemariti i druge međunarodne zločine izvršene na ovom području sa izuzetno negativnim posljedicama. Konvencijski koncept genocida koji je preuzet i inkorporiran u zakonodavstvo Bosne i Hercegovine kao i država iz neposrednog okruženja (Srbija, Hrvatska, Crna Gora) obuhvata objektivno-subjektivne elemente ovog zločina, iako postoje brojne kritike u naučnim i stručnim raspravama da je ovaj koncept prevaziđen i usko ograničen s obzirom na vremensku distancu u odnosu na izradu i usvajanje Konvencije. „Konvencijski koncept genocida je usko ograničen u smislu odredbi Konvencije o genocidu, tako da u oblasti međunarodnog krivičnog prava sve više dolazi do izražaja tendencija proširenja pojma genocida, zasnovana na realnim potrebama društva na današnjem stepenu društvenog, ekonomskog i tehničko-tehnološkog razvoja.”⁸

5. Objektivno-subjektivni komponenta zločina genocid u Srebrenici

Konvencijski koncept genocida propisuje utvrđivanje i postojanje objektivno-subjektivne komponente zločina genocid odnosno bar jednu radnju izvršenja i postojanje genocidne namjere kod izvršioaca (*dolus specialis*). „Bitno obeležje genocida je namera da se uništi grupa, a ne njeno stvarno uništenje, tako da ovo krivično delo može da postoji i ako je znatan broj pripadnika ciljanog dela grupe izbegao uništenje.”⁹ Radnje izvršenja su propisane alternativno, tako da je u konkretnom slučaju dovoljno da se utvrdi postojanje samo jedne od pet taksativno propisanih radnji izvršenja, uz postojanje subjektivne komponente - genocidne namjere. „Jedna od zajedničkih specifičnosti međunarodnih zločina u užem smislu je ta da se oni u pravilu čine organizirano, pod pokroviteljstvom određene politike, operacionalizirane u formi određenog plana, iza koje najčešće neposredno ili posredno stoji država koja ostvaruje zasrtane ili postavljene ciljeve.”¹⁰ Naprijed navedeno potvrđuje prisutnost komponente organizovanosti prilikom osmišljavanja, kreiranja, pripremanja, planiranja i neposredne realizacije i operacionalizacije genocidnog plana odnosno neposredne materijalizacije zločina genocid, usmjeren na potpuno ili djelimično uništenje određene ljudske grupe. U slučaju genocida u Srebrenici koji je geografski i vremenski ograničen prisutna je organizovana komponenta s obzirom da izvršenje ubistava više od 7000 osoba - Bošnjaka (bosanskih Muslimana) samo po sebi involvira više lica koja

⁸ Sadmir Karović, Kompleksnost utvrđivanja postojanja genocidne namjere, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 51, 1/2014., str. 127.

⁹ Bogdan Ivanišević, Goran P. Ilić, Tomislav Višnjčić, Vesna Janjić, Vodič kroz Haški tribunal, propisi i praksa, treće izdanje, Misija OEBS u Srbiji, 2008, str. 65.

¹⁰ Sadmir Karović, Kaznena djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Policija i sigurnost (Zagreb), godina 21. (2012), broj 4, str. 793.

neposredno ili posredno učestvuju odnosno saučestvuju u zločinu. Pored ubijanja članova konvencijski zaštićene ljudske grupe tj. Bošnjaka Muslimana na ovom geografskom prostoru, evidentno je i prisilno premještanje ili tzv. etničko čišćenje što je u kombinaciji za rezultat u konačnici imalo homogenu etničku teritorijalnu cjelinu.

6. Prevencija međunarodnih krivičnih djela – imperativ današnjice

Prevencija međunarodnih zločina odnosno međunarodnih krivičnih djela je jedan od najvećih izazova nauke i profesije današnjice, uzimajući u obzir kompleksnost i sve veću potrebu kontinuiranog djelovanja na planu pronalaženja efikasnih zaštitnih mehanizama preventivnog karaktera. „Ona istovremeno podrazumijeva i angažovanje svih subjektivnih društvenih činilaca na preduzimanju čitavog sistema mjera i radnji u cilju otklanjanja kako posrednih, tako i neposrednih, objektivnih i subjektivnih činilaca, tj. uslova i uzroka kriminalnog, odnosno prestupničkog ponašanja pojedinaca ili društvenih grupa.”¹¹ Brojni pravni dokumenti međunarodnog i nacionalnog (konvencije, rezolucije, zakoni i dr.) karaktera koji tretiraju zaštitu čovjeka kao i pojedinca i člana određenog kolektiviteta očigledno zahtijevaju ozbiljno preispitivanje i potrebu određenih intervencija korektivnog karaktera usmjerene na zaštitu svakog ljudskog bića bez obzira na njegovo pripadnost određenoj ljudskoj grupi ili neko njegovo lično svojstvo. „Evolucija oblika reakcije protiv nedozvoljenih i društveno opasnih ponašanja i evolucija shvatanja o smislu, opravdanosti i ciljevima tih sredstava povlači za sobom ispitivanje organizacije društva i njegovih ustanova, kao i faktora koji omogućavaju društvenu reakciju na društveno zabranjena ponašanja.”¹² Prevencija podrazumijeva naučno istraživanje područja kriminalne etiologije zločina odnosno utvrđivanje uzroka koji dovode do pojave kriminalnog ponašanja kao i faktora rizika. Dakle, prevencija je usmjerena na pokušaj otklanjanja uzroka koji pogoduju ili dovode do pojave određenog inkriminirajućeg ponašanja ili bar redukcije njihovog dejstva u spoljnom svijetu ili svakodnevnom životu. „Moderna kriminalna politika je danas već čvrsto izgradila koncept funkcionalnog povezivanja izrade preventivnih programa na osnovama sopstvenih etioloških koncepcija, tj. na rezultatima konkretnih etioloških istraživanja.”¹³ Kreiranje efikasne preventivne strategije kao i preventivnih programa koji involviraju prevenciju međunarodnih krivičnih djela a samim tim i genocida neminovno moraju imati multidisciplinarni pristup, uvažavajući prirodu zločina. Genocidna namjera kao subjektivna komponenta zločina genocid u tom kontekstu izaziva i zahtijeva posebnu pažnju nauke i profesije. „Problem uzročnosti ne javlja

¹¹ Hana Korać, Aleksandar R. Ivanović, Alisa Begović, Prevencija kriminaliteta, Univerzitet u Novom Pazaru, Beograd, 2010, str. 33.

¹² Hajrija Sijerčić-Čolić, Vildana Vranj, Uvod u penologiju i izvršno krivično pravo Bosne i Hercegovine, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2011, str. 33.

¹³ Rajka Mladenović-Kupčević, Kriminologija, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2001, str.19

se kod svih, već samo kod materijalnih krivičnih djela, tj. djela koja se smatraju dovršenim tek nastupanjem određene posljedice koja je sadržana u njihovom zakonskom opisu.”¹⁴

Cijeneći dosadašnje i opštepoznate stavove i rezultate nauke i profesije područje kriminalne etiologije genocida je još uvijek neistraženo područje s obzirom da nisu pronađeni srazmjerni odgovori na važna pitanja uzročnosti zločina. Postavlja se suštinsko pitanje koje se odnosi na područje kriminalne etiologije: Šta je to uništavačko i destruktivno u čovjeku kao pojedincu i kao članu određenog kolektiviteta? Uprkos prisutnoj demokratizaciji društva i tendenciji humanizaciji na međunarodnom i nacionalnom nivou u različitim geografskim područjima u svijetu postoje brojni sukobi koji inkorporiraju različite oblike ljudska zla i destrukcije koji ozbiljno dovode u pitanje planetarnu zainteresovanost za međunarodni mir i sigurnost (Sirija, Irak, Nigerija...). S druge strane, ne treba zanemariti i zaboraviti pasivnost međunarodne zajednice koja nema srazmjerne odgovore na ljudsko zlo i ne čini dovoljno na planu efikasne i blagovremene intervencije koja može redukovati negativne posljedice po ljudski rod. U tom smislu značajno je podsjetiti da je i Srebrenica imala status zaštićene zone od strane Ujedinjenih nacija kao univerzalne svjetske organizacije ali je ipak postala žarište međunarodnih zločina kao i kulminacije ljudskog zla - genocida. Genocid u Srebrenici potvrđuje nemoć međunarodne zajednice ili pasivnost zbog čega ona mora biti predmet oštih kritika nauke i profesije

7. Zaključak

Genocid u Srebrenici neminovno predstavlja vrhunac ljudskog zla koje je rezultat ljudskog djelovanja što s druge strane obavezuje nauku i profesiju da istraže prirodu ljudskog zla. Pravna formulacija i kvalifikacija događaja u julu 1995. godine kao genocid je nedvosmislen i jasna s obzirom da je utvrđena od strane Međunarodnog krivičnog suda kao najpozvanijeg autoriteta. Područje kriminalne etiologije genocida u Srebrenici zahtijeva poseban tretman jer je ovo veoma bitan dio naučnog istraživanja od koga zavisi prije svega efikasno kreiranje preventivne strategije i buduće preventivno djelovanje. Polazeći od multidisciplinarnog i multifaktorijalnog pristupa prirode genocida postoji potreba preventivnog djelovanja koje uključuje multidisciplinarni pristup i učesće naučnih istraživača i eksperata iz prakse raznih profila. Socijalna prevencija genocida je imperativna obaveza uvažavajući realne mogućnosti i raspoložive preventivne kapacitete, kako na domaćem (nacionalnom) tako i na međunarodnom nivou. Genocid u Srebrenici kao i svi drugi genocidi u svijetu šalju veoma lošu poruku a to je – čovjek je akter i nosilac ljudskog zla, uprkos svim osudama i nastojanjima da se ovaj zločin spriječi. Ovo je svakako depresivna činjenica sa aspekta prevencije zločina ali i poticaj za naučna istraživanja usmjerena na pronalaženje srazmjernih i efikasnih preventivnih odgovora. Shodno naprijed navedenom, afirmacija i

¹⁴ Zvonimir Tomić, Krivično pravo I, krivično djelo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2007, str. 59.

promocija univerzalnih ljudskih vrijednosti (međunarodni mir i sigurnost, zaštita ljudskih prava i sloboda, saradnja, kultura dijaloga, tolerancija i dr.) je jedina prihvatljiva solucija.

Literatura

- Antonio Kaseze, Međunarodno krivično pravo, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005,
- Bogdan Ivanišević, Goran P. Ilić, Tomislav Višnjic, Vesna Janjić, Vodič kroz Haški tribunal, propisi i praksa, treće izdanje, Misija OEBS u Srbiji, 2008.
- Borislav Petrović, Gorazd Meško, Kriminologija, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2004,
- Hajrija Sijerčić-Čolić, Vildana Vranj, Uvod u penologiju i izvršno krivično pravo Bosne i Hercegovine, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2011.
- Hana Korać, Aleksandar R. Ivanović, Alisa Begović, Prevencija kriminaliteta, Univerzitet u Novom Pazaru, Beograd, 2010,
- Miodrag N. Simović, Milan Blagojević, Pravna biblioteka „Sofokles”, Međunarodno krivično pravo, Banja Luka, 2007.
- Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Krstić,
- Rajka Mladenović-Kupčević, Kriminologija, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2001,
- Rezolucija Savjeta bezbjednosti br. 819, UN Doc. S/RES/819 (1993.)
- Sadmir Karović, Kaznena djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Policija i sigurnost (Zagreb), godina 21. (2012), broj 4,
- Sadmir Karović, Kompleksnost utvrđivanja postojanja genocidne namjere, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 51, 1/2014,
- Vladimir Krivokapić, Prevencija kriminaliteta, teorijsko-kriminalistički pristup, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2006.
- Zoran Stojanović, Međunarodno krivično pravo, VI izdanje, šesto dopunjeno izdanje, Pravna knjiga, Beograd, 2008,
- Zvonimir Tomić, Krivično pravo I, krivično djelo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2007.

Kristina Knežević, MA

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku

PITANJE AZILA UNUTAR EVROPSKE UNIJE (ZAJEDNIČKI EVROPSKI SUSTAV AZILA)

Apstrakt:

Unutar posljednjih dvadeset godina u državama članicama EU, povećan je broj tražitelja azila, izbjeglica i migranata, što zbog teške ekonomske situacije, političke nestabilnosti ali i osobnih (obiteljskih) razloga. Mnoge evropske, visokorazvijene zemlje, azilante uglavnom doživljavaju kao prijetnju sigurnosnoj politici date zemlje. Pojam azil određujemo kao pravnu i političku zaštitu osobama ili pojedincima, koji smatraju da su ugroženi u svojoj zemlji boravka, radi rasne, etičke, političke, religijske ili druge pripadnosti. Pravo na azil ostvaruje svaka osoba koja uspije dokazati da joj prijeti opasnost, po nekom od navedenih elemenata u matičnoj zemlji.

Na nivou evropskog pravnog sustava, pitanje azila je regulirano „Općom deklaracijom o pravima čovjeka.. u članu 14, gdje stoji da pravo na azil i njegovo uživanje mogu tražiti osobe koje su prešle u drugu zemlju zbog različitih vrsta progona u zemlji porijekla. Ovo pravo ne mogu koristiti osobe koje su u zemlji porijekla tražene zbog nepolitičkih prestupa, koja su protivna načelima i principima Ujedinjenih naroda. Takođe, pravo na azil imaju izbjeglice čiji je status priznat međunarodnim pravom, i to u članu 1 „ Ženevske konvencije o položaju izbjeglica .. iz 1951. godine, koje se ne mogu vratiti u svoju zemlju iz straha od nasilja ili ponovnog progona. Priznavanje azila, određeno je u pravnom smislu u svim onim zemljama koje su potpisale sporazum sa Ujedinjenim narodima ili UNHCR – om, a garantirano je .. Poveljom o temeljnim pravima Evropske unije ...

Kada govorimo u Evropskoj uniji, pitanje azila u zemljama članicama je regulirano putem nekoliko direktiva i uredbi:

1. Direktiva o postupcima azila (2005/85/EZ)
2. Direktiva o uvjetima prihvata (2003/9/EZ)
3. Direktiva o kvalifikaciji (2004/83/EZ)
4. Dublinska uredba (343/ 2003)
5. Uredba o Eurodacu (2725/ 2000)

U tekstu ćemo detaljnije objasniti sam pojam azila, položaj azilanata u zemljama EU oslanjajući se na relevantne dokumente vezane za spomenuto pitanje.

Ključne riječi: Azil, europski sustav azila, imigraciona politika, sigurnosna politika.

Abstract:

Within the last twenty years in EU Member States, the number of asylum seekers, refugees and migrants, because of the difficult economic situation, political package instability but also personal (family) reasons. Many European, the most developed countries, asylum seekers generally perceived as a threat to the security policy of a country.

The term asylum described as the legal and political protection of persons or individuals, who are considered to be at risk in their country of residence, to racial, ethnic, political, religious or other affiliation. The right to asylum is realized every person who fails to prove she was in danger, according to one of the following elements in their home country.

At the level of the European legal system, the issue of asylum is regulated by the “Universal Declaration of Human Rights” in Article 14, which states that the right to asylum and his enjoyment can look for people who have moved to another country because of the different types of persecution in their country of origin. This right can not be used by people who are in the country of origin required for non-political offenses, contrary to the principles and the principles of the United Nations. Also, the right to asylum to a refugee whose status is recognized by international law, and that in Article 1 “Of the Geneva Convention on the Status of Refugees” of 1951, which can not return to their country for fear of violence or persecution again. Asylum, is defined in legal terms in all those countries which have signed an agreement with the United Nations or UNHCR, and guaranteed the “Charter of Fundamental Rights of the European Union”.

When we talk in the European Union, the issue of asylum in Member States is regulated by several directives and regulations:

1. Directive on asylum procedures (2005/85 / EC)
2. Directive on the conditions accepted (2003/9 / EC)
3. Directive on the qualification (2004/83 / EC)
4. The Dublin Regulation (343/2003)
5. Regulation on Eurodac (2725/2000)

In the text is going to explain the very concept of asylum, the position of asylum seekers in the EU, relying on the relevant documents related to the above question.

Key words: Asylum, European system of asylum, immigration policy, security policy.

1. Uvod (pojam azila)

Pojam azil dolazi od grčke riječi *asylia*, podrazumijeva zaštitu pojedinca na teritoriju zemlje na kojoj se nalazi gdje je došao nakon proganjanja iz matične zemlje svoga porijekla, zbog nacionalnih, političkih, vjerskih ili drugih razloga. U grčkom govornom području riječ azil označavala utočište, skrovište, odnosno mjesto gdje je pojedincu pružena sigurnost unutar grčkog polisa. Ovo pravo zadržano je i u rimskom pravu, kada se zaštita pružala unutar hramova izgrađenih u čast rimskih careva. Srednji vijek pak, obilježen vladavinom crkve, smatrao je se ujedno i milosrdnim, karakterističan je po pružanju azila osobama kao što su preljubnici, lopovi i ubojice. Svaki oblik prava koji je nastao nakon 17. stoljeća, uglavnom je gledao na pravo azila u današnjem obliku koje ono ima, sa nekim izmjenama, u pogledu prava određivanja na azil.

Pravo na azil danas predstavlja temeljno ljudsko pravo, što je i određeno „Općom deklaracijom o pravima čovjeka.. u članu 14., gdje stoji da pravo na azil imaju sve osobe koje su prešle u drugu zemlju zbog različitih vrsta progona. Kao što je prethodno navedeno ovo pravo ne mogu tražiti osobe koje su počinile krivično djelo, dakle uradile bilo koju nezakonitu radnju koja je protivna načelima Ujedinjenih naroda.

Takođe pravo na azil imaju i izbjeglice¹, čiji je status priznat međunarodnim pravom, a što je određeno Ženevskom konvencijom u članu 1. iz 1951. godine. Pravo na azil takođe, je osigurano i članom 18 „ Poveljom o temeljnim pravima Evropske unije ...

2. Zajednički evropski sustav azila – Evropska unija

Na području Evropske unije navodi se da je prisutno više od 40 milijuna izbjeglica i raseljenih osoba. Pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća zapadnu Evropu karakterizira pitanje političkog azila, posebice osoba koje dolaze iz istočne Evrope i Sovjetskog Saveza. Period 70 – ih godina 20. stoljeća odlikuje se prilivom raseljenih osoba iz Urugvaja, Čilea i Argentine kao rezultat vojnih udara.

¹ Izbjeglica je svaka osoba koja se ne nalazi u zemlji svoga porijekla, a koja zbog svog nacionalnog, vjerskog, rasnog ili drugog opredjeljenja nije u zaštiti države čiji je državljanin. Osoba dobija status izbjeglice posebnim postupkom – azilni postupak ili postupak utvrđivanja izbjegličkoga statusa. Nakon provođenja postupka, ukoliko rezultat bude negativan, osoba koja je tražilac azila mora napustiti zemlju u kojoj je bila primljena u određenom roku, ukoliko ne ispoštuje zadati rok postaje neregularni migrant. Pojedinci koji su počinili teško krivično djelo, zločin protiv čovječnosti, ne ispunjavaju uvijete za podnošenje zahtjeva za azil, kao ni dobivanje istoga.

Upravo zbog navedenih događaja Evropska unija počinje provoditi sigurnosnu politiku po pitanju azila, uglavnom radi unutarnje sigurnosti pojedinih zemalja, kontrole vanjskih granica, posebnih uslova prilikom prelaska na teritorij određene zemlje, i to u području bilateralne i multilateralne suradnje. Tako, je suradnja među državama članicama po pitanju azila prvi put institucionalno оформljena 1986. godine u obliku Ad hoc grupe o imigracijama, po prijedlogu Velike Britanije, kako bi se na taj način koordinirala politika azila.

za razdoblje 80 – ih i 90 – ih godina 20. stoljeća može se reći da su prisutne tzv. ekonomske migracije, mijenja se dakle, struktura tražitelja azila. Samim time raste broj azilanata u zemljama koje imaju liberalnije tržište rada, bolje uvijete prilikom zapošljavanja, kao i mogućnost integracije, što je bio slučaj sa Njemačkom. U nastavku ćemo dati tabelarni prikaz broja azilanata od 80 – godina 20. stoljeća do danas:

Godina	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.	1987.	1988.	1989.	1990.	1991.
Broj azilanata	92, 410	69, 535	96, 044	157, 717	189, 928	162, 613	209, 114	285, 741	400, 318	509, 493

Tabela br. 1 – Prikaz broja azilanata od 1982. do 1991. (podatci Eurostata - <http://ec.europa.eu/eurostat>)

Godina	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.
Broj azilanata	675, 455	516, 398	309, 722	274, 951	233, 460	251, 261	311, 408	396, 737

Tabela br. 1 – Prikaz broja azilanata od 1992. do 1999. (podatci Eurostata - <http://ec.europa.eu/eurostat>)

Godina	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Broj azilanata	391, 275	388, 372	393, 441	309, 340	279, 841	240, 450	201, 000	223, 670	239, 150	246, 210	239, 600

Tabela br. 1 – Prikaz broja azilanata od 1992. do 1999. (podatci Eurostata - <http://ec.europa.eu/eurostat>)

2.1 Pravni okvir koji regulira pitanje azila unutar Evropske unije

Evropska unija već duži vremenski period radi na tome kako bi stvorila okvir za zajednički evropski sustav azila, što je i urađeno 1999. godine. Na taj način se je nastojalo poboljšati dosadašnji pravni okvir kojim se reguliralo pitanje azila kroz revidiranje već postojećih direktiva

(u nastavku teksta više o direktivama), stvoriti pravedniji i efikasniji sistem dobivanja i odobrenja azila, kao i zaštita azilanata.

2.2. Direktiva o postupcima azila (2005/85/EZ)

Direktiva o postupcima azila je usvojena 01. prosinca 2005. godine, a podrazumijeva norme koje se odnose na postupak priznavanja i ukidanja prava na azil unutar država članica Europske unije. Direktiva propisuje način na koji se prijaviti po dolasku na teritorij na kojem osoba traži azil, kakva prava i pomoć dobiva azilant, mogućnost i postupak žalbe u slučaju odbijanja molbe za azil.

Za razliku od prethodno spomenute Direktive, nova Direktiva 2013 / 32 / EU , donijeta od strane Evropskog parlamenta i Vijeća Evrope 26. lipnja 2013. godine, nudi mnogo pravedniji i efikasniji model dobivanja prava na azil, sve države članice Unije imaju mogućnost ispitivanja i proučavanja zahtjeva uz prethodno osiguranje visokog kvaliteta. direktiva je propisala da zahtijev i postupak za traženje azila više neće biti duži od šest mjeseci. Kada je riječ o osobama sa određenim nedostacima (mentalno onesposobljeni, bolesni i sl.) takođe, ovom direktivom dobivaju više prostora i vremena kako bi adekvatno izložili svoje zahtjeve.

2.3. Direktiva o uvjetima prihvata (2003/9/EZ)

Direktiva o uvjetima prihvata donesena je 27. siječnja 2003. godine, a njome se uređuju uvjeti prihvata za osobe koje su predala zahtjev za dobivanje azila i čekaju rješenje istoga. Ovim postupkom osobama koje su tražitelji azila određeno je pravo na hranu, smještaj, zdravstveno, socijalno, zaposlenje i školovanje u slučaju djece.

Spomenuta Direktiva je dopunjena nekim novim elementima 26. lipnja 2013. godine, a primjenjivaće se od srpnja 2015. godine. Revidiranje direktive se odnosi na usuglašavanje zajedničkog okvira po pitanju pritvora osoba tražitelja azila, što isključuje maloljetnike i bolesne osobe. Direktiva posebnu pažnju posvećuje maloljetnicima i osobama žrtvama mučenja, takođe propisana je besplatna pravna pomoć kao i zaposlenje najdalje devet mjeseci od podnošenja zahtjeva.

2.4. Direktiva o kvalifikaciji (2004/83/EZ)

Direktiva o kvalifikaciji donijeta je 29. travnja 2004. godine, propisuje minimalne standarde za kvalifikaciju i status državljanina, odnosno osoba bez državljanstva za međunarodnu pomoć. Ovom direktivom reguliraju se pitanja kao što je zaštita od progona, dozvola boravka, putne isprave, pitanje zaposlenja, zdravstveno i socijalno osiguranje, smještaj, mogućnost integracije, kao i pomoć posebnim kategorijama azilanata.

Nova Direktiva o kvalifikacijama usvojena je od strane Vijeća 13. prosinca 2011. godine, propisuje efikasnije odredbe međunarodne pomoći kako bi se izbjegle moguće prevare prilikom postupka azila, te se uskladila praksa sa presudama Suda Evropske unije. Novom direktivom uvodi se tzv. pravo dodatne zaštite za sve osobe koje imaju priznat status izbjeglica, na taj način im se produžuje vrijeme boravka na nekom teritoriju. Veća pažnja se posvećuje djeci, i davanje azila prema spolnoj strukturi skladno međunarodnoj zaštiti.

2.5. Dublinska uredba (343/2003)

Dublinska direktiva je donesena 18. veljače 2003. godine ka mehanizam utvrđivanja odgovornosti država članica u razmatranju zahtijeva za azil prema trećim licima državljanima drugih zemalja. Prema ovoj Direktivi glavna odgovornost za davanje azila ili odbijanje prava na isto pripada državi članici.

Nova Dublinska uredba donesena 27. lipnja 2013. od strane Evropskog parlamenta i Evropskog vijeća nudi kriterije koji su već formirani, za zaštitu podnositelja azila. U nastavku donosimo iste:

1. *Mehanizmi ranog upoznavanja, pripravnosti i upravljanja krizom koja se bavi temeljnim uzrocima nefunkcionalnosti nacionalnih sustava azila ili problemima koji proizlaze iz određenih vrsta pritiska.*
2. *Serije odredaba o zaštiti podnositelja zahtjeva, kao što je obvezan osobni razgovor, jamstva za maloljetnike (uključujući iscrpan opis čimbenika koji bi trebali biti temelj za procjenu najboljih interesa djeteta) i veće mogućnosti za ponovno ujedinjenje s obitelji.*
3. *Mogućnosti da žalba odgodi izvršenje premještaja za razdoblje nakon donošenja odluke o žalbi, zajedno s jamstvom prava osobe da ostane na državnom području te države do donošenja odluke suda o obustavi premještaja u iščekivanju odluke o žalbi.*
4. *Obveze besplatnog osiguranja pravne pomoći na zahtjev.*
5. *Jedine osnove za pritvor u slučaju rizika od bijega; strogo ograničenje trajanja pritvora.*
6. *Mogućnosti za tražitelje azila koji bi se u nekim slučajevima mogli smatrati nezakonitim migrantima i vratiti u skladu s Direktivom o povratu da se prema njima postupa u skladu s Dublinskim postupkom, čime se tim osobama pruža veća zaštita nego na temelju Direktive o povratku.*
7. *Obveze jamstva prava na žalbu protiv odluke o premještaju.*
8. *Veće jasnoće postupaka između država članica – npr. iscrpni i jasniji rokovi. Cijeli Dublinski postupak ne smije trajati dulje od 11 mjeseci u slučaju optužbe i 9 mjeseci za vraćanje (osim u slučaju bijega ili kada je osoba u zatvoru). .. (Zajednički evropski sustav azila, Evropska komisija, 2014 : 7)*

2.6. Uredba o Eurodacu (2725 / 2000)²

Ovo je Uredba vijeća donesena 11. prosinca 2000. godine, koja je ustanovila formiranje baze podataka o tražiteljima azila na teritoriju država članica Evropske unije, čiji se otisci unose u sustav EURODAC – a. Formalno ova Uredba je na snazi i provodi se od 2003. godine, pokazala se kao vrlo uspješan projekat informacijske tehnologije.

Vijeće 26. lipnja 2013. godine donosi novu Uredbu o Eurodacu, kojom se sistematizira vrijeme između uzimanja i slanja otisaka u bazu podataka, usklađuju se pravila sa najnovijim zakonodavstvom o azilu i zaštita podataka, za razliku od prve Uredbe sade se podatci o otiscima prstiju osim u svrhu azila mogu koristiti i kao pomoć Europolu za sprečavanje i otkrivanje teških zločina i terorizma.

3. Reguliranje azila unutar Bosne i Hercegovine (pitanje Srebrenice)

Azil u okviru Bosne i Hercegovine reguliran je zakonskim i podzakonskim aktima, od kojih je najvažniji Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu. Putem navedenog Zakona određuju se prava za stjecanje azila, postupak dobivanja azila, definira tijela nadležnih za provedbu postupka azila, prava i obveze izbjeglih, prestanak važenja azila, kao i suradnju sa UNHCR – om. Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine u potpunosti je nadležno za sva pitanja koja se tiču azila, kao i zgradu za smještaj azilanata. Takođe, treba istaknuti da je Bosna i Hercegovina potpisnica Međunarodne konvencije o statusu izbjeglica – 1952., Protokola o statusu izbjeglih – 1967., ali i mnogih drugih multilateralnih konvencija datih u Ustavu Bosne i Hercegovine.

U kontekstu samog rada – pitanje azila kao i teme same konferencije spomenut ćemo i migracije iz Bosne i Hercegovine u zemlje Europe tijekom 90 – ih godina 20. stoljeća.

Agresija na Bosnu i Hercegovinu bitno je utjecala na promjenu različitih aspekata njenog društvenog života, počevši od drastične promjene demografske strukture uvjetovane naglim iseljavanjem stanovništva, socio – ekonomskog elementa, političke klime ali i stradanjem velikog broja stanovništva. Smatra se da je tijekom posljednjeg rata Bosnu i Hercegovinu napustilo oko 500 000 ljudi, dok je oko 100 000 osoba smrtno stradalo.

Ratnim događanjima posebice su bile pogođene zaštićene zone Srebrenica, Sarajevo, Bihać, Žepa, Tuzla, Goražde. Pojam „zaštićena zona“, uskoro će se pokazati, tijekom radnih događanja, samo kao puki sinonim za ubijanje velikog broja, uglavnom muškog stanovništva na osnovu

² Uredba o Eurodacu državama članicama Europske unije olakšava način i odgovornost razmatranja zahtijeva za azil na temelju baze otisaka prstiju.

nacionalne i vjerske pripadnosti. Srebrenica kao prostor najviše pogođen ratnim događanjima, preživio je genocid³ u srpnju 1995. godine, kada su vršena planska, masovna, sistematska ubijanja bošnjačkih muškaraca i djece do starosne granice od 77 godina. Ovaj čin kao rezultat je imao ubijanje oko 8000 ljudi, progon velikog broja stanovnika Srebrenice, kao i iseljavanje u druge zemlje, uglavnom Europe gdje su putem prava na azil i status izbjeglica nastojali pobjeći od strahota ratnih događanja. Evropska zajednica je nastojala putem programa pomoći, različitih projekata i prihvatom kao i davanjem statusa izbjeglice, pomoći stanovništvu Srebrenice, kako bi možda na taj način, sakrila i svoju krivicu za spomenuto.

Zločin nad stanovnicima Srebrenice – genocid danas se smatra jednim od najvećih zločina protiv čovječnosti nakon Drugog svjetskog rata (Holokaust). Za ovaj čin Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, osudio je generala Ratka Mladića i nekolicinu vojnika Republike Srpske, za ratne zločine, uključujući i sam čin genocida.

³ Genocid je čin, kojim je namjerno, potpuno ili djelomično za cilj ima uništiti neku grupu naroda iz vjerskih, nacionalnih, rasnih ili etničkih elemenata. Sadrži nekoliko odrednica: 1) namjerno ubijanje neke grupe naroda, 2) uzrokovanje teških mentalnih i tjelesnih povreda pripadnicima nekog naroda, 3) podvrgavanje neke grupe ljudi pripadnika nekog naroda teškim životnim uvjetima, koji vode ka njihovom potpunom uništenju, 4) sprječavanje reprodukcije unutar neke grupe naroda i 5) premještanje djece iz jedne grupe u drugu.

4. Literatura

- Priručnik o evropskom pravu u području azila, zaštite granica i imigracije, Ured za publikacije Evropske unije, Luxemburg, 2014.
- Zajednički evropski sustav azila, Evropska komisija, Belgija 2014.
- Migracije i azil, Evropska komisija, Luxemburg 2014
- <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs>, internetske stranice Glavne uprave Evropske komisije za unutarnje poslove,
- <http://ec.europa.eu/immigration>, Portal EU-a o useljavanju:
- [-http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network](http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network)
- [/index_en.htm](#), internetske stranice Evropske migracijske mreže
- <http://ec.europa.eu/ewsi> Evropske internetske stranice o integraciji:
- <http://easo.europa.eu> internetske stranice Evropskog ureda za podršku u pitanjima azila:
- <http://unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home> internetske stranice visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice
- <http://europedirect.europa.eu>, Imate li pitanja o Evropskoj uniji? Obratite se službi za informiranje građana Europe

Latić Enis, mag. iur.¹

Ministarstvo odbrane BiH

SILOVANJE – SRAMNO ORUŽJE GENOCIDA

Apstrakt:

Silovanje kao dio genocidnog projekta koristi se kao ratna taktika, koja na destruktivan, ponižavajući, stigmatizirajući način djeluje na žrtve, njihove obitelji, i zajednicu. Silovanje, nažalost, prati svaki rat, to je najstrašnji nusprodukt rata, a žene su smatrane ratnim plijenom pobjedničke strane. Prema Raphaelu Lemkinu genocid predstavlja „uništavanje naroda ili etničke grupe” i rezultat je svjesnog i sistematskog plana sa ciljem uništenja određene grupe. Ujedinjene nacije su 1948. usvojile konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida u kojoj se između ostalog u poglavlju II genocid definira kao (b) teška povreda fizičkog ili mentalnog integriteta članova grupe, u što nedvojbeno spada i silovanje na organizovan i sistematski način. Takođe, silovanje je eksplicitno zabranjeno i članom 27. IV ženevske konvencije.

Iako konvencija o genocidu na eksplicitan način ne pominje silovanje kao akt genocida, potrebno je poznavati duh i značenje same konvencije. Riječ genocid često ukazuje na ubijanje etničke zajednice, ali također zločini masovnog silovanja pod određenim okolnostima, u duhu konvencije, mogu biti klasifikovani kao genocid.

Ključne riječi: Genocid, Rat, Silovanje.

Rape - ignominious weapon of genocide

Abstract:

Rape as part of a genocidal project is used as a tactic of war, which in destructive, humiliating, stigmatizing way affects the victims, their families, and the community. Rape, unfortunately, follows every war, it is the most terrible byproduct of war, and women were considered as spoils of war of the winning side. According to Raphael Lemkin, Genocide emerges like „destruction of a nation or ethnic group” and the result of a conscious and systematic plan with the aim of destroying a certain group. The United Nations adopted the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in 1948, in which, inter alia in chapter II genocide is defined as (b) Causing serious bodily or mental harm to members of the group, which undoubtedly includes rape in

¹ latic.enis@gmail.com. Mišljenja i stavovi u ovome radu ne predstavljaju službene stavove institucije u kojoj je autor uposlen; u radu je prezentiran isključivo rezultat naučnog istraživanja.

an organized and systematic way. Also, Rape is explicitly prohibited by Article 27 of the Fourth Geneva Convention, which provides, in pertinent part, that “[w]omen shall be especially protected against any attack on their honour, in particular against rape, enforced prostitution, or any form of indecent assault. Although the Convention on the explicit way does not refer to rape as an act of genocide, it is necessary to know the spirit and meaning of the Convention. The word genocide often refers to the killing of an ethnic community, but also crimes of mass rape under certain circumstances, in the spirit of the Convention, could be classified as genocide.

Keywords: Genocide, Rape, Convention

1. Uvod

Svaki novi ratni konflikt okarakterisan je upotrebom modernijeg i sofisticiranijeg oružja, koje je nažalost svaki puta sve više viktimiziralo civilno stanovništvo. Ne postoji više klasično bojno polje, a rat i ratovanje kroz sve svoje oblike se prenio na ranjivu civilnu populaciju. Seksualno nasilje, odnosno silovanje, tokom ratnih konflikata prisutno je kao njihov neizostavan pratilac. Ono što je zabrinjavajuće jeste da se silovanje i ostale forme seksualnog nasilja koriste na organizovan i planiran način, kao sredstvo za ostvarivanje ratnih ciljeva. Kako je genocid okarakterisan kao najteži ratni zločin, silovanje može biti dio strategije genocida. Koristeći ga u posljednjim dekadama kao oružje i kao metod ratovanja, ono se, nažalost, sa pravom može svrstati u arsenal oružja vojske koja je u genocidnom pohodu. Iako postoje mišljenja da je ratno silovanje zločin protiv čovječnosti ili pak samo oblik torture, nedvojbeno se može kazati da u smislu Konvencije o zabrani i kažnjavanju zločina genocida, možemo pronaći elemente koji silovanje svrstavaju u genocidalni akt. Bosna i Hercegovina je postala svjetski primjer kada su u pitanju silovanja sa elementima genocidalne strukture. Organizovana silovanja, kampovi za silovanje, seksualno ropstvo, povezani sa namjerom da se istrijebi cjelokupna ili dio grupe, ili da se pripadnici pojedine grupe stave u teške psiho-fizičke uslove nesumnjivo ukazuju da silovanje može biti dio genocidne arhitekture. Silovanje predstavlja oružje sa ogromnom psihološkom i fizičkom reprekusijom. U 2008. godini, silovanje je okarakterisano od strane UN Vijeća Sigurnosti, kao oružje rata koje prijeti međunarodnom miru i stabilnosti.

2. Istorijski kontekst

Još u doba antičke Grčke silovanje je smatrano kao „društveno prihvatljivo ponašanje koje je u okviru pravila ratovanja“, tako da su drevni ratnici „osvojene žene smatrali za svoj legalni plijen koji su koristili kao supruge, konkubine, robove ili ratne trofeje”.² Rimsko pravo je poznavalo

² Askin, Kelly Dawn (1997), *War Crimes Against Woman: Prosecution in International War Crime Tribunals*, Martins Nijhoff Publishers, pp. 10-21.

raptus (raptio), što je prvenstveno označavalo kidnapovanje i otmicu, a odnosilo se na otmicu djevojke iz kuće paterfamilijasa bez njegovog dopuštenja. Kasnije u doba Rimske Republike raptus je predstavljao otmicu sa ciljem počinjenja seksualnog nasilja nad ženom.³ Po *ius gentium*, stanovnici pokorenog grada su bili pošteđeni nasilja nad njima, ukoliko se opsada tog grada ili rat završio uz diplomatsko posredovanje, ako je pak vojska ušla u grad silom, masovna silovanja žena i mladih bez obzira na pol, spadala su među kaznene mjere koje su poduzimali grčki, persijski i rimski vojnici.⁴

Tokom 13. stoljeća, Džingis Kan je uspostavio i primjenjivao posebnu politiku koja je pretpostavljala silovanja kao oblik ratovanja.⁵ Napoleon Bonaparte je smrću kažnjavao silovatelje tokom svog ratnog egipatskog pohoda. Silovanja su činjena i tokom prvih mjeseci I. svjetskog rata u Belgiji.⁶

Silovanje je korišteno kao oružje od pripadnika vojski sila Saveznika i Centralne osovine tokom Drugog svjetskog rata kao način da se terorizira civilno stanovništvo i demoralizuje njihov respektabilan neprijatelj.⁷ Postoji mnogo primjera u 2. svjetskom ratu gdje je masovno silovanje korišteno kao metoda ratovanja. Nanjing, Kina (1937/1938), japanski imperijalni vojnici su izvršili silovanje preko 80.000 kineskih žena,⁸ „Prividno, to je bio proračunati angažman psihološkog ratovanja sa ciljem da umanjí koheziju obiteljskih jedinica i zajednice u cjelini, tako da se ne bi opirali japanskim vlastima”.⁹ „U Berlinu je postojala dobrotvorna institucija *Haus Dehlem*, sirotište, porodilište i skrovište za nahoćad. Sovjetski vojnici su ušli u kuću i više puta silovali trudnicu i tek porođene žene. To nije bio jedini incident. Niko nikada neće saznati koliko je žena silovano, ali procjene ljekara se kreću od oko 100.000 silovanih žena samo za grad

³ Lex Julia de vi Publica iz 3.st. PNE silovanje je definisao kao primoravanje na seksualni odnos mladića, žena ili bilo koga.

⁴ Sara Ellise Phang (2008), *On ancient Rome, Roman Military Service, Ideologies of Discipline in the Late Republic and Early Principate*, Cambridge University Press, pp. 244-253.

⁵ „Kan je kao značajno proklamirao da je jedan od najvećih užitaka u životu bio razaranje kćeri i supruga nekog neprijatelja”, Clifford, C. (2008), *Rape as a weapon of war and its long-term effects on victims and society*. Paper presented at the 7th Global Conference: Violence and the Contexts of Hostility, Budapest, Hungary.

⁶ Susan Brownmiller, (1975), *Against Our Will: Men Women and Rape*, Fawcett Books, New York, pp.40-48.

⁷ Ferraro, K. J. (2008). *Taken by force: Rape and American GIs in Europe during WWII*. *Contemporary Sociology*, 37(6), 585-586.; Epp, M. (1997). *The memory of violence: Soviet and East European Mennonite refugees and rape in the Second World War*. *Journal of Women's History*, 9(1), pp. 58-87.

⁸ Vidi: John Baird, *Rape of Nanking: Remembering the horrors of WW II*, dostupno na www.wpi.edu/, pristupljeno: aprila 2015.godine.

⁹ MacDonald, D. B. (2005). *Forgetting and denying: Iris Chang, the Holocaust and the challenge of Nanking*. *International Politics*, 42(4), 403-427.; Sedgwick, J. (2009). *Memory on trial: Constructing and contesting the 'Rape of Nanking' at the International military tribunal for the Far East, 1946-1948*. *Modern Asian Studies*, 43(5), pp. 1229-1254.

Berlin, u dobi od 10 do 70 godina.”¹⁰

Procjenjuje se da je najmanje 5000 žena silovano u Kuvajtu od strane iračkih vojnika, tokom invazije na Kuvajt¹¹, također u Ruandi je oko 500.000 žena i djevojaka bilo izloženo seksualnom nasilju, od kojih su mnoge brutalno pogubljene.¹²

Procjenjuje se da je u Bosni i Hercegovini broj silovanih žena i djevojaka između 12.000 i 50.000, većinom Bošnjakinja.¹³

3. Silovanje kao oblik ratovanja

„U posljednjih nekoliko decenija, čovječanstvo je izumilo veoma sofisticirano oružje ikada: nuklearne bombe, navodeće bombe, hemijsko oružje. Još uvijek u posljednjim godinama vojske se okreću najstarijoj formi napada – silovanju.”¹⁴

Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) je definirala seksualno nasilje i silovanje: „Seksualno nasilje je svaki seksualni akt, pokušaj dobijanja seksualnog akta, ili drugi akti usmjereni protiv osobne seksualnosti koristeći prisilu, sa svakom osobom bez obzira na njihove odnose sa žrtvom, u bilo kojem okruženju. To uključuje silovanje, (...)”¹⁵ Definicija koju je proklamovao UNHCR glasi: „Seksualno nasilje, uključujući eksploataciju i zlostavljanje, se odnosi na bilo koji akt, pokušaj ili prijetnju seksualne prirode, koja razultira ili će vjerovatno rezultirati, fizičkom, psihičkom i emocionalnom povredom.”¹⁶

Istorijski gledano, silovanje je spadalo u kategoriju ratnog plijena i metode za ponižavanje suparničke strane. Sve više možemo čuti da je takva vrsta nasilja postala sastavni dio ratne mašinerije. Gledajući čisto i grubo, sa tačke gledišta karakteristika i učinkovitosti naoružanja,

¹⁰ Kewin Alfred Storm, *Ravishing the Women of Conquered Europe*, Dostupno na www.library.flawlesslogic.com/massrape.htm, Dostupno napristupljeno: marta 2015.godine.

¹¹ Human Rights Watch *Global Report on Women's Human Rights*, avgust, 1995.

¹² *International Law Relating to Rape in Armed Conflict*, Dostupno na www.alliancesforafrica.org, pristupljeno marta 2015.godine

¹³ Wood, Elisabeth J. (2013), Miranda A. H. Horvath, Jesica Woodhams, ed. *Handbook on the Study of Multiple Perpetrator Rape: A multidisciplinary response to an international Problem*, *Issues in Forensic Psychology*, Routledge, p.140.

¹⁴ Barstow, Anne Llewellyn, ed. (2000). *War's Dirty Secret: Rape, Prostitution, and Other Crimes Against Women*, Cleveland, OH: The Pilgrim Press, ., p.45.

¹⁵ <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/en/>, pristupljeno: marta 2015. god.

¹⁶ UNHCR (2003): *Sexual & Gender-based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons. Guidelines for Prevention and Response*, p. 6. Dostupno na: <http://www.unhcr.org/3f696bcc4.html>, Pristupljeno marta 2015.god.

silovanje kao oružje rata je primjenjivo svugdje i u svako doba, ne zahtijeva posebne uslove, relativno je jeftino. Ono ruši moralnu snagu suprotne strane, psiho-fizički je destruktivno, izaziva poniženje žrtava i zajednice, teško je dokazivao kao zločin, posjeduje tzv. odgovodno i dugotrajno traumatično dejstvo, ono je nagrada za „pobjednike”, a sramota za zajednicu koja nije uspjela zaštititi žrtve. Žrtve postaju moralno inferiorne i trajno stigmatizirane. Silovanje u ratu predstavlja klasičan oblik “asimetričnog” oblika ratovanja. Ono kao takvo, udruženo sa osvajanjem teritorija, etničkim čišćenjem, genocidnim namjerama nedvojbeno spada u oružje rata i ratnu strategiju. Veoma često se koristi kroz formu „siluj i ubij”. Prisilni vojni kampovi za silovanje, klasičan su oblik seksualnog ropstva.

Ni u jednom oružanom sukobu ne postoji jasna i precizna statistika o broju i slučajevima silovanja. Seksualno nasilje u ratu može:¹⁷

- 1) olakšati etničko čišćenje primoravajući ljude da napuste svoje domove;
- 2) demoralisati suprotnu stranu;
- 3) pokazati namjeru razaranja zajednice;
- 4) izazvati traumu i psihološku štetu kod oponenta;
- 5) osigurati psihološke benefite kod počinitelja zločina;
- 6) izazvati potpuno razaranja suprotne strane ako napadnuta grupa ima visoku simboličku vrijednost.

U etničkom ratu, koji se često pretvori u genocidni rat, silovanje, i druge forme seksualnog nasilja često postaju centralna tehnika u tehnologiji genocida, kao što smo vidjeli u slučaju Jugoslavije, Ruande ili Darfura.¹⁸ Aryeh Neier je zapisao da je „Za vrijeme rata Bosna i Hercegovina je postala gotovo sinonim za silovanje, stičući reputaciju neuobičajene ružnoće u procesu i pomaganju stvaranja svijesti bez presedana da je silovanje opća metoda ratovanja i političke represije u svijetu.”¹⁹

UN ekspertska komisija opisala je pet modela silovanja koje se javlja tokom ratnog konflikta:²⁰

- 1) Individualno i grupno silovanje povezano sa pljačkom i zastrašivanjem ciljane etničke grupe;
- 2) Individualno i grupno silovanje povezano sa borbom, uključujući jasna silovanja, zatim po

¹⁷ Bernard, Cheryl (1994), 'Rape as Terror: The Case of Bosnia', *Terrorism and Political Violence*, Vol.6, No. 1, pp. 29-43.

¹⁸ Cohen, Dara Kay (2011), *Causes of Sexual Violence During Civil War: Cross-National Evidence (1980-2009)*, Paper prepared for the Minnesota International Relations Colloquium, http://www.humansecuritygateway.com/documents/HSPA_UM_CausesofSexualViolenceDuringCivWar.pdf, 6 April 2013. p.7.

¹⁹ Nicola Henry, (2011), *War and Rape: Law, Memory and Justice*, Routledge, New York, USA, p.64.

²⁰ Ibid., p.66.

- broju stanovnika u gradovima i selima koji su sakupljeni za deportaciju u kampove (logore);
- 3) Silovanje u pritvorskim prostorijama ili kampovima koja uključuju žene koje su izabrane od vojnika, stražara u kampovima, paravojnih i civilnih formacija u svrhu pojedinačnog ili grupnog silovanja, fizičkog zlostavljanja i ubijanja;
 - 4) Žene koje su pritvorene za svrhu silovanja i začeca u pritvorskim ustanovama u cilju provođenja politike etničkog čišćenja;
 - 5) Ropstvo žena u hotelima i sličnim ustanovama sa svrhom pružanja seksualne zabave za vojnike.

Po Brownmiller, postoje dva osnovna razloga zašto se silovanje pojavljuje tokom ratnih sukoba: Pragmatični i psihološki. Prvi je opisan na način da će se silovanja desiti od strane pobjedničke vojske kada ona prolazi kroz novoosvojenu neprijateljsku teritoriju silujuću žene svojih poraženih neprijatelja, a drugi psihološki opisan je kao nagrada za izvojevanu pobjedu.²¹

Posmatrajući silovanje sa aspekta biološkog oružja, može se konstatovati da se ovakav oblik seksualnog nasilja može koristiti i kao metod zaraze različitim vrstama polnih i drugih bolesti. Tokom sukoba u Ruandi 1994. god. HIV je korišten kao oružje ratovanja, i pretpostavlja se da je oko 25.000 Tutsi žena namjerno inficirano HIV virusom putem silovanja od strane HIV pozitivnih Hutu muškaraca.²²

4. Konvencija o genocidu i silovanje kao akt genocida

Konvencija o prevenciji i kažnjavanju zločina genocida²³, predstavlja svojevrsan odgovor na zločine genocida koji su se dogodili tokom II svjetskog rata. Raphael Lemkin, advokat iz Poljske, ustanovio je termin „genocid“, oslikavajući tako svu ljudsku samodestrukciju u širem smislu, i destrukciju specifične ljudske grupe u užem smislu. Ono što je karakteristično za zločin genocida, jeste da postoji dolus specialis uništenja odnosno istrebljenja jedne posebne grupe ljudi (etničke, religijske, rasne) u potpunosti ili djelimično, u ratno ili mirnodopsko vrijeme. Član II Konvencije daje listu, koja počinjena sa pomenutim dolus specialis i pomenutom svrhom, predstavljaju akt genocida: *ubistvo članova grupe (naroda), uzrokovanje teških tjelesnih ili mentalnih povreda članovima grupe, namjerno podvrgavanje grupe takvim životnim uvjetima koji dovode do njenog potpunog ili djelomičnog uništenja, uspostavljanje mjera sa namjerom*

²¹ Susan Brownmiller, op.cit. p.35.

²² Oko 70% preživjelih silovanih osoba u Ruandi bilo HIV pozitivno, Kayitesi-Blewitt, M. (2006, June). Funding development in Rwanda: A survivor's perspective. *Development in Practice*, 16(3/4), pp. 316-321.

²³ Usvojena Rezolucijom 260(III), NAGeneralnoj skupštini UN-a 09.12.1948.godine, anasna gu jest upila 12.01.1951.godine.

spriječavanja rađanja u okviru grupe, prinudno premiještanje djece iz jedne grupe u drugu.²⁴

Kao što je vidljivo, silovanje nije posebno spomenuto u Konvenciji, kao explicite akt genocida. Međutim, silovanje i ostali oblici seksualnog nasilja, prepoznati su kao akti genocida u slučaju Tužilac vs Akayesu²⁵, Ruanda, što predstavlja historijsku prekretnicu u međunarodnom pravu. U navedenom slučaju Međunarodni sud za Ruandu prepoznao je :

- 1) Kako seksualno nasilje radi u korist uništavanja ljudi;
- 2) Interseksionalnost etniciziranja silovanja i gender prirode zločina genocidalnog silovanja;
- 3) Subjektivitet žrtve silovanja u zločinu genocidalnog silovanja;

Sud je u svojoj presudi, kako se vidi, priznao svoju definiciju silovanja i putem vlastitog nalaza istaknuo da silovanje može biti actus reus genocida, a ne samo akt seksualne prirode, već i kao alat ratovanja, kao nasilni čin usmjeren protiv pripadnika specifične grupe, sa jasnom namjerom njenog uništenja: *„Ta silovanja rezultirala su psihičkom i fizičkom destrukcijom Tutsi žena, njihovih porodica i zajednica. Seksualno nasilje je bilo integralni dio procesa destrukcije, posebno usmjerenog na Tutsi žene, posebno doprinoseći njihovom uništenju i uništenju Tutsi grupe kao cjeline.“* Čak šta više, silovanje je u predmetnom slučaju prepoznato i kao forma agresije.

Postoji nekoliko naziva za silovanja tokom oružanih konflikata: ratno silovanje, vojno silovanje, državno-sponzorirano silovanje, kolektivno/masovno silovanje, i genocidalno silovanje. Termin „genocidalno silovanje“ je skovan da opiše novu krajnost sistematične, seksualno brutalne pojave u Bosanskom sukobu.²⁶ „U pojedinim slučajevima- posebno u genocidnim pohodima- silovanje služi kao oružje za uništenje posebne etničke grupe ili za kompletno uništenje genusa ljudi.“²⁷

Ukoliko se pri silovanjima, naročito onim masovnog karaktera, prepozna namjera koja je u uskoj vezi sa genocidnom namjerom, silovanje onda samo po sebi predstavlja akt genocida. Nije potrebno posebno obrazlagati da silovanje *de facto* i *de iure* uzrokuje teške tjelesne ili mentalne povreda članova grupe, što je samo po sebi akt genocida. Kada se aspekt posljedica silovanja proširi na žrtvine srodnike, društvenu i religijsku pripadnost, tada se krug žrtava silovanja i njegovih posljedica znatno proširuje. Kriminologist Dawn Rothe i Christopher Mullins

²⁴ Konvencijaospriječavanjuikažnjavanjuzločinagenocida, čl. II (a-e),

²⁵ ICTR Jean-Paul Akayesu, ICTR – 96-4-T, 1998.

²⁶ Hynes, P. H. (2004). On the battlefield of women's bodies: An overview of the harm of war to women. Women's Studies International Forum, 27, pp. 431-445.

²⁷ Weitsman, P. (2008.). The politics of identity and sexual violence: A review of Bosnia and Rwanda. Human Rights Quarterly, 30(3), pp. 561-578.

objašnjavaju da je fenomen genocidalnog silovanja označen kao takav zato što služi kao oružje terora i eliminacije stanovništva. Oni definiraju genocidalno silovanje kao: „Sistematski organizovana vojna taktika terora i genocida, koja se koristi da proizvede strah kod potčinjene populacije, da ponizi populaciju (muškarce i žene), derogira žene (pogoršanje identiteta), (...) Takvo korištenje seksualnih napada je orkestrirana taktika ratovanja.“²⁸

UN Vijeće Sigurnosti je u Rezoluciji 1820²⁹ izreklo da silovanje i druge forme seksualnog nasilja mogu biti tretirane kao konstitutivni akt povezan sa genocidom.

Postoje i mišljenja da silovanje ne može biti svrstano u akte genocida, već u ga treba smjestiti u gender okvire (femicid).³⁰ Međutim potrebno je imati na umu, specifičnu grupu iz koje te žrtve (žene) dolaze, ta pripadnost grupi ne može biti posebno i izolovano posmatrana, na uštrb gender pripadnosti, što je apsolutno dokazano u slučaju Akayesu.

5. Zaključak

Silovanje je neizostavan pratilac ratnih konflikata. Kao takvo isto je potrebno prepoznati kao ratnu strategiju i kao oružje asimetrične prirode. Ono se koristi u cilju terorisanja, zastrašivanja, ponižavanja žrtava. U kontekstu etničkih konflikata, silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja mogu biti kvalifikovani kao akt genocida, iako to nije eksplicitno naznačeno u Konvenciji o genocidu iz 1948. godine. Prekretnicu u međunarodnom pravu u povodu slučajeva masovnog i organizovanog silovanja predstavlja slučaj Akayesu (Ruanda 1998), kao i Rezolucija UN Vijeća sigurnosti broj 1820 koja stoji na stanovištu da silovanje i druge forme seksualnog nasilja mogu biti okarakterisane kao akt genocida.

²⁸ Rothe, D. L., & Mullins, C. W. (2008). Genocide, war crimes and crimes against humanity in central Africa: A criminological exploration. In A. Smeulers, & R. Haveman (Eds), *Supranational criminology: Towards a criminology of international crimes* (pp. 135-158), Portland, OR: Interstentia.

²⁹ 19. juna 2008. godine Vijeće sigurnosti usvojilo rezoluciju koja je relevantna za žene žrtve silovanja i drugih oblika nasilja nad ženama tokom oružanog sukoba. U ovoj rezoluciji, Vijeće sigurnosti naglašava da seksualno nasilje, kada se koristi kao taktika ratovanja usmjerena protiv civila, može značajno pogoršati situaciju oružanog sukoba i usporiti obnovu međunarodnog mira. U tom svjetlu, između ostalog, Vijeće sigurnosti: zahtijeva da sve strane u oružanom sukobu bez odlaganja poduzmu odgovarajuće mjere da zaštite civile (A), uključujući žene i djevojčice, od svih oblika seksualnog nasilja, što može uključiti provođenje odgovarajućih vojno-disciplinskih mjera i pridržavanje načela komandne odgovornosti (B), obučavanje trupa o kategoričnoj zabrani svih oblika seksualnog nasilja protiv civila, raskrinkavanje mitova koji pokreću seksualno nasilje, provjeru sposobnost i integriteta oružanih i sigurnosnih snaga da bi se sagledala eventualna ranija djela silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja, i evakuaciju žena i djece koji su izloženi neposrednoj prijetnji seksualnog nasilja u sigurnost;

³⁰ Catharine A. MacKinnon(1993), *Crimes of War, Crimes of Peace*, 4 UCLA Women's LJ.59.

Međutim praksa međunarodnog krivičnog zakonodavstva, ne prihvata u potpunosti ovakav ekstenzivni oblik tumačenja genocidalnih akata, a što je vidljivo u presudama ICTY gdje se ni jedan javni oblik silovanja u BiH, tokom rata, nije podveo pod zločin genocida, iako postoje svi elementi genocidalnih akata opisanih u predmetu Akayesu. Silovanje kao ratno oružje nije pravni koncept, ali je prisutno tokom ratnih dešavanja, i ne smije se zanemariti. Silovane žrtve ostaju kao poruka.

6. Literatura

- Askin, Kelly Dawn (1997), *War Crimes Against Woman: Prosecution in International War Crime Tribunals*, Martins Nijhoff Publishers.
- Barstow, Anne Llewellyn, ed. (2000). *War's Dirty Secret: Rape, Prostitution, and Other Crimes Against Women*, Cleveland, OH: The Pilgrim Press.
- Bernard, Cheryl (1994), 'Rape as Terror: The Case of Bosnia', *Terrorism and Political Violence*, Vol.6, No. 1.
- Catharine A. MacKinnon(1993), *Crimes of War, Crimes of Peace*, 4 *UCLA Women's LJ*.59.
- Clifford, C. (2008), *Rape as a weapon of war and its long-term effects on victims and society*. Paper presented at the 7th Global Conference: Violence and the Contexts of Hostility. Budapest, Hungary;
- Ferraro, K. J. (2008). *Taken by force: Rape and American GIs in Europe during WWII*. *Contemporary Sociology*, 37(6), 585-586.; Epp, M. (1997). *The memory of violence: Soviet and East European Mennonite refugees and rape in the Second World War*. *Journal of Women's History*, 9(1)
- Hynes, P. H. (2004). *On the battlefield of women's bodies: An overview of the harm of war to women*. *Women's Studies International Forum*, 27
- Kayitesi-Blewitt, M. (2006). *Funding development in Rwanda: A survivor's perspective*. *Development in Practice*, 16(3/4),
- MacDonald, D. B. (2005). *Forgetting and denying: Iris Chang, the Holocaust and the challenge of Nanking*. *International Politics*, 42(4),
- Nicola Henry, (2011), *War and Rape: Law, Memory and Justice*, Routledge, New York,
- Rothe, D. L., & Mullins, C. W. (2008). *Genocide, war crimes and crimes against humanity in central Africa: A criminological exploration*. In A. Smeulers, & R. Haveman (Eds.),
- Susan Brownmiller, (1975), *Against Our Will: Men Women and Rape*, Fawcett Books, New York

- Sara Ellise Phang (2008), *On ancient Rome, Roman Military Service, Ideologies of Discipline in the Late Republic and Early Principate*, Cambridge University Press www.wpi.edu.
- Sedgwick, J. (2009). *Memory on trial: Constructing and contesting the 'Rape of Nanking' at the International military tribunal for the Far East, 1946-1948*. *Modern Asian Studies*, 43(5)
- Wood, Elisabeth J. (2013), Miranda A. H. Horvath, Jesica Woodhams, ed. *Handbook on the Study of Multiple Perpetrator Rape: A multidisciplinary response to an international Problem*, *Issues in Forensic Psychology*, Routledge.
- Weitsman, P. (2008.). *The politics of identity and sexual violence: A review of Bosnia and Rwanda*. *Human Rights Quarterly*, 30(3)
- Konvencija o spriječavanju i kažnjavanju zločina genocida 1948.
- Human Rights Watch *Global Report on Women's Human Rights*, avgust, 1995.
- UNHCR (2003): *Sexual & Gender-based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced*
- ICTR Jean-Paul Akayesu, ICTR – 96-4-T, 1998.
- www.alliancesforafrica.org.
- www.library.flawlesslogic.com/massrape.htm;
- www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/en/
- www.unhcr.org
- www.humansecuritygateway.com

Mr. sc. Ajla Škrbić

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku

ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA U ORUŽANIM SUKOBIMA

Apstrakt:

U radu ćemo analizirati pregled zaštite koju uživaju specifične skupine u međunarodnim i nemeđunarodnim oružanim sukobima. Cilj je utvrditi da je potrebno uvesti univerzalnu zaštitu u svim oblicima oružanih sukoba. Naime, u međunarodnim oružanim sukobima primjenjuju se Ženevske konvencije iz 1949. godine i Protokol I iz 1977. godine, kao i sva druga pravila međunarodnog humanitarnog prava, dok se u nemeđunarodnim oružanim sukobima primjenjuje samo član 3. Ženevskih konvencija i Protokol II iz 1977. godine.

Ključne riječi: međunarodno humanitarno pravo, međunarodno pravo ljudskih prava, zaštita.

Abstract:

The paper will give an overview of protection enjoyed by specific categories of persons protected in both types of armed conflict: international and non-international. The aim is to determine necessity of having a universal protection in all types of armed conflict. Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocol I of 1977, as well as all other rules of international humanitarian law are applicable in international armed conflicts, while Article 3 of the Geneva Conventions and Protocol II of 1977 are applicable in non-international armed conflicts.

Key words: international humanitarian law, international human rights law, protection.

1. Uvod

Moderno međunarodno pravo dijeli sve oružane sukobe na međunarodne i nemeđunarodne oružane sukobe, te unutrašnje nemire i zategnutosti¹.

Međunarodni oružani sukobi podrazumijevaju neprijateljstva između dviju ili više država. Takva neprijateljstva ne dovode uvijek do priznatog ratnog stanja od strane svih država koje u njima učestvuju. Zbog toga se međunarodnim oružanim sukobima smatraju ne samo svi slučajevi objavljenog rata (kojih nakon usvajanja Povelje UN 1945. godine i nije bilo), nego i svi drugi

¹ Zbog teme rada ovdje nećemo posebnu pažnju poklanjati unutrašnjim nemirima i zategnutostima, u kojima se svakako i ne primjenjuje međunarodno humanitarno pravo, nego unutrašnje pravo države na teritoriju koje se odvija nemir i zategnutost.

slučajevi „oružanog sukoba koji izbije između dvije ili više visokih strana ugovornica, čak i ako jedna od njih nije priznala ratno stanje”², kao i svi slučajevi „okupacije cijeloga teritorija visoke strane ugovornice ili njezina dijela, čak i ako ta okupacija ne naiđe ni na kakav vojni otpor”³, odnosno „oružani sukobi u kojima se narodi bore protiv kolonijalne dominacije i strane okupacije i protiv rasističkih režima koristeći se pravom naroda na samoopredjeljenje”⁴. Iz ovoga proizlazi da se međunarodnim oružanim sukobima smatraju i ratovi za nacionalno oslobođenje.

Nemeđunarodni oružani sukobi podrazumijevaju neprijateljstva na teritoriji jedne države.⁵ Prema Protokolu II iz 1977. godine nemeđunarodnim oružanim sukobima se smatraju svi oružani sukobi „koji se odvijaju na teritoriju visoke strane ugovornice između njenih oružanih snaga i odmetničkih oružanih snaga ili drugih organiziranih naoružanih skupina koje, pod odgovornim zapovjedništvom, obavljaju takvu kontrolu nad dijelom njezina teritorija koja im omogućuje vođenje neprekidne i usmjerene vojne operacije”⁶.

2. Međunarodno pravo ljudskih prava

Međunarodno humanitarno pravo treba razlikovati od međunarodnog prava ljudskih prava. Obje ove grane prava štite život, zdravlje i dostojanstvo pojedinca, ali iz različitih perspektiva. Naime, međunarodno humanitarno pravo se primjenjuje u situacijama oružanih sukoba, a međunarodno pravo ljudskih prava štiti pojedinca u svako doba, dakle bez obzira radi li se o situaciji oružanog sukoba ili mirnodopskom periodu. Međunarodno pravo se više ne bavi samo državama i njihovim međusobnim odnosima, već je prošireno i na ljudska prava, a ljudska prava su ugrožena u svim vrstama oružanih sukoba. Cilj međunarodnog humanitarnog prava je zaštita žrtava oružanih sukoba tako što će se njihove patnje spriječiti ili bar svesti na najmanju moguću mjeru, dok je cilj međunarodnog prava ljudskih prava zaštita pojedinca kroz unapređenje njegovog razvoja. Najbitnija razlika između ove dvije grane prava ipak predstavlja činjenica da je međunarodno pravo ljudskih prava u određenim situacijama moguće derogirati, dok se odredbe međunarodnog humanitarnog prava moraju poštovati u svakom oružanom sukobu. U vanrednim situacijama dopušteno je vladama država da ne primjenjuju određene odredbe međunarodnog prava ljudskih prava (odnosno da ne poštuju određena prava pojedinca), i

² Član 2. stav 1. Ženevskih konvencija iz 1949. godine

³ Ibid., stav 2.

⁴ Član 1. stav 4. Protokola I

⁵ Sa izuzetkom neprijateljstva koja izbijaju prilikom korištenja prava naroda na samoopredjeljenje.

⁶ Član 1. stav 1. Protokola II

to dok traje takva vanredna situacija.⁷ Izuzetak predstavljaju osnovna prava predviđena u svakom međunarodnom ugovoru, koja se moraju poštovati u svako doba i na svakom mjestu (pravo na život, zabrana mučenja i okrutnog postupanja, zabrana ropstva, načelo zakonitosti i sl.). Međutim, takav slučaj ne postoji u odredbama međunarodnog humanitarnog prava, jer je ono upravo i nastalo da djeluje u okolnostima vanrednih situacija, te se njegove odredbe moraju poštovati u svakom oružanom sukobu. Ipak, ovdje opet na neki način dolazi do preklapanja ove dvije grane prava. Naime, s obzirom da se međunarodno humanitarno pravo upravo i primjenjuje u vanrednim situacijama, međunarodno pravo ljudskih prava se u takvim situacijama približava međunarodnom humanitarnom pravu (na primjer zabrana mučenja i pogubljenja po kratkom postupku⁸).

Sljedeća razlika svakako je činjenica da međunarodno humanitarno pravo obavezuje strane u sukobu, dok međunarodno pravo ljudskih prava obavezuje sve.

S druge strane, ove grane prava imaju i sličnosti. Njihova primjena prvenstveno je obaveza država. Obje grane prava u tom smjeru nalažu državama da preduzimaju zakonske mjere i da usklade nacionalno zakonodavstvo sa međunarodnim aktima. Ipak, i ovdje je uočljiva jedna

⁷ „U doba rata ili druge javne opasnosti koja prijete opstanku nacije, svaka visoka strana ugovornica može preduzeti mjere koje odstupaju od njenih obaveza po ovoj konvenciji, i to u najnužnijoj mjeri koju zahtijeva hitnost situacije, s tim da takve mjere ne budu u neskladu s njenim drugim obavezama prema međunarodnom pravu. 2. Prethodna odredba ne dopušta odstupanje od člana 2. osim u pogledu smrti prouzrokovane zakonitim ratnim postupcima, ili člana 3. i 4. stav 1. i člana 7.

3. Svaka visoka strana ugovornica koja koristi svoje pravo da odstupa od odredbi Konvencije obavještava u potpunosti Generalnog sekretara Savjeta Evrope o mjerama koje preduzima i razlozima za njih. Ona, također, obavještava Generalnog sekretara Savjeta Evrope kada takve mjere prestaju djelovati i kada se odredbe Konvencije ponovo počinju u potpunosti primjenjivati.” (čl. 15. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine)

„1. U slučaju da izuzetna opšta opasnost ugrozi opstanak nacije i da je to objavljeno službenim aktom, države članice ovog pakta mogu da preduzmu, u onom strogom obimu u kojem to stanje zahtijeva, mjere koje odstupaju od obaveza predviđenih ovim paktom, pod uslovom da te mjere ne budu u nesaglasnosti sa ostalim obavezama koje im nameće međunarodno pravo i da nemaju za posljedicu diskriminaciju zasnovanu samo na rasi, boji, polu, jeziku, vjeri ili socijalnom porijeklu.

2. Prethodna odredba ne dopušta nikakvo odstupanje od čl. 6, 7, 8 (tač. 1 i 2), 11, 15, 16, i 18 ovog pakta.

3. Države članice ovog pakta koje se koriste pravom odstupanja moraju odmah da preko generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, saopšte ostalim državama članicama odredbe od kojih su odstupile, kao i razloge ovog odstupanja. One će istim putem ponovo obavijestiti o tome kada budu prestale sa ovim odstupanjima.” (član 4. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine)

⁸ Član 75. Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12.08.1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba, od 08.06.1977. godine (u nastavku teksta: Protokol I); član 6. Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12.08.1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba, od 08.06.1977. godine (u nastavku teksta: Protokol II)

razlika: naime, mehanizmi za primjenu međunarodnog prava ljudskih prava su raznovrsniji, te uključuju i regionalne sisteme. Odgovarajuća tijela su razvila posebne mehanizme za nadziranje i izvještavanje o stanju ljudskih prava u pojedinim državama. Isto tako, različitim aktima koja promovišu ljudska prava predviđeno je osnivanje komiteta sastavljenih od nezavisnih stručnjaka, čiji bi zadatak bio nadzor primjene međunarodnog prava ljudskih prava. Nadalje, mnogi akti predviđaju i osnivanje specijalizovanih sudova za ljudska prava.

Ljudska prava nisu teren isključive nadležnosti države kao što se prije smatralo. To znači da država ne može birati koja će prava svojih stanovnika poštovati, a koja ne. To takođe znači da pojedinac može tužiti čak i svoju državu pred nekim međunarodnim tijelom ukoliko je ista prekršila njegova prava.⁹

Sve oružane sukobe karakteriše odsustvo prava i nasilje koje ga prati. Pri tom najčešće stradaju civili. Zbog toga međunarodno humanitarno pravo predviđa i pružanje različitih vidova humanitarne pomoći. Ista može biti u različitim oblicima: od hrane i lijekova, do građenja zdravstvenih objekata i obuke osoblja koje se bavi pružanjem medicinske pomoći.¹⁰ Slučaj nemeđunarodnih oružanih sukoba je dodatno predviđen u članu 18. Protokola II pa se utvrđuje da će se poduzeti humanitarne, nepristrasne i nediskriminatorne akcije pomoći ukoliko civilno stanovništvo prekomjerno pati zbog nestašice sredstava neophodnih za preživljavanje. U svakom slučaju, Međunarodni komitet Crvenog krsta (u nastavku teksta: MKCK) ima pravo ponuditi svoje usluge zaraćenim stranama. Zaštićenim osobama mora se u svako doba pružiti mogućnost da se obrate za pomoć vlasti koja ih štiti (neutralna država koja čuva njihove interese) ili MKCK-u ili bilo kojoj drugoj nepristrasnoj humanitarnoj organizaciji.¹¹ Takva pomoć ne predstavlja miješanje u unutrašnje poslove države, jer je predviđena humanitarnim pravom. Međutim, problem nastaje kad, a što se često dešava, sukobljene strane pribjegavaju zabranjenim ponašanjima, kao što su ne samo nepružanje pomoći osobama kojima je pomoć neophodna, nego i onemogućavanje organizacija i drugih pojedinaca da takvu pomoć pruže. Upravo zbog ovakvih situacija međunarodno humanitarno pravo nastoji zaštititi civilno

⁹ Bosna i Hercegovina je ratifikovala Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda 12.07.2002. godine. Od tog datuma je građanima BiH omogućeno da podnose svoje aplikacije Evropskom sudu za ljudska prava.

¹⁰ Član 23. Ženevske konvencije o zaštiti civilnih osoba za vrijeme rata, od 12.08.1949. godine (u nastavku teksta: Četvrta konvencija); članovi 69-71. Protokola I; član 18. Protokola II

¹¹ Članovi 8., 9. i 10. Ženevske konvencije za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu, od 12.08.1949. godine (u nastavku teksta: Prva konvencija), Ženevske konvencije za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomaca oružanih snaga na moru, od 12.08.1949. godine (u nastavku teksta: Druga konvencija) i Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima, od 12.08.1949. godine (u nastavku teksta: Treća konvencija); članovi 9, 10. i 11. Četvrte konvencije; član 5. Protokola I

stanovništvo u oružanim sukobima. Niko se ne može ove zaštite dobrovoljno odreći, niti se može prisiliti da se odrekne zaštite koju mu pružaju Ženevske konvencije iz 1949. godine.¹²

Države članice Ženevskih konvencija iz 1949. godine propisuju pravo primanja materijalne pomoći žrtvama oružanih sukoba. Ona se odnosi na onu materijalnu pomoć koja je neophodna za preživljavanje. Tako je propisano da to pravo posebno podrazumijeva dužnost okupacione sile da omogući snabdijevanje osnovnim životnim namirnicama stanovništva na okupiranim područjima.¹³ Propisano je i da, ukoliko je snabdijevanje nedovoljno, okupaciona sila mora prihvatiti pružanje pomoći iz vanjskih izvora.¹⁴ Obavezan je i slobodan prolaz pošiljki koje sadrže određena dobra koja su neophodna za opstanak civilnog stanovništva.¹⁵

Kategorije zaštićenih osoba propisane su u Dijelu III Četvrte konvencije. Ovaj dio Konvencije potvrđuje zaštitu koju pojedinac uživa prema Glavama 2. i 3. Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu, od 18.10.1907. godine, ali se tu ne zaustavlja, već proširuje ta osnovna ljudska prava na neka nova (pravo na jednakost u postupku, zabranu diskriminacije i sl.).

Zaštićene osobe u Protokolu II spominju se u Dijelu IV. Tu imamo i nekoliko novih odredbi koje dotad nisu bile utvrđene međunarodnim humanitarnim pravom, a tiču se terorizma, ropstva, silovanja, prisilne prostitucije i slično.

Prinudni nestanak osoba predstavlja povredu osnovnih ljudskih prava proklamovanih u gotovo svim međunarodnim aktima o ljudskim pravima, jer se krši ne samo pravo na život, već najčešće i pravo da se ne smije biti predmetom mučenja ili okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, pravo na slobodu i bezbjednost osoba i zabranu svojevrijednog zatvaranja, pravo osoba da pred zakonom budu priznate i da im se omogući ravnopravna zaštita i pravo na pravično suđenje. Time se, takođe, krše i prava porodice žrtve na porodični život.

Razlike u zaštiti osoba u međunarodnom i nemeđunarodnom oružanom sukobu su velike. Međutim, i u jednim i u drugim sukobima zabranjena je osveta nad ranjenicima, bolesnicima i brodolomcima, sanitetskom osoblju, ratnim zarobljenicima, civilima, civilnim i kulturnim objektima, prirodnoj okolini, te objektima koji sadrže opasne sile.¹⁶

¹² Član 7. Prve, Druge i Treće konvencije; član 8. Četvrte konvencije

¹³ Član 55. Četvrte konvencije

¹⁴ Ibid., član 59.

¹⁵ Ibid., član 23.

¹⁶ Član 46. Prve konvencije; član 47. Druge konvencije; član 13. Treće konvencije; član 33. Četvrte konvencije; članovi 20. i 51-56. Protokola I

Na današnjem stepenu razvoja međunarodnog humanitarnog prava otišlo se dalje od prava jednakosti zaštićenih osoba sa pravima stanovništva koje se nalazi na istom području. Novi zahtjevi postavljaju se pred silu u čijoj se vlasti nalaze zaštićene osobe. U nekim segmentima se zahtijeva da prava zaštićenih osoba budu veća od prava stanovnika i državljana neprijateljske strane.¹⁷

2.1. Izbjegllice i interno raseljene osobe

U oružanim sukobima često dolazi do masovnog raseljavanja civilnog stanovništva. Protivpravno raseljavanje stanovništva podrazumijeva nasilno raseljavanje stanovništva iz područja u kojima su zakonito prisutni, i to bez osnova u međunarodnom pravu.¹⁸ Navedena raseljavanja ne dešavaju se samo unutar države na čijoj teritoriji se odvija sukob, već se znaju vršiti i van teritorije te države. U najvećem broju slučajeva ovi ljudi su primorani ostaviti za sobom svu svoju imovinu. Pri tome se porodice razdvajaju, djeca razdvajaju od roditelja i sl. Izbjegllice i interno raseljene osobe lišavaju se svih prihoda za život te njihov opstanak počinje zavisiti od humanitarnih organizacija, ali i država domaćina. Često se dešava da pružanje pomoći ovim osobama od strane država domaćina dovodi i same domaćine u nezavidan položaj. Naime, prihvatanje izbjeglica može toliko opteretiti domaćina, da i sam postaje ugrožena kategorija.

Izbjegllice su osobe prinuđene napustiti vlastitu zemlju¹⁹, a interno raseljene osobe su osobe koje nisu napustile područje vlastite zemlje. Prva skupina uživa zaštitu koju joj pruža prvenstveno izbjegličko pravo. Takođe, uživa i zaštitu Komesarijata UN za izbjegllice.²⁰

Ako su u zemlji u kojoj se odvija oružani sukob, izbjegllice su zaštićene i međunarodnim humanitarnim pravom, posebno Četvrtom konvencijom i Protokolom I.²¹

Interno raseljene osobe uživaju zaštitu prvenstveno domaćeg prava, zatim prava ljudskih prava, ali i međunarodnog humanitarnog prava – ako su u zemlji u kojoj se odvija oružani sukob. U tom slučaju interno raseljene osobe smatraju se civilima (ako ne učestvuju aktivno u sukobu),

¹⁷ Hasić Zijad, *Međunarodno humanitarno pravo*, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo 2005., str. 85.

¹⁸ Član 7. stav 2. tačka d) Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda iz 1998. godine

¹⁹ Izbjegllica je osoba koja se nalazi izvan zemlje čiji je državljanin zbog osnovanog straha od progona zasnovanog na pripadnosti određenoj rasi, vjeroispovijesti, nacionalnosti, društvenoj grupi ili zbog političkog mišljenja, a kojoj je iz navedenog straha nemoguće da koristi (ili ne želi da koristi) zaštitu svoje zemlje. (član 1. Konvencije UN o statusu izbjeglica iz 1951. godine)

²⁰ Komesarijat UN za izbjegllice vrši aktivnost sličnu aktivnosti MKCK-a u mirnodopskom periodu, a s ciljem zaštite prava izbjeglica.

²¹ Članovi 35-46. i 147. Četvrtke konvencije; članovi 73. i 85. stav 4. tačka a) Protokola I; član 17. Protokola II

te tako uživaju punu zaštitu na koju ima pravo civilno stanovništvo.²²

Šta je, u suštini, cilj svih ovih odredbi? Kao prvo prevencija - da se spriječi pojava izbjeglica i interno raseljenih osoba. Međunarodno humanitarno pravo oštro kritikuje i zabranjuje svaki pokušaj prisiljavanja civila da napuste svoje domove. Ako ipak do toga dođe, ova grana prava štiti takve osobe tokom trajanja raseljavanja, te se stara da uživaju zaštitu od posljedica neprijateljstava.

Progon je u međunarodnom pravu striktno zabranjen. Međunarodno običajno pravo ne podržava usku definiciju progona. Često se progon spominje u kontekstu ozbiljnog krivičnog djela koje je nad jevrejskim narodom i drugim grupama bilo počinjeno od strane nacističkog režima u Drugom svjetskom ratu.²³ Najčešće podrazumijeva uključivanje više krivičnih djela: ubistvo, istrbljenje, mučenje, diskriminaciju u pogledu političkih, društvenih, ekonomskih prava i sl. Obično je rezultat politike, i u pravilu se vrši uz diskriminišuću praksu.²⁴ To znači da progon ne predstavlja samo povrede fizičkog i duševnog integriteta i lišavanje slobode, već i manja krivična djela kao što su djela protiv imovine, u slučaju da su žrtve takvih krivičnih djela napadnute zbog njihove pripadnosti određenoj grupi.

Zločin progona mora sadržavati diskriminišući umišljaj protiv žrtve na rasnoj, političkoj ili vjerskoj osnovi. Stoga se krivično djelo progona sastoji od djela ili propusta koji su de facto diskriminacija i uskraćuju neko osnovno ljudsko pravo definisano međunarodnim pravom, ali i djela ili propusta koji su izvršeni s namjerom diskriminacije rasne, vjerske ili političke pripadnosti.²⁵

²² Članovi 3., 4. i 35-46. Četvrte konvencije

²³ Međunarodni krivični sud u Nirnbergu je u presudi glavnim ratnim zločincima iz Drugog svjetskog rata potvrdio da su neki od oblika progona isto tako i ubistva Jevreja, kao i njihovo zatvaranje u geta, prisilni rad te okrutnosti kojima su bili izloženi. Sud je utvrdio da je progon Jevreja u jesen 1938. godine imao za cilj njihovo isključivanje iz života Njemačke, a sastojao se od uništavanja sinagoga, pljačke izraelskih radnji, hapšenja poslovnih ljudi Jevreja itd. Presuda je donesena 30.09. i 01.10.1946. godine.

U Drugom svjetskom ratu smatralo se i da djela ili propusti kao što su onemogućavanje otvaranja bankovnih računa, uskraćivanje mogućnosti za obrazovanje ili zaposlenje ili prava na izbor supružnika Jevrejima na osnovu njihove vjere, predstavljaju progone. Tako djela koja sama po sebi nisu krivična - ipak mogu postati krivična djela progona ukoliko su počinjena s namjerom diskriminacije. (Presuda Pretresnog vijeća u predmetu Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Milojice Kosa, Mlade Radica, Zorana Žigica i Dragoljuba Prcaca, predmet broj: IT-98-30/I-T, od 02.11.2001. godine, para. 186)

²⁴ Vidjeti: Prvostepena presuda u predmetu Tužilac protiv Kupreškić i drugi Haškog tribunala, predmet broj: IT-95-16, od 14.01.2000. godine; Prvostepena presuda u predmetu Tužilac protiv Tihomira Blaškića Haškog tribunala, predmet broj: IT-95-14, od 29.07.2004. godine.

²⁵ Genocid i progon su slična krivična djela jer imaju specifičan umišljaj prema žrtvi. Razlika je u tome što kod progona počinitelj bira žrtve jer pripadaju nekoj grupi, ali ne želi cijelu grupu uništiti. Dakle, kod progona je riječ o zločinu protiv pojedinaca.

2.2. Nestale osobe

U vanrednim situacijama kakve su oružani sukobi često dolazi i do nestanka osoba.²⁶ Problem nestalih osoba u sukobu je što isti ne prestaje onda kada prestane sukob. Nestale osobe, ukoliko su žive, nisu u mogućnosti vratiti se u svoju državu, svojim porodicama, odnosno javiti se istim. Porodice žele čuti bilo kakve informacije o njima pa se mnoge organizacije (kao što su MKCK) trude pružiti bilo kakve informacije o nestalima. Ove organizacije sakupljaju i obrađuju podatke do kojih dolaze u svojim istraživanjima, te ih prenose porodicama nestalih.

I u Bosni i Hercegovini je teška situacija u pogledu nestalih osoba. Nakon završetka oružanog sukoba koji se zbio na teritoriju bivše SFRJ, oko 20.000 osoba se smatralo nestalim, od čega 16.152 bosanskih Muslimana²⁷, 2.331 bosanskih Srba i 621 bosanskih Hrvata.²⁸ Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH je 2001. godine usvojio Rezoluciju kojom je izrazio nezadovoljstvo zbog sporog procesa raščišćavanja sudbine nestalih. Tražio je od Predsjedništva BiH i Vijeća ministara da se aktivnije uključe u rješavanje ovog problema. 2003. godine je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH oformilo radnu grupu kako bi ista izradila zakon o nestalim osobama. Ovaj Zakon je usvojen 2004. godine, a Institut za nestale osobe, koji je Zakonom predviđen, osnovan je 2005. godine. Njegov zadatak je istraživanje pojedinačnih

²⁶ Jedan od zanimljivih predmeta jeste predmet koji je vođen pred čileanskim sudom, i to pred sudijom Juanom Guzmanom, a protiv nekadašnjeg čileanskog diktatora Augustoa Pinocheta. Optužnica je formalno podignuta 01.12.2000. godine. Pinochet je u Čileu zaveo diktaturu u periodu 1973. do 1990. godine. Pripisivana mu je i odgovornost za nestanak političkih protivnika. Oni su odvođeni i nestajali bez ikakvog traga, kako bi se sakrili svi tragovi zločina koji su vršeni nad njima. Međutim, sudija Guzman je zakon tumačio tako da se datum kad su žrtve odvođene (i nakon toga, vjerovatno, mučene i ubijene) ne uključuje u krivično djelo, već da se postupak provede za odvođenje koje traje, te čije se posljedice i dalje osjećaju. Time je učinjeno da se Pinochetov zakon negativno odrazio na sve koji su sudjelovali u ubistvima i o tome zameli tragove, jer je zločin ostao važiti za neodređen period (nije potpadao pod amnestiju). U suštini, krivični postupak nije pokrenut za ubistvo, nego za „trajno odvođenje”. (Bilješke sa predavanja sudije Apelacionog krivičnog odjeljenja Suda BiH, Dragomira Vukoje, od 05.11.2010. godine, seminar „Međunarodno humanitarno pravo” u organizaciji Odsjeka krivične odbrane, Sarajevo)

²⁷ Korištena terminologija usaglašena je sa prevodom Presude Međunarodnog suda pravde: BiH protiv Srbije i Crne Gore od 26.02.2007. od strane Fonda otvoreno društvo BiH [dostupno na: <http://arhiva.pulsdemokratije.net/admin/files/Prevod%20presude!.pdf> (20. mart 2015)], te brojnim rezolucijama Vijeća sigurnosti UN (između ostalih Rezolucijom broj 913 iz 1994. godine, Rezolucijom broj 941 iz 1994. godine, Rezolucijom broj 1034 iz 1995. godine itd), kao i sa većinom izvora korištene literature prilikom izrade ovog rada (službene internet stranice Međunarodnog suda pravde, <http://www.icj-cij.org/>, Haškog tribunala, <http://www.icty.org/> itd). Pritom pripadnike katoličke vjeroispovijesti koji žive na prostoru BiH u radu nazivamo bosanskim Hrvatima, pripadnike islamske vjeroispovijesti koji žive na prostoru BiH nazivamo bosanskim Muslimanima, a pripadnike pravoslavne vjeroispovijesti koji žive na prostoru BiH - bosanskim Srbima.

²⁸ Sasoli Marko; Buvije Antoan. Kako pravo štiti u ratu?, prevela V. Knežević Predić, Međunarodni komitet Crvenog krsta, Beograd, 2003, str. 86.

i masovnih grobnica, ekshumacija i identifikacija fizičkih ostataka te uspostavljanje registra nestalih i identifikovanih osoba. Suosnivač Instituta je Međunarodna komisija za nestale osobe (u daljnjem tekstu: ICMP²⁹). Ona je pokrenula i interaktivni pretraživač, takozvani ICMP-ev online centar za upit o nestalim osobama. Ovaj online centar će omogućiti porodicama nestalih osoba (i drugim zainteresovanim osobama) da preko interneta provjere slučajeve nestalih osoba. U sklopu navedenog dostupna su tri pretraživača: Upit o nestalim osobama, Upit o uzorcima posmrtnih ostataka i Upit o grobnicama.³⁰

ICMP, sa sjedištem u Sarajevu, osnovan je 1996. godine, na inicijativu bivšeg američkog predsjednika, Bill Clintona. Njegov glavni zadatak je obezbjeđenje saradnje vlada na pronalaženju i identifikovanju osoba nestalih tokom oružanih sukoba, odnosno nestalih kao rezultat kršenja ljudskih prava. Od kraja 2001. godine aktivno koristi DNK analizu u procesu identifikacije nestalih osoba, čime je pomogao da se na naučnoj osnovi zatvori preko 18.000 slučajeva nestalih osoba. Njegova baza podataka sadrži oko 150.000 genetskih profila dobivenih od porodica nestalih osoba i vladinih institucija, te više od 90.000 krvnih uzoraka dobivenih od članova porodica nestalih i preko 50.000 uzoraka posmrtnih ostataka.³¹ Tokom naredne godine planirano je premještanje sjedišta ICMP-a iz Sarajeva u Hag. Navedeni razlog je poboljšanje rada ove organizacije.³²

2.3. Zatvorenici u oružanom sukobu

Borac je pripadnik oružane snage, i kada isti padne u ruke neprijatelju, postaje ratni zarobljenik.³³ Međutim, i civilno stanovništvo neokupiranog područja koje spontano uzme oružje da bi se borilo od dolazećeg neprijatelja, a koje otvoreno nosi oružje i poštuje međunarodno humanitarno pravo, takođe ima status ratnih zarobljenika ukoliko padne u ruke neprijatelju.³⁴ U tom slučaju

²⁹ *International Commission on Missing Persons*

³⁰ ICMP-ev online centar za upit o nestalim osobama, http://www.rtvtk.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=20338:icmp-ev-online-centar-za-upit-o-nestalim-osobama&catid=81:europa&Itemid=197 (28. mart 2015) Za više informacija vidjeti: www.ic-mp.org

³¹ ICMP-ev online centar za upit o nestalim osobama, http://www.rtvtk.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=20338:icmp-ev-online-centar-za-upit-o-nestalim-osobama&catid=81:europa&Itemid=197 (28. mart 2015)

³² Politički prilog lista Dnevni Avaz „Sedmica”, godina XIX, broj 6893, 18.10.2014., str. 7.

³³ Član 4. Treće konvencije; članovi 43. i 44. Protokola I

³⁴ Član 4. Treće konvencije

zaštićeni su (ratni zarobljenici) odredbama Treće konvencije.³⁵ Dakle, osobe koje sudjeluju u neprijateljstvima i budu zarobljene od strane neprijateljske vojske – smatraće se ratnim zarobljenicima. Protokol I proširuje krug osoba koje imaju pravo na status ratnog zarobljenika, pa se ratnim zarobljenikom može smatrati i civil koji učestvuje u vojnim operacijama, ali samo ako otvoreno nosi oružje prilikom svakog vojnog djelovanja i, posebno, u trenutku priprema za napad, kada je izložen pogledu neprijatelja.³⁶

Sa ratnim zarobljenicima se mora postupati humano u svako vrijeme i na svakom mjestu. Imaju pravo na poštovanje svog ličnog dostojanstva, a sa ženskim ratnim zarobljenicima se mora posebno pažljivo postupati – u skladu sa obzirima prema njihovom polu.³⁷

Diskriminacija prema ratnim zarobljenicima nije dozvoljena a, ako postoji sumnja da li je određena osoba ratni zarobljenik ili ne, ista se ima smatrati ratnim zarobljenikom dok se ne dokaže suprotno.³⁸

Prema zatvorenicima u oružanim sukobima ne smije se ponašati samovoljno. Način da se osigura da strane u sukobu koje drže neprijateljske zarobljenike poštuju njihova prava jeste i da se upravnici mjesta na kojima su zarobljenici smješteni upute u pravila međunarodnog humanitarnog prava. Vlasti te države takođe su obavezne obezbijediti sredstva za takva mjesta. Potrebno je, takođe, dozvoliti humanitarnim organizacijama da posjećuju zarobljenike i kontrolišu postupanje prema njima. Njima se mora omogućiti da ih posjećuju delegati MKCK-a. MKCK uvijek sa sobom dovodi i medicinsko osoblje u posjete zatvorenicima, kako bi se ocijenilo zdravstveno stanje istih. Medicinski radnici provjeravaju uslove u kojima se drže zatvorenici, provjeravaju higijenu zatvora, postupanje čuvara prema zatvorenicima i sl. Ukoliko se za određenog ratnog zarobljenika utvrdi da je teško bolestan ili ranjen, obavezno je njegovo hitno vraćanje u domovinu.³⁹ Što se tiče ostalih ratnih zarobljenika, čim prestanu aktivna neprijateljstva, zarobljenička vlast ih mora osloboditi i vratiti u domovinu.⁴⁰

Zatvorenici se ne smiju mučiti i zlostavljati. Mučenje se smatra jednim od najtežih zločina u međunarodnom pravu. Definiše se kao nanošenje teške fizičke ili duševne boli ili patnje namjernim djelom ili propustom, čiji motiv mora biti iznuđivanje informacija ili priznanja, kažnjavanje, zastrašivanje ili vršenje pritiska na žrtvu ili treću osobu, ili diskriminacija žrtve

³⁵ Tekst Konvencije mora biti javno izložen u svakom logoru ratnih zarobljenika, kako bi isti znali koja su njihova prava i dužnosti. (Ibid., član 41)

³⁶ Članovi 44. i 45. Protokola I

³⁷ Članovi 13. i 14. Treće konvencije

³⁸ Član 5. Treće konvencije i član 45. Protokola I

³⁹ Član 109. Treće konvencije

⁴⁰ Ibid., član 118.

ili treće osobe iz bilo kojeg razloga.⁴¹ MKCK prilikom svojih posjeta može obavljati i privatne razgovore sa svakim zatvorenikom posebno, te tako utvrditi eventualna mučenja.

Muškarci i žene se u pravilu moraju razdvojiti, osim ako se radi o članovima iste porodice⁴², i mora im se dopustiti dopisivanje.⁴³ Mjesto internisanja ili pritvora ne smije biti u blizini borbene zone.⁴⁴ Imaju pravo i zadržati svoje lične stvari, a od vojnih stvari samo pribor za jelo i odjeću.⁴⁵ Što se tiče vrednijih predmeta (novac i sl.), isti se od njih mogu uzeti samo uz priznanicu, te im se moraju vratiti odmah po isteku zarobljeništa.⁴⁶

Član 122. Treće konvencije utvrđuje obavezu svake zaraćene strane, kao i svake neutralne sile na čijem teritoriju se nalaze državljani neprijateljske države, da osnuje informativnu službu za ratne zarobljenike koji se nalaze na njenoj teritoriji. Svaka zaraćena strana je obavezna svoju informativnu službu obavijestiti o svim zarobljenicima koje drže njene oružane snage. I ne samo to – obavezna je dostaviti navedenoj službi sve podatke koje posjeduje o svojim zarobljenicima, a koji pomažu u rasvjetljavanju njihovog identiteta. Naznačeno je bitno kako bi rođaci zarobljenika mogli znati sudbinu istih. Međutim, najčešće države nemaju takve informativne službe, pa njihovu zadaću preuzima MKCK.

Određene obaveze imaju i ratni zarobljenici. Obavezni su, na zahtjev, odati svoje ime i prezime, dob, vojni čin i matični broj. Ostale podatke ne moraju odavati.⁴⁷ Takođe, mogu se primorati na rad, ali uz naknadu, te su obavezni povinovati se vojnim zakonima koji vrijede za zarobljeničku vlast.⁴⁸ S druge strane, zarobljenička vlast je obavezna svojim ratnim zarobljenicima obezbijediti besplatnu hranu, odjeću i ljekarsku njegu. U suštini, mora im obezbijediti uslove života barem iste kakve imaju njihove vlastite oružane snage.

Osobe koje su učestvovalе u neprijateljstvima a nemaju status ratnih zarobljenika imaju pravo na poštovanje svih osnovnih prava (zabrana ugrožavanja života, zdravlja, zabrana ponižavajućih postupaka i sl.), kao i svih prava koja proizlaze iz Četvrte konvencije a odnose se na njih.⁴⁹

⁴¹ „Mučenje jest namjerno nanošenje snažnog tjelesnog ili duševnog bola ili patnje licu zadržanom od strane optuženog ili pod nadzorom optuženog, izuzimajući bol ili patnju koja je posljedica isključivo izvršenja zakonitih sankcija.” (član 172. stav 2. tačka e) Krivičnog zakona BiH, Službeni glasnik BiH, broj: 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 08/10)

⁴² Član 97. stav 4. Treće konvencije

⁴³ Ibid., član 71.

⁴⁴ Ibid., član 19.

⁴⁵ Ibid., član 18. stav 1.

⁴⁶ Ibid., član 18. stav 4.

⁴⁷ Ibid., član 17.

⁴⁸ Ibid., članovi 39., 82-88.

⁴⁹ Član 3. Ženevskih konvencija iz 1949. godine i član 75. Protokola I

Što se tiče prava nemeđunarodnih oružanih sukoba, s obzirom da ono ne poznaje status borca, takođe ne poznaje ni status ratnog vojnog zarobljenika. Isto tako, kako je već ranije spomenuto u radu, u međunarodnim oružanim sukobima MKCK-u se mora omogućiti redovan pristup svim osobama koje su lišene slobode, kako bi ova Organizacija provjerila uslove pod kojima su takve osobe zatvorene i kako bi se obnovili kontakti između tih osoba i njihovih porodica, dok u nemeđunarodnim oružanim sukobima MKCK može samo ponuditi svoje usluge stranama u sukobu, u smislu posjete svim osobama koje su lišene slobode u vezi sa oružanim sukobom, a da bi se provjerili uslovi pod kojima su te osobe zatvorene te kako bi se obnovili kontakti između njih i njihovih porodica.

2.4. Ranjenici, bolesnici i brodolomci

Pod pojmovima „ranjenici” i „bolesnici” podrazumijevaju se osobe, vojne i civilne, kojima je zbog povrede, bolesti ili drugih fizičkih ili mentalnih poremećaja ili poteškoća potrebna ljekarska pomoć – i koji se uzdržavaju od svakog akta neprijateljstva.⁵⁰ Pod pojmom „brodolomci” podrazumijevaju se osobe, vojne i civilne, koje se nalaze u opasnosti na moru (ili u drugim vodama) kao posljedica nesreće koja je zadesila njih ili brod na kojem se nalaze.⁵¹

Dva su osnovna akta koja pružaju zaštitu ranjenicima, bolesnicima i brodolomcima u oružanim sukobima: Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu od 12.08.1949. godine (Prva konvencija) i Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomaca oružanih snaga na moru, takođe od 12.08.1949. godine (Druga konvencija). Ovu oblast uređuju i Dio II Protokola I, te Dio III Protokola II.

Prema odredbama ovih akata, svi ranjenici, bolesnici i brodolomci moraju se poštovati i štiti u svim okolnostima.⁵² Na zaštitu i njegu imaju pravo svi ranjenici, bolesnici i brodolomci, bez obzira jesu li sudjelovali u oružanom sukobu. Bez ikakvog odlaganja moraju se poduzeti sve mjere kako bi se isti pronašli.⁵³ Niko ne smije povrijediti ili ugroziti njihov život. S njima se mora humano postupati i mora im se pružiti najbolja i najbrža moguća medicinska njega – sve u skladu sa njihovim stanjem. Nikakva diskriminacija nije dozvoljena u pogledu ovih skupina, osim, naravno, one uzrokovane medicinskim razlozima.⁵⁴

⁵⁰ Softić Sakib, Međunarodno pravo, DES, Sarajevo 2012., str. 507.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Član 12. Prve i Druge konvencije; član 10. Protokola I i član 7. Protokola II

⁵³ Član 15. Prve konvencije; član 18. Druge konvencije; član 16. Četvrte konvencije; član 33. Protokola I i član 8. Protokola II

⁵⁴ Članovi 12. i 15. Prve konvencije; član 18. Druge konvencije; član 10. Protokola I i član 7. Protokola II

Civili moraju poštovati ranjenike, bolesnike i brodolomce, i ne smiju nad njima vršiti nasilje⁵⁵, a čak im i vojnici moraju pružiti pomoć, bez obzira kojoj strani u sukobu pripadali – dakle, bez obzira radi li se o ranjenim neprijateljima ili pripadnicima njihovih oružanih snaga. Ta pomoć mora biti ista kao i pomoć koja se pruža ranjenicima, bolesnicima i brodolomcima vlastitih oružanih snaga.⁵⁶

Ukoliko nakon sukoba bude mrtvih, oni se moraju prikupiti i zaštititi od pljačke.⁵⁷ Takođe, identitet mrtvih mora se ustanoviti prije nego se isti pokopaju, spale ili slično. Svi podaci koji tome mogu pridonijeti moraju se zabilježiti.⁵⁸ Ustanovljenje smrti trebalo bi, po mogućnosti, biti ljekarskim pregledom.⁵⁹

2.5. Sanitetsko i vjersko osoblje i jedinice

Sanitetsko osoblje podrazumijeva osoblje koje se koristi isključivo u medicinske svrhe (ljekari, bolničari, nosači), kao i osoblje koje je dodijeljeno upravi, sanitetskim jedinicama ili sanitetskim prevoznim sredstvima (administrativno osoblje, kuhari, vozači).⁶⁰

Vjersko osoblje podrazumijeva vojne i civilne osobe koje se isključivo posvećuju vršenju vjerske službe (na primjer sveštenici).⁶¹ Ovo osoblje mora nositi vidljiv neki od simbola humanosti⁶², kao i iskaznicu.⁶³

Sanitetske jedinice su nepokretni uređaji ili pokretne formacije organizovane u sanitetske svrhe. To su, prije svega, bolnice, centri za transfuziju krvi, poljske bolnice i slično.⁶⁴ Nikada ne smiju biti cilj napada i njihovo djelovanje nikada ne smije biti sprečavano, čak i ako u njima nema bolesnika, ranjenika i brodolomaca.⁶⁵

⁵⁵ Član 17. Protokola I

⁵⁶ Članovi 12. i 14. Prve konvencije; članovi 12. i 16. Druge konvencije; član 44. Protokola I

⁵⁷ Član 15. Prve konvencije; član 18. Druge konvencije; član 33. Protokola I i član 8. Protokola II

⁵⁸ Član 16. Prve konvencije i član 19. Druge konvencije

⁵⁹ Članovi 16. i 17. Prve konvencije i članovi 19. i 20. Druge konvencije

⁶⁰ Član 8. tačka c) Protokola I

⁶¹ Ibid., član 8. tačka d)

⁶² Kao znak raspoznavanja za službe koje nude humanitarnu pomoć na Međunarodnoj konferenciji 1863. godine usvojen je crveni krst/križ na bijeloj pozadini. 1864. godine ovaj znak je priznala i Diplomatska konferencija, a iste godine je odobren i Ženevskim konvencijama iz 1864. godine. Danas su kao simboli humanosti u upotrebi ili crveni krst ili crveni polumjesec.

⁶³ Član 40. Prve konvencije, član 42. Druge konvencije, član 18. Protokola II i član 12. Protokola I

⁶⁴ Član 8. tačka e) Protokola I

⁶⁵ Član 19. Prve konvencije

Sanitetski prevoz podrazumijeva ambulantna i teretna vozila, čamce za spasavanje, sanitetske avione i slično. Isti su zaštićeni na jednak način kao i sanitetske jedinice.⁶⁶

Sanitetski materijal podrazumijeva nosila, lijekove, zavoje i sličan materijal. Isti treba uvijek stajati na raspolaganju sanitetskom osoblju.⁶⁷

Pravila o zaštiti sanitetskog osoblja postoje još od Ženevske konvencije iz 1864. godine⁶⁸, a potvrđena su i u članovima 9. i 10. Ženevske konvencije iz 1906. i istim članovima Ženevske konvencije iz 1929. godine, s tim da se u ovim aktima zaštita odnosila samo na civilno sanitetsko osoblje (ne i vojno⁶⁹). Ta zaštita se razlikuje u zavisnosti od toga da li se takvo osoblje nalazi na bojnopolju, u rukama neprijatelja ili, pak, pod njegovom kontrolom. U biti se može svesti na sljedeće:

- zaštita na bojnopolju obuhvata zabranu od napada, te pravo na obavljanje sanitetske obaveze u skladu sa medicinskom etikom;
- zaštita kad su u vlasti neprijatelja obuhvata obavezu njihove hitne repatrijacije, kao i pravo na njegovu ratnih zarobljenika;
- zaštita kad su pod kontrolom neprijatelja obuhvata pravo na obavljanje sanitetskih poslova, pravo da ne vrše akte koji su suprotni medicinskoj etici, te pravo na čuvanje ljekarske tajne.⁷⁰

Ukoliko vjersko i sanitetsko osoblje dospije u protivničke ruke, neće se smatrati ratnim zarobljenicima. Omogućiće im se obavljanje njihove dužnosti. Niko ne smije biti kažnjen za obavljanje dužnosti medicinskog karaktera i u skladu sa medicinskom etikom, bez obzira ko bio korisnik te pomoći. Ni u kojem slučaju se sanitetsko i vjersko osoblje ne smije prisiljavati da radi nešto što se kosi sa pravilima njihove struke.⁷¹

S druge strane, sanitetsko osoblje ima i određene obaveze koje mora ispuniti da bi moglo uživati

⁶⁶ Članovi 35. i 36. Prve konvencije, članovi 22-27., 38. i 39. Druge konvencije, članovi 8., 21-31. Protokola I i član II. Protokola II

⁶⁷ Članovi 33. i 34. Prve konvencije i članovi 28. i 38. Druge konvencije

⁶⁸ Član 2. Ženevske konvencije iz 1864. godine

⁶⁹ „Izraz „vojno sanitetsko osoblje“ odnosi se na sanitetsko osoblje koje čine pripadnici oružanih snaga. Izraz „civilno sanitetsko osoblje“ odnosi se na sanitetsko osoblje koje ne čine pripadnici oružanih snaga, ali koje je posebno dodeljeno strani u sukobu za izvršavanje sanitetskih dužnosti.” (Henckaerts Jean-Marie; Doswald-Beck Louise, Običajno međunarodno humanitarno pravo, Tom I: Pravila, preveo S. Avram, University Press, Cambridge 2005., str. 84)

⁷⁰ Sasoli et al. (2003), str. 94.

⁷¹ Član 16. Protokola I i član 10. Protokola II

gore nabrojana prava. Prije svega se to odnosi na njihovo neučestvovanje u neprijateljstvima. Takođe, moraju poštovati medicinsku etiku i pružati pomoć bez diskriminacije, bilo da se radi o ranjenima i bolesnima koji pripadaju „njihovoj” strani u sukobu ili ne. Takođe, ne smiju prekršiti ni naprijed spomenuto pravilo raspoznavanja. Kod ovog pravila, propisanog Protokolom II⁷², nužna je analogija sa pravom međunarodnih oružanih sukoba, jer proizlazi iz pravila o tome ko može koristiti i kad znak raspoznavanja, a što je propisano Prvom i Drugom konvencijom i Protokolom I.

3. Zaključak

Iz rada se može zaključiti da specifične skupine stanovništva nisu na jednak način zaštićene u međunarodnim i nemeđunarodnim oružanim sukobima. To treba izmijeniti, a glavni prioritet treba biti smanjenje broja stradalih.

Međunarodno humanitarno pravo se mora primjenjivati u potpunosti i u svim situacijama na sve osobe koje su zaštićene njegovim odredbama, i to bez ikakvog nepovoljnog razlikovanja na osnovu prirode ili porijekla oružanog sukoba ili uzroka koji su iznijele strane u sukobu ili koji im se pripisuje.

Imajući u vidu povezanost međunarodne zajednice, ne treba doslovno uzimati naziv nemeđunarodnih oružanih sukoba: to što se ti sukobi odvijaju na teritoriji samo jedne države, ne znači da ne mogu imati međunarodne posljedice. No, trenutno prisutno drugačije pravno regulisanje međunarodnih i nemeđunarodnih oružanih sukoba, odnosno postojeći međunarodno-pravni okviri ne osiguravaju istu zaštitu žrtava i učesnika svih oružanih sukoba.

Prema našem dosadašnjem iskustvu, međunarodni oružani sukobi polako postaju prošlost. Sve je veći broj nemeđunarodnih oružanih sukoba koji izbijaju te je žrtve u takvim sukobima potrebno posebno zaštititi. U suštini smatramo da nije bitno o kojoj je vrsti sukoba riječ; nije bitno ko strada – bitno je sve osobe u sukobu zaštititi. Pomaci u razvoju međunarodnog humanitarnog prava idu u ovom pravcu i nadamo se da uskoro neće biti važna odrednica sukoba, već zaista zaštita nevinih.

⁷² Član 12. Protokola II

4. Literatura

- Bilješke sa predavanja sudije Apelacionog krivičnog odjeljenja Suda BiH, Dragomira Vukoje, od 05.11.2010. godine, seminar „Međunarodno humanitarno pravo“ u organizaciji Odsjeka krivične odbrane, Sarajevo
- Degan Vladimir Đuro, Međunarodno pravo, Školska knjiga, Zagreb 2011.
- Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12.08.1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba, od 08.06.1977. godine
- Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12.08.1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba, od 08.06.1977. godine
- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine
- Hasić Zijad, Međunarodno humanitarno pravo, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo 2005.
- Henckaerts Jean-Marie; Doswald-Beck Louise, Običajno međunarodno humanitarno pravo, Tom I: Pravila, preveo S. Avram, University Press, Cambridge 2005.
- ICMP-ev online centar za upit o nestalim osobama, http://www.rtvtk.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=20338:icmp-ev-online-centar-za-upit-o-nestalim-osobama&catid=81:europa&Itemid=197
- Kazazić Vesna, Međunarodno humanitarno pravo: difuzija i primjena, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar 2008.
- Krivični zakon BiH, Službeni glasnik BiH, broj: 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 08/10
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine
- Međunarodni sud pravde, <http://www.icj-cij.org/>
- Politički prilog lista Dnevni Avaz „Sedmica“, godina XIX, broj 6893, 18.10.2014.
- Presuda Međunarodnog suda pravde: BiH protiv Srbije i Crne Gore od 26.02.2007. od strane Fonda otvoreno društvo BiH (dostupno na: <http://arhiva.pulsdemokratije.net/admin/files/Prevod%20presude!.pdf>) (20. mart 2015.)
- Prvostepena presuda u predmetu Tužilac protiv Kupreškić i drugi Haškog tribunala, predmet broj: IT-95-16, od 14.01.2000. godine
- Presuda Pretresnog vijeća u predmetu Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Milojice Kosa, Mlade Radica, Zorana Žigica i Dragoljuba Prcaca, predmet broj: IT-98-30/1-T, od 02.11.2001. godine

- Prvostepena presuda u predmetu Tužilac protiv Tihomira Blaškića Haškog tribunala, predmet broj: IT-95-14, od 29.07.2004. godine.
- Sasoli Marko; Buvije Antoan, Kako pravo štiti u ratu?, prevela V. Knežević Predić, Međunarodni komitet Crvenog krsta, Beograd, 2003.
- Softić Sakib, Međunarodno pravo, DES, Sarajevo 2012.
- Ženevska konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima, od 12.08.1949. godine
- Ženevska konvencija o zaštiti civilnih osoba za vrijeme rata, od 12.08.1949. godine
- Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomaca oružanih snaga na moru, od 12.08.1949. godine
- Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu, od 12.08.1949. godine

Sadeta Šopović, MA

Općina Vogošća

ILEGALNA IMIGRACIONA KRETANJA U BOSNI I HERCEGOVINI – STRATEŠKI IZAZOV BUDUĆNOSTI

Apstrakt:

Predmet ovog rada su obilježja ilegalnih imigracija u Bosni i Hercegovini, uticaj ove društvene pojave na bezbjednost države i trenutni odgovor nadležnih institucija na ovu pojavu.

U kontekstu proširenja Evropske Unije, Bosna i Hercegovina je postala zemlja olakog tranzita prema Zapadnoj Evropi. Osnovni elemenat kontrole migracione politike Evropske unije je vizni režim i utvrđivanje svojih granica, što daje suprotno dejstvo jer dovodi do razvoja kriminaliteta odnosno do kriminalizacije migranata, što se odražava na stabilnost Bosne i Hercegovine što uključuje i zemlje regiona. Složena ustavna struktura države Bosne i Hercegovine i postojeće institucije sa više nivoa vlasti čine borbu protiv ilegalnih imigracionih kretanja otežanom.

Rad se bavi prvenstveno pitanjem uticaja ilegalnih imigracijskih kretanja na bezbjednost zemlje. U tom kontekstu osvrćemo se na strukturu migranata koji dolaze iz visokorizičnih zemalja, zemalja zahvaćenim ratom i političkim sukobima.

Poštovanje ljudskih prava i sloboda su naši glavni ciljevi ali i očuvanje sistema bezbjednosti. Cilj ovog rada je da istraži kako imigraciona kretanja u Bosni i Hercegovini utiču na bezbjednost zajednice, kao i njene kapacitete da odgovori na izazove koje sa sobom nose ova društvena pojava u uslovima društveno-ekonomskih i političkih specifičnosti u našoj zemlji.

Ključne riječi: ilegalne imigracije, zemlja tranzita, bezbjednost zemlje, zemlje regiona.

Abstract:

This subject focuses on the characteristics of illegal immigration in Bosnia and Herzegovina, the impact of this social phenomenon on the security of the state and the current response of competent institutions to this phenomenon.

In the context of enlargement of the European Union, Bosnia and Herzegovina became a country leaping to transit to Western Europe concluded her elementary element of control migration policy of the European Union's visa regime and establishing its borders, which gives the opposite effect because it leads to the development of crime and criminalization

of migrants, which is reflected the stability of Bosnia and Herzegovina which includes the countries of the region. The complex constitutional structure of Bosnia and Herzegovina and the existing institutions with multiple levels of government make the fight against illegal immigration movement difficult.

This subject deals with the question of the impact of illegal immigration movement on safety of the country. In this context, we look at the structure of migrants coming from high-risk countries, countries affected by war and political conflicts.

Respect for human rights and freedoms are our main objectives as well as the preservation of the security system.

The aim of this paper is to explore how immigration movement in Bosnia and Herzegovina is affecting the safety of the community, as well as its capacity to respond to the challenges that carry this social phenomenon in terms of socio-economic and political specificities in our country.

Keywords: illegal immigration, transit, security of the country, countries of the region.

1. Uvod

Rasprave o imigraciji u posljednje vrijeme postale su važna tema i akademskih polemika i izbornih kampanja širom svijeta.

Cilj ovog priloga je da ponudi uvid u aspekte ilegalnih migracijskih kretanja u Bosni i Hercegovini u kontekstu njenog položaja, procesa društveno-ekonomskih transformacija i razvoja kao fenomen novih bezbjedonosnih prijetnji, iz razloga sudjelovanja i povezanosti mreža organiziranog kriminala specijalizovanih za nezakoniti ulazak i boravak u zemlji što obuhvata i druge nezakonite radnje.

Tekst nudi pregled ilegalnih imigracionih kretanja u Bosni i Hercegovini u periodu od sticanja nezavisnosti u uslovima političke, ekonomske i društvene tranzicije, što zahtijeva stabilan sistem i funkcionisanje institucija države od parlamenta do pravosuđa.

Zbog svog geostrateškog položaja, istorije evropskih odnosa i proteklog rata, Bosna i Hercegovina predstavlja bitan faktor stabilnosti regiona i Evrope a proširenje Evropske unije utiče na povećan intenzitet ilegalnih migracija u Bosni i Hercegovini kao jednoj od tranzicijskih zemalja pa se pažnja u radu usmjerava i na politiku upravljanja migracijama Evropske unije.

Programske aktivnosti u oblasti migracija i azila Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine sadrže odnos državne politike prema ilegalnim imigracijama, ali političko i strateško opredjeljenje za nadzor ilegalnih migracijskih tokova neće ostvariti potpuno provođenje strategije migracijske politike bez saradnje sa državama iz koje dolaze migranti, pa je regionalna i međunarodna saradnja imperativ za uspješnu kontrolu granica i ulazak migranata u našu zemlju što je značajno za svaku državu.

Budući da smo zemlja čija nas granica veže sa Evropskom unijom za očekivati je da će u narednom periodu biti pojačan intenzitet nezakonitih migracija kroz našu zemlju a može se očekivati da Bosna i Hercegovina bude i zemlja odredišta.

Osnovno je pitanje kako osigurati implementaciju programskih aktivnosti što predstavlja za svaku zemlju težak i složen zadatak.

2. Pojmovno-teorijska osnova ilegalnih migracija

Analizom obuhvatamo osnovne karakteristike ilegalnih imigracionih kretanja u Bosni i Hercegovini, ograničene na njihov glavni pravac iz afroazijskog područja u zemlje zapadne Evrope.

Međunarodna organizacija za migracije, ilegalnog imigranta opisuje kao osobu koja zbog nezakonitog ulaska u zemlju ili zbog isteka vize, nema zakonski status u zemlji tranzita ili zemlji boravka.

Termin se odnosi na migrante koji su prekršili zakone zemlje domaćina o ulasku stranih državljana, traže azil bez pravog razloga i bilo koja druga osoba koja nema pravo boravka u datoj zemlji.¹

Ilegalne migracije obuhvataju migracije koje se dešavaju izvan uspostavljenih pravila i procedura kojima se regulišu međunarodna kretanja ljudi.

Ilegalni ulazak i boravak su najčešći oblici ilegalnih migracija. Oni obuhvataju različite metode nezakonitih kretanja od „manjih” kršenja administrativnih pravila, do ozbiljnih organizovanih kršenja kao što su korišćenje lažnih dokumenata, trgovina ljudima i krijumčarenje migranata što su u većini zemalja oblici krivičnih djela.²

¹ www.bbc.co.uk/serbian/040326-migration-glosar-.shtml#immigrant.

² Đorđević, Biljana 2008, *Etika migracija*, Fakultet političkih nauka - Univerzitet u Beogradu, GODIŠNJAK, str. 1-15.

Ilegalne migracije često se odvijaju u kombinaciji sa regularnim migracijama npr. kada migrant legalno uđe u zemlju i ostane duže nego što lokalni zakon dozvoljava ili kada pređe granicu nezakonito a zatim legalno zatraži međunarodnu zaštitu.

Ovim tekstom nije moguće obuhvatiti sve aspekte migracija, pa će pažnja biti posvećena intenzitetu ilegalnih migracija u Bosni i Hercegovini, njihovim karakteristikama, socio-demografskim osobinama migranata i mogućim posljedicama prisustva ilegalnih migranata u zemlji. Radi razumijevanja problematike ilegalnih migracija navodimo sljedeće podjele:

Prema kriteriju zakonitosti migracije se dijele na:

- legalne (izvršene u skladu sa propisima država)
- ilegalne (izvršene povredom propisa države)

Prema kriteriju organizovanosti ilegalne migracije se dijele na:

- organizovane (koje odlikuje organizovani pristup u regrutovanju, transportovanju, prihvatu ili eksploataciji ilegalnih migranata u zemlji destinacije)
- ilegalne migracije u sopstvenoj režiji,
- trgovina ljudima

Prema uslovljenosti migracije možemo podijeliti na:

- one koje su politički uslovljene,
- ekonomski uslovljene,
- uslovljene prirodnim katastrofama³

Ilegalne migrante dijelimo na:

- migrante koji su došli u zemlju zakonito sa boravišnom dozvolom ,ali rede na crno (boravišna dozvola nema odobrenje za zaposlenje),
- migrante koji su legalno ušli u zemlju, ali je njihov život ili rad u zemlji ilegalan,
- migrante koji su tajno stigli u zemlju, nemaju posla ni boravišnu vizu,
- ilegalne migracije u sopstvenoj režiji,
- trgovina ljudima

³ www.mojrad.net/kategorije.php.

3. Uzroci nezakonitih migracija

Kompleksnost uzroka nezakonitih migracija zahtijeva šire istraživanje i nije moguće u ovom radu dati potpun odgovor.

Jedan od uzroka nezakonitih migracija je velika društveno - ekonomska razlika između bogatih i siromašnih zemalja. Na trajnost i veličinu imigracija utiču i razvijene društvene mreže u zemljama odrednicama te donošenje restriktivnih državnih mjera kojim se neželjene migracije žele ograničiti.⁴

U novije vrijeme izvori i pokretači kao i uzroci ilegalnih imigracijskih kretanja su: loši ekonomski uslovi, siromaštvo, ekološke promjene, politički nemiri, kriminal i sl.

To ukazuje da su ilegalne imigracije transnacionalne i da zahtijevaju veću međunarodnu saradnju kako između naše zemlje, zemalja okruženja, članica Evropske unije i šire, tako i zemalja koje su glavni izvor i pokretači imigracijskih procesa.

Svi ovi elementi utiču da ovu pojavu čine složenijom. Kao izvor sigurnosnih prijetnji svaka zemlja pa tako i naša posvećuje više pažnje izgradnji institucionalne, zakonodavne i administrativne strukture za efikasno upravljanje migracijama, u tom smislu „Nadležnost države koja se vrši u ime suvereniteta jeste apsolutno pravo u smislu potencirane neprenosivosti te nadležnosti na bilo koju državu. Ali, to nije apsolutno pravo u smislu neograničene slobode koja podrazumijeva da svaka država može da radi šta hoće na svojoj teritoriji.”⁵

Faktori koji privlače i podstiču nezakonite migracije sa jedne strane i kontrola, ograničenje te sprečavanje nezakonitih migracijskih tokova kao restriktivnih mjera država sa druge strane, nalaze se u odnosu povezanosti i uslovljenosti.

Broj migranata koji se odluče da migriraju u potrazi za boljim životom raste. Nelegalni migranti donose svoje odluke bez obzira na uticaj drugih faktora kao što su: prelazak granice bez dozvole države čiju granicu prelaze, visoke troškove stanovanja, pronalazak posla u oblasti sive ekonomije ili uključivanje u druge nezakonite radnje, što pokazuje povezanost između ilegalnih migranata i određenih migrantskih mreža u tranzitnim zemljama i zemljama odredišta.

Ilegalne migracije su postale globalni sigurnosni problem, a njihovo rješavanje je izvan kapaciteta svake države jer zahtijeva i međunarodnu saradnju.

⁴ Cukon, Andrija 2013, Hrvatska kao tranzitna zemlja međunarodnih nezakonitih migracija, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, str. 7.

⁵ Konaković, Suvad 2007, Ekstradicija i međunarodni ugovori, "DES" – Sarajevo, str.82.

4. Ilegalne migracije u Evropskoj uniji

Pitanje kontrole i regulisanje migracija u pokušaju sprečavanja nepoželjnih migracija u različitim zemljama Evropske unije najčešće su usmjerene na borbu sa nezakonitim migracijama.

Ranije su države Evropske ekonomske zajednice provodile vlastite nacionalne imigracijske politike. Zemlje članice Evropske unije Schengenskim sporazumom 1985. godine postigle su saglasnost u području migracijske politike.

Ovaj sporazum je omogućio slobodno kretanje ljudi i dobara unutar granice Evropske unije.

Sa druge strane Schengenski sporazum je značio primjenu oštrije kontrole na vanjskim granicama prema trećim zemljama, što je bio cilj zemalja članica Evropske unije.

U svrhu kontrole nezakonitih migracija 2004. godine osnovana je Evropska agencija za upravljanje operativnom saradnjom na vanjskim granicama država članica Evropske unije (Frontex).

Nadležnost Frontexa je operativna saradnja država članica Evropske unije i država ne članica u upravljanju vanjskim granicama unije.⁶

Mnoge međunarodne organizacije u Evropi pored Evropske unije bave se proučavanjem pitanja migracija, prikupljaju informacije o stanju u oblasti migracija i imaju savjetodavnu ulogu sa ciljem da informišu vlade zemalja i stanovništvo u oblasti migracijske politike u svijetu; a to su: Organizacija Ujedinjenih nacija, Međunarodna organizacija za migracije, Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj, Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi.⁷

Interdisciplinarni istraživački projekat CLANDESTINO ima detaljan metodološki i etički izvještaj i pregled stanja tranzita u susjednim zemljama.

Baza podataka iz 2009. godine nudi kritički osvrt na podatke i procjene, te detaljnije informacije o veličini neregularnih migracija, populaciji migranata, pokazuje njihovu polnu strukturu, dob, nacionalnost i sl.

⁶ Cukon, Andrija 2013, Hrvatska kao tranzitna zemlja međunarodnih nezakonitih migracija, Sveučilište u Zagrebu, str. 11.

⁷ Jerneja, Jurca 2008, Migracijski tokovi z bližnjega vzhoda kot varnostno vprašanje EU, Univerza v Ljubljani – Fakultet za družbene vede, str. 13.

Analiza podataka dalje pokazuje da se u posljednje vrijeme nezakonite migracije opažaju i posmatraju i kao prijetnja socijalnoj politici, nacionalnoj kulturi i sigurnosti.

Takođe isto istraživanje ukazuje da provođenje restriktivne politike sprečavanja neželjenih migracija dovodi do kriminalizacije članova nezakonitih migracija.⁸

Upravljanje granicama je najvažniji instrumenat za kontrolu nezakonitih migracija u državama članicama Evropske unije. Cilj nadziranja granica od strane državnih tijela je „zaustaviti nezakonite migrante pri samom prelasku granice što postižu mehanizmima stroge kontrole.

Nezakonite migracije su dinamična pojava koja je podložna čestim promjenama ovisno od promjena u upravljanju i nadzoru granica, te o ponašanju migranata i njihovih pomagača. Na njihovo ponašanje utiče niz faktora a prvenstveno izmjene zakona o viznom režimu, policijske mjere i sl. pa u skladu sa tim prilagođavaju svoje ponašanje često mijenjajući tokove migracijskog kretanja.⁹

Može se konstatovati da politika Evropske unije pokazuje dvije karakteristike: politika unutrašnje migracije postaje sve „liberalnija“ a politika vanjske migracije je sve „restriktivnija“ a upravo pokušaji zatvaranja vanjskih granica stvaraju nezakonitog migranta.

5. Opšte karakteristike ilegalnih migracijskih kretanja u Bosni i Hercegovini

Stanje općih migracijskih kretanja u Bosni i Hercegovini u periodu poslije rata obilježeno je stalnim promjenama koji se odvijaju u uslovima promjena kroz procese transformacije društveno-ekonomskog sistema.

Najbitniji događaji za oblikovanje migracijskih tokova u Bosni i Hercegovini i zemljama regiona su raspad bivše Jugoslavije te procesi integracije ovih zemalja u Evropsku uniju. Ratna dešavanja su proizvela migracijska kretanja između zemalja bivše države i prema zemljama Zapadne i Sjeverne Evrope. U zemljama Istočne Evrope pad komunističkog sistema uticao je na porast migracijskih kretanja zbog ukidanja ograničenja slobode kretanja, a disolucijom Jugoslavije migracijska kretanja su se odvijala u obrnutom smjeru.

Fenomen nezakonitih ili ilegalnih migracija u Bosni i Hercegovini posmatramo u kontekstu geografskog položaja Bosne i Hercegovine kao tranzitne zemlje, zatim u odnosu na profil migranata i uticaj migracijskih kretanja na opću sigurnost.

⁸ <http://irregular-migration.hwvi.net>.

⁹ Ibid, str. 10.

Migracije često potiču: društveno – ekonomski odnosi u zemlji odakle dolaze migranti ,restriktivne politike tih zemalja ,razvijenost krijumčarskih mreža,geografska blizina zemalja iz koje dolaze migranti ili blizina zemalja koje su krajnje destinacije migranata.

Bosna i Hercegovina sa jedne strane nije privlačna imigraciona zemlja u smislu ekonomske migracije ali zbog svog geografskog položaja kao zemlja tranzita je važna za imigraciona kretanja u zemlje EU.

Kroz ilegalne migracijske tokove u našoj zemlji kreću se prije svega migranti iz nerazvijenih zemalja. Njihovo socijalno porijeklo i kretanje kroz ovu vrstu migracionih kretanja određuju i njihovu šansu za integraciju u zemlji destinacije.¹⁰ Podaci o broju i strukturi ilegalnih migranata ukazuju na pretežno tranzitni karakter neregularnih prelazaka granice ali je izražen i povećan broj lica koja traže azil na osnovu ekonomskih motiva a razlozi boravka su druge prirode.

Naša zemlja je uz pomoć Evropske unije i međunarodnih organizacija preduzela brojne mjere radi unapređenja kapaciteta za upravljanje migracijama a posebno pitanja ilegalnih migracija u smislu izrade pravnog,institucionalnog i strateškog okvira.

Cilj migracijske politike¹¹ svake zemlje obično se javlja u kontekstu vlastite politike a kreiranje strategije u oblasti migracija i azila u Bosni i Hercegovini je dokument koji se zasniva na realnim,pouzdanim i objektivnim procjenama migracionih tokova i interesima Bosne i Hercegovine u ovom području. Faktori koji utiču na planiranje konkretnih mjera nadležnih institucija su brojni a posebnu važnost imaju oni koji se odnose na: geostrateški položaj Bosne i Hercegovine,uočene trendove migracija,ustavno-pravni okvir,obaveze proistekle iz međunarodnih ugovora,kretanje prema zajedničkoj imigracionoj politici EU i usvojene politike nadležnih organa Bosne i Hercegovine a borba protiv nezakonitih migracija jedan od mehanizama upravljanja migracijama.¹²

Kada je riječ o imigracijama i azilu Bosna i Hercegovina u procesu harmoniziranja propisa sa standardima Evropske unije postavlja dva dugoročna cilja:

I - razvijanje kvalitetnog sistema u oblasti imigracija i azila na nacionalnom nivou,sa standardima Evropske unije i inkorporiranim međunarodnim izbjegličkim pravom,koji će omogućiti integraciju Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju,

¹⁰ Babić, Marijana/Babović, Marija 2013, Međunarodne migracije u Srbiji – stanje i politike, Pregledni naučni članak, Filozofski fakultet,Univerzitet u Beogradu, str. 226.

¹¹ Migracijska politika je „skup smjernica,pravnih zakona i ostalih mjera koje donose državne vlasti,a koje izravno ili posredno utječu na kretanje i sastav migracijskih politika” – Hrvatski enciklopedijski riječnik, 2002, str.738.

¹² Strategija u oblasti migracija i azila - Akcioni plan za period 2012-2015 godine, Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, 2012, str. 16.

II – aktivno učesće Bosne i Hercegovine u definisanju politike i razvoja imigracionog i azilantskog sistema na regionalnom nivou na definisanim standardima Evropske unije.¹³

U Nacionalnom programu Strategije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju ,u dijelu koji se odnosi na Migracije i azil ,stoji da je..Odlukom o procedurama i načinu koordinacije aktivnosti na sprečavanju trgovine ljudima i ilegalne migracije u Bosni i Hercegovini i uspostavljanje funkcija državnog koordinatora za Bosnu i Hercegovinu ¹⁴ ,Vijeće ministara odredilo institucije nadležne za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije ¹⁵ što u ovom segmentu pokazuje opredeljenost države prema evropskim integracijama.

6. Ilegalne migracije i bezbjednost

Ilegalne migracije u ovom radu posmatramo i sa aspekta bezbjednosti. U tom smislu suverene države imaju pravo da regulišu boravak stranaca na svojoj teritoriji i da utiču na kontrolu neželjenih migracionih tokova. Pri tome često zanemarujući ljudska prava.

Prema tradicionalnom shvatanju koncept bezbjednosti podrazumijeva prvenstveno zaštitu nacionalne države i njene suverenosti.

David Baldwin definiše novi koncept „ljudske bezbjednosti“ koji ne umanjuje značaj nacionalne državne bezbjednosti dajući prioritet pitanjima ljudskih prava ,ekonomije, okoliša, kriminala, droge, epidemijama,društvenim nepravdama i sl.¹⁶

Razlog prenošenja pitanja imigracije u oblast bezbjednosti je povezanost kriminalnih mreža organizovanih za olakšavanje ilegalnog ulaska i boravka migranata u zemlju obuhvatajući i radnje krivotvorenja ličnih dokumenata,što utiče ma bezbjednost uopće i bezbjednost svakog pojedinca.

U tom smislu svaka savremena demokratski ustrojena država ima ovlaštenja za uspostavu institucionalnog odgovora na bezbjedonosne prijetnje i ulogu u procesima upravljanja rizicima.¹⁷ Primjetno je da političke strukture i javnost u svojim programima ne daju dovoljno prostora niti se na adekvatan način bave ovim tematskim pitanjima,što rezultira malu informisanost o ovoj društvenoj pojavi.

¹³ Ibid str. 41.

¹⁴ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj. 24/03.

¹⁵ Strategija integracije BiH u EU – Direkcija za evropske integracije, 2006. str. 129.

¹⁶ Baldwin, David 1997, „The Concept of Securit_ .pdf [www.princeton.edu/~dbaldwin/.../Baldwin%20\(1997\)](http://www.princeton.edu/~dbaldwin/.../Baldwin%20(1997))

¹⁷ Korać, Srđan 2011, Koncept društva rizika i ilegalna imigracija,Stručni časopis o korupciji i organizovanom kriminalu broj 3/11, str. 244.

Ne informisana javnost je osnov za donošenje pogrešnog mišljenja, što daje prostor špekulacijama i iskorištavanju ove pojave u svrhu aktivnosti i učešća organiziranih grupa u krijumčarenju migranata.

Ujedinjene nacije krijumčarenje migranata definišu kao „aktivnost kojom se direktno ili posredno ostvaruje finansijska ili druga materijalna korist, ilegalnim ulaskom osobe u zemlju čiji nije državljanin ili u kojoj nema stalni boravak.”

Razlikuje se od trgovine ljudima jer uključuje saglasnost migranta i završava dolaskom migranta na dogovoreno odredište.¹⁸ Pouzdane podatke o rasprostranjenosti ove negativne društvene pojave nije moguće utvrditi, a podatke vezane za fenomen ilegalnih prelaska granice nije moguće izvesti iz (broja odbijenih ulazaka u zemlju, podnesenih aplikacija za azil i sl) već je potrebno dodati i podatke o broju zakonskih ulazaka lica koja su produžila boravak u zemlji u odnosu na dozvoljeni vremenski period boravka.

Praćenje ilegalnih migracija je posebno teško jer nisu dostupni dokazni podaci. Po procjenama ureda EUROPOL-a¹⁹ godišnje granice Evropske unije ilegalnim imigrantskim mrežama pređe 500.000 ilegalnih migranata, a po nekim procjenama taj broj je dva do deset puta veći.

Identifikacija i profil ilegalnih migranata podrazumijeva da se utvrdi ko su i zašto dolaze u zemlju. Otkrivanje obima i karakteristika ilegalnih migranata kao i otkrivanja odredišta odnosno zemlje iz koje dolaze migranti predstavlja dodatni problem iz razloga nedostatka legitimacije migranata, a nekontrolisane migracije smanjuju nivo sigurnosti građana naše zemlje a i migranata jer u slučaju skrivanja nemaju zaštitu države.

Prema podacima granične policije navodi se da ilegalne migracije preko teritorije Bosne i Hercegovine imaju smjer od istočne granice sa Srbijom i Crnom Gorom ka zapadnoj i sjeverozapadnoj granici sa Hrvatskom. U 2014. godini iz Bosne i Hercegovine deportovano je 159 stranih državljana, a razlozi su ilegalan boravak, krivična djela u vezi sa opojnim drogama, trgovina ljudima. U odnosu na 2013. godinu, povećan je broj predatih lica afro-azijskog porijekla, lica sa Kosova i državljana Albanije. Sve evidentirane osobe su predate Srbiji i Crnoj Gori.²⁰

¹⁸ www.bbc.co.uk/serbian/040326-migration-glosar-shtml#immigrant.

¹⁹ EUROPOL *Evropski policijski ured* je kriminalistička obavještajna agencija Evropske unije koja je počela sa radom 1999. godine. Njeno osnivanje je dogovoreno 1992. godine a stupilo na snagu Ugovorom iz Maastrichta 1993. godine.

²⁰ <http://www.nezavisne.com/novosti/hronika/Deportovano-159-stranaca-292857.html>.

Prema podacima Službe za poslove sa strancima Bosne i Hercegovine navodi se da su sve rute ilegalnih migracija preko Bosne i Hercegovine ka Evropskoj uniji stavljene pod kontrolu a podaci Evropske agencije za upravljanje operativnom saradnjom na vanjskim granicama FRONTEX tvrde da apsolutnu većinu ilegalnih migranata u regiji čine osobe afro-azijskog porijekla kojima su krajnji cilj zemlje EU.²¹

Naša zemlja i regija imaju zadatak sprečavanje korišćenja naše zemlje za tranzitni prostor prema EU a u postizanju efikasnih rezultata veoma je bitno utvrditi sadržaj ilegalnih imigracija. Pored elemenata koji čine sadržaj ilegalnih imigracija, nužan je i element veze istih sa državom i njenim organima.

7. Zaključak

U radu su prikazane osnovne karakteristike ilegalnih imigracionih kretanja u Bosni i Hercegovini i uloga naše zemlje koja se karakteriše kao tranzitna zemlja navedenih migracijskih tokova koji imaju smjer prema zemljama članicama Evropske unije.

Odredbe strateških dokumenata naše zemlje pokazuju da je razvijen zakonodavni, sudski i institucijski okvir za prevenciju ilegalnih imigracionih kretanja, da su ilegalne migracije kroz našu zemlju odraz savremenih međunarodnih migracijskih kretanja, da je politika imigracionih kretanja naše zemlje usaglašena sa politikom Evropske unije što je karakteriše kao restriktivnu politiku u sprečavanju neželjenih kretanja a instrumenti za provođenje donesenih mjera su kontrola državne granice. Navedeni strateški dokumenti ne posvećuju dovoljno pažnje uzrocima ilegalnih imigracionih kretanja.

U vezi sa tim država bi trebala poduzeti odgovarajuće aktivnosti za sveobuhvatan i transparentan pristup upravljanju ilegalnim migracijama uključujući trgovinu ljudima i krijumčarenje migranata, prevenciju imigracionih kretanja a preporučuju se informativne kampanje za obraćanje cjelokupnoj javnosti i zakonodavnim nivoima vlasti te objektivnim informisanjem u cilju podizanja nivoa svijesti potencijalnih migranata.

Može se zaključiti da restriktivne zakonske mjere zemalja Evropske unije utiču na preusmjeravanje i poticanje ilegalnih migracijskih tokova.

Osnovne uzroke nezakonitih migracija neće otkloniti mjere zatvaranja granica od strane zemalja Evropske unije i zemalja koje su usaglasile svoje dokumente sa politikom Evropske unije što se odnosi i na našu zemlju.

²¹ <http://www.abcportal.info/clanak/bih-je-na-vrlo-losem-glasu-medu-ilegalnim-migrantima>.

Velike razlike između bogatih i siromašnih zemalja, političke nestabilnosti i slabosti mehanizama za provođenje zakona će i dalje uticati na tokove ilegalnih imigracionih kretanja a za očekivati je da se u narednom periodu njihov intenzitet kroz našu zemlju povećavati koristeći Bosnu i Hercegovinu kao tranzitnu zemlju ali i zemlju odredišta iz razloga integracijskih procesa i pristupanja Evropskoj uniji.

8. Literatura

- Babić, Marijana Babović, Marija 2013, Međunarodne migracije u Srbiji – stanje i politike, Pregledni naučni članak, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
- Balvin, David 1997, „The Concept of Securit_.pdf www.princeton.edu/~dbaldwin/ /.../ Baldwin% 20(1997), (02.04.2015),
- Cukon, Andrija 2013, Hrvatska kao tranzitna zemlja međunarodnih nezakonitih migracija ,Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu,
- Đorđević, Biljana 2008 ,Etika migracija ,Fakultet političkih nauka-Univerzitet u Beogradu, GODIŠNJAK,
- Hrvatski enciklopedijski rječnik, 2002,
- Jerneja, Jurca 2008,Migracijski tokovi z bližnjega vzhoda kot varnostno vprašanje EU, Univerza v Ljubljani –Fakultet za družbene vede,
- Konaković, Suvad 2007, Ekstradicija i međunarodni ugovori, “DES” – Sarajevo,
- Korać, Srđan 2011, Koncept društva rizika i ilegalna imigracija, Stručni časopis o korupciji i organizovanom kriminalu broj 3/11,
- Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 24/03,
- Strategija integracije BiH u EU – Direkcija za evropske integracije, 2006 ,
- Strategija u oblasti migracija i azila - Akcioni plan za period 2012-2015. god ,Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, 2012,
- www.bbc.co.uk/serbian/040326-migration-glosar-shtml#immigrnat (02.04.2015),
- www.mojrad.net/kategorije.php (02.04.2015),
- <http://irregular-migration.hwvi.net> (05.04.2015),
- <http://www.nezavisne.com/novosti/hronika/Deportovano-159-stranaca-292857.html> (08.04.2015),
- <http://www.abcportal.info/clanak/bih-je-na-vrlo-losem-glasu-medu-ilegalnim-migrantima> (12.04.2015).

Almasa Zubović, MA

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku

REZOLUCIJE VIJEĆA SIGURNOSTI UJEDINJENIH NACIJA U FUNKCIJI PREVENCIJE, RJEŠAVANJA SUKOBA I IZGRADNJE MEĐUNARODNOG MIRA I SIGURNOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI

Apstrakt:

Tema ovog naučnog rada predstavlja problem koji u naučnom smislu nije lako rješiv sa stanovišta prava i primjene Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju genocida. Tužba Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore je bila najsloženiji slučaj pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu. Prvi put u dugogodišnjoj praksi suda, jedna država Bosna i Hercegovina, optužila drugu državu, tadašnju Saveznu Republiku Jugoslaviju, za Srebrenički genocid u "sigurnoj zoni" OUN Srebrenica izvršen od strane snaga srpske vojske i policije u julu 1995. godine, sa ciljem (dolus specialis) uništenja svih Bošnjaka u tom području, kao i za genocid u širem kontekstu označavajući zločin protiv čovječnosti i ratne zločine tokom rata u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. godine. Od 97.207 dokazanih i dokumentovanih žrtava, 83% su bili Bošnjaci. Međunarodni krivični sud za SFR Jugoslaviju i Međunarodni sud pravde su u svojim presudama genocid u Srebrenici okarakterisali kao najgorom pojedinačnom strahotom u SFR Jugoslaviji i najvećim masakrom u Evropi nakon Drugog svjetskog rata. Ti su tragični događaji imali značajnu ulogu za okončanje rata u Bosni i Hercegovini. Zbog toga izraz "Srebrenica" često služi kao sinonim za sve najgore zločine koji su se dogodili u doba raspada SFR Jugoslavije, a počinjeni su iz rasne, vjerske i etničke mržnje. Ovim naučnim radom prezentirat ćemo nove spoznaje i stanovišta u vezi sa pitanjima očuvanja trajnog mira i stabilnosti na prostorima BiH i regiona u duhu Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 1325 "Žene, mir sigurnost" (2000) i pratećih Rezolucija 1820/08, 1888/09, 1889/09, 1960/10, 2106/13 i 2122/13 koje se oslanjaju na nju, naglašavajući važnost uloge ravnopravnog učešća žena u sprečavanju i rješavanju konflikta.

Ključne riječi: rezolucija, genocid, prevencija, mir.

Abstract:

The theme of this scientific work is a problem in the scientific sense is not easily resolved from the standpoint of law and application of the Convention on the Prevention and Punishment of Genocide. The lawsuit of Bosnia and Herzegovina against Serbia and Montenegro was the most complex case before the International Court of Justice in The Hague. For the first time in a long practice of the court, one state of Bosnia and Herzegovina, accused another country, the

then Federal Republic of Yugoslavia, the Srebrenica genocide in the “safe zone” of Srebrenica UN executed by forces of the Serbian army and police in July 1995, with the aim of (dolus specialis) destruction of Bosniaks in the area, as well as genocide in a broader kontekstvu marking a crime against humanity and war crimes during the war in Bosnia and Herzegovina from 1992 to 1995. From 97 207 proven and documented victims, 83% were Bosniaks. The International Criminal Tribunal for the SFR Yugoslavia and the International Court of Justice in its judgments genocide in Srebrenica characterized as the worst single atrocity in SFR Yugoslavia and the largest massacre in Europe after the second svejtskog rata. Ti the tragic events had a significant role in ending the war in Bosnia and Herzegovina. Therefore, the term “Srebrenica” is often used as a synonym for the worst crimes that occurred at the time of the dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, and were committed out of racial, religious and ethnic hatred. This scientific work, we will present new insights and views on issues related to the preservation of lasting peace and stability in the region of Bosnia and Herzegovina and the region in the spirit of UN Security Council Resolution 1325 “Women, Peace Security” (2000) and the accompanying Resolution 1820/08, 1888 / 09, 1889/09, 1960/10, 2106/13 and 2122/13 that rely on it, highlighting the importance of the role of equal participation of women in the prevention and resolution of conflicts.

Keywords: resolution, genocide, prevention, peace.

1. UVOD

Rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a 1325 (2000) “Žene, mir i sigurnost”, usvojena 31.10.2000. godine, prva je Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda koja naglašava važnost uloge i ravnopravnog učešća žena u sprečavanju i rješavanju konflikata, te izgradnji održivog mira. Ona poziva države članice da osiguraju veće prisustvo žena u donošenju odluka na svim nivoima odlučivanja. To je preduvjet za veće uključivanje perspektive ravnopravnosti polova u sektore odbrane i sigurnosti, te veću zaštitu i poštivanje ljudskih prava žena i djevojčica, kako u ratnim sukobima, tako i u procesima postizanja mira i sigurnosti.

Generalni sekretar UN je donio direktivu (S/PRST/2008/39) 29.10.2008. god. koja se odnosi na procese implementacije i izvještavanja u skladu sa Rezolucijom Vijeća sigurnosti UN-a 1325 „Žene, mir i sigurnost”, kojom je državama članicama data obaveza izrade akcionih planova za implementaciju UNSCR 1325.

Prvi Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini, za period 2010-2013. godine, usvojen je 27.07.2010. godine Odlukom Vijeća ministara Bosne i Hercegovine. Akcioni plan Bosne i Hercegovine je prvi akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325 u regionu

Jugoistočne Evrope i poslužio je kao primjer drugim državama regije prilikom izrade nacionalnih akcionih planova za provedbu UNSCR 1325.

Odlukom Vijeća ministara Bosne i Hercegovine na 154. sjednici održanoj 29.06.2011. godine formiran je Koordinacioni odbor za praćenje provedbe Akcionog plana, koji se sastoji od predstavnika i predstavnica svih institucija sektora sigurnosti u BiH, koji su učestvovali i u izradi Akcionog plana.

Vijeće ministara BiH je 15.09.2011. godine usvojilo prvi godišnji Izvještaj o provedbi Akcionog plana za implementaciju UNSCR 1325 „Žene, mir i sigurnost” u BiH, a Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH 24.11.2011. godine. Drugi godišnji Izvještaj Vijeće ministara usvojilo je 04.12.2012. godine. U trećoj godini, pred kraj implementacije Akcionog plana, provedena je nezavisna procjena provedbe Plana u periodu 2010-2013. godine. Rezultati i preporuke ove procjene, te naučene lekcije poslužile su kao osnov za kreiranje novog Akcionog plana za period 2014-2017. godine.

Ovaj Akcioni plan izrađen je u punoj saradnji Agencije za ravnopravnost polova i institucija predstavljenih u Koordinacionom odboru za praćenje Akcionog plana, te uz konsultacije sa nevladinim organizacijama. Stručnu i tehničku podršku izradi Plana pružili su Institut za inkluzivnu sigurnost, u okviru programa „Resolution to Act” i UN Women u Bosni i Hercegovini. Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini za period 2014-2017. godine.

2. MEĐUNARODNI I DOMAĆI PRAVNI OKVIR U DUHU REZOLUCIJA VIJEĆA SIGURNOSTI UJEDINJENIH NACIJA U FUNKCIJI RAVNOPRAVNOG UČEŠĆA ŽENA U PREVENCIJI, RJEŠAVANJA SUKOBA I IZGRADNJI MEĐUNARODNOG MIRA I SIGURNOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI

2.1. Međunarodni pravni okvir

2.1.1. Rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a 1325 „Žene, mir i sigurnost” (2000) poziva na puno i ravnopravno učešće žena u procesu prevencije i rješavanja sukoba, te izgradnji međunarodnog mira i sigurnosti. Donošenje Rezolucije 1325 je naročito značajno ukoliko se uzme u obzir činjenica da je u posljednjim decenijama priroda rata izmijenjena, te da su civilne osobe sve češće izložene ratnim djelovanjima. Žene i djevojčice se uključuju u ratne sukobe, a zlostavljanje i silovanje žena i djevojčica širom svijeta je postalo važno oružje rata i jedna od metoda ekstremne torture. To zahtijeva povećanu zaštitu za žene i djevojčice, kako u konfliktnim, tako i u postkonfliktnim situacijama, što je naročito istaknuto donošenjem pratećih rezolucija, koje se oslanjaju na UN Rezoluciju 1325, kao što su rezolucije 1820 (2008), 1888 (2009), 1889 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013) i 2122 (2013).

2.1.2. UN Rezolucija 1820 (2008), odnosi se na pitanja seksualnog nasilja u konfliktnim i postkonfliktnim situacijama. Ona naglašava značaj prevencije seksualnog nasilja nad ženama i kažnjavanja počinitelja, što je od naročitog značaja za procese pomirenja i izgradnju trajnog i održivog mira. S tim u vezi, silovanja i ostali oblici seksualnog nasilja u toku i nakon oružanog sukoba mogu se smatrati ratnim zločinom i zločinom protiv čovječnosti.

2.1.3. UN Rezolucija 1888 (2009) obraća posebnu pažnju na zaštitu žena i djevojčica od seksualnog nasilja u oružanim sukobima. Ona se oslanja na Rezoluciju 1820 i zahtijeva imenovanje specijalnog predstavnika generalnog sekretara, te formiranje ekspertnih timova, koji bi djelovali u okviru Ujedinjenih naroda na terenu, u cilju djelotvornije koordinacije, implementacije i izvještavanja o primjeni UN R 1820.

2.1.4. UN Rezolucija 1889 (2009) stavlja akcenat na zaštitu žena i djevojčica u postkonfliktnim situacijama. Ona poziva na preduzimanje dodatnih mjera za povećanje učešća žena u svim fazama: rješavanju sukoba, postkonfliktnom planiranju i izgradnji mira, uključujući donošenje političkih i ekonomskih odluka, suzbijanje stereotipa i promoviranje ženskog liderstva i kapaciteta, upravljanje programima pomoći, te podršku ženskim organizacijama.

2.1.5. UN Rezolucija 1960 (2010) je donesena kao odgovor na spor napredak u rješavanju pitanja seksualnog nasilja u oružanim sukobima, posebno nad ženama i djecom. Ona poziva na stvaranje konkretnih koraka i institucionalnih mehanizama za prevenciju i zaštitu od seksualnog nasilja u sukobima, kao ozbiljne povrede ljudskih prava i međunarodnog prava.

2.1.6. UN Rezolucija 2106 (2013) ukazuje na spor napredak u implementaciji važnih aspekata Rezolucije 1960 i poziva na efikasnije korake u procesuiranju i reagiranju na slučajeve seksualnog nasilja, što bi znatno doprinijelo održavanju međunarodnog mira i sigurnosti.

2.1.7. UN Rezolucija 2122 (2013) poziva na kontinuiranu implementaciju UN Rezolucije 1325 i nacionalnih akcionih planova, te unapređenje sistema koordinacije, monitoringa i evaluacije. Ona poseban fokus stavlja na žensko liderstvo i veće učešće žena u praćenju napretka u rješavanju konflikata i očuvanju mira.

2.1.8. UN Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW, 1979), primjenjuje se u Bosni i Hercegovini od 1993. godine, dok je Opcioni protokol potpisan 2002. godine. Bosna i Hercegovina, kao država članica, podnosi redovne izvještaje UN CEDAW Komitetu o primjeni Konvencije (CEDAW izvještaj). Tokom 2013. godine odbranjen je Četvrti i peti CEDAW izvještaj, nakon čega je Komitet dostavio Zaključna zapažanja i preporuke za Bosnu i Hercegovinu (CEDAW preporuke). Dio preporuka odnosi se na oblasti od značaja za implementaciju UN Rezolucije 1325 u BiH, među kojima su najznačajnije:

2.1.8.1. U oblasti Žene u postkonfliktnim situacijama Komitet preporučuje da Zemlja članica, između ostalog:

- obezbijedi puno provođenje Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 1325 (2000) kroz Akcioni plan za BiH i razvije konkretne mjere za povećanje učešća žena u procesima odlučivanja o postkonfliktnim politikama i strategijama, uzimajući u obzir potrebe žena i djevojčica, naročito onih koje se odnose na njihovu društvenu rehabilitaciju i ponovnu integraciju;
- razvije sveobuhvatan pristup unapređenju statusa i položaja svih žena žrtava rata, uključujući suzbijanje stigme pripisane seksualnom nasilju, proširi obezbjeđenje mjera i davanja za odštetu, podršku i rehabilitaciju i osigura ravnopravan pristup ovim uslugama za sve žene žrtve nasilja bez obzira na prebivalište.

2.1.8.2. U oblasti Trgovina osobama i iskorištavanje prostitucije Komitet preporučuje da Zemlja članica, između ostalog:

- ojača mehanizme koji imaju za cilj ranu identifikaciju i upućivanje žrtava trgovine ljudima, sa posebnim osvrtom na Romkinje i interno raseljene žene, kao i preventivne mjere kao što je podizanje svijesti o rizicima trgovine ljudskim bićima za ugrožene grupe žena.

2.1.8.3. U oblasti Učešće žena u javnom i političkom životu Komitet preporučuje da Zemlja članica, između ostalog: - razvije djelotvorne mehanizme za primjenu kvota kako bi povećala političku zastupljenost žena, stavljanjem žena na pozicije koje imaju izgleda za pobjedu i uspostavljanjem mjerila sa konkretnim vremenskim rasporedom i sankcijama za neispunjavanje obaveza.

Većina CEDAW preporuka za gore navedene oblasti poslužila je kao osnov za izradu Akcionog plana za implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini, za period 2014-2017. godine.

2.1.9. Pekinška deklaracija i Platforma za akciju (1995) u poglavlju: Žene i oružani sukobi, poziva na preduzimanje sveobuhvatnih institucionalnih promjena kako bi se smanjili vojni izdaci i omogućila globalna promocija ljudskih prava i nenasilnog rješavanja konflikata. Deklaracija, također, naglašava da je neophodno obezbijediti učešće žena u procesima zaključivanja mira i rješavanja konflikata, kao i zaštitu žena u ratnim područjima i izbjegličkim logorima.

Preporuka CM/Rec (2007)17 Komiteta ministara Vijeća Evrope „Standardi i mehanizmi za ravnopravnost polova” u oblasti: Konflikt i postkonfliktni period, poziva na potpuno provođenje relevantnih međunarodnih pravnih instrumenata, naročito UN Rezolucije 1325 i naglašava potrebu da se učešće žena u odlučivanju o sprečavanju i razrješenju konflikta mora povećati

budući da žene mogu dati značajan doprinos, naročito u pogledu izgradnje mira i sprečavanja daljnjih konflikata. Njihovo učešće u odlučivanju i mehanizmima za zaštitu, rukovođenju i razrješenju konflikta, uključujući i mirovne pregovore, i demokratizaciju društava nakon konflikta, ne smije biti ispod 40%, što se smatra minimalnim pragom jednakosti.

2.2. Domaći pravni okvir

Ustav Bosne i Hercegovine, Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, Ustav Republike Srpske, ustavi kantona i Statut Brčko Distrikta BiH svim građanima i građankama Bosne i Hercegovine garantuju pravo učešća u političkim strankama, učestvovanje u javnim poslovima, jednakopravnost pristupa javnim službama i pravo da biraju i da budu birani. Ustav Bosne i Hercegovine, međutim, ne propisuje općenitu obavezu određene zastupljenosti polova (kvota, proporcija, paritet i sl.) u javnom životu, niti posebnu obavezu u pogledu zastupljenosti u zakonodavnoj, izvršnoj ili sudskoj vlasti, ali sadrži odredbe o zabrani diskriminacije po osnovu spola u procesu uživanja prava i sloboda utvrđenih u Ustavu BiH i u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I Ustava.

Pitanje ravnopravnosti polova je regulirano i u brojnim drugim zakonskim i podzakonskim aktima države i entiteta.

Zakon o ravnopravnosti polova u Bosni i Hercegovini - prečišćeni tekst („Službeni glasnik BiH”, br. 32/10) u članu 20. (oblast koja se odnosi na Javni život) propisuje ravnopravnu zastupljenost oba spola u upravljanju i procesima odlučivanja. Radi bržeg postizanja ravnopravne zastupljenosti polova u kreiranju politika i donošenju odluka na svim nivoima organiziranja vlasti u Bosni i Hercegovini, prilikom noveliranja Zakona o ravnopravnosti polova u BiH, član 20. je usklađen sa Preporukom (2003)3 Odbora ministara Vijeća Evrope, koja propisuje da: „Ravnopravna zastupljenost polova postoji u slučaju kada je jedan od polova zastupljen najmanje u procentu od 40% u državnim tijelima na svim nivoima organizacije vlasti i tijelima lokalne samouprave, uključujući zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast, političke stranke...”

Izborni zakon Bosne i Hercegovine (“Službeni glasnik BiH”, br. 23/01, 07/02, 09/02, 20/02, 25/02, 04/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08, 32/10, 18/13 i 07/14) usaglašen je sa Zakonom o ravnopravnosti polova u Bosni i Hercegovini, te u članu 4.19. stav 4. propisuje da ravnopravna zastupljenost polova postoji u slučaju kada je jedan od polova zastupljen s najmanje 40% ukupnog broja kandidata na listi. Pored obaveznog postotka, kvota u Bosni i Hercegovini također je uvela obavezni poredak pri rangiranju. To pravilo nalaže najmanje jednog (1) kandidata manje zastupljenog spola među prva dva (2) kandidata, dva kandidata (2) manje zastupljenog spola među prvih pet (5) kandidata i tri (3)

kandidata manje zastupljenog spola među prvih osam (8) kandidata itd. Centralna izborna komisija će odbiti listu stranke ako ona nije sastavljena prema pravilu o kvoti.

Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2013-2017. godine (GAP BiH; „Službeni glasnik BiH“, br. 98/13) je strateški dokument koji sadrži strateške ciljeve, programe i mjere za ostvarivanje ravnopravnosti polova u svim oblastima društvenog života i rada, u javnoj i privatnoj sferi. On daje smjernice za izradu godišnjih operativnih planova na entitetskom, kantonalnom i lokalnom nivou. GAP BiH prati prioritete svih nivoa organizacije vlasti u Bosni i Hercegovini, oslanjajući se na prethodni Gender akcioni plan BiH (2006-2011. godine) i druge relevantne strateške dokumente države i entiteta, te dokumente Vijeća Evrope, Evropske unije i Ujedinjenih naroda.

Gender akcioni plan navodi da Rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a 1325 i Rezolucija Evropskog parlamenta o učešću žena u mirnom rješavanju sukoba (2000/2025(INI)) daju upute i smjernice vladama Bosne i Hercegovine i entiteta kao i ostalim akterima za preduzimanje odgovarajućih mjera kako bi unaprijedili položaj žena u društvu i spriječili svaki oblik nasilnog rješavanja problema.

Prioritetna oblast u okviru drugog strateškog cilja GAP-a: Praćenje i unapređenje primjene domaćih i međunarodnih standarda za ravnopravnost polova definira obavezu Agencije za ravnopravnost polova BiH da koordinira i prati primjenu UN Rezolucije 1325, kao i izradu i provedbu Akcionog plana za implementaciju ove rezolucije u Bosni i Hercegovini.

3. ZASTUPLJENOST ŽENA U VOJNIM, POLICIJSKIM STRUKTURAMA U BOSNI I HERCEGOVINI I MIROVNIM MISIJAMA

Evidentno je da je učinjen napredak u uspostavljanju i ažuriranju baze podataka o zastupljenosti žena u vojnim i policijskim snagama. Ažurirana je postojeća baza podataka o zastupljenosti žena u Oružanim snagama BiH, prema jedinici, formacijskoj dužnosti, vojnoevidencionoj sposobnosti, ličnom činu, podaci o vojnoj i civilnoj edukaciji, zainteresiranost za učešće u mirovnim misijama, kao i drugi relevantni personalni podaci.

3.1. Zastupljenost žena u vojnim snagama

Na svim nivoima Oružanih snaga BiH organizirane su edukacije i informiranja o značaju učešća žena u vojnim snagama i misijama podrške miru. Zadužene su sve organizacione jedinice Ministarstva odbrane i Zajednički štab Oružanih snaga Bosne i Hercegovine da sve podatke, izvještaje i analize prikazuju razvrstane po polu. Prema posljednjim analizama podataka

Ministarstva odbrane BiH u 2013. godini, od ukupnog broja zaposlenih u Ministarstvu odbrane žene su procentualno zastupljene sa 35,6 %, dok su žene u odnosu na ukupan broj civilnih lica u Oružanim snagama zastupljene sa 23,8%. Profesionalnih vojnih lica (PVL) - žena u Oružanim snagama BiH je 4,8%. Žene u mirovnim misijama zastupljene su sa 3,5%. Od ukupnog broja pripadnica Oružanih snaga BiH, žene su procentualno zastupljene sa 6,5%. Promoviranjem vojnog poziva i preduzimanjem mjera pozitivne akcije nastoje se eliminirati predrasude zasnovane na ideji inferiornosti ili superiornosti bilo kojeg spola. Evidentan je trend povećanja interesa žena za prijem u Oružane snage BiH, od 23 kandidatkinje koje su se prijavile na prvi oglas do 595, koliko se prijavilo na posljednji oglas. U nastojanju da se poveća broj žena, profesionalnih vojnika, u Planu petogodišnjeg razvoja Oružanih snaga u BiH za period 2010-2015. godine, predviđeno je povećanje zastupljenosti žena na 10%. Preporuka Ministarstva odbrane BiH je da se prilikom svakog prijema, od ukupnog broja primljenih kandidata/kinja primi 10% žena. U toku je realizacija pilot projekta prijema oficira iz građanstva u OS BiH, gdje će se povećati broj žena u kategoriji oficira.

S tim ciljem Ministarstvo odbrane i Oružane snage BiH kontinuirano rade na promociji vojnog poziva. Jedna od mjera je da se u javnim oglasima za prijem vojnika u profesionalnu vojnu službu u Oružanim snagama BiH promovira ravnopravna zastupljenost polova uključivanjem rečenice: „Prilikom odabira kandidata za prijem u vojnu službu vodiće se računa o ravnopravnoj zastupljenosti polova u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti polova u BiH”. Pravilnikom o prijemu u vojnu službu propisana je obaveza ravnopravne zastupljenosti polova u sastavu Komisije za prijem. U komandama i jedinicama Oružanih snaga BiH do nivoa bataljona, odnosno jedinice istog ili višeg nivoa imenovane su kontakt osobe za rodna pitanja. Nakon njihovih imenovanja formirana je mreža kontakt osoba za rodna pitanja unutar Oružanih snaga BiH. Zadatak ovih osoba je da, pored obavljanja svojih redovnih dužnosti, vrše praćenje, analizu stanja, izvještavanje i predlaganje mjera za postizanje rodne ravnopravnosti, što je precizirano donošenjem „Standardnih operativnih procedura za kontakt osobe imenovane u OS BiH za pitanja rodne ravnopravnosti”. Sa imenovanim osobama se, uz podršku NATO Štaba Sarajevo, organiziraju radionice dva puta godišnje, sa ciljem boljeg upoznavanja sa njihovim zadacima i obavezama.

Ministarstvo odbrane BiH ostvaruje redovnu saradnju sa organizacijama kao što su NATO Štab Sarajevo, EUFOR, PSOTC i UNDP, u provedbi zajedničkih projekata i aktivnosti s ciljem unapređenja ravnopravnosti polova u sektorima odbrane i sigurnosti. U okviru te saradnje organizirane su brojne zajedničke radionice i seminari. Uz podršku NATO Štaba realizirana je nabavka opreme, obuke i veša za pripadnice OS BiH. Oko četiri hiljade pripadnika/ca Ministarstva odbrane BiH i jedinica Oružanih snaga BiH je upoznato sa UNSCR 1325 kroz obuke i terenske posjete. Ministarstvo učestvuje i u realizaciji regionalnog projekta UNDP/ SEESAC „Jačanje regionalne saradnje na integraciji rodne perspektive u reformu sektora

sigurnosti u zemljama Zapadnog Balkana“. U okviru tog projekta značajno je spomenuti učešće u izradi Studije o položaju žena u oružanim snagama zemalja Zapadnog Balkana, te u skladu sa iskazanim potrebama unaprijeđeni su prostorni uslovi za život i rad žena u kasarni „Zaim Imamović“ u Pazariću.

U maju 2013. godine usvojena je PARP¹ Procjena 2013. godine za Bosnu i Hercegovinu na nivou Sjevernoatlantskog vijeća, u okviru koje je usvojen i novi Partnerski cilj G4590 „Perspektive rodne ravnopravnosti“. Ministarstvo odbrane BiH je određeno za nosioca implementacije ovog cilja, te su u skladu s tim već poduzete određene aktivnosti.

3.2. Zastupljenost žena u policijskim snagama

Analizirajući zastupljenost žena u agencijama za provođenje zakona na državnom i entitetskom nivou, može se konstatirati da su žene podzastupljene u svim ovim strukturama kao i onima na nižim nivoima policijskog sistema u Bosni i Hercegovini, posebno na mjestima odlučivanja i onima s višim činovima. U strukturi zaposlenih državnih službenika/ca zastupljenost žena je nešto bolja i kreće se oko 40%, ali broj rukovodećih službenika je znatno niži od ovog postotka. U strukturi policijskih službenika/ca ukupan broj žena se kreće oko 13%, dok postotak zastupljenosti žena sa visokim činovima u svim agencijama za provođenje zakona u BiH iznosi oko 0,50%. Analiza pokazuje da se nakon usvajanja Akcionog plana za implementaciju UNSCR 1325, u julu 2010. godine, udvostručio broj žena-policijskih službenika u usporedbi sa posljednjom analizom koju su uradili Agencija za ravnopravnost polova BiH i Policijska misija Evropske unije (EUPM). Na osnovu analize iz 2010. godine utvrđeni postotak žena u policiji u Bosni i Hercegovini iznosi 6,3%.

Od ukupno 189 zaposlenih u Ministarstvu sigurnosti, 90 je žena ili 47,61%. Ministar, zamjenik ministra i sekretar Ministarstva su muškarci. Od 10 pomoćnika/ca ministara 9 je muškaraca i 1 žena. Od 20 šefova/ica odsjeka, 12 je muškaraca i 8 žena.

U Državnoj agenciji za istrage i zaštitu, Ministarstva sigurnosti BiH, od ukupno 736 zaposlenih, 173 su žene ili 23,50%, što predstavlja povećanje od oko 9,5% u odnosu na analize iz 2009. godine. Od ukupnog broja zaposlenih 112 je zaposlenika/ca (64 žene ili 57,14%), 78 je državnih službenika/ca (39 žena ili 50%; 3 žene ili 3,85% nalaze se na rukovodećim pozicijama) i 546 policijskih službenika/ca (70 žena ili 12,82%; 6 ili 1,1% žena nalazi se na rukovodećim pozicijama – više inspektorice koje su vođe timova).

U Graničnoj policiji BiH, Ministarstva sigurnosti BiH, od ukupno 2053 policijska službenika/ce, 137 je žena ili je 6,67%, a na rukovodećim pozicijama su 2 žene ili 0,097%. Od ukupno 45

¹ PARP-proces planiranja i revizije-jedan od mehanizama interaktivne saradnje sa NATO

državnih službenika/ca, 23 su žene ili 51,11%, a na rukovodećim pozicijama su 3 žene ili 6,67%. Među 150 zaposlenika/ca, 97 ili 64.67% je pripadnica ženskog spola.

Prema podacima Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova, zaključno sa danom 20.12.2013. godine, ukupan broj zaposlenih osoba je 177, od čega je 99 žena (56%) i 78 muškaraca (44%). Od 6 rukovodećih državnih službenika/ca 4 su žene (67%), a 2 muškarca (33%). Od ukupno 55 ostalih državnih službenika/ca 27 (49,10%) je žena i 28 (50,90%) muškaraca. Od ukupno 110 namještenika/ca, 68 je ženskog spola (61,82%) i 42 muškog spola (38,18%).

Od ukupno 773 zaposlenih u Federalnoj upravi policije 137 (17,72%) je žena i 634 (82,27%) muškarca. Dva rukovodeća državna službenika su muškarci. Od 49 ostalih državnih službenika/ca 27 (55,10%) je žena i 22 (44,89%) muškarca. Od ukupno 159 namještenika/ca 66 (41,50%) je žena i 93 (58,49%) muškarca. Od 565 policijskih službenika/ca 44 (7,78%) su žene i 521 (92,21%) muškarac. Nijedna žena nema čin glavne inspektorice, 2 žene imaju čin samostalne inspektorice, 2 žene čin više inspektorice i 10 žena čin inspektorice. Najveći broj žena (22) ima čin starije policajke.

U kantonalnim ministarstvima unutrašnjih poslova u FBiH zaposleno je ukupno 7336 policijskih službenika/ca. Od tog broja je 469 žena ili 6,39%. Od tog broja najveći je procenat žena sa činom policajka, starija policajka i mlada inspektorica. Četrnaest žena ima čin inspektorice ili 0,19%, 12 žena čin više inspektorice ili 0,16% i 2 žene čin samostalne inspektorice ili 0,035%. Nijedna žena nema čin glavne inspektorice.

Od ukupnog broja zaposlenih u Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srpske, 21,45% je žena, od čega je 5,66% policijskih službenica, i to 2,83% uniformiranih i 2,83% neuniformiranih. Na rukovodećim pozicijama su 82 žene (svih radno-pravnih statusa) ili 1,20%. Na rukovodećim pozicijama su 82 žene (svih statusa) ili 1,20%, dok je 12 policijskih službenica na rukovodećim pozicijama do nivoa komandira policijskih stanica. Dvanaest policijskih službenica ima čin samostalne inspektorice, a 2 čin glavne inspektorice.

Od ukupno 46 zaposlenih u Policiji Brčko Distrikta 27 (58,67%) je žena. Na rukovodećim pozicijama su 2 žene. Od ukupno 256 policijskih službenika/ca, 12 žena ili 4,68%. Dvije žene (ili 0,78%) imaju čin inspektorice, a 3 (ili 1,17%) čin mlađih inspektorica.

Ovi podaci pokazuju ne samo nedovoljnu zastupljenost žena na svim pozicijama unutar navedenih institucija, nego upozoravaju na činjenicu da će samo mali broj policijskih službenica u dogledno vrijeme imati uvjete za napredovanje u viši čin. Imajući u vidu da se manji broj žena nalazi na početnim i srednjim pozicijama, odnosno činovima, teško je očekivati za kratko vrijeme realno povećanje broja žena na rukovodećim pozicijama i višim činovima.

Pozitivan primjer je Odluka direktora Granične policije BiH o prijemu kadeta sa 30% pripadnica ženskog spola. Značajno je napomenuti da je jedna žena u Graničnoj policiji unaprijeđena u čin glavne inspektorice, na mjesto rukovoditeljice osnovne organizacione jedinice (načelnica), dok je druga u činu samostalne inspektorice raspoređena na mjesto rukovoditeljice unutrašnje organizacione jedinice (zapovjednica). Činjenica da 5 žena ima čin više inspektorice predstavlja realnu mogućnost za daljnje napredovanje.

Ministarstvo unutrašnjih poslova Federacije BiH (MUP FBiH) i Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske (MUP RS) provode aktivnosti koje se odnose na afirmaciju žena na rukovodećim položajima u policijskim strukturama, napredovanje u službi (dodatne edukacije za žene koje su bile na porodiljskom dopustu, uvođenje kvota kad su u pitanju rukovodeća radna mjesta i činovanje, prijem kadeta itd.), evidencije razvrstane po spolu, te usklađivanje zakonskih i podzakonskih akata sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH. Pozitivan primjer predstavlja odluka MUP-a RS da se prilikom prijema kadeta/kinja na Policijsku akademiju vodi računa da 25% kandidata koji prođu selekciju bude ženskog spola. Takođe, Zakon o državnim službenicima koji se primjenjuje u Republici Srpskoj propisuje da Komisija za izbor kandidata odražava proporcionalnu nacionalnu i spolnu zastupljenost. Primjer ozbiljnog pristupa i kontinuiranog rada na unapređenju ravnopravnosti spolova predstavlja i važeći Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta u MUP-u RS, kao i Prijedlog Zakona o policijskim službenicima u Republici Srpskoj, koji promovira ravnopravnost žena i muškaraca u strukturi policijskih službenika.

Također je pozitivan primjer Zakon o unutrašnjim poslovima Tuzlanskog kantona koji uvodi kriterij spolne zastupljenosti u kontekstu imenovanja i razrješenja policijskih komesara putem Komisije koju imenuje Skupština Tuzlanskog kantona, a u kojoj trebaju biti podjednako zastupljena oba spola. Isto tako je za članstvo u Komisiji za pritužbe protiv policijskih službenika/ca, osim etničke zastupljenosti uveden kriterij podjednake zastupljenosti spolova, što se preporučuje i pri selekciji policijskih službenika/ca.

3.3. Mirovne misije

Upućivanje policijskih službenika/ca u operacije podrške miru je utvrđeno Zakonom o učešću pripadnika oružanih snaga Bosne i Hercegovine, policijskih službenika, državnih službenika i ostalih zaposlenika u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu („Službeni glasnik BiH”, br. 14/2005), te Pravilnikom o postupku upućivanja pripadnika policijskih službi u Bosni i Hercegovini u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu, izboru i obuci, pravima, obavezama i odgovornostima, postupanju pripadnika policijskih službi tokom trajanja operacije podrške miru, o pravima, obavezama i odgovornostima zapovjednika kontigenta

(„Službeni glasnik BiH”, br. 93/2006) koji je donio ministar sigurnosti BiH. U ovom Pravilniku je članom 7. stav (b) tačke II. "Izbor pripadnika policijskih službi u BiH radi učešća u mirovnim operacijama" utvrđeno sljedeće: "Na osnovu dostavljenih prijedloga Ministarstvo sačinjava listu kandidata koji ispunjavaju uslove za učešće u mirovnoj operaciji, uvažavajući stručnost i iskustvo, nacionalnu, regionalnu, polnu zastupljenost kao i zastupljenost institucija, odnosno policijskih službi ili agencija."

U Bosni i Hercegovini su pokrenute brojne inicijative i realizirane aktivnosti s ciljem promocije učešća žena u mirovnim misijama, te uvođenja tema o ravnopravnosti polova u obuke za policijske službenike i službenice prije upućivanja u mirovne misije, kao i afirmativne mjere u cilju povećanja broja žena u mirovnim misijama.

U saradnji Ministarstva sigurnosti sa Centrom za obuku za operacije podrške miru (PSOTC) Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine², osmišljena je petodnevna obuka „Rodna pitanja u operacijama podrške miru“. Ova obuka je upućena NATO-u i UN-u radi dobivanja akreditacije. Obuka je postala sastavni dio programa obuka u PSOTC-u za srednji rukovodni kadar ministarstava odbrane, sigurnosti, unutrašnjih poslova, Oružanih snaga BiH, policijskih agencija, kao i pripadnika/ca vojske i policije koji će se upućivati u operacije podrške miru. Bosna i Hercegovina je jedina država u regiji koja provodi ovakvu obuku, tako da će se u PSOTC-u u budućnosti obučavati pripadnici/e vojnih i policijskih snaga iz zemalja regije kao i članica NATO-a i EU-a. Ministarstvo sigurnosti je iniciralo pripremu i izvedbu dvosedmične predmisione obuke u saradnji sa PSOTC-om, za policijske službenike i službenice u BiH koji se upućuju i u mirovne misije. Ova obuka je prošla postupak akreditacije od strane nadležnih organa Ujedinjenih naroda i izvode je instruktori agencija za provođenje zakona u BiH, Ministarstva sigurnosti BiH i PSOTC-a.

S ciljem afirmiranja učešća žena u mirovnim misijama Ministarstvo sigurnosti je koristilo afirmativne mjere smanjivši broj potrebnih godina radnog iskustva, kao jednog od glavnih kriterija za prijavu za učešće u postupku izbora za upućivanje u mirovne misije, sa 8 na 5 godina za žene. Ova afirmativna mjera uvedena je zbog toga što u agencijama za provedbu zakona u BiH nije bilo žena koje su imale osam godina neprekidnog radnog iskustva u policiji. To bi za posljedicu imalo i obustavljanje upućivanja muškaraca u mirovne misije, budući da Ujedinjeni narodi od država članica traže i očekuju da daju prednost ženama pri finalnoj selekciji za raspoređivanje u konkretnu misiju.

² PSOTC je s početkom 2013.godine ušao u sastav Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine. Do tada je funkcionisao kao međunarodni centar.

Ministarstvo odbrane BiH radi na unapređenju baze podataka o zainteresiranosti i učešću žena u mirovnim misijama. Zadužen je Ured za odnose sa javnošću Ministarstva odbrane BiH da u saradnji sa Sektorom za upravljanje personalom organizira promocije vojnog poziva i aktivnosti koje su provodile pripadnice mirovnih misija u okviru mandata mirovnih misija. Na svim nivoima Oružanih snaga u BiH organizirane su edukacije i informiranja o značaju učešća žena u vojnim snagama i misijama podrške miru.

Mandat UN policije se ogleda kroz pružanje podrške implementaciji mirovnih sporazuma, podrške vladama u provođenju sigurnosnih reformi, zaštiti civila (posebno najugroženijih skupina stanovništva: raseljene osobe, povratnici, žene i djeca), pružanje i organiziranje raznih obuka za lokalne policijske službenike/ce, kao i sprečavanje ponovne borbe, održavanje javnog reda i mira. Policijske službenice iz BiH učestvuju u mirovnim misijama UN-a od 2000. godine. Pripadnice OS BiH učestvovala su u misijama podrške miru u Etiopiji, Eritreji i Iraku. Prva rotacija Pješadijske jedinice Oružanih snaga BiH u Afganistanu, u svom sastavu, također je imala ženu. Žene su prisutne u mirovnim operacijama u najzahtjevnijim zadacima, kao vojne posmatračice, deminerke i pješadinke.

3.3.1. Učešće žena u mirovnim misijama u periodu 2000-2013. godine

Prema izvještaju Ministarstva sigurnosti BiH u periodu 2000-2013. godine, u mirovnim misijama učestvovalo je ukupno 201+1+1+1 policijskih službenika/ca i to u mirovnim misijama u Liberiji, Sudanu - Južnom Sudanu, Cipru, Istočnom Timoru i Haitiju plus 1 poluprofesionalna pozicija u Libiji, 1 profesionalna u Južnom Sudanu i bila je 1 poluprofesionalna na Cipru. Od tog broja je 31+1 žena, što iznosi 14,90 %, odnosno 15,38%.

Mirovne misije UN-a	Ukupan broj policijskih službenika/ca	Broj pripadnica ženskog spola (%)
Cipar (UNFICYP)	28	4 (14,28%)
Liberija (UNMIL)	74	10 (13,51%)
Južni Sudan (UNMISS)	54	9 (16,66%)
Sudan (UNMIS)	19	4 (21,05 %)
Istočni Timor (UNMISET)	21	1 (4,76 %)
Haiti (MINUSTAH)	12	3 (25 %)

Tabela 1. Učešće žena u mirovnim misijama u periodu 2000-2013.godine

3.3.2. Trenutno stanje zastupljenosti pripadnica ženskog pola u mirovnim misijama

Prema izvještaju Ministarstva sigurnosti BiH, trenutno je u mirovnim misijama UN-a raspoređeno 52+1+1 (Južni Sudan i Libija) policijskih službenika/ca. Od redovno raspoređena 52 policijska službenika/ce, 12 je žena, što iznosi 23,07 %. Ukoliko u trenutno raspoređene policijske službenike/ce ubrojimo i profesionalne i poluprofesionalne policijske službenike/ce, ukupan broj raspoređenih bi iznosio 54, od čega je 13 žena, odnosno 24,04 %.

Mirovne misije UN-a	Ukupan broj policijskih službenika/ca	Broj pripadnica ženskog pola (%)
Cipar (UNFICYP)	7	2 (25,57%)
Liberija (UNMIL)	9	3 (33,33%)
Južni Sudan (UNMISS)	36	7 (19,44%)

Tabela 2. Trenutno stanje zastupljenosti pripadnica ženskog spola u mirovnim misijama

Ovi podaci pokazuju trend povećanja zainteresiranosti i mogućnosti učešća žena u mirovnim misijama. Žene su imenovane na pozicije zapovjednica i zamjenica zapovjednika bh. kontigenta u mirovnim misijama, kao i na druge rukovodeće dužnosti. Trenutni postotak prikazan u gornjoj tabeli veći je od prosječnog prosjeka država članica NATO saveza i Evropske unije. Ovakav uspjeh ne bi bio moguć bez razumijevanja i podrške svih agencija za provođenje zakona u BiH koji u početnoj fazi daju saglasnost za kandidiranje svojih policijskih službenika/ca u postupak njihovog odabira prije upućivanja u mirovnu misiju.

4. ŽENE KOJE SU PREŽIVJELE SEKSUALNO NASILJE TOKOM I NAKON RATA

Oblast zaštite i podrške svjedocima/zrtvama zločina počinjenih tokom rata u Bosni i Hercegovini je uređena zakonima

na državnom i entitetskom nivou. Na nivou BiH pravni okvir kojim se uređuje zaštita svjedoka čine: krivični zakoni u BiH, zakoni o krivičnom postupku u BiH, Zakon o programu zaštite svjedoka u BiH, Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku RS i Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH.

U Krivičnom zakonu BiH, koji se primjenjuje u procesuiranju ratnih zločina pred Sudom BiH, dva člana spominju silovanje kao način izvršenja krivičnog djela: član 172. Zločin protiv čovječnosti i član 172. Ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Iako definicije u Krivičnom zakonu BiH još uvijek nisu izmijenjene u skladu sa preporukama Komiteta protiv torture, Sud BiH u svojoj jurisprudenciji je definiciju elementa sile ili prijetnje silom proširio. U prvom Akcionom planu za implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini za period 2014-2017. godine 25 predmetu

koji se ticao seksualnog nasilja, SUD BiH je definirao silovanje i seksualne zločine na način da je pojmovima „sile ili prijetnje silom“ dodao i kao mogući element izvršenja „prisilu“ i element „bez pristanka žrtve“. Bitno je, međutim, naglasiti da se ovo tumačenje odnosi samo na praksu Suda BiH, dok ne postoje podaci o postupanju nadležnih sudova entiteta u BiH i Brčko Distrikta BiH.

Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina iz 2008. godine sadrži preporuke za jačanje podrške svjedocima u postupcima koji se vode pred okružnim i kantonalnim sudovima i tužilaštvima. Strategijom su predviđene mjere za unapređenje zaštite i podrške svjedocima, kao i projekcija i dugoročni finansijski okvir za realizaciju mjera zaštite svjedoka. Podaci o broju procesuiranih predmeta ratnih zločina seksualnog nasilja nad ženama ne obrađuju se statistički odvojeno od drugih predmeta ratnih zločina. Zbirne podatke o broju procesuiranih predmeta ratnih zločina seksualnog nasilja nad ženama je teško dobiti budući da su ovi zločini uglavnom izvršeni u sticaju sa drugim djelima ratnih zločina. Prema dostupnim informacijama pribavljenim analizom presuda sa stranice Suda BiH u periodu do kraja 2013. godine, pravosnažno je presuđeno ukupno 75 predmeta ratnih zločina, od čega je 29 pravosnažnih presuda za ratne zločine koji uključuju djela seksualnog nasilja nad ženama ili 38,6 % predmeta. Međutim, i dalje predstavlja problem nedostatak podataka o broju predmeta seksualnog nasilja nad ženama, koji se vode na nižim nivoima vlasti.

5. POZITIVNI REZULTATI IMPLEMENTACIJE REZOLUCIJE UNSCR 1325 U BIH (2010-2013. GODINE)

Akcijski plan za implementaciju UN Rezolucije 1325 u Bosni i Hercegovini, usvojen 2010. godine, prvi je akcijski plan te vrste u jugoistočnoj Europi i jedan od prvih donesenih u postkonfliktnim zemljama. Akcijski plan sastoji se od niza politika kreiranih tako da povećaju doprinos žena u održavanju mira u postkonfliktnoj Bosni i Hercegovini. Važno je naglasiti da je Agencija za ravnopravnost spolova BiH rukovodila izradom ovog Akcijskog plana uključujući konzultacije s relevantnim institucijama na različitim razinama vlasti u BiH, kao i s organizacijama civilnog društva. Koordinacijski odbor koji broji 20 članova/ica, uspostavljen je 2011. godine radi monitoringa provedbe i ostvarivanja ciljeva AP-a.

Neovisna procjena implementacije Akcijskog plana, provedena u julu 2013. godine, zaključila je kako je ovaj plan model dobre prakse za kreiranje i provedbu javne politike. Po tome je Bosna i Hercegovina prepoznata i na međunarodnom nivou. U 2012. godini Ministarstvo sigurnosti BiH nominirano je od nevladine organizacije „Žene ženama“ i primilo je prvu nagradu Ujedinjenih naroda za promoviranje ravnopravnosti spolova u vladinim strukturama.

Akcijski je plan bio uspješan iz više razloga. Prvo, kreiran je na način da povezuje ciljeve i aktivnosti plana s postojećim mandatima relevantnih institucija zaduženih za sigurnosnu politiku. Iskorištena

je stručnost osoblja koje je imalo iskustva u ovoj oblasti, promovirajući međuinstitucionalnu suradnju. Drugo, Agencija za ravnopravnost spolova BiH igrala je ključnu ulogu i pružala stručnu i tehničku potporu institucijama u provedbi Akcijskog plana, posebice Ministarstvu obrane BiH i Ministarstvu sigurnosti BiH. Kreiranjem i distribucijom edukativnih materijala i provedbom obuka, Agencija za ravnopravnost spolova BiH je podizala svijest o tomu zašto je rodna perspektiva bitna za mir i sigurnost, nastojeći na praktičan način približiti ove teme i omogućiti praktičan pristup provedbi Akcijskog plana. Kroz ove edukativne aktivnosti UN Rezolucija 1325 i Akcijski plan za BiH predstavljeni su kao strategije povezane sa širim državnim ciljevima. Ova je taktika utjecala na povećanje lokalnog vlasništva i stvaranje veće potpore za provedbu Akcijskog plana među ključnim nositeljima odgovornosti. Koordinacijski odbor bio je još jedna ključna komponenta uspjeha Akcijskog plana. U razdoblju 2010-2013. godine Odbor se redovito sastajao, a većina članova i članica bila je uključena u izradu Akcijskog plana. Oni su pokazali supstantivno razumijevanje ove strategije i stvarnu opredijeljenost za njezinu provedbu.

Konačno, nositelji odgovornosti dosljedno su koristili Akcijski plan kao platformu za ostvarivanje rezultata i značajnog učinka na pitanja uključivanja žena u postizanju i očuvanju mira i sigurnosti. Ministarstvo obrane BiH koristilo je Akcijski plan pri planiranju edukativnih i promotivnih aktivnosti kao što su radionice, prezentacije, sastanci i medijska promocija. U posljednje tri godine educirano je više od 4.000 pripadnika/ca Ministarstva obrane i Oružanih snaga BiH. Ova sveobuhvatna inicijativa rezultirala je povećanjem interesa mladih žena iz ruralnih sredina za sudjelovanje u oružanim snagama.

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske registriralo je Udruženje „Mreža žena MUP RS-RS WPON”, čime je postalo prvo ministarstvo u regionu koje je registriralo ovakvu udругu, a u okviru inicijative SEPCA (Asocijacije šefova policija Jugoistočne Europe) da se osnuje Mreža žena policajaca Jugoistočne Europe. Također, Ministarstvo unutaršnjih poslova FBiH pokrenulo je slično umrežavanje - Mrežu žena policajaca koja uključuje predstavnice policijskih agencija u BiH, uključujući i SIPA-u, Graničnu policiju i kantonalna ministarstva unutaršnjih poslova. Ove mreže organiziraju žene u policijskim snagama i osiguravaju platformu za osnaživanje i uzajamnu potporu. One provode projekte i aktivnosti usmjerene na promoviranje i primjenu načela rodne jednakopravnosti, pri prijemu žena u policiju, kao i na pitanja obrazovanja, obuka, razvoja karijere i promocije rezultata pripadnica mreža.

Nekoliko nevladinih organizacija u suradnji s Agencijom za ravnopravnost spolova BiH, uz financijsku potporu UN Women u BiH i FIGAP programa, implementiralo je specifične projekte lokalizacije Akcijskog plana kroz primjenu koncepta “ljudske (humane) sigurnosti”. Ove inicijative, kroz koje se identificiraju lokalni prioriteti i prepreke u ostvarivanju sigurnosti žena u lokalnim zajednicama, predstavljaju inovativan primjer, na globalnoj razini, kako se poruka UN Rezolucije 1325 spušta na lokalnu razinu vlasti u BiH.

6. ZAKLJUČAK

U Zaključnim zapažanjima i preporukama nakon podnošenja Četvrtog i petog CEDAW izvještaja za Bosnu i Hercegovinu, UN CEDAW Komitet je prepoznao napore koji su učinjeni da bi se unaprijedio položaj žena koje su preživjele seksualno nasilje tokom rata u BiH, ali i spor tempo procesuiranja ovih slučajeva, te nisku stopu osuđujućih presuda za počinioce seksualnog nasilja. To dovodi do široko rasprostranjene nekažnjivosti, uprkos provođenju državne Strategije za procesuiranje ratnih zločina iz 2008.g. Takođe, konstatirana su kašnjenja u usvajanju mjera koje odgovaraju na potrebe žena, žrtava ratnih sukoba, uključujući neadekvatan pristup žena mjerama odštete, podrške i rehabilitacije za nasilje pretrpljeno tokom rata.

Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost polova su koordinirali saradnju različitih nevladinih organizacija i udruženja, timova i centara na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini kako bi se na jedinstven način rješavali problemi žrtava rata u BiH. Iz sredstava FIGAP programa finansiran je projekat Udruženja „Žena-žrtva rata“ koji ima za cilj utvrđivanje zdravstvenih potreba žena žrtava rata, koji je proveden u toku 2011. i 2012. godine, dok je u 2013. godini realiziran projekat koji se odnosi na edukaciju za komunikacijske vještine i psihološko osnaživanje seksualno zlostavljanih u ratu, sa ciljem socijalnog funkcioniranja u zajednici.

Udruženje „Medica“ Zenica je u periodu 2011-2013. god. realiziralo projekat „Modeli podrške za žrtve/svjedoke ratnih zločina kroz jačanje kapaciteta i saradnje nevladinih organizacija i institucija“ koji je podržan od UN WOMEN, Medice mondiale i Norveške ambasade u Sarajevu. U okviru projekta uspostavljene su prve institucionalne mreže za podršku žrtvama/svjedocima u predmetima ratnih zločina, seksualnog nasilja i drugih krivičnih djela na području Zeničko-dobojskog kantona, Srednjobosanskog kantona i Unsko-sanskog kantona. Potpisani su protokoli o međusobnoj saradnji nadležnih ministarstava, općina, institucija, ustanova i nevladinih organizacija u pružanju podrške žrtvama i žrtvama/svjedocima. Uspostavljena su odjeljenja za podršku svjedocima pri Kantonalnom sudu i Tužilaštvu u Sarajevu, Okružnom sudu i Tužilaštvu u Banjoj Luci, te Okružnom sudu i Tužilaštvu u Istočnom Sarajevu. Ne postoje podaci da li postoji i kako se vrši podrška svjedocima i žrtvama u drugim sudovima u BiH.

Međutim, kako je konstatirao i CEDAW Komitet, sve ove inicijative nisu dovoljne za unapređenje statusa i položaja svih žena žrtava ratnih zločina i seksualnog nasilja u BiH, te preporučuje da se „Ubrza usvajanje nacrtu zakona i programa, koji su na čekanju, planiranih da obezbijede djelotvoran pristup pravdi za sve žene žrtve seksualnog nasilja tokom rata, uključujući odgovarajuća obeštećenja, kao što su Nacrt Zakona o pravima žrtava torture i civilnim žrtvama rata, Program za žrtve seksualnog nasilja u sukobu i torture (2013-2016) i Nacrt Strategije tranzicijske pravde (2012-2016), čiji je cilj unapređenje pristupa pravdi“.

Zato zauvijek „čuvajmo mir, pamtimo stradanja i genocid u Srebrenici“.

7. LITERATURA

Knjige:

- R. Inglehart i P. Morris. *Rising Tide. Gender Equality and Cultural Change around the World*, „Cambridge University Press”, Cambridge 2003.
- Ž. Kamenov, M. Jelić, M. Tadinac, I. Hromatko. *Quality and distability of the relationship as a function of distribution of housework, financial investments, and decision making between partners*. „Book of Selected Proceedings”, 15th Psychology days in Zadar 2007.
- B. Kašić, M. Šinko. „Gyne politike ili o političkoj građanki”. Centar za ženske studije, Zagreb 2004.
- B. Kašić, J. Marijan i J. Pešut. „Vodić prema politici rodne jednakosti: izazovi i mogućnosti”. Centar za ženske studije, Zagreb, 2005.
- P.A.Katz i P.V. Walsh. „Modification of children’s gender-stereotyped behavior”. *Child Development*, 1991.
- B. Gray i N. Burk. „Power and satisfaction in marriage: A review and critique, *Psychological Bulletin*”, 1983.
- T.N. Greenstein. „Gender ideology and perceprion of the fairness of the division of household labor: Effects on marital quality.” *Social Forces*, 1996a.
- M.G. Guelzow, G.W. Bird i E.H. Koball. „Analysis of the stress process for dual-career men and women. *Journal of Marriage and the Family*”, 1991.
- M.J. Gunkel, E.J. Lusk i F. Li. „Gender-specific Effects at Work: An empirical Study of Four Countries. *Gender, Work and Organization*”, 2007.
- T. Haddad i L. Lam. „The impact of migration on the sexual division of family work: A case study of Italian immigrant couples, *Journal of Camparative Family Studies*”, 1994.

DODATAK: Popis akronima

ACP // Afrika, Karibi i Pacifik

AIDCO // Ured za evropsku pomoć i saradnju

SIDA // Sindrom stečenog nedostatka imuniteta

ALA // Program razvojne saradnje Azije i Latinske Amerike

DAC // Komitet za pomoć u razvoju

DFID // Ministarstvo za međunarodni razvoj Ujedinjenog kraljevstva

DG // Generalna direkcija

DNE // Nezavisni nacionalni ekspert

EC // Evropska zajednica

ECHO // Ured za humanitarnu pomoć Evropske zajednice

EDF // Evropski fond za razvoj

EU // Evropska unija

FAO // Organizacija Ujedinjenih naroda za hranu i poljoprivredu

FWCW // Četvrta svjetska konferencija o ženama, Peking 1995.

GAD // Rod i razvoj

Đorđe Jekić

Projekt Impuls – Republička uprava za geodetske i imovinskopravne poslove

ZAŠTITA KULTURNIH OBJEKATA U ORUŽANIM SUKOBIMA: SUKOB U BIH '91-'95.

Abstrakt:

Kada je riječ o zaštiti kulturnih objekata tokom oružanih sukoba treba sagledati u kojim uslovima i zbog kojih razloga su doneseni pravni materijalni izvori koji ih obezbjeđuje. Mnoge države nikada nisu pristupile sa ozbiljnošću ovoj temi za razliku o recimo zaštiti civilnog stanovništva i sl. Razumljivo sa ove strane gledišta, ali postavlja se pitanje zašto mnoge države nikada nisu sprovele primarnu ili sekundarnu zaštitu kulturnih objekata na njihovom prostoru? Konkretni primjer Bosne i Hercegovine u ovom slučaju, može samo otežati shvatanje i primjenu ovog prava. Činjenicom da tokom oružanog sukoba u ovoj državi nisu poštovane mnoga pravna načela i principi humanitarnog prava za zaštitu civilnog stanovništva i primjene sredstava ratovanja ne smije nas iznenaditi ni činjenica da zaštite kulturnog nasljeđa u ovom slučaju nije bilo uopšte. Šta više kulturno nasljeđe, zbog okolnosti u kojima se kulturološko-identifikacioni sistem vrijednosti razvio u nacional-radikalizam, i tako sve što nije pripadalo kulturi jedne strane smatrano je bezvrijednom i ponižavajućom.

Ključne riječi: kulturno nasljeđe, Haška konvencija, oružani sukobi, Bosna i Hercegovina, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, vjerski objekti.

Abstract:

When it comes to protect cultural sites during the armed conflicts it should be considered what circumstances and legal material sources provide something like that. Many states have never seriously acceded to this issue, unlike for an issue of the protection of civilians. A concrete example of Bosnia and Herzegovina can only complicate the understanding of the importance why and how to apply the law which protects civilian religious and cultural objects. Moreover cultural heritage, due to the circumstances in which cultural-identification system of values developed into a national-radicalism, so everything that did not belong to the culture of one side was considered worthless and demeaning.

Destruction of religious and cultural objects during the war in Bosnia and Herzegovina was an integral part of both individual and organized armed activities. Following ethno-phyletism's

cultural aspect according which the parties of the war in Bosnia and Herzegovina were basically divided, religious and cultural objects were the main subjects of reprisals.

Key words: cultural heritage, Convention of Hague, armed conflicts, Bosna and Herzegovina, ICTY, religious objects.

1. MATERIJALNI IZVORI HUMANITARNOG PRAVA ZAŠTITE KULTURNOG NASLJEĐA U ORUŽANIM SUKOBIMA

1.1 SPORAZUM O ZAŠTITI UMJETNIČKIH I NAUČNIH INSTITUCIJA I ISTRISJKIH SPOMENIKA- „Rorih sporazum“ 1935.

Sporazum o zaštiti umjetničkih i naučnih institucija i istorijskih spomenika poznat još kao i Vašingtonski sporazum, po mjestu zaključivanja, ili Rorih sporazum po njegovom inicijatoru, jeste prvi dokument koji predstavlja jedinstveni akt koji se tiče očuvanja kulturnog nasljeđa, a koji će kasnije predstavljati temelj za sve ostale sporazume sa istim i sličnim zadatkom na međunarodnom nivou. Glavni zastupnik i Inicijator ovog sporazuma jeste Nikolas Rorih ruski slikar i pravnik, koji užasnut uništenjem kulturnog nasljeđa tokom Rusko-japanskog rata (1904-1905) započinje inicijativu o zaštiti istih na međunarodnom nivou. Kako i sam primjećuje na početku svog eseja Misija ženstvenosti: „Rat je težak ali je mnogo teži poslije ratni oporavak... kako tijelo tako i duh čovjeka pati zbog krvavih rana.“¹ Sluha za njegovu ideju su države imale tek nakon Prvog svjetskog rata kada je u saradnji sa francuskim profesorom Džordžom Čklaverom (George Chklaver) prijedlog za sporazum predstavljen široj javnosti. Mnoge zemlje su bile zainteresovane za ovaj sporazum što je i dokaz tome i osnovani Komiteti za Rorerih sporazum i Zastavu mira u Brižu i Parizu. Konferencijom Pan-američke Unije u Montevideu dogovoreno je da sve američke zemlje prihvate ovaj sporazum. To je i učinjeno 15. aprila 1935. godine u Bijeloj kući u Vašingtonu kad dvadeset jedna američka zemalja potpisuje ovaj sporazum.

Mnoge druge države, pored američkih, počinju da primjenjuju ovakv koncept ovoga sporazuma, baltičke samo dve godine nakon zvaničnog potpisivanja sporazuma, a nešto kasnije i azijske zemlje. Premda ovaj Sporazum ima dosta svojih mana, od nejasnog djelovanja primjene pa do nejasno utvrđenih objekata zaštite on predstavlja početak jednog daljeg puta razvoja međunarodnog prava pogledu kulturnog nasljeđa.

¹ Peter Barenboim, Naeem Siddiqi - "Bruges, the Bridge between Civilizations. To the 75th Anniversary of the Roerich Pact", Letny Sad, Grid Belgium, 2010.

1.2 HAŠKA KONVENCIJA O ZAŠTITI KULTURNIH OBJEKATA U ORUŽANIM SUKOBIMA 1954.

Prateći principe Vašingtonskog sporazuma 1935. Međunarodni kancelarija muzeja je dala na prijedlog već 1939. Prijedlog za novi sporazum koji mi bio regulisano ovo pitanje. Inicijativa je zaustavljena početkom II Svjetskog rata, ali samim završetkom rata, stvaranjem Organizacije Ujedinjenih Nacija i njenih organa, ova tema, kao i mnoge druge koje se tiču međunarodnog humanitarnog prava počinju da budu aktuelizovane i „lakše“ prihvatljivije, zbog brutalnosti rata i katastrofalnih posljedica. Holandija je dala prijedlog za novi sporazum koji se tiče zaštite kulturnog nasljeđa, a koji će biti obuhvatniji i šire primjenljiv od Vašingtonskog sporazuma, UNESCO-u 1948. godine. Par godina kasnije, tačnije 1951, na generalnoj konferenciji UNESCO-a odlučeno je da se treba odrediti nacrt budućeg sporazuma, a koji je već iduće godine bio predložen Generalnoj skupštini. Sporazum je zvanično bio potpisan, od strane 54 države, 14. maja 1954. godine u Hagu i stupio na snagu u avgustu mjesecu dve godine kasnije. Do danas ratifikovalo ga je 126 država. Za razliku od Rorih sporazuma koji šturo i nejasno definiše kulturnog nasljeđa ovaj Sporazum razrađuje tu definiciju na širi koncept. U članu 1) navodi se tri stavke koje određuju kulturno nasljeđe a to su:

Pokretna i nepokretna imovina velike važnosti za kulturno nasljeđe svih ljudi, kao što su arhitektonski spomenici, umjetničkih ili istorijski, religijski ili sekularni;... Umjetnička djela, manuskripti, knjige i drugi objekti umjetničke, istorijske ili arhitektonske vrijednosti; kao i značajnih kolekcija knjiga ili arhiva ili reprodukcija istih.

Zgrade čija je glavna i efektivna funkcija zaštita ili izložba pokretnog kulturno nasljeđa definisanim u tački a) kao što su muzeji, velike biblioteke i arhive, ...

Centri sa velikom koncentracijom kulturnog nasljeđa iz člana a) i b²

Ova konvencija je u mnogo čemu napravila korak naprijed kada je riječ o očuvanju kulturnog nasljeđa kako tokom oružanog sukoba tako i u miru, ali i uz multikulturalističko-liberalne stavove proširila shvatanje samog pojma kulturnog nasljeđa i subjekata odgovornih za njihovo očuvanje. Prije svega u samoj preambuli navodi se kako „*Ubjedeni da šteta kulturnim dobrima koji pripadaju narodu predstavljaju štetu kulturnog nasljeđa cijelog čovječanstva, jer svaki narod donosi svoj doprinos svjetskoj kulturi.*”³, što dalje implicira da kulturno nasljeđe

² Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. The Hague, 14 May 1954. (ČLAN 1)

³ Eng .*Being convinced that damage to cultural property belonging to any people whatsoever means damage to the cultural heritage of all mankind, since each people makes its contribution to the culture of the world* -<http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=E22C7475CD402175C12563CDD0051CA00> (01.03.2015)

više ne pripada jednoj naciji, narodu već čitavom čovječanstvu bez obzira gdje se ono nalazilo. Revolucionarni prelaz sa shvatanja nacionalnog nasljeđa na pojam zajedničkog kulturnog dobra je učinio mnogo na polju shvatanja zaštite istih, kako P. Ishwara Bhat navodi „...*ovaj prelaz je isto prelaz od perspektive prava do perspektive dužnosti*”⁴. „*Zanimljivo je zaključiti kako ovaj član govori o „ljudima” a ne državama, i o „kulturnom naslijeđu čitavog čovječanstva”, tako da nagovesti svoju vezu sa ljudskim pravima i predstavi ideju integralne obaveze međunarodne zajednice kao čitave (erga omnes) radije nego na države na osnovu ugovora*”.⁵ Ovdje se može zaključiti da je ovakav vid prelaz isto ka opštijem i neodređenijim pravnim normama, ali u daljem tekstu Sporazuma detaljnije su opisane obaveze i dužnosti svih strana u prezervaciji zaštićenih objekata. Na kraju preambule se i dalje ide u širinu „...*takva zaštita nije moguća dok oba nacionalne i međunarodne mjere organizovane u vrijeme mira*”. Tim dalje u tekstu navode dva osnovna koncepta zaštite: opšta i specijalizovana. Opšta zaštitu kulturnog nasljeđa svaka nacionalna država mora da realizuje tokom mira, kroz dva nivoa: čuvanje i poštovanje. Takve aktivnosti trebaju imati funkciju koja će omogućiti očuvanje kulturnog nasljeđa tokom oružanog sukoba. Jedan od takvih načina prezaštite kulturnih objekata jeste definisan članom 6. U kojem se navodi da svi objekti mogu biti obilježeni posebnim amblemom, plavim štitom, kao znak raspoznavanja zaštićenog objekta tokom sukoba. Pored ovog načina države mogu obezbijediti druge vidove čuvanja i prezervacije kulturnih objekata u saradnji sa civilnim društvom. Drugi segment opšte zaštite jeste poštovanje. Poštovanje se odnosi , kako to stoji u članu 4. ove konvencije da se svi kulturni objekti bili oni na teritoriji domaće države ili strane, poštuju nezavisno o tome kome i čemu zvanično služe. Jako malo je država uradilo ove korake, među rijetkim koja je to uradila jeste Holandija, ali to je i razumljivo jer je ova država oduvijek bili i prvi inicijator ovakvih sporazuma. Drugi nivo očuvanja kulturnog nasljeđa jeste specijalizovani. Ovaj nivo zaštite karakteriše to što se objekt stavlja na spisak Međunarodnog registra kulturnih dobara za koji je odgovoran UNESCO. Svi objekti sa ovog registra moraju biti označeni plavim štitom i u toku oružanog sukoba je pod zaštitom UNESCO-a. Pod specijalnom zaštitom se navode još i uslovi (čl.8) pod kojima ne smije biti određen neki objekat kao kulturni objekat, a to su: objekti koji nisu u blizini vojnih ciljeva i/ili koji se ne upotrebljavaju u vojne svrhe. Svi ostali objekti koji prođu opštu i/ili specijalizovanu nivo prezervacije smatraju se zaštićenim, osim u slučaju „imperativne vojne nužnosti” i prema njima je zabranjeno:

Vršiti bilo kakav neprijateljski akt usmjeren protiv istorijskih spomenika, umjetničkih dijela ili hramova koji čine kulturnu ili duhovnu baštinu naroda;

⁴ P. ISHWARA BHAT, -Protection Of Cultural Property Under International Humanitarian Law: Some Emerging Trends 2001. (<http://www.worldlii.org> 01.03.2015)

⁵ Francesco Francioni- The Human Dimension of International Cultural Heritage Law: An Introduction, The European Journal of International Law Vol. 22 no. 1 © EJIL 2011: str. 13.

Koristi takve objekte za pomoć vojnim akcijama;

Da takvi objekti budu predmet represalija⁶

Vremenom je dokazano da i opšti i specijalizovani nivoi zaštite se ne primjenjuju u praksi kako zbog svojih nedostataka tako i zbog nevolje međunarodne zajednice i nacionalnih država da se bave ozbiljnije ovim pitanjem. *„U pozadini uništavanja 400 džamija i 200 crkava u Srbiji, pad kulturnih gradova kao što je Dubrovnik u Hrvatskoj ili uništavanju Mostarskog mosta devedesetih je po mišljenju mnogih kao što je i Katerin Vernon je moglo biti sprečeno brzom intervencijom međunarodne zajednice predvođen pod UN-om.”*⁷

1.3 DRUGI PROTOKOL HAŠKOJ KONVENCIJI IZ 1954. ZA ZAŠTITU KULTURNIH OBJEKATA TOKOM ORUŽANIH SUKOBIA-HAG 1999.

S obzirom da je Haška konvencija iz 1954. nije uspjela da kroz svoj sistem zaštite, naročito specijalizovani, doprinese očuvanju kulturnog nasljeđe bilo je potrebno redefinisati ovaj sporazum koji bi bio jasniji i praktičniji za primjenu. Zaštita prema ovom protokolu se odnosi kako na međunarodne tako i nemeđunarodne oružane sukoba, kao i u vrijeme okupacije. Sporazum je potpisan u Hagu 26. Marta 1999. Od strane trinaest država, te do danas su ga ratifikovale 64 države. *„Prema tome iako je značajan broj država ratifikovao Hašku konvenciju ili joj je pristupio, one države koje to nisu, možda bi mogle da preispitaju svoje stanovište u tom pogledu. Oni sada, kao što je ranije rečeno, imaju mogućnost da postanu ugovornica Drugog protokola uz tu Konvenciju iz 1999.”*⁸

Ovim se Protokolom uvodi sistem pojačane zaštite kao odgovor na nemoć specijalizovane definisane Konvenciji. Prema ovom sistemu svi kulturni objekti pod pojačanom zaštitom su zaštićene od strane domaćeg prava i ne smiju se koristiti za vojne aktivnosti. Zaštita kulturnog objekta nastaje onoga trenutka kada taj objekat/i se nađu na spisku liste, koje podnosi domaća država ili druge strane (Komitet plavog štita i sl.), a koji se odobrava od Odbora za zaštitu kulturnog nasljeđa u oružanim sukobima. Odbor će razmatrati odluku o zaštiti određenog objekta u skladu sa stavom 10 ovog Protokola.

Gubitak ovakve zaštite dalje je navedeno u članu 14. i to u situacijama kada: objekat više ne ispunjava utvrđene kriterijume koje ga čini kulturnim dobrom i/ili ako je to dobro svojom upotrebom postalo vojni cilj. Svi ostali slučajevi teškog kršenja ovog Protokola se moraju

⁶ Frits Kalshoven, Lizabet Zegveld - „Ograničenja u vodenju rata”, Čigoja štampa, 2001: str. 104.

⁷ P. Ishwara Bhat- „Protection Of Cultural Property Under International Humanitarian Law: Some Emerging Trends” 2001. str. 7. (<http://www.worldlii.org/OI.03.2015>)

⁸ Frits Kalshoven, Lizabet Zegveld- „Ograničenja u vodenju rata”, Čigoja štampa, 2001: str. 104.

sankcionisati i to prema domaćem pravu i države u skladu s tim su odgovorne da sprovedu potrebne procedure u tom pogledu. Protokol za teško kršenje protokola definiše isključivo individualnu krivičnu odgovornost .

2. KULTURNO NASLIJEĐE U BOSNI I HERCEGOVINI 1991- 1995.

2.1. UNIŠTAVANJE VJERSKIH OBJEKATA

Uništavanje vjerskih objekata je tokom rata u BiH bio sastavni dio kako individualnih tako i organizovanih oružanih aktivnosti. Prateći etnofiletistički kulturološki aspekt prema kome su strane u ratu u BiH i bile podijeljene, vjerski objekti su predstavljali glavni predmet represalija. Ono što dramatično ukazuju statistički podaci poslije rata jeste da je uništeno oko 90% vjerskih objekata u Bosni i Hercegovini tokom rata. „Više od hiljadu bošnjačkih džamija, stotine katoličkih crkava, i pravoslavnih crkava, samostana, privatnih i javnih knjižnica, arhiva i muzeja bili su granatiranja, spaljena, rušene, a u mnogim slučajevima čak i ruševine su uklonjene od strane nacional-ekstremista kako bi dovršili kulturno i vjersko “čišćenje” teritorije koje su kontrolisali.”⁹

2.1.2. ISLAMSKI VJERSKI OBJEKTI

Ono što se može okarakterisati kao islamski vjerski objekti koji su djelimično ili u potpunosti uništeni jesu džamije, sahat kule, merdese, turbe. Prema svim statističkim podacima izvršenim poslije rata najviše su nastradale upravo islamski vjerski objekti.. Većinskom uništavanju, islamskih vjerskih objekata, u odnosu na hrišćanske, bili oni pravoslavni ili katolički, su doprinijele dvije činjenice: 1) oružana organizovanost kako individualna tako i vojne je bilo znatno naprednija na strani srpske i hrvatskih snaga, te 2) gledajući sa kulturološkog aspekta Islam kao religija je uvijek imala veću toleranciju naspram religijama „knjiga” (judeizmu i hrišćanstvu) nego što su to te religije imale prema njoj. (uglavnom su crkve i sinagoge tokom istorija pretvaran u džamije i islamske centre) .

Kako u jednom od izvještaja stoji kako u samo 19 opština u BiH: „ Od svih, 255 džamija, ili 92 % svih registrovanih džamija, su ili teško oštećeni ili u potpunosti uništeni. Od ovoga, 119 džamija su teško oštećeni dok 136 džamija je u potpunosti uništeno”.¹⁰ Dalje u ovom izvještaju se navodi koliko prema kategorijama, koji su šire obuhvaćene nego što je ovdje učinjeno, je teško oštećeni

⁹ Igor Ordev - ERASING THE PAST: DESTRUCTION AND PRESERVATION OF CULTURAL HERITAGE IN FORMER YUGOSLAVIA : str.. 8.

¹⁰ Andrés J. Riedlmayer-DESTRUCTION OF CULTURAL HERITAGE IN BOSNIA-HERZEGOVINA, 1992-1996: A Post-war Survey of Selected Municipalities Principal Investigator: str. 9.

ili u potpunosti uništeno islamskih objekata. „Uništeno je ili oštećeno više od 80 posto od 1.144 džamije, koliko ih je bilo u BiH prije 1992.”¹¹

Jedna od najvažnijih spomenika BiH islamske kulture , te svjetskog naslijeđa uopšte ,jeste uništen takođe tokom ovoga rata. Taj spomenik je bila Ferhat-pašina džamija , Ferhadija, u Banjaluci, zaštićena od strane UNESCO-a, a uništena 7. maja 1993. godine. Ovaj dan je i KASNIJE proglašen kao službeni Dan džamija .

2.1.3. KATOLIČKI VJERSKI OBJEKTI

U poređenju sa islamskim vjerskim objektima, katolički su pretrpjeli manji procenat oštećenja i uništenja tokom rata. To se potkrepljuje činjenicom da katoličkih vjerskih objekata nije bilo u znatnom broju kao islamskih. Prema izvještaju Andreea Riedlamajera navodi se 57 registrovanih katoličkih objekata od kojih „ nijedan nije pronađen neoštećen, dok je 14 crkava (4.5%) označeno kao lakše oštećeno”¹². Prema podacima katoličke crkve u BiH, koji nije zvaničan, u BiH je djelimično ili u potpunosti uništeno 296 crkava, 63 kapele i 8 samostana.

2.1.4. PRAVOSLAVNI I3 VJERSKI OBJEKTI

Prema, nezvaničnim podacima, srpske pravoslavne crkve uništeno je u potpunosti 125 crkava, 172 crkve su oštećene, te u potpunosti uništena 66 parohijska doma. Najviše u potpunost i uništenih pravoslavnih objekata je na području centralne Bosne, dok je su u Sarajevu sve pravoslavne crkve pretrpjele samo teška oštećenja. Srećom mnoge pokretni kulturni objekti ove vrste, najviše ikone, su sačuvane skladištenjem. „*Imajući u vidu događaje u Hrvatskoj, Sinod Srpske pravoslavne crkve predložio je krajem 1991 da sve episkopije iz Bosne-Hercegovine evakuišu crkvene riznice na sigurnija mjesta. Nedugo nakon tog upozorenja, uništeno je 56 i srpske crkve na teritoriji Zvorničko- tuzlanske eparhije od strane hrvatskih i muslimanskih snaga. Tri najvažnije zbirke ikona (Sarajevo , Mostar i Livno) su tako izmještene na sigurnije lokacije.*”¹⁴

¹¹ <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/podsjecanje-na-614-dzamija-porusenih-u-bih> (01.03.2015)

¹² Isto. Strana 14.

¹³ Pravoslavni se ovdje odnosi na sve objekte koji pripadaju materijalnom naslijeđu Srpske pravoslavne crkve

¹⁴ Svetlana Rakić - "Migrating Icons": Politics and Serbian Cultural Heritage in Bosnia-Herzegovina before and after 1992 – strana 2.

2.2. UNIŠTAVANJA DRUGOG KULTURNOG NASLIJEĐA U BIH

U druga kulturna naslijeđa se podrazumijevaju u ovom slučaju sva kulturna naslijeđa koja ne pripadaju ni jednoj od religijskih zajednica, su djelimična ili potpuna oštećenja tokom rata. U njih izdvajamo: biblioteke, pozorišta, mostove (od kulturnog značaja) i druge objekte koji spadaju u kategoriju zaštićenih objekata Haškom konvencijom iz 1954. , a ne spadaju u kategoriju vjerskih. Pored svih objekata koji spadaju pod ovu kategoriju izdvajaju se dva najznačajnija koja ćemo i pomenuti. Prvo to je uništavanje Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosna i Hercegovine (dalje: Biblioteka) u Sarajevu, Vijećnice, a drugo jeste potpuno uništavanje Starog mosta u Mostaru.

Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH je bombardovana zapaljivim granatama 25. avgusta 1992. kada je od 80 do 90% sadržaja, u većem dijelu knjiga, ove institucije uništeno. „ Prije nego što je spaljena, Biblioteka je posjedovala 155 000 rijetkih knjiga, jedinstvene posebne zbirke i archive, 478 rukopisa, više od 600 staza periodike, nacionalna zbirka svih knjiga, novina i časopisa u BiH od sredine XIX vijeka, kao i glavni istraživačke zbirke Univerziteta u Sarajevu”¹⁵. Zato se ovaj događaj smatra jednim od najkatastrofalnijim u novijoj istoriji, poslije II Svjetskog rata, kada je riječ o uništavanju biblioteka kao kulturnog naslijeđa.

Mostarski most, kao jedan od zaštićenih spomenika od UNESCO-a, na listi svjetske kulturne baštine, je isto uništen u ovom oružanom sukobu. Premda most ne bi trebao da predstavlja povod za etničko-religijske različitosti on je to kroz prizmu posmatranja tadašnje kulturološke isključivosti postao još jedan uništeni svjetski kulturni simbol. Kako Kolin Kaiser u svom članku za UNESCO kurir zapaža: „...prije rata niko u Mostaru ne bi rekao da je Stari most „muslimanski“, ali uništavanjem ga od strane hrvatskih tenkova ga učinilo takvim.” Most je uništen u potpunosti 9. novembra 1993 godine, rušeći tako i jedini spomenik koji je sve vrijeme svoga postojanja doživljavao od strane svih građana kao zajedničko naslijeđe, šta više svjetsko.

3. PRESUDE I ODGOVORNOST ZA UNIŠTAVANJE KULTURNOG NASLIJEĐA

Odgovornosti za uništavanje kulturnog naslijeđa u BiH, se nikada nije davala na značajnosti. Kako u samoj BiH tako i izvan nje. Uvijek je bila u opravdanoj sjeni žrtava oružanog sukoba. Tužbe za ove zločine, kasnije i presude, u Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju (dalje: Tribunal) su uglavnom dodavane kao jedne od tačaka, ili čak dio jedne tačke, za neke šire odgovornosti prema kojima se tereti tužena strana. Tako se na primjer može navesti presuda za slučaj Radoslava Brđanina u kojoj stoji pod tačkom 3. *Progoni, kao zločin protiv čovječnosti*

¹⁵ Igor Ordev - ERASING THE PAST: DESTRUCTION AND PRESERVATION OF CULTURAL HERITAGE IN FORMER YUGOSLAVIA: str. 24.

*zbog toga što je dao da se bosanski Muslimani i bosanski Hrvati podvrgavaju ubijanju, mučenju i zlostavljanju, što im je negirao osnovna prava, deportirao ih ili prisilno premještao, razarao, hotimično nanosio štetu i pljačkao imovinu na područjima pretežno naseljenim bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima, te razarao i hotimično nanosio štetu vjerskim i kulturnim objektima bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata.*¹⁶ Slično je i u drugim presudama. Pod tačkom je presuđeno i Mići Stanišiću i Stojanu Župljaninu za „Bezobzirno razaranje gradova i sela, uključujući uništavanje ili namjerno oštećenje vjerskih i drugih kulturnih objekata”¹⁷. Sama Haška konvencija nije bila dovoljna da bi se jače integrisalo pitanje uništavanja kulturnog naslijeđa unutar Tribunala. Premda sagledavajući prema jurisprudenciju Tribunala iz slučaja Tadić može se zaključiti da je i Tribunal učinio pomak kada je riječ o zaštiti kulturnog naslijeđa. „Zasnivajući se na članu 19 Konvencije o zaštiti kulturnog naslijeđa u oružanim sukobima (Haška konvencija iz 1954.) da „ u toku oružanog sukoba koji nema međunarodni karakter ... svaka strana će se obavezati da primjeni, kao minimum, odredbe. Konvencije koja se zasniva na poštovanju kulturnog naslijeđa.”¹⁸

Ostaje pitanje zašto Bosna i Hercegovina koja je ratifikovala već 12.07.1993 nije odradila obaveze koje proističu iz te Konvencije, a koja se primjenjivala zvanično kao i nasljedno pravo iz bivše Jugoslavije. Misleći na obaveze o procesiranju osoba odgovornih za uništavanje kulturnog naslijeđa. Poznat je samo jedan slučaj u BiH po tom pitanju i to je slučaj Islamske zajednice (IZ) protiv Republike Srpske i grada Banja Luke, za plaćanje štete za uništene islamske vjerske objekte. Ovo dakako ne može biti u okvirima Haške konvencije, koja ne poznaje kolektivnu odgovornost, ali je dakako primenjivo sa strane gledišta nadoknađivanja štete od strane jedne od učesnica oružanih sukoba. Premda je Osnovni sud u Banjoj Luci donio presudu u korist IZ za rušenje 16 vjerskih objekata da se mora isplatiti oko 64.000.000 konvertibilnih maraka, kasnije tužbom na ovu presudu Okružni sud u Banja Luci je poništena.

¹⁶ <http://www.icty.org/sid/8368> (01.03.2015)

¹⁷ Sažetak presude Pretresnog vijeća u predmetu Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina http://www.icty.org/x/cases/zupljanin_stanisicm/tjug/bcs/130327_summary.pdf (01.03.2015)

¹⁸ DECISION ON JOINT DEFENCE INTERLOCUTORY APPEAL OF TRIAL CHAMBER DECISION ON RULE 98BIS MOTIONS FOR ACQUITTAL - <http://www.icty.org/x/cases/hadzihanovic/acdec/en/050311.htm> (01.03.2015)

4. ZAKLJUČAK

Očigledno je da zaštita kulturnih objekata prema Haškoj konvenciji i drugim izvorima nije doprinijela zaštiti kulturnog nasljeđa tokom oružanog sukoba u BiH. Razlog tome je više činjenica koje se međusobno prepliću. Prva jeste činjenica da je Haška konvencija nije imala toliku pravnu moć zbog svoje opštosti i može se reći nezainteresovanosti mnogih zemalja za ovo pitanje. Premda je Jugoslavija već 1956. godine ratifikovala ovaj sporazum nije ništa učinjeno od mogućih zaštita ili sprečavanja uništavanja kulturnih objekata. Dopunskim prokolom iz 1999. uviđajući nedostatke prethodne Konvencije na primjeru i same BiH, taj nedostatak se pokušava nadomjestiti. Koliko će biti uspješan pokazaće se u budućnosti premda će uvijek zaštita ljudskih života biti primarna za humanitarno pravo. Ali kakvi god Konvencije postojale teško da će se promijeniti mnogo šta dok ljudi ne shvate samu suštinu da kulturna nasljeđa pripadaju svima ma gdje se ona nalazila.

5. LITERATURA

- Andrés J. Riedlmayer - DESTRUCTION OF CULTURAL HERITAGE IN BOSNIA-HERZEGOVINA, 1992-1996: A Post-war Survey of Selected Municipalities
- Principal Investigator, Cambridge 2002.
- Svetlana Rakić - "Migrating Icons": Politics and Serbian Cultural Heritage in Bosnia-Herzegovina before and after 1992, *Mediterranean Quarterly*; Summer 2006.
- Igor Ordev - ERASING THE PAST: DESTRUCTION AND PRESERVATION OF CULTURAL HERITAGE
- IN FORMER YUGOSLAVIA
- P. Ishwara Bhat- .. Protection Of Cultural Property Under International Humanitarian Law: Some Emerging Trends" 2001.
- Frits Kalshoven, Lizabet Zegveld- „Ograničenja u vođenju rata“ , Čigoja štampa, 2001.
- *Peter Barenboim, Naeem Sidiqi - "Bruges, the Bridge between Civilizations. To the 75th Anniversary of the Roerich Pact", Letny Sad, Grid Belgium, 2010.*
- Francesco Francioni- The Human Dimension of International Cultural Heritage Law: An Introduction, *The European Journal of International Law* Vol. 22 no. 1 EJIL 2011.
- Colin Kaiser- Crime against culture, *The UNESCO Courier*, 2008.
- Francesco Francioni - ..The Human Dimension of International Cultural Heritage Law: An Introduction“

- The European Journal of International Law Vol. 22 no. 1 © EJIL 2011.

- INTERNET STRANICE

<http://www.icrc.org/eng/war-and-law/conduct-hostilities/cultural-property/index.jsp> (01 mart 2015)

<http://www.icty.org> (01. mart 2015)

<http://whc.unesco.org> (01. mart 2015)

www.balkans.aljazeera.com (01. mart 2015)

Mr sc. Mustafić Mevludin

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku;

Sven Alkalaj,

Izvršni sekretarijat Ekonomske komisije za Evropu

ZLOČINI I IDEOLOGIJA GENOCIDA

Apstrakt:

Većina stručnjaka za genocid se slaže da ideologija ima najveću ulogu u procesima genocida, kao i da nju treba posmatrati kao značajnu uzročnu silu. Sasvim sigurno, odluku o politici genocida donose određeni ljudi, određeni moćnici u državi i oni pokreću, započinju i održavaju proces genocida, u saradnji sa mnogim drugim licima, koji dolaze iz različitih oblasti i sa različitih nivoa države-društva. Genocid i drugi masovni zločini upereni protiv određenih grupa sastoje se iz međusobno povezanih i organizovanih neprijateljskih postupaka, koje neka međusobno organizovana ljudska bića sprovode nad određenim kategorijama drugih ljudskih bića. Međutim, to kako ljudi postupaju i zašto postupaju na određeni način u velikoj mjeri zavisi i oblikuje se prema njihovoj kulturi i civilizaciji, u širem smislu, kao i prema ideologiji kojoj su oni, u užem smislu, privrženi. Tekst koji obrađuje ovu temu je pokušaj da se u potpunosti sagleda kontekst srebreničkog masakra, kao pojedinačno najvećeg i najmonstruoznijeg zločina počinjenog tokom jugoslovenskih ratova 1991-1995. godine, sa idološke strane. Taj zločin ostaje kao opomena čovječanstvu o neophodnosti stalne spremnosti za prepoznavanje politike koja planira takve zločine. Do njih nikada ne dolazi preko noći, već na njih utiče više faktora, a od kojih ideološki faktor ima izuzetno važan značaj, te je kao takav detaljnije obrađen.

Ključne riječi: Srebrenica, ideologija, zločin, genocid.

1. Uvod

Tekst koji je pred vama je pokušaj da se u potpunosti sagleda kontekst srebreničkog masakra, kao pojedinačno najvećeg i najmonstruoznijeg zločina počinjenog tokom jugoslovenskih ratova 1991-1995. godine. Taj zločin ostaje kao opomena čovječanstvu o neophodnosti stalne spremnosti za prepoznavanje politike koja planira takve zločine. Do njih nikada ne dolazi preko noći, već na njih utiče više faktora, a od kojih ideološki faktor ima izuzetno važan značaj. Uprkos činjenici da međunarodno humanitarno pravo i korpus ljudskih prava nikada nisu bili razvijeniji, do najvećeg stradanja nedužnih civilnih žrtava došlo je upravo u XX vijeku. Do

masovnog stradanja civila došlo je čak i nakon holokausta nad Jevrejima u Drugom svjetskom ratu, što je međunarodnu zajednicu ponukalo na osnivanje dva ad hoc krivična suda, jedan za Jugoslaviju i drugi za Ruandu. Njihovo postojanje ubrzalo je i stvaranje stalnog Krivičnog suda, takođe u Hagu.

Zločin u Srebrenici dogodio se pune četiri godine nakon početka rata na teritoriji bivše Jugoslavije. Rat u Bosni i Hercegovini je od početka 1992. godine bio genocidan, jer je politika zvaničnog Beograda podrazumijevala etničko čišćenje. Ono je kroz različite forme nasilja i zastrašivanja, odnosno terora, imalo za cilj da, Bošnjake, sa teritorija na kojima su stoljećima živjeli, prvenstveno onih duž rijeke Drine, otjera, kako bi se stvorile čiste srpske etničke teritorije. Etničko čišćenje nisu izmislili Srbi. Međutim, uznemirava činjenica da se ono odvijalo, uprkos svim informacijama kojima se raspolagalo o masovnim ubistvima, maltretiranju, uništavanju kulturne baštine, pljačkama privatne imovine, masovnom nasilnom transferu ljudi i sl.

Etničko čišćenje je bilo cilj rata, a ne njegova posljedica. Postavlja se pitanje: kako je Srebrenica uopšte bila moguća? S jedne strane odgovor je u nečinjenju međunarodne zajednice, koja je prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju genocida (iz 1949) bila obavezna da djeluje, odnosno da (ga) “spriječiti i kazni”.

Konvencija o genocidu definiše genocid kao “bilo koje djelo počinjeno s namjerom da uništi, u cjelini ili djelimično, nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku grupu, kao što su: ubistvo pripadnika grupe, nanošenje teških fizičkih ili psihičkih povreda pripadnicima grupe, hotimično nametanje određenoj grupi uslova sračunatih na to da, u cjelini ili djelimično izazovu fizičko uništenje nametanjem određenih mjera s namjerom da se spriječi rađanje u nekoj grupi, prinudno preseljenje djece iz jedne grupe u drugu”.

Nažalost, zapadne vlade su izbjegavale da zločin nazovu pravim imenom – genocidom – kako bi izbjegle i svoje obaveze proizašle iz Konvencije, koja, u krajnjoj liniji, podrazumeva i intervenciju. S druge strane, srpske snage su, ohrabrene oklijevanjem međunarodne zajednice, realizovale svoju zločinačku politiku bez ikakvog kažnjavanja.

Događalo se upravo suprotno: u to vrijeme Kontakt-grupa pokušava da ubijedi strane u konfliktu da pristanu na etničku podjelu Bosne i Hercegovine, do čega je kasnije i došlo u Dejtonu.

Genocid u Srebrenici bio je dio srpske strategije koja je Srebrenicu, zajedno sa Žepom i Goraždem, smatrala “muslimanskim koridorom” (tzv. “zelena transferzala”) koji povezuje Sarajevo i Tursku preko Sandžaka, Albanije i Kosova. Po njihovom tumačenju, to je bila svojevrsna opasnost za čitavu Evropu, pa je zbog toga Srebrenica bila na meti Ratka Mladića još od 1992. godine. Ta

interpretacija rata još uvek je aktuelna u Srbiji. Ona je utoliko prisutnija, ukoliko se u Hagu sve više obelodanjuju počinjeni zločini i njihova monstroznost.

Haški tribunal je prvi međunarodni sud osnovan nakon 40 godina i prvi uopšte koji je nadležan za kažnjavanje genocida, ali u vreme dešavanja u Srebrenici, kao nova institucija nije bio u mogućnosti da spriječi takvo finale rata u Bosni i Hercegovini, pa čak ni da kasnije spriječi sličan scenario na Kosovu. Samo je Vlada BiH još 1993. godine pokrenula postupak protiv Jugoslavije pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu za genocid u Bosni i Hercegovini. Aktuelne vlasti u Beogradu pokušavaju da na svaki način spriječe proces pred ovom međunarodnom institucijom. U tu inicijativu uključeni su istaknuti stručnjaci za međunarodno pravo, a među njima su i prominentne ličnosti nekadašnje antiratne alternative, pod izgovorom da se na taj način štite državni interesi.

Kredibilitet proklamovanih demokratskih i moralnih vrijednosti zapadnih zemalja događajima u Srebrenici bio je doveden u pitanje. Međunarodne snage, koje su štatile Srebrenicu kao zaštićenu zonu UN jednostavno su ovaj grad predale srpskim snagama koje je predvodio Ratko Mladić. Holandski bataljon, koji je štitio Srebrenicu i Žepu, je, ne reagujući, posmatrao kako vojska bosanskih Srba osvaja zone bezbjednosti- Srebrenicu i Žepu, da bi potom hladnokrvno, na očigled cijelog svijeta, likvidirala blizu 10.000 muških civila, ne birajući ni godine ni uzrast. Sa moralne tačke gledišta, Srebrenica je bila prekretnica u bosanskom ratu, ali istovremeno i simbol ravnodušnosti i ignorancije zapadnih zemalja.

Genocid u Srebrenici uslijedio je nakon genocida u Ruandi, gdje je ubijeno oko milion ljudi, što je međunarodna zajednica takođe ignorisala. Zato je Srebrenica isprovocirala ozbiljne moralne dileme svuda u svijetu, osim u Srbiji. Srebrenica je bila simbol neuspjeha i neefikasnosti i Klintonove administracije na spoljnopolitičkom planu. Zato je ubrzo uslijedila izvršna strategija međunarodne zajednice koja je Franju Tuđmana, Aliju Izetbegovića i Slobodana Miloševića odvela u Dejton.

U 2015. godini obilježava se dvadesetogodišnjica ovog zločina. Srebrenica je tačka na kojoj se zapadna civilizacija "prelomila" i vratila svojim izvornim vrijednostima. Onim antifašističkim, na kojima zapadna civilizacija sada i počiva. Osuđeni su i odgovorni za zločin genocida u Srebrenici, među kojima i general Radislav Krstić kao najodgovorniji izvršilac. Ratko Mladić i Radovan Karadžić kao inspiratori i organizatori, još uvijek čekaju presudu. Proces suočavanja je pokrenut u cijelom svijetu, samo se još u Srbiji i Republici Srpskoj o tome ćuti.

Cilj ovog teksta je da ukaže da se zločin genocida ne dešava sam po sebi, nego da iza njega uvijek stoji određena politika i ideologija kao jedan od najznačajnijih pokretača genocida.

2. Zločini i ideologija genocida

Većina stručnjaka za genocid se slaže da ideologija ima najveću ulogu u procesima genocida, kao i da nju treba posmatrati kao značajnu uzročnu silu. Sasvim sigurno, odluku o politici genocida donose određeni ljudi, određeni moćnici u državi i oni pokreću, započinju i održavaju proces genocida, u saradnji sa mnogim drugim licima, koji dolaze iz različitih oblasti i sa različitih nivoa države-društva. Genocid i drugi masovni zločini upereni protiv određenih grupa sastoje se iz međusobno povezanih i organizovanih neprijateljskih postupaka, koje neka međusobno organizovana ljudska bića sprovode nad određenim kategorijama drugih ljudskih bića. Međutim, to kako ljudi postupaju i zašto postupaju na određeni način u velikoj mjeri zavisi i oblikuje se prema njihovoj kulturi i civilizaciji, u širem smislu, kao i prema ideologiji kojoj su oni, u užem smislu, privrženi.

Opšti pojam “ideologije” dosta je složen i sadrži u sebi razna značenja, mada je antropolog Clifford Geertz iskovao jedno značenje koje, na ovom mjestu, može da posluži da se neke stvari pojase.¹ Prema Geertzovom mišljenju, najbolje je da se “ideologija” posmatra kao orijentir: kao niz manje ili više povezanih ideja, na osnovu kojih ljudi mogu da shvate često zamagljenu društvenu stvarnost koja ih okružuje i da se u toj stvarnosti ponašaju onako kako možda smatraju da treba. Ideologija obično sadrži dijagnozu i terapiju, model svijeta onakvog kakav jeste, kao i model svijeta onakvog kakav bi trebalo da izgleda. Ona ljudima govori nešto o sadašnjem stanju stvari u njihovom društvu (a često i šire u svijetu) i ukazuje im na to kako treba da se ponašaju da bi ostvarili boljitak u budućnosti. Ideologija usmjerava ljude i daje im smisao, omogućava im da shvate društvenu stvarnost, koju je često teško dokučiti, a koja, pored toga, može da bude preteća, naročito u nesigurnim vremenima. U skladu s tim, potreba za (novom) ideologijom obično raste onda kada države- društva uđu u period sveobuhvatnih političkih, ekonomskih i društvenih promjena, na primjer, u doba teške krize, revolucije ili (građanskog) rata, kada može da dođe do novih pojava i događaja i kada društveni odnosi u jednom društvu prolaze kroz korenite promene, a stari načini, koji su nekada pružali osećaj smisla i svrhe, kao da gube svoju vrijednost ili zapravo vrlo brzo postaju zastarjeli.

Prema tvrdnjama nekih autora, zločini genocida se sada dešavaju u doba ozbiljne i uporne krize. Tokom trajanja procesa destabilizacije, polarizacije i pratećeg gubitka mira, razni sukobljeni političari i pripadnici političkih elita iskoristiće ideje i ideologije da bi ojačali svoje položaje moći i dali im legitimitet, da bi mobilisali pristalice i trasirali pravac u kojem smatraju da bi željeni

¹ Clifford Geertz: “Ideology as a Cultural System” / “Ideologija kao sistem kulture”, u, id, *The Interpretation of Cultures* / “Tumačenje kultura”, (Njujork: Basic Books, 1973), str. 193-233. Radi uvida u konkretne studije koje se bave kulturnim aspektima genocida, vidi, *Annihilating Difference. The Anthropology of Genocide* / “Razarajuća razlika: antropologija genocida”, (priredio) Alexander Laban Hinton, (Berkeley/London: University of California Press, 2002).

postupci i događaji trebalo da se odvijaju. Može biti da oni sami iskreno veruju u ideologiju koju propagiraju, ali, isto tako, može biti da oni te ideje koriste na jedan mnogo ciničniji način, samo zato što misle da će uz pomoć njih ostvariti svoje ciljeve – na primer, da steknu vlast (ili još veću vlast) ili da ostanu na vlasti. Međutim, oni će ideje koristiti onako kako im odgovara, bez obzira na njihovu istinsku vrijednost, a te ideje, iznad svega, imaju za cilj da pridobiju, po mogućnosti, strastvenu podršku njima i njihovim politikama. Tako će se oni pobrinuti da privuku mišljenja, osjećanja i zapažanja za koja osnovano smatraju da već postoje kod njihovih (potencijalnih) pristalica i sljedbenika. Ideologije na koje se pozivaju u početku mogu da obuhvate čitav niz raspoloživih političkih ideja, ali, sa produbljivanjem krize i nastavljanjem procesa polarizacije, umjerenije i razumnije ideje (kao i političari koji se za njih zalažu) neizbežno će nestati, dok će radikalnije ideje (kao i njihovi promoteri) postajati sve uticajnije. U velikoj meri će se izgubiti zlatna sredina, kako u politici tako i u društvu.²

U raznim oblicima radikalnih ideologija istaknuto mjesto zauzima nacionalizam, djelimično zbog toga što je uočeno da se kriza odvija u “nacionalnim” razmjerama, djelimično zbog toga što nacionalizam kao ideologija može da ima veliki broj pristalica u svim oblastima, slojevima i klasama društva, a delimično zbog “prirodne naklonosti” između nacionalizma i političkog (i vojnog) rukovodstva (odnosno onih koji na njega polažu pravo), a i zbog toga što nacionalistička ideologija pruža obilje mogućnosti da se igra na kartu pojedinačnih ili kolektivnih osećanja /nacionalnog/ ponosa, identiteta i smisla kod širih slojeva stanovništva.³ Od raznoraznih oblika nacionalizma, koji se obično kreću u rasponu od umjerenog patriotizma i građanskog nacionalizma, s jedne strane, do radikalnog i ponekad ekstremnog (rasističkog) etničko-kulturnog nacionalizma, s druge, ova druga varijanta obično postaje dominantna, iako samo privremeno. U istoriji se to desilo u četiri slučaja, a to su: nacionalsocijalizam /nacizam/ u Njemačkoj, nakon 1933. godine, turski radikalni nacionalizam, nakon 1913. godine, ekstremni nacionalizam Hutua, od 1990. godine naovamo, pa čak i slučaj u Kambodži, kad su Crveni Kmeri preuzeli vlast 1975. godine. Iako se ovaj poslednji slučaj isprva često tumačio kao poseban slučaj komunističkog i maoističkog radikalizma, u novijim studijama se ističe da je na mnoge politike rukovodstva, a naročito na politiku genocida, umnogome uticao etnički nacionalizam Kmera.⁴

² Uporedi kod Lea Kupera, *The Pity of It All. Polarisation and Racial and Ethnic Relations /"Sva tragedija polarizacije i rasnih i međunacionalnih odnosa"/*, (London: Duckworth, 1977).

³ Uporedi kod Tona Zwaana (2001), op.cit, str. 86-105.

⁴ David Chandler, *The Tragedy of Cambodian History. Politics, War, and Revolution since 1945 /"Tragedija u istoriji Kambodže: politika, rat i revolucija od 1945. godine"/*, (New Haven/London: Yale University Press, 1991); Ben Kiernan, *The Pol Pot Regime. Race, Power, and Genocide in Cambodia under the Khmer Rouge 1975-79 /"Režim Pola Pota: rasa, moć i genocid u Kambodži za vreme vlasti Crvenih Kmera, 1975-1979"/*, (New Haven/London: Yale University Press, 2002, drugo izdanje)

Dugoročan društveni proces stvaranja nacije, između ostalog, predstavlja proces nečijeg uključivanja u društvo i isključivanja iz njega, a, na isti način, radikalni nacionalizam predstavlja ideologiju uključivanja i isključivanja, što, na kraju, predstavlja ideologiju napada i odbrane.⁵ Kao što je prethodno rečeno, kad se radi o stanju teške krize, dijagnoza radikalne nacionalističke ideologije će u svakom slučaju u sebi sadržati “definiciju stanja”, gruba i pojmovna podjela nacije na “grupu koju činimo ‘mi’” i na obično izrazito negativnu definiciju onih koji navodno predstavljaju neprijateljsku “grupu koju čine ‘oni’ – ‘neprijatelji’”, za koje se smatra da su krivi za stanje u koje je nacija navodno zapala. Pored toga, dijagnoza će takođe ukazati na terapiju. Tipično je da se koristi retorika i da se daju obećanja da će nacija doživjeti spasenje i iskupljenje onda kada se svi budu posvetili nacionalističkoj stvari, kada se nacija bude očistila od “tuđinskih elemenata” i kada unutrašnji i spoljni protivnici i neprijatelji budu poraženi. Bez obzira na konkretne okolnosti i uslove, apostrofiraće se klasični nacionalistički kredo o političkoj autonomiji, nacionalnom jedinstvu i navodno homogenom, kolektivnom kulturnom identitetu.

Radikalna nacionalistička “definicija stanja” obično sadrži kratak pregled trenutne krize, koji se svodi na ideju da drugi ljudi omalovažavaju i diskriminišu naciju, da je nacija u (nedavnoj) prošlosti nepravedno izgubila moć i prestiž i da joj, u neposrednoj budućnosti, prete još teži gubici. Kao argument za to, govoriće se da su u ugroženi njeni vitalni interesi, njena bezbjednost, kao i njen ponos, identitet i smisao, a možda čak i puko fizičko postojanje. Isto tako /će se govoriti da/ nacija nije nimalo kriva za sve to što se desilo. Nacionalna “grupa ‘mi’” najčešće se opisuje kao grupa koju čine poštenu, vrijedni i ispravni ljudi, koji su uvek ispunjavali svoju dužnost i koji ne traže ništa više od onoga što im realno pripada, ali koje, navodno moćna “grupa ‘onih’” na razne načine ugrožava i prijeti im, a da to ovi prvi ničim nisu izazvali. Iako jedan dio ove dijagnoze može biti realan, on obično predstavlja mješavinu istorijskih činjenica, poluistina, ispredanja mitova i osjećanja netrpeljivosti, koja može snažno da privuče mnoge ljude koje je takva kriza snašla. Nacionalistička ideologija im daje “objašnjenje” za to što se dešava, obezbjeđuje im okvir uz pomoć kojeg će moći da razumiju svoju pojedinačnu i kolektivnu sudbinu, kako prošlu tako i sadašnju, a za one koji budu usvojili radikalni nacionalistički način razmišljanja, otvaraju se mogućnosti za sadržajno i svrsishodno djelovanje.

Upravo u tom trenutku, takav sistem kolektivnih uvjerenja može postati opasan za određene “grupe koje čine ‘oni’”, “ostali”, za koje se smatra da ne pripadaju naciji, već, koji se, nasuprot tome, pod pritiskom krize koja traje, sve više definišu kao prijekora i prezira vrijedni neprijatelji, koji su krivi za sve. Snažno poistovjećivanje sa sopstvenom nacijom lako može ide

⁵ Ton Zwaan, *Civilisering en decivilisering. Studies over staatsvorming en geweld, nationalisme en vervolging / kao u originalu/ (“Civilizacija i odsustvo civilizacije: proučavanje načina formiranja države i nasilja, nacionalizma i progona”)*, (Amsterdam: Boom, 2001), str. 81-83.

ruku pod ruku sa snažnim nepoistovjećivanjem sa (pripadnicima) drugih nacija i nacionalnih grupa i "izdajicama" u sopstvenim redovima. Sistemi kolektivnih nacionalističkih uvjerenja mogu da pobude mržnjom ispunjene kolektivne fantazije, koje lukavi političari mogu da kanališu u različite oblike kolektivnog djelovanja, kao i u politike koje su uperene protiv "autsajdera", od kojih im navodno prijeti opasnost, bez obzira na to o kome se radi i na koji način su oni pojmovno obilježeni. Upravo u tome se i nalazi veza između takve radikalne nacionalističke ideologije, politike genocida i zločina genocida.

Sa ekstremno nacionalističkog stanovišta, treba napasti ljude koji navodno predstavljaju prijetnju, pripadnike manjina ili na neki drugi način pojmovno izdvojenih kategorija ili grupa unutar stanovništva u cjelini. Budući da se oni zamišljaju kao oličenje apsolutnog zla, kao osnovni uzrok svih problema sa kojima se nacija suočava, kao neko ko predstavlja najveću prijetnju njenom daljem postojanju i procvatu, protiv njih je dozvoljeno preduzeti sve mjere. Štaviše, budući da su okarakterisani kao oličenje zla, na njih se više ne gleda kao na ljudska bića, a uobičajene moralne obaveze prema njima, kao ljudskim bićima, prestaju da važe. Oni su stavljeni van zakona, i to u najširem mogućem smislu, i treba ih isključiti, terorirati, oduzeti im imovinu, iskorjeniti ih, protjerati, otjerati što dalje iz zemlje, i, na kraju, u najekstremnijim slučajevima, ubiti. Kao što je Leo Kuper zapazio: "Ideološka dehumanizacija žrtava predstavlja nepromjenjivu odliku, a kroz masovni pokolj /nad njima/, poriče se da su i oni ljudska bića. To se ispoljava i u načinu na koji se postupa sa žrtvama, u odlaganju njihovih tijela, u opsenom skrnavljenju leševa. Često postoje "rituali ponižavanja", kojima se, uz brutalan prezir, namjerno odbacuju najdublje ljudske vrednosti, kao i najdublja osećanja ljudske privrženosti. Tako se mučenje muškaraca vrši pred očima njihovih supruga i djece, višestruko silovanje žena vrši se u prisustvu članova njihovih porodica, ubijaju se djeca u naručju svojih majki, a potencijalne žrtve pod prisilom moraju da ubijaju druge žrtve, svoje sapatnike, i to na najstrašnije moguće načine."⁶ Najčešće, u stvarnosti, pojedinci i grupe koje su meta genocida, sasvim sigurno ne predstavljaju ili jedva da predstavljaju ikakvu prijetnju postojanju nacije, a kamoli da su odgovorni za probleme sa kojima se ona suočava, niti, pak, predstavljaju otjelotvorenje apsolutnog zla. Međutim, stvar je u tome da, kada radikalno i nacionalistički nastrojeno političko rukovodstvo umisli da oni to jesu i kada veliki dio stanovništva takođe povjeruje u to, a njihova uverenja često su osnažena žestokim propagandnim kampanjama klevetanja, ishod svega toga može biti katastrofalan. Kao što su sociolozi često primjećivali, citirajući svog kolegu, W. Thomasa, koji je rekao: "kad ljudi situacije definišu kao realne, te situacije, po svojim posljedicama, zaista jesu realne."

⁶ Leo Kuper, *Genocide. Its Political Use in the Twentieth Century / "Genocid i njegova primena u političke svrhe u dvadesetom veku"*, (Harmondsworth: Penguin, 1981), str. 104.

Pod takvim okolnostima, političke vođe, koje pokreću politike genocida, kao i oni koji aktivno učestvuju u procesu genocida na svim nivoima odgovornosti, zapravo mogu da budu ubjeđeni da rade pravu stvar, da svojoj naciji čine važnu uslugu. Oni čak mogu da budu ponosni na to što rade ili na to što su uradili – bez obzira na to koliko se njihova djela drugima mogu činiti užasnim – a posle možda čak neće osjećati ni trunku kajanja za svoja djela.

Prethodnom tvrdnjom ne želimo da kažemo da su svi oni koji su umješani u pokretanje politike genocida ili koji u procesu genocida učestvuju kao aktivni počinioci na takva djela isključivo motivisani i podstaknuti ekstremno nacionalističkim ubjeđivanjem, niti da su svi oni fanatični nacionalisti. Isto tako ne želimo da kažemo da svi počinioci genocida lično osećaju duboku mržnju prema svim pripadnicima jedne ili više ciljnih grupa. Proučavanje ponašanja počinitelaca genocida, u različitim studijama slučaja, pokazalo je da ljudi učestvuju u procesu genocida iz raznoraznih razloga i pobuda. Neki od njih mogu biti podstaknuti nacionalističkim ubjeđenjima, uperenim protiv žrtava, ili (sadističkom) mržnjom prema njima, dok drugi u tome učestvuju radi novca ili drugih materijalnih nagrada (na primer, da bi se domogli imovine žrtava), da bi ostvarili vlastitu korist ili zato što žele da zadrže svoj posao ili da ispoštuju naredjenja odozgo, zato što žele da samovoljno sprovede vlast nad drugim ljudima, zato što su željni avantura ili uzbuđenja, ili zato što žele da ostvare karijeru ili zato što misle da nemaju drugog izbora.⁷

Međutim, tom tvrdnjom želimo da kažemo da radikalna (nacionalistička) ideologija igra veliku ulogu u davanju doprinosa razvoju ekstremne političke klime uopšte, kao i raščišćavanju terena za potencijalni genocid. Ona, pored toga, doprinosi pojmovnom izdvajanju "grupe 'mi'", obeležavanju ciljne "grupe 'oni'" i njihovom isključivanju, klevetanju, žigosanju i postupanju sa njima kao da nisu ljudska bića.

Kada zapravo dođe do samih djela genocida, ukupna nacionalistička ideologija još više funkcioniše u kontinuitetu, kao davanje krajnjeg legitimiteta i nalaženje razloga i opravdanja za genocid. Na kraju, ukupna nacionalistička ideologija prenosi na sve počinioce genocida jedan opšti i manje-više zajednički osjećaj usmerenosti, smisla, namjere i svrhe. Kakve god bile njihove lične pobude, razmišljanja, osjećanja i koristi, svi su oni dio jednog složenog, kolektivnog poduhvata, za koji su neraskidivo vezani, a svojim ponašanjem oni pokušavaju da taj poduhvat učine uspješnim, da izvrše progon i da se oslobode određenih kategorija ljudi koje smatraju nepoželjnim.

⁷ Vidi, na primer, kod Christophera Browninga, *Ordinary Men. Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland* / "Obični ljudi. Rezervni policijski bataljon 101 i 'konačno rešenje' u Poljskoj", (Njujork: HarperCollins, 1993 (1992), str. 159-189.

3. Žrtve genocida

U ovom pregledu etiologije i geneze zločina genocida, pažnja je do sada uglavnom bila usmjerena na počiniocima genocida na različitim nivoima, a to je učinjeno s razlogom: bez njih ne bi bilo politike genocida niti procesa genocida. Međutim, mnogi historičari i ostali koji se bave proučavanjem genocida naglasili su da je isto tako neophodno i važno da se proces genocida posmatra sa stanovišta žrtve. Vraćajući se na prethodno citiranu definiciju, svi autori ukazuju na određene aspekte koji su vezani za jednu ili više grupa žrtava. Chalk i Jonassohn naglašavaju da sami počinioci genocida određuju "grupu /koja će biti meta genocida/ i pripadnost njoj". Feinova naglašava da se progon i genocid vrše kontinuirano, "bez obzira na to što su se žrtve predale ili što nisu predstavljale nikakvu prijetnju". U istom tonu, Charny smatra da su žrtve, u suštini, "nezaštićene i bespomoćne", dok Horowitz žrtve opisuje kao "nedužne ljude."

Kao šesti zajednički element, oko kojeg se slažu gotovo svi stručnjaci za genocid, može se reći da se žrtve obično biraju isključivo na osnovu toga što navodno pripadaju nekoj grupi ili kategoriji, koja je određena kao meta progona i uništenja. Oni ne postaju žrtve progona i zločina genocida ni zbog čega što su sami lično ili pojedinačno uradili ili što namjeravaju da urade, niti zbog toga što su krivi za neki zločin ili prestup, niti zbog toga što predstavljaju bilo kakvu realnu prijetnju. Moglo bi se čak reći da su njihovo pojedinačno ponašanje, njihov pojedinačni identitet, slika koju oni imaju sami o sebi, kao i njihovo samoodređenje, u velikoj mjeri nebitni.⁸ Ono što se uzima u obzir kod izbora žrtava jeste da neprijateljski nastrojeni ljudi – progonitelji – određene pojedince posmatraju i definišu kao pripadnike neke grupe ili kategorije ljudi, za koju oni smatraju da zaslužuje prekor i prezir. Postojanje same te grupe ili kategorije u velikoj mjeri može da bude plod mašte tih neprijateljski nastrojenih ljudi, a mnoge osobine koje oni pripisuju toj grupi obično su potpuno izmišljene i proizvod su njihovih sopstvenih fantazija o kolektivnoj mržnji.

Na primjer, pre nego što je otpočela kampanja genocida nad Bošnjacima, oni su kolektivno proglašeni za smrtnu prijetnju bezbjednosti bivše Jugoslavije, čija je politika tada bila pod uticajem SANU i vođena idejom "Svi Srbi u jednoj državi". Pored toga, na njihov račun su se smjenjivale optužbe da su nalaze na "muslimanskom koridoru" (tzv. "zelena transferzala") koji povezuje Sarajevo i Tursku preko Sandžaka, Albanije i Kosova. Po tumačenju stratega genocida, to je bila svojevrsna opasnost za čitavu Evropu, pa je zbog toga Bosna i Hercegovina, a posebno Srebrenica bila određena za uništenje i nestanak. Također, Bošnjacima se pripisivalo, da imaju

⁸ Alvarez (2001), op. cit, str. 48; Eric Marcusen: "Genocide and Total War" /"Genocid i totalni rat"/, u delu, *Genocide and the Modern Age: Etiology and Case Studies of Mass Death* /"Genocid i savremeno doba: etiologija i studije slučaja masovnog ubijanja"/, (priredili) Isidor Wallimann i Michael N. Dobkowski, (Njujork: Greenwood Press, 1987), str. 101.

tajnu želju da zavladaju nad srpskim narodom ili da oforme sopstvenu suverenu Islamsku državu na srpskoj teritoriji, i na kraju, optuživali su ih za podstrekivanje neprijatelja Jugoslavije i Srbije. Takvi stavovi lijepo su se uklopili u mnogo starije, rasprostranjene i izrazito negativne predrasude i stereotipe u vezi sa Bošnjacima, prema kojima su oni opisivani, na primer, kao “lukavi, nepouzdati i prezira vrijedni hrišćani koji su napustili vjeru pradjedova.”, kao “poturice” koji zaslužuju da budu ubijeni.

Za vrijeme progona njemačkih Jevreja u Njemačkoj, u periodu između 1933. i 1939. godine, u zvaničnim antisemitskim propagandnim kampanjama, unedogled se ponavljalo da svi ljudi jevrejskog porijekla čine međusobno povezanu zajednicu, koja, štaviše, stalno kuje zavjeru protiv njemačkog naroda i njemačke države, da svaki Jevrejin čini dio te zajednice i da jevrejstvo predstavlja njihovu najvažniju i zapravo jedinu važnu odliku, njihovu takoreći suštinsku “glavnu crtu”, te da apsolutno sve što je jevrejsko predstavlja sinonim svakolikog historijskog i savremenog zla koje se može zamisliti.⁹ U ranim 1990-im godinama, političari i ideolozi, simpatizeri takozvanog pokreta “Moći Hutua”, proglasili su sve pripadnike plemena Tutsi, kao i njihove “izdajničke” “prijatelje” i “sluge” iz plemena Hutu, za opasne, smrtno neprijatelje Ruande, koji planiraju da pobiju sve Hutue. Za Tutsije su često koristili izraz “inyenzi” /kao u originalu/ (kinjaruandska reč, koja označava “bubašvabe” ili “gamad”), koje treba na vrijeme ubiti, prije nego što nanesu neko zlo.¹⁰

Bez obzira na potpuno neodržive i očigledno magijske načine zapažanja, razmišljanja i rezonovanja u vezi sa ljudskim bićima kao pojedincima i njihovim odnosima sa većim grupacijama i kategorijama, stručnjaci za genocid često su napominjali da su takvi i slični načini zapažanja i rezonovanja zapravo veoma rasprostranjeni u mnogim ljudskim društvima i da su oni odigrali značajnu ulogu u gotovo svim procesima genocida. Za vreme trajanja takvih procesa, pojedinci se (isključivo) posmatraju na osnovu njihove navodne pripadnosti nekoj grupi ili kategoriji, a pošto se smatra da je ta grupa odnosno kategorija izuzetno zla, pošto je proglašena za kolektivnog krivca i pošto predstavlja metu kolektivne osude, dopušteno je progoniti i uništavati takve pojedince.

Stručnjaci za društvene nauke i historičari, koji se bave proučavanjem procesa progona i genocida, takođe su istakli još nekoliko mehanizama i postupaka, koji se redovno pojavljuju

⁹ Saul Friedländer, *Nazi Germany and the Jews /“Nacistička Nemačka i Jevreji”/*, prvi tom, (Njujork: HarperCollins, 1997), str. 73-112; Zwaan (2001), op.cit, str. 292-293.

¹⁰ Gérard Prunier, *The Rwanda Crisis. History of a Genocide /“Križa u Ruandi: istorija jednog genocida”/*, (London: Hurst & Co, 2002 (1995)); Alison de Forges: “Leave None to Tell the Story”. *Genocide in Rwanda /“Ne ostaviti nikoga /u životu/ da ispriča šta se desilo” - Genocid u Ruandi”/*, (Njujork/London: Human Rights Watch, 1999); Philip Gourevitch, *We wish to inform you that tomorrow we will be killed with our families. Stories from Rwanda /“Obaveštavamo vas da ćesutra ubiti nas i naše porodice. Priče iz Ruande”/*, (London: Picador, 1999).

u tom kontekstu. Često je primijećeno, na primjer, da je grupa (ili više njih), koja je određena za progon, obično ranjiva. Takođe su iznijete tvrdnje da ta upravo ta ranjivost može da bude jedan od glavnih razloga zbog kojih je ona i određena kao meta progona odnosno genocida. Svakako je mnogo lakše napasti neku grupu koja od samog početka nije mnogo moćna, nego neku grupu koja se dobro utemeljila u društvu i koja je uticajna i moćna. Međutim, stav koji su iznijeli Charny i ostali, o tome da su žrtve “u suštini bespomoćne i nezaštićene”, može se donekle doraditi, jer se ne radi toliko o tome da su žrtve relativno slabe i bespomoćne od samog početka procesa genocida, već se više radi o tome da, zbog samog procesa genocida i tokom njegovog trajanja, one postaju sve ranjivije i bespomoćnije. U određenim slučajevima, do toga može doći na različite načine, a u jednom te istom slučaju, počinioci genocida mogu da primjene različite taktike da bi žrtve lišile svake moći, kao i sredstava moći koje su one prethodno imale na raspolaganju.

Na primjer, za vrijeme progona Jevreja u Njemačkoj, prije Drugog svjetskog rata, Jevreji su postepeno lišavani svih svojih građanskih prava i prava na državljanstvo, ostali su bez posla i drugih sredstava za život, bili su (pseudo-) legalno redefinisani kao “Jevreji”, a ne kao njemački građani, sve više su bivali isključeni iz javnog života, bilo im je ograničeno kretanje na javnim mjestima, izgubili su svoje kuće, svoja socijalna prava, nisu imali pristup zdravstvenoj zaštiti, sredstvima javnog prijevoza, školama i univerzitetima, i tako dalje. Sve ovo, i mnogo više od toga, desilo se u razdoblju od šest godina, uglavnom kroz primjenu političkih i birokratskih mjera, kao i putem prinude (premda uz stalne i ozbiljne prijetnje fizičkom prinudom u pozadini), a delimično kroz neposredno fizičko nasilje (ili prijetnje fizičkim nasiljem). Tokom tih šest godina, oni su praktično izgubili sva svoja sredstva moći, a Jevreji koji su ostali u Njemačkoj – skoro polovina njih je napustila zemlju – a to su uglavnom bili starci, sirotinja i bespomoćni, zaista su postali veoma ranjivi i time izloženi daljim napadima.

Stručnjaci za genocid zapazili su takođe određenu pojavu koja redovno prati proces progona i genocida i koja jednu ili više ciljnih grupa (ili njen /njihov/ veliki dio) obično zatiče nespremljene. Naročito na početku takvog procesa, potencijalnim žrtvama je veoma teško da shvate šta se dešava, pa čak i kasnije, kada je taj proces već uveliko u toku i kada je postao donekle uočljiviji, mnogim pripadnicima jedne ciljne grupe ili više njih i dalje je teško da uvide i shvate šta će se dogoditi. Očigledno je da počinioci genocida žele da postignu upravo takav efekat. Držeći svoje prave namjere u tajnosti, svjesno krijući svoje planove i pripreme u najvećoj mogućoj meri, kroz primenu raznoraznih taktika, kroz namjerno obmanjivanje i zavaravanje (pripadnika) jedne ili više ciljnih grupa, za vreme trajanja procesa progona, oni pokušavaju da postignu maksimalni efekat iznenađenja za svoja djela, da onesposobe žrtve, da pojačaju njihov osećaj neizvjesnosti i nesigurnosti i da na taj način ostvare svoje ciljeve.

Uprkos svim tim namjernim aktivnostima, unaprijed smišljenim od strane počinitelja genocida, mnogim žrtvama je i dalje teško da predvide šta sve ti drugi, neprijateljski nastrojani ljudi planiraju da im učine. Niko ne može da predvidi budućnost, često je veoma teško doći do pouzdanih informacija, a u nesigurnim vremenima to je još mnogo teže, pa žrtve najčešće žive između nade i straha. Čak i onda kada tuđinska i neprijateljski nastrojena okupatorska sila odredi grupe ili kategorije ljudi koje će biti meta genocida, kao što je to bio slučaj sa mnogim jevrejskih građanima u evropskim zemljama koje su bile pod njemačkom okupacijom, čovjeku veoma teško može u potpunosti da dopre do svesti da ta sila namerava da do kraja potpuno uništi njegov život, porodicu i rođake, kao i veću grupu ili kategoriju kojoj on smatra da pripada. Isto tako, čovjek još teže može da zamisli i da dođe do zaključka da njegova sopstvena vlada ili sopstvena država, a verovatno i neko od njegovih nadređenih, kolega, poznanika, susjeda ili drugih ljudi koje igrom slučaja lično poznaje, planiraju takvo uništenje. Međutim, čak i oni koji imaju manje-više dobar predosjećaj ili mogu sa tačnošću da predvide šta ih čeka, samo donekle mogu da shvate šta sve može da ih zadesi.

U osnovi, postoje samo tri načina na koje ljudi, koji se manje-više iznenada suoče sa (prijetnjom) organizovanim, oružanim – a time i moćnim – drugim ljudima sa neprijateljskim namjerama, obično reaguju.¹¹ Mogu da pokušaju da se sakriju ili da pobjegnu, mogu da pruže neki vid otpora ili čak da se bore, ili, pak, mogu da pokušaju da se prilagode, kako najbolje znaju i umiju, trenutnim okolnostima i uslovima koji se obično jako brzo i iz korjena menjaju.

Što se tiče prve opcije, sociolozi i istoričari su više puta objasnili da je za skrivanje po velikim ili malim gradovima ili po selima, neophodno da potencijalne žrtve imaju pouzdane prijatelje, u koje imaju povjerenja, ili neke druge kontakte izvan ciljane grupe, ljude koji uz to imaju sredstava za tako nešto i koji su spremni i voljni da preuzmu na sebe rizik i sakriju one za kojima su organi vlasti raspisali potjernice. Gotovo u svakom slučaju progona i zločina genocida, pružanje pomoći ljudima koji su meta progona odnosno genocida strogo je zabranjeno i često se žestoko kažnjava. Takođe mogu biti potrebne znatne svote novca da bi se platio boravak u nekom koliko-toliko sigurnom skrovištu. Kada ljudi uspiju da pobjegnu u brda, planine ili u šume i tamo se sakriju, što se, u nekim slučajevima, i dešavalo, na primer, za vrijeme progona Bošnjaka, u slučaju Kambodže, kao i u Ruandi, 1994. godine, njima, poslije izvjesnog vremena, zatreba makar nekakva pomoć sa strane, da bi došli do hrane i ostalih osnovnih potreština za život. Pored toga, u svim takvim slučajevima stalno postoji rizik od izdaje. Pokušaji bjekstva podrazumijevaju i druge teškoće, jer su za to, između ostalog, potrebna finansijska sredstva, bezbjedan prijevoz, putovanje bez neprilika i mjesta preko kojih će moći da izađu iz zemlje. Kada među stanovništvom ima mnogo ljudi koji su neprijateljski raspoloženi prema pripadnicima

¹¹ Uporedi kod Zwaana (2001), op.cit, str. 340-341. Biolozi su više puta naglašavali da obično postoje tri moguće reakcije na iznenadni napad, a to su "strah, strah i /samo/ strah."

ciljne grupe, bjekstvo postaje opasno. Osim toga, u svim takvim slučajevima, moraju se donijeti drastične odluke i to obično u veoma kratkom vremenskom periodu. Zbog svih tih problema, samo jedan jako mali broj pripadnika ciljne grupe moći će da se sakrije, a da li uopšte postoji mogućnost bjekstva za veće grupe ljudi umnogome zavisi od ukupne situacije. U Srebrenici, na primer, izvjestan broj Bošnjaka uspio je da pobjegne prilikom pada Srebrenice, neki su preko granice prešli u Srbiju, ali tamo nisu našli spas, dok je jedna grupa uspjela da se probije do slobodnih područja Tuzle, ali je, ipak, najveći dio bošnjačkog stanovništva ostao zarobljen i mučki pobijen. Iako (prijeteći) proces progona i genocida predstavlja pozadinu za veliki talas izbeglica širom današnjeg svijeta, masovno bjekstvo jedne ili više ciljnih grupa uglavnom predstavlja izuzetak, a u slučaju Srebrenice nemoguću misiju, tim prije što je izostala bilo kakva akcija međunarodne zajednice.

Još je rjeđa druga opcija, pružanje otpora ili borba. Kao što je konstatovano u prethodnom tekstu, ciljna grupa obično nije naoružana niti organizovana da bi mogla da upotrebi silu, dok je za počiniocce genocida, koji su pripremljeni, organizovani i naoružani, tipično da napadaju iznenada. Bilo da se radi o masovnim hapšenjima, nakon kojih slijedi pritvaranje, a potom i deportacija, bilo da se radi o razornim, žestokim napadima ili racijama, u nekim krajevima ili gradovima, selima ili zaseocima, u svim tim slučajevima, policijske jedinice i vojne ili paravojne snage lako će postati nadmoćni u takvoj situaciji. U takvim situacijama, događaji se brzo smjenjuju, mnogi ljudi će biti prestrašeni i zbunjeni, a time i paralisani, pa će najveći broj ljudi raditi onako kako im se kaže. U nekoliko slučajeva, stručnjaci za genocid, kao i ostali stručnjaci, rekonstruisali su događaje u kojima je otpor pružen individualno i kolektivno ili od strane bolje organizovanih pokreta otpora, kao i slučajeve žestokih pobuna, koje su izvršene pod užasnim okolnostima. Treba se setiti pobune u varšavskom getu, pobune u logorima smrti u Sobiboru i Treblinki, delovanje jevrejskih grupa partizana u istočnoj Evropi, kao i učešća Jevreja u pokretima otpora u zapadnoj Evropi. Kad se radi o Bošnjacima Srebrenice, treba se sjetiti kako su, do jula 1995. godine, iako slabo naoružani i pod embargom međunarodne zajednice, oni uspjeli da odbrane grad, a genocid se dogodio tek nakon što su neuporedivo jače i bolje naoružane srpske snage zauzele Srebrenicu. Za vrijeme genocida u Srebrenici, hrabri pojedinci, uložili su velike napore da zaustave nemile događaje, te su ponekad sa uspjehom započinjale borbu protiv svojih progonitelja. Iako su, pri tome, mnogi od njih stradali, takvi napori da se pruži otpor nekim drugim ljudima su spasili živote. Štaviše, takvim podvizima svima se jasno stavlja do znanja da nije tačno da, za vreme genocida, ljudi koji su njegova meta dopuštaju da ih njihovi napadači "kao ovce vode na klanje". Međutim, bez obzira na to na koji način se tumače takvi događaji, zaključak je da, s obzirom da postoji ogromna neravnoteža moći između progonitelja, sa jedne strane, i žrtava, sa druge, pružanje otpora ili borba rijetko kada predstavljaju mogući način ponašanja za većinu pripadnika jedne ili više grupa nad kojima se vrši progon.

Prema tome, treći način ponašanja, kada se ljudi trude da se na najbolji mogući način prilagode uslovima i okolnostima koje se mijenjaju, predstavlja i najčešći način na koji se najveći broj pripadnika jedne ili više ciljnih grupa ponaša kada se neposredno suoči sa progonom. Treba naglasiti da se ljudi za ovu opciju ne opredjeljuju svojevrijedno, već da tako postupaju pod jakom i konstantnom prinudom i prisilom, koju sprovode drugih ljudi koji su neprijateljski nastrojeni prema njima, uz pomoć ozbiljnih pretnji i fizičkog nasilja. Značajna opšta posljedica svega toga jeste da progonjeni, pojedinačno ili kolektivno, tada još više gube svoju relativnu autonomiju, svoju slobodu i nezavisnost da se ponašaju onako kako žele. Iako ovde postoje razlike između pojedinaca i grupa progonjenih, u zavisnosti od konkretnih okolnosti u kojima se nalaze, skoro svi oni će postati ranjiviji, a tu ranjivost, samu po sebi, progonitelji mogu da iskoriste da bi se prema njima ponašali još okrutnije. Međutim, bez obzira na to kako se progonitelji i žrtve ponašaju, njihovo ponašanje teško da se može mjeriti "normalnim" aršinima ličnog izbora, odgovornosti i moralnosti, jer, pod ekstremnim uslovima žestokog progona, ti aršini prestaju da važe.

Žrtve progona, kada dospiju u ruke progoniteljima, može zadesiti svakakva sudbina. Mogu dospjeti u pritvor, na kraće ili na duže vreme, u privremenim pritvorskim jedinicama, zatvorima, improvizovanim ili dobro organizovanim koncentracionim logorima, ili biti zaključani u getima ili u određenim krajevima grada. Mogu biti prisiljavani da rade najteže fizičke poslove u gradovima, logorima ili na seoskim imanjima. Mogu biti deportovani pod različitim okolnostima i na različite načine: pješice, vozom, autobusima, kamionima ili brodovima. Tokom samog transporta, može da se desi da deportovana lica upadnu u zasjedu, da budu opljačkana i (više puta) terorisana putem silovanja, mučenja, ranjavanja i ubistva, ili da, u nedogled, budu premješšana sa jednog odredišta na drugo. Mogu biti neposredno ubijana u improvizovanim ili organizovanim pokoljima obavljenim na licu mesta ili na posebnim, obližnjim ili udaljenim, gubilištima. To može da se desi i kasnije, u logorima smrti ili na nekim drugim mestima. Isto tako, postoji mnogo različitih načina da se ti ljudi unište i ubiju. Sve ovo prethodno navedeno dešavalo se u Srebrenici, dok je svijet to nijemo posmatrao.

Ako čovek pokuša da zamisli kakva je bila sudbina žrtava, ne samo u opštem smislu, već i u svim užasnim detaljima, tek onda se može ponadati da će donekle uspjeti da pronikne u pravu suštinu procesa progona i genocida.

4. Genocid, etnocid, holokaust

Ista se sadržajna dvosmislenost pojavljuje u pogledu pojmova etnocida i holokausta. Iako se holokaust etimološki odnosi na žrtveno spaljivanje, taj je pojam ušao u javnu terminologiju za označavanje genocida nad Židovima. U širem smislu holokaust podrazumijeva sustavno istrebljivanje drugih etničkih i vjerskih skupina (ponajprije Roma), a pogotovo za vrijeme

nacističkog režima u Njemačkoj. Takvo se značenje pripisuje i drugim slučajevima sustavnog i/ili masovnog istrebljivanja ljudi, primjerice „nuklearni holokaust“ za globalni nuklearni rat, ili holokaust nad Armencima u Turskoj. Holokaust se također primjenjuje u političko-ideološke svrhe kako bi se ukazalo na posebni značaj i intenzitet mržnje prema Židovima i antisemitsko stigmatiziranje židovstva. No ponekad se upotrebljava samo za genocid nad Židovima; sami Židovi označavaju ga hebrejskom riječju šoa (sho'ah), koja u Starom zavjetu znači „nevolja“, a u srednjem vijeku dobiva značenje „uništenje“. Šoa također obuhvaća genocid nad Romima te sustavno uništavanje drugih grupa koje je nacistički režim provodio: homoseksualaca, duševnih bolesnika, političkih protivnika, poljskih i sovjetskih ratnih zarobljenika, Jehovinih svjedoka. Razne skupine naroda koji su doživjeli masovne zločine također preuzimaju ime holokausta pa se može i u bosanskoj historiografiji naići na sintagmu „bosanski holokaust“ za označavanje masovnih zločina srpskih snaga u Bosni i Hercegovini.

Etnocid ukazuje na uništavanje i kulture i jezika neke narodne i etničke skupine. No za razliku od genocida, skupina nije nužno fizički uništena, ali jest njezina kultura, putem prisilne asimilacije i akulturacije stupanjem iz manjinske u većinsku dominantnu etničku skupinu. Kao primjer etnocida često se spominje zapadni i anglosaksonski evropski kolonijalizam od 17. do 20. stoljeća nad raznim domorodačkim i plemenskim zajednicama na novootkrivenim kontinentima tokom kojega je niz kultura Indijanaca, Aboridžina, Maura i potomaka afričkih robova jednostavno uništen i nestao. Slično se dogodilo i u Engleskoj kada su uništeni jezični temelji galskih i keltskih etničkih skupina te smanjen broj govornika keltskih jezika, kao i velškoga, škotskog i irskog jezika. No kada komparativno analiziramo značenja genocida, holokausta i etnocida, nailazimo na dvosmislenost i preklapanje jer mnogi su narodi i etničke skupine doživjeli kumulativno i simultano genocid, etnocid i holokaust. Među njima su sjevernoamerička indijska plemena, Aboridžini i drugi. Dakle, sve je stvar povijesno-političkog povoljnog ili nepovoljnog konteksta i odnos međunarodnih političkih snaga uvjetuje kada će neka vrhovna sudbena ili politička instanca priznati nekom narodu ili etničkoj skupini status žrtve genocida, etnocida ili holokausta. Manevarski prostor za manipuliranje i licitiranje brojem žrtava, povijesnim kontroverzama ili realpolitičkim pragmatičnim procjenama vrlo je širok.

Shodno navedenom, sasvim je jasno, iz kojih razloga određeni politički centri moći, opstruiraju i negiraju činjenicu da se u Srebrenici desio genocid.

5. Zaboravljeni i nepoželjni genocidi

Genocid uvijek podrazumijeva planirano i izravno zločinačko djelovanje putem fizičkog likvidiranja ili putem deportacije, zatvaranja i izgladnjavanja. Stoga treba imati na umu da svi masovni zločini, bili oni etnocidne, holokaustne ili genocidne naravi, podrazumijevaju uništenje skupina

ljudi. S obzirom da međunarodna zajednica i politički sud pobjednika često instrumentalizira kriterije prema kojima se utvrđuje genocid, uvjetujući ga brojem žrtava, političkim posljedicama ili proceduralnim argumentima, niz zločina u povijesti još je ostao bez službenoga priznanja, iako je u punom smislu riječi posrijedi genocid: genocid izgladnjavanjem u Sjevernoj Koreji, protjerivanje Nijemaca nakon Drugoga svjetskog rata, prisilno raseljavanje oko 14 milijuna etničkih Nijemaca i njihovih slavenskih saveznika iz sovjetske Rusije te iz okupiranih područja srednje i istočne Europe, podjela Indije i stvaranje Pakistana (stvaranje suvremene Indije i Pakistana ostavilo je milijune muslimana, hindusa i Sikha s pogrešne strane granice), pokolj u Ruandi 1994, genocid nad Jermenima, polja smrti u Kambodži (1975–1978) za vrijeme Crvenih Kmera i Pol Pota, Staljinovi gulazi (1929–1953), Srebrenica, Prijedor i drugi zločini genocida u Bosni i Hercegovini, zločini za vrijeme kineske kulturne revolucije (1949–1976), masovni zločini Francuske revolucije prema Šuanima iz regije Vendeje (pripadnici klera i seljaci monarhisti), genocid anglosaksonskih kolonista u Novom svijetu nad domorodačkim stanovništvom kada je u 500 godina na razne načine ubijeno 50 miliona domorodaca.

Selektivni tretman i pristup u pogledu dodjele genocidnoga žrtvenog statusa dovodi do primjene nejednake viktimološke paradigme i diskriminacije od strane samoproklamirane martirokracije. Naime, martirokracija obuhvaća širok spektar sudbene, lobističke, kulturne, medijske, političke i finansijske djelatnosti dominantnoga političkog poretka koji unilateralno odlučuje o oktroiranju statusa žrtve. Takvu nejednakost u tretmanu zapaža Paolo Persichetti kada kaže da „nema svako pravo biti žrtva i nisu sve žrtve jednake na isti način”. Naime, kroz službenu viktimološku paradigmu provlači se izopačena i morbidna ideja o „zaslužnoj žrtvi”. Takva paradigma na području pravosudnog i političko-kulturnog sustava nadahnjuje se manihejskom vizijom svijeta, podijeljena između onih koji su u potpunosti žrtve i onih koji su u potpunosti i zauvijek krivi. Svako ne može postati žrtvom, što otvara put natjecanju u žrtvoslovnoj inventuri, koja se temelji na nejednakim kriterijima. Viktimološki status dodjeljuje se prema društvenim, kulturnim, političkim i etničkim kriterijima dominantnoga poretka, a osobe koja pripadaju stigmatiziranim društvenim grupama koje su osumnjičene za iskonsku urođenu genocidnost po načelu „genealogije zla” i „medijske demonizacije” nemaju nikakvu šansu pristupiti viktimološkom panteonu.

Druga dimenzija viktimološke paradigme određena je fascinacija patnjom o kojoj govori Zygmund Bauman u knjizi *Modernitet i holokaust* kada ističe fenomen „narcisoidne egzaltacije patnje”. Hannah Arendt smatrala je da takvo egzaltiranje samo generira druge žrtve jer niječe priznavanje „drugog”, koji unutar antagonističkog okvira predstavlja neprijatelja. U takvu kontekstu drugi postaje inkarnacija „apsolutnog zla” s demonskim atributima koje treba prokleti i uništiti izvan svake mogućnosti društvenoga konsenzusa. Umjesto da je ojačala priznanje i zaštitu ljudskoga dostojanstva i integriteta, viktimološka kompeticija dovela

je do instrumentalizacije masovnih zločina i žrtava. S pojavom novih oblika humanitarnih ratova viktimološka paradigma favorizirala je prijelaz iz ratne etike prema „pravednim ratovima” i omogućila licemjernu međunarodnu pravdu u kojoj pobjednici sude poraženima. Tzvetan Todorov u tom je smislu opovrgavao proces sakralizacije žrtava te osuđivao svako monopolističko prisvajanje statusa žrtve, o čemu je govorio i povjesničar Jean-Michel Chaumont pišući o fenomenu „natjecanja između žrtava” kao neprestanoj utrci za osvajanje statusa „apsolutne žrtve” ili statusa „jedinственoga genocida”. Svi su genocidi jednaki i sve su žrtve jednake i ravnopravne, bile one žrtve fašizma ili žrtve komunizma, a licitiranje i manipuliranje brojkama žrtava s jedne i druge strane poguban je proces suprotan svim etičko-moralnim i demokratskim pravnim standardima te potiče razdor u društvu.

6. Rezime

Na prethodnim stranicama izneli smo sljedeće tvrdnje:

- Kao prvo, pažljivo se mora napraviti razlika između genocida i drugih masovnih zločina koji su upereni protiv određenih grupa ljudi, s jedne strane, i rata i građanskog rata, s druge strane, dok istovremeno treba priznati da stanje rata ili građanskog rata može na različite načine da doprinese razvoju procesa genocida.
- Kao drugo, naglašeno je da se zločini genocida razvijaju i dešavaju isključivo u uslovima teških i upornih kriza. Opšti model pojave takvih kriza izložen je u veoma sažetom obliku. Suštinu takve krize čine destabilizacija određene države-društva, procesi polarizacije, narušavanja mira, kao i pojačana primjena nasilja.
- Kao treće, za vreme trajanja krize, može da se desi da neka radikalna i nemilosrdna politička elita uspije da preuzme organizaciju države. Može se smatrati da su političko ponašanje i odluke tog političkog rukovodstva od presudnog značaja za pojavu genocida. Iznijete su tvrdnje da je za proces genocida tipično da se razvija u smjeru “odozgo nadole” a ne u smjeru “odozdo nagore”, mada država u tome može konkretno da učestvuje na različite načine. Jedan logičan zaključak je da su najviši državni organi uvijek odgovorni za ono što se dešava tokom procesa genocida, a drugi takav zaključak podrazumijeva da “pojedinačna” djela genocida (takođe) treba posmatrati u odnosu na pozadinu prevladavajuće strukture moći i organa vlasti u određenoj državi-društvu.
- Kao četvrto, naglašeno je da je najbolje da se genocid posmatra kao (izuzetno složen) proces, koji ima svoj početak, strukturisani tok, za koji se može uočiti da ima svoje faze, kao i svoj kraj, koji obično nastupa nakon žestoke spoljne intervencije. U pokušaju da se pronikne u

suštinu procesa genocida, isto tako treba obratiti pažnju na proces odlučivanja, na postepeno pomaljanje procesa planiranja i organizacije, kao i na podjelu poslova unutar same kategorije počinitelaca genocida.

- Kao peto, iznijeta je tvrdnja da je ideologija takođe od presudnog značaja za pojavu genocida. U tome istaknutu ulogu imaju raznorazni oblici radikalnog nacionalizma. Oni doprinose stvaranju ekstremne političke klime, obilježavanju grupa ili kategorija koje su određene kao mete genocida, a procesu genocida daje se legitimitet i nalaze se opravdanja za njega, dok se počiniocima genocida prenosi osećaj orijentacije, namjere i svrhe.
- Kao šesto, podvučeno je da svaki proces genocida takođe treba posmatrati sa stanovišta žrtava, koje se obično biraju na osnovu njihove navodne pripadnosti grupi ili kategoriji koja je određena kao meta progona. Iznijeta je tvrdnja da, uz to, takve grupe postaju sve ranjivije i ne zaštićenije tokom samog trajanja procesa genocida, da im je veoma teško da predvide šta će se desiti, kao i to da su njihove mogućnosti djelovanja (reagovanja) jako ograničene. Da se u procesu proučavanja, procenjivanja i donošenja suda o genocidu, ne bi izgubila neka važna nit, čini se da je najbolje da se sudbina žrtava, kao bitan orijentir, nikako ne nikako ne gubi iz vida.

Srdan Vidačković

World Vision International

ZLOČIN SILOVANJA SILOVANJE KAO ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI I AKT GENOCIDA

Apstrakt:

Ovaj rad će pokušati dati pregled zločina silovanja počinjenih u ratu u Bosni i Hercegovini i u Ruandi kroz analizu dvije najznačajnije presude u dva slučaja pred ICTY (Kunarac i drugi), odnosno ICTR (slučaj Akayesu). Kako bi ostvario svoj cilj, rad će biti podijeljen u tri glavna dijela. Prvi dio će biti posvećen objašnjenju silovanja kao zločina protiv čovječnosti. Zatim će dati analizu presude u slučaju koji se odnosi na silovanja u Bosni i Hercegovini u kojoj je ovaj zločin definiran kao zločin protiv čovječnosti (Kunarac i drugi). Konačno, treći dio će biti posvećen analizi presude pred Tribunalom za Ruandu, u kojoj je silovanje okarakterizirano kao čin genocida (slučaj Akayesu). Namjera rada je pokazati značaj gore navedenih presuda u cilju sprečavanju budućih zločina silovanja.

Ključne riječi: silovanje, genocid, zločin protiv čovječnosti.

Abstract:

This paper will try to give an overview on crime of rape committed in wars in Bosnia and Herzegovina and in Rwanda by elaborating two main cases Kunarac at al and Akayesu case. In order to accomplish its aim the paper will be divided in three main parts. First part will be dedicated to the explanation of rape as a crime against humanity. Then , it will proceed with the one of the ICTY groundbreaking judgement in a case related to Bosnia and Herzegovina in which rape was defined as a crime against humanity. Finally, third part will be dedicated to ICTR case in which rape was characterized as an act of genocide.

Key words: rape, genocide, crime against humanity.

1. Uvod

Ovaj rad će pokušati dati pregled zločina silovanja počinjenog u ratu u Bosni i Hercegovini i u Ruandi obrađujući dvije najznačajnije presude u dva slučaja pred ICTY (Kunarac i drugi) odnosno ICTR (slučaj Akayesu). Kako bi ostvario svoj cilj, rad je podijeljen u tri glavna dijela. Prvi dio je posvećen objašnjenju silovanja kao zločina protiv čovječnosti, potom se u drugom

dijelu predstavlja analiza revolucionarne presude u slučaju koji se odnosi na silovanja u Bosni i Hercegovini kojoj je ovaj zločin definiran kao zločin protiv čovječnosti (Kunarac i drugi). Konačno, treći dio je posvećen analizi presude pred tribunalom za Ruandu, u kojoj je silovanje okarakterizirano kao čin genocida (slučaj Akayesu).

2. Silovanje kao zločin protiv čovječnosti

Prije nego se upustimo u elaboriranje zločina silovanja kao zločina protiv čovječnosti, trebalo bi prvo definirati termin zločina protiv čovječnosti. Iako je ova vrsta zločina postojala i prije, definirana je tek u členu 6 Statuta Međunarodnog vojnog suda u Nirnbergu, gdje stoji da zločin protiv čovječnosti obuhvata:

“...ubistva, istrebljenje, porobljavanje, deportacija i ostala nečovječna djela, izvršena protiv bilo kojeg civilnog stanovništva prije ili za vrijeme trajanja rata ili proganjanje na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi u izvršenju ili u vezi bilo kojeg zločina koji spada u nadležnost Suda, bez obzira da li se time vrše ili ne vrše povrede zakona one zemlje u kojoj su zločini izvršeni.”¹

Kao što je i Cherif Bassiouni naveo u svom, monumentalnom, djelu *Zločin protiv čovječnosti u međunarodnom krivičnom pravu* “zločin protiv čovječnosti znači sve zlo počinjeno u velikoj mjeri”².

Prva lista zločina koji ulaze pod pojam zločina protiv čovječnosti se, kao što smo vidjeli, pojavila u okviru Statuta Međunarodnog vojnog suda u Nirnbergu i sastojala se od ubistava, istrebljenja, porobljavanja, deportacije... Savezničko Kontrolno Vijeće IO je proširilo ovaj spisak dodajući silovanje, zatvaranje i mučenje, da bi potom Rimski Statut ovom spisku pridodao još prisilni nestanak, aparthejd, prisilnu prostituciju, prisilnu sterilizaciju, prisilnu trudnoću, seksualno ropstvo i drugo seksualno nasilje.

Može se reći da je silovanje uvijek bilo povezano sa kriminalnim aktom počinjenim od strane jednog počinioaca protiv druge jedinice. Početkom 21. stoljeća, silovanje je prepoznato kao zločin u okvirima međunarodnog običajnog prava. Ukoliko je akt silovanja dio proširenog i sistematičnog napada protiv civilnog stanovništva, tada se definira kao zločin protiv čovječnosti.

¹ Cryer R., Friman H. Robinson D., Wilmshurst E., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure/ UVOD U MEĐUNARODNO KRIVIČNO PRAVO I POSTUPAK*, str. 230 – 233 (2010)

² C. Bassiouni, *Crimes Against Humanity in International Criminal Law*, nađeno na https://books.google.ba/books?id=MbiedpEFzbYC&pg=PA177&lpg=PA177&dq=Cherif,+Bassiouni,+Crimes+against+humanity,+Crimes+of+War&source=bl&ots=9jNDgLUbhy&sig=p9oWENMh2Tu_t2nMj9Fmv53T7Q&hl=hr&sa=X&ei=G1wUVfDzG5ftaODOgYAC&ved=OCCUQ6AEwAQ#v=onepage&q=Cherif%2C%20Bassiouni%2C%20Crimes%20against%20humanity%2C%20Crimes%20of%20War&f=false

Ovakav tretman će zasigurno promijeniti tok međunarodnog kaznenog prava i procesuiranja tog zločina u budućnosti.

Definicija silovanja razrađena je kroz rad Međunarodnog kaznenog Suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), Međunarodnog kaznenog Suda za Ruandu (MKSR) i Međunarodnog krivičnog Suda (MKS). Kao što je već napomenuto, u zavisnosti od okolnosti u kojima je počinjeno, silovanje se može okarakterizirati kao zločin protiv čovječnosti, ratni zločin, a na osnovu presude MKSR i kao genocid, o čemu će se detaljnije pisati u poglavlju 4.

U sudskoj praksi, MKSR, silovanje je definirano kao "svaki čin seksualne prirode počinjen protiv osobe pod okolnostima koje su prisilne. Seksualno nasilje nije ograničeno samo na fizičku invaziju na ljudsko tijelo i može uključivati radnje koje ne uključuju penetraciju, pa čak ni fizički kontakt"³. "Silovanje Takođe može uključivati i „radnje koje uključuju prodiranje predmetima u tjelesne otvore/ili korištenje tjelesnih otvora koji nisu sami po sebi seksualni."⁴... "ključni elementi zločina silovanja ne mogu obuhvatiti mehaničkim opisom predmeta i dijelova tijela"⁵. MKSJ je definirao zločin silovanja u slučajevima Kunarac i Furundžija. U slučaju Furundžija silovanje je definirano kao: "a) prodiranje počiniteljeva penisa ili nekog drugog predmeta u vaginu ili anus žrtve, ili b) prodiranje počiniteljeva penisa u usta žrtve, upotrebom sile ili prijetnjom sile žrtvi ili trećoj osobi u kojoj se prodiranje ili penetracija dešava bez pristanka žrtve"⁶. Ova definicija je izazvana od strane branitelja optuženog, koji su zauzeli stanovište da bi trebao postojati pravi i kontinuirani otpor žrtve da bi se dokazao nedostatak pristanka. S druge strane, odgovor Žalbenog vijeća bio je sljedeći: "Primjena sile ili prijetnja primjenom sile svakako predstavlja neoboriv dokaz odsustva pristanka, ali primjena sile nije po sebi element bića silovanja. Pretresno vijeće je smatralo naročito važnim da istakne postojanje drugih faktora (uz primjenu sile) zbog kojih se seksualna penetracija može smatrati činom na koji žrtva nije pristala i koji nije željela. Restriktivna definicija zasnovana na primjeni sile, ili prijetnji primjenom sile, omogućila bi počiniteljima silovanja da, koristeći koercitivne okolnosti, a bez primjene sile, izbjegnju odgovornost za seksualni čin nad žrtvama koje na njega nisu pristale"⁷.

Prilikom analiziranja zločina silovanja posebna se pažnja mora obratiti na dva elementa. Prvi je prisustvo prisilnog, fizičkog elementa, a drugi je izostanak pristanka i prisustvo prisilnih okolnosti.

³ Akayesu, para. 688

⁴ Akayesu, prvostepena presuda, fusnota 45, paragraf 596, 686.

⁵ Ibid, para 597.

⁶ Furundžija, MKSJ, 10.12.1998 para 185.

⁷ Kunarac, MKSJ, 12.06.2001. para 129. <http://www.icty.org/x/cases/kunarac/acjug/bcs/kun-aj020612b.pdf>

Prvi element je objašnjen u slučaju Akayesu u kojem je silovanje definirano kao “agresija koja se izražava na seksualan način u uslovima prisile”⁸.

Kada govorimo o drugom elementu (izostanak pristanka), govorimo o situaciji u kojoj žrtva ne pristaje na seksualni odnos i situaciji koja je povezana sa prisilnim okolnostima. Prisilne okolnosti odražavaju situaciju u kojoj, s obzirom na agresivnu prirodu situacije i prisustva naoružanih muškaraca, žrtve nisu bile u stanju da donesu slobodan izbor o tome hoće li ili ne da se uključe u seksualne aktivnosti”⁹. Izostanak pristanka je od MKS opisan kao direktna posljedica straha od nasilja, pritvaranja, zloupotrebe ovlasti, psihičkog tlačenja...

U sudskoj praksi, element prisustva prisilnih okolnosti “nije po sebi element bića silovanja”¹⁰, te je odsustvo pristanka okarakterizirano kao prihvatljiv element prilikom analiziranja zločina silovanja.

3. Silovanje tokom rata u Bosni i Hercegovini

Od samog početka rata, Bosna i Hercegovina je bila poprište ozbiljnih i teških kršenja ljudskih prava. Najozbiljnija su bila počinjena protiv civilnog stanovništva, uključujući različite oblike seksualnog nasilja. „Silovanje je počinjeno u velikim razmjerima od svih strana u sukobu, iako prema dostupnim informacijama, najbrojnije su žrtve među bosanskim Muslimanima.”¹¹

Prema dokazima prikupljenim tokom rata, zločin silovanja nije bio slučajan, nego sustavno organiziran. Najveći broj silovanja počinjen je u logorima i tokom vojnih napada, a većina počinitelja su bili pripadnici organiziranih vojnih snaga, policije, paravojnih skupina, te pripadnici međunarodnih mirovnih snaga.

Nažalost, ne postoje pouzdani podaci o broju žrtava silovanja, ali se procjenjuje da je taj broj oko 20.000 (Parlamentarna Skupština Vijeća Europe, Rezolucija 1670).

Ovaj rad će prikazati primjer organiziranog zločina silovanja u Bosni i Hercegovini, počinjenih u Foči, poznatom po logorima za silovanje, uspostavljenih ubrzo nakon zauzimanja grada od

⁸ Akayesu MKSR, 12.9.1998, para 597-8.

⁹ “The coercive circumstances reflect the evidence in this case that, due to the aggressive nature of the situation and the presence of armed men, the victims were not able to make informed, free and voluntary choice about whether or not to engage in sexual activity” (Amnesty International, Whose Justice, 2009).

¹⁰ Kunarac, MKS, 12.6.2001 para 129

¹¹ Mazowiecki’s Report, Bosnia-Herzegovina: “Rape and Sexual Abuse by Armed Forces”, 1993

strane vojske bosanskih Srba. Napad bosanskih Srba počeo je u aprilu 1992. godine s ciljem protjerivanja nesrpskog stanovništva iz ovog dijela BiH. Većina muslimanskog stanovništva je protjerana a veliki broj njih je bio zarobljen i zatočen u školama, zatvoru i u zgradi općine.

Muškarci i žene bili su razdvojeni. U svim mjestima uvjeti su bili nesnosni, a zatočnici su bili izloženi stalnom fizičkom i psihičkom zlostavljanju, uključujući različite oblike seksualnog nasilja i silovanja. Djevojke i žene su držane u nekoliko objekata, poznatijim kao logori za silovanje, kojima je svaki vojnik imao slobodan pristup i mogli su birati zatočenicu koju bi silovali ili je izlagali nekom drugom obliku okrutnog i neljudskog ponašanja. One se nisu mogle opirati jer ukoliko su to radile bile su premlaćivane pred drugim ženama kao primjer što će im se dogoditi ukoliko se usude usprotiviti. Takođe, žene su zatvarane i u privatne kuće u kojima su bile primorane obavljati kućanske poslove, gdje su Takođe bile izložene seksualnom nasilju i silovanju. Neke od njih su bile i prodavane drugim vojnicima.

U tim logorima silovanja, učestalost zločina i broj vojnika koji su ih počinili bili su veoma visoki. "Neke od žena koje su svjedočile pred Pretresnim vijećem toliko je vojnika često izvodilo da one stoga nisu bile u stanju precizno odrediti koliko puta su silovane."¹²

Sada slijedi analiziranje jednog od najvažnijih slučajeva kada je u pitanju procesuiranje zločina silovanja. To je slučaj Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač i Zoran Vuković. Suđenje je trajalo osam mjeseci i za to vrijeme je saslušano 63 svjedoka od kojih su njih 16 bile žrtve silovanja. Svjedoci su govorili o uvjetima koji su vladali u logorima u kojima nije bilo sanitarnih prostorija a i hrana je dobijana neredovno. Prema iskazima svjedoka, srpske snage silovale su desetke žena i djevojaka a sami optuženici su prepoznati kao počinitelji silovanja, kao osobe koje su iznajmljivale djevojke i žene, a u nekim slučajevima su povezani i sa nestankom žrtava.

Predsjednica Vijeća, Sutkinja Florence Muamba, u sažetku zaključaka prilikom izricanja presude je pročitala: „Ono što dokazi pokazuju jesu muslimanske žene i djevojke, majke i kćeri zajedno, lišene i posljednjih ostataka ljudskog dostojanstva, žene i djevojke prema kojima se postupalo kao prema svojini, kao da su stvari kojima slobodno raspolažu srpske okupacijske snage - odnosno konkretnije – koje skaču na svaki mig trojice optuženih...Trojica optuženih nisu samo slijedili naređenja, ako su takva naređenja uopšte postojala, da siluju muslimanske žene. Dokazi upućuju na njihovu slobodnu volju”¹³.

Optuženi su osuđeni za silovanje, ne samo kao kršenje zakona i običaja ratovanja, nego i za

¹² Kunarac i drugi, Provsstepene presuda, para. 37

¹³ Saopćenje za javnost, Presuda Pretresnog vijeća u predmetu Kunarac, Kovač i Vuković, str. 2. http://www.icty.org/x/cases/kunarac/tjug/bcs/O10222bcs_summary.pdf

zločin protiv čovječnosti, koji po svojoj težini dolazi odmah iza zločina genocida, i bila je prva takve vrste pred MKSJ. Sudsko Vijeće je zaključilo da su svi optuženi silovali, mučili, seksualno zlostavljali i porobili nekoliko muslimanskih žena na području Foče, kao dio rasprostranjenog i sistematskog napada s ciljem protjerivanja Muslimana sa ovog prostora. "Znali su za postojanje vojnog sukoba u fočanskoj regiji jer su u njemu sudjelovali kao vojnici u različitim jedinicama. Znali su da je jedna od glavnih namjera te kampanje bila protjerivanje Muslimana sa tog područja. Znali su da je jedan od načina da se to postigne takva vrsta terora nad muslimanskim civilnim stanovništvom koja bi tom stanovništvu zauvijek onemogućila povratak. Znali su isto tako za opšti obrazac zločina, a osobito za zatočenje žena i djevojaka na raznim lokacijama na kojima će biti silovane."¹⁴

Dragoljub Kunarac osuđen je na 28, Radomir Kovač na 20 i Zoran Vuković na 12 godina zatvora. Ono što bi trebalo istaći, a što proizilazi iz ove presude, jeste da je silovanje "sredstvo terora", "opšti obrazac zločina" kojim se želio postići cilj, a to je bilo protjerivanje. Kada se izveo ovakav zaključak nije se moglo presuditi drugačije nego optužene proglasiti krivim za zločine protiv čovječnosti. Ostaje otvoreno pitanje da li se u ovom slučaju moglo govoriti o obliku genocida kao što je to navedeno u prvostepenoj presudi u slučaju Furundžija¹⁵. ("Krivično gonjenje silovanja, kao zločina protiv čovječnosti, izričito je predviđeno članom 5 Statuta Međunarodnog suda. Ako su ispunjeni traženi elementi, silovanje može Takođe predstavljati tešku povredu Ženevskih konvencija, kršenje ratnog prava ili običaja ili čin genocida, i biti krivično gonjeno kao takvo.") Bitan aspekt presude u slučaju Kunarac je da se porobljavanje može posmatrati ne samo kao vlasništvo nad osobom nego ono može biti i "seksualne prirode" (tužiteljica Peggy Kuo). Ova odluka imala je izuzetan značaj za buduće slučajeve kao na primjer, u slučaju Sesay i drugi pred MKSR a kasnije i pred Sudom BiH. Drugostepena presuda u ovom predmetu je silovanje okarakterizirala i kao mučenje (vidjeti paragrafe 150 i 151).

Žrtve i svjedoci nisu bili zadovoljni izrečenim presudama i doživjele su ih kao preblage. Ovaj slučaj predstavlja napredak u tretiranju silovanja u oružanim sukobima iz razloga što se više ne shvata kao neizostavni dio rata nego kao zločin protiv čovječnosti te može predstavljati akt mučenja i terora. Drugo, ovaj slučaj je usmjeren samo na zločine seksualnog nasilja u vrijeme rata što je Takođe presedan u sudskoj praksi. Odluka u ovom slučaju je dovela do presude prema kojoj je zarobljavanje Takođe zločin protiv čovječnosti, koji je do tada smatran vrstom gospodarskog kriminala. Presuda u slučaju Kunarac je proširila definiciju silovanja unoseći i element nepristajanja žrtve. Takođe, nema dokazivanja pružanja otpora jer se u slučajevima

¹⁴ Ibid

¹⁵ Vidjeti predmet Furundžija (Lašvanska dolina), Predmet broj IT-95-17_1, prvostepena presuda (10. decembar 1998) paragraf 172.

zločina protiv čovječnosti prisilne okolonsti podrazumijevaju.¹⁶

Prema podacima MKSJ više od 70 osoba je optuženo za zločine seksualnog nasilja i njih 33 je do sada osuđeno¹⁷.

4. Silovanje u Ruandi – Slučaj Akayesu

Slučaj Akayesu je prvi ikada u kojem je silovanje okarakterizirano kao akt genocida. Da bi razumjeli značaj presude u ovom slučaju trebalo bi prvo ukratko predstaviti što znači genocid. Genocid kao međunarodni zločin je bio odgovor na holokaust i sva stradanja u Drugom svjetskom ratu. Priznat je kao zaseban zločin u UN Rezoluciji 96(1) iz decembra 1946. godine u kojoj se navodi da je genocid “uskraćivanje prava na postojanje čitavim grupama ljudi, kao što je homicid uskraćivanje prava na život pojedinačnim ljudskim bićima. To je zločin istodobno usmjeren protiv pojedinačnih žrtava, skupine kojoj pripadaju, kao i ljudske raznolikosti”. Genocid se naziva i “zločin nad zločinima”¹⁸. Dvije godine nakon donošenja ove Rezolucije opća Skupština UN-a usvojila Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida koja je stupila na snagu 12.1.1951. godine. Prema članu II ove Konvencije genocid je:

“bilo koje od niže navedenih dela, počinjenih u namjeri da se potpuno ili djelimično uništi kao takva neka nacionalna, etnička, rasna ili religiozna grupa:

- a) ubistvo članova grupe;
- b) teška povreda fizičkog ili mentalnog integriteta članova grupe;
- c) namjerno podvrgavanje grupe takvim životnim uslovima koji treba da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog uništenja;
- d) mjere usmjerene ka sprečavanju rađanja u okviru grupe;
- e) prinudno premještanje djece iz jedne grupe u drugu.”

Prva presuda za genocid uslijedila je nekoliko decenija od usvajanja Konvencije u slučaju Jean-Paul Akayesu pred Međunarodnim krivičnim Sudom za Ruandu (1998. godine). Presuda u ovom slučaju ima višestruki značaj koji se ogleda u tome što je po prvi put i zločin silovanja smatran činom genocida.

Prije nego se fokusiramo na slučaj Akayesu trebalo bi se kratko osvrnuti na događanja u Ruandi. Ruanda je mala zemlja u centralnoj Africi, čiji najveći dio stanovništva čine pripadnici

¹⁶ Kunarac, drugostepena presuda para 128. i 130.

¹⁷ MKSJ, Zločini seksualnog nasilja: U brojkama (sredina 2013. godine), <http://www.icty.org/sid/10586>

¹⁸ Kambanda Judgement and Sentence, ICTR, 4.09.1998, para 16. ...the Chamber is of the opinion that genocide constitutes the crime of crimes...

Hutu etničke skupine (85%) a ostatak stanovništva čine pripadnici plemena Tutsi i Twa. Tokom 600 godina dva plemena Hutui Tutsi dijelili su istu kulturu, jezik, nacionalnost. Tutsi su više bili zemljoposjednici a Hutu zemljoradnici. Početkom kolonijalne vladavine od strane Belgije nad ovom zemljom, kolonijalni upravitelji su kao dio uobičajne prakse odabrali jednu grupu domicilnog naroda koja će biti privilegirana. U Ruandi ta grupa je bila Tutsi i njihov zadatak je bio da budu veza između kolonijalnih vladara i domaćeg stanovništva. Kao posljedica takvog privilegiranog položaja Tutsi su sebe počeli smatrati pripadnicima aristokratije dok su se na drugoj strani Hutu počeli osjećati nižom klasom. Tenzije uzrokovane ovakvim položajem su bile svakodnevnica i trajale su godinama prije onoga što se desilo 1994. godine. Etnička mržnja je dosegla svoj vrhunac tokom genocida u kojem je u periodu između aprila i jula 1994. godine ubijeno između 500 000 i jedan milion pripadnika plemena Tutsi. Većina njih ubijena je mačetama i toljagama i to od strane ljudi koje su poznavali- susjeda, prijatelja, rođaka. Muškarci, žene i djeca ubijani su u njihovim domovima, školama pa čak i crkvama. Putem radija zločinci su bili poticani na ubistva i cijela propaganda je bila usmjerena na jedno-brisanje Tutsija sa lica zemlje.

Ono što je bilo posebno gnusno su silovanja žena. Sam čin silovanja bio je centralni dio genocida u Ruandi. Žene su ciljane jer su ključ opstanka etničke skupine i uvijek se smatraju posebnom grupom tokom kampanje genocida. Pravilo je- ako uništiš žene uništiš cijelu etničku skupinu. Tokom genocida u Ruandi, s obzirom da nema tačnih podataka silovano je između 250000 i 500000 žena. Kao odgovor na zločine počinjene u Ruandi, u oktobru 1994. godine formiran je Međunarodni krivični Tribunal za Ruandu – MKSR sa sjedištem u Aruši u Tanzaniji.

U slučaju Ruande silovanje je proglašeno za akt genocida. Kao što možemo vidjeti iz same definicije genocida mora postojati namjera da se uništi etnička, rasna, religijska grupa kao takva, da bi se takav čin smatrao genocidom. "Djela silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja se mogu podvesti pod kategorije djela propisanih u Konvenciji. Tamo gdje se može dokazati da su počinitelji počinili takva djela uzrokujući teške tjelesne i duševne boli sa namjerom da unište, u cjelosti ili djelimično, grupe utvrđene odredbama Konvencije, zločine poput silovanja, seksualnog sakaćenja, seksualnog ropstva mogu se procesuirati u skladu sa pododjeljkom (B) člana 2¹⁹.

Najvažniji slučaj koji se odnosi na silovanje je slučaj Jean Paul Akayesu pred MKSR. Optužnica je podignuta u februaru 1996. Godine prema kojoj je Akayesu bio optužen za genocid, zločin protiv čovječnosti i kršenja zajedničkog člana 3 ženevskih konvencija za individualnu krivičnu

¹⁹ Human Rights Watch, Shattered lives, Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath, September 1996. <http://www.hrw.org/reports/1996/Rwanda.htm>

odgovornost kao onaj koji je planirao, podsticao, naređivao, počinio ili na drugi način pomagao i poticao planiranje, pripremu ili izvršenje bilo kojeg od kaznenih djela iz članova 2. do 4. Statuta Međunarodnog Suda. Takođe, optužen je za ohrabrivanje seksualnog nasilja, premlaćivanja i ubistava zbog svoje prisutnosti prilikom počinjenja tih zločina.

Optužnica se bazirala na njegovim govorima, naredbama i djelima na osnovu kojih se nedvojbeno može izvesti specifična namjera da se uništi pleme Tutsi kao etnička grupa. Na kraju sudskog procesa on je proglašen krivim za genocid, za stvarno sudjelovanje u premlaćivanju, ubijanju i silovanju Tutsija u nekim slučajevima, te za poticanje i pomaganje te naručivanje takvih djela od drugih. Značaj ove presude jeste što je definirala i *actus reus* silovanja i to kao: [...]fizički nasrtaj seksualne prirode, počinjen pod okolnostima koje su prisilne.²⁰

Po ovoj presudi čin silovanja je ustanovljen kao akt genocida jer su žrtve birane prema njihovom etničkom identitetu s ciljem slabljenja grupe kao takve, isa namjerom da u cjelosti ili djelimično uništi zaštićena grupa kroz napad na žene kao ranjivi segment zajednice. Značaj ove presude ogleda se i u tome što proširuje pojam "prisilnih okolnosti" koje se u ovom slučaju ne svode samo na fizičku silu nego je to i postojanje prijetnji, zastrašivanje, korištenja očaja i straha tih ljudi.²¹ Dodatno, kao što smo i naveli u poglavlju 2 ovog rada slučaj Akayesu proširo je i *actus reus* zločina silovanja.²²

5. Zaključak

Iako je silovanje često opisivano kao ratni plijen ili trofej rata u gore spomenutim slučajevima može se vidjeti da je ovaj zločin našao svoje mjesto i da je kažnjiv prema međunarodnom krivičnom pravu i humanitarnom pravu (Zajednički član 3 ženevskih Konvencija). Presude MKSJ i MKSR su otvorile vrata procesuiranju počinitelja silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja. Nakon presuda u navedenim slučajevima silovanje neće više biti promatrano kao izolirano djelo pojedinca tokom oružanih sukoba, nego će biti razmatrano zajedno sa svim drugim okolnostima. Zahvaljujući radu međunarodnih, domaćih sudova i njihovim presudama konačno je došlo vrijeme da se počinioci raznih oblika seksualnog nasilja i silovanja dovedu pred lice pravde i da se taj zločin okarakterizira na pravi način a da žrtve kroz adekvatne kazne za počinioce dobiju i ličnu satisfakciju.

²⁰ Akayesu, Prvostepena presuda, paragraf 185.

²¹ Ibid. para 688.

²² Supra note 4.

6. Bibliografija

- Amnesty International, Stari zločini, ista patnja:nema pravde za žrtve ratnih silovanja u sjeveroistočnoj Bosni i Hercegovini,2012.
- Chesterman Simon, Civilians in War, Lynne Publishers Inc, 2001.
- Catherwood C, Horvitz Leslie Alan, Encyclopedia of War a Crimes & Genocide, Facts on File, 2006
- Cryer R. , Friman H. Robinson D., Wilmshurst E., An Introduction to International Criminal Law and Procedure,Cambridge University Press, 2010.
- Human Rights Watch, Shattered lives, Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath, Human Rights Watch, 1996. 2011.
- OSCE, Borba protiv nekažnjivosti za seksualno nasilje u oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini:postignuti napredak i izazovi, Analiza krivičnih postupaka pred Sudom Bosne i Hercegovine u period od 2005-2013. godine, Februar 2014. godine.
- OSCE, Postizanje pravde u Bosni i Hercegovini:procesuiranje predmeta ratnih zločina od 2005. godine do 2010. godine, maj 2011. godine.
- Robertson Geoffrey, Crimes Against Humanity, The Struggle for Global Justice, The New Press, 2002.
- Solis D Gary , The Law of Armed Conflict, Cambridge University Press, 2012.
- Stiglmayer Alexandra, Mass Rape, The War Against Women in Bosnia-Herzegovina, 1994.

DISKUSIJE SA
Međunarodne naučno-stručne konferencije
„Čuvajmo mir, pamtimo stradanja i genocid,
Srebrenica 1995-2015.“

Sadmir Karović

U diskusiji Sadmira Karovića dana 30.05.2015. godine, kao učesnika Međunarodne naučno-stručne konferencije, naglašeno je nekoliko veoma značajnih segmenata koji se odnose na genocid kao međunarodno krivično djelo i to kako slijedi:

1. Usmjeriti aktivnosti na sprečavanje zloupotrebe pojma genocid i korištenje ovog pojma u političke, ideološke ili neke druge svrhe, ciljeve i interese što je u suprotnosti sa autentičnim ili izvornim značenjem i određenjem pojmom genocida kako ga nauka i struka određuju;
2. Kompleksnost i teret dokazivanja genocida s obzirom na restriktivne pravne uslove i posebno nemogućnost utvrđivanja postojanja genocidne namjere kod izvršioca kao specifične subjektivne komponente, zbog nedostatka direktnih dokaza;
3. Nemogućnost utvrđivanja odgovornosti države koja najčešće podržava ili učestvuje (neposredno ili posredno) u izvršenju međunarodnog krivičnog djela genocid, nemogućnost utvrđivanja krivične odgovornosti najviše rangiranih funkcionera koji najčešće osmišljavaju, kreiraju i planiraju zločin;
4. Intenzivirati istraživanja kriminalne etiologije međunarodnog krivičnog djela genocid s posebnim osvrtom na kriminološke odrednice (uzroci, motivi, okolnosti, učesće države i dr.). Pažnja naučne i stručne javnosti je usmjerena na postupak utvrđivanja individualne krivične odgovornosti a zanemaruje se uzročnost odnosno područje kriminalne etiologije;
5. Prevencija genocida kao i drugih krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom u budućem periodu kao imperativ današnjice, te pronalaženje konkretnih mehanizama zaštite svakog pojedinca i ljudske grupe, propisati krivičnopravnu zaštitu i za druge grupe kao što su spolne, kulturne, ekonomske i dr.
6. Inoviranje Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocid iz 1948. godine i prilagođavanje realnim društvenim potrebama.
7. Preventivne strategije i programe uskladiti sa realnim potrebama na bazi kriminoloških istraživanja kao osnove, pri čemu posebnu pažnju fokusirati na otklanjanje ili smanjenje djelovanja uzroka koji dovode do nastanka genocida.

ZAKLJUČCI
Međunarodne naučno-stručne konferencije
„Čuvajmo mir, pamtimo stradanja i genocid, Srebrenica
1995-2015“

Zaključke pripremio i uredio: prof. dr Džemal Najetović

Zaključci

- Ove godine svijet obilježava dvije tužne godišnjice, 70 godina od oslobođenja zloglasnog logora u Aušvicu i 20 godina od genocida nad Bošnjacima u Srebrenici. Ova MNSK organizovana je s ciljem da se, pored ostalog, ukaže na činjenice da se takvi zločini nikome i nikada više ne dogode, da djeca ne žive u strahu od novog genocida, posebno od onih koji su uporni u njegovom negiranju. Želja organizatora ove MNSK je da se Pravni fakultet Univerziteta u Travniku uključi u mrežu ustanova i organizacija koje će istraživati genocid u Srebrenici, educirati i djelovati u duhu prevencije genocida. U tom procesu posebno se ističe potreba učenja o tome u školama i visokoobrazovnim ustanovama, što bi trebalo biti institucionalno uvedeno u obrazovne programe, jer je isto veoma važno za sprječavanje i kažnjavanje zločina genocida. Uvjereni smo da je sprječavanje genocida ostvarljivo uz poštovanje principa njegove prevencije koji se temelje na istini, pravdi i pamćenju.
- Genocid u Srebrenici, kao i u svim okupiranim mjestima i gradovima u opsadi u RBiH, počinjen je pod plaštom velikosrpske nacionalističke ideologije i politike o superiornosti krvi i tla.
- Zbog konstantnog negiranja genocida i pokušaja njegovog opravdanja u Srebrenici ukazuje se potreba za njegovim istraživanjem. Današnja MNSK predstavlja skromni doprinos naučnom i stručnom istraživanju genocida u Srebrenici.
- Veoma je bitno da se sjećamo genocida. Ne samo da poštujemo žrtve, nego da učimo od preživjelih i da vidimo kakve su posljedice mržnje. Srebrenica je lekcija, kako za razvijenu Evropu, tako i za ostatak svijeta. U Evropi i diljem svijeta radikalno ekstremne organizacije su temu sa antisemitizma i rasizma prema Jevrejima i crncima, preusmjerili isključivo na netrpeljivost prema muslimanima.
- Ovakve MNSK, seminari, simpoziji i sl., jako su važne za postkonflikta društva. Nadamo se da će ova MNSK ponuditi BiH i šire značajne rezultate u izučavanju genocida.
- Impresionirani smo kompetentnom iznošenju svojih rezultata mladih asistenata, univerzitetskih profesora, predstavnika raznih organizacija koje djeluju na polju očuvanja mira. Većina prisutnih je prošla strahote rata.
- Težište u našim istraživanjima bilo je traganje za istinom, da tako dođemo do činjenica o počinjenom genocidu. Smatramo da bi to trebao biti osnov za procesuiranje odgovornih za genocid i ozdravljenje društva.

- Ova MNK nas senzibilizira da doprinesemo istini o genocidu u Srebrenici i da doprinesemo prevenciji genocida ili nekog drugog masovnog zločina. Prevencija genocida je moguća, dugotrajna i teška. Najbolji način za njegovu prevenciju je istina o njegovim uzrocima, namjerama, ciljevima i posljedicama. Istraživanjem istine o genocidu u Srebrenici, možemo doprinijeti da BiH postane stabilnija i mirnija.
- Podržavam opravdane zahtjeve za reviziju tužbe protiv SRJ.
- Izražavam posebnu zahvalnost osnivaču Pravnog fakulteta UNTR generalu prof. dr Aliji Ismetu, za organizaciju ove MNSK.
- Ovaj Fakultet dodjeljuje najviše priznanje organizaciji „Žene u crnom“ iz Beograda, koje u traganju i afirmaciji istine o genocidu u Srebrenici odolijevaju brojnim iskušenjima.

Acc. prof. dr Mirko Pejanović

- Nastaviti sa istraživanjem genocida i masovnih zločina i izvršiti njihovo mapiranje.

Prof. dr Hasan Balić

- Organizovati susret studenata i personala ovog Fakulteta i Pravnog fakulteta Kolarčevog univerziteta iz Beograda.
- Da se na ovom Fakultetu formira institut za mir.

Prof. dr Zijad Hasić

- Srebrenica sa svojom tragedijom, treba biti stalno u fokusu naučnog interesovanja, a mnogi pravni instituti međunarodnog humanitarnog prava i druga prava trebaju se izučavati i publicirati
- „Sigurna zona“ je pravni institut Međunarodnog humanitarnog prava koji je normiran Ženevskim konvencijama i Dopunskim protokolima, ali, nažalost, ta normativnost se ne provodi. To pokazuje i Srebrenica. Potrebna je daljnja dogradnja tih normi i njihovo provođenje

Prof. dr Hana Korać

- Veća finansijska podrška radu institucija, institutima, udruženjima, koje progone ratne zločince.
- Obeštećenje žrtvama – pravna pomoć.

- Na državnom nivou formirati ministarstvo obrazovanja – ili pri Ministarstvu civilnih poslova aktivni rad Sektora za obrazovanje – uvrstiti istinu o zločinima u ratu 1992-1995.
- Uputiti pismo predstavniku za slobodu medija OEBS-a - Dunji Mijatović riječ je o zloupotrebi medija pod plaštom slobode štampe – u kontinuitetu se provlači negiranje zločina u medijima kako unutar BiH tako i u Srbiji.
- Vijeće sigurnosti UN-a je potrebno da usvoji rezoluciju o Srebrenici što prije i na ovaj način zaštititi dignitet UN i Srebrenice, BiH.

Sadmir Karović, MA

- Inicirati pokretanje postupka inoviranja konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.
- Inicirati istraživanja kriminalne etiologije genocida (uzroci, motivi, uslovi i dr.)
- Kontinuirano djelovati na planu prevencije, tragati za konkretnim mehanizmima zaštite svakog pojedinca i ljudske grupe (uključiti sve subjekte: škole, porodica...)

Doc. dr Muamer Kalić

Ovaj naučni skup (čuvajmo mir, pamtimo stradanja i genocid, Srebrenica)

- Kompletna događanja tj. ratna stradanja u BiH u periodu 1992-1995., zaslužuje posebnu pažnju društvene zajednice u BiH. Presudom međunarodnog suda pravde u Hagu iz 2007. da je izvršen genocid nad bošnjačkim narodom u zaštićenoj zoni UN-a je, ustvari, prva presuda u svijetu presuđena za genocid. Izvršioc (vojska tzv. ili samozvane republike Srpske u BiH). Ova presuda, koja je potkrijepljena o kršenju svih konvencija o ljudskim pravima i načinu ratovanja, zaslužuje kontinuiranu naučno istraživačku pažnju, poput ove MNSK. Ova MNSK, referati i učesnici zaslužuju posebnu pažnju i publicitet. U drugoj prilici ću napisati više i operativnije sa aspekta ekonomske destrukcije uništenjem ljudskog faktora u Srebrenici 1995. godine. S poštovanjem i posebnom pažnjom.

